

Máramarossziget

Fülöp Mihály

A BEFEJEZETLEN BÉKE

A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA
ÉS A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS (1947)

Második, bővített kiadás

Marosvásárhely

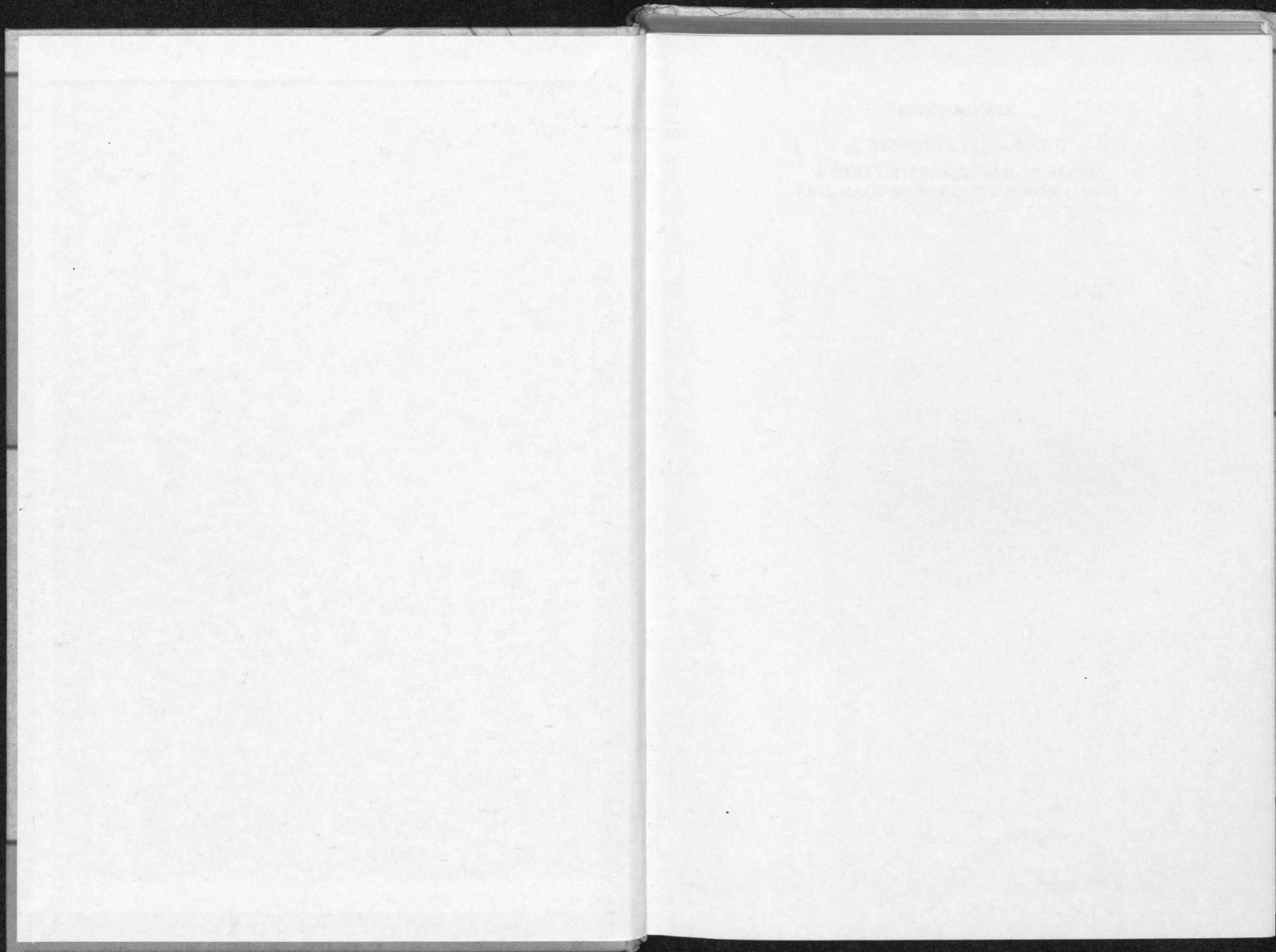
Torda

Székelyudvarhely

CsíkSZereDA

Sepsiszentgyörgy

PÜSKI

FÜLÖP MIHÁLY

A BEFEJEZETLEN BÉKE

**A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA
ÉS A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS (1947)**

KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA
MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS (1947)

Második, bővített kiadás

FÜLÖP MIHÁLY
A BEFEJEZETLEN BÉKE
A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA
ÉS A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS (1947)

FÜLÖP MIHÁLY

A BEFEJEZETLEN BÉKE

**A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA
ÉS A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS (1947)**

Második, bővített kiadás

**PÜSKI
BUDAPEST, 2008**

© FÜLÖP MIHÁLY

A fotók a Legújabbkori Történelmi Múzeum,
a térképek a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum
Hadtörténelmi Térképtár tulajdonát képezik.
A térképeket rajzolta: Sebők László

Püski Kiadó Kft.

Budapest I., Logodi u. 16. 1012
Telefon: 201-4444
Felelős kiadó: Püski István

Püski Könyvesház

Budapest I., Krisztina körút 26. 1013

Könyvrendelés:

E-mail: puskikiado@yahoo.com

www.puskikiado.hu

Telefon: 375-7763

Telefon és fax: 214-3905

DTP, tipográfia:

Püski Atilla és Boros Ágnes

E-mail: puskiatilla@yahoo.com

ISBN 978 963 9592 64 3

PRINTED IN HUNGARY

TARTALOMJEGYZÉK

Szerzői bevezető az új kiadás elé	7
Bevezető	11
I. A Külügyminiszterek Tanácsa genezise és a potsdami (berlini) értekezlet. A magyar békeelőkészítés kezdetei	15
A Külügyminiszterek Tanácsának genezise	16
Az angol, amerikai és szovjet nézeteltérések a „volt ellenséges” államokkal kötendő békeszerződések előkészítéséről	22
A potsdami értekezlet és a Külügyminiszterek Tanácsának megalakítása	28
A potsdami értekezlet és a béketárgyalások megkezdéséről folytatott vita	32
A magyar békeelőkészítés kezdetei 1945 nyarán	38
A nagyhatalmak és a magyar-román határvita	43
A csehszlovákiai magyarok és a magyarországi németek kitelepítésének ügye a potsdami értekezleten. Kárpátalja cessziója ..	54
II. A Külügyminiszterek Tanácsának első, londoni ülészaka és a nagyhatalmak magyar békeszerződés-tervezetei	65
A nagyhatalmak magyar békeszerződés-tervezetei	70
A Külügyminiszterek Tanácsának londoni Erdély-vitája	81
Románia és Bulgária elismerésének kérdése és a londoni értekezlet kudarca	85
A londoni értekezlet hatása Romániában és Magyarországon	90
III. A moszkvai külügyminiszteri értekezlet és a prágai magyar-csehszlovák tárgyalások	97
Az amerikai közép- és dél-kelet-európai politika ártértékelése	98
A moszkvai értekezlet	101
Az első prágai tárgyalások és a magyarországi németek kitelepítése	104
A második prágai tárgyalások és az ún. lakosságcseregyezmény megkötése	111
IV. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet és az erdélyi kérdés A magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása	127
A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet (1946. január 18 – április 20) és a nagyhatalmak első, közös békeszerződés-tervezetei	128
Az 1946. április 10-i csehszlovák emlékirat és a Foreign Office állásfoglalása	137

A román béke előkészítése és a magyar Külügyminisztérium területi jegyzéke	144
A nagyhatalmak álláspontjának megváltozása az erdélyi határ kérdésében	151
A magyar kormányküldöttség moszkvai útja és a Sebestyén-misszió	158
V. A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészekai.	
A magyar kormányküldöttség nyugati útja	171
A Külügyminiszterek Tanácsának első, párizsi ülészaka (1946. április 25 – május 16) és a magyar békeszerződés-tervezet vitája	172
Az angol–amerikai politika valamint a magyar békecélok. Nagy Ferenc miniszterelnök washingtoni, londoni és párizsi tárgyalásai	178
A Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészaka (1946. június 15 – július 12) és a nagyhatalmak magyar békeszerződés-tervezetei	197
VI. A párizsi értekezlet és a magyar béke delegáció	211
A párizsi értekezlet eljárási vitái és a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatása	214
A magyar béke delegáció meghallgatása és észrevételei a békeszerződés-tervezetről. A szomszédos országok módosító indítványai	221
A magyar–román határvita lezárása és a Kisebbségi Kódex	237
A nagyhatalmak és a magyar-csehszlovák vita	247
A gazdasági és katonai rendelkezések vitája. A párizsi értekezlet ajánlásai	276
VII. A Külügyminiszterek Tanácsának New York-i ülészaka és a magyar békeszerződés. Zárszó	289
A magyar békeszerződés vitáinak lezárása. A jóvátétel és a szovjet csapatok visszavonása	292
Zárszó: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar béke előkészítés illúziói	305
A forrásokról és a fontosabb irodalomról	315
Függelék	329
1945. évi V. törvény – A magyar fegyverszünet	331
1947. évi XVIII. törvény – A magyar békeszerződés	339
Névmutató	369
English summary	377

SZERZŐI BEVEZETŐ AZ ÚJ KIADÁS ELÉ

Mi indokolja könyvem második, bővített kiadását 2008-ban? A magyar diplomáciának az elmúlt másfél évtizedben sikerült elkerülnie a háborút a szomszéd államokkal. Határaink légiesednek. A volt szovjet-Európa elindult Keletről Nyugatra a szabadság, a demokrácia, a függetlenség útján. Államközi konfliktus kizárt. Honvédőink a hazától távol szolgálnak. A Szovjetunió, Csehszlovákia, és Jugoszlávia, sőt annak egy tagköztársasága, Szerbia utódállamokra esett szét. *Magyarország Nyugatra tart.* Magyarellenes politikusok a szomszédokban a békeszerződések magyar megsértésével riogatnak és próbálják a Magyarországgal szembeállított országok gyűrűjét körénk fonni. A szomszédoknak eddig nem sikerült úgy összefognia, hogy a „magyar veszélyre” hivatkozva a félelem és a bizalmatlanság falát újra emeljék velünk szemben, *visszahúzzanak bennünket Keletre*, a múltba. Mindazonáltal a lelkekben a határ- és a kisebbségi kérdések nem jutottak teljesen nyugvópontra, igazából a térség nemzeteinek egymás közötti megbékélése el sem kezdődött, a felszabadulás katarzis élménye elmaradt.

Könyvem 1994-es magyar, 1998-as francia, tavalyi román, és jövő évi angol, Püski István jóvoltából újbóli magyar megjelentetése (kiegészítve a magyar fegyverszünet és békeszerződés szövegével, képekkel és térképekkel) azt mutatja, hogy a Három Nagy, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy Britannia magyar béke megalkotására vonatkozó tárgyalásainak bemutatásával *meghaladhatjuk* a nemzeti történetírások hagyományos megközelítési módját. Köztes Európa nemzetei kizárólag saját magukat tartják áldozatnak: az osztrákok az Anschlusra, a csehek Münchenre, a magyarok Trianonra, a szlovákok az első, a románok a második bécsi döntésre mutogatnak.

A magyar szellemi- és közéletben máig indulatos vitát kavarnak a második világháborút lezáró béke problémái: a Magyarország függetlensége és szuverenitása helyreállításának, a szovjet csapatok visszavonásának *elmaradása*, a megszállás következtében az 1956-os magyar forradalom *leverése*, a hamarosan a szomszédoktól hermetikusan elzáró vasfüggönnyé változó magyar határok *megvonása*, a „második Trianon” *hitregéje*, a magyar kisebbségek védelmének és önkormányzatának *hiánya*, Beneš elnöki *rendeletei*. A máig kibeszéletlen témák feldolgozását a Külügyminiszterek Tanácsa magyar béketárgyalásainak bemutatása nélkül aligha lehet elkezdni. Miért érdemes megismerkednie az olvasónak a több mint hatvan évvel ezelőtti nagyhatalmi alkukkal, diplomáciatörténetünk száraz tényeivel? A nagyhatalmak *rólunk, de nélkülünk* döntöttek. *A befejezetlen béke* a magyar békeszerződés végleges szövegéhez fűződő nagyhatalmi viták és

döntések története, nemzetközi összefüggéseibe helyezi a győztesek ránk vonatkozó diplomáciai akcióit és tárgyalásait.

A második világháború befejező szakaszában Sztálin és Churchill 1944. októberi százalékos megegyezése, a Moszkvában aláírt 1945. január 20-i magyar fegyverszünet, a Vörös Hadsereg hadműveletei és Magyarország megszállása hazánkat a sztálini Szovjetunió biztonsági övezetébe utalta. Sztálin az egyedüli, a valódi döntéshozó a Köztes-Európára vonatkozó békerendezésben. A Szovjetunió határozta meg a térség államai függetlensége és szuverenitása helyreállításának mértékét, külpolitikai orientációjukat, a szovjet szövetségi rendszerben betöltött helyüket, a politikai berendezkedésük természetét, juttatta hatalomra kormányaik, vont meg határaikat. Sztálin a *divide et impera* elve alapján a térség népeinek megosztására törekedett: szembeállította egymással a románokat a magyarokkal, a lengyeleket és a cseheket a németekkel, a szlovákokat a magyarokkal. A sztálini béke a manipuláció kimeríthetetlen forrását jelentette az ellentéteket maga javára kamatoztató nagyhatalom számára. Ezt hagyta ránk örökül Joszif Viszarionovics Sztálin. A Szovjetunió hadműveleti övezetébe tartozó Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország esetében nem történt más, mint a fegyverszüneteket némi módosítással békeszerződéssé alakították át.

Magyarország betagozódása a Nyugatba újra éles megvilágításba helyezi, hogy az európai rend, és a Kárpát-medencei béke „szülője” nemcsak a keleti Szovjetunió, hanem a nyugati Egyesült Államok, és Nagy Britannia (igen csekély mértékben Franciaország is). Jelenlegi szövetségeseink elfogadták a *pax sovieticát*, Köztes Európa területi rendjét. Ne legyenek ábrándképeink: a rendezés végleges. A fennálló európai területi rendet velünk is elfogadtatták az európai stabilitási paktum és az alapszerződések aláírásával. Ez volt az ára az északatlanti szövetségbe, az Európai Unióba bejutásunknak. Mi több, a magyar béke fenntartásában nemcsak a nagyok, hanem a velünk szomszédos államok összessége érdekelt.

Munkám a nagyhatalmak egymás közötti viszonyának értékeléséhez új szempontokat vet fel. Az amerikaiak 1945-1946 fordulóján, az angolok ennél fél évvel korábban értették meg, hogy mekkora diplomáciai súlyt biztosít Moszkvának a Külügyminiszterek Tanácsának tárgyalásain a térség szovjet katonai megszállása. Molotov a nyugatiak által alkalmazott olasz *precedensre* hivatkozott, amikor szövetségeseit kizárta Európa keleti feléből, az olasz béke feltételeinek elfogadását az általa diktált „balkáni” (román, bolgár, magyar) és finn béke szentesítéséhez kötötte. Annak ellenére, hogy az angol, az amerikai, sőt a francia területi elképzelések a viták tartós megoldásán és az etnikai méltányosság elvén nyugodtak, 1945 végére feladták a Magyarország részére kedvező rendezést ígérő elveiket, és 1946 tavaszán elfogadták a szovjet javaslatokat. Az angol, majd az amerikai számítások a Vörös Hadsereg visszavonásának elérésére alapultak. Eb-

ben csatlakozniuk kellett: 1956 forradalmának leverése diplomáciai kudarcuk távoli következménye.

Könyvem a csehszlovák-magyar, a román-magyar vitát is a nemzetközi összefüggéseibe helyezi. Sztálin-Beneš 1943. decemberi moszkvai tárgyalásait követően a Németország ellen felépítendő szövetségi rendszerét Csehszlovákiára alapozta. Beneš azért engedte át Kárpátalját a Szovjetunióknak, hogy a nagy szláv szövetséges Magyarországot sakkban tartsa. Ráadásul a kommunista párt Közép-Európában éppen Csehszlovákiában volt a legerősebb. Milyen esélye lehetett ilyen körülmények között Magyarországnak a szlovák követeléssel szemben, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljon az ott élő magyaroktól? A magyar diplomácia alárendelt helyzetbe került Csehszlovákiával szemben, noha a szlovák magatartás a háború alatt nem tekinthető az antifasizmus mintájának. Végzetes hibát is itt követett el a magyar külügyminiszter: az első prágai tárgyalások alkalmával hallgatólagosan elfogadta Clementis érvelését, hogy nincs szükség a csehszlovák elnök és a Szlovák Nemzeti Tanács rendeleteinek formális visszavonására, mint a lakosságcsere egyezmény tárgyalási előfeltételére, ha azokat valójában nem hajtják végre.

A szomszéd államok minden erőfeszítése ellenére sem került a párizsi békeszerződésbe Trianonra utalás, még a határ leírásnál sem, ugyanis az angol, az amerikai és a szovjet (sőt a román esetben a francia) diplomácia egységesen a világháború fő okozójának tartott versailles-i békerendszer, így Trianon *elvetéséből* indult ki. Litvinov szovjet külügyi népbiztos helyettes béke-előkészítő bizottsága már 1944. júniusban leszögezte, hogy az Egyesült Nemzeteket a trianoni békeszerződés nem kötelezi. A trianoni békeszerződést *felülírja* a párizsi békeszerződés, megalkotói sem ugyanazok (a Szovjetunió az előbbiből kimaradt). *Párizs érvényben van, Trianon nincs.* A párizsi békeszerződésekben intézkednek a versailles-i békerendszer szerves részét alkotó Nemzetek Szövetsége és Állandó Nemzetközi Bíróság felszámolásáról. Ráadásul éppen Csehszlovákia két vonatkozásban is *revidálta* a trianoni békeszerződést: a hozzátartozó, többek között a csehszlovákiai magyarokra vonatkozó 1919. szeptember 10-i *kisebbségvédelmi szerződést* elvetette, a trianoni határt a pozsonyi hídfőnél Magyarország hátrányára változtatta meg. Csehszlovákia Európában az egyetlen sikeres *revíziós* hatalom, amelynek a trianoni határvonalat sikerült megváltoztatnia. A kortársak felismerték ennek elvi jelentőségét: Carlile Aylmer MacCartney, a Foreign Office Research Department magyar referense a pozsonyi hídfőre nézve megállapította, hogyha a „trianoni határ nem szent és sérthetetlen, hanem ott ahol hasznos és kívánatos megváltoztatható, akkor több olyan terv létezik, ahol sokkal jobban indokolt Magyarország javára változtatni.” Csehszlovákia 1946. novemberben, télvíz idején a magyar lakosság egy részének Csehországba deportálásával elsőként rúgta fel a még alá sem írt párizsi magyar békeszerződést, annak 5. cikkelyét és az 1946. február 27-i magyar-csehszlovák lakosság-csereegyez-

ményt. A pozsonyi hídfő Csehszlovákiához csatolásával a trianoni békeszerződést, a csehszlovákiai magyarok jogfosztásával a kisebbségvédelmi szerződést szegte meg az Atlanti Charta I. II. és VI. pontjával és az Egyesült Nemzetek Szerződésének Alapokmányával egyetemben.

Más vonatkozásban: milyen esélye lehetett Magyarországnak Sztálin vasakarátával szemben, aki az általa Mihály román királyra kényszerített Groza-kormány védelmében Észak-Erdélyt Romániának ítélte? Igaz, a magyar béke-előkészítés késedelmesen és hátránnyal indult, illúziók hatották át. Mindazonáltal hiába indítványozott 1945. szeptember 20-án az amerikai külügyminiszter *Magyarország javára határváltoztatást* angol támogatással, mi több a francia külügyminiszter egyenesen etnikai vonalat és kisebbségvédelmet. Még a magyar „autonómia” is csak évek múlva, Sztálin kezdeményezésére, szovjet módra jöhetett létre a Székelyföldön, és nyelte el még később a román nacionalizmus örvénye. A kis és gyenge államok- akár a győztesek, akár a legyőzöttek táborába tartoztak- a békerendezés eljárás módja, nagyhatalmi jellege miatt nem tudták érvényesíteni érdekeiket. Ezzel egy időben Köztes-Európa államai képtelenek voltak ellentéteiket egymás között rendezni. Politikai éretlenségük és gyengeségük legfőbb jeleként újra a nagyhatalmak döntőbíráskodásához, beavatkozásához folyamodtak, hogy balkáni civódásaik felett ítélkezzenek! A győztes Csehszlovákia kíméletlenül tiporta el a magyarokat, Groza Romániája a Szovjetunióval a háta mögött semmit sem engedett a magyar demokrácia kormányának.

A párizsi békeszerződések (1947), az osztrák államszerződés (1955) és a német végleges rendezés (1990) a jelenlegi európai rend pillérei. Az utódállami váltságok provokáltak véres összecsapásokat, de a nagyhatalmak által a második világháború lezárására szánt rendszer minden igazságtalansága ellenére szilárdnak mutatkozott. A fennmaradt problémák nagy része a szovjet, az amerikai és az angol döntések következménye. A győztes nagyhatalmak külügyminisztériumainak háború utáni terveit készítő szakértői mindezt világosan látták. Mint ahogy Kertész István, béke-előkészítésünk vezetője is 1946 őszén előre látta, hogy a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy Britannia Magyarország (és Románia) helyét úgy jelölték ki Európában, hogy a Kárpát-medence békéjének egyetlen kérdésére sem adtak érdemi választ. *A béke befejezetlen.* Valódi békét Magyarországnak és szomszéd államainak kell megteremteni, felszámolni a sztálini örökséget, vagyis az egymásnak feszülést, a Bibó-féle „kisállami nyomorúságot” a *határok nélküli Európában!*

Budapest, 2008 nyarán

BEVEZETŐ

1947 február 10-én Párizsban aláírták azt a békeszerződést, amely Magyarország második világháború utáni nemzetközi státusát máig ható érvénnyel meghatározta, európai helyét kijelölte. A magyar békével párhuzamosan kötötték meg az olasz, román, bolgár és finn békét. A második világháborúban győztes nagyhatalmak együtt és egyszerre tárgyalták a Németország volt szövetségeseire vonatkozó békefeltételeket. Ez a tény már önmagában is indokolja a béke-előkészítés és békekötés folyamatának nemzetközi összehasonlításra alapuló és a béketárgyalásokat az antifasiszta nagykoalíció szemszögéből történő bemutatását.

A legyőzött államok sorsának rendezésére akkor került sor, amikor a győztesek háborús egysége bomladozni kezdett. A béketárgyalások története így elkerülhetetlenül összefonódott a hidegháború genezisével, vagyis azzal a rövid, átmeneti időszakkal, amely az európai háború befejezésétől a Németországot legyőző nagyhatalmak együttműködésének megszakadásáig, 1947 tavaszáig tartott. A világháborús konfliktus lezárása részleges és befejezetlen maradt: Németországgal nem kötöttek békét.

A második világháborút követően a legyőzött államokkal kötendő békeszerződések előkészítésének, megtárgyalásának, majd végleges megszövegezésének fóruma a Potsdamban létrehozott **Külügyminiszterek Tanácsa** volt, s nem az általános békekonferenciának tartott párizsi értekezlet. A magyar békeszerződés rendelkezéseit a Három Nagy, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia döntötte el. *Értekezésben a Külügyminiszterek Tanácsának a magyar békeszerződésre vonatkozó tárgyalásait foglalom össze*, a három szövetséges nagyhatalom Magyarországgal kapcsolatos békecéljainak összehangolását vizsgálom, a magyar béke-előkészítő tevékenység ismertetésére csak annyiban térek ki, amennyiben az feltétlenül szükséges a Magyarországgal szembeni szövetséges politika megértéséhez. *A magyar béketárgyalások* ugyanis *nem Magyarország és a Három Nagy között* folytak, hanem a szövetséges nagyhatalmak a magyar békefeltételeket az *egymás közötti* tárgyalásokon alakították ki.

Az értekezés a Külügyminiszterek Tanácsának geneziséből (1945 május-június) a békeszerződés végleges szövegének kialakulásáig (1946 december) terjedő időszak háromhatalmi döntéshozatalát vizsgálja, a sok tekintetben meghatározó előtörténet, valamint a magyar békeszerződés aláírásához, ratifikációjához, életbelépéséhez és végrehajtásához kapcsolódó események elemzése már nem tartoznak szűken vett témánkhoz. A szövetséges nagyhatalmak Magyarország háborús szereplésének (war record) alapján már az európai konfliktus utolsó szakaszában, 1943-1944-ben felvázolták a magyar békeszerződés *lényeges* vonásait.

Értekezésem az ekkor nyitva hagyott, vagy megoldatlan kérdéseknek a Külügyminiszterek Tanácsa ülészekain történő lezárásáról szól, s nem – a később döntőnek bizonyuló – fegyverszüneti feltételek kialakításáról. 1945-1946-ban Magyarország sorsa szempontjából fontos témákat tárgyaltak: a magyar függetlenség és szuverenitás helyreállításának esélyeit meghatározta a szovjet csapatok visszavonásáról, a szövetséges ellenőrzés felszámolásáról, a jóvátétel mértékéről folytatott – a szövetséges nagyhatalmakat egymással szembeállító – vita, a magyar-román területi viszály eldöntése, a szlovákiai magyarok kitelepítésének, a pozsonyi hídfő átcsatolásának csehszlovák követelése pedig Magyarország és szomszédai között okozott konfliktust.

A szövetséges nagyhatalmak háború utáni Európára vonatkozó terveit 1942 végén fogalmazták meg először, amikor a katonai konfliktusban fordulat következett be Oroszországban és az észak-afrikai partraszállással a Földközi tenger medencéjében. Az antifasiszta koalíció nagyhatalmai a háborús egység fennmaradását tervezték az eljövendő Európában, s az nem szerepelt eredeti terveikben, hogy a háború befejeztével a kontinens két, egymással szembenálló katonai szövetségre szakad. A Foreign Office 1943 tavaszán a Három Nagy európai „direktóriumának” felállítását javasolta szovjet és amerikai szövetségesének; az 1943 októberi moszkvai külügyminiszteri értekezlet közleményében és a Jaltai Felszabadított Európáról szóló nyilatkozatban ez a felfogás tükröződött. A Foreign Office eredeti, 1943 tavaszi elképzelései a háromhatalmi együttműködés fenntartására, az Egyesült Nemzetek Szervezet európai bizottsága felállítására, a szövetséges ellenőrzésben egyenlő részvétel kialakítására irányultak. A béke-előkészítés közvetlen előzményeként felfogható fegyverszüneti tárgyalásokon angol részről arra törekedtek, hogy a katonai megszállás ne jelöljön ki egyoldalúan kizárólagos érdekszférákat, mert az elkerülhetetlenül a nagykoalíció bomlásához vezetne. A szovjet európai politikát viszont áthatotta a Németország elleni „fordított” *cordon sanitaire* megteremtésének gondolata és a győztes szláv államok szövetsége létrehozásának szándéka. Az amerikaiak el kívánták kerülni az angol-szovjet érdekszféra osztozkodást és az egymással szembenálló kisállamok Európája helyett a „méltányos” rendezésen alapuló összefogási kísérleteket támogatták. Az antifasiszta koalíció 1943-44-ben nem volt képes kikovácsolni, s a hadi események, az előbb Olaszországban megvalósuló kizárólagos angol-amerikai, majd Európa keleti felében létrejövő osztatlan szovjet ellenőrzés megakadályozta a háború utáni Európára vonatkozó nagyhatalmi tervek összehangolását. Ez a feladat az európai konfliktus befejezése után a Külügyminiszterek Tanácsára várt.

A szövetséges nagyhatalmak külügyminisztériumaiban a magyar béke előkészítése szinte a háború kitörésének pillanatától megkezdődött. A szovjet külügyi népbiztosság, a Foreign Office és a State Department 1942 tavaszán és nyarán megalakította a háború utáni európai békerend, a békebeli hosszútávú külpolitika kidolgozásáért felelős szervezeteit: a szovjet „békeszerződéseket előkészítő bi-

zottságot” (Komitet Poslevoennogo Ustroistva) Litvinov vezette, a Foreign Office 1942 júniusában alakult Gazdasági és Újjáépítési Főosztályát (Economic and Reconstruction Department) Gladwyn Jebb, az amerikai Háború Utáni Külpolitika Tanácsadó Bizottságát (Advisory Committee on Post-War Foreign Policy) Leo Pasvolksy irányította. A Külügyminiszterek Tanácsa 1945-1946-os magyar-vitáin résztvevő angol, amerikai és szovjet diplomaták már a háború kezdeti éveitől tanulmányozták a magyar viszonyokat. A Tanács tagjain, a külügyminisztereken kívül ők, a háború utáni stratégiát kidolgozó, az európai békerend alapjait lerakó, alig ismert külügyi tisztviselők értekezésem *főszereplői*. A magyar békeszerződés-tervezetek, az egyes rendelkezések első – és végső – fogalmazványai, a tárgyalásokat előkészítő feljegyzések és összefoglalók, a jegyzékek, emlékiratok és emlékeztetők, az elemzések és a Magyarországra vonatkozó koncepciók a Külügyminiszterek Tanácsának tárgyaló küldöttségei valamint a londoni, a washingtoni és a moszkvai külügyminisztérium apparátusai közötti összmunkával készültek.

A Külügyminiszterek Tanácsa ülészekain részt vevő angol küldöttséget Ernest Bevin külügyminiszter vezette, a békétárgyalásokért felelős (superintending) államtitkár-helyettes Ronald Nigel, majd 1946 kezdetétől Gladwyn Jebb volt. A minisztérium politikai (Philip J. Noel-Baker) és közigazgatási államtitkárához (Alexander Cadogan), valamint helyetteséhez (Orme Sargent) eljuttottak a Magyarországra vonatkozó fontosabb iratok. A béke-előkészítésért az újjáépítési főosztály (Reconstruction Department) felelt, amelyet J. G. Ward megbízottként vezetett. A békeszerződésekkel foglalkozó osztályon (Peace Treaty Section) Viscount Hood, James A. Marjoribanks, C. L. Silverwood-Cope a magyar békeszerződés-tervezet brit előkészítését végezte. A Magyarország ügyében területileg illetékes dél-európai főosztályt (Southern Department) C.F.A Warner felügyelte, W. G. Hayter vezette, helyettese M.S. Williams, a magyar-román referens F. A. Warner, illetve A.C.W. Russel volt. Az elemző részleg (Foreign Office Research Department) magyar referense, C.A. Macartney véleményét gyakran kérték a magyar ügyekről. A budapesti brit politikai képviselő (1946 nyaráig A.D.F. Gascoigne, majd A.K. Helm követ) szintén hozzászólt a magyar békefeltételek alakításához.

James F. Byrnes amerikai külügyminiszter meghatározó szerepet töltött be a Tanács tárgyalásain. Szűk tanácsadói körére támaszkodott (Ben Cohen, H. Freeman Matthews, az európai ügyek főigazgatója /Office of European Affairs/, Charles Bohlen, szovjet-szakértő, majd a londoni ülészekaktól James C. Dunn, a békétárgyalásokért felelős külügyminiszter-helyettes, J. F. Dulles), s a washingtoni State Department ügyeit irányító Dean Acheson államtitkárt, valamint külügyminisztériumi apparátusát gyakorlatilag kikapcsolta a Külügyminiszterek Tanácsának ülészekain folyó munkából. A magyar békeszerződés-tervezet előkészítésében fontos szerepet játszott Cavendish W. Cannon, a State Department

dél-európai osztályának (Division of Southern European Affairs) vezetője, John C. Campbell, Philip E. Mosely szakértők, Merill és Leslie Squires, a budapesti amerikai követség titkárai. A Schoenfeld követ Budapestről küldött értékeléseit figyelembe vették a Magyarországra vonatkozó álláspontok kialakításánál.

Vjacseszlav Molotov szovjet külügyminisztert a Külügyminiszterek Tanácsának ülészekain a béketárgyalásokért és a felszabadított Európa ügyeiért felelős Andrej Visinszkij helyettesítette. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten Guszev nagykövet vezette a küldöttséget (a háború alatt az Európai Tanácskozó Bizottságban /European Advisory Commission/ is ő képviselte a Szovjetuniót). A magyar (román, bolgár) békeszerződés-tervezeteket a dél-kelet-európai térségért felelős Dekanozov külügyminiszter-helyettes irányításával dolgozták ki, Lavrisceev, a dél-kelet-európai főosztály vezetője, és Puskin, a budapesti szovjet követ a Magyarországot érintő politika kidolgozásában és végrehajtásában vettek részt.

A Külügyminiszterek Tanácsának három ülészekán a szovjet, az angol és az amerikai delegációk páratlanul bonyolult tárgyalássorozaton dolgozták ki a magyar békeszerződés szövegét. A nagyhatalmak külügyminisztériumainak háború alatti, Magyarországra vonatkozó területi és politikai tanulmányainak értékelései az európai ellenségeskedések befejezése után a Tanács béketárgyalásain új összefüggésekbe kerültek. A szövetséges nagyhatalmak Magyarországgal szembeni háborús együttműködése a békében is folytatódott, egészen a végleges magyar rendezés létrejöttéig. A Külügyminiszterek Tanácsának magyar béketárgyalásain e rendezés feltételeit fogalmazták meg.

I.

A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSÁNAK GENEZISE ÉS A POTSDAMI (BERLINI) ÉRTEKEZLET, A MAGYAR BÉKEELŐKÉSZÍTÉS KEZDETEI

„Elismerve a gyors és módszeres átmenet biztosításának szükségességét a hadiállapotból a békeállapotba” 1943 október 30-i nyilatkozatukban a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia külügyminiszterei elhatározták, hogy „akcióegységüket, amelyet az ellenségeik ellen vívott háborúban létrehoztak, fenntartják a béke és biztonság megszervezésében és megtartásában is.”* (Kiemelés tőlem – F. M.) Alig másfél év múlva, 1945 májusában Németország feltétel nélkül kapitulált, az európai hadműveletek véget értek. A három nagy „furcsa szövetségén”** a közös ellenség legyőzésével szinte egyidőben repedések támadtak. A szövetséges nagyhatalmakat a győzelem kivívásának pillanata *készületlenül* érte, az Atlanti Charta elveinek, a háború alatti szövetséges nyilatkozatoknak az elfogadásán túl nem volt európai békerendezési tervük.

A háború alatti angol–amerikai–szovjet diplomáciai tárgyalások, a fegyverszüneti szerződések és megadási okmányok, a jaltai „Felszabadított Európáról szóló nyilatkozat” nem a végleges békerendezést jelentették, hanem ideiglenes jelleggel a hadműveletek lezárásától a békeszerződés életbelépéséig tartó átmeneti időszakot szabályozták. A fegyverszüneti rendszerek a háborús követelményeknek tettek eleget, korlátozták a legyőzött államok szuverenitását; szövetséges testületek ellenőrizték e kormányok bel- és külpolitikáját, a háborús károkért fizetendő jóvátétel és a szövetséges csapatok eltartása behatárolta a gazdasági újjáépítés lehetőségeit. A béke helyreállítását ezért a győztes nagyhatalmak jutalomnak tekintették, amivel a legyőzött államok helyzetén könnyítettek, elismerve Németországgal történt szembefordulásuk tényét.

A békerendezés eljárási kérdései 1945 májusában, júniusában megosztották a szövetséges nagyhatalmakat. Hosszas diplomáciai küzdelemben alakult ki, hogy milyen *előfeltételeket* támasszanak a legyőzöttekkel szemben a béketárgyalások megindításához; a „volt ellenséges” államokkal a békefeltételeket *megtárgyalják-e* vagy csupán – a „feltétel nélküli megadás elvének” szellemében – *rájuk kényszerítsék*; a győztesek *hiúntető* vagy *elnéző* magatartást tanúsítsanak; a három

* Recueil des textes à l'usage des conférences de la paix (Paris, Imprimerie Nationale, 1946)

** J. Deane: The Strange Alliance (London, J. Murray, 1947)

nagyhatalom mondja-e ki a végső „ítéletet”, vagy európai illetve általános békekonferencián a többi szövetségest is bevonják a döntéshozatalba; mi legyen a tárgyalások sorrendje: előbb a központi kérdést, Németország (és Ausztria) helyzetét rendezzék, vagy a „másodrendűnek”^{***} tekintett olasz, román, bolgár, magyar és finn békeszerződést kössék meg; hol és mikor, milyen fórumon tárgyaljanak a békeszerződés-tervezetéről, kinek a javaslatát vegyék alapul a békefeltételek kialakításánál?

Az előző, első világháborús konfliktus lezárásának hibáit a győztes nagyhatalmak igyekeztek elkerülni. Az antifasiszta küzdelmet a „demokrácia” nevében vívták, ezért a győztes mellett a legyőzöttek is tárgyalási részvételt remélhettek; „igazságos” békét hirdettek, amely feltételezte a kérdések érdemi mérlegelését; s nyilatkozataikban „tartós” béke megteremtését kívánták, ami valamennyi hadviselő fél érdekeinek figyelembevételét, a konfliktus megnyugtató lezárását jelenthette. Az első világháború utáni rendezés kritikája, eljárás módjának elvetése nemcsak az Egyesült Államok és a Szovjetunió részéről jelentkezett: a Versailles-típusú békekonferencia megismétlését Franciaország és Nagy-Britannia is visszautasította. A győztes nagyhatalmak nem az előző rendezés eljárását követték, a békeszerződések alapos előkészítésének szándéka új útra vezette őket. A két konfliktus lezárásának módja sem volt összehasonlítható: 1919-ben Versailles-ban Németország aláírta a győztesek által diktált békét, 1945-ben Németország teljes vereségével és négyhatalmi megszállásával a legyőzött állami-sága is megszűnt egy időre, a főhatalom a győztesekre szállt.

A külügyminiszterek tanácsának genezise

A békerendezés *eljárasi* kérdéseit először 1945 májusában a Foreign Office-ban vetették fel az olasz békeszerződés-tervezet kidolgozásánál. Az angol külügyminisztérium azt javasolta, hogy az olasz békeszerződés-tervezetről még a német békeszerződés előtt *négyhatalmi* egyezség jöjjön létre, a többi. Olaszországgal hadban álló fél pedig fejtse ki álláspontját esetleg egy kisebb, a szövetségesek részvételével megrendezendő értekezleten. Az olaszok csak a tárgyalások egy későbbi szakaszában kapcsolódhatnak be, észrevételeiket megtehetnék, de „megkövetelnék tőlük a békeszerződés aláírását a rendelkezések bármilyen jelentősebb megváltoztatása nélkül”¹

^{***} J. F. Byrnes: *Speaking frankly* (New York, Harper, 1947) c. könyvében nevezte „másodrendűnek” az öt békeszerződést

¹ Sir Llewellyn Woodward: *History of British Foreign Policy in the Second World War*, vol. I. (London, Her Majesty's Stationary Office, 1961) 538. l.

Az angol dokumentum híven tükrözi a békerendezésre vonatkozó akkori elgondolásokat. A békeszerződések megkötése – így a németé is – közelinek tetszett. A Foreign Office 1944-1945 fordulóján még elvetette azt az amerikai javaslatot, hogy „előzetes” békeszerződést kössenek Olaszországgal, 1945 májusában viszont már késznek mutatkozott az olasz békekötésre a német rendezés előtt.² Az angolok által javasolt eljárás rangsorolta a résztvevőket: a nagyhatalmaknak tartotta fenn a döntés jogát, a többi szövetséges csak módosításokat tejeszthetett elő; a legyőzöttek csupán meghallgatták. E felfogás szerint a „volt ellenséges” állammal a békefeltételeket el kellett fogadtatni, szükség esetén akár kényszerrel is. A győztes jogán *diktált* nem pedig a legyőzött állam képviselőivel *megtárgyalt* békeszerződésről volt tehát szó. Az angol tervezet később, a többi békeszerződés megtárgyalásánál mintául szolgált.

A Foreign Office 1945 június 7-én megvitatta a román, a bolgár és a magyar béketárgyalások előkészítését. Tekintettel „azonos általános jellegükre”, a három békeszerződés *egyidejű* megkötését tartották célszerűnek. Nem kívánták ellenezni, ha a Szovjetunió a tárgyalások helyéül Moszkvát javasolná, sőt előnyt láttak benne, mivel a moszkvai brit nagykövetség jelentős tapasztalatra tett szert a fegyverszüneti tárgyalásokon (mint ismeretes a román, a finn, a bolgár és magyar fegyverszünetet Moszkvában írták alá), míg „semleges” színhely – például Bécs – esetén teljes küldöttséget kellett volna összeállítaniuk. Ugyanakkor alkalmat kívántak teremteni a Dominiumoknak, valamint Görögországnak, Jugoszláviának és Csehszlovákiának véleményük kifejtésére.³

Az angol külügyminisztérium a három „balkáni” állam békeszerződéseit egy-ségben, s az olasztól *elkülönlítetten* szemlélte. A béketárgyalásokon a vezető szerepet átengedte a fegyverszüneti feltételeiket is meghatározó Szovjetunióval. A Foreign Office előbb az amerikai külügyminisztériummal egyeztetve javaslatát, majd a Három Nagy találkozóin kívánta megvitatni. A kisebb szövetségeseknek sem juthatott tehát más szerep, mint a nagyhatalmak közös döntéseinek elfogadása.

A brit háborús kabinet a potsdami találkozó előtt egységes angol-amerikai politika kialakítását szorgalmazta, Harry Hopkins moszkvai küldetése viszont arról tanúskodott, hogy Truman elnök London megkérdezése nélkül igyekezett rendezni vitáit a Szovjetunióval. A békerendezés szovjet felfogásába ez a látogatás engedett betekinteni. Sztálin 1945 május 26-i találkozásukon sürgette az európai háborút lezáró békekonferencia megszervezését, mert „az idő erre megérett és ez a kérdés... már az ajtón kopogtat.” Hopkins a közelgő potsdami konferenciát tekintette a békeértekezlet előkészítő fórumának. Sztálin úgy vélte, hogy a békekonferencia körüli bizonytalanság kedvezőtlen benyomást kelt és kívánatosnak

² Sir Llewellyn Woodward: *British Foreign Policy in the Second World War*, vol. III. (London, Her Majesty's Stationary Office, 1971) 468-477. l.

³ Public Record Office, Foreign Office (a továbbiakban PRO.F.O.) London 371.48192 R 10051

tartotta az értekezlet helyének és idejének kijelölését, hogy a megfelelő előkészületeket megtehessek, majd hozzáfűzte: „Versailles-ban a Szövetségesek nem voltak megfelelően felkészülve és nem ismételtük meg ezt a hibát még egyszer.”⁴ (kiemelés tőlem – F.M.) Sztálin még az angol miniszterelnöknél is jobban ragaszkodott a nagykoalíció háromhatalmi döntéshozatali elvének fenntartásához. Az európai konfliktus lezárását követő amerikai elhidegülést azzal magyarázta, hogy „Németország háborús vereségének bekövetkeztével az amerikaiaknak nincs többé szükségük a Szovjetunióra”⁵ (kiemelés tőlem – F.M.) A potsdami értekezlet Sztálin ezért különösen fontosnak tartotta.

A State Department először Olaszországra dolgozta ki béketervét. (A román, a bolgár és a magyar békeszerződés irányelveit csak a potsdami értekezlet után határozták meg). Az amerikai külügyminisztérium mielőbbi, végleges békeszerződésre törekedett, hogy csapataikat visszavonhassák és végre tisztazzák Olaszország jövőjét. Ugyanakkor el akarták kerülni a „jövendőbeli béke érdekeinek komoly számításba vétele helyett a volt ellenséggel szembeni gyűlölettel vezérelt, elsieltett megoldásokat, a területi ambíciókat és az ebből fakadó politikai helyzeteket” és egyúttal „a diktált békét a tárgyalásos helyett”. Lehetővé akarták tenni, hogy az olaszok bekapcsolódjanak a tárgyalásokba, kifejthessék álláspontjukat, még *mielőtt* a győztes hatalmak vitáinak, nézeteltéréseinek folyamatában és végző, megváltoztathatatlan egyezségeiben minden feltétel kikristályosodna. Olaszország tehát *nem tagadhatná meg később a békeszerződést azon az alapon, hogy rákényszerítették*. Az amerikai külügyminisztérium javasolta, hogy az olasz békefeltételeket a Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakán tárgyalják meg.

A State Department felfogásában a Külügyminiszterek Tanácsa a béke előkészítésének fóruma lett volna és – az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának életbelépéséig – egyben a nemzetközi biztonság szervezete is. A nagyhatalmak külügyminisztériumainak békeelőkészítő szerepét Edward Stettinius államtitkár-helyettes javasolta először Roosevelt elnöknek 1944 június 19-én, mivel egy Versailles-típusú általános békekonzferencia döntéshozatalát túl lassúnak és körülményesnek találta. Amikor közel egy év múltán Truman elnök, 1945 június 9-én megkérdezte külügyminiszterétől, hogy az európai békerendezést értekezletek sorozatán, vagy Dumbarton Oaks-típusú általános konferencián kívánja megtárgyalni, Edward Stettinius, a külügyi tárca megbízott vezetője válaszában 1945 június 19-én óva intette az elnököt a nehézkes, elhúzódó, szabályszerű békekonzferencia összehívásától. Helyette – a korábbi javaslatot felelevenítve – a kérdéseket külön-külön tárgyaló *Külügyminiszterek Tanácsa* létrehozását ajánlotta (brüsszeli vagy bécsi állandó székhellyel). A Három Nagy mellett a potsda-

⁴ Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (Washington, United States Printing Office, 1960) – a továbbiakban: FRUS. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945., vol. I. 30-31, 160-161 l.

⁵ u.o. 32. l.

mi értekezlet után Franciaországot és Kínát kívánták bevonni a Tanács munkájába, amelynek joga lett volna konferenciákat összehívni (pl. az olasz békeszerződés megkötésére) vagy az érdekelt feleket az egyes kérdésekről *meghallgatni* (pl. az olasz–jugoszláv határról). Stettinius azért kívánta a részvételt az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagjaira korlátozni, mert így elkerülhették volna, hogy – miként az a jóvátételi bizottság esetében történt – a Szovjetunió felvesse Lengyelország és Jugoszlávia tagságának kérdését és egyben kizárhatták volna a Szovjetunió vagy Nagy-Britannia külpolitikájával azonosuló további tagok felvételét is. A fegyverszüneti egyezmények szövetséges egyeztetésére 1943 októberében létrehozott fórum, az Európai Tanácskozó Bizottság (European Advisory Commission) felszámolása, s a németországi és ausztriai szövetséges ellenőrzés létrejöttével a Külügyminiszterek Tanácsával történő helyettesítése szintén a többi szövetséges hatalom kizárása melletti érveket erősítette.⁶

Az amerikai diplomácia Roosevelt háború utáni terveire épült, melyek szerint a nagykoalíció fennmarad a békeidőben is, a békekötés gyorsan elérhető, s a békerendszertől független Egyesült Nemzetek Szervezetében való amerikai részvétellel garantálja a nemzetközi biztonságot. A State Department 1945 június 27-i emlékeztetője a béketárgyalások és a területi rendezések közös eljárási módjára a legalkalmasabbnak a Külügyminiszterek Tanácsát találta, mert nélküle folytatódna a „jelenlegi zűrzavar, politikai stagnálás és gazdasági bizonytalanság” és ez „komoly károkat okozna Európának és a világnak.” Az amerikai külügyminisztérium hivatkozott arra is, hogy az első világháborút követő Versailles-i békekonzferencia az egymással ütköző követelések felforrósodott légkörében ülésezett, ezért eljárása lassú és nehézkes volt, a kidolgozott okmányok ratifikálása elhúzódtott. A State Department előző tervéhez képest nagyobb súlyt helyezett a többi szövetséges véleményének meghallgatására, nehogy azzal vádolhassák a nagyhatalmakat, hogy „a kis államok érdekeinek figyelembevétele nélkül kormányozzák a világot és rendezik Európa sorsát.” (kiemelés tőlem – F.M.) James F. Byrnes – aki 1945 július 3-án vette át Stettiniustól a külügyminisztérium vezetését – azt javasolta Trumannak, hogy a Tanács előbb az olasz, a román, a bolgár és a magyar szerződéseket tárgyalja, mivel ezek a „kevésbé vitatottak”, s csak azután térjenek rá Németországra. Az új külügyminiszter a Tanács feladatának az európai békerendezés irányelveinek meghatározását tartotta, a békeszerződések megszövegezését a külügyminiszter-helyettesekre kívánta bízni. A szerződéstervezeteket Byrnes az Egyesült Nemzetek általános békeértekezlete elé óhajtott terjeszteni.⁷

A State Department javaslatai világosan tükrözik az amerikaiak kettős szándékát a Tanács felállításával: egyrészt a *békerendezés fórumaként*, az ENSZ Alap-

⁶ Patricia Dawson Ward: The Threat of Peace. James F. Byrnes and the Council of Foreign Ministers, 1945-1946 (The Kent State University Press, 1981) 9-10. l.
FRUS, The Berlin Conference 1945, vol. I. 283-284. l.

⁷ F.R.U.S. The Berlin Conference 1945 vol. I. 285-287. l. P.D. Ward id.mű. 10-12. l.

okmány életbelépéséig ideiglenes biztonsági szervezetként kívánták működtetni, másrészt meg kívánták akadályozni Európában a kizárólagos érdekszférák létrejöttét. A State Department szerint ugyanis a Külügyminiszterek Tanácsa „csökkeneténél az egyoldalú orosz vagy brit akciók lehetőségét és az Egyesült Államok átmeneti eszközként használhatnák az érdekszférák megszüntetésére.”⁸ (Kiemelés tőlem – F.M.)

Az amerikaiak az angol-szovjet viszályok elsimításán fáradoztak ebben az időben, mivel a háromoldalú együttműködést nélkülözhetetlennek vélték a „tartós” béke megteremtéséhez.⁹

Az amerikai külügyminiszter az állam- és kormányfők potsdami értekezletét előkészítendő 1945 július 7-én megküldte a Külügyminiszterek Tanácsának megalakítására vonatkozó tervezetét az angol és a szovjet kormánynak. Molotov szovjet külügyminiszter 1945 július 11-én azzal válaszolt az amerikai jegyzékre, hogy az európai rendezés átfogó békekonferenciát igényel. Molotov kifogásolta Kína részvételét a Külügyminiszterek Tanácsában, különösen az európai ügyekben, mivel Kína az Európai Tanácskozó Bizottságban sem vett részt, s e kérdések teljesen újak számára. Ugyanakkor lehetségesnek tartotta, hogy Kína a végző békekonferencián részt vegyen. Molotov aziránt is érdeklődött, hogy Potsdamban az amerikaiak meg akarják-e vitatni olasz békeszerződés-tervezetüket.¹⁰ A csúcstalálkozót megelőző 1945 július 14-i angol-amerikai egyeztető tárgyaláson Alexander Cadogan brit külügyi államtitkár egyetértett a Tanács létrehozásának tervével, a kínai részvétellel, de fenntartásai voltak az Európai Tanácskozó Bizottság felszámolásával kapcsolatban. A Foreign Office javasolta, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa – állandó titkárságával egyetemben – londoni székhellyel működjék, noha nem zárták ki, hogy máshol is ülésezhet. Mindenesetre az angolok a német kérdés megvitatását jóval fontosabbnak tartották, mint a Tanács létrehozását. James Clement Dunn amerikai külügyminiszter-helyettes – emlékeztetve arra, hogy a Szovjetunió ellenezte Franciaország részvételét a német jóvátételi bizottságban – előnyösebbnek tartotta, hogy a Tanács tagságát az ENSZ BT mintájára hivatkozva határozzák meg.¹¹ Alexander Cadogan egyetértett azzal az amerikai javaslattal, hogy Olaszországgal békeszerződést kössenek, de nem tanúsított nagy lelkesedést aziránt, hogy a tervezeteket a Külügyminiszterek Tanácsa vitassa meg. A Foreign Office ugyanis arra törekedett, hogy angol-amerikai egyeztetés előzze meg a Tanács ülését ebben a kérdésben.¹²

A Külügyminiszterek Tanácsának megalakításához vezető eljárási vitákban a Szovjetunió szűkíteni, az Egyesült Államok bővíteni igyekezett a résztvevők kö-

⁸ F.R.U.S. The Berlin Conference 1945 vol. I. 262-263. I.

⁹ u.o. 264. I. 1945 június 28-i „Briefing Bookpaper” a brit nyugateurópai tömb tervéről

¹⁰ F.R.U.S. The Berlin Conference 1945. vol. I. 236, 190. I.

¹¹ F.R.U.S. The Berlin Conference 1945. vol. I. 295-296. I.

¹² u.o. 1945. vol. I. 700. I.

rét, a többi győztes hatalom beleszólási jogát a békeszerződések megalkotásába. A szovjet kormány mereven ragaszkodott a háborús háromhatalmi döntéshozatal fenntartásához a békeidőben is. A State Department „érdekszféra-ellenes” politikája nehezítette az angol-amerikai összefogást, a Szovjetunió és a körülötte formálódó „szláv tömb” (Lengyelország, Jugoszlávia, Csehszlovákia) ellensúlyozását. Márpedig a Foreign Office éppen erre építette európai politikáját. Az angol diplomácia azért is szorgalmazta a Három Nagy mellett Franciaország bevonását, mert az amerikaiakkal taktikai kérdésekben egyre több nézeteltérése támadt. A Quai d’Orsay – okulva az első világháborús rendezés kudarcából – a nagyhatalmi béke, a győztesek diktátuma helyett a kis államok megegyezését óhajtotta, közvetíteni igyekezett a Három Nagy között; a német veszély újraéledését ellensúlyozandó jó viszony kialakítására törekedett Moszkvával, Prágával és Varsóval. Franciaországot azonban meg sem hívták a jaltai és a potsdami értekezletre, ahol pedig a francia érdekeket közvetlenül érintő német-kérdést megvitatták.

A Külügyminiszterek Tanácsának létrehozásánál a háromhatalmi együttműködés fenntartásából indultak ki, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia érdekeit kívánták egyeztetni e fórumon a „volt ellenséges” államokkal szemben. Az „érdekszférák megszüntetésének” amerikai szándéka viszont kezdetől ütközött azzal a hallgatólagosan elfogadott elvvel, hogy az egyes legyőzött államok nemzetközi helyzetének könnyítését az a nagyhatalom, illetve azok a nagyhatalmak kezdeményezték, amelyek a szóban forgó országot felszabadították és így a kapitulációs okmányt is diktálták. Az olasz békekötést az Egyesült Államok és Nagy-Britannia sürgette, a diplomáciai kapcsolatok felvételét Romániával, Bulgáriával, Finnországgal és „bizonyos idő múlva” Magyarországgal 1945 május 27-én a Szovjetunió vetette fel.¹³ A diplomáciai elismerés elengedhetetlen előfeltétele volt a béketárgyalásoknak, mivel *békét csak elismert kormánnyal lehetett kötni*. A három-hatalmi együttműködés elvileg kizárta az egyoldalú akciók lehetőségét, a jaltai nyilatkozat a három hatalom politikájának „egybehangolását és közös eljárását” irányozta elő a „náci Németország uralma alól felszabadított népeknél és a tengely volt európai csatlós államaiban”¹⁴, de a háború utolsó szakaszában az olasz fegyverszüneti rendszer kialakításánál játszott angol-amerikai vezetőszeret¹⁵, majd a Szovjetunió meghatározta finn, román, bolgár és magyar fegyverszünet – s főleg az a mód, ahogy a szovjet részről a „szövetséges ellenőrzés” fogalmát interpretálták – ellentmondott a háború alatt óhajtott „akcióegységnek” és a Jaltában meghirdetett „egybehangolt politiká-

¹³ Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945 (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958) 268. I.

¹⁴ Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972) 182-183. I.

¹⁵ Bruno Arcidiacono: Le «précédent italien» et les origines de la guerre froide. Les alliés et l’occupation de l’Italie 1943-1944. (Bruylant, Bruxelles, 1984)

nak”. A közös politika értelmezési vitái nem korlátozódtak a Szovjetunió és az angol–amerikai álláspont közötti összecsapásra. Az olasz békeszerződés előkészítése felszínre hozta az angol és az amerikai felfogás különbségeit a megkötendő béke természetével kapcsolatban.

Az angol, amerikai és szovjet nézeteltérések a „volt ellenséges” államokkal kötendő békeszerződések előkészítéséről

A Foreign Office 1945 május végére dolgozta ki az olasz békeszerződés-tervezetet. Területi és politikai rendelkezéseit július 12-én terjesztették a háborús kabinet elé. Az angolok abból indultak ki, hogy a demokratikus Olaszország gazdasági fejlődésének biztosításával megelőzhetik a „kommunista fordulatot”, elébe vághatnak a „szovjet befolyás” érvényesülésének. Nagy-Britannia baráti kapcsolatra törekedett a leendő nyugat-európai rendszer tagjának tekintett Olaszországgal, ugyanakkor azonban meg kívánta akadályozni az olasz nagyhatalmi igények újraéledését, be akarta bizonyítani „Olaszországnak és a világnak, hogy az agresszió nem fizetődik ki”, vagyis Olaszországnak kártérítést kell fizetnie a múltban tanúsított magatartásáért, részvételéért a háborúban Németország oldalán, át kell engednie a vitás területeket, beleértve az olasz gyarmatokat és jóvátételt kell fizetnie, ez azonban nem mehet a belső stabilitás és a gazdaság rovására. Tekintettel az olaszok „érzékenységre”, s mintegy a „bátorításukra” meg kívánták könnyíteni Olaszország felvételét az ENSZ-be.¹⁶ Olaszországi politikájában a mielőbbi békekötésen kívül Nagy-Britannia a korai alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartotta szem előtt: addig az angol–amerikai csapatokat sem kívánta kivonni.

Mint az eljárási kérdéseknél leírt angol magatartásnál is láttuk, a Foreign Office nem tanúsított „elnéző” magatartást Olaszországgal szemben. A jóvátételi, területi rendelkezéseknek az agressziót büntető jelleget tulajdonítottak, amit más vonatkozásban könnyítésekkel, engedményekkel – pl. az ENSZ felvétellel – ellensúlyoztak. A State Department vezető tisztviselőiben a háború utolsó szakaszában, s az azt követő hónapokban meggyőződéssé érlelődött az a felismerés, hogy míg az Egyesült Államok segíteni akar az olaszokon, a brit háborús kabinet Olaszország „leszorítását”, fékentartását óhajtja (to keep Italy down).¹⁷ Az angolok viszont úgy vélték, hogy az amerikaiak igazán soha sem érezték magukat teljesen hadiállapotban lévőnek Olaszországgal, s a brit külügyi államtitkár, Sir A.

¹⁶ Sir Llewellyn Woodward: *British Foreign Policy in the Second World War*. vol.III. (London, Her Majesty's Stationary Office, 1971) 478-480, 486. l.

¹⁷ Sir Llewellyn Woodward id.mű. 471. l.

Cadogan világosan meg is mondta amerikai partnerének: „Olaszország... nem kaphat jobb elbánást, mint felszabadított szövetségeseink.”¹⁸ Az angol felfogás szerint: „közvéleményünk és európai szövetségeseink nem fogják megérteni az olyan politikát, amely Olaszországnak biztosítja a szabályszerű békekötés előnyeit, a velejáró büntetőjellegű rendelkezések nélkül.” A Tito marsall területi igényei által okozott trieszti válság ügyében ugyanakkor Churchill tartotta magát ahhoz a szövetségesei által korábban elfogadott állásponhoz, hogy „területátengedés nem történhet a békerendezés előtt, illetve az érdekelt felek ideiglenes érvényű megállapodása nélkül.”¹⁹ Az angol miniszterelnök ugyanis úgy érezte, ha engednek Trieszt kérdésében, az olaszok ezt úgy értelmeznék, hogy Nagy-Britannia meghajolt az oroszok akarata előtt és szabad utat enged a kommunista tendenciák felerősödésének. A Foreign Office tudatában volt annak, hogy amerikai támogatás nélkül nem állhatnak ellen a jugoszláv – orosz nyomásnak. Az angolok ezért készek voltak – különösen gazdasági kérdésekben – Olaszországban a vezető szerepet átengedni az Egyesült Államoknak.

A State Department – éppúgy mint az angolok – a Szovjetuniót és szövetségeseit, Jugoszláviát távol akarta tartani az olasz ügyektől, ellenezte az Olasz Kommunista Párt hatalmi törekvéseit. Az Egyesült Államok nem tekintette „kizárólagos” angol érdekszférának Olaszországot, amelyre stratégiai helyzete és a dunavölgyi államokhoz fűződő gazdasági kapcsolatai miatt amúgy is a Kelet és a Nyugat közötti közvetítős szerep várt. Békecélját a State Department „elnéző” és nem „büntető” jellegű, nem „diktált” békeszerződéssel kívánta elérni. Az amerikaiak néhány hónap alatt le akarták bonyolítani a béketárgyalásokat: a Három Nagy mellett Franciaország, Görögország, Jugoszlávia, Etiópia és a legyőzött Olaszország részvételével. Az Egyesült Államok a végleges békeszerződés megkötéséig kilátásba helyezte a fegyverszüneti ellenőrzés enyhítését, előirányozta Olaszország ENSZ-tagfelvételét, az újjáépítés elősegítésével Olaszországot Dél-Európa „demokratikus bástyájává” kívánta alakítani.²⁰

Az angol külügyminisztérium már azt is Olaszország „megjutalmazásának” tekintette, hogy a békekötésre vele a német rendezés előtt sor kerül és így Németország és Olaszország sorsa véglegesen elválik egymástól, az olaszoknak nem kell olyan súlyos feltételekkel számolniuk, mint a németeknek.²¹ Az amerikaiak viszont olyan formulát kerestek, amely elismerné Olaszország hadviselését (cobelligerens státusát) Németország ellen, s bár nem adná meg a szövetséges rangját, de ugyanakkor az olaszokat mégsem úgy kezelnék, mint a többi legyőzöttet. Az amerikai kül- és hadügyminisztérium nem kívánta elismerni egyetlen más hatalom túlnyomó befolyását sem az olasz-ügyekben, az Egyesült Államoknak na-

¹⁸ uo. 473. l.

¹⁹ uo. 477.-478. l.

²⁰ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. I. 681-713. l.

²¹ F.R.U.S. 1945. Europe vol.IV. 993. l.

gyobb súlyt («senior partnership») kívántak biztosítani, mint a meggyengült Nagy-Britanniának, s abban egyetértettek az angolokkal, hogy a Szovjetunióknak csak névleges szerepe lehet az olasz béketárgyalásokban, érdemi beleszólási lehetőségét eleve kizárták. A római amerikai nagykövet, Kirk, Olaszországot a szövetséges nagyhatalmak legyőzöttekkel szembeni politikája próbatételének tekintette („Italy can be used as a test case”), s úgy vélte, hogy amit „Olaszországban megtanultak, máshol is alkalmazhatják”, főleg Németországban.²² Az *olasz modell*²³ alkalmazására valójában nem itt, hanem Európa keleti felében került sor. A szovjet diplomácia egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy az angol–amerikai olaszországi politikával igazolja szövetségesei kizárását a „balkáni” államok ügyeiből.

A román, a bolgár, a magyar és a finn békekötés kérdése 1945 májusában a brit kelet-európai-politika átértékelésekor vetődött fel. Az átértékelést az váltotta ki, hogy a Szovjetunió 1945 március 6-án a Groza kormány hatalalomrajuttatásával (ennek körülményeire a magyar–román határvita tárgyalásánál még visszatérünk) és Bulgáriában N. Petkov parasztpártjának és Lulcev szociáldemokratáinak a kormánykoalícióból történt kiszorításával az angolok és az amerikaiak megkérdezése nélkül indított egyoldalú akciót. Az Egyesült Államok a jaltai nyilatkozatra hivatkozva háromoldalú konzultációt kért a „lakosság összes elemeit széleskörűen képviselő” román kormány létrehozására.²⁴ Nagy-Britannia csatlakozott az amerikai állásponthoz. A szovjet kormány nem járult hozzá a konzultáció megtartásához, márpedig ehhez mindhárom kormány beleegyezése kellett. A brit külügyminisztérium ezek után arra a következtetésre jutott, hogy a délkelet-európai országok esetében fel kell adniuk a jaltai nyilatkozatra való hivatkozást, mert céljaikat ezzel nem érhetik el. Az angol–szovjet együttműködés alapfontosságú távlatait a Foreign Office *nem volt hajlandó kockáztatni „egy olyan ügy kedvéért, amely ha nem is teljesen akadémikus jellegű, vagy merő ábrándkergetés, de semmi esetre sem létfontosságú az európai brit érdekek szempontjából”*²⁵ (kiemelés tőlem – F.M.) A brit külügyi tisztviselők úgy vélték, hogy a háború utáni általános szovjet politikának szerves része az érintett délkelet-európai államokra vonatkozó moszkvai álláspont, ezért ezt egykönnyen nem fogja feladni. Az angol külügyminisztériumban azt is felismerték, hogy olyan országok rendszereit támadják, amelyeket a „szovjet kormány a biztonsági rendszere lényegi részének tekint”, mivel Németország ellen a Szovjetunió „fordított” „*cordon sanitaire*”-t akart létrehozni. A Foreign Office ezért azt javasolta, hogy a legjobb ha ezeket a

²² F.R.U.S. Europe 1945. vol. IV. 1007. 1.

²³ Bruno Arcidiacono: Le „précédent italien” id.mű. 10-11. 1.

²⁴ F.R.U.S. 1945 vol.I. Europe 510-519. 1.

²⁵ P.R.O.F.O 371.48194 R 5063/5063/67 Sir Orme Sargent 1945 március 13-i feljegyzése.

kormányokat hallgatólagosan elfogadják és tudomásul veszik: „a választások, ha valaha is sor kerül rájuk” nem lesznek „szabadok és tiszták”.²⁶

Eden külügyminiszter 1945 május 25-én összefoglalta Churchillnek az angol–szovjet vitatémákat – többek között ami Romániát, Bulgáriát és Magyarországot illeti. Nézete szerint *az angol külpolitika célja: elérni a Vörös Hadsereg kivonását e térségből, illetve független kormányok létrehozása*. A Szovjetunió által felszabadított területen a Szövetséges Ellenőrző Bizottságokban a brit és amerikai katonai missziók megfigyelő szerepet játszottak, a fegyverszüneti egyezmények végrehajtását teljes mértékben a SZEB vezetését kézbentartó szovjet katonai hatóságok ellenőrizték, mint ahogy Olaszországban ennek pontosan a fordítottja – kizárólagos angol–amerikai ellenőrzés – érvényesült, a szovjet katonai misszió nem szólhatott bele az olaszországi szövetséges politika alakításába. Eden elismerte, hogy Romániában, Bulgáriában és Magyarországon a brit és az amerikai katonai misszióknak a háború idején nem volt jogalapja a fegyverszüneti rendszer ellenőrzésében résztvenni, de a bolgár és magyar fegyverszüneti egyezmény előírásainak megfelelően az európai háború befejezése után szerinte mód nyílt a nyugati katonai missziók nagyobb beleszólási jogának biztosítására. Ennek alapján a Foreign Office három lehetséges politikai vonalat ajánlott megfontolásra:

- 1) Kérhetnék a szovjetektől a nyugati katonai missziók jogkörének bővítését. Az amerikaiak ezt már javasolták, a Foreign Office helyzetértékelése szerint a szovjet fél biztosan nemleges választ adna és ebből csupán egy áldatlan vita kerekedhetne.
- 2) Visszavonhatnák katonai missziójukat. Ez voltaképpen, legalábbis Magyarországon és Bulgáriában, nem sokat változtatna a brit érdekek esélyein és képviselőtén – nem így Romániában, ahol a brit katonai misszió némi védelmet nyújtott olaj- és kereskedelmi érdekeltségeiknek. A missziók visszavonása ugyanakkor a kudarc nyílt beismerésével érne fel és a brit tekintély maradékait is lerombolná ezekben az országokban.
- 3) Javasolhatnák a szovjeteknek, hogy mindhárom országban elérkezettnek látják az időt a fegyverszüneti rendszerek felszámolására, a békeszerződések kötésére. A Foreign Office értékelése szerint, ha a Szovjetunió elfogadná ezt az angol javaslatot, világossá válna, milyen politikát követ ezekben az országokban, kiderülne, hogy kíván-e itt állandó helyőrségeket fenntartani vagy sem? A brit katonai missziókat – amelyek csak a SZEB szovjet képviselőin keresztül érintkezhetek a román, bolgár és magyar hatóságokkal – visszavonhatnák. Nagy-Britannia a kapcsolatok normalizálása után előnyösebb helyzetbe kerülne, hiszen közvetlenül az illetékes kormányoknál léphetne fel gazdasági és kereskedelmi érdekeinek védelmében.

Végül is az angol kormány a mielőbbi békekötés kezdeményezése mellett döntött, hogy elérje a szovjet csapatok kivonását Európa keleti feléből. 1945 május

²⁶ u.o.

29-én utasította a washingtoni brit nagykövetet álláspontjuk kifejtésére az amerikai külügyminisztériumnál.²⁷ A négy „volt-ellenséges” állam (Románia, Bulgária, Finnország, Magyarország) diplomáciai elismerését indítványozó május 27-i szovjet javaslatot az angol kormány ebben az összefüggésben vitatta meg. Churchill 1945 május 29-én hajlott a beleegyezésre, ugyanis szerinte a helyzeten már nem rontana a „nagykövetek formális cseréje és az érintett országok közötti békés kapcsolatok helyreállítása”. Az angol miniszterelnök kijelentette: „mindig is úgy gondoltuk, hogy a köztes (Németország és Szovjetunió közötti) államok nem követhetnek Oroszországgal szemben ellenséges politikát.” Eden nem óhajtott a diplomáciai elismerésre szorítkozni – mivel szerinte a „szovjet ellenőrzésű fegyverszüneti rendszerek érintetlenül maradnának” –, hanem a szovjet kezdeményezés nyújtotta alkalmat az angol békekötés javaslat előterjesztésére kívánta felhasználni.²⁸

Az amerikai külügyminisztérium 1945 júniusára a szovjet és az angol külpolitikától egyaránt eltérő közép- és délkelet-európai vonalat alakított ki: a diplomáciai kapcsolatok felvételének és a békeszerződések megkötésének *előfeltételeként* a kormányok átszervezését és a szabad választások mielőbbi megtartását szorgalmazta. Truman elnök 1945 június 7-én Moszkvában átadott üzenetében készségesnek mutatkozott felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Finnországgal, de megtagadta ezt Magyarország, Románia és Bulgária esetében. Az amerikai elnök újra háromoldalú konzultációt kezdeményezett a jaltai nyilatkozat alapján.²⁹ A State Department június végén közölte a brit külügyminisztériummal, hogy javaslatukat a mielőbbi békekötésre csak feltételelesen támogatják: a „jelenlegi” román és bolgár kormánnyal még akkor sem kötnek békét, ha ez meggyorsítaná a szovjet csapatok kivonását. Az amerikai külügyminisztérium, miután tanácskozott a szófiai, a bukaresti és a budapesti amerikai képviselővel, azt is kétségbe vonta, hogy a békekötés után a szovjet csapatokat kivonnák, „különösen, ha a valóságos politikai hatalom a kommunisták kezében marad”.³⁰ A Foreign Office is elkerülhetetlennek tartotta, hogy a Szovjetunió támaszpontok és csapatok fenntartását kérje az érintett országokban, viszont előnyösebbnek vélte, ha ezeknek az esetleges szovjet igényeknek a kielégítését nem kétoldalú (szovjet-román, szovjet-bolgár, szovjet-magyar) egyezmények szabályozzák, hanem a békeszerződések, mert akkor jogalapjuk lesz a későbbiekben a téma iránt érdeklődést tanúsítani. Az angol kormány a békekötés után is katonai támaszpontokat kívánt fenntar-

²⁷ Sir Llewellyn Woodward id mű vol. III. 587-588. I.

²⁸ u.o.

²⁹ Sztálin üzenetváltásai az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945 (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958) 271-272. I.

³⁰ P.R.O. F.O. 371.48192 R 10742, 10766, 10767, 10768/81/67 R 11658/5063/67
FRUS The Conference of Berlin 1945 vol. I. 381, 399-400. I.

tani Olaszországban és előre látta, hogy ez precedens lehet egy hasonló szovjet igény felvetésére Délkelet-Európában.³¹

A szovjet kormányfő a békeszerződések megkötéséhez előfeltételt támasztó és a diplomáciai kapcsolatok felvételét a kormányok átszervezéséhez és szabad választások megrendezéséhez kötő amerikai álláspontot diszkriminatív jellegűnek ítélve nyomban tiltakozott egyrészt Finnország és a „hitleri Németország szétzúzásában” részt vett Románia és Bulgária közötti különbségtétel, másrészt a román és bolgár, illetve az olasz politikai rendszerek közötti megkülönböztetés ellen.³² A Foreign Office feltételezte, hogy a Szovjetunió aligha egyezne bele az amerikaiak javasolta háromoldalú konzultációba, valamint a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban a nyugati missziók szovjet katonai képviselőkkel egyenjogú helyzetébe, mert a szovjet kormány számolna azzal, hogy a brit és az amerikai küldöttség ilyen eljárás esetében kisebbségbe szoríthatná, illetve leszavazhatná képviselőit. A brit külügyminisztérium 1945 július 12-én újra kifejtette a mielőbbi békekötést és a diplomáciai kapcsolatok felvételét visszautasító amerikai állásponttal szemben, hogy nézete szerint ezekben az országokban „valóban demokratikus kormányok” csakis akkor jöhetnek létre, ha a *békét még a „jelenlegi nem kielégítő” kormányok megszilárdulása előtt kötik meg*. A Foreign Office attól tartott, hogy az elkerülhetetlenül természetlen viták az oroszokkal a békerendezés elhúzódsához vezetnek, ami az angol-amerikai pozíciók gyengítését jelenti, mivel időközben a román, a bolgár és a magyar kormány megszilárdíthatja uralmát ellenzéke megfélemlítésével.³³ A brit küldöttség azzal utazott Potsdamra, hogy nem kell feltétlenül megvárnia, amíg az amerikai illúziók szétfoszlanak, az első adandó alkalommal előterjesztik saját javaslatukat, még akkor is, ha ezúttal a szovjetekkel értenek majd egyet az amerikaiakkal szemben.³⁴

1945 július 14-én, a háromhatalmi csúcstalálkozót megelőző utolsó angol-amerikai egyeztetésen A. Cadogan brit külügyi államtitkár a jaltai nyilatkozat végrehajtása helyett inkább a békekötést szorgalmazta, mivel Nagy-Britannia nem vehette fel a diplomáciai kapcsolatot olyan országokkal, amelyekkel hadban állt, viszont a román, a bolgár, a magyar békeszerződés megoldhatta nehézségeiket ezekben az országokban. James Clement Dunn amerikai külügyminiszter-helyettes erre közölte az angolokkal, hogy határozottan ellenzik a béketárgyalásokat a román – s valamivel kisebb mértékben – a bolgár és magyar kormánnyal.³⁵ A State Department a békerendezés függővé tételével kívánta kikényszeríteni e kormányok átalakítását. Eden – a Foreign Office véleményétől eltér-

³¹ P.R.O. F.O. 371.48192 R 10059. 1945 június 7-i brit külügyminisztériumi vita összefoglalója

³² Sztálin üzenetváltásai... id.mű. 273-274. I.

³³ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. I. 409-410. I. P.R.O. F.O. 371.48193 R 95879

³⁴ Sir L. Woodward id.mű. vol. III. 595. I.

³⁵ F.R.U.S. The Berlin conference of Berlin 1945. vol. I. 295, 296, 700. I.

rően – végül is kénytelen volt elfogadni az amerikai vonalat, a mielőbbi békekötésre vonatkozó angol javaslat előterjesztését levette a napirendről. A brit külügyminisztérium nemcsak Olaszországban, hanem a délkelet-európai kormányok átalakítása, a választások és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok átszervezése kérdésében is átengedte a kezdeményezést az amerikaiaknak.³⁶ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ügyében a szovjet kormány még a három nagyhatalom képviselőinek potsdami találkozója előtt igyekezett elébemenni az amerikai kívánságoknak és javaslatot tett a romániai, a bulgáriai és a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkarendjének megváltoztatására, a nyugati katonai missziókra a hadműveletek idején érvényes korlátozások feloldására.³⁷

A potsdami értekezlet és a Külügyminiszterek Tanácsának megalakítása

A háromhatalmi potsdami (berlini) értekezlet (1945 július 17 – augusztus 2) megalakította a Külügyminiszterek Tanácsát. (Az értekezleten egyébként július 28-án Churchillt Attlee váltotta fel). Truman a július 17-i első plenáris ülésen előterjesztette külügyminisztériuma javaslatát e kérdésről. Sztálin azt akarta, hogy a Külügyminiszterek Tanácsában csak a potsdami értekezleten részt vevő nagyhatalmak képviselői legyenek jelen, különösen Kína részvételét kifogásolta az európai rendezésben. A Tanács létrehozása szerinte feleslegessé tette a három külügyminiszter Jaltában elhatározott időnkénti találkozóját, akárcsak az Európai Tanácskozó Bizottság további működését. Churchill e két testületet – párhuzamosan a Tanáccsal – fenn kívánta tartani. Egyetértett viszont Kína távortartásával az európai kérdésektől, mivel úgy vélekedett, hogy „papíron könnyű szervezeteket létrehozni, de ha a gyakorlatban semmit nem végeznek, nézetem szerint feleslegesek.” A brit miniszterelnök az eljárás tekintetében azt javasolta, hogy a Tanács tagjai „csak akkor jelenjenek meg az üléseken, amikor ott őket érdeklő kérdésekről tárgyalnak.” Sztálin szerint a Tanács határozná meg az európai békeértekezlet összehívásának időpontját, Churchill viszont abban látta a Tanács feladatát, hogy a békeszerződés-tervezeteket a három államfő, illetve kormány elé terjessze. Truman az első plenáris ülés vitájának végén beleegyezését adta Kína kirekesztéséhez a Külügyminiszterek Tanácsából.³⁸

³⁶ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. I. 295, 320, 417, 700. l.

³⁷ Sir Llewellyn Woodward id.mű. vol. I. 537, 539. l.

³⁸ Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentum – gyűjtemény (Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1972) 204, 207. l.

A három külügyminiszter az állam- és kormányfők tárgyalásainak előkészítésére rendszeresen ülésezett. 1945 július 18-án Byrnes újra a kínaiak tagsága mellett érvelt azzal, hogy részvételüket a távol-keleti ügyek tárgyalására korlátoznák. Molotov megkérdőjelezte a francia részvételt a béketárgyalásokon, – a német és olasz békeelőkészítés kivételével – hiszen Franciaország nem vett részt az érintett államok fegyverszüneti rendszereiben. Byrnes ellenérvként az amerikai példára hivatkozott: az Egyesült Államok sem állt hadiállapotban Finnországgal, ezért nem is írja alá a békeszerződését (az eredeti amerikai javaslatból a finn békeelőkészítés ki is maradt) – de a kérdést tárgyaló tanácsüléseken részt fog venni. A megoldást a brit külügyminiszter találta meg: *a Tanácsban az érintett országgal fegyverszünetet aláíró nagyhatalmak vesznek részt*. Molotov ellenezte Franciaország tagságát, a Tanácsot szovjet–amerikai–angol részvétellel képzelte el. Eden szorgalmazta ugyan a franciák tagságát, de hajlandó volt ettől visszalépni, ha elképzelése nem találkozna szovjet és amerikai kollégája véleményével. Molotov végül azt javasolta, hogy kezdjék el hárman és „majd meglátják, mi lesz”. A külügyminiszterek egyedül az Európai Tanácskozó Bizottság felszámolásában jutottak megegyezésre.³⁹

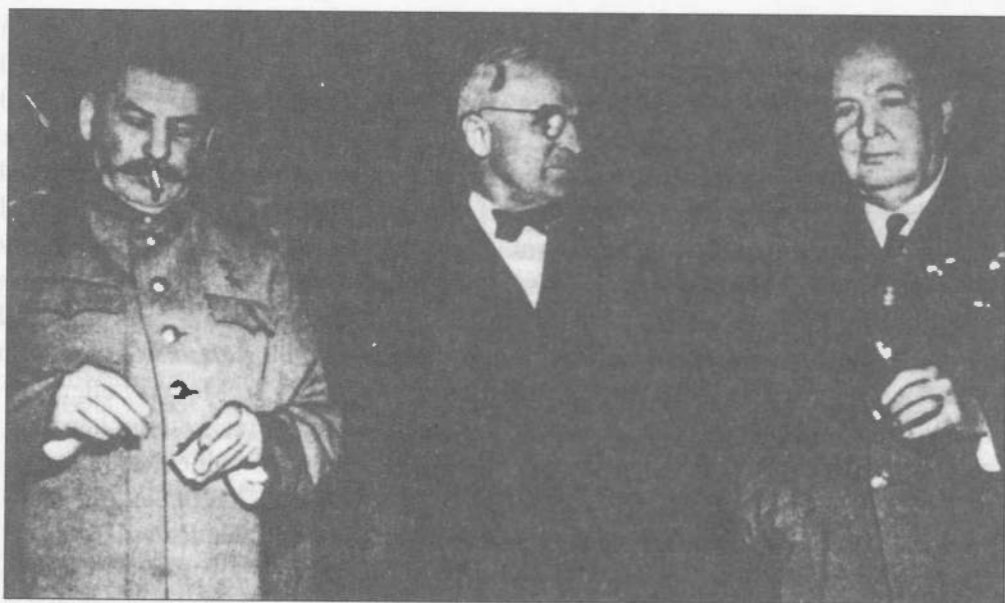
Sztálin, Churchill és Truman 1945 július 18-án, a délutáni plenáris ülésen elfogadta a Tanács összetételét módosító indítványt, amely tehát Kínát az európai békerendezésből, Franciaországot pedig a német kivételével az összes többi béketárgyalásból kirekesztette. Churchill szükségtelennek vélte, hogy az ENSZ elé terjesszék a békeszerződés-tervezeteket, mivel ez elhúzódó, nehézkes folyamat-hoz vezetne. Sztálin feleslegesnek tartotta a tervezeteket a többi szövetséges elé terjeszteni, mivel *a három nagyhatalom valamennyiük érdekeinek képviseletében jár el*.⁴⁰

Július 19-én Byrnes újra felvetette a francia részvétel indokoltságát az olasz béketárgyalásokon, mivel Franciaország harcolt Olaszország ellen. Molotov ezúttal beleegyezett a francia részvételbe, de megkérdezte, hogy Franciaország a román békeszerződés kialakításában is részt vehet-e? A szovjet külügyminiszter ugyanis nem tartotta indokoltnak és ellenezte a francia részvételt. Az amerikai külügyminiszter kijelentette, hogy mivel *Franciaország* nem volt hadiállapotban Romániával, *a vitákon ugyan részt vehet, de a döntéshozatalban nem*. Noha az amerikai külügyminisztérium emlékeztetője ezt megállapodásként rögzítette, a megfogalmazás nem került a potsdami értekezlet határozatába, s ezzel a nagyhatalmak között közel egy éves, az egész békerendezés folyamatát késleltető eljárási vitának szolgáltattak alapot.⁴¹ Churchill és Attlee a július 20-i megbeszélésen elérte, hogy a Tanács üléseinek színhelye és titkárságának állandó székhelye

³⁹ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. II. 67-70. l.

⁴⁰ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945 vol. II. 89. l. Teherán, Jalta, Potsdam id.mű. 211. l.

⁴¹ F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. II. 101-106, 108. l.

Sztálin, Harry Truman és Winston Churchill a potsdami konferencian, 1945. július

London legyen. Másnap a Tanács legkésőbb szeptember 1-ig történő összehívásában is megállapodtak.

Az amerikai elképzeléseket a Külügyminiszterek Tanácsa szerepéről 1945 július 24-én Byrnes vázolta a szovjet külügyminiszternek. El kívánták kerülni a terméketlen, végeláthatatlan vitákat folytató általános békekonferencia összehívását, az európai kérdésekben közvetlenül nem érdekelt kis államok meghallgatását. A Tanács Londonban 7-10 nap alatt kidolgozná a külügyminisztereknek adandó irányelveket. A békeszerződés-tervezeteket – elsőként az olaszt – a három kormány szeptember 1-e előtt diplomáciai úton egyeztetné. Molotov egyetértett az amerikai javaslatokkal, amelyek tehát feltételezték, hogy Németország volt szövetségeseivel 1945 vége előtt békét köthetnek.⁴²

A Külügyminiszterek Tanácsának létrehozásáról szóló potsdami közlemény ezt a megegyezést – és ugyanakkor a viták nem végleges lezárását is – tükrözte: „Azonnali és fontos feladata lesz a Tanácsnak, hogy az Egyesült Nemzetek elé terjesztés végett összeállítsa az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő *békeszerződéseket* és javaslatokat dolgozzon ki az európai háború befejezésével kapcsolatban felmerült *területi kérdések* rendezésére. A tanács feladata lesz a németországi békerendezés előkészítése azzal a céllal, hogy a megfelelő dokumentumot majd elfogadja Németország

⁴² uo. 354-355. l.

erre alkalmas kormánya, mihelyt ilyen megalakul.”⁴³ (kiemelés tőlem – F.M.) Az értekezlet vitáiból kitűnik, hogy a három nagyhatalom voltaképpen formális aktusnak tekintette a békeszerződések Egyesült Nemzetek Szervezete elé terjesztését: a végső döntés jogát maguknak óhajtották fenntartani. Noha a potsdami értekezleten, mint tudjuk, többször is foglalkoztak az általános európai békekonferencia kérdésével, de ennek összehívására soha nem került sor, mint ahogy azt sem tisztázták véglegesen, mi a Külügyminiszterek Tanácsának szerepe és hatásköre: csupán a békeelőkészítésre szorítkozik avagy a döntéshozatal fóruma lesz? Az elfogadott eljárás mód azonban kizárta a Versailles-típusú konferencia megismétlődésének lehetőségét. A lényeges döntéseket az érintett nagyhatalmak külügyminiszterei készítették elő. A potsdami értekezleten elhatározott *tárgyalási sorrend* is meghatározónak bizonyult: az olasz békeszerződés megszövegezése az egész folyamatban elsőbbséget élvezett. Az európai békerendezés logikus sorrendje felborult: a német (és az osztrák) kérdés tárgyalása helyett a Byrnes által „kevésbé vitatottnak”, „másodrendűnek” minősített szerződések tárgyalása került előtérbe.

A Külügyminiszterek Tanácsának alapító okmánya megszabta a *békeszerződések összeállítóinak körét*: a Tanács „azoknak az államoknak a képviselőiből áll majd, amelyek az adott feladat esetében érintett ellenséges államnak diktált kapituláció rendelkezéseit aláírták. Az Olaszországgal való békés rendezés kérdésének tárgyalásakor Franciarszág az olaszországi kapituláció aláírójának tekintendő. Más tagokat akkor hívnak meg a tanácsban részvételre, amikor őket közvetlenül érintő kérdéseket tárgyalnak”.⁴⁴ Ennek alapján az olasz békeszerződést a brit, az amerikai, a szovjet és a francia; a román, a bolgár és a *magyar békeszerződést a szovjet, az amerikai és a brit*; a finn békeszerződést a szovjet és a brit külügyminiszter állította össze. A 4-3-2 formula a békerendezés alaptétele lett. Az alapító okmány nyitva hagyta annak lehetőségét, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa „hivatalos konferenciára hívhatja meg azokat az államokat, amelyek valamely adott probléma megoldásában leginkább érdekelték.”⁴⁵ A potsdami értekezlet résztvevői Kína és Franciaország meghívásával Londonban, legkésőbb 1945 szeptember 1-re tűzték ki a Tanács első ülését.

⁴³ Teherán, Jalta, Potsdam id.mű. 400-401. l.

⁴⁴ uo. 401. l.

⁴⁵ uo.

A potsdami értekezlet és a béketárgyalások megkezdéséről folytatott vita

A három állam- és kormányfő viszonylag könnyen megállapodásra jutott a Külügyminiszterek Tanácsának létrehozásáról, mivel a döntéssel az érdemi tárgyalásokat későbbre halasztották. „A békeszerződések megkötéséről és az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvételtől” szóló határozat vitája ellenben 1945 július 20-tól a konferencia befejező üléséig, augusztus 1-ig tartott. A szövetséges nagyhatalmak érdekeinek összeegyeztetése a „volt ellenséges” államokkal szemben ugyanis jóval nehezebbnek bizonyult, mint a békerendezés eljárási kérdésében történő megegyezés.

Az Egyesült Államok delegációja Potsdamban sürgette az olasz békekötést, a fegyverszüneti rendszer felülvizsgálatát és Olaszország ENSZ-tagságát. Sztálin egyetértett, de semmi okát nem látta, hogy az olasz-kérdést elválasszák a többi-től: Románia és Bulgária „már a kapituláció másnapján Németország ellen fordították csapataikat”, Finnország „Jelkiismeretesen teljesíti vállalt kötelezettségeit” és ugyanez mondható el Magyarországról is. A szovjet kormányfő az 1945 július 20-i megbeszélésen ezért azt javasolta: ha Olaszországot könnyítésekben részesítik, kapjanak könnyítéseket ezek az országok is- valamennyiük ügyét együtt, *egyetlen kérdésként tárgyalják meg*. Churchill szerint a Külügyminiszterek Tanácsának meg kell kezdenie az olasz békeszerződés előkészítését, de nem szabad befejeznie, amíg Olaszország vezetését át nem veszi egy demokratikusan megválasztott kormány. Az angol miniszterelnök nem kívánta feladni az olasz kapituláció alapján fennálló ellenőrzési jogokat, mert ha a békeszerződés megkötése „még hosszabb ideig elhúzódik,” akkor „az erőszak alkalmazásán kívül nem marad semmiféle lehetőségünk arra, hogy Olaszország kormányát rávegyük feltételeink teljesítésére.” Sztálin viszont Olaszország és a többi ország ügyét a nagypolitika kérdésének tekintette: „A nagy hármak feladata az, hogy Németországtól, mint legfőbb agresszív erőttől elszakítsa csatlósait. Ennek két módszere lehet. Az egyik az erőszak alkalmazása. Ezt a módszert sikeresen alkalmaztuk, s a szövetségesek csapatai ott állanak Olaszországban és más országok területén. Ám ez a módszer egymagában véve nem elegendő ahhoz, hogy elszakítsuk Németországtól segítőit. Ha ezekkel szemben ezentúl is csak az erőszak módszerének alkalmazására szorítkozunk, az a veszély fenyeget, hogy kedvező talajt teremtünk egy leendő német agresszióhoz. Éppen ezért célszerű, ha az erőszak módszerét az illető országok helyzetén való könnyítés módszerével egészítjük ki. Ezek a nagypolitika szempontjai. Minden egyéb szempont – gyűlölet, sérelem – elesik.”⁴⁶ Sztálin úgy vélte, hogy az amerikai javaslat az olasz kérdésben megfe-

⁴⁶ Teherán, Jalta, Potsdam id.mű 415. I. 245-253. I. F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. II. 168-175. I.

lel ennek a koncepciónak és hasonló megközelítést javasolt Románia, Magyarország, Finnország és Bulgária esetében: „Miután ezek az országok vereséget szenvedtek és a három hatalom ellenőrző bizottságot küldött területükre, hogy biztosítva legyen a fegyverszünet rendelkezéseinek teljesítése, ideje áttérni egy másik politikára: a könnyítések politikájára.” Sztálin a diplomáciai kapcsolatfelvételt, s nem az azonnali békekötést, vagy fegyverszüneti rendszereik enyhítését kezdeményezte. A szovjet kormányfő szerint nem lehetett akadály, hogy ezeknek az országoknak nincs „szabadon választott” kormányuk, hiszen Olaszországnak sem volt, mégis helyreállították vele a diplomáciai kapcsolatot.⁴⁷

A Szovjetunió az európai háború befejezése után igyekezett az érdekszférájában található és általa hatalomra juttatott kormányok helyzetét megszilárdítani, az angol és az amerikai diplomáciai elismerést kivívni. Sztálin július 18-án Churchillnek bizonygatta, hogy a „Vörös Hadsereg által felszabadított országokban az orosz politika erős, független, szuverén államokat kívánt látni s ő (mármint Sztálin) ellenzi ezen országok bármelyikének szovjetizálását!” A szovjet miniszterelnök szabad választásokat ígért, amelyekből csak a fasiszta pártokat kívánta kizárni. Sztálin sértődötten tiltakozott a potsdami értekezlet első napján előterjesztett amerikai javaslat ellen, amely a román és a bolgár kormány képviselői jellegét kétségbevonta és átszervezésüket követelte. Sztálin és Churchill 1944 októberi megállapodására visszautalva a szovjet miniszterelnök azt állította, hogy ők nem avatkoztak a görög ügyekbe, ezért igazságtalan volna, ha azt várnák: engedjenek a román és a bolgár kormány megváltoztatására irányuló amerikai kérésnek. Churchill azon aggodalmának adott hangot, hogy Oroszország Nyugat felé nyomul. Sztálin az ellenkezőjét igyekezett bizonyítani: a Szovjetunió visszavonja csapatait, négy hónapon belül két millió katonát szerelnek le, s a további demobilizáció csak a vasúti szállítókapacitás függvénye.⁴⁸

Az angol és az amerikai politika egyeztetésekor ugyanaznap, 1945 július 18-án Churchill Truman vonta kérdőre: az orosz ellenőrzés alá került államok szabadok és függetlenek lehetnek vagy nem? Az angol miniszterelnök természetesen tartotta ugyanakkor, hogy ezek az államok nem követhetnek ellenséges politikát Oroszországgal szemben. Truman megerősítette: nagy súlyt helyez arra, hogy ezek az államok valódi függetlenséget érjenek el szabad és tiszta választások segítségével. Az amerikai elnök egyetértett Churchill azon nézetével is, hogy az összes kérdést együttesen, s ne egyenként rendezzék.⁴⁹

A potsdami értekezlet első napjainak tárgyalásai alapján az amerikai küldöttség felülvizsgálta javaslatait és lényegesen enyhített a jaltai nyilatkozat délkelet-

⁴⁷ uo.

⁴⁸ P.R.O.F.O PREM 3/430/6. Record of a private talk between the Prime Minister and Generalissimo Stalin at dinner on July 18, 1945 at Potsdam

⁴⁹ P.R.O. F.O. PREM 3/430/8 Note of the Prime Minister's conversation with President Truman at luncheon July 1945.

európai végrehajtását sürgető magatartásán. Byrnes – az amerikai elnöktől eltérően – a három külügyminiszter július 20-i találkozásán már azt hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok csak annyiban érdekelt a román és a bolgár kormány ügyében, hogy azok a nép akaratát képviseljék, az amerikai képviselőknek és sajtótudósítókknak biztosítsák a szabad tájékoztatás lehetőségét. Egyébiránt az USA küldöttsége a roosevelti politikát folytatja, amely abból indult ki, hogy a Szovjetunióval határos országok kormányai a szovjettel szemben barátiak lesznek. A július 21-én előterjesztett amerikai javaslatban már nem követelték a román és a bolgár kormány azonnali átszervezését és a jaltai nyilatkozat alapján a háromoldalú konzultációt, bár fenntartották a választások nemzetközi ellenőrzésére, a sajtótudósítók szabad mozgásának kívánalmát, valamint a romániai, a bulgáriai, a magyarországi szövetséges ellenőrzésben az egyenlő részesedésre vonatkozó igényeiket. A diplomáciai elismerés és a békeelőkészítés *szétválasztására* törekvő szovjet állásfoglalás hatása mutatkozik meg a szövetségesek romániai, bulgáriai, magyarországi és finnországi politikájára vonatkozó amerikai javaslatban is. Az amerikaiak szerint a cél ezekben az országokban is – akárcsak Olaszországban – a politikai függetlenség mielőbbi visszaállítása, a gazdasági újjáépítés megkezdése és a választások megtartása, hogy a nép maga dönthesse kormányzati rendszeréről. Az amerikai elképzelés szerint tehát:

- 1) A Külügyminiszterek Tanácsa a lehető leghamarabb megkezdene a békeszerződések előkészítését;
- 2) A három kormány nyilatkozatot tehet a közös érdeklődésre számottartó kérdésekben, ha az szükségesnek mutatkozik;
- 3) A három kormány azt ajánlaná a Szövetséges Ellenőrző Bizottságoknak, hogy azok fokozatosan adják át a kormányzati felelősséget az illetékes kormányzatoknak;
- 4) A három kormány a fegyverszüneti feltételeket felülvizsgálná.

A szövetségesek olaszországi politikáját illető javaslataiban az amerikai küldöttség még messzebb ment: eszerint a mielőbbi békekötés, a gazdasági segítségnyújtás és a választások korai megrendezése mellett a nagyhatalmak gyorsítanák a kormányzati felelősség átadását és szeptember 1-ig előterjesztenék a fegyverszüneti rendszer felülvizsgálatáról szóló jelentést is. Molotov a július 21-i délelőtti külügyminiszteri megbeszélésen elfogadható tárgyalási alapnak minősítette az Olaszországra, illetve Romániára, Bulgáriára, Magyarországra és Finnországra vonatkozó amerikai emlékiratokat, ellenben az öt ország ügyének együttes tárgyalása érdekében azt javasolta, hogy egyetlen dokumentumba vonják össze az emlékiratokat.⁵⁰

Az 1945 július 21-i délutáni ülésen azonban az amerikai elnök visszatért eredeti, július 17-i javaslataihoz és elutasította az amerikai előterjesztést kiegészítő szovjet indítványt, amely – Sztálin szavaival-kilátásba helyezte „adott pillanat-

⁵⁰ uo. 194, 646, 699, 1085. l.

Ernest Bevin angol külügyminiszter (jobbra) Alexander Cadogan államtitkár kíséretében visszaérkezik Potsdamba 1945. július 28-án

ban” a diplomáciai kapcsolatok felvételét a „volt ellenséges” államokkal. Sztálin Olaszországgal egyenlő elbánást követelt Romániának, Bulgáriának, Magyarországnak és Finnországnak – „mesterséges megkülönböztetésüket” a Szovjetunió „diszkreditálásának” tekintette.⁵¹

A közép- és délkelet-európai államokkal szemben követendő szövetséges politikáról folytatott vitában Sztálin és Molotov az Egyesült Államok olasz békekötésben való érdekelttségét használta fel a román és a bolgár kormány helyzetének megszilárdítására. Amikor 1945 július 24-én kezdtek kirajzolódni a szovjet-amerikai egyetértés körvonalai, Churchill tette meg azt a lépést, amely a béketárgyalásokat a győztesek és legyőzöttek egyezkedése helyett a győztesek egymás közötti alkujává változtatta. Az angol miniszterelnök ezen az ülésen ugyanis megkérdezte Trumanótól, hogy feltételezése szerint 1945 őszén Románia, Bulgária és a többi ország mostani kormányának képviselői megjelenhetnek-e a Külügyminiszterek Tanácsa előtt és a három szövetséges megtárgyalhatja-e velük a békeszerződéseket? Válaszában Truman kijelentette, hogy a Tanács elé „csakis olyan kormány küldheti el képviselőit, amelyet elismerünk”. A brit miniszterelnök következtetése: „békeszerződést csak olyan kormánnyal kötünk, amelyet elisme-

⁵¹ uo. 207. l.

rünk, ezeket a kormányokat azonban nem szándékozunk elismerni.” Sztálin el-
lentmondott neki: „itt egyáltalán nem a békeszerződések megkötéséről van szó,
hanem csupán azok előkészítéséről. Miért ne lehetne békeszerződést előkészíte-
ni; még ha az illető kormányt nem ismerjük is el?” Churchill ennek alapján kijel-
lentette, hogy „természetesen magunk is előkészíthetjük a békeszerződéseket, de
ez esetben... ne azt mondjuk, hogy békeszerződések Romániával, Bulgáriával
stb., hanem azt, hogy békeszerződések Románia, Bulgária, stb. számára.”⁵² A
potsdami értekezleten a három nagyhatalom tehát eldöntötte, hogy a *legyőzöttek*
részvétele nélkül, kizárólag a győztes hatalmak közötti tárgyalásokon készítik elő
a békeszerződéseket. Ha figyelembe vesszük, hogy a Külügyminiszterek Tanácsá-
nak alapító okmánya az adott „volt ellenséges” állam fegyverszüneti egyezmé-
nyét aláíró nagyhatalmakra korlátozta az érdemi előkészítést, akkor megállapít-
ható, hogy az öt legyőzött állam békeelőkészítő tevékenységének lehetőségei és
eredményessége eleve korlátozva volt.

Az amerikai külügyminiszter a „volt ellenséges” államok békekötéséről szóló
viták befejezése érdekében július 27-én már kész volt feladni az Olaszország
ENSZ-felvételére vonatkozó javaslatát. A potsdami konferencia utolsó napjaiban
közös szovjet–amerikai erőfeszítéssel a német jóvátételre és Lengyelország nyugati
határára vonatkozó megállapodások keretében végül is sikerült a
békeelőkészítést különválasztani a diplomáciai elismeréstől. Eszerint: „A három
kormány kívánatosnak tartja, hogy Olaszország, Bulgária, Finnország, Ma-
gyarország és Románia rendezetlen helyzetének a békeszerződések megkötésével
véget vessenek.” Az „elsőrendű” olasz békeszerződés mellett a Külügyminiszte-
rek Tanácsa a másik négyet is előkészítette. Az utóbbiakra vonatkozott, hogy „a
békeszerződések megkötése ezen államok elismert demokratikus kormányaival
módot nyújt a három kormánynak arra is, hogy támogassák tagfelvételi kérelmü-
ket az ENSZ tagjainak sorába. A három kormány külön-külön kész a legközelebbi
jövőben az akkori viszonyok szem előtt tartásával megvizsgálni, hogyan tud-
ná a lehetőségekhez képest felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Finnországgal,
Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal, még a velük való békeszerződés
megkötése előtt.” A három kormány a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bi-
zottság átszervezésére előterjesztett július 12-i szovjet javaslat alapján megállá-
podott a romániai és a bulgáriai SZEB munkarendjének felülvizsgálatában, vala-
mint a szövetséges sajtó képviselői tájékoztatási lehetőségeinek bővítésében is.⁵³

A potsdami értekezleten a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britan-
nia állam- és kormányfői kölcsönös engedmények alapján meg tudtak egyezni a
háború utáni Európa kérdéseinek rendezésében. A szövetséges nagyhatalmaknak
az értekezleten megmutatkozó politikai egysége – még ha komoly összecsapások

⁵² F.R.U.S. The Conference of Berlin 1945. vol. II. 324-328, 357, 367. l. (Teherán, Jalta, Pots-
dam) id. mű. 307-320. l.

⁵³ uo. 415-417. l.

árán jött is létre – éppen az öt „volt ellenséges” állammal kötendő békeszerződé-
sek esetében a béketárgyalások befejezéséig fennmaradt. Mindhárom küldöttség
abban a tudatban távozott Potsdamból, hogy a békekötésre vonatkozó megállapo-
dásokban érdekeiket megfelelően érvényesítették. A szovjet delegáció sikerként
könyvelhette el, hogy a békeszerződések előkészítése a diplomáciai elismerés
kérdésétől függetlenül elkezdődhetett; elismerték Románia, Bulgária, Magyaror-
szág, Finnország illetve Olaszország egyenlő bánásmódjának jogosságát és az öt
kérdést együttesen tárgyalták; az Egyesült Államok nem tudta keresztülvinni a
román és a bolgár kormány átszervezésére, a választások nemzetközi ellenőrzé-
sére, a háromhatalmi konzultációra vonatkozó javaslatát. A Szovjetunió felve-
hette a diplomáciai kapcsolatot az érintett országokkal és reménykedhetett abban,
hogy előbb vagy utóbb az angol és az amerikai kormány is jobb belátásra tér, s
legalább politikai képviselőt küld ezekbe az országokba. Az amerikai küldöttség
jelentős előrehaladásnak tekintette ugyanakkor, hogy az általuk javasolt Külügy-
miniszterek Tanácsának létrehozása tárgyalópartnerei részéről nem ütközik aka-
dályba; az olasz békekötés elsőbbségét elismerték; a három kormány támogatni
fogja Olaszország felvételét az ENSZ-be; a délkelet-európai Szövetséges El-
lenőrző Bizottságok háromoldalú testületekké alakulnak; az amerikai sajtótudó-
sítók – a háborús korlátozások feloldása után – szabadon beutazhatnak ezekbe az
országokba. A Foreign Office értékelése szerint meglepő eredményt értek el a
magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkarendjének kiterjesztésével
Romániára és Bulgáriára, mivel ezzel sok panaszuk alapja megszűnt. Angol rész-
ről a diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó megállapodást úgy értelmezték, hogy
az nem kívánja meg addigi politikájuk megváltoztatását. A potsdami értekezlet
tehát a három nagyhatalom *békebeli* együttműködése biztató kezdetének
igérkezett.⁵⁴

A háromhatalmi megegyezés azonban a békerendezés eljárási kereteinek kije-
lölésével, a Versailles – típusú békekonferencia megrendezésének elutasításával
nem tudta megnyugtatóan rendezni a többi szövetséges hatalom és a legyőzöttek
részvételének kérdését a békeelőkészítésben. Az amerikaiak elhatározott szándé-
ka és kinyilatkoztatásai ellenére a Külügyminiszterek Tanácsának megalapításá-
val a döntéshozatal újra a győztes nagyhatalmak egymás közötti tárgyalásaira
korlátozódott. A Tanács alapító okmányában nyitvahagyott eljárási kérdések pe-
dig a későbbi viszályok magvát hintették el. Az amerikai külpolitika kettős mér-
cével mért: a mielőbbi olasz békekötés érdekében elnéző magatartást tanúsított
Olaszországgal szemben, a békeszerződések előkészítését ugyanakkor eszköz-
ként használta a „balkáni” kormányok átalakítására. A szovjet külpolitikában a
kinyilvánított célok és a délkelet-európai legyőzött államokban alkalmazott mód-
szerek szöges ellentétben állottak egymással: míg Sztálin Potsdamban az angol
miniszterelnöknek a Vörös Hadsereg visszavonását, szabad választásokat, erős,

⁵⁴ P.R.O. F.O. 371.48217 R 13 686 „Draft Cabinet Paper. Romania, Bulgaria, Hungary”.

független, és szuverén államok helyreállítását, a szovjetizálás elvetését ígérte, a helyi szovjet katonai hatóságok és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok szovjet vezetői mindent megtettek a román és a bolgár kormány pozícióinak megszilárdítására, az ellenzék megfélemlítésére, az angol–amerikai befolyás visszaszorítására. Az angol szkepticizmus az 1944 októberi Sztálin – Churchill „százalékos” megegyezés, valamint a jaltai „Felszabadított Európáról szóló nyilatkozat” szovjet végrehajtásával szemben jogosnak bizonyult. Ennek ellenére a békeszerződések jellegéről alkotott angol és szovjet felfogás között több hasonlóság mutatkozott: mindkét nagyhatalom büntetni kívánta az agressziót elkövető kisállamokat; a béke feltételeit, ha kell, erővel is rá akarták kényszeríteni a legyőzöttekre; szövetségeseiknek nem kívántak beleszólást engedni a lényeges döntések meghozatalába; a „volt ellenséges” államoknak pedig nem lehetett más szerepük, mint a győztes nagyhatalmak által kidolgozott békeszerződések elfogadása.

A magyar békeelőkészítés kezdetei 1945 nyarán

A győztes nagyhatalmak 1945 tavaszán és nyarán folytatott tárgyalásairól természetesen a fegyverszüneti egyezmény által nemzetközi kapcsolataiban korlátozott magyar kormány semmit sem tudhatott. A magyar külügyminisztérium felkészülése a békekötésre 1945 május végén indult, amikor Gyöngyösi János külügyminiszter Kertész Istvánt bízta meg a munka irányításával.⁵⁵ A külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályát 1945 június 1-én hozták létre. Kertész a békeszerződés megkötésének közvetlen célján túl messzebbre tekintett: az osztályt alapító okmányban leszögezte, hogy „bizonyos kérdések pontos felderítése nem okvetlenül magán a békekonferencián való felhasználás végett, hanem elsősorban saját tisztánlátásunk miatt szükséges”, mivel „reális önismeret és önkritika nélkül a külföld felé sem képviselhetjük álláspontunkat kellő önérzettel, következetességgel és meggyőződéssel”. A „reálpolitikai lehetőségekkel” kívánt számolni és hangsúlyozta a magyar–szláv érdekközösséget: a „rokonnépek nélküli Magyarország jövője csakis a legnagyobb szárazföldi hatalommal, Oroszországgal való szoros gazdasági és politikai együttműködésben képzelhető el.”⁵⁶ A Békeelőkészítő Osztály alapító okmánya összhangban állt a magyar külpolitikai

⁵⁵ Stephen D. Kertész: *Diplomacy in a Whirlpool. Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia.* (University of Notre Dame Press. Notre Dame, Indiana, 1953) 163-164. l. Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West. Hungary and the illusions of peacemaking 1945-1947* (University of Notre Dame Press. Notre Dame, London, 1984) 79. l.

⁵⁶ Új Magyar Központi Levéltár (a továbbiakban Ú.M.K.L.) XIX- J-I-a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály I/1 (továbbiakban KÜM Bé.O.) [Jelenlegi elnevezése: Országos Levéltár]

törekvésekkel: Gyöngyösi János ugyanis a szövetséges nagyhatalmak jóindulatát kívánta elnyerni, arra számítva, hogy a békekötés után a Vörös Hadsereg kivonul Magyarországról.⁵⁷

Kertész István rendszeresen üléselő tárcaközi bizottságot szervezett, amely 1945 júniustól 1946 május 8-ig a miniszterelnökség, a minisztériumok és a kutatóintézetek minden részletre kiterjedő munkálatait hangolta össze. A Függetlenségi Frontba tömörült pártok 1945 júliusában megbízottakat delegáltak a Békeelőkészítő Osztály mellé: a Kisgazdapárt Auer Pált és Csornoky Viktort, a Nemzeti Parasztpárt Borsody Istvánt, a Magyar Kommunista Párt Révai Józsefet, a Szociáldemokrata Párt később Szalai Sándort.

A magyar békeelőkészítés az ország teljes nemzetközi elszigeteltségében indult meg. A külügyminisztérium emiatt 1945 július 2-től ún. békeelőkészítő jegyzékekben fordult a Magyarországgal fegyverszünetet kötött győztes hatalmak budapesti képviselőihez. Kertész azzal indokolta a magyar kormány külpolitikai állásfoglalásai megküldésének szükségességét, hogy „valószínű... a békekonferenciáig a legtöbb kérdésben kialakul a nagyhatalmak alapvető állásfoglalása, s így magán a konferencián csak a diplomáciailag kellően előkészített javaslatokat lehet majd a siker reményével felvetni.”⁵⁸ Az első ilyen jegyzéket a Szovjetunióhoz intézték a magyar gazdasági helyzetről, a szomszéd államokban élő magyarság sorsáról és a területi kérdésekről, majd ezt követően mindhárom nagyhatalomnak megküldték állásfoglalásaikat.

A Békeelőkészítő Osztály 1945 július 2-ára kidolgozta a béketárgyalások előkészítésének ideológiai alapjait és az előterjesztést július 25-én a Minisztertanács jóváhagyta. „A háború utáni nemzetközi tárgyalások előkészítésénél, de különösen a területi kérdésekben irányadó” szempontokról készített összefoglaló abból indult ki, hogy a fegyverszüneti rendelkezéseknek megfelelően „Magyarország jelenleg de facto és de jure is csak a trianoni szerződésben meghatározott területen gyakorol állami főhatalmat. A háborút követő tárgyalásokon tehát politikánk és magatartásunk csak úgy lehet reális, ha a *trianoni területi adottságokból indulunk ki* és ehhez fűzzük érveléseinket.” (kiemelés tőlem – F.M.) A dokumentumban hangsúlyozták, hogy a jelenlegi, demokratikus kormányrendszer egész más ideológiát „képviselet és egész más politikát folytat, mint az elmúlt évtizedek magyar régime-jei;” a revíziós propagandát „tudatosan és teljesen ki kell irtani politikai szótárunkból”; „a magyar érdekek egyeznek a szociális fejlődés követelményeivel, ezzel összhangban a többi középeurópai népek és nagyhatalmak helyesen értelmezett érdekeivel”; a középeurópai népek sorsközössége gazdasági együttműködést tételez; a „lelkek békéjét csak akkor lehet megteremteni, ha az európai újjárendezés valamennyi kelet-európai népnek, mint összességnek érde-

⁵⁷ Stephen D. Kertész: *Diplomacy in a Whirlpool* id. mű. 163. l.

⁵⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. I-1.

keit tekintetbe veszi"; a „demokratikus világ előlegezzen bizonyos bizalmat, jóindulatot és támogatást a demokratikus Magyarországnak”⁵⁹

A területi kérdéseknél a dokumentum a legnagyobb óvatosságot, politikai józanságot, tartozkodó magatartást ajánlott, a felkészülést mégis szükségesnek tartotta, hiszen „*területi igények nemcsak általunk, de ellenünk is előterjeszthetők*” (kiemelés tőlem – F.M.) A kiinduló tétel az volt, hogy a „nemzetközi igazságosságnak, az emberi haladásnak és egyszersmind a demokrácia és a szocializmus eszméinek, valamint a szövetségesek között létrejött egyezmények rendelkezéseinek kétségtelenül az felelne meg legjobban, ha a közép-európai határokat a Wilson elnök által hirdetett önrendelkezési jog és a Lenin munkáiban annyira hangsúlyozott nemzetiségi elv alapján vonják meg.” A Békeelőkészítő Osztály az Atlanti Charta elveit ezzel összhangban lévőnek találta, mivel aláírói kötelezték magukat, hogy „nem törekednek olyan területi változásra, amely nem egyezik az érdekelt népek szabadon kifejezett akartával”, amiből à contrario következett, hogy „az Egyesült Nemzetek tagjai törekedhetnek az érdekelt népek szabadon kifejezett akaratával egyező területi változásokra.” A dokumentumban foglaltak szerint a nemzetiségi elv érvényesítésére számos jel mutatott, ezért „alkalmazását nyugodtan kérhetjük magyar vonatkozásban.” Kertész István szerint „a diplomáciai kártyák szintén keverhetők úgy, hogy a trianoni határokat érintő területi kérdések maguktól felmerüljenek a békeszerződések megkötésénél általában alkalmazni rendelt alapelvek gyakorlati keresztülvitelénél.” Szükség esetén területi kompenzációval kombinált népcserét, az összefüggő tömbben lakó magyarságnál az állami hovatartozandóságról az önrendelkezési jog gyakorlásaként népszavazást, a szórvány nemzetiségeknél kölcsönös népcserét is elfogadhatónak tartott. „Ha azonban a trianoni, vagy az azokhoz hasonló határok maradnának fenn, akkor mindenesetre kérnünk kellene az azokból folyó gazdasági, közlekedési, vízügyi és kulturális anomáliáknak nemzetközi megállapodások útján való megszüntetését.” Ez „nem kizárólag magyar érdek, hanem minden itt lakó nép közös érdeke”... „*az új rendezésnél a határok veszítsék el jelentőségüket és ne elkeseredést váltsanak ki a népekben, hanem mozdítsák elő a lelkek pacifikálását.*” (kiemelés tőlem – F.M.)

A magyar békeelőkészítés irányelvei a Horthy-rendszer külpolitikájával való gyökeres szakítást kívánták kifejezni. Gyöngyösi János külügyminiszter az új magyar külpolitika legfontosabb alaptételének azt tartotta, hogy az új, demokratikus Magyarország semmiféle közösséget nem vállal a megelőző reakciós és háborús kormányokkal és a történelmi Magyarország gondolatát kiküszöböltnek tekintette a fegyverszüneti egyezmény aláírásával. A Békeelőkészítő Osztály ennek megfelelően a trianoni határokból, mint adottságból indult ki, azt remélve, hogy a nagyhatalmak által meghirdetett rendező elvek alkalmazása óhatatlanul az

⁵⁹ A dokumentumot ismerteti: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988) 144-145. l.

etnikai határok megvonásának felvetését kényszeríti ki. Ebben a feltevésben ott rejlett, hogy Magyarország a kérdések érdemi mérlegelését és tárgyalásos békét várt, vagyis a legyőzött érveinek figyelembevételét, a „nemzetközi igazságosság elveinek és az emberi haladás általános követelményeinek” megfelelő rendezést remélt. Ez a felfogás hatotta át az irányelvek a szomszéd országokkal szembeni területmódosítási esélyeket latolgató részét is.

A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya szerint „Magyarország számos vonatkozásban Romániához hasonló politikai helyzetben van. Sőt, Románia priusza sok tekintetben rosszabb a mienknél (lényegesen nagyobb erővel vett részt az Oroszország elleni hadjáratban; a nyugati hatalmakkal szemben, akiknek mindent köszönhet, megbízhatatlannak bizonyult; a III. birodalmat százszázalékosan kiszolgálta és a legfontosabb bel- és külpolitikai kérdésekben még annyira sem állt ellen a német nyomásnak, mint Magyarország stb.) de viszont ez döntő tényezőnek nem tekinthető a két állam külpolitikai helyzetének megítélésénél. Már súlyosabban eshet latba az a körülmény, hogy Romániának reálpolitikai adottságokban gyökerező érdekellentétei vannak Oroszországgal, ami viszont magyar-orsz viszonylatban teljesen hiányzik. Mindazonáltal a román politika az elmúlt években újból annyi tanuelét adta csodálatos rugalmasságának és alkalmazkodóképességének, hogy valószínűleg e hátrányokat szintén ki tudja küszöbölni, legalábbis velünk szemben, akik merevségünkkel és lassúságunkkal rendszerint kedvező helyzetünk előnyeit sem tudjuk kihasználni. A szövetségesekhez való román átállás nem hasonlítható a mienkhez és az azóta elért eredményeik is arra mutatnak, hogy a román politikai gényusz nem lebecsülendő ellenfél.” A Békeelőkészítő Osztály a területi kérdés megoldására, a népcserére és az önálló, vagy legalábbis széleskörű autonómiával felruházott Erdélyre, valamint a román területi igények eshetőségére dolgozott ki tervezeteket: „Kétségtelen, hogy legalábbis Észak-Erdély egy részének visszacsatolására bizonyos reményt nyújt a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény. Hogy ehbe a lehetőségbe kapaszkodva, mi, mit, mikor és milyen beállításban kérjünk, az politikai célszerűségi kérdés, amit az adott pillanatban a két államnak Oroszországhoz és egymáshoz való viszonya fog döntőleg befolyásolni.” A Külügyminisztérium az Államtudományi Intézet második bécsi döntés előtt elkészített területi tervezeteire támaszkodott. A Békeelőkészítő Osztály „az önálló vagy legalábbis széleskörű autonómiával felruházott Erdélyt” egy vagy több nagyhatalom „gyámsága” alatt képzelte el. A népcserére Székelyfölddel együtt, s annak kikapcsolásával készített tervet. Mivel a román nemzeti politika 1916 óta a „Tisza vonalát tartja Románia természetes nyugati határának”, – noha nem tartották valószínűnek – e követelés feltámasztását, erre is felkészültek. A Külügyminisztérium úgy ítélte meg, hogy „a Groza kormány által Magyarország és általában a magyar nép felé hirdetett konciliáns politika tökéletes harmóniában van a román területi aspirációkkal. Valószínű, hogy Groza és kis tábora őszintén meg akarja valósítani a

magyarokkal való baráti együttműködést. De egészen bizonyosra vehető az is, hogy a román külpolitikának nagy rutinnal bíró irányítói ezt a magatartást, mint a jelenlegi helyzetben részükről folytatható legügyesebb taktikát támogatják. Valóban, ha Grozának sikerül a magyar–román viszonyt legalább látszólag megjavítani, akkor Románia kiállhat a világ elé azzal a tétellel, hogy magyar–román határkérdés nincs, mert a két nemzet között olyan viszony alakult ki, amelynél a határok nem játszanak többé lényeges szerepet. Ők maguk legalábbis mindent megtettek és megtesznek a magyar–román barátság elmélyítésére s ha a magyarok ennek ellenére erőltetik a trianoni határ revízióját, akkor az nem tekinthető másnak, mint a revíziós «kilométer-betegség» felújulásának.”

Magyar–csehszlovák viszonyról a Békeelőkészítő Osztály abból indult ki, hogy Beneš Moszkvában szerzett érdemei és az a körülmény, hogy Csehszlovákia a háború kitörésétől a szövetségesek oldalán állt, Magyarországot a prágai kormánnyal szemben „inferioris diplomáciai” helyzetbe sodorta. Noha a magyar–csehszlovák határ könnyen rendezhető volna a nemzetiségi elvnek megfelelően a „szlovák sovinizmus által fűtött csehszlovák külpolitika” az ennek az elvnek megfelelő és „Masaryk nagyvonalú elgondolásaival egyező” megoldásokat ellenezni fogja. A Külügyminisztérium a Csallóköz és a nyugati magyar határsáv visszacsatolását remélte akkor, ha „a nagyhatalmak és főleg Oroszország” befolyását ilyen irányban érvényesítené. Felkészültek arra az eshetőségre is, ha Csehszlovákia a trianoni határokon túlmenő területeket követelne Magyarországtól pl. az ún. korridort.

Az irányelvek szerint Magyarország legnehezebb helyzetben Jugoszláviával szemben volt az örök barátsági szerződés megszegése és a délvidéki vérengzések miatt. A nemzetiségi elv alkalmazását a Bácska északi részén, a baranyai háromszögben Jugoszlávia visszautasítaná, sőt Magyarországnak védekeznie kellene a jugoszlávok pécsi medencére támasztott igényei ellen. Osztrák vonatkozásban Sopron környékén kívántak kisebb határmódosításokat kérni. Végül a dokumentumban mérlegelték „Ruténföldnek Szovjetországhoz történő csatolásának” következményeit. A Békeelőkészítő Osztály nem tartotta többé indokoltnak a Bodroghöz Csehszlovákiához tartozását, s remélte: „a kétszázmillió lakossal bíró orosz birodalom nem ragaszkodik a Ruténföld peremvidékén elterülő s számára egészen jelentéktelen színmagyar területekhez”: A magyar külügyminisztérium Kárpátalja átengedését a Szovjetunióknak olyan alkalomnak tekintette, amely lehetővé tenné „bizonyos területi kérdések *tapintatos felvetését.*”⁶⁰ (kiemelés tőlem – F.M.)

Milyen realitása volt 1945 tavaszán és nyarán a magyar elképzeléseknek a nemzetiségi elv alkalmazására a Magyarország és szomszédai közötti területi vitákban? A szövetséges nagyhatalmak a háború utolsó éveiben és a Külügyminisz-

⁶⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. I/1 Bé/res Bé. 1945 július 2. „A békétárgyalások előkészítésének ideológiai alapjai.”

terek Tanácsának első ülészsaka előtt hogyan mérlegelték Magyarország és a győztes szomszédok, Csehszlovákia és Jugoszlávia, valamint a szintén „volt ellenséges” állam, Románia egymáshoz viszonyított helyzetét és szerepét? A nagyhatalmak eddig vázolt érdekösszeütközései mennyire befolyásolták a területi rendezésben kialakított felfogásukat? E kérdéseket vesszük sorra, hogy a magyar békeelőkészítés kiinduló elvei és a nagyhatalmak békecéljai között kezdettől feszülő ellentmondásokat felvillanthassuk.

A nagyhatalmak és a magyar-román határvita

A magyar–román határvita 1945 tavaszától alárendelődött a Groza kormány hatalomrajuttatása miatt, a győztes nagyhatalmak között kibontakozó összeütközésnek. 1945. március 6-án, a több mint egy hete, Rădescu tábornok lemondatásával kirobbant román kormányválság szovjet beavatkozással oldódott meg. Mihály királyt a Bukarestben tartózkodó A. J. Visinszkij szovjet külügyi népbiztos-helyettes politikai és katonai fenyegetéssel kényszerítette arra, hogy dr. Petru Groza, az Ekésfront elnöke alakítson kormányt az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) és Tătărescu neo-liberális pártja képviselőiből. Iuliu Maniu és D. Brătianu nem fogadta el a Nemzeti Parasztpártnak és a Nemzeti Liberális Pártnak felajánlott tárcákat – a két világháború közötti „Nagy Romániát” kormányzó „történelmi pártok” ellenzékbe vonultak. A román uralkodó március 3-án még elutasította Groza kormánylistáját. Elhatározását március 5-én éjjel – mint ahogy erről a bukaresti amerikai képviselőnek beszámolt – a királyi palotába érkező két üzenet hatására változtatta meg. Visinszkij – a király szerint – Groza kinevezését sürgette, különben – mint állította – *nem felelhet „Románia, mint független állam” fennmaradásáért.* Groza azokról a szovjet ígéretekről értesítette a királyt, amelyek kilátásba helyezték az ODA-kormány megalakulása esetén, hogy Észak-Erdélyt visszaadják Romániának, a fegyverszünet végrehajtását türelmesebben kezelik és a közlekedési hálózat újra román ellenőrzés alá kerül.⁶¹

A Groza-kormány hatalomrajuttatása a szövetséges nagyhatalmak között 1945 végéig, a külügyminiszterek moszkvai értekezletéig tartó válságot idézett elő. A Szovjetunió támogatta a baloldali román kormányt és helyzetének megszilárdítása érdekében helyreállította a román közigazgatást Észak-Erdélyben.

E terület nemzetközi státusát addig Vinogradov vezérezredesnek, a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság nevében 1944. november 12-én Sănătescu tábornokhoz, az akkori román kormányfőhöz intézett levele határozta meg, amelyben követelte a román közigazgatás és az ún. Maniu Gárdák november 17-ig tör-

⁶¹F.R.U.S 1945 vol. V. Europe (Washington 1967) 503. 1.

ténő visszavonását Észak-Erdélyből, valamint az utóbbiak vezetőjének hadbíró-ság elé állítását. November 28-án a SZEB megbízott elnöke azt is a román fél tudomására hozta, hogy a közigazgatás ügyét – a fegyverszüneti egyezmény többi cikkelyének végrehajtásától függően – a szovjet és a román kormánynak kell megtárgyalnia.⁶² Groza miniszterelnök és Tătărescu külügyminiszter az előzmények ismeretében ezért nem a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hanem egyenesen a szovjet miniszterelnökhöz fordult, és 1945. március 8-án táviratában ígéretet tett arra, hogy a „román kormány és közigazgatása Erdélyben gondoskodni fog az Erdélyben lakó nemzetiségek jogainak védelméről és tevékenységét az egyenlőség, a demokrácia és az egész lakossággal való igazságos kapcsolatok elve alapján fogja irányítani”. Sztálin – miután az új román kormány felelősséget vállalt Erdély rendjéért és nyugalmaért, a nemzetiségek jogainak biztosításáért – hozzájárult a román közigazgatás bevezetéséhez.⁶³

A Groza kormány a közigazgatás ügyének rendezését egyben a határkérdés lezárásának is tekintette.⁶⁴ L. Pătrăscanu igazságügyminiszter 1945. június 13-i kolozsvári beszédében hangsúlyozta „Észak-Erdély végleges betagozódását a román állam határai közé” és mint a román fegyverszüneti bizottság elnöke kijelentette, hogy ha a fegyverszüneti szerződés egyik vagy másik cikkelyével kapcsolatban forogtak is fenn viták, volt egy kérdés, amelyik az első perctől kezdve el volt döntve, a szovjet kormány határozott, nagylelkű akaratából: Észak-Erdély visszaadása Romániának.⁶⁵ Az amerikai külügyminisztérium viszont a közigazgatás szovjet részről történő átadását nem kétoldalú, szovjet–román ügynek tekintette, hanem a román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének végrehajtását érintő olyan kérdésnek, amelyben a szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság csak az amerikai és a brit képviselők megkérdezésével határozhatott volna, mivel a végleges területi rendezést érintő döntésekben mindhárom szövetséges kormány érdekelt. A State Department azonban – noha vitatta a szovjet kormány kizárólagos illetékességét az ügyben – nem kívánt tiltakozni, mivel a szovjet kormány a román közigazgatás bevezetésének idejéről és módjáról még saját SZEB képviselőit sem tájékoztatta, hanem mint a hadműveleti térségben elsődlegesen felelős hatalom határozta el ezt a lépést. Következésképpen Stettinius akkori amerikai külügyminiszter 1945. március 12-én sajtónyilatkozatában csak azt tette szóvá, hogy *a román közigazgatás helyreállítása Észak-Erdélyben a te-*

⁶² F.R.U.S 1944 vol. IV. 269-270. l.

F.R.U.S 1945 vol. V. 527. l. 44. jegyzet

⁶³ Csatári Dániel: Forgószélben. (Akadémiai Kiadó, Budapest) 461-462. l.

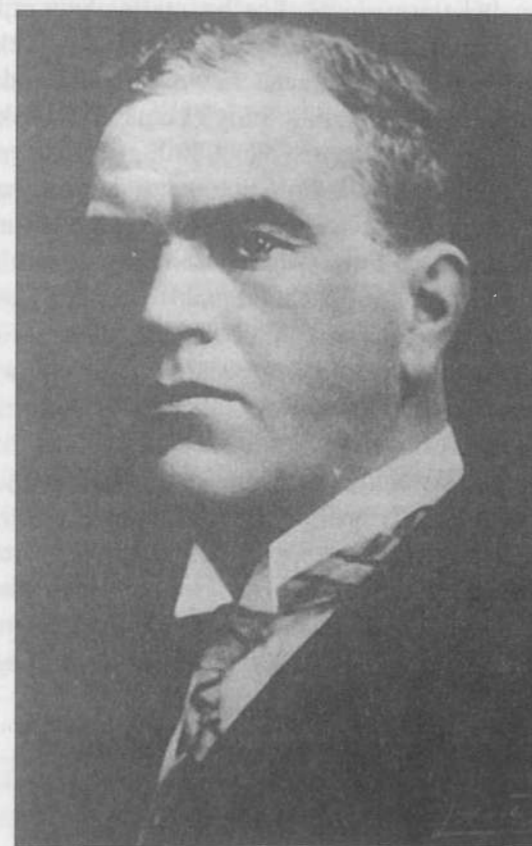
⁶⁴ Groza 1945. március 24-én magyar kormányküldöttek előtt kijelentette, hogy „a két kormány és a két nemzet között a viszályokat okozó probléma kikapcsoltnak vehető”

Közli: Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései 1945 márciusi romániai megbeszéléseiről. Történelmi Szemle 1984. 4. sz. 96-97. l., illetve forrása: Ú.M.K.L KÜM BÉ.O. 40024/Bé/1945

⁶⁵ Universul 1945. június 17.

I. Mihály román király

Dr. Petru Groza román miniszterelnök

rület nemzetközi státuszán nem változtatott, és ez nem jelent szabályszerű terület-átadást, mert az a román fegyverszünet 19. cikkelye értelmében csak a végső békerendezés keretében lehetséges.⁶⁶ Mint ismeretes, az említett 19. cikkely a második bécsi döntést semmisnek nyilvánította és „Erdélyt (vagy annak nagyobb részét)” Romániának adta azzal a kikötéssel, hogy ez a „békerendezésben történő megerősítéstől” függ. A State Department felfogása szerint a 19. cikkellyel a három szövetséges főhatalom ugyan nem kötelezte el magát a román szuverenitás egész Észak-Erdélyben való helyreállítására mellett, de ezt a cikkelyt mégis figyelembe kell venni a végső területi rendezésnél. Ugyanakkor nem kötelezték el magukat a háború előtti (vagyis a trianoni) magyar–román határ visszaállítása iránt sem. Az amerikai külügyminisztérium tanulmányozni kívánta a határ pontos megvonását és a döntés mérlegelését a román és magyar békekötéskor abban az értelemben óhajtotta, hogy az minimalizálja a magyar–román viszonyt megzavaró területi kérdés jelentőségét.⁶⁷

A szovjet diplomácia ekkor még ügyelt arra, hogy a magyar–román határ megvonásának végleges rendezését – a fegyverszüneti egyezmény említett cikkelyének szellemében – a béketárgyalások körébe utalja. Szuszajkov, a bukaresti SZEB Vinogradovot felváltó elnökhelyettese – Stettinius nyilatkozatához hasonlóan – tagadta, hogy a román közigazgatás helyreállítása Észak-Erdély nemzetközi státuszán változtatott volna. Osukin, szovjet tanácsos, Puskin helyettese pedig Debrecenben kijelentette Gyöngyösi János külügyminiszternek, hogy a „román közigazgatás bevezetése Észak-Erdélybe semmiképpen sem jelent kötelezettséget a békeszerződésre nézve.”⁶⁸ A szovjet kormány a háromhatalmi döntéshozatal elvét tiszteletben tartva, *formailag* tehát még most sem zárhatta le a kérdést. Mint ahogy Kertész István „A béketárgyalások előkészítésének ideológiai alapjai” c. irányelveiben megfogalmazta, a béketárgyalásokon viszont a szovjet álláspont bizonyult perdöntőnek. Márpedig a szovjet kormány nézetei a román fordulatot megelőzően, a román fegyverszüneti feltételek meghatározásával összefüggésben kialakultak. Molotov a moszkvai brit nagykövethoz intézett 1943. június 7-i levelében kormánya nevében kijelentette, hogy „nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak a Németország diktátumával 1940 augusztus 30-án Bécsben hozott úgynevezett döntőbírói ítéletet, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt”⁶⁹ (kiemelés tőlem – F.M.). A Foreign Office tisztviselői ezt úgy értelmezték, hogy a fenti állásfoglalás „nyilvánvalóan Romániának juttatná Észak-Erdélyt, vagy annak egyes részeit,” viszont a megszállt területek

⁶⁶ F.R.U.S 1945 vol V. 527-528. l.

lásd még: Fülöp Mihály: A Sebestyén misszió II. Világtörténet 1988. nyár 90-91. l. John C. Campbell értelmezéséről

⁶⁷ uo.

⁶⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 146/res. Bé. 1945

⁶⁹ Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978) 159.l.

visszaadását előirányzó szovjet elv „nem kötelezne minket arra, hogy Erdély teljes egészében visszatérjen Romániához.”⁷⁰ A szovjet kormány 1944 április 12-re – az angol és az amerikai nézetek figyelembevételével – kidolgozta a román fegyverszüneti feltételeket, amelyeket Kairóban átadtak Barbu Stirbey hercegnek, a román ellenzék képviselőjének. A dokumentum a bécsi döntőbíráskodást igazságtalannak minősítette, közös szovjet–román hadműveleteket irányzott elő a németek és a magyarok ellen „Erdély egésze vagy nagyobb része” Romániának való „visszaadása érdekében”, ami azonban a már ismertetett formula szerint a „békerendezésben történő megerősítéstől függ.”⁷¹ Az utóbbi megfogalmazás Churchill határozott kívánságára került a szövegbe és a State Department ezzel egyetértett. Az amerikai kormány a háború befejezése után az általános békerendezésig kívánta elhalasztani a területi kérdések eldöntését.⁷²

Az erdélyi kérdést 1944. június 5-én a szovjet külügyminisztérium Litvinov vezette békeelőkészítő bizottsága tanulmányban foglalta össze Sztálinnak és Molotovnak.⁷³ A bécsi döntést azért nem tekintették megoldásnak, mert az ellentéteket elmélyítette, a német hegemoniát erősítette, Magyarországra és Romániára egyaránt fokozta a német nyomást. Erdélyt olyan területnek tekintették, „ahol nincsenek többé vagy kevésbé világosan meghatározható etnikai határok, ahol különböző nemzetiségek vegyesen vannak települve”. Az igény Erdélyre ugyan mindkét fél részéről megalapozott, de nehéz sőt lehetetlen olyan döntést hozni, amely mind Magyarország, mind Románia részére elfogadható lenne, s ne váltaná ki egyik, vagy másik elégedetlenségét. Erdély felbontása az etnikai vonal mentén lehetetlen, mert a lakosság mindenütt vegyesen települt és a magyarok lényegesen kevesebben vannak, mint a többséget képező románok. A „magyar székek” (a megfogalmazás az eredeti szövegben így szerepel – F. M.) kompakt, mintegy félmillió tömbben Erdély keleti részén élnek. A jelenlegi (vagyis 1944 júniusi – F.M.) helyzet tarthatatlanságát éppen a bécsi döntésből adódó felosztás okozta, a lakosság kevertsége ebből származik. Ezt a döntést – amit ennek a háborúnak kezdetén Németország és Olaszország hozott – *politikailag* lehetetlen fenntartani és ráadásul ebből a döntésből egyedül csak Magyarország húzott hasznot. Még kevésbé lenne helyes egész Erdély bekebelezése Magyarország által, tehát az első világháború előtti helyzet visszaállítása – hangzott a szovjet külügyminisztérium elemzése.

⁷⁰ uo. G.W. Harrison 1943. június 14-i, F. K. Roberts 1943 június 16-i feljegyzései 160-161. l.

⁷¹ Macveagh 1944. április 8-i 84. sz. távirata in. F.R.U.S 1944 vol. IV. 170-172. valamint Lord Moyne Kairói, 1944. április 14-i 948. sz. távirata PRO FO 371.40732

⁷² F.R.U.S 1945 vol V. 526. l.

⁷³ „Spravka o Transsylvanii” c. összefoglalót ezenkívül megkapta Vorosilov, Manuilski, Lozovski, Majski és a Litvinov vezette „Békeszerződéseket előkészítő bizottság” – (poslevoennogo ustroistva) (A német nyelvű összefoglalót Tofik Iszlamo (Moszkva) bocsátotta rendelkezésemre, melyért ezúton is köszönetet mondok.)

A szovjet fenntartások Magyarországgal szemben – a „Spravka” szerint – abból táplálkoztak, hogy Magyarország volt az első állam, amely csatlakozott az Antikomintern paktumhoz. Ráadásul Magyarország nem mutatott semmi hajlandóságot a Szovjetunióhoz való közeledésre, sőt ellenkezőleg részt vett minden „a Szovjetunió ellen irányuló lengyel intrikában”(!). „Minden indok nélkül belépett a Szovjetunió elleni háborúba, habár tulajdonképpen nem is voltak olyan igényei a Szovjetunióval szemben, mint Finnországnak és Romániának. Hadseregének létszámához viszonyítva Magyarország a keleti fronton katonailag többet segített a hitleri Németországnak, mint akár Olaszország. Mindezekért Magyarországnak jutalmat adni, hódítási szándékainak elébe menni, több lenne mint esztelenség”.⁷⁴

A szovjet külügyminisztérium csak akkor látta lehetségesnek Erdély Magyarországgal való újraegyesítését, „ha olyan körülményeket hoznának létre, amelyek biztosítanák Magyarország szoros és hosszantartó együttműködését a Szovjetunióval”. Ilyen együttműködés azonban csak az országban végbemenő teljes változás esetén, vagyis a jelenlegi uralkodó osztályok eltávolítása után lehetséges. Ilyen fordulat nélkül szovjet részről nem láttak „olyan elemeket”, akikre az együttműködés támaszkodhatna. A „Spravka” szerint az elmúlt huszonöt évben az összes legális politikai párt – beleértve a kisgazdapártot és a szociáldemokrata pártot –, egymással versengett a Szovjetunióval szembeni ellenségeskedésben. Az összefoglaló még azt is felemlíti, hogy „ráadásul Magyarország még folytatja az ellenségeskedéseket velünk, a baráti Csehszlovákiával szemben, amelynek vissza kellene kapnia Kárpátalját és Jugoszláviával szemben is, amelynek vissza kell kapnia a Magyarország által elfoglalt területeit.”

A szovjet külügyminisztérium tanulmányának befejező részében a kérdés román oldalát világítja meg. Eszerint „Románia is ellenséges ország, amely büntetést érdemel, nem jutalmat. De teljesen elképzelhető részére Erdély átadása szolid garanciákkal, vagyis a Szovjetunióval való szoros és hosszantartó együttműködés, valamint Besszarábiára és Bukovinára vonatkozó igényeiről való teljes lemondás esetén. Ily módon Románia Erdellyel megfelelően kompenzálva volna Besszarábia és Bukovina visszaadásáért és rá volna utalva a Szovjetunió támogatására Magyarországgal szemben, amely sohasem fog belenyugodni Erdély végleges elvesztésébe” (Kiemelés tőlem – F.M.). Majd indoklásként hozzáfűzik: „Magyarországgal ellentétben Romániában még a háború előtt voltak pártok, amelyek hajlandók voltak a Szovjetunióval együttműködni. Erdély visszaszerzése esetén az ilyen kooperációnak követője lehetne a Nemzeti Parasztpárt élén Maniuval.” Ráadásul a Romániával való újraegyesülés megfelelné az önrendelkezési jognak és ezt az Egyesült Nemzetek üdvöznél. A szovjet kormánynak

⁷⁴A „Spravka” érvelése itt egybecseng Molotov már idézett 1943. június 7-i levelével, vagy Sztálin 1941 decemberében Eden angol külügyminiszternek elmondott fejtegetéseivel lásd még: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban id. mű 158-159.l.

Juhász Gyula: Út a párizsi békéhez in: Társadalmi Szemle 1989/8-9. sz. 15. l.

más okai is lennének a nemzetek önrendelkezési joga melletti hirtelen kiálláshoz és az egyetértéshez – Lengyelország! Miután Lengyelország Nyugat-Ukrajnára és Belorussziára szóló igényeit történelmi jogra való hivatkozással támasztotta alá, ezért Litvinov azt ajánlotta: minden területi probléma megoldásánál a történelmi érveléssel szemben az *etnikait* kell előnyben részesíteni.

Az önálló erdélyi állam létrehozását a szovjet külügyminisztérium békeelőkészítő bizottsága számukra előnyösnek minősítette, feltéve ha nem föderáció vagy szövetségek keretében képzelik el: „Erdély ekkor ütközőpont lenne Magyarország és Románia között és nem tudna egy nagyhatalom védelme nélkül létezni, amely ebben az esetben a Szovjetunió lenne. Egy ilyen döntés még inkább összhangban lenne az önrendelkezési joggal. Előnyei számunkra más változatokkal összehasonlítva: nem járulna hozzá sem Magyarország, sem Románia megerősítéséhez, az új állam ellenőrzése lehetővé tenné számunkra nagyobb nyomás gyakorlását mindkét államra és akadályt jelentene mindkettő számára egy velünk szemben ellenséges kombinációba lépni. Ez az ellenőrzés növelni tudná befolyásunkat a balkáni államokra, különösen a Bánáttal határos Jugoszláviára.” A tanulmány végkövetkeztetése: „a döntés mindenesetre saját magunk vonatkozásában az, hogy Erdélyt legalábbis átmenetileg meg kell ragadni, amíg a kilátások az együttműködésre Romániával vagy Magyarországgal tisztázódnak” (Kiemelés tőlem – F.M.)

Az 1944 áprilisi előzetes fegyverszüneti feltételek, valamint a júniusi „Spravka o Transsylvanni” egyaránt nyitva hagytak bizonyos lehetőséget a trianoni magyar-román határ módosítására. A szovjet politika ekkor, 1944 nyarán még nem kristályosodott ki véglegesen a két ellenséges állammal szemben, s ebből származott az az elhatározás, hogy „Erdélyt átmenetileg megragadva” a területi kérdést a román illetve a magyar politika befolyásolására használják fel. (Mint láttuk, az első kínálkozó alkalmat felhasználva 1944 november közepén Észak-Erdélyben a szovjet katonai közigazgatást bevezették.) A szovjet területi igények érvényesítése, a tartós együttműködés (vagyis befolyásszerzés) kialakításának szándéka vezérelte Moszkva lépéseit, s ebből a szempontból másodlagosnak, említett érdekei alátámasztására használhatónak tűnt az az érvelés, amely a két ország háborús magatartását, politikai erőinek együttműködési készségét Magyarország számára hátrányosan különböztette meg. A szovjet külpolitika Magyarország és Románia szembenállását a maga javára igyekezett kihasználni, az összefogási kísérleteket (konföderáció) határozottan ellenezte, s mindkét államot gyengíteni kívánta.

Az 1944. augusztus 23-i sikeres fordulat lehetővé tette a román hadsereg átállítását a Szovjetunió oldalára, Románia felszabadításának meggyorsítását. Ezért Molotov augusztus 26-án közölte a szövetségesekkel, hogy az áprilisi fegyverszüneti feltételeket továbbra is érvényesnek tekinti, azzal a különbséggel, hogy az említett angol kiegészítést kihagyta a szövegből, vagyis a háború előtti ro-

mán–magyar határ helyreállítását javasolta. A Foreign Office a Romániának teendő engedményeket nem tartotta indokoltnak; augusztus 28-án újra az 1944 áprilisában javasolt angol módosítás elfogadását kérte. Az amerikai külügyminisztérium is megismételte korábbi állásfoglalását. (Hull ugyan még a besszaráb–bukovinai kérdés rendezését is a béketárgyalásokig kívánta halasztatni, de végül is elfogadta a – már az áprilisi feltételekben is szereplő – szovjet formulát, amely e területeket a Szovjetunióhoz csatolta.)⁷⁵ A szovjet kormány – szövetségesei nézeteit figyelembe véve – beleegyezett, hogy az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyébe a már ismertetett megfogalmazás kerüljön. Még egy további szempont vezérelte a szovjet külpolitikát a kérdés nyitvahagyásában: Magyarország háborúból történő kiválásának lehetősége. Erre – mint látni fogjuk – a szovjet külügyminiszter is utalt a londoni tárgyalásokon.

Az Egyesült Államok kormánya másképp vélekedett a határok rendezéséről. Noha a hivatalos amerikai politika a háború alatt nem kívánt területi kérdésekről tárgyalni, a határkérdések tanulmányozásával a kormány több hivatala is foglalkozott.⁷⁶ Az erdélyi kérdést a Külügyminisztérium tanácsadó bizottsága 1943 februárjában vitatta meg, ajánlásait augusztusban fogalmazták meg. A State Department balkáni-dunai osztályközi bizottsága, majd a Committee on Post-War Program 1944. április 19. és július 26-i között készült előterjesztései szerint „az Egyesült Államok előnyben részesíti az erdélyi magyar–román határ olyan, az etnikai vonalat követő módosítását, amely Aradtól északra Szatmárig Magyarországnak ad át egy kis (terület) sávot”⁷⁷ A román fordulat után a második quebeci konferencia Rooseveltnek szánt tájékoztatójába is hasonló megfogalmazás került.⁷⁸ Az amerikai felfogás a sikertelen magyar kiugrási kísérlet után sem változott. Az Office of Strategic Services 1944. október 23-i tervezete „az irredentizmust egy olyan új román–magyar határral vélte csökkenthetőnek, amely a trianoni határtól 30-50 mérfölddel keletebbre húzódna, s mivel az etnikai határo-

⁷⁵ A Clark Kerr moszkvai brit nagykövet 1944. augusztus 25-26-i 2263-2264. sz., valamint 1944. augusztus 28-i 185-186. sz. Citizen táviratai PRO FO 371.40732
Cordell Hull 1944. augusztus 27-i 2073. sz. távirata
FRUS 1944. vol. IV. 200. l.

⁷⁶ lásd: Juhász Gyula: Az út vége in: Új Írás 1986/3. sz. 82. l.
Fülöp Mihály: A Sebestyén misszió I. in: Világtörténet 1987/3. sz.
Romsics Ignác: A State Department és Magyarország in: Valóság 1991/II. sz. a kérdés legújabb és legteljesebb összefoglalása

⁷⁷ Fülöp Mihály id. mű 147. l.; Romsics Ignác id. mű 44-47. 51-53. l.

⁷⁸ Romsics Ignác id. mű 53. l. idézi FRUS The Conference at Queber 1944. (Washington 1972) 215.l. Department of State Briefing Paper: American Policy towards Hungary: „A végső rendezésnél, az Egyesült Államok előnyben részesíti a háború előtti határ módosítását etnikai alapon, miszerint Magyarországnak adnának át egy kis területsávot, amelyet Romániának az előző háború végén adtak.”

kat így sem lehetne létrehozni, szervezett áttelepítésre gondoltak, amelynek következtében a székelyeket és a többi erdélyi magyart el lehetne helyezni a Királyhágótól nyugatra, a románokat pedig a magyarok által kiürített helyekre lehetne telepíteni”.⁷⁹ A jaltai konferencia előkészítésekor, 1945 januárjában az amerikai külügyminisztérium javasolta „a magyar–román határvita olyan megoldását, amely némileg kielégítené Magyarország jogos követeléseit”.⁸⁰

Ilyen előzmények után érthető, hogy az Észak-Erdély „visszatérését” ünneplő 1945. március 13-i kolozsvári nagygyűlésen az amerikai és az angol katonai és diplomáciai képviselő nem jelent meg, noha azon részt vett a Groza-kormány mellett a román király, A. J. Visinszkij és Sarret, a francia ideiglenes politikai megbízott. A francia diplomatában a tüntető távolmaradás azt a benyomást kellette, hogy angol–amerikai részről nem ismerik el „Észak-Erdély visszatérését”. (Sarret egyébként alig leplezett bosszúsággal hiányolta az ünnepségről a francia lobogókat, a beszédekből és cikkekből a Franciaország 1918-as szerepére való utalást).⁸¹ Valóban, mint már említettük, a State Department március 29-én értesítette bukaresti képviselőjét, hogy nem kötelezték el magukat a háború előtti magyar–román határ visszaállítására. A döntést a végleges határokról a román és magyar békeszerződés aláírásáig kívánták halasztani. Arra törekedtek, hogy a területi vita minél kevesebb zavart okozhasson a román–magyar viszonyban.⁸² Az amerikai külügyminisztérium a berlini értekezlet előtt kész volt előkészítő tárgyalásokat kezdeni Románia határaitól,⁸³ de az érdemi vitára csak a Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakán kerülhetett sor. Az amerikai elhatározás mindenesetre a háború utolsó szakaszában a két ellenséges állam, Románia és Magyarország háborús magatartásától (war record) függetlenül kialakult.

1945. június 7-én, a Foreign Office már említett békeelőkészítő tanácskozásán az angol álláspontot úgy fogalmazták meg, hogy „nehéz lenne ellenezni Erdély Romániához való ideiglenes visszatérését, amelyet a fegyverszünet biztosított. A fegyverszünet ugyanakkor « Erdély vagy annak nagyobb részét » említette és a háború előtti határ nem volt teljesen kielégítőnek tekinthető”. (Kiemelés az eredetiben – F.M.). „Optimális” határelképzeléseiket nem azért kívánták tisztázni, hogy bármilyen szovjet döntéssel szemben erőteljesen képviseljék, hanem csak akkor akarták előterjeszteni, ha szovjet részről még nem jutottak „határozott következtetésre.” A Foreign Office egyébként is a Románia, Bulgária és Magyaror-

⁷⁹ Juhász Gyula: Az út vége id. mű 82. l.

⁸⁰ John D. Hickerson, az európai főosztályvezető-helyettes emlékirata
F.R.U.S The Conferences at Malta and Jalta 1945 247. l.

⁸¹ Ministère des Affaires Etrangères. Archives Diplomatiques.
(továbbiakban M.A.E.) Europa, 1944-1949, Roumanie 24. kötet. Sarret 1945. március 14-
i, bukaresti 155. sz. távirata

⁸² F.R.U.S 1945 Europe vol. V.527. l.

⁸³ F.R.U.S The Conference of Berlin vol. I. 373. l. Grew megbízott külügyminiszter 1945. június 8-i 1257. sz. távirata Harrinan-nek Moszkvába

szág közötti területi vitákat inkább a tényleges ellenőrzésüket gyakorló szovjetek gondjának tekintette, mint a sajátjuknak. Angol részről engedni kívántak a szovjet álláspontnak ahol ez ésszerűen lehetséges volt, de beleegyezésüket *alkuellensúlyként* szándékoztak használni más kérdésekben.⁸⁴

A szovjet külpolitika – miközben a baloldali román kormányt támogatta – nem hagyhatta figyelmen kívül azt a tényt – hacsak nem óhajtott Romániával *különbékét* kötni, amit pedig nem vett komolyan fontolóra – hogy a diplomáciai elismeréshez, a *békekötéshez angol–amerikai hozzájárulásra* lesz szükség. Az amerikai diplomácia tehát – amikor a jaltai nyilatkozatra hivatkozva háromhatalmi konzultációt szorgalmazott és a Groza-kormány eltávolítását, de legalábbis át-szervezését szerette volna elérni – súlyos kihívást jelentett a Szovjetunióknak, amely a leendő szövetségesnek tekintett Románia, s természetesen saját pozícióit igyekezett megszilárdítani. Ennek komoly akadályává válhatott, hogy a Groza-kormány elleni támadást a State Department *összekapcsolta* a magyar–román területi vita béketárgyalásokig történő nyitvatartásával. A State Department 1945. május 12-én az európai határok rendezésére nézve úgy foglalt állást, hogy a vitás területek hovatartozásának eldöntésével a végleges békerendezésig kell várni, amikor is valamennyi érdekelt felet meg fogják hallgatni, a területi kérdések ilyen átfogó megoldását a területeket követelő államok ezt megelőzően indított egyoldalú akciói nem befolyásolhatják.⁸⁵ Noha a figyelmeztetés ekkor Jugoszlávia egyoldalú trieszti akciójának leállítását kívánta elérni, magyar–román vonatkozásban megállapítható, hogy az megfelelt az amerikai külügyminisztérium háború alatt kidolgozott álláspontjának. A State Department ugyanis különbséget tett a fegyverszüneti egyezményben megvont, *ideiglenesnek* tekintett határ és a béketárgyalásokon elérendő, az „etnikai méltányosság és a legkisebb változtatások elvének”⁸⁶ megfelelő *végleges* területi rendezés között. Az amerikai kormány eszköztárában tehát éppolyan jelentőségre tett szert a Groza-kormány helyzetének megingatásában az erdélyi kérdés nyitvatartása és felvetése, mint a diplomáciai elismerés, vagy a béketárgyalások megkezdésének megtagadása.

A román külpolitika irányítói érzékelték – különösen Groza miniszterelnök –, hogy a játszma nem dőlt el teljesen és igyekezett minden eshetőségre felkészülni. Románia abban reménykedett, hogy a béketárgyalásokon végül is a szovjet álláspont fog felülkerekedni. Tătărescu külügyminiszter 1945. május 20-án azt fejtette ki a bukaresti francia ideiglenes képviselőnek, hogy „Romániának – akár a Szovjetunióknak odaítélt befolyási övezetbe tartozik, akár nem – a Szovjetunió uralkodó pozícióját, mint realitást kell felfognia. (Románia) helyzetét csak akkor

⁸⁴ P.R.O F.O 371.48192 R 10059

⁸⁵ National Archives Washington D. C. (továbbiakban N. A.) State Department Decimal File 740.00119 Control (Hungary) 5-1545. Grew megbízott külügyminiszter 1945. május 15-i távirata a budapesti amerikai képviselőnek

⁸⁶ Romsics Ignác id. mű 41. l.

javíthatja, szuverenitását csak akkor szerezheti vissza, ha a (Szovjetunióval) az őszinte együttműködés politikáját folytatja.” A román külügyminiszter lehetetlennek tartotta részvételüket az olyan regionális paktumokban, mint a kisantant és a Balkán antant, mert a Szovjetunió ezeket a közte és a nyugati hatalmak közötti védőgátnak tekinthetné.⁸⁷

A román külügyminiszter koncepciója tehát igyekezett a szovjet elvárásoknak megfelelni. Ennek fényében érthető, hogy Petru Groza elgondolása a Lajtától a Fekete-tengerig terjedő egységes blokkról – „amelynek a magját a magyar–román államszövetség képezné, aholis eltűnnének a vámhatárok, egységes valuta s a legteljesebb politikai együttműködés alakulna ki” – nem emelték a hivatalos román kormánypolitika szintjére.⁸⁸ Groza 1945 tavaszán lehetségesnek tartotta a két állam megegyezését a béketárgyalásokat megelőzően és „magánemberként” kilátásba helyezte, hogy Magyarországra látogat. Tătărescu – szemben miniszterelnökével – a román–magyar politikai kapcsolatok felvétele előfeltételének „egynéhány függő kérdés” tisztázását tekintette.⁸⁹ Groza és külügyminisztere felfogása tehát a magyar–román „államszövetség”, összefogási lehetőség megítélésében különbözött egymástól. A román–magyar területi vitában viszont egyezett Groza és Tătărescu álláspontja. Mint a román külügyminisztérium egyik tisztviselője megfogalmazta: „Groza magyarbarátsága is megáll azonban a határkérdésnél, a *Groza-kormány létalapja ugyanis az, hogy ő szerezte és tartja meg Romániának Erdélyt*. Groza ezt jól tudja és ezért mindenképp ragaszkodik Erdély nyugati határaihoz.”⁹⁰

Románia és Magyarország határvitájának megítélésénél a szövetséges nagyhatalmak két „volt ellenséges” állam egymással szembeni igényeiről döntöttek. Csehszlovákia azonban a győztes hatalmak közé soroltatott, s Magyarország elleni követeléseit már a fegyverszüneti egyezmény előkészítésének idején megpróbálta érvényesíteni. 1945. január 15-én azonban az amerikaiak és az angolok elutasították a csehszlovákiai magyarok kitelepítésének elvét és nem voltak hajlandók a magyar kormányt kötelezni arra, hogy a kitelepített magyarokat befogadja.

⁸⁷ MAE. A.D. Série Z. Europe, Roumanie 8. kötet Sarret 1945. március 21-i bukaresti 157. sz. távirata

⁸⁸ Lipcsei Ildikó id. mű. Lásd még Fülöp Mihály id. mű. 149. l.

⁸⁹ Népszava 1945. május 20., valamint ÚMKL KÜM Bé.o. 40.024/Bé/1945.

⁹⁰ Ú.M.K.L – KÜM Bé.o. 27/Bé/1946. Gyöngyössi István miniszteri osztálytanácsos 1945. december 14-i feljegyzése a román külügyminisztérium egyik magyar referensével az erdélyi kérdés megoldásának lehetőségeiről.

**A csehszlovákiai magyarok és a magyarországi németek kitelepítésének ügye a potsdami értekezleten.
Kárpátalja cessziója.**

A csehszlovák diplomácia 1943 decembere és 1946 nyara között változó módszerekkel, de következetesen keresztül akarta vinni a csehek és szlovákok nemzeti államának megteremtését, amit egyedül a kisebbségek teljes eltávolításával tartott kivihetőnek. A kezdeti időszakban (Beneš 1943 decemberi, Sztálinnal folytatott moszkvai tárgyalásai alkalmával, majd az 1945 januári moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokon) a Szovjetunió, illetve a győztes nagyhatalmak támogatását igyekeztek megszerezni a kitelepítés elvének a fegyverszüneti egyezmény szövegébe foglalásához. Az amerikai (s részben angol) felfogás szerint azonban ilyen súlyos kérdéstről csak a háború befejezése után, a béketárgyalásokon lehetett szó, ezért a csehszlovák kérést nem teljesítették.⁹¹

A State Department 1945. január 16-án megfogalmazta, hogy az áttelepítésnél nemcsak Csehszlovákia igényeit, hanem Európa jövőbeli békéjének és biztonságának szempontjait is figyelembe kell venni, a szudétanémetek kitelepítése sem növelheti a náci Németországot megszálló szövetséges csapatok nehézségeit. Az áttelepítés csak nemzetközi megegyezés és felügyelet alapján, fokozatosan és rendezetten hajtható végre, egyoldalú akció nem fogadható el.⁹² Ebből következett, hogy a magyarok esetében az amerikai külügyminisztérium ragaszkodott ahhoz, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia csak a szövetséges nagyhatalmakkal egyetértésben járhat el és ellenezte a magyarok nagyarányú kitelepítését Csehszlovákiából.⁹³ Zdenek Fierlinger moszkvai csehszlovák követ, a későbbi miniszterelnök „kollaboráns” magyarok áttelepítésére vonatkozó követelése tehát nem ért célra.⁹⁴

⁹¹ lásd: *Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó) 1988. 103-131. l.

Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945.

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988) 460. l.

István Vida: *American diplomacy and the Hungarian Minority in Czechoslovakia 1945-1947.*

in: *Finns and Hungarians between East and West* (Tenho Takalo (ed.) 545 (Helsinki) 1989. 141-160.l.

Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West Hungary and the illusions of peacemaking 1945-1947*

(University of Notre Dame press Notre Dame – London, 1984) 134-159. l.

⁹² State Department állásfoglalását idézi I. Vida id. mű 142. l.

⁹³ F.R.U.S 1944 vol. III. 976. l. Grew 92. számú 1946. január 15-i távirata Harriman-nak Moszkába

⁹⁴ F.R.U.S 1944 vol. III. 977. l. Harriman 142. sz. 1945. január 15-i távirata, Washingtonnak Mindkettőt idézi I. Vida id. mű 142.l.

Beneš 1945. március 17-e és 30-a közötti moszkvai látogatása alkalmával a szovjet kormánnyal folytatott tárgyalásokon született meg az a csehszlovák dokumentum, amely pár nappal később kassai programként vált ismertté. Beneš (és külügyminisztere, Jan Masaryk) Csehszlovákia München előtti határaihoz kívánt visszatérni. Az amerikai nagykövetnek tartott beszámolója szerint, a „békerendezésen csak viszonylag kisebb területi változtatásokat kívántak elérni Németország és Magyarország rovására. Ruténia kérdését a háború után rendezik, s ez főleg a népakarat megnyilvánulásától függ.” Sztálin – a csehszlovák elnök szerint – beleegyezett „2-3 millió csehszlovákiai német Németországba, és hasonlóképp 400-600 ezer magyar Magyarországra való telepítésébe.” A szovjet-csehszlovák tárgyalásokon megállapodtak – mintahogy a moszkvai magyar fegyverszüneti egyezmény előírányozta – a magyar jóvátételről Csehszlovákiának.⁹⁵

Csehszlovákia arra törekedett, hogy a németek és a magyarok kitelepítésével, vagyis az etnikai vonal erőszakos megváltoztatásával politikai határait a jövőben ne lehessen megkérdőjelezni. Beneš ezért még arra is késznek mutatkozott, hogy Kárpátalja átengedésébe beleegyezzen.⁹⁶ 1945. június 29-én a szovjet-csehszlovák egyezmény a cessiót a másik két nagyhatalom megkérdése nélkül valósította meg. (Kárpátalja átengedésének magyar vonatkozásaira még visszatérünk). Sztálin Csehszlovákiát a Németországgal szembeni közös biztonsági érdekeire tekintettel kiépítendő szövetségi rendszer alappilléreinek tekintette. A szovjet kormányfő engedélyezte a londoni kormány Csehszlovákiába visszatérését. Sztálin azzal hitette Beneš, hogy feladta a „cári pánszláv” politikát, és lemondott Európa keleti felének „bolsevizálásáról”.⁹⁷

A csehszlovák kormány 1945. április 2-án a Szovjetunió támogatásával a háta mögött kinyilatkoztatta, hogy Csehszlovákia a csehek és szlovákok nemzeti állama. A magyarokat és a németeket az államalkotásból kizáró program előírányozta az 1938 után Csehszlovákiába települt, vagy a többségi nemzetek elleni bűnökért elítélt polgárok azonnali kiutasítását.⁹⁸ Beneš 1945. május 9-én még világosabban fogalmazott: „a csehek és a szlovákok végérvényesen eldöntik és már el is döntötték, hogy a németekkel és a magyarokkal a mostani körülmények között egy államban nem tudnak és fognak együttélni. E háború után már nem lesznek az első világháború utáni régi rendszer értelmében való kisebbségi jogok. Minden bűnös megbüntetés után a németek és magyarok nagy többségének el kell menni ebből az államból.”⁹⁹ Jan Masaryk 1945. május 21-i San Franciscói be-

⁹⁵ F.R.U.S 1945 vol. IV. 427-428. l.

Harriman 1945. március 22-i 866. sz. távirata Washingtonnak

⁹⁶ P.R.O F.O 371.56085 Annual Political Review in Walter Ulmann: *Great Britain and the cession of Transcarpathian Ruthenia, 1945. East European Quarterly, summer 1983*

⁹⁷ F.R.U.S 1945 vol. IV. 431.l.

Harriman 1945.március 31-i 993. sz. távirata Washingtonnak

⁹⁸ Ú.M.K.L KÜM Bé.o. I/l.

⁹⁹ uo. Pravda (Pozsony) 1945. május 12.

szédében szűkíteni próbálta ugyan a kiutasítandók körét a náci Németországgal együtt harcoló, vagy Csehszlovákia ellen „összeesküvő” magyarokra, de a csehszlovák elnök szavai nem hagytak kétséget afelől, hogy állama az egész magyarság kollektív felelősségrevonásának alapján áll.

A. Schoenfeld, budapesti amerikai képviselő 1945. június 12-én – a szudéta németekre vonatkozó álláspontjuk kiterjesztésével – úgy tájékoztatta Gyöngyösi János külügyminisztert, hogy csak a nemzetközi igazságosság elvének megfelelő egyezményekkel, rendezetten, fokozatosan, az egyoldalú akciók kizárásával telepíthetők át a szomszéd országok magyar lakosai. Az amerikai kormány igazolhatatlannak tekintette egy etnikai kisebbség tagjainak kollektív felelősségrevonását.¹⁰⁰ Gyöngyösi a szövetséges nagyhatalmak egyezségét kívánta a magyarok válogatás nélküli kiutasításának megakadályozására.¹⁰¹ A magyar külügyminiszter 1945. június 26-án Gascoigne brit politikai misszióvezetővel is közölte, hogy 20 ezer magyart tettek át a határon Szlovákiából (35 ezret Jugoszláviából) és arról győzködte, hogy „a szövetséges államoknak a jövőben arra kellene törekedni, hogy egységes államokat létesítsenek és ne szakítsák szét egymástól az összetartozó nemzetiségeket. Áll ez elsősorban Csehszlovákiára, ahol ez a kérdés magyarországi viszonylatban legelőnyösebben oldható meg, tekintettel arra, hogy az ott élő kisebbség geográfiailag is folytatását képezi a magyarságnak”.¹⁰²

A magyar elképzelés szintén az etnikai és politikai vonal összhangbahozatalára épült, de a kitelepítés visszautasításával határmódosítást így csak Csehszlovákia hátrányára lehetett elképzelni. A csehszlovák kormány viszont ezzel egyidőben hozta hivatalosan a szövetséges nagyhatalmak tudomására, hogy a München előtti határokhöz ragaszkodáson túl „megfelelő időben – teljes egyetértésben a szövetséges kormányokkal – határmódosítási követeléseket terjeszt be a Csehszlovák Köztársaság javára és az ellenséges államok rovására.”¹⁰³ Az angolok és az amerikaiak háború alatti békeelőkészítő tevékenységükben – amikor a kérdések érdemi mérlegelésére még több lehetőség nyílt – a magyar–csehszlovák területi vitát Magyarország javára történő kisebb módosításokkal vélték feloldhatónak, ha lehetséges, akkor kétoldalú megegyezés formájában.¹⁰⁴ A State Department

¹⁰⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.o. 16/res./Bé. 1945. július 3.

Az 1945. június 12-i amerikai memorandum és az 1945. június 19-i magyar válaszjegyzék

¹⁰¹ F.R.U.S 1945 vol. IV. 931. l.

Schoenfeld 1945. június 12-i 143. sz. távirata
idézi: Vida id. mű. 143-144. l.

¹⁰² Ú.M.K.L. KÜM Bé.o. I/1. Gyöngyösi 1945. június 26-i feljegyzése Gascoigne követtel folytatott beszélgetéséről

¹⁰³ V. Clementis csehszlovák külügyi államtitkár 1945. május 31-i jegyzéke a prágai amerikai ügyvivőnek F.R.U.S 1945. vol. IV. 513. l.

¹⁰⁴ Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája id. mű 344. l. valamint A magyar–brit titkos tárgyalások id. mű 246-297. l.

1944. július 18-i összefoglalójában például ez úgy szerepelt, hogy Csehszlovákia az 1938-1939-ben tőle „erőszakkal elvett” területeket visszacapja, de a végleges rendezésnél megfontolandó a Csallóköz és a magyar Kisalföld Magyarországnak juttatása akár magyar–csehszlovák közvetlen tárgyalások, akár megfelelő nemzetközi eljárás útján.¹⁰⁵ Az európai háború befejezését követően azonban Csehszlovákia szovjet támogatással meg akart szabadulni kisebbségeitől, hogy a cseh és szlovák etnikai határ egybeessen a politikaival, sőt a München előtti területén túlmenő igényeket támasztott. Így érthető, hogy a potsdami értekezlet előtt az amerikai külügyminisztérium már csak ezt a lehetőséget vette figyelembe: Csehszlovákia visszacapja 1937-es határait és minden egyéb „kisebb módosítás, amit a csehszlovák kormány etnikai megfontolások alapján a Németországgal és Magyarországgal fennálló határainál javasolt az általános európai területi változtatási és határmódosítási kérdéseknél tárgyalandó.”¹⁰⁶ A Foreign Office már többször említett 1945. június 7-i békeelőkészítő vitáján – mivel nem ismerték a Jugoszlávia és a Csehszlovákia pontos területi igényeit –, nem foglaltak e kérdésben véglegesen állást, viszont az a vélemény alakult ki, hogy „a háború előtti jugoszláv–magyar és csehszlovák–magyar határvonal a két szövetséges hatalom javára tért el és további területengedések részükre aligha lennének igazolhatók.”¹⁰⁷ (kiemelés tőlem – F. M.). Az angolok és az amerikaiak tehát el akarták halasztani a csehszlovák területi igények megvitatását és nem kívánták azokat támogatni. Ugyanakkor viszont véglegesen lemondtak arról, hogy a magyar etnikai alapú felvetéseket akár csak megfontolás tárgyává is tegyék: a legyőzött állam követelését nem kívánták szövetségesükkel szemben támogatni.

1945. július 3-án a csehszlovák kormány jegyzékben követelte a szövetséges nagyhatalmaktól 2-2,5 millió német és „körülbelül 400.000 magyar” áttelepítésének jóváhagyását. A magyarok többségének átadását a „budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal” kívánták megtárgyalni, mert szerintük „345.000 szlovák él Magyarországon”, akik lakosságcsere útján Szlovákiába kívántak települni.¹⁰⁸ A csehszlovákiai magyarok és a magyarországi németek kitelepítésének ügye

¹⁰⁵ F.R.U.S 1945 vol. IV. 422-424. l.

Memorandum by the Committee on Post-war programs Policy toward liberated States: Czechoslovakia

Az amerikai állásfoglalás előzményeiről lásd: Romsics id. mű 41-53. l. valamint Stephan D. Kertész id. mű 105-106. l.

¹⁰⁶ F.R.U.S 1945 vol. IV. 515. l.

1945. június 23-i memorandum a csehszlovákiai határváltozásokról

¹⁰⁷ PRO FO 371.48192. A jugoszláv igényekre, illetve a State Department jugoszláv–magyar területi rendezési terveire lásd Romsics id. mű 47, 49, 54, 61. l.

Eszerint Jugoszlávia a Drávától északra fekvő 50 négyzetmérföldnyi területre formált igényt lásd még S. D. Kertész id. mű 105, 112. l.

¹⁰⁸ F.R.U.S The Conference of Berlin 1945 vol. I. 646-647. l. Clementis 7359/II/S/1945 számú 1945. július 3-i jegyzéke a prágai amerikai ügyvivőnek idézi I. Vida id. mű 146. l.

szinte egyidőben került a potsdami értekezletre készülő nagy hatalmak elé. Mint-hogy e kérdések kezdettől fogva összekapcsolódtak, röviden kitérünk a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos magyar állásfoglalásokra.

Szovjet–magyar viszonylatban a kérdés 1945 februárjában, a szatmári németek deportálása idején vetődött fel először.¹⁰⁹ Gyöngyösi János külügyminiszter – Erdei Ferenc belügyminiszter véleményére hivatkozva – 1945. május 16-án Puskin szovjet követhoz intézett levelében 300 ezerre, majd május 26-i jegyzékében 200–250.000-re tette a kitelepítendő németek számát, majd július 5-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz intézett jegyzékében 200 ezerre.¹¹⁰ Míg a „Magyarország ügyét eláruló” németeket a május 26-i jegyzék szerint a Szovjetunió megszállása alatt álló területre kívánták áttelepíteni, a július 5-i szóbeli jegyzékben a „volksbundista, SS, nyilas és népellenes” vádlottak internálását elrendelő kormányrendelet alapján e „náci és fasiszta svábokat” a szövetséges hatalmak által Németországba óhajtották kitelepíttetni.¹¹¹ Vorosilov marsall, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. július 17-i ülésén azt állította, hogy a németek kitelepítését mind az öt magyarországi párt támogatja és a maga részéről rendkívül fontosnak tartja, hogy a „gyenge magyar kormánynak” a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ily módon „segítséget nyújtson” (!).¹¹²

A potsdami értekezleten 1945. július 25-én Eden – aki Churchill miniszterelnökkel együtt még aznap elutazott a konferenciáról, hogy átadják a helyüket Attlee-nek illetve Bevinnek – hozta szóba Beneš csehszlovák elnök említett üzenetét: a német és a magyar lakosság kitelepítésének megvitatását kérte. Sztálin azt indítványozta, hallgassa meg e kérdésben a cseheket a potsdami konferencia. Churchill ezzel egyetértett („legalább viszontláthatom öreg barátomat Dr Beneš”), de végül is a külügyminiszterek elé utalták a kérdést. Sztálin a kitelepítéseket egyébként vonakodott megvitatni, ugyanis szerinte ezeket már amúgy is végrehajtották, kész tények előtt álltak. A külügyminiszterek aznap ülésén Cadogan brit külügyi államtitkár vetette fel, hogy a csehszlovákiaihoz és a lengyelországihoz hasonló, az arányokat tekintve szerényebb igényt jelentett be Magyarország is: „a magyarok Németországba kívánnak telepíteni bizonyos számú személyt.” A külügyminiszterek albizottságot bízta meg a kérdés megvizsgálásával.¹¹³ Cavendish Cannon, G.Harrison, A. A. Sobolev és V. S. Semenov vitáinak csak az eredményét ismerjük: jelentésük alapján a szövetséges nagy hatalmak

¹⁰⁹ Ú.M.K.L KÜM Bé.o. I/1 összefoglaló: „A németek kitelepítése Magyarországról”

A kérdést részletesen *Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988) tárgyalja. Lásd még Balogh Sándor id. mű 77-102. l.)

¹¹⁰ Ú.M.K.L KÜM Bé.o. 41/res. Bé. 1945 és 30986/pol – 1945 valamint 100/M.K. -1945 sz. levél

¹¹¹ lásd u.o. Gombó és Kertész István 1945. augusztus 16-án a magyar–csehszlovák viszony miatt aggályosnak találták a „Magyarország ügyét eláruló németek” megfogalmazást

¹¹² PRO FO 371.48464

¹¹³ F.R.U.S The Conference of Berlin 1945 vol. II. 387, 398-400. l.

nem hagyták jóvá a csehszlovákiai magyarok, viszont elfogadták a magyarországi németek kitelepítésének tervét. Cavendish Cannon, a State Department szakértője megpróbálta ugyan felhívni Truman elnök figyelmét arra, hogy a magyarországi németek kitelepítési igényének váratlan felvetését ne fogadja el, de fellépése eredménytelen maradt. A potsdami közlemény szerint: „A három kormány, miután megvizsgálta a kérdés minden oldalát, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot, vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba. Egyetértenek abban, hogy mindenfajta áttelepítésnek, amelyre ténylegesen sor kerül, szervezeten és humánus módon kell végbemennie.” (kiemelés tőlem – F. M.)¹¹⁴

A fentiek értelmezése hónapokig tartó vitát eredményezett a magyar és csehszlovák kormány valamint a magyar kormány és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjai között. Beneš ugyanis úgy igyekezett beállítani, hogy bár külön említést erről nem tettek, de a nagy hatalmak jóváhagyták a csehszlovákiai magyarok kitelepítését.¹¹⁵ A magyar kormány visszautasította ezt az értelmezést. A magyar kormány ugyanakkor erőteljesen hangsúlyozta, hogy a magyarországi németek kitelepítéséről hozott 1945. augusztus 13-i minisztertanácsi állásfoglalást a „szovjet kormány kívánságára” hozták, és „nem a népi származást”, hanem „a kifejezett hazaárulás kritériumát tekintette mérvadónak”, vagyis az amerikai kívánságot is tiszteletben tartva *elvetették a kollektív bűnösség elvét*. A külügyminiszteri ülési összefoglaló kifejezésre jutatta: „ha Magyarország sponte sue a kollektív felelősségrevonás alapján járna el, ezzel olyan praecedens-t teremtené, amely adott esetben könnyen a szomszéd államokban lakó magyar kisebbség ellen fordítható.” Ha azonban a potsdami tanácskozássra összeült hatalmak a németek kitelepítését nem a bűnösségi kritérium, hanem kizárólag a népi származás elve alapján tartanak szükségesnek, akkor a magyar kormány kérhetné, hogy szövetséges főhatalmak ezt kifejezetten elrendeljék.”¹¹⁶

A magyar kormány el kívánta tehát kerülni a precedens-teremtést és a felelősséget igyekezett *megosztani* a szövetséges nagy hatalmakkal. Az 1945-ös esztendő elejétől megnyilvánuló amerikai megkötésekből és a háború alatt nemegyszer kifejezésre jutott kitelepítésekkel és lakosságcsere-kérdésekkel szembeni angol ellenér-

¹¹⁴ Teherán, Jalta, Potsdam id. mű 418.

Philip E. Mosely állítását Cavendish Cannon intervenciójáról közli Stephan D. Kerétsz: *Between Russia and the West* id. mű. 215, 189. l.

¹¹⁵ Ú.M.K.L KÜM Bé.o. I/1. Gyöngyösi János külügyminiszter 1945. szeptember 3-i beszélgetése Dalibor Krno csehszlovák követtel, aki közölte: „a német kitelepítéssel szembeni állásfoglalás magában foglalja a magyar kitelepítéshez való hozzájárulást is”

lásd még Stephen D. Kerétsz: *Between Russia and the West. Hungary and the Illusions of peacemaking 1945-1947* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, London, 1984) 145. l.

¹¹⁶ Ú.M.K.L KÜM Bé.o. I/1. 42/res. Bé-1945

1945. augusztus 14: „A németek kitelepítése Magyarországból”

zésekből – akárcsak a potsdami közlemény vonatkozó részéből –, félreérthetetlenül kiviláglott, hogy a nyugati szövetségesek nem kötelező határozatként írták elő a kitelepítést, hanem ellenkezőleg: a lengyel és a csehszlovák kormány által végrehajtott egyoldalú kiutasításokat, a német lakosság kiűzését próbálták „szervezett és humánus” áttelepítéssé alakítani és a megszálló hatóságokra nehezedő terheket csökkenteni, vagyis mérsékelni a zónákba befogadandó németek számát.¹¹⁷

Visszatérve a csehszlovákiai magyarok kitelepítésének jóváhagyását elutasító potsdami közleményre: V. Clementis külügyi államtitkár 1945. augusztus 16-án jegyzékben fordult a nagyhatalmakhoz, amelyben abból a feltételezésből indult ki, hogy szövetségesi egyetértenek a csehszlovákiai magyarok és a magyarországi szlovákok lakosságcserejével és ehhez a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság egyetértését kérte, ugyanúgy, ahogy a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács hasonló akciójukba már beleegyezett. Prága kész volt szakértőbizottságot küldeni e célból Budapestre.¹¹⁸ A csehszlovák külügyi államtitkár Keller prágai francia ügyvivőnek ígéretet tett, hogy a potsdami közleménynek megfelelően egyetlen németet sem utasítanak ki a berlini Szövetséges Ellenőrző Tanács előzetes hozzájárulása nélkül, majd azt fejtegette, hogy a magyarok kiutasítása különbözik a németekétől. Clementis inkább lakosságcsere, mint áttelepítésnek tekintette ezt, mivel „a magyarországi szlovákok hazatelepülnének s ezzel egyidőben a csehszlovákiai magyarokat kiutasítanák” (Kiemelés tőlem – F.M.) Másrészt a magyarok áttelepítését nem a három nagyhatalom jóakaratótól függőnek tekintette, hanem az szerinte kizárólag a magyarországi rendfenntartásért felelős orosz katonai hatóságok hozzájárulását igényelte. „A csehszlovák kormány ezért a közeljövőben Budapestre küldi szakértőit, mint ahogy Berlinbe missziójukat szintén elküldi.” A szállítási feltételeket a „szovjet bizottságokkal” egyeztetik, s ahogy a szovjet beleegyezést megkapják, a magyar kormánnyal közlik az áttelepítés helyét és idejét, valamint a kiutasítandók rendeltetési helyét. Clementis Budapestre kívánt utazni, hogy a magyarok áttelepítésének kérdését egy jószomszédi egyezmény keretében rendezze. A csehszlovák külügyi államtitkár ez alkalommal fel kívánta vetni a szlovák határ módosításának kérdését.¹¹⁹ A csehszlovák diplomáciai akciókból tehát egyértelműen kitűnik, hogy nagyon is jól megértették: a három szövetséges nagyhatalom egyetértését nem nyerte el ma-

¹¹⁷ Teherán, Jalta, Potsdam id. mű 418. l.

¹¹⁸ F.R.U.S 1945 vol. II. Clementis 1945. augusztus 16-i jegyzéke Steinhardtnek 1269-1270. l. idézi I. Vida 147. l.

MAE.A.D. Série Y Internationale 1944-1949 Dejean 1945. augusztus 13-i körtávirata a potsdami közleményt helyesen – a kitelepítések felfüggesztéseként értelmezi, amit a németországi SZET-tel előzetesen egyeztetni kell

¹¹⁹ MAE. A.D. Série Y. Internationale vol 126.

Keller prágai francia ügyvivő 1945. augusztus 25-i 77.17. távirata
Idézi: Stephen D. Kertész id. mű. 136. l.

gyar-kitelepítési tervük Potsdamban. Ennek ellenére a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságon, illetve szovjet katonai hatóságokon keresztül próbálták elérni azt, hogy az általuk lakosságcsere, nevezett, valójában a magyarok kényszerkitelepítésén és a szlovákok önkéntes áttelepedésén alapuló „megoldást” elérjék, illetve a magyar kormányra oktrojálják. Beneš köztársasági elnöki rendelettel 1945. augusztus 2-án a német és a magyar nemzetiségűeket megfosztotta állampolgárságuktól, majd szeptember 17-én elrendelte munkakötelezettségüket.¹²⁰

Magyar-szovjet viszonylatban a területi változások és az országra nehezedő elviselhetetlen terhek jelentettek komoly feszültséget. Kárpátalja 1945. június 29-én bekövetkezett cessziója, valamint 13 további község átengedése csehszlovák részről a Szovjetunióhoz azt jelentette, hogy Magyarország a „legnagyobb szárazföldi hatalom” szomszédja lett, s ezt a tényt – Puskin budapesti szovjet követ kérésére – a magyar külügyminisztérium nyilatkozatban üdvözölte.¹²¹ Sebestyén Pál miniszteri osztályfőnök július 3-án felvetette annak szükségességét, hogy a Szovjetunióval egyezmény lenne kötendő, amely „Kárpátoroszország magyar lakóinak a Magyarország javára való optálását lehetővé tenné.”¹²² A Békeelőkészítő Osztály említett magyarlakta területek átsatolására vonatkozó igényét Gyöngyösi – Kertész István szerint – emlékiratba foglalva adta át Puskinnak, indoklasként azt hozva fel, hogy e vékony területsáv átadását a Szovjetunió, mint Magyarországnak nyújtandó „baráti gesztust” fontolja meg. Puskin azt tanácsolta a magyar külügyminiszternek, hogy ne vesse fel a kérdést, különben Kárpátalján ugyanaz történhet a magyarokkal mint Csehszlovákiában, ahonnan ezerszámra utasítják ki őket.¹²³ A szovjet követ fenyegető szavait hamarosan a Vörös Hadsereg akciója követte: a Tiszavidéken pár napra néhány községet megszálltak, s csak a magyar kormány tiltakozására vonatta vissza csapatait Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke.¹²⁴

A magyar közvélemény Kárpátalja csatlakozását a Szovjetunióhoz – éppúgy mint a balti államok bekebelezését 1940-ben – „imperialista terjeszkedési politika eredményének tekintette” s ez felkorbácsolta a „tagállamiság” kérdésével kap-

¹²⁰ Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 108-109. l.

¹²¹ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 107-108. l.

¹²² Ú.M.K.L KÜM Bé.o. 40035/Bé – 1945. július 7.

¹²³ Stephen D. Kertész id. mű 108. l.

¹²⁴ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 108. l.

Az incidensről lásd még: Ú.M.K.L KÜM Bé.o. 522/Bé: „17 tarpa-vidéki község kérelme a miniszterelnök úrhoz” valamint MAE. A.D. Série Z. Europe 1944-1949 Hongrie vol. 26. „Les frontières de Hongrie” (Magyarország határai)

A francia külügyminisztérium 1945. augusztus 20-i összefoglalója

A 11 tarpavidéki község megszállásáról és a magyar honvédelmi miniszter emlékiratáról N.A. 740.00119 Control (Hungary)/7-1845 Schoenfeld 1945 július 18-i 303. sz. budapesti távirata

csolatban a magyar társadalomban észlelhető „rettegési pszichózist”. A magyar külügyminisztérium idézett összefoglalója szerint egyébként „a politika jelenlegi vezetői ... maguk is kívánták az ország (szovjet) katonai megszállásának megszüntetését”, noha a „szovjet orientációt hosszú időre szólnak” tartották.¹²⁵ A tartós szovjet befolyás kialakulását segítette a potsdami értekezlet német jóvátételről szóló határozata is. Eszerint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormánya „nem támaszt semmiféle igényt a Németország keleti megszállási övezetében lévő német vállalatok részvényeire, sem pedig a Bulgáriában, Finnországban, Magyarországon, Romániában és Kelet-Ausztriában lévő külföldi német” javakra.¹²⁶ 1945. augusztus 27-én öt évre szóló szovjet–magyar gazdasági együttműködési szerződést kötöttek, amelynek alapján szovjet–magyar vegyesvállalatok alakultak.¹²⁷ A magyar jóvátétel szállításai erőteljesen korlátozták az ország gazdasági szuverenitását, a megszállási és kártérítési költségek behatárolták Magyarországot teljesítőképességét.

A jóvátétel¹²⁸ Sztálin és Churchill 1944 októberi moszkvai tárgyalásai (az angoloknak ekkor sikerült 400-ról 300 millió \$-ra mérsékelni az összeget), valamint a magyar fegyverszüneti tárgyalások óta (az amerikaiak megpóbták háromoldalú ellenőrzés alá helyezni a jóvátételt és mérsékelni a szovjet igényeket) amúgy is a győztes nagyhatalmak nézeteltéréseinek egyik állandósuló forrásává vált.¹²⁹

A Szovjetunióknak döntő szava volt a magyar szuverenitás (szovjet csapatok visszavonása, szövetséges ellenőrzés felszámolása, jóvátétel) és Magyarország politikai (magyar–román területi rendezés, pozsonyi hídfő) határvonala megvonásának béketárgyalásokon eldöntendő kérdéseiben. Az amerikaiakkal éppen ezeken a pontokon alakult ki – az egész békerendezésen áthúzódó – vita.

¹²⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.o. XXVI/I.

„A magyar-szovjet viszony alakulása 1944. október 15-től” c. összefoglalója 5. 11. l.

¹²⁶ Teherán, Jalta, Potsdam id. mű 410. l.

¹²⁷ Sipos Péter-Vida István: Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia in: Külpolitika 1985/4. sz. 102-123. l. valamint Balogh Sándor id. mű 66-76. l.

Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1968 /Budapest. Kossuth Könyvkiadó és KJK. 1974/14. l.

Stephen D. Kertész. Diplomacy in a Whirlpool Hungary Between Nazi Germany and Soviet Russia (University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1953.) 153-162.l.

¹²⁸ Korom Mihály: Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet (1944-1945) (Akadémiai Kiadó, Budapest 1981) 480. l. A jóvátétel megoszlása: 200 millió \$ a Szovjetunióknak, 100 millió \$ Jugoszláviának és Csehszlovákiának

¹²⁹ F.R.U.S 1944 vol. III.

G. Kennan 1944. október 20-i, november 2-i, Harriman 1944. december 30-i és 31-i táviratai 915-916, 922-923, 948-950, 951-953. l. idézi Balogh Sándor id. mű 12-14. l. valamint Stephen D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id. mű 153-162. l.

Az Egyesült Államok elismerte ugyan, hogy a Szovjetunió érdekei Magyarországon „közvetlenebbek, mint a mienk” és a vezetőszeret átengedte a szovjeteknek a fegyverszüneti tárgyalásokon, majd a Németország kapitulációjáig tartó időszakban a fegyverszüneti rendszer ellenőrzésében, de nem tekintette ezt úgy, hogy a Szovjetunióknak privilegizált vagy uralkodó helyzete lenne az országban.¹³⁰ Az amerikaiak az európai konfliktus befejezését követően egyenrangú félként kívántak részt venni a szövetséges ellenőrzésben, a béketárgyalásokon nem tekintették érvényesnek a szovjet vezetőszeret. Magyarországgal kapcsolatban – szemben Romániával és Bulgáriával – a mielőbbi békekötést szorgalmazták.

A második világháború alatti amerikai és angol diplomáciai iratok ismeretében nem teljesen a magyar politikusok naivságából vagy idealizmusából táplálkozott a magyar békeelőkészítés „illúziója” – Kertész István utolsó könyvének címében is erre utalt –, vagyis az a várakozás, hogy a nagyhatalmak komolyan megfontolják az „igazságosságnak” megfelelően a politikai határok és az etnikai vonal összhangbáhozatalát függetlenül attól, hogy győztes vagy legyőzött államról van szó. A háború befejezésével azonban elkerülhetetlen – s majdnem a párizsi értekezletig tartó – időeltolódás jött létre a magyar békeelőkészítő munkálatok és a nagyhatalmak béketervei, illetve konkrét állásfoglalásai között. Az Egyesült Államok 1945 nyarára lemondott a háború alatt született, Magyarország javára „etnikai méltányossági” alapon történő határmódosításokról. Ennek oka ismert: Magyarország győztes szomszédai, Csehszlovákia és Jugoszlávia, nemcsak a „volt ellenséges” állam javára történő területátengedést utasították el, hanem Csehszlovákia a trianoni határokon túlmenő igénnyel lépett fel. Amerikai szempontból Magyarország javára történő módosítás lehetősége csak Romániával szemben merülhetett fel.

A magyar kormány a potsdami értekezlet után 1945. augusztus 14-én az irányelvek alapján a béketárgyalásokkal kapcsolatos szempontjait a három nagyhatalom elé terjesztette. A jegyzék a dunavölgyi népek gazdasági és kulturális együttműködését szorgalmazta. Területi vonatkozásban a „nemzetiségi elv minél teljesebb alkalmazását” óhajtotta, mert amíg az államhatárok jelentőségének elvesztése be nem következik „a nemzetközi megbékélés és együttműködés ügyét leginkább az szolgálja, ha az összefüggő területeken élő nemzetiségek ugyanabban az államban élhetnek.” Ugyanakkor számolt azzal, hogy minden valószínűség szerint a „határok bármikéinti megvonása esetén is nemzeti kisebbségek továbbra is fognak maradni az egyes államokban, ezért mindenesetre gondoskodni kellene azok védelméről az Egyesült Nemzetek Szervezete útján.” A kormány végül e jegyzékben kifejezte azt az óhajtát, hogy „az igazságra és erkölcsre alapított béke, amely számol a legitim érdekekkel s a népek alapvető jogaival, lehe-

¹³⁰ F.R.U.S 1945 The Conference at Malta and Jalta 245.l. idézi: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 106.l.

tővé teszi majd a lelkek megbékélését és újabb világhátrótrófák elkerülését." A kormányban részt vevő pártok ezután több hónapig – 1946 áprilisáig – nem tudtak megegyezni a magyar békecélok meghatározásában, az igények megfogalmazásában. Ez összefüggött a nagyhatalmak között, az európai békerendezésről folyó viták fordulataival.¹³¹

¹³¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.o. 44/res.Bé –1945.

A magyar területi rendezési elképzeléseket lásd uo. Némethy -Benisch Arthur : Javaslat Magyarország határainak megállapítására (1945. augusztus 10.)

Némethy- Benisch Arthur: A trianoni határ módosítása (1945 augusztus 16.)

Demeter Béla: Hozzászólás a békeelőkészítő elgondolásokhoz (1945 augusztus 1.) 48/res-Bé-1945.

Közli: Fülöp Mihály: Lehetőségeink a béketárgyalásokon Erdélyi Tudósítás 1989 november 12-13. l.

II.

A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSÁNAK ELSŐ, LONDONI ÜLÉSSZAKA ÉS A NAGYHATALMAK MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS-TERVEZETEI

A potsdami értekezletet követő hónapokban a közösen elfogadott határozatok egymástól eltérő értelmezése feszültséget okozott a szövetséges nagyhatalmak között. Európa keleti fele újra a különböző érdekek összecsapásának színtere lett. A háború alatti együttműködés, az állam- és kormányfők találkozóján megmutató egység kinyilvánítása után az antifasiszta koalíció belső ellentétei hirtelen éles megvilágításba kerültek. A szovjet kormány 1945 augusztus 6-án a román és a finn, 14-én pedig a bolgár kormányt ismerte el, egyben a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok útján megadta a külképviseletek nyitásának és fogadásának jogát is. Sztálin – a potsdami értekezleten általa elmondottakat megerősítve – biztosította az amerikaiakat arról, hogy a Vörös Hadsereg egységeit Közép- és Délkelet-Európából ki fogják vonni.¹ A szovjet külpolitika az általuk hatalomra juttatott kormányok helyzetének megszilárdítására, nemzetközi elszigeteltségük feloldására és a *mielőbbi békekötésre* törekedett.

Az Egyesült Államok 1945. augusztus 17-én egyedül Finnországot ismerte el. Az amerikai külügyminisztérium a román, a bolgár és a magyar békeszerződés általános irányelveinek kidolgozásánál figyelembe vette a jaltai és a potsdami határozatokat, különbséget tett Németország és csatlósai között. Eszerint a három „volt-csatlóssal” kötendő békeszerződés „nem lehet büntető jellegű. »Háborús bűnösségi« cikkelyek, igazolhatatlan területcsonkítások és túlzott katonai, politikai és gazdasági korlátozások nem kerülhetnek a szerződésekbe. Ettől a politikától remélhető, hogy elkerüljük a közép-európai és a balkáni térség egymással kibékíthetetlen »status-quo védő«, illetve »revizionista« államcsoportokra osztódását, amely a legutóbbi békerendezés egyik következménye volt és az egyik oka annak, hogy Délkelet-Európa miért került olyan könnyen német uralom alá.” A dunai-balkáni térség biztonságát specifikus katonai vagy hadiipari korlátozások helyett az ENSZ és regionális megegyezések szavatolnák. Hasonlóképpen nem óhajtottak a szóbanforgó államokra nehéz gazdasági terheket róni, mivel ez nemcsak az európai gazdasági újjáépítést nehezítené, hanem végső soron a térség or-

¹ J. V. Sztálin és G. Kennan 1945 szeptember 14-i beszélgetéséről lásd: F.R.U.S 1945 vol. V. 883. l.

szágainak gazdasági segítséget nyújtó Egyesült Államok költségeit növelné. Az amerikai külügyminisztérium nem akart szigorú békefeltételeket előírni, ugyanakkor olyan benyomást se kívánt kelteni a „volt ellenséges” nemzetekben, hogy „megjutalmazták őket azért a döntésükért, hogy a Tengely oldalán harcoltak, vagy előnyben részesülnek olyan nemzetekkel szemben, amelyek Németországnak ellenálltak, és az Egyesült Nemzetek oldalán harcoltak.”²

A brit külügyminisztérium – az amerikaitól eltérően – nem a szóban forgó kormányok jellegétől tette függővé a békekötést, hanem végső soron attól, hogy az Nagy-Britannia érdekében áll-e vagy sem.³ A munkáspárti angol kormány – főleg pénzügyi okokból – rákényszerült arra, hogy csapatait visszavonja Olaszországból és Görögországból, ellentétként viszont megpróbálta elérni, hogy a Szovjetunió hasonló lépést tegyen a dunai térségben. A brit terv szerint az érintett államokat köteleznék az állampolgári és emberi jogok tiszteletben tartására, valamint vitáikban az erőszakról való kölcsönös lemondásra. A Foreign Office a dunai államokat ösztönözni kívánta a megszakadt nyugati gazdasági és kulturális kapcsolatok helyreállítására, a Nyugat felé fordulásra. A dunai térség iparosítását a brit külügyminisztérium – saját erőforrások hiányában – amerikai segítséggel kívánta előmozdítani.⁴ Az angol tervek gyengesége éppen ebben mutatkozott meg. Amerikai támogatás nélkül nem tudták keresztülvinni elképzeléseiket. Bevin 1945. augusztus 24-én ezért kezdeményezte, hogy Byrnes Londonba érkezésekor vitassák meg a dunai és a balkáni térség helyzetét, a brit és az amerikai politikát hangolják össze.

A közép- és délkelet-európai rendezés kérdéseit tovább bonyolította, hogy augusztus 7-én a francia kormány csatlakozott a berlini határozatokhoz, s ugyanakkor bejelentette érdekltségét a Romániát, Bulgáriát, Magyarországot és Finnországot érintő tárgyalásokban is.⁵

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülését megelőző hetekben – Molotov és Byrnes említett megállapodása ellenére – a nagyhatalmak diplomáciai úton nem hangolták össze az öt békeszerződés-tervezetre vonatkozó nézeteiket. Az amerikai diplomácia visszatért a berlini értekezlet előtt kidolgozott álláspontjához és újra felélesztette a bolgár és a román kormány „népképviselési” jellege körüli vitát. Elsőként az augusztus 26-ra kitűzött bolgár parlamenti választások elhalasztásának kérdésében ütköztek össze a nagyhatalmak nézetei. Truman elnök augusztus 9-i beszédében kijelentette, hogy Bulgária, Románia és Ma-

² Kertész, Stephen D.: The last European peace Conference. Paris, 1946. (University Press of America) Lanham M.D. 1985) 70. l.

³ P.R.O FO. 371.48194. W.G. Hayter 1945. augusztus 3-ai feljegyzése Romániáról, Bulgáriáról, Magyarországról

⁴ P.R.O FO.371.48224.R.15122. Politika a dunai államokban 1945. augusztus 28-ai feljegyzés

⁵ MAE Série Y. Internationale vol. 126 Potsdam és Franciaország. A külügyminiszter N^o – 121.sz. 1945 augusztus 9-i körtávirata

gyarország „nem lehetnek egyetlen hatalom érdekerületei” sem.⁶ Ezzel egyidőben a brit kormány Szófiában tiltakozott a bolgár választási törvény ellen. Byrnes augusztus 11-én jegyzékben közölte a bolgár kormánnyal, hogy nem ismeri el demokratikus, népképviselési jellegűnek, s kétségbe vonta, hogy az szabad, valamennyi demokratikus politikai erő részvételét biztosító választást fog rendezni. Augusztus 14-én, a szovjet- bolgár diplomáciai kapcsolatfelvétel napján, N. Petkov agrárpárti államminiszter lemondását követően további négy – a későbbi ellenzékét képviselő miniszter – vált ki a bolgár kormányból. Bevin augusztus 20-án a brit Alsóházban mondott beszédében hangoztatta, hogy Magyarországon, Romániában, Bulgáriában „az egyik fajta totalitarizmust egy másik fajta váltotta fel.”⁷ Az angol külügyminiszter azt a benyomást keltette, hogy csatlakozott a „kemény” amerikai vonalhoz, pedig a munkáspárti kormány elé terjesztett emlékiratában maga is beismerte: „nem bátorítottuk a jelenlegi (román, bolgár és magyar – F.M.) kormányok ellenzékét ezekben az országokban, mivel nem vagyunk abban a helyzetben, hogy megvédjük őket ellenzékiségük következményeitől.”⁸ (kiemelés tőlem – F.M.)

A szófia Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai és brit képviselői a bolgár választások elhalasztását kezdeményezték. A bolgár kormány a mielőbbi békekötés és az amerikai – angol diplomácia elismerés reményében késznek mutatkozott erre. A szovjet kormány augusztus 24-én a SZEB elnökhelyettesén keresztül beleegyezett a kérés teljesítésébe. A bolgár választások új időpontjaként hamarosan november 18-át tűzték ki. Az amerikai kormány korábbi, május 22-i ígéretét felújítva hajlandó volt a nem hivatalos bolgár képviselőt fogadni Washingtonban és – legalábbis egy időre – lemondott a Hazafias Front Kormány azonnali átszervezésének követeléséről.⁹

Az amerikai külpolitika a potsdami értekezletet követő hetekben nem is annyira Bulgáriában, mint Romániában remélte a jaltai nyilatkozat elveinek érvényesítését, a belpolitika irányának megfordítását. Iuliu Maniu Nemzeti Parasztpártja és D. Bratianu Nemzeti Liberális Pártja – az ún. történelmi pártok – egységes politikai platformot alakítottak ki és Petru Groza kormányának eltávolítására készültek, új, négypárti kormány alakítását tervezték, amelyben a Román Kommunista Párt kisebbségbe szorult volna. Az ellenzéki pártok az amerikai külügyminiszter augusztus 11-i jegyzékében az utolsó alkalmat látták az Országos Demok-

⁶ Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950 id.mű. 45.o.

⁷ Sir. L. Woodward: History of British Foreign Policy in the Second World War vol. I. id.mű. 569. l.

⁸ P.R.O FO.371.48217. Bevin 1945. augusztusi emlékirat tervezete Romániáról, Bulgáriáról és Magyarországról

⁹ F.R.U.S 1945. vol. IV: 279-312.l. G. Lundestad: The American non-policy towards Eastern Europe 1945-1947. (Tromsø-Oslo-Bergen, 1978)

M.M. Boll: Cold War in the Balkans. (Kentucky, 1984.) 142-151.l.

rata Arcvonal kormányának megbuktatására. Byrnes ugyanis közölte a román királlyal, a kormánnyal és az ellenzéki politikusokkal, hogy az amerikai kormány „a románok saját erőfeszítései alapján és ha szükséges a három szövetséges kormány segítségével” „népképviselőiből” román kormány létrehozását „reméli”.¹⁰ Mihály király felbátorodott az amerikai fellépéstől, augusztus 19-én lemondásra szólította fel Grozát, arra hivatkozva, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem ismerik el Groza kormányát és ezért ő nem képviselheti megfelelően Romániát a békeszerződéseket előkészítő konferenciákon. Groza visszautasította a király nyilatkozatát és kijelentette: „kormányom soha nem volt erősebb, mint most és teljes szovjet támogatást élvez”, s hozzáfűzte: „kormányom amerikai elismerésének kérdése csekély jelentőségű és a Szovjetunió végsősoron meg fogja szerezni az angol–amerikai beleegyezést a békeszerződéshez”.¹¹ A Foreign Office szerint a király rosszul időzítette a lépését; hatásosabbnak tartották volna, ha az a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakájával esik egybe. A bukaresti brit képviselő figyelmeztette a királyt, hogy noha a Groza-kormányt nem tekintik demokratikusnak és népképviselőinek, nem kívánnak tanácsot vagy bátorítást adni neki, az uralkodónak, mivel nem tudnák őt megvédeni a kormány megbuktatásának következményeitől. J. Paul-Boncour, a bukaresti francia politikai képviselő is mérsékletre intette a királyi udvar és az ellenzék képviselőit, óvta őket egy olyan „kalandtól”, amely politikai „zsákutcába” vihet.¹² Mihály király azonban az amerikai támogatást remélve, augusztus 20-án újra lemondásra szólította fel Grozát, s ennek visszautasítása után a három nagyhatalom képviselőihez fordult; kérte, mozdítsák elő olyan kormány megalakítását, amelyet az Egyesült Államok és Nagy-Britannia is elismerhet. A király továbbiakban megtagadta a Groza-kormány rendeleteinek ellenjegyzését. Augusztus 21-én az amerikai külügyminiszter a szovjet és a brit kormánytól háromhatalmi konzultációt kért. Szuszajkov vezérezredes a szovjet kormány képviselőjében kijelentette a királynak, hogy kormányom nagyra értékeli a Groza-kormányt, mivel a jóvátétel fizetésében és a fegyverszünet többi rendelkezésének teljesítésében komoly előrehaladást ért el, a szükséges belső reformokat végrehajtotta, gyakorlatilag Románia valamennyi szomszédjával helyreállította a békét és a Szovjetunióval előnyös együttműködési szerződéseket kötött. A szovjet tábornok a romániai SZEB augusztus 23-i ülésén az amerikai és a brit misszióvezetők tudomására hozta, hogy határozottan ellenzi a Groza-kormány lemondását és addigi eljárásukat a szövetségesek közötti politikai egyeztetés megkerülésének minősítette.

¹⁰ F.R.U.S 1945. vol. V. 565. l.

¹¹ Paul D. *Quinlan*: Clash over Romania. British and American Policies toward Romania: 1938-1947 (Los Angeles, 1977) 142-143. l. F.R.U.S 1945 vol. V. 579. l.

¹² F.R.U.S 1945. vol. V. 574-589. l.

MAE Série Z. Europe 1944-1949. Roumanie vol. 8. P. Boncour 1945. szeptember 9-i 124., 126. sz. táviratai.

Az amerikai kormány részleges visszavonulásra kényszerült, mivel felismerte: „a szovjet együttműködés biztosítása életbevágó bármilyen, Romániát érintő közös értekezleten.”¹³ Byrnes augusztus 25-én utasította a bukaresti amerikai képviselőt, hogy ne kezdeményezzen olyan akciót, amely „alapot adhatna annak a szovjet gyanúsításnak, miszerint a válságot ‘angol–amerikai beavatkozás’ váltotta ki”. A román politikai vezetőkkel való érintkezést egy időre megtiltotta, a királyt felszólította „a szovjet képviselők további provokálásának” elkerülésére.¹⁴

A szovjet külügyminiszter szeptember 1-én visszautasította a Groza-kormányt érintő amerikai vádak. Molotov ugyanakkor késznek mutatkozott a román politikai helyzet megvitatására a londoni találkozó után.¹⁵ A szovjet kormány tehát a bolgár választások és a román politikai válság kérdésében is kísérletet tett a szövetséges egyetértés helyreállítására, vagyis az angolokat és az amerikaiakat a saját álláspontja elfogadtatására próbálta készíteni. Az amerikai külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakájának napirendjére akarta tűzni a román-kérdést, s csupán abba volt hajlandó beleegyezni, hogy a kormány átszervezéséig P. Groza ügyvezető miniszterelnök maradjon.¹⁶ A State Department azt javasolta a brit külügyminisztériumnak, hogy küldjön vizsgálóbizottságot a „balkáni” államokba. A Foreign Office nem fogadta nagy lelkesedéssel az amerikai rögtönzést: „az új fegyver” – a vizsgálóbizottság – helyett inkább a régieket kívánta „kiélesíteni” a SZEB hatáskörének kiterjesztésével és a jaltai nyilatkozaton alapuló konzultáció megtartásával. Bevin a szeptember 15-i angol–amerikai megbeszélésen elállt az önálló javaslatoktól – mivel nyilvánvaló volt, hogy Byrnes „kemény” vonalat kíván képviselni a londoni ülészakán – és taktikailag jobbnak vélte, ha a balkáni kérdéseket majd az amerikaiak vetik fel.¹⁷

1945. augusztus 31-én Gh. Tătărescu a szovjet kormánytól levélben kérte, hogy a román kormányküldöttséget fogadják Moszkvában szeptember 4-én, még mielőtt Molotov Londonba utazna a békeszerződés-tervezetek megvitatására. A román külügyminiszter az angol–amerikai diplomáciai lépéseket, Románia békeszerződéssel kapcsolatos álláspontját, a határkérdést, a fegyverszüneti egyezmény végrehajtását és a szovjet–román gazdasági együttműködést kívánta megvitatni. Tătărescu azt kívánta elérni, hogy a szovjet külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülészakán „a román érdekek szóvivőjeként”, egyfajta szovjet–román előzetes békekötés képviselőjeként lépjen fel.¹⁸ A szovjet kor-

¹³ F.R.U.S 1945. vol. V. 584. l. Melbourne 1945. augusztus 21-i 575. sz. távirata.

¹⁴ F.R.U.S 1945. vol. V. 594-595. l. Byrnes 1945. augusztus 25-i 457. sz. távirata

¹⁵ F.R.U.S 1945. vol. V. 603-604. l. Molotov szeptember 1-i jegyzéke.

¹⁶ F.R.U.S 1945. vol. V. 606-608. l. Byrnes 1945. szeptember 4-i távirata.

¹⁷ P.R.O F.O. 371.48224. Politika a dunai államokban. W.G. Hayter 1945. szeptember 12-i, P. Dixon szeptember 16-i feljegyzése.

¹⁸ MAE. A.D. Série Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 8. J. Paul-Boncour 1945. szeptember 22-i 122. sz. távirata

mány szeptember 3-án hivatalosan közölte, hogy kész fogadni a román kormányküldöttséget. P.Groza miniszterelnök és Gh. Tătărescu külügyminiszter 1945. szeptember 4-13 között számos román–szovjet egyezményt írt alá, amelyek Románia gazdasági helyzetén könnyítettek. A szovjet kormány teljes támogatásáról biztosította a román kormányfőt és ezzel megerősítette politikai helyzetét a londoni tárgyalások előtt. Ugyanakkor azt is kifejtették Grozának, hogy a Szovjetunió figyelembe veszi szövetségesei véleményét. Groza a román kormány szeptember 14-i ülésén ezért nemcsak politikai vonalának folytatását hangsúlyozta, hanem azt is kijelentette: „olyan magatartást kell tanúsítanunk, amely a többi szövetséggel (vagyis az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával – F.M.) szemben sem hagy maga után kívánnivalót.”¹⁹

A Potsdamban elfogadott eljárási sorrend – Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország – valamint a román és a bolgár kormány elismerése körüli nézeteltérések miatt *a béketárgyalások első szakaszában, 1945 őszén a magyar-kérdés megvitatása teljesen háttérbe szorult. A nagyhatalmak Romániáról szóló vitái azonban közvetve Magyarország nemzetközi pozícióját is érintették. Az amerikai külügyminisztérium 1945. május 22-én – amikor készségét nyilvánította nem hivatalos magyar politikai képviselő washingtoni fogadására – számításba vette azt a hatást is, amelyet ez a lépés a román kormányra gyakorolhat. A potsdami értekezleten az Egyesült Államok küldöttsége a magyar kormány átalakítását nem követelte míg a románét és a bolgárét igen.*²⁰ *A londoni tárgyalásokon a Magyarországgal kötendő békeszerződés, illetve a diplomáciai elismerés kérdése kizárólag a román békeszerződés-tervezet tárgyalásainak összefüggésében vetődött fel.*

A nagyhatalmak magyar békeszerződés-tervezetei

A Külügyminiszterek Tanácsa első, londoni ülészakának (1945. szeptember 11 - október 2.) legfontosabb feladata az öt „volt ellenséges” állammal kötendő békeszerződés megtárgyalása volt. A szovjet, a brit, az amerikai, a francia és a kínai külügyminiszter szeptember 11-én megállapodott abban, hogy a vitában mindegyik küldöttség részt vehet, de a döntésben csak a fegyverszüneti egyez-

¹⁹ St.Lache – Gh.Tutui: România și Conferința de pace de la Paris din 1946. (Cluj-Napoca, 1978) 188-192. l.

²⁰ Lásd: Sárosi Péter – Vida István: Iratok a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok 1945 évi újrafelvételéhez (Budapest 1985) P.R.O F.O. 371-48214. Románia és Bulgária, valamint más országok közötti diplomáciai kapcsolatok. Lord Halifax 1945. június 19-i 4246.sz. washingtoni távirata. Stewart 1945. június 22-i feljegyzése.

ményt aláírók. Tárgyalási alapként Olaszország esetében a 108 cikkelyéből álló angol javaslatot, illetve az amerikai irányelveket, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország esetében pedig a szovjet békeszerződés-tervezeteket fogadták el. Molotov javaslatára az utóbbi négyet a tanács tagjai „egy és ugyanazon kérdésként” vitatták meg.²¹

Az olasz békeszerződés-tervezet tárgyalásánál az Egyesült Államok küldöttsége elérte, hogy az angol javaslatot a külügyminiszter-helyettesek, míg az amerikai irányelveket a négy külügyminiszter vitassa meg. A State Department és a római amerikai nagykövetség „szükségtelenül szigorúnak”, a versailles-i békeszerződésre emlékeztetőnek ítélte a Foreign Office javaslatát, amelynek elfogadása esetén az amerikai külügyminisztérium szerint az olaszok a rendelkezések enyhítése érdekében állandó agitációhoz folyamodnának és keresnék a titkos újrafelfegyverkezés lehetőségét.²² Byrnes javasolta, hogy a békeszerződés megkötésével Olaszország szuverenitását teljes mértékben állítsák helyre, a győzteseknek a szerződésben biztosított jogain túl többé ne lehessen beleszólásuk az olasz ügyekbe. Bevin viszont a katonai rendelkezések végrehajtását, valamint a legfontosabb közlekedési útvonalakat egy ideig még szövetséges ellenőrzés alatt akarta tartani.²³ Az olasz gyarmatok hovatartozásáról, a jóvátétel összegének meghatározásáról, Olaszország határainak megvonásáról majdnem egy hétig vitatkoztak a külügyminiszterek. A trieszti-isztriai kérdésben a szovjet küldöttség a jugoszláv, az angol, az amerikai és a francia delegációk az olasz nézeteket támogatták. A tanács 1945. szeptember 18-i ülésén Jugoszlávia és a brit domíniumok delegátusain kívül meghallgatták az olasz külügyminisztert is. Ez nem teremtett precedenst a többi „volt ellenséges” állam nézeteinek kifejtésére, mivel Olaszország – szemben a másik négy legyőzött országgal – már a háború alatt megkapta a szövetségesektől a „co-belligerens”, vagyis Németország ellen „hadat viselő” állam státusát. A tanács tagjai végül elvi döntést hoztak a jugoszláv – olasz határ megvonásáról, melynek alapjául az etnikai vonalat fogadták el, a lehető legkisebb számú nemzetiséget hagyva idegen uralom alatt. A trieszti kérdés megoldására a kikötő nemzetközi igazgatás alá helyezését tartották célszerűnek.²⁴ Ezt 1945. szeptember 19-én a tanács hivatalos közleményében nyilvánosságra hozta. A trieszti vita – az elvi megállapodás ellenére – a szövetséges nagyhatalmak eltérő nézeteinek összecsapása következtében az európai rendezés kö-

²¹ MAE A.D.Série Y. Internationale vol. 135. Conseil des Ministres des Affaires Etrangères (a továbbiakban: CMAE (45) I ère séance F.R.U.S 1945. vol. II. 116-117. l.

²² F.R.U.S 1945. vol. II. 135. l. State Department 1945. szeptember 26-i 8478. sz. távirata; F.R.U.S 1945. vol. IV.k. 1032.l. A. Kirk. 1945. szeptember 2-i 3489. sz. távirata; F.R.U.S 1945. vol. II. 135-147. l. Az angol javaslat. U.o. 179-181. l. Az amerikai irányelvek.

²³ F.R.U.S 1945. vol. II. 256. l.

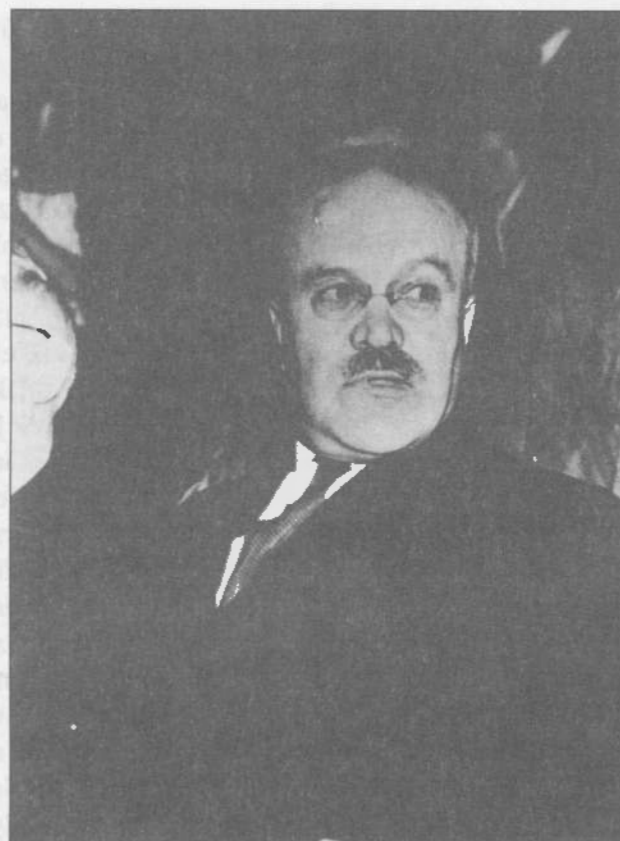
²⁴ U.o. 255. l.

zéspontjába került, és mintegy másfél évig húzódott. A győztes államok érdekeinek egyeztetése a vártnál jóval nehezebb feladatnak bizonyult.

A szovjet küldöttség 1945. szeptember 12-én terjesztette a tanács elé a Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződésre vonatkozó javalatait. *A szovjet tervezetek a fegyverszüneti szerződéseken és a berlini (potsdami) értekezlet határozatainak alapultak.* A szovjet küldöttség javaslata a Magyarországgal kötendő békeszerződésre a következő volt (zárójelben a megfelelő fegyverszüneti cikkelyek ismertetését tüntettem fel).

1. A Szovjetunió küldöttsége úgy ítéli meg, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés alapjául a már létező, 1945. január 20-án a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága valamint az Egyesült Államok Magyarországgal kötött fegyverszüneti szerződését célszerű venni. A szovjet küldöttségnek úgy tűnik, hogy az említett fegyverszüneti egyezmény 1) (a szövetségesek elleni háború megszüntetéséről, a Németország elleni hadüzenetről, s a magyar csapatoknak hadműveletekben való részvételéről) 2) (a magyar csapatok és hivatalnokok visszavonásáról az ország 1937. december 31-én fennálló határai mögé) 4) (a szövetséges hadifoglyok és internáltak szabadon bocsátásáról) 5) (ENSZ javára ténykedők és az üldözöttek szabadon bocsátásáról, a diszkriminatív törvények hatályon kívül helyezéséről) 6) (a Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia, és az ENSZ-tagállamok javainak visszaszolgáltatásáról) 7) (a német hadizsákmányról) 12) (a 300 millió \$ jóvátételről és kártérítésről) 13) (az ENSZ tagállamok és polgárait jogainak visszaállításáról és javainak visszaszolgáltatásáról) 14) (a háborús hűnösök felelősségére vonásáról) 15) (a Hitler- és fasisztabarát szervezetek feloszlátásáról) 19) (a két bécsi döntés érvénytelenné nyilvánításáról) szóló cikkelye, valamint a 12. cikkely kiegészítése (az 1945. január 20-i dollár-arany-paritás figyelembevételéről, a jóvátételi és kártérítési szállítások szabályozásáról) – alapszöveg minőségében bekerülhet a békeszerződésbe a szerkesztésükhöz elengedhetetlen kiegészítésekkel és módosításokkal.
2. A fegyverszüneti egyezmény magyar határra vonatkozó 19. cikkelye kiegészítésére megállapítandó, hogy egész Erdély visszatér Romániához.
3. A fegyverszüneti egyezmény 8. cikkelyét feltétlenül el kell hagyni, és egy olyan cikkellyel szükséges helyettesíteni, amely kötelezi Magyarországot arra, hogy a berlini értekezlet német jóvátételre vonatkozó 1., 9. döntéseinek értelmében a Magyarországon található német tulajdont átadja a Szovjetuniónak.
4. A szövetséges hatalmak támogatni fogják Magyarország jelöltségét az Egyesült Nemzetek Szervezetének tagságára. Magyarország együtt fog működni a szövetséges hatalmakkal és az általuk a világbéke fenntartására hozott döntéseket végre fogja hajtani.²⁵

²⁵ U.o. 147-148. l.

Vjacseszláv M. Molotov szovjet külügyminiszter

A szovjet diplomácia alapján véve az addigi szövetséges döntések megerősítésére törekedett. A tervezetből mindössze a fegyverszüneti egyezménynek a háború időtartamára érvényes cikkelyeit hagyta ki. A szovjet küldöttség javaslatai alapján az Egyesült Nemzetekkel hadban állott országok az európai válságban – Ausztria annexiójától kezdve –, s a háború alatt szervezett területeket elvesztették. Az 1940. szeptember 7-i craiovai egyezmény értelmében Bulgáriához került Dél-Dobruzsza azért volt kivétel ez alól, mert kétoldalú, román–bolgár megállapodás alapján cessione (területátengedés) történt, amelyet a szövetségesek a háború után elismertek.

A Londonban benyújtott szovjet békeszerződés-tervezetek szerint Magyarország az 1937. december 31-én fennállott – vagyis az 1920-as trianoni szerződésben megállapított – határaihoz tér vissza. A szovjet küldöttség a román békeszerződés-tervezetben „Erdély egésze” Romániának történő átadását azzal

²⁶ F.R.U.S 1945. vol. II.k. 149. l.

indokolta, hogy Románia „a Németország elleni háborúban a szövetséges ügynek” támogatást nyújtott.²⁶

A Külügyminiszterek Tanácsának ülészakán Nagy-Britannia küldöttsége 1945. szeptember 17-én terjesztette elő a Romániára és Bulgáriára, másnap pedig a Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezetét. Az angol javaslatok mindhárom esetben lényegében hasonló megjegyzéseket fűztek a szeptember 12-i szovjet tervezetekhez. Egyetértettek a szovjet küldöttséggel abban, hogy „a fegyverszünet megfelelő cikkelyei... a Magyarországgal megkötendő békeszerződés egyes részeinek megszövegezéséhez alapot nyújtanak.”²⁷ A 15. cikkely teljes szövegének megismétlését a fasiszta és Hitler-barát szervezeteket feloszlató addigi magyar intézkedések következtében feleslegesnek tartották. Javasolták, hogy a békeszerződésben határozzák meg a magyar fegyveres erők jellegét és létszámát; korlátozzák a hadianyaggyártást; a Szövetséges Ellenőrző Bizottság feloszlása után hozzanak létre egy kis szövetségesközi katonai felügyelő szervezetet a békeszerződés katonai cikkelyei végrehajtásának ellenőrzésére. Nagy-Britannia küldöttsége feltételezte, hogy a békeszerződés megkötésével valamennyi szövetséges csapatot visszavonják Magyarország területéről, kivéve az ausztriai szovjet megszállási övezet utánpótlási vonalait biztosító szovjet egységeket. (A brit küldöttség hasonlóan fogalmazott Románia esetében is.) Szorgalmazták, hogy a fegyverszüneti egyezménynek a szövetséges hajók visszaszolgáltatására, illetve kártérítésére vonatkozó 9., cikkelyét vegyék bele a békeszerződésbe. A román békére vonatkozó angol javaslatnak megfelelően Nagy-Britannia küldöttsége megállapította, hogy „a kérdést – miszerint egész Erdély visszakerüljön Romániához – nem lehet kizárólag Románia háborús teljesítménye alapján eldönteni. Úgy vélték, nagyon fontos olyan román–magyar határt megállapítása, ami önmagában véve igazságos. Mielőtt bármilyen végső kötelezettséget vállalnának, azt kívánták, hogy ezt a kérdést egy szakértő albizottságban vizsgálják meg”.²⁸ (kiemelés tőlem – F.M.). A brit küldöttség politikai természetű cikkelyeket kívánt felvételni a magyar (akárcsak a román és a bolgár) békeszerződésbe. Általános irányvonalként a brit küldöttség az olasz békeszerződés-tervezetre vonatkozó gazdasági és pénzügyi javaslatainak elfogadását ajánlotta. A Szovjetunió javaslatát Magyarországnak az Egyesült Nemzetek Szervezetében való felvételére megfontolandónak tartotta.

²⁷ A.D.Y. 135, P.R.O. F.O. CAB 133.

Az angol javaslatok Romániára: CFM (45) 21, Bulgáriára: Council of Foreign Ministers (a továbbiakban: CFM (45)22, Magyarországra: CFM (45)24.

A Romániára vonatkozó javaslat annyiban tért el a másik kettőtől, hogy a szovjet–román határ pontos leírását, a háborús bűnösök megbüntetésében a román kormány együttműködés kívánta.

²⁸ U.o.

James F Bynes amerikai külügyminiszter

Noha az angol diplomácia hangoztatta a háború alatti megállapodások ideiglenes, a békeszerződésekre nézve nem végleges jellegét, a szovjet és a brit javaslatok közvetlen kapcsolatot teremtettek a kapitulációs okmányok és a békeszerződés-tervezetek között, azaz folytatták a „volt ellenséges” államokra vonatkozó, a háború alatt megkezdett szövetséges tárgyalásokat. Az Egyesült Államok viszont nem tekintette a második világháború alatt kötött egyezményeket a békeszerződések tartalmát meghatározó kötelezettségvállalásnak, a fegyverszüneti feltételek újratárgyalására törekedett. A State Department Londonban tartózkodó Kelet-Európa-szakértői a szovjet javaslatok elutasítását javasolták külügyminiszterüknek, mivel szerintük ezek „kiküszöbölnék az amerikai részvételt a Balkán újjáépítésében és a Szovjetunióknak még fizikai pozíciójánál és hatalmánál is fontosabb szerepet biztosítanának.” Cavendish W. Cannon 1945. szeptember 14-i emlékiratában úgy foglalta össze véleményüket, hogy „nehéz lenne a (szovjet – F.M.) tervben találni bármit, ami megfelelne a békeszerződésről alkotott elképzeléseinknek”, ugyanis kizárólag a Szovjetunióknak biztosítaná – állandó jelleggel – a kapitulációs okmányból fakadó előnyöket, s különösen Magyarország eseté-

ben kétoldalú (gazdasági) egyezményekkel váltaná fel a „jelenlegi módszereket ott is, ahol legalább csekély mértékű közös szövetséges részvétel létezik”. Az amerikai diplomaták attól tartottak, hogy a szovjet javaslatok alapján rövid idő alatt, hamarosan rendezni tudnák a „balkáni” szerződéseket, így a Potsdamban megállapított *sorrend felhorulna*: a román, a bolgár, a magyar békeszerződés *elsőbbséget* szerezne a várhatóan bonyolult, hosszadalmas olasz béketárgyalásokkal szemben. Maynard Barnes, a szófiai amerikai politikai képviselő még élesebben fogalmazott: szerinte a szovjet kormány „minden lehetőt megpróbál a Bulgáriával kötendő békeszerződés mielőbbi kidolgozásának kikényszerítésére”, és a béketárgyalások pusztá ténye is erősíti a bolgár kormányt és elrettenti ellenzékét. A State Department szakértői *feltételezték, hogy a békeszerződés megkötése után a szovjet csapatokat visszavonják és a katonai ellenőrzést felszámolják, hiányolták viszont az erre vonatkozó cikkelyt.* Attól tartottak, hogy a jóvátétel-fizetés, vagy a leszerelést ellenőrző szervek esetleges további működése legalább olyan hatékony ellenőrzést jelentene, mint a csapatok nyílt jelenléte. M. Barnes még a „volt csatlós” államokból való csapatvisszavonást is „reménytelennek” minősítette, amíg a nagyhatalmak nem rendezik a földközi-tengeri szorosok kérdését. Az Egyesült Államok küldöttsége a szovjet javaslatok alapján nem látta biztosítottak a közvetlen amerikai gazdasági érdekek védelmét, kifogásolta, hogy azok nem korlátozták a román, a bolgár és a magyar hadsereg létszámát és fegyverzetét. Cavendish W. Cannon úgy foglalta össze kollégái véleményét, hogy a *szovjet javaslatok elfogadása „megerősítené a jelenlegi helyzetet”, a Szovjetunió pozícióját és ezzel amerikai részről feladnák ezekben az országokban a demokratikus kormányok megalakításának lehetőségét.*²⁹

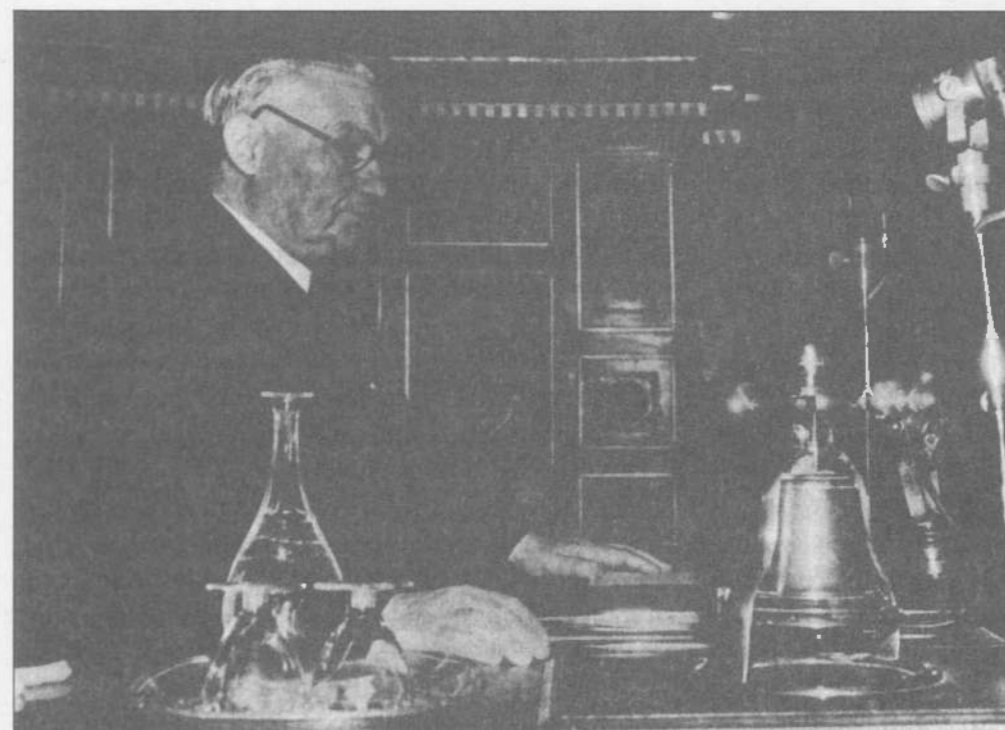
Leslie A. Squires, a budapesti amerikai képviselet titkára hasonlóan érvelt szeptember 15-i emlékiratában, noha a magyar békeszerződés-tervezetet nem tekintette annyira „hátrányosnak”, mint a bolgárt és a román. Squires úgy vélte, hogy az utóbbi hetek amerikai és brit nyilatkozatai megerősítették a nem kommunista vezetők pozícióját. Szerinte a szovjet tervezet elfogadása e politikusok „kezeit megkötné, szellemi elszigeteltségük felújulna”, a kommunista párt erősödne Magyarországon. Az Egyesült Államok részvétele a fegyverszünet ellenőrzésében, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban konzultációs-érdekképviseleti lehetőséget jelent. Amennyiben ezt felszámolnák, az amerikai diplomácia elveszítené a nyomásgyakorlás lehetőségét a „szabad választások rendezése és demokratikus kormány” érdekében. Squires ezért „illogikusnak” minősítette a szovjet javaslat elfogadását, amely szerinte *szovjet–magyar „kétoldalú békeszerződés” lenne, a Szovjetunió „kizárólagos” pozíciót biztosítana.*³⁰ A State Department Kelet-

²⁹ F.R.U.S 1945. vol II. 182-185. l.

F.R.U.S 1945. vol. IV. 327-329. l.

³⁰ F.R.U.S 1945. vol. II. 182. l.

1945. vol IV. 869-872. l.

Ernest Bevin angol külügyminiszter

Európa-szakértői állást foglaltak Erdély kérdésében is: „jobban szeretnénk, ha bizonyos határmenti területeket Magyarországnak hagynának, s ennek alátámasztására kitűnő érvek hozhatók fel.”³¹

Molotov és Byrnes Londonban 1945. szeptember 16 és 20 között kétoldalú megbeszéléseken kísérelte meg a Szovjetunió és az Egyesült Államok kelet-európai érdekeinek összeegyeztetését. Az amerikai külügyminiszter elismerte ugyan: a Szovjetunió joggal igényli, hogy vele szemben baráti kormányok működjenek a szomszédos államokban, de „lengyel”-típusú kormányát szervezés nélkül nem volt hajlandó a román és a bolgár békeszerződést aláírni. Molotov nem tudta meggyőzni Byrnest arról, hogy egyetlen kormány sem túrta el ellenséges kormányt egy általa legyőzött országban. A bolgár választások esetében a szovjet kormány kielégítette az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kívánságait. Romániában a kormány átszervezését kizárólag a választások megtartása után látta lehetségesnek a szovjet külügyminiszter. A lengyel precedens szerinte nem alkalmazható Romániára, mivel az utóbbinak nincs két kormánya – mint Lengyelországnak volt 1945 tavaszán –, amelyet a szövetségeseknek kell közös nevezőre hozniuk. A szovjet külügyminiszter annak is hangot adott, hogy kormánya – közreműködéséért az olasz békeszerződés megszövegezésében – joggal

³¹ F.R.U.S 1945. vol. II. 184. l.

várja el az Egyesült Államoktól, hogy ne akadályozza a balkáni békék kidolgozását. A szovjet kormány éppen azért javasolta a fegyverszüneti egyezmények békeszerződéssé alakítását, mert ezzel nem támasztanak új feltételeket, illetve nem írnak elő új cikkelyeket. A kérdés tehát leegyszerűsödne, mivel a három kormány – köztük az Egyesült Államok – már rég aláírták a fegyverszüneti rendelkezéseket. Byrnes visszautasította a szovjet érveket, továbbra is a Groza-kormány átalakítását követelte, sőt kitartott diplomáciai „el nem ismerési” politikája mellett, annak ellenére, hogy az angol és francia külügyminiszteren kívül saját delegációjának tagjai is (Charles Bohlen, J.F. Dulles) kétségbe vonták ennek eredményességét. Molotov közölte tehát: *ha az Egyesült Államok nem írja alá Romániával és Bulgáriával a békeszerződést, a Szovjetunió nem írja alá a békeszerződést Olaszországgal. A nézeteltérések hőlpontra juttatták az olasz békeszerződés kidolgozását.*³² Ilyen előzmények után nyújtotta be az Egyesült Államok küldöttsége 1945. szeptember 19-én a Bulgáriára és Romániára, majd *szeptember 21-én a Magyarországra* vonatkozó javaslatait „A Külügyminiszterek Tanácsa irányelvei a külügyminiszter-helyetteseknek a békeszerződések megszervezéséhez” címmel. Ebben kijelentették, hogy az Egyesült Államok nem fog tárgyalni a Bulgáriával, illetve Romániával megkötendő békeszerződésről, „amíg nem hoznak létre a lakosság valamennyi demokratikus elemét széleskörűen képviselő kormányt, és nem biztosítják a lehető leghamarabb – szabad választások útján – a népakaratnak megfelelő kormány létrejöttét, amelyet az Egyesült Államok elismerhet.”³³ Molotov nyomban tiltakozott Byrnes külügyminiszternél az amerikai *előfeltétel* ellen, amit a *Szovjetunió elleni kihívásnak* minősített. Azt megengedhetőnek tartotta, hogy Byrnes olyan nyilatkozatot tegyen, miszerint részvételük a béketárgyalásokon nem jelenti a román kormány elismerését. A szovjet külügyminiszter ugyanakkor felszólította amerikai tárgyalópartnerét írásbeli jegyzékük visszavonására, mert ha ez nem történik meg, kénytelen lesz a román kormány védelmére kelni és a szovjet kormány elleni támadásra válaszolni. Byrnes a jegyzék visszavonása helyett vitába szállt Molotovval. A nyílt összecsapás ekerülhetetlenné vált.

Az amerikai irányelveket M. Barnes, a szófiai, B. Berry, a bukaresti amerikai képviselő, L. Squires, a budapesti képviselő titkára, Cavendish W. Cannon, a State Department délkelet-európai szakértője és J.C. Dunn külügyminiszter-helyettes *a szovjet javaslatok alternatívájaként* dolgozta ki. Ha eltekintünk a területi, jóvátételi rendelkezésektől, az irányelvek mindhárom ország esetében hasonlóak. *Magyar* vonatkozásban: visszatérést írtak elő a két bécsi döntés előtti, 1938.

³² F.R.U.S 1945.vol. II. 195-201., 243-247. l.

³³ U.o. 253-267. l.

A Bulgáriára vonatkozó irányelvek politikai-gazdasági rendelkezései, a nevelési, filantróp stb. jogokról szóló részei, valamint a Romániára vonatkozó irányelveknek a *Duna ellenőrzéséről* szóló részei tértek el a magyartól.

évi határhoz. „A határ Romániával – hangoztatja az amerikai javaslat – általában véve az 1938-ban létező határvonal lesz, kivéve Erdélyt, amelynek – egészben vagy nagyobb részben – Romániához való tartozása *a két állam idevonatkozó követeléseinek megvizsgálása után* határozható meg.”³⁴ (kiemelés tőlem – F.M.) Az Egyesült Nemzetek Szervezete emberi jogok és alapvető szabadságjogok megerősítésére vonatkozó megállapodásainak megvalósítására Magyarország törvényben biztosítja a szólás, a vallás, a nyelvhasználat, a politikai meggyőződés, a gyülekezés szabadságát. Az amerikai küldöttség a fegyveres erőket a *rendfenntartásra, a határvédelemre és a Biztonsági Tanács által igényelhető csapatkontingensek fenntartására* kívánta korlátozni. Külön egyezményben óhajtották szabályozni a háborús bűnösök megbüntetését, a hadifoglyok hazatérését. A fegyverszüneti egyezmény 12. és 13. cikkelyének megfelelően Magyarország köteles a Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia javátételt, a többi országnak kártérítést fizetni, a szövetséges tulajdont visszaszolgáltatni, vagy megfizetni. Az amerikai küldöttség szerint a jóvátételi összeg meghatározására és a végrehajtás ellenőrzésére a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Franciaország, Csehszlovákia és Jugoszlávia képviselőiből álló bizottságot kell létrehozni. Jóvátételi igényeik fedezésére a magyar kormány felhatalmazhatja az Egyesült Nemzetek kormányait a területükön lévő magyar állami (kivéve diplomáciai, konzuli) vagyoni, illetve állampolgári vagyona átvételére, illetve a Szovjetunió kivételével átadhatja az Egyesült Nemzeteknek a semleges államokban található magyar állami és magánvagyon, és kártalanítja állampolgárait az elkobzott vagyonukért. Az Egyesült Nemzetek bármelyike a Magyarországtól kapott összeggel kártalaníthatja államát vagy állampolgárait, fedezheti adósságait. Az amerikai irányelvek egyetértének azzal, hogy a potsdami nyilatkozat 1. és 9. (a német jóvátételről szóló) pontja értelmében a magyar kormány adja át a Szovjetunió, a magyarországi német vagyont. Előírták, hogy az átadás a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanácson keresztül történjék. Az amerikai javaslat gazdasági és pénzügyi rendelkezései előírják, hogy a potsdami nyilatkozat XXI. cikkelyének megfelelően a szövetségesek biztosítékokat kapnak arra nézve, hogy egyenlő feltételek mellett vehetnek részt a magyar kereskedelemben, nyersanyag-kitermelésben és ipari tevékenységben. Hasonló 5 évre szóló előírásokat fogalmaztak meg a magyar vízi és légi utak használatára is. Az amerikai küldöttség javasolta *a magyar szuverenitás visszaállítását a békeszerződéssel*, valamint azt, hogy *a békeszerződésben rögzítettek kivül a szerződésben részt vevő államoknak más joga vagy ellenőrzési lehetősége ne lehessen.*

Franciaország is elkészítette megjegyzéseit a szovjet küldöttség javaslataihoz, de ez a dokumentum hivatalosan nem került a Külügyminiszterek Tanácsa elé. A francia külügyminisztérium európai osztálya 1945. szeptember 6-án a „Magyarország és Románia közötti határról” belső feljegyzést készített. Erdély teljes

³⁴ U.o. 253., 311-312. l.

Georges Bidault francia külügyminiszter

egészében Magyarországnak, illetve Romániának ítéltése, a terület autonómiája, az etnikai határ, vagy a határok „légiesítése” helyett végleges megoldásként „az erdélyi fennsík Romániához csatolását és a Bánát román szuverenitás alatt tartását, a magyar Alföld keleti része Magyarországnak való visszaadását” javasolták. Eszerint a határ Máramarosszigettől 30 km-re nyugatra kezdődne, a Szamost, majd a bihari hegyek nyugati gerincét követve Déva előtt 40 km-re érné el a Marost, majd a Maros vonalán húzódna a jelenlegi határig. A francia külügyminisztérium javaslatát a „kisebbségi népesség nemzetközi szervezet ellenőrzése alatti kicserélésével” egészítette ki, amelyet csak úgy látott megvalósíthatónak, ha a szövetségesek ezt a megoldást Magyarországra és Romániára kényszerítenék, elvágva minden további vitának a lehetőségét.³⁵ A francia küldöttség Londonban ezt, a román – magyar határra vonatkozó javaslatát nem terjesztette elő.

³⁵ C.M.A.E (45) 37.

M.A.E A.D.Y. 14.52.5

M.A.E A.D. Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 24.

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni Erdély-vitája

A Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakának tárgyalásai fordulópontjukhoz értek, amikor a szovjet békeszerződés-tervezetek megvitatása került napirendre. 1945. szeptember 20-án, a tanács 13., délelőtti ülésén a brit és a szovjet külügyminiszter amerikai, francia és kínai kollégája jelenlétében a Finnországgal kötendő békéről tárgyalt. Bevin Finnország – s általában a kis államok – fegyveres erőinek korlátozása mellett érvelt, míg Molotov különbséget tett a „volt ellenséges” nagyhatalmak (Németország, Olaszország) és a Szovjetunió kis szomszédállamai között, amelyekre nézve – annak ellenére, hogy a Szovjetunió ellen harcoltak – nem tartotta szükségesnek szuverenitásuk ilyen módon történő korlátozását, illetve „nemzeti büszkeségük” fegyverzet-csökkentési előírásokkal való megsértését. A szovjet külügyminiszter a berlini konferencia határozata értelmében a vitát a fegyverszünet aláíró Szovjetunióra és Nagy Britanniára kívánta korlátozni.

A tanács aznap délutáni, 14. ülésén a román békeszerződés-tervezetet vitatta meg. Az amerikai külügyminiszter felhívta a figyelmet a román kormánnyal kapcsolatos fenntartására, de ezzel együtt hajlandó volt részt venni a javaslatok megvitatásában. Molotov indítványára az angol kiegészítések és módosítások figyelembevételével a szovjet tervezetet vették alapul, és csak ezután szándékoztak ráteretni az Egyesült Államok előterjesztette irányelvek megtárgyalására, s a katonai korlátozásokról folytatott vita alapja az amerikai javaslat lett. Előbb áttekintették a szovjet – román határ, a szövetséges hajók visszaszolgáltatásának, a háborús bűnösök felelősségre vonásának, a fasiszta szervezetek feloszlításának, a szövetséges haderők visszavonásának kérdését, s ezután került sor a *londoni ülészak egyetlen, Magyarországot is érintő vitájára Erdélyről*. Az alábbiakban a tanács tikársága, illetve a brit küldöttség szósznerinti jegyzőkönyvét, a *francia és amerikai jegyzőkönyv ettől való lényeges eltéréseit közöljük (az angol normál, a francia italic és az amerikai bold szedéssel készült – F.M.)*:³⁶

„A román–magyar határt illetően Nagy-Britannia és az Egyesült Államok küldöttsége általánosságban az 1938-as határvonalat javasolta, kivéve Erdélyt, amely egészének, vagy nagyobb részének Romániához való tartozásáról a két érintett állam követeléseinek tanulmányozása után kívántak dönteni.

Molotov kifejtette, hogy a tanácsnak a bécsi döntőbíráskodás semmissé nyilvánítása és a trianoni szerződés döntésének helyreállítása a feladata. Úgy vélte, hogy ezt a döntést minden további vizsgálat nélkül meghozhatják. (A szövetsége-

³⁶ P.R.O F.O. 371. 48219., M.A.E A.D.Z. Roumanie 24. (Z.366)

F.R.U.S 1945. vol. II. 27., 9-182. I. A szovjet álláspontról l.: K.L. Zsignya: Podgotorka, Zakljucsenyije mimih dogovorov sz Bolgoriej, Vengrije, Rumünijej poszle vtovroi mirovoj vojni (Kisinyov, Nauka, 1981) i.m. 54-65. l.

sek által a nagy háború után megvont határ helyreállítása, Erdély egészének visszaadása olyan döntés, amit a konferencia a (Külgyminiszterek Tanácsa – F.M.) azonnal meghozhat.)

Bevin emlékeztetett a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegére, mely (bizonyos mozgáslehetőséget biztosít) szerint „Erdélyt (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békeszerződés is megerősíti.” A brit küldöttség mindössze igazságos és méltányos határt kívánt megállapítani, a jövőbeli összeütközések elkerülése érdekében. (Molotov pontosította, hogy most Erdély teljes egészének visszaadását javasolja.)

(Bidault emlékeztetett arra, hogy Franciaország ebben a kérdésben pártatlan álláspontot képvisel. Javasolta, hogy az isztriai határ megállapítására elfogadottakhoz hasonló irányelveket adjanak a külgyminiszter-helyetteseknek; az etnikai adatokhoz igazodva a lehető legkevesebb magyart hagyjanak román területen és a lehető legkevesebb román magyart területen. Mivel a magyar népesség területi megoszlása a románok lakta területek közepén csak a kérdés részleges megoldását teszi lehetővé, éppen ezért alkalom nyílik a kisebbségi jogok megerősítésére és javítására.)

Molotov kifejtette, hogy Erdély lakosságának nagy része román, de nagyszámú magyar és valamennyi német is él itt. (Megállapítja, hogy nehéz vonalat húzni a román többség és a magyar kisebbség között.) Ezek a nemzetiségek egymással keverednek, és ezért lehetetlen olyan vonalat megvonni, amely ne hagyna sok román Magyarországon és sok magyart Romániában. Emlékeztetett a párizsi békekonferencia elnökének, Millerandnak a levelére, amelyet 1920 áprilisában intézett a magyar küldöttség vezetőjéhez: „A trianoni békeszerződésben Magyarország számára megszabott határok a közép-európai néprajzi viszonyok és nemzeti törekvések alapos tanulmányozásának eredményeképpen születtek.” Mindenki számára ismert, hogy 1919-ben Erdély átadása Romániának az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának jóváhagyásával történt. (Egyedül Oroszország nem hagyta jóvá. Molotov urat most felhatalmazták arra, hogy közölje: a Szovjetunió egyetért a terület) odaítélésével. Egyedül Hitler ellenzte az 1920-as döntést. Nem kellene-e megegyezni egy hitleri döntés eltörlésében?) A szovjet kormány egyetértett a döntéssel. Hitler nem értett vele egyet, és érvénytelenítette. Kötelességük Hitler döntését megváltoztatni, és a sajátjukat helyreállítani. A román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegét gondosan választották meg, (mert Oroszországnak ez volt a kívánsága...) hogy ne kössék meg saját kezüket abban az esetben, ha új körülmények merülnének fel. (Ez az esemény nem következett be.) De senki sem állítja, hogy új körülmények merültek fel, ezért javasolja, hogy a trianoni döntést hagyják jóvá.

(Bidault osztotta Molotov véleményét, hogy a bécsi döntőbíráskodást meg kell semmisíteni, és meg kell erősíteni az 1919-1920-as szerződésekben azt, ami ben-

nük ésszerű. Egyetért a szovjet küldöttség vezetője által kifejtett következtetések szellemével.)

Byrnes (úgy véli, hogy Hitler döntését már a fegyverszüneti egyezmény megsemmisítette, amelynek feltételeit mindenki jóváhagyja. A határ pontos meghatározásánál az amerikai küldöttség hasonló rendszer elfogadását szeretné látni, mint amit Isztriára megállapítottak.) Megállapította, hogy 1919-ben az Egyesült Államok több hónapon keresztül más vonal megállapítását próbálta biztosítani, mint amit végül is elfogadtak; és amikor Millerand megírta a levelét, az Egyesült Államoknak már csak egy megfigyelője volt a konferencián. Úgy gondolta, hogy az erdélyi határ kismértékű módosításával Magyarországnak vissza lehetne adni félmillió magyart. (A konferenciától [a tanácstól – F. M.] azt kéri, hogy komolyan tanulmányozzák a kérdést, mert emberi lények ezreinek élete és boldogulása forog kockán. Ha a (határ – F.M.) módosítás lehetetlennek bizonyul, az amerikai küldöttség nem fogja erőltetni.) Azon a területen, amelyre gondolt, jelentős számú magyar népesség élt, vasúti összeköttetése szinte kizárólag Magyarországgal volt, és Romániához csatlakozásuk sem az ő boldogságukhoz, sem Románia boldogságához vagy felvirágzásához nem járulna hozzá. Erdély teljes területe 39 600 négyzetmérföld, és az a változtatás, amire ő gondolt, nem érint többet, mint 3000 négyzetmérföldet (7680 km² – F.M.) (vagyis ennek a területnek kevesebb mint egytizedét.) Ahol emberek életéről van szó, jobban örülne, ha a döntést részletes helyszíni vizsgálat után hoznák.

További vita – (Molotov úr Byrnes úrtól azt kéri, hogy írásban adjon át neki egy tervet. Tanulmányozni fogja, és egy vagy két napon belül megvitatja) – után Byrnes az Egyesült Államok emlékirata (CFM 26.I. része 2. bekezdésének) következő módosítását terjesztette elő: „A határ Magyarországgal, általában véve, az 1938-ban létező határvonal lehet: ugyanakkor ami Erdélyt illeti, tanulmányozni fogják az etnikai viszonyokat abból a szempontból, hogy egy kis (terület-) rész Magyarországnak juttatása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát.” (Az amerikai jegyzőkönyv a következőképpen tér el a francia és brit szövegtől: *Bevin kész volt elfogadni az amerikai javaslat 2. bekezdését (ennél a pontnál mutatták meg Molotovnak az amerikai küldöttség által javasolt vonalat a térképen), Molotov kijelentette, hogy az amerikai javaslat 2. bekezdésének szövege felnagyított képet ad arról, amit Byrnes neki a térképen megmutatott. Jobbnak látná, ha a kérdés tanulmányozása után egy vagy két napon belül térnének erre vissza. Byrnes egyetértett azzal, hogy a vitát addig halasszák, amíg az Egyesült Államok nézeteit jobban kifejező nyelvezetet találnak.*)³⁷ Másnap, Bidault francia külgyminiszter javaslatára elfogadták az amerikai tervezet 2. bekezdését. A területi kérdés – formailag – nem zárult le.

A Külgyminiszterek Tanácsa londoni román–magyar határkérdéssel foglalkozó 1945. szeptember 20-i vitája – noha a Romániára vonatkozó szovjet előter-

³⁷ F.R.U.S 1945. vol II. 281. I.

jesztésben ez szerepelt – *elszakadt az érintett államok háborúban tanúsított magatartásának megítélésétől*. Molotov érvelésében részben a háború alatt kidolgozott, már ismertetett békeelőkészítő dokumentum téziseit láthatjuk viszont. A szovjet külügyminiszter a trianoni határ visszaállítását a nyugati hatalmak 1920-as álláspontjához csatlakozásával, illetve a bécsi döntés érvénytelenítésével, a *magyar átállás elmaradásával indokolta*, de nem zárkózott el az amerikai javaslat tanulmányozásától. Az amerikai álláspont felhasználta az isztriai precedenst, vagyis a Külügyminiszterek Tanácsa által az olasz–jugoszláv határvitánál alkalmazott etnikai elvet kívánták érvényesíteni. Az amerikai terv előzményei – mint már említettük – 1943 elejére, sőt még régebbre nyúltak vissza, de a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztése a State Department *irányelveiben még nem szerepelt*, ott csupán a két érintett állam követeléseinek tanulmányozását helyezték kilátásba. Az amerikai külügyminiszter a módosítás előterjesztésével nyilvánvalóan közvetett nyomást óhajtott gyakorolni a Groza-kormányt védelmező Szovjetunióra, legalábbis Molotov ezt így foghatta fel. Mindazonáltal Byrnes nem ragaszkodott mereven a területmódosítási javaslatához, s mint láttuk, kijelentette: „Ha a határmódosítás lehetetlennek bizonyul, az amerikai küldöttség *nem fogja erőltetni*.” Míg a Molotovnak megmutatott térkép – a már említett – *vékony területű Magyarország*hoz tartozását mutatta, a Bidault francia külügyminiszter által javasolt etnikai elv alkalmazása és a kisebbségi jogvédelem ezen túlmenő változtatási szándék benyomását keltette. Mint ismeretes, ez valójában nem állt fenn: a francia külügyminisztérium sem gondolt többre, mint a Partium Magyarországhoz csatolására, a Székelyföld kimaradt tervezetéből. Az angol külügyminiszter átengedte a kezdeményező szerepet amerikai kollégájának és nem pontosította, hogy a jövőbeli összeütközések elkerülését szolgáló „igazságos és méltányos határ” alatt mit ért? A trianoni döntést meghozó nagyhatalmak – késői „bűnbánatuk” jeleként – 1945 őszén elismerték, hogy a magyar–román határ megvonása nem teljesen „ésszerű”, „igazságos” és „méltányos”. Molotov nem utasította el azonnal az amerikaiak minimális területmódosítást tartalmazó javaslatát, de ígérete, miszerint egy-két napon belül *visszatérnek* megvitatására, nem válhatott valóra. *A román–magyar határ megvonásának kérdése egy nagyobb politikai összecsapás örvényébe került és alárendelődött a román politikai válság megoldásának*. Az érdemi tárgyalásokra csak a román kormány reprezentatív volta, illetve diplomáciai elismerése körüli küzdelem lezárása, vagyis több hónapos kitérő után lehetett visszatérni.

Románia és Bulgária elismerésének kérdése és a londoni értekezlet kudarca

1945. szeptember 21-én a Külügyminiszterek Tanácsának 15. és 16. ülésén a román és a bolgár béketárgyalásokkal szembeni amerikai fenntartás került a vita középpontjába. A szovjet külügyminiszter a Groza-kormányt ellenző amerikai magatartás forrásának azt tekintette, hogy az amerikai kormánynak nem tetszett a román kormány Szovjetunióval szembeni baráti politikája. Molotov visszautasította azt a gondolatot, hogy a Groza-kormányt eltávolítsák, s helyébe olyan kormányt ültessenek, amely barátságosan politikát követne a Szovjetunióval szemben. Byrnes igyekezett Molotovot meggyőzni az ellenkezőjéről: a lengyel és a finn kormányt például elismerték, noha szovjetbarát; váratlanul bejelentette, hogy utasította magyarországi képviselőjét: „ha a magyar kormány kötelezi magát a jaltai egyezménynek megfelelő szabad választások megtartására, akkor az Egyesült Államok elismeri Magyarországot.”³⁸ *Byrnes már szeptember 18-án, a román és bolgár békeszerződés-tervezetre adandó válasszal összefüggésben fontolgatta ezt a lépést*. A szeptember 21-i tanácsülésre történő időzítéssel tárgyalási pozícióját akarta erősíteni, a bejelentésnél nyilvánvalóan számításba vette azt a hatást, amit a magyar – amerikai diplomáciai kapcsolatok felvétele Romániára és Bulgáriára gyakorolhat. A szovjet külügyminisztert – aki felismerte az amerikai akció mögött húzódó szándékot – nem győzte meg. Molotov a „volt ellenséges” államok egységes megítélését részesítette előnyben, kormányaik népképviseleti jellegén kívül a fegyverszüneti rendelkezések lelkiismeretes teljesítését tartotta fontosnak. Ebből a szempontból nem látott különbséget a román és a magyar kormány között. A szovjet külügyminiszter a románnál nem tartotta demokratikusabbnak az olasz és a görög kormányt sem. Kétkedett abban, hogy az amerikai elismerést a rendszerek demokratikus jellege döntené el, hiszen az Egyesült Államok diplomáciai kapcsolatot tartott fenn a spanyol, a görög, az argentin kormánnyal.³⁹

A Szovjetunió – az amerikai elismerést megelőzve – 1945. szeptember 25-én bejelentette szándékát a Magyarországgal történő diplomáciai kapcsolatok felvételére.⁴⁰ A szovjet küldöttség Londonban a megegyezés érdekében arra is késznek mutatkozott, hogy a jaltai nyilatkozat szellemében konzultációt folytasson a román politikai helyzetről. Ezt a szövetséges nagyhatalmak bukaresti politikai és katonai képviselőinek jelentésére kívánták alapozni. A brit és a francia külügyminiszter viszont felsorakozott az amerikai álláspont mögé és független vizsgálá-

³⁸ U.o. 293. l.

³⁹ F.R.U.S 1945. III. vol. 296. l.

⁴⁰ Sipos – Vida: Iratok a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok 1945. évi újrafelvételéről i.m. 24. l.

latot követelt. A bolgár-kérdés megvitatását 1945. szeptember 21-én éppen hogy elkezdték – a nézeteltérések előterében a bolgár – román határ és a Duna nemzetközivé tételének ügye volt –, amikor a békeelőkészítés átmenetileg zsákutcába jutott. 1945. szeptember 22-én Molotov – Sztálin közvetlen utasítására – javasolta a visszatérést a berlini értekezleten eredetileg elfogadott eljárás módhoz, amely nem tette lehetővé, hogy Franciaország és Kína képviselői a román, bolgár, magyar és finn kérdés megvitatásában részt vegyenek, hiszen nem voltak aláírói az illető államokkal kötött fegyverszüneti egyezményeknek. A kérdést a három állam – illetve kormányfő – táviratváltása sem oldotta meg.

A londoni értekezlet teljes kudarcának elkerülésére a szovjet és amerikai küldöttség még több kísérletet tett. Az Egyesült Államok delegációja szeptember 26-án a kapitulációs okmányokat aláíró államok külügyminiszter-helyetteseire kívánta bízni a békeszerződés-tervezetek előkészítését. Elképzelésük szerint ezeket egy – 1945. november 15-én kezdődő – nemzetközi békekonferencián vitatták volna meg. A szovjet küldöttség Londonban az olasz, Moszkvában a finn, illetve bolgár, román és magyar békékről külön konferenciák megtartását tartotta szükségesnek – ha lehetséges még 1945-ben – a fegyverszüneti egyezményeket aláíró, valamint más „legfőképpen érdekelt” államok részvételével.⁴¹ Az amerikai álláspont ugyanis azt tartalmazta, hogy a konferenciára hívják meg az európai ENSZ-tagállamokat, valamint a háborúban jelentős katonai erővel részt vevő nem európai tagállamokat is. Eszerint az öt „volt ellenséges” állammal hadiállapotban egyáltalán nem állt országok teljes jogú tagokként vennének részt a békeszerződések megvitatásában. A német békeszerződés megvitatását későbbre halasztották, holott az európai ENSZ-tagállamok nagy része és a háborúban jelentős katonai erővel részt vevő Európán kívüli államok igazán csak a német békeszerződés kérdéseiben voltak érdekelték. Az amerikai javaslat alapján később mégis részt vettek annak az öt békeszerződésnek a megvitatásában, amelyhez nem, vagy csak alig volt köztük.

A londoni tárgyalások sorsát azonban nem az eljárási kérdés, hanem a diplomáciai elismerés körüli vita döntötte el. Molotov szeptember 28-án újra megkérdezte két tárgyalópartnerét: „Miért nem teszi meg az amerikai és a brit kormány Románia és Bulgária vonatkozásában azt, amit már megtett Magyarország vonatkozásában?”⁴² Még azt is elfogadta volna, ha erre az 1945 őszi tervezett választások után kerül sor. A szovjet külügyminiszter hivatkozott arra, hogy – 1945 tavaszán – Finnországban minden külső beavatkozás nélkül már rendeztek választásokat; nem tartotta kétségesnek, hogy Romániában és Bulgáriában demokratikusabb alapon választanak majd, mint Görögországban, vagy Olaszország-

⁴¹ F.R.U.S. 1945. vol. II. 383. I. 1945. szeptember 26-i amerikai javaslat 425-428. I., 1945. szeptember 27-i szovjet javaslat.

⁴² F.R.U.S. 1945. vol. II. 437-438. I.

ban. Az álláspontok némileg közeledtek egymáshoz, mivel az amerikai külügyminiszter – a lengyel minta alapján – a román kormányba felvehető politikusok listáját kész volt megtárgyalni, a brit külügyminiszter pedig a három nagyhatalom megbízottainak Romániába, illetve Bulgáriába küldését javasolta a kérdés tanulmányozására. A szovjet külügyminiszter szeptember 30-án az amerikai, október 1-jén a brit külügyminiszterrel kétoldalú találkozókon próbálta a megoldást megtalálni. Byrnesszel közölte, hogy a „nehézségek fő oka” a bolgár és román kormány nyugati elismerésének visszautasítása. *A szovjet kormány kész volt inkább várni, hogy a londoni tárgyalásokon felmerült viták – békekonferencia, Japán szövetségesek általi ellenőrzése, diplomáciai elismerés – megoldódjanak.* Molotov kijelentette, hogy a békekonferencia összehívása „másodlagos” kérdés, ha viszont az Egyesült Államok feltétlenül meg akar ebben egyezni, meg kellene próbálniuk „közös magatartás” kialakítását a román és a bolgár kormány ügyében. Azután a békekonferencia kérdésében minden nehézség nélkül megállapodásra juthatnának. Ellenkező esetben csak a „megegyezés látszatáról” beszélhetnének, noha valójában nem állna fenn köztük egyetértés – s a szovjet kormány ezt nem fogadhatja el.⁴³ Molotov hasonlóan érvelt a brit külügyminiszternek; arra is rámutatott, hogy a Szovjetunió nem avatkozott a görög, vagy olasz ügyekbe. Bevin védelmezte Franciaország részvételét a „balkáni” vitában. A szovjet külügyminiszter idővel a francia egyenrangúság elismerésére is hajlandó volt, de ehhez türelmet kért, hogy a hadsereg nélküli Franciaország újjáépülhessen és megerősödhessen.⁴⁴ Az amerikai és az angol külügyminiszter nem tárgyalt „el nem ismerési” politikájától, így a békeszerződések összeállításának eljárási módjában, a békeértekezlet összehívásában sem jöhetett létre megegyezés. A londoni ülészakot 1945. október 2-án elnapolták; nem adtak ki közös közleményt sem.

A Külügyminiszterek Tanácsa első ülészakának sikertelensége a tárgyalások több hónapos szüneteltetéséhez vezetett. A nagyhatalmak közötti egyetértés híján egyetlen békeszerződést sem lehetett kidolgozni, aláírni és végrehajtani. A londoni ülészak után érthető volt az általános csalódottság, hiszen a világközvélemény mielőbbi békét várt, s a látszat az volt, hogy az antifasiszta nagyhatalmak békebeli együttműködése egy szűk, eljárási vitán szenvedett hajótörést. Potsdamban elmulasztották egyértelműen tisztázni a Külügyminiszterek Tanácsa összetételének és eljárásmódjának vitás kérdéseit, a szeptember 11-én a vitában való részvételről hozott londoni megállapodás pedig ellentmondott a potsdami határozat betűjének – s a szovjet értelmezés szerint szellemének is –, mivel a kapitulációs okmányt alá író, nem hadviselő Franciaország és Kína részvételét lehetővé tette a „balkáni” vitákon. Bevin maga is úgy vélte, hogy „szigorúan jogi értelem-

⁴³ U.o. 485-486. I. 1945. szeptember 30-i ülés jegyzőkönyve.

⁴⁴ The Foreign Office and the Kremlin. (Cambridge, 1984.) 246-247. I.

ben” a szovjeteknek igazuk van.⁴⁵ Az amerikaiak – saját, berlini jegyzőkönyvük alapján – jogosnak ítélték a francia jelenlétet, csak hogy elfeledkeztek arról, hogy javaslatuk nem került a Külügyminiszterek Tanácsát megalapító okmányba.

A Szovjetunió háború utáni politikáját a szovjet–angol–amerikai együttműködés folytatódására alapozta. A Külügyminiszterek Tanácsának ülészsaka előtt és alatt bizonyos mértékig igyekezett figyelembe venni tárgyalópartnerei kívánságait. Londonban növekvő kiábrándulással tapasztalták, hogy a szovjet kormány által fontosnak tartott román-kérdésben a nyugati delegációk egységes fellépésével találják magukat szemben; a Japánt kizárólagos ellenőrzése alatt tartó Egyesült Államok a szövetséges ellenőrzés kialakításáról még az előzetes tárgyalásokat is visszautasítja ezzel az országgal kapcsolatban. Az amerikai küldöttség visszatért a berlini értekezlet előtti politikájához és a béketárgyalásokat, illetve a román és a bolgár kormány elismerését újra előfeltételekhez kötötte; a State Department a szovjet békeszerződés-tervezetekkel szemben elutasító álláspontot dolgozott ki, pedig azok tulajdonképpen a – korábban az Egyesült Államok által is elfogadott – fegyverszüneti egyezményeken alapultak. A Londonban tárgyaló szovjet küldöttség vezetője mindezekből azt a következtetést vont le, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia letért a háború alatti együttműködés útjáról. Molotov nem titkolta kiábrándultságát tárgyalópartnerei előtt. Az amerikai külügyminiszternek kijelentette, hogy Rooseveltnél elnöknek a Szovjetunió irányában tanúsított baráti politikájától eltér „az Egyesült Államok jelenlegi politikája”, „az Egyesült Államok minden módon segítette Nagy-Britanniát egy sor kétes és kellemetlen ügyben.”⁴⁶ A szovjet külügyminiszter Bevin emlékeztette arra, hogy „a háború alatt vitatkoztunk, de sikerült megegyeznünk, miközben a Szovjetunió óriási veszteségeket szenvedett. Abban az időszakban a Szovjetunióra szükségük volt. Ellenben, amikor a háború befejeződött, úgy tűnt, hogy Ófelsége kormánya megváltoztatta magatartását. Talán az az oka ennek, hogy a Szovjetunióra többé nincs szükségük? Ha ez így van, magától értetődő, hogy az efféle politika nem-hogy közelítene bennünket egymáshoz, ellenkezőleg, elválaszt egymástól és komoly zavarokat fog okozni.”⁴⁷ A szovjet külügyminiszter magatartása a béketárgyalásokon ettől kezdve változott meg. Sztálin és Molotov – miután látták, hogy a szovjet szférába tartozó négy állam békeszerződés-tervezeteit az Egyesült Államok opponálja – a mielőbbi békekötés helyett békefeltételeik szívós és makacs védelmezésének útját választották s ezzel döntő felelősséget vállaltak a béketárgyalások elhúzódásában. A szovjet és az amerikai közép- és délkelet európai érdekek összeegyeztetése váratlanul nehéz és bonyolult feladatnak bizonyult, amiben viszont az amerikai diplomáciának is volt része.

Az Egyesült Államok külpolitikáját ekkor uraló, döntéseit autonóm módon hozó Byrnes az amerikai gazdasági és katonai erő birtokában arra számított, hogy

⁴⁶ F.R.U.S 1945. vol. II. 247.1. (1945. szeptember 19.)

⁴⁷ The Foreign Office and the Kremlin. (Cambridge, 1984) 239. 1. 1945. szeptember 23.

javaslatai alapján az európai békerendezés kérdéseit gyorsan megoldják, az amerikai csapatok hazatérhetnek, s a győztes szövetség egysége az Egyesült Nemzetek Szervezete által fenntartható. A Külügyminiszterek Tanácsának ülészsakán azonban rá kellett ébrednie, hogy nem tudja a döntéseket gyorsan kierőszoakolni, elképzeléseit a Szovjetunióval elfogadtatni. Byrnes a találkozó előtt nem készítette elő hagyományos diplomáciai csatornákon a megegyezés alapjait, noha Berlinben éppen ő javasolta ezt a szovjet külügyminiszternek. A londoni ülészsakon Byrnesre és kevés tanácsadójára hárult a döntés – nem egyeztették álláspontjukat közben sem az elnökkel, sem a kongresszussal, sem a külügyminisztériummal. A részletek eldöntését azonban Byrnes a külügyminiszter-helyettesekre kívánta bízni és úgy vélte, minden további halogatás kizárja a megegyezést.

A brit külügyminisztert aggasztotta az Egyesült Államok és a Szovjetunió között „növekvő ellenségesség és bizalmatlanság”, de még inkább az, hogy véleménye szerint mindkét nagyhatalom figyelmen kívül hagyta a brit nézeteket, „alárendeltként” kezelték őket; az amerikai külügyminiszter előzetesen nem konzultált vele, noha olyan lépéseket kezdeményezett, amelyek az angol érdekeket érintették. Bevin elismerte ugyan a Szovjetunió biztonsági érdekeit Európa keleti felében, mégis felsorakozott az Egyesült Államok „el nem ismerési” politikája, a Japán ellenőrzésének megtárgyalása elől kitérő amerikai magatartás mögé.⁴⁸

Franciaország elsősorban a német-kérdésben volt érdekelt. A potsdami értekezlet határozata feljogosította arra, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának tagjaként részt vegyen az olasz békeszerződés összeállításában is. A román, a bolgár, a magyar és a finn béke vitájában viszont indokolatlan volt a francia részvétel, mivel Franciaország nem állt hadiállapotban ezekkel az államokkal. A londoni tárgyalásokon az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a Potsdamban közösen elfogadott döntést kiterjesztve, Franciaországot a nagyhatalmak közé kívánta emelni, a békeértekezlet összehívásával pedig arra számítottak, hogy a kisebb szövetségesek melléjük állnak, s így nézeteiket könnyebben érvényesíthetik. Ezzel szemben a Szovjetunió a háború alatti együttműködés megszilárdítását, a „Három Nagy” politikájának összehangolását tekintette elsőrendű feladatnak.

A Külügyminiszterek Tanácsa Londonban meg sem vitatta a magyar békeszerződés-tervezetre tett javaslatokat. A magyar béke tárgyalása 1946 áprilisára maradt. A londoni ülészsakon benyújtott javaslatok vitája mégis erősen hatott a magyar békefeltételek tárgyalására. A nagyhatalmak érdekegyeztetési nehézségei következtében egy adott kérdésben elfogadott döntés óhatatlanul precedenst teremtett a hasonló jellegű problémák megoldására. A területi viták bizonyos értelemben elszakadtak az érintett országok háborúban tanúsított magatartásának megítélésétől: az antifasiszta nagyhatalmak a békeszerződések rendelkezéseinek megszővegezésénél elsősorban saját biztonsági, politikai és gazdasági érdekeiket

⁴⁸ F.R.U.S 1945. vol. II. 301.1. (1945. szeptember 21.)

516.1. (1945. szeptember 30.) Bevin üzenete Byrnesnek.

vették figyelembe. A kisebb szövetséges államok és a legyőzöttek vitáinak, illetve a legyőzött országok egymás közötti nézeteltéréseinek elbírálásánál döntő kritériumnak az illető államoknak a nagyhatalmak politikájában betöltött, egymáshoz viszonyított helye és szerepe bizonyult. 1945 őszén a szövetséges nagyhatalmak a román és bolgár kérdést jóval fontosabbnak tartották, mint a magyart. Így történhetett, hogy később, a *magyar békeszerződés-tervezet megszővegezésekor mutatis mutandis azokat az irányelveket vették alapul, amelyekben a három nagyhatalom 1945 szeptemberében Romániára és Bulgáriára nézve már megállapodott, holott Magyarország diplomáciai elismerése – és az 1945. november 4-i választások – a magyar-ügyet elválasztották a román, illetve a bolgár kormány elismerésének kérdésétől.*⁴⁹

A londoni értekezlet hatása Romániában és Magyarországon

A Szovjetunió a Külügyminiszterek Tanácsának Romániát érintő londoni vitáiról pontosan tájékoztatta a Groza-kormányt és a nagyhatalmak román–magyar határkérdésben vallott nézeteiről szóló hírek hamarosan elterjedtek a román politikai életben és 1945–1946 fordulóján közismertté váltak Romániában.⁵⁰ Tătărescu külügyminiszter minden várakozását felülmúlta az a „makacsság”, amellyel Molotov Londoban a Groza-kormány demokratikus jellegét védte, és lehetővé tette, hogy a romániai politikai status-quot fenntartsák. 1945. október 12-i galat-i beszédében nyíltan kifejezésére juttatta, hogy a Szovjetunió nemcsak a román kormány, hanem Románia érdekeit képviselte és védte a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülésén.⁵¹

Ezzel szemben a magyar kormány nem ismerte a Londonban előterjesztett békeszerződés-tervezeteket, amerikai, angol és francia részről nem tájékoztatták a határvitáról. Az Egyesült Államok kormánya ugyanis inkább egy nagyobb politikai összecsapás motívumaként, semmint a magyarok irányába tett gesztusként kezelte a román–magyar területi vita megoldására tett javaslatukat és az semmi-

⁴⁹ M.A.E. A.D.Y. (52.5) vol. 134

1945. november 1-ei memorandum. L. még *Balogh Sándor: Választások Magyarországon 1945.* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984.)

⁵⁰ M.A.E. A.D.Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 8. J. Paul-Boncour 1945. október 18-i 177, 178. sz. 1946. március 27-i 42. sz. táviratai Tătărescu külügyminiszter nyilatkozatairól U.M.K.L. – KÜM Bé.O. Groza Péter dr. miniszterelnök 1945. november 1-i beszélgetése a Nékám Sándor vezette magyar menekültügyi bizottság tagjaival 41065/Bé/1945. sz. feljegyzés 5. l.

⁵¹ M.A.E. A.D.Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 8. J. Paul-Boncour 1945. október 18. 177-178 sz. távirata

lyen összefüggésben nem állt a magyar kormány diplomáciai lépéseivel vagy békeelőkészítő irányelveivel.⁵²

1945 őszén a béketárgyalásokon elérendő magyar politikai célok megfogalmazását nemzetközi és belső körülmények egyaránt akadályozták. A béketárgyalások mindvégig a győztes hatalmak között folytak; 1946 január közepéig fel sem merült annak a lehetősége, hogy mind az öt legyőzött állam nézeteit meghallgatták, a londoni Külügyminiszterek Tanácsa ülésén a békekonzferencia, illetve külön konferenciák kérdésének megvitatásánál kizárólag a győztes hatalmak részvételéről esett szó. A pártokat teljes mértékben lekötötte a választási küzdelem, a magyar külpolitikának pedig szembe kellett néznie a háború utáni Magyarország egyik legsúlyosabb problémájával: a csehszlovákiai magyarok, illetve a magyarországi németek kitelepítésének kérdésével.

A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya a nagyhatalmak és a magyar békeszerződésben érdekelt államok támogatásának, vagy legalábbis megértésének megszerzésére, Magyarország és kisebb szomszédai megbékéltetésére igyekezett elfogadható érvelést felépíteni és az ennek alátámasztására szolgáló adatokat összegyűjteni. Kertész István 1945. szeptember 19-i összefoglalójában megállapította: „Magyarország legyőzött állam, ezt a háborút katonailag, politikailag, gazdaságilag és bizonyos mértékig erkölcsileg is elvesztettük. *Mint Magyarország tehát a rezsiváltozás ellenére sem számíthatunk különös jóindulatra, mert az állam azonossága oly nemzetközi jogi alapelv és oly politikai tény, amelyet a legmesszebbmenő belső változás sem tud kiküszöbölni, hanem bizonyos mértékig csak ellensúlyozni.*” (kiemelés tőlem – F. M.) Az Egyesült Nemzetek békeelőkezelési ismeretében azonban remélte, hogy a békeszerződés „nem lesz kimondottan represszív.” Délkelet- illetve Kelet-Közép Európa „elsőrendű politikai jelentőségét” figyelembe veszik. A győztes nagyhatalmak céljaival összhangban ennek alapján lehetségesnek tartotta a magyar „nemzeti szempontok érvényre juttatásának” megkísérlését. A Békeelőkészítő Osztály vezetője szerint a „szomszéd államok demokráciájának... megadatott 1918-ban és most is, hogy demokratikus belső céljaikkal egyidejűleg a nemzeti követelések maximumát is megvalósíthassák... A vesztes államokban azonban nem azok a rezsimek kötik meg a békét, amelyek háborúba léptek... A jelenlegi demokratikus magyar kormányzatnak kell majd a háború egyéb súlyos következményein kívül még a békeszerződés ódiomát is viselnie. Mindent el kell követni tehát, hogy ez a nemzeti áldozat, amelyet a békeszerződés jelenteni fog, a lehető legkisebb legyen és hogy a magyar kormányzat minden emberileg telhetőt megtegyen a nemzeti érdek védelmében – még esetleg a koalíciós pártok világnézeti szempontjainak rovására is. Még a látszatát is kerülni kell annak, hogy a mai magyar kormányzat közönyös, vagy te-

⁵² L.A. Squires, a budapesti amerikai követség titkára 1945. novemberben tett említést az erdélyi vitáról magyar külügyi tisztviselőnek abban az értelemben, hogy ez vezetett a Külügyminiszterek Tanács ülésének kudarcához – Szegedy-Maszák Aladár közlése

hetetlen a nemzeti érdekeket illetően, ahogy az 1918-19-es demokratikus kísérlettel szemben ez a vád elég sokszor elhangzott és egyik fő érve volt a demokrácia ellenes propagandának.

Kertész István az 1945. augusztus 14-i jegyzékben kifejtett magyar békecélok megvalósulását „évtizedes” folyamatnak tekintette, s mivel az érdekelt államok egymás közti megegyezését nem remélte, a délkelet-európai béke fenntartását a győztes nagyhatalmak folyamatos, intézményes együttműködésével – esetleg a Külügyminiszterek Tanácsa regionális fórumának létrehozásával – tartotta megvalósíthatónak.⁵³ Kertész igyekezett a reálpolitikai lehetőségekkel számolni és azokra építeni; nem tudhatott arról, hogy éppen jelentése megírásának időpontjában a nagyhatalmak milyen távolságra kerültek délkelet-európai érdekeik összeegyeztetésétől. A dunavölgyi megbékélést konfederációs elképzelésekre alapító tervek sem kerülhettek a békeelőkészítésben felhasználásra – Gyöngyösi annyira kivihetetlennek tartotta ezeket, hogy meg sem kísérelte a kormány elé terjesztésüket. Noha felmerült a magyar–román kétoldalú tárgyalás, illetve a vámunió gondolata is,⁵⁴ a Békeelőkészítő Osztály a Bukarestbe utazó Magyar Bizottság felkészítésénél azt az elvi álláspontját fogalmazta meg, hogy „a szovjet–román fegyverszüneti egyezmény értelmében az erdélyi területi és nemzeti-ségi kérdést a béketárgyalások hivatottak rendezni;” „a bizottság ne bocsátkozék olyan kérdések tárgyalásába, amelyek a románokban azt a kifelé hasznosítható meggyőződést kelthetik, hogy a magyarok a jelenlegi területi rendezést befejezettnek tekintik. Tárgyalási alapul tehát csak olyan kérdés szolgálhat, amely... a nemzetközi fórumok döntésére nem prejudikálhat.”⁵⁵

A Külügyminiszterek Tanácsa londoni vitája Grozában is bizonytalanságot keltett. Groza 1945. november 1-jén a Bukarestbe érkező, a leendő bukaresti magyar politikai képviselő, Nékám Sándor vezette Magyar Bizottság előtt kifejtette, hogy a magyar–román viszony kialakulásánál a barátság fenntartása és kimélyítése legyen az első és nem a határkérdés, mert a határok kérdésének felvetése újra a sovinszta és revizionista szellemet fogja felébreszteni. A határoknak egyiket megyényi megváltoztatása semmit sem jelent. De „egy húsz méteres határkiigazítás résén keresztül beáramlik a sovinizmus és a revizionizmus és a lelkek megnyugvása helyett a két nép küzdelme fog újra feltámadni.” Groza – utalva 1945. szeptemberi moszkvai tárgyalásaira – azt is elmondta, hogy a ma-

⁵³ U.M.K.L. KÜM Bé.O. 77/res. Bé/1945.

Kertész István 1945. szeptember 19-i feljegyzése

⁵⁴ U.M.K.L. KÜM Bé.O. – „Románia és Magyarország közötti viszony”

1945. augusztus 29-i 41.095/Bé-1945 feljegyzés – „A magyar–román vámunió vázlat” 1945. szeptember 18.

⁵⁵ U.M.K.L. – KÜM Bé.O.

Gyallay-Pap Domokos 1945. október 11-i feljegyzése 40705/Bé – 1945. „A Békeelőkészítő Osztály szempontja a Bukarestbe utazó Magyar Bizottság tárgyalásaival kapcsolatban.”

gyar–román határ légiesítése és a vámunió kérdése, valamint a diplomáciai kapcsolatok Magyarországgal való felvétele *Sztálin részéről* „a legnagyobb helyesléssel találkozott.” Tisztában van, hogy bizonyos körök azt szeretnék, ha a román–magyar kérdést újra a nagyhatalmak döntenék el és nem az érdekelt két fél. „Elég volt nekünk, amikor a két nagyhatalom döntött rólunk a bécsi döntés alkalmával. Nem kell nekünk most a három nagyhatalom döntése sem.” (kiemelés az eredetiben – F.M.) Akik a nagyhatalmak döntését akarják kiprovokálni, azok „fasiszták és sovinszták.” Groza búcsúzásképpen a határkérdéssel kapcsolatban a következőket mondta: „Ha Magyarország határkiigazítási igénnyel lépne fel, akkor valószínűleg Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia is igényeket támasztana magyar területekre és ezáltal a végleges megbékülés és megnyugvás sohasem következne be, sőt...”⁵⁶

Petru Groza 1945 őszén a nyilvánosság előtt is többször kifejtette a „magyar–román testvériségről” vallott felfogását: „A határkérdés másodrangú kérdés, amelyet a két nép el fog egymással intézni. A cél: a demokrácia megerősödése és a dunavölgyi államok békés együttműködése. Mi már nagykorú népek vagyunk. Hagyjanak tehát magunkra és szilárd meggyőződés, hogy a Duna völgyében sokkal hamarabb, mint gondoljuk – a világ egyik legboldogabb közösségét építjük fel. Az első lépés ezen az úton a vámunió...” Groza azt is kijelentette, hogy „határozott ellensége vagyok a népességcserének. A szívet nem lehet kiszakítani a testből. A népeket nem lehet gyökértelessé tenni. Bárhol a világon csak egy lehet az út, a népek egyenjogúsítása, mindennemű faji és nemzetiségi üldöztetés megszüntetése, a testvériség, a béke.”⁵⁷

A magyar békeelőkészítés észlelte azt a nyugtalanságot, amit a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezlete Romániában okozott, de azt is megállapította, hogy a román politikusok a román–magyar határt véglegesnek akarják feltüntetni. „Alig hajlandó egyetlen egy párt is akár csak némi engedelményt is adni” (kivéve talán a király köré csoportosuló fiatal liberálisokat), s Groza kijelentései a határkérdésben „csodálatos módon hasonlatosságot mutatnak Maniu merev álláspontjával.” A román közvélemény a románok és a szövetségesek között Kairóban lefolyt tárgyalások, valamint a szovjet–román fegyverszüneti szerződés alapján meg volt győződve arról, hogy az Erdély-kérdés nem is kerül napirendre a konferencián. A londoni konferencia után a román közvélemény biztonságérzete megingott a „trianoni” román–magyar határ változtathatlanságával kapcsolatban. A londoni konferencia lefolyására vezették vissza azt a román álláspontot is, hogy a magyar–román békeszerződést, és a magyar–román határ problémáját

⁵⁶ U.M.K.L. – KÜM Bé.O. 41.065/Bé-1945. sz. idézett feljegyzés

⁵⁷ Vásárhelyi Miklós beszélgetése Petru Grozával
Szabad Nép 1945. december 20.

A határkérdés lezártságáról szóló román nyilatkozatokat lásd még Népszava 1945. május 20, valamint Groza és Tătărescu 1945. augusztus 23-i beszédeit.

csak a két érdekelt ország közötti megállapodás, illetve békeszerződés döntheti el és nem a nagyhatalmak 'rólunk, de nélkülnk'. A román külügyminisztérium abból a felfogásból indult ki, hogy 1944 szeptemberi hadüzenete miatt Magyarország kénytelen lesz a szövetséges nemzeteken kívül Romániával is külön békét kötni, és a fenti jogcímen Románia jóvátételt követelhet Magyarországtól. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya több oldalról arról is értesült, miszerint „a románok mindent elkövetnek, hogy bebizonyítsák a Szovjetunióknak, hogy az erdélyi kérdést nem szabad újból felvetni, mert a Magyarország javára történő legkisebb határkiigazítás is a román tömegeket végleg elidegeníti a népi demokráciától. Márpedig a Szovjetunióknak nem mindegy – hangoztatják a románok –, hogy Délkelet-Európában a legerősebb és leggazdagabb állam közvéleménye milyen beállítottságú.” A Békeelőkészítő Osztály értesülése szerint „az angolszászoknak meg azt hirdetik a románok, hogy az első világháború után ők csatolták Erdélyt Romániához, s ha hovatarozásán változtatnának, azzal nemcsak akkori cselekedetük helytelen voltát ismernék el, hanem elveszítenék a jelenleg teljesen angolszász-barát tömegeket is.”⁵⁸

Magyar-román viszonylatban készültek ugyan tervezetek,⁵⁹ de a belpolitikai, sőt pártpolitikai szempontok dominanciája és Magyarország kedvezőtlen külpolitikai helyzete gátolta a helyes cselekvést. 1945 november 15-én a Kisgazda Párt vezetőjének, Tildy Zoltánnak elnökletével alakult koalíciós kormány sem jutott előbbre a magyar békecélok meghatározásában, nem jelölte ki a békekonferenciára felkészülő szakdelegátusokat. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője 1945. december 28-án a miniszterelnökhöz intézett emlékiratában foglalta össze a békeelőkészítés legfontosabb kormányzati teendőit. Kertész megítélése szerint Magyarországnak „nálunknál sokkal jobb felkészültségű és lényegesen kedvezőbb diplomáciai helyzetben lévő államokkal kell felvennie a küzdelmet.” „A szomszéd államok mindegyikének tétele lényegében a status-quo fenntartása, a mi minél nagyobb fokú háborús bűnösségünk bebizonyítása és a velünk szemben támasztható gazdasági és politikai igények minél szélesebb méderben való kiépítésére irányul. De előkészítenek némely vonatkozásban még területi igényeket is a trianoni Magyarországgal szemben.” A magyar kormány feladata viszont jóval bonyolultabb: „lényegesen többoldalú és mindegyik szomszéd állammal szemben egymástól eltérő természetű béke előkészítésére van

⁵⁸ U.M.K.L. – KÜM Bé.O. 38/Bé – 1946 33030/pol. – 1945. sz. 1945. december 30-i jelentés

⁵⁹ U.M.K.L. – KÜM. Bé.O. Hozzászólás a békeelőkészítő elgondolásokhoz (Demeter Béla) 48/res. Bé/1945. sz. 1945. augusztus 1.
Az erdélyi kérdés megoldásai 40.368/Bé/1945. sz. 1945. augusztus 23.(Makkai László)
Magyarország igényjogosultsága a Partiumhoz. 40.385/Bé/1945. sz. 1945. szeptember 14. (Tóth Zoltán)
Javaslat a Románai és magyarországi viszony rendezésére. 64/res. Bé./1945. sz. 1945. október 3.

szükségünk. A békeelőkészítés demonstrálja a szomszéd népekkel való baráti együttműködésre való készségünket és az ország demokratizálására vonatkozó elhatározásunkat. Ebben a gondolkörben ismertetnünk kell azt is, hogy – dacára a reakciós kormányoknak – Magyarországon a népben gyökerező spontán ellenállás volt a német penetrációval és a nácizmus egész ideológiájával szemben. Másrészt fel kell készülnünk az ellenünk támasztható igényekre és a szomszéd államok politikai természetű támadásaira.” A Békeelőkészítő Osztály csehszlovák és román vonatkozásban olyan tervezeteket készített elő, amelyek hivatva volnának „intézményesen biztosítani a szomszéd államokban maradó magyarság jogait a félelemtől és nyomortól mentes életre.” Ezt az új demokrata kormányzat elsőrendű kötelességének tartották, mivel „az egész mai rendszer létjogosultsága inogna meg a magyar tömegek szemében, ha ezt megtenni elmulasztanánk.”⁶⁰

⁶⁰ U.M.K.L. – KÜM Bé.O. XIX. J.I.a 1-5. Kertész István 1945. december 28-i levele Tildy Zoltán miniszterelnökhöz /151/res-Bé/1945./ Közli: Fülöp Mihály: A magyar békeelőkészítés és a demokratikus külpolitika alapelvei Juss 1990/2. sz. 72-82.1. Angolul részletet közöl belőle Stephan D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id.mű. 266-269. l.

Molotov, Byrnes, Bevin, és Bidault

III.

A MOSZKVAI KÜLÜGYMINISZTERI ÉRTEKEZLET ÉS A PRÁGAI MAGYAR–CSEHSZLOVÁK TÁRGYALÁSOK

Miközben a koalíciós pártok el sem jutottak még a magyar békecélok meghatározásáig, az Egyesült Államok átértékelte addigi közép- és délkelet-európai politikáját és a három nagyhatalom újrazedte tárgyalásait az európai békerendezésről. Az amerikai diplomácia súlypontja egyre inkább a Távols-Kelet felé toldott el, s azt is kezdték felismerni, hogy a békefeltételek kidolgozásának megszakításával elvesztették az egyetlen eszközt, amivel még hatást gyakorolhattak a délkelet-európai államok helpolitikájára és megkísérelhették a háborúban elvesztett gazdasági, politikai pozícióik visszaszerzését. A Londonban kialakított amerikai álláspont felülvizsgálása elkerülhetetlenné vált. Byrnes már 1945. október 10-én bejelentette a Távols-Keleti Tanácskozó Bizottság felállítását. Ezzel bevonták a Szovjetuniót a japán ügyekbe. Ugyanezen a napon Byrnes felkérte Mark Ethridge-t, a Louisville Courier Journal kiadóját, hogy tényfeltáró körútra Romániába és Bulgáriába utazzon. Molotov ezzel egyidőben Harriman moszkvai amerikai nagykövetségnek kijelentette, hogy a londoni értekezlet azért vallott kudarcot, mert a Nagy Hármás nem készítette megfelelően elő egy informális találkozón.

Byrnes kezdeményezésére Harriman moszkvai amerikai nagykövetség Szocsiban tárgyalta Sztálinnal az amerikai békekonferencia-tervezetről. 1945. október 24-i beszélgetésükön a szovjet miniszterelnök azt javasolta, hogy újabb ülészakán a Külügyminiszterek Tanácsa előbb állítsa össze a meghívandó államok listáját, s csak azután döntsön a békekonferencia (vagy békekonferenciák) tekintetében. Harriman szerint viszont az amerikai elnök csak akkor érthetett volna egyet az újabb ülészakával, ha a békekonferencia összehívásában már megegyeztek. Sztálin másnap azt javasolta, hogy ne válasszák külön a japán kérdést és az európai békeeljárások ügyét – azaz mindkét vonatkozásban hozzanak együttes döntést. A szovjet miniszterelnök szerint a külügyminiszterek a potsdami 4-3-2 formula alapján kidolgozhatnák a békeszerződéseket. Ezután az illető „volt ellenséges” állam ellen valóban harcoló győztesek békekonferenciát hívnak össze. Bulgária békeszerződését a Három Nagy, Görögország és Jugoszlávia, Magyarországot a szovjet, az angol, az amerikai, a cseh és a jugoszláv küldöttség vitatná meg. Ezután lenne megköthető a hadviselő államok és a legyőzöttek között a békeszerződés. Ebben az értelemben Sztálin nagy általánosságban végre elfogadta a béke-

konferencia szükségességét. Az amerikai nagykövet az európai háborút egyetlen egységnek, nem pedig több, külön megvívott háború összességének tekintette és ezért nem tartotta lehetségesnek a döntéshozatal Három Nagyra való korlátozását; az egy háború – egy konferencia elv elfogadására a következő külügyminiszteri találkozáson kerülhetne sor. Harriman ugyanakkor nem rendelkezett felhatalmazással az európai békekonferencia és az amerikai érdekeket közvetlenül érintő Japán ügyének együttes megvitatására, és így nem fogadhatta el Sztálin fent említett javaslatát a Külügyminiszterek Tanácsa újabb ülészakának összehívására. Bevin angol külügyminiszter még így is azonnal tiltakozott a végső döntéshozás Három Nagyra szűkítése ellen, mert: nem kerülhetnék el a nagyhatalmi diktátum vádját; és a potsdami egyezmény szerint a hadviselő ENSZ tagállamok elé kell terjeszteni a békeszerződéseket, amelyek nem fogják azokat aláírni, ha a békefeltételek kidolgozásában nem vettek részt.¹

Az amerikai közép- és dél-kelet-európai politika átértékelése

Az amerikai külügyminisztérium 1945. október végére átértékelte addigi kelet-európai politikáját. Charles Bohlen, a vezető szovjet-szakértő annak elismerését szorgalmazta, hogy „egy nagyhatalomnak a földrajzi közelségből adódóan igazolható előjogai vannak a kisebb országokkal szemben”. Cloyce K. Huston, a dél-európai osztály vezetője egyenesen azt javasolta, hogy az amerikai kormány nyilatkozatban kötelezze el magát a Szovjetunió kelet-európai törekvéseinek „aktív támogatására”. Byrnes 1945. október 31-i New-York-i beszédében – szemben londoni álláspontjával – a „volt ellenséges” Romániában, Bulgáriában és Magyarországon a fegyverszüneti egyezmények alapján elismerte a Szovjetunió különleges biztonsági érdekeit, és méltányolta a „szovjet nép eltökéltségét a tekintetben, hogy soha nem fog többé tűrni olyan politikát, amely szándékosan a Szovjetunió biztonsága és életvitele ellen irányul”. Byrnes hozzáfűzte: „Amerika sohasem fog csatlakozni ezen országokban olyan csoportokhoz, amelyek ellenségesen intrikálnak a Szovjetunió ellen.”²

Az amerikai külpolitika kelet-európai irányváltását M. Ethridge és a State Department vezető tisztviselőinek egy része ellenezte. Ethridge 1945. december 7-i összefoglaló jelentésében a finn, a magyar és az osztrák minta alapján szabad választások megtartását javasolta Romániában és Bulgáriában. John Hickerson, a

¹ F.R.U.S 1945 vol. II. 560. 567-575, 577. I. Harriman 3512. sz. moszkvai távirata

² Diplomatic History 1979 vol 3. III. N°-2. E. Mark: Charles E. Bohlen c. tanulmánya 211. l. idézi J.F. Byrnes beszédét U.o. Ch.Bohlen 1945. október 18-i jelentése. R.L. Messer: Az Egyesült Államok külügyminisztériuma és a feltartóztatás alternatívái. Diplomatic History 1977. I.k. N°4. 302. l. C.Huston 1945. október 24-i jelentése

külügyminisztérium európai fősztályvezető-helyettese pedig azt szorgalmazta, hogy az olasz és a magyar béketárgyalásokat a többitől függetlenül kezdjék el, sőt – a magyarországi választások eredményének elismeréseként – a magyar kormánnyal „haladék nélküli” békekötést, a gazdasági helyzet könnyítésére jóvátéti moratóriumot javasolt.³ Azt azonban a State Department vezetői is belátták, hogy a szovjet kormány aligha fog tárgyalni az olasz békéről, ha amerikai részről visszautasítják a „balkáni” békeszerződések előkészítését. Byrnes ezért a minisztériuma vezető tisztviselői közötti vitát a Szovjetunióval megegyezést szorgalmazó irányzat javára döntötte el. Az amerikai külügyminiszter feladta az eljárási kérdésben Londonban kialakított álláspontját és a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia együttműködéséhez való visszatérést kezdeményezte.

1945. november 22-én Byrnes a jaltai egyezmény szövegében „felfedezte” a jogalapot a három külügyminiszter rendszeres találkozására anélkül, hogy Franciaországot és Kínát megsértenék; a jaltai egyezmény ugyanis előírta a három nagyhatalom külügyminisztereinek rendszeres találkozását, a potsdami nyilatkozat pedig ezt megerősítette. A londoni ülészak kudarcát előidéző eljárási kérdést megkerülte, a tárgyalásokat így tovább folytathatták, és a Külügyminiszterek Tanácsa ülészakának összehívását is megvitathatták. Másnap az amerikai külügyminiszter Molotovnak küldött táviratában – hivatkozva a san franciscoi, a potsdami és a londoni precedensre – a szovjet, az angol és az amerikai külügyminiszter tanácskozásának összehívását javasolta decemberre, Moszkvába. Byrnes egyoldalú akciójáról Bevin nem az amerikai külügyminisztertől, hanem a moszkvai brit nagykövettől értesült; kétségbevonta az értekezlet összehívásának célszerűségét, mert véleménye szerint a londoni ülészak óta az álláspontok egyáltalán nem változtak. Az angol külügyminiszter azt is kifogásolta, hogy az amerikaiak vele erről nem konzultáltak előzetesen. Byrnes a moszkvai tanácskozás előtt visszautasította a londoni angol – amerikai egyeztetés gondolatát, sőt még arra is elszánta magát, hogy akár Bevin nélkül is Moszkvába utazzon. A brit külügyminiszter nem kívánta a Sztálinnal való döntő fontosságú tárgyalásokat az amerikaiakra hagyni, ezért december 6-án végül is úgy döntött, hogy beleegyezik a három külügyminiszter értekezletének megtartásába.⁴

A Foreign Office mindig is tisztában volt a román és a bolgár kormány diplomáciai elismerése megtagadásának, a béketárgyalások visszautasításának hátrányaival. A legutóbbi kilenc hónap eseményeiből azt a következtetést vonta le, hogy a – nagyrészt amerikai ösztönzésre bekövetkező – nyílt, diplomácia nyomás ellenére a szovjet kormány nem változtatott álláspontján, tehát az angol – amerikai taktika „semmit sem ért el”, sőt azt is elismerte: „bármilyen legyen az oka a

³ F.R.U.S vol 1945 V. Ethridge jelentés 636-640. o.

F.R.U.S vol. 1945. IV. J. Hickerson 1945. december 10-i jelentése 408. l.

⁴ Fülöp Mihály: A Külügyminiszterek Tanácsa és magyar békeszerződés. Külpolitika 1985/4. sz. 134-135 l.

nemrégem bekövetkezett kedvező magyarországi fejleményeknek, csekély alapunk lenne ezeknek érdemét magunknak tulajdonítanunk". (kiemelés tőlem – F.M) Az amerikai külügyminisztérium ellenben még egy kísérletet kívánt tenni – Ethridge javaslatai alapján – a román és a bolgár kormány kiszélesítésének napirendre tűzésével. A szovjet kormány minden lehető alkalommal nyilvánosan támogatta a román és a bolgár kormányt, ezért az angol külügyminisztérium szerint hiábavaló lett volna bármilyen valódi engedményt elvárni tőle ezen a téren. Azt viszont lehetségesnek tartották, hogy amennyiben angol és amerikai részről beleegyezének az azonnali békekötésbe, a szovjet kormány elfogadhatná egy-két ellenzéki politikai bevonását a román, illetve bolgár kormányba abban az esetben, ha „ez nem gyakorolna lényeges hatást a kormányok politikájára.”⁵

A brit külügyminisztérium vezetői 1945 decemberére addigi taktikájukat nemcsak sikertelennek, hanem egyenesen károsnak minősítették, mivel a román és a bolgár kérdésben visszautasító jellegű politikájuk megakadályozta őket az olasz, a finn és a magyar béke megkötésében, s általában Nagy-Britannia kelet-európai céljainak valóra váltásában. Ezért annak az „elkerülhetetlen ténynek az elfogadását” javasolták, hogy „a jelenlegi körülmények között nincs esély a román és a bolgár kormány lényeges átszervezésére,” mivel véleményük szerint „népképviselői” kormányok megalakításának a feltételei csak fokozatosan, viszonylag hosszú idő alatt jöhetnek létre. A békeszerződések megkötésével elérhetőnek tartották a külföldi csapatok kivonását Bulgáriából és Finnországból, míg Romániában és Magyarországon a közlekedési vonalak biztosítására csupán kisebb, meghatározott létszámú egység állomásoztatásának jogát garantálnák. Nagy-Britannia tehát visszatért az 1945 tavaszán kidolgozott, melőbbi békekötést sürgető álláspontjához. Az Egyesült Államok negatív álláspontjának – amelyet Truman elnök az 1945. november 18-i bulgáriai választások után nyilvánosan is hangoztatott – megváltoztatása érdekében a Foreign Office úgy igyekezett javaslatát beállítani, mintha azok inkább taktikai változást jelentenének, sem mint politikai irányváltást. A brit külügyminisztérium annak a reményének is hangot adott, hogy amennyiben a román és a bolgár kérdésben elébemennek a szovjet kívánságoknak, viszonzásul elvárhatják a Duna nemzetközi használatának számukra kielégítő rendezését.⁶ Az amerikai külügyminiszter meggyőzésére azonban az angol diplomáciának már nem kellett különösebb erőfeszítéseket tennie. Byrnes igyekezett helyrehozni londoni tévedéseit. Ezért Truman elnök 1945. december 6-i bejelentését – miszerint nem lesz újabb hármass találkozó, és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekinti a békerendezés fórumának – Byrnes kénytelen volt úgy helyreigazítani, hogy a három nagyhatalom államfői között nem lesz újabb

⁵ The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo-Soviet Relations 1941-45. (Szerkesztette: Graham Ross) Cambridge University Press, 1984. 266. l.

⁶ P.R.O F.O. 371. 48220 W.S. Williams 1945 decemberi R 21263 sz. feljegyzése „Politika Románia és Bulgária irányában” címmel

találkozó, és az amerikai hivatalos politika a békekonzferencia összehívását szorgalmazza, majd december 7-én bejelentette a három külügyminiszter találkozójának időpontját.

A moszkvai értekezlet

A moszkvai külügyminiszteri tanácskozás (1945. december 15-27.) napirendjén első helyen a Külügyminiszterek Tanácsa új, a békeszerződéseket megvitató ülészakának összehívásának kérdése szerepelt. A szovjet küldöttség továbbra is kitarított amellett, hogy a békeszerződés-tervezeteket és a végleges békeszerződéseket a fegyverszüneteket aláíró hatalmak fogalmazhatják meg; a békerendezés kezdeti és végső szakasza között összehívott konferenciára az illető állammal hadiállapotban állt országokat hívják meg, és csak ezek írhatják alá a békeszerződéseket. A magyar békeszerződés megfogalmazója tehát a három nagyhatalom lett volna; a konferencián pedig még Jugoszlávia és Csehszlovákia vehetett részt. Az amerikaiak december 18-án elfogadták, hogy – Byrnes megfogalmazásában – a fegyverszünetek aláírói legyenek a „bírák”, de a konferencián részt vevő államok körének kiszélesítésével növelni kívánta a „tanúk” számát. Bevin ezt azért támogatta, mert a többi szövetséges „meghallgatása” egyúttal több, a békeszerződéseket elfogadó, végrehajtásukban kötelezettséget vállaló partnert jelentett. Sztálin és Byrnes másnapi beszélgetésén az amerikai külügyminiszter újra hangsúlyozta, hogy „végső soron mi leszünk a bírák, és ezért... érdekeink bármiféle károsítása nélkül hagyhatjuk a kis államokat beszélni.”⁷ Így megegyezhettek a résztvevők tekintetében. December 24-én Byrnes – „karácsonyi ajándékként” – nyilvánosságra hozta a három nagyhatalom közleményét a követendő eljárásról, amelyhez Franciaország és Kína kormányának csatlakozását kérték. A közlemény szerint az öt békeszerződés megszövegezésében a Külügyminiszterek Tanácsának a fegyverszüneti feltételeket is aláíró vagy a berlini egyezmény szerint ilyennek tekintendő tagjai vehetnek részt. A tanács más tagjait is meghívhatja az őket közvetlenül érintő kérdések vitájára. Az olasz békefeltételeket négy, a román, a bolgár és a magyar három, a finnt két nagyhatalom állítja össze. A tanács első, londoni ülészakának megállapodásai alapján a külügyminiszterek helyettesei azonnal megkezdik a munkájukat Londonban. A tervezetek elkészültekor – legkésőbb 1946. május 1-jéig – a tanács konferenciát hív össze az öt békeszerződés megvitatására, amelyen a tanács öt tagja s az európai háborúban aktívan és lényeges erővel harcoló 16 ENSZ-tagállam vesz részt. A vita figyelem-

⁷ F.R.U.S 1945. vol. II. 610-671. l.
P. D. Ward: i.m. 55-57. l.

bevételeivel a fegyverszünetet aláíró államok (Olaszország esetében Franciaország is) véglegesítik a békeszerződések szövegét. A békeszerződéseket az értekezleten részt vevő és az illető országgal hadiállapotban lévő államok írják alá. A békeszerződéseket azután az illető ellenséges állammal hadban álló többi szövetséges elé terjesztik. *A szerződések azonnal hatályba lépnek amint a fegyverszünetet is aláíró hatalmak ratifikálják őket.* Ezután ratifikálás végett az érintett volt ellenséges állam elé terjesztik a szerződéseket.

A moszkvai tanácskozáson a közép- és délkelet-európai helyzetet is megvitatják. Molotovval folytatott december 18-i megbeszélésen Bevin szorgalmazta *valamennyi szövetséges csapat kivonását a térségből és az ausztriai megszálló erők létszámának csökkentését.* (Ez összhangban volt Byrnes moszkvai értekezlet előtti, december 8-i javaslatával, miszerint a Három Nagy megvitathatná a *szövetséges csapatok visszavonását valamennyi független államból, kivéve Japánt és Németországot.* Ezt azonban akkor Molotov nem tartotta sürgősnek.) Válaszában Molotov kifejezte fenntartásait az Ausztriából történő teljes kivonulással kapcsolatban, majd a brit külügyminisztert emlékeztette arra, hogy szovjet kezdeményezésre vonták ki a csapatokat a szövetséges Csehszlovákiából; Bulgária, Románia és Magyarország viszont az általuk aláírt fegyverszüneti egyezmények értelmében állanak megszállás alatt. A londoni értekezleten a békeszerződésekkel összefüggésben éppen az amerikaiak (*valójában Nagy-Britannia küldöttsége – F.M.*) javasolták – mondotta –, hogy a Vörös Hadsereg az Ausztriával összekötő útvonalak biztosítására Romániában maradjon. A szovjet külügyminiszter felhívta Bevin figyelmét arra is, hogy a Vörös Hadsereg jelenléte ezekben az országokban nem akadályozta meg a népakarat megnyilvánulását. A Vörös Hadsereg tartózkodott a belügyekbe való beavatkozástól, mint ahogy ezt – többek között – a bolgár és a magyar választások különböző eredményei is bizonyították. Összegezve Molotov megállapította: Bulgáriában, Magyarországon, Ausztriában, Finnországban és Perzsiában a népeket hagyták, hogy ügyeiket saját maguk rendezhessék. Sztálin az amerikai külügyminiszternek Magyarország példáján bizonyította be, hogy a szovjet csapatok nem gyakoroltak nyomást a választásokra: *„ténylegesen a Szovjetunió azt tehette volna itt, amit akart, de a választásokon mégsem a Kommunista Párt, hanem egy másik párt győzedelmeskedett”.* A szovjet miniszterelnök kifejtette, hogy *„mindössze azt szeretnék elérni, hogy a Szovjetunióval határos, vagy ahhoz közeli államok ne lehessenek a Szovjetunióval szemben ellenségesek.”* *„Hogy milyen pártok kormányozzák ezeket az országokat, azt az illető népeknek kell eldönteniük. A szovjet kormány nézete szerint a kommunista pártokon kívül más pártok is barátiak lehetnek;”* „ez természetes igény, mivel sokat szenvedtek a háború alatt Finnországtól, Magyarországtól és Romániától: a magyar csapatok elérték a Don folyót, a román csapatok a Volgát. Ez a magyarázata annak, hogy a szovjet kormány ezekben az országokban olyan

kormányokat kíván látni, amelyek vele szemben *barátiak*, lojálisak.”⁸ (kiemelés tőlem – F.M.)

Több napos vita után az amerikai és az angol külügyminiszter meghajolt a szovjet érvek előtt. Sztálin és Byrnes december 23-i megbeszélése után a három külügyminiszter abban is megegyezett, hogy a három nagyhatalom azt tanácsolja a román királynak: bővítse ki a kormányt a Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt egy-egy, a kormánnyal lojálisan együttműködő képviselőjével. A kormány a lehető leghamarabb rendezzen választásokat valamennyi párt részvételével, biztosítsa a sajtó- és a szólás-, a vallás- és gyülekezési szabadságot. Visinszkijt, Harrimant és Clark-Kerrt bízták meg a lengyel példából ismert feladat végrehajtásával. Bukaresti missziójuk teljesítése után az amerikai és az angol kormány – abban az esetben, ha bizonyosságot szerez a tanács megfogadásáról – kész volt elismerni a bolgár kormányt is. Az utolsó pillanatban elhárultak tehát az akadályok.

December 23-án a három nagyhatalom a konferencia megrendezésére Franciaországot kérte fel. 1946. január 3-i beleegyező válaszában a francia külügyminiszter tisztázni kívánta a Külügyminiszterek Tanácsának további szerepét a békeszerződések összeállításában, az érintett szövetséges államok meghívásának módját, *a döntéshozatali joggal nem bíró konferencia „ajánlásainak” érvényét,* a „volt ellenséges” államok képviselőinek *meghallgatását* s a berlini (potsdami) határozat moszkvai módosítását (amely szerint a *végső döntés nem az Egyesült Nemzeteket, hanem a békeszerződéseket összeállító hatalmakat illeti meg.*) Byrnes a három kormány nevében adott válaszában 1946. január 14-én megerősítette (az imént említett kivétellel) a berlini (potsdami) határozatnak a Külügyminiszterek Tanácsa békerendező szerepére vonatkozó kitételeit, valamint azt, hogy a közvetlenül érdekelt szövetségeseket meghívják a vitára. Biztosította a francia kormányt arról, hogy a konferencián alapos és széles körű vita lesz, s az ajánlásokat – akárcsak azoknak az államoknak a nézeteit, amelyekkel a békeszerződéseket kötik – figyelembe fogják venni: *„Ezeknek az államoknak alkalmat biztosítanak a békeszerződések megvitatására és véleményük kifejtésére mind a békeszerződés-tervezetek összeállításában, mind a májusi konferencián – ahogy ezt a korábbi, londoni üléseken is megengedték.”*⁹ Mindezek alapján a francia kormány 1946. január 17-én elfogadta a Moszkvában kialakított eljárásmodot. Az antifasiszta nagyhatalmak végre hozzákezdhetek a békeszerződések érdemi előkészítéséhez, közép- és délkelet – európai érdekeik békétárgyalásokon történő összehangolásához.

⁸ P.R.O. F.O CAB 133 Molotov-Bevin 1945. december 18-i, Sztálin-Byrnes 1945. december 23-i tárgyalásai.

⁹ MAE. A.D.Y. (52.5) vol. 127

Az első prágai tárgyalások és a magyarországi németek kitelepítése

A moszkvai külügyminiszteri értekezlet megállapodásaival a béketárgyalások döntő szakaszukba léptek. A prágai kormány még a békeszerződés-tervezetek nagyhatalmak közötti egyeztetése előtt *befejezett tényeket* kívánt teremteni a magyarság Szlovákiából történő kitelepítésének elfogadtatásával. Potsdam után kénytelen-kelletlen belátták, hogy a győztes nagyhatalmak nem kívánják Magyarországra kényszeríteni a csehszlovák lakosságcsere-ajánlatot. Byrnes a budapesti és a prágai amerikai követen keresztül közölte az érintett kormányokkal, hogy *egyoldalú akciót továbbra sem helyeselnek*, de ugyanakkor készek támogatni a kölcsönös megegyezéssel született terveket a kisebbségi kérdés rendezésére.¹⁰ A magyar kormány – a békeelőkészítés említett koncepciójának megfelelően – a nagyhatalmak jóindulatában és kedvező döntésében reménykedve 1945 őszén megpróbálta elérni a szlovákiai magyarság helyzetének nemzetközi kivizsgálását és a magyarlakta területek nemzetközi ellenőrzés alá helyezését.¹¹ A hónapokkal később 1946 február 9-én megérkező amerikai és az 1946 március 19-én átadott angol válasz elutasító volt.¹²

A csehszlovák kormány budapesti képviselője 1945 szeptember 3-án hivatalosan kezdeményezte a megbeszéléseket, hogy a Szlovákiát „állandóan veszélyeztető” magyarokat két lépcsőben – népcsere, majd a „fennmaradó rész” kitelepítése útján – Magyarországra áttegyék. A csehszlovák diplomata hangsúlyozta, hogy a „szlovákiai magyarok kicserélésével vagy áttelepítésével kapcsolatosan a trianoni határokat sérthetetlennek kell tekinteni.” Gyöngyösi nem helyezte a népcsere gondolatát és csak akkor volt hajlandó azt elfogadni, ha arra nemzetközi döntés kényszeríti Magyarországot. Tekintettel arra, hogy 600 ezer magyart kellene kicserélni – túlzóan számolva – 60 ezer szlovákkal, egy ilyen „aránytalan cserénél a népcsere egyszersmind logikusan földcsereit is kellene, hogy jelentsen”. Gyöngyösi hangsúlyozta: nem magyar részről vetik fel a határkérdést, viszont „ha Szlovákia a magyaroktól jövőjének biztonsága érdekében meg akar szabadulni... akkor csupán a határt kell megfelelően kiigazítani és nincs szükség arra, hogy embertelenül a lakosok százazreit mozdítsák ki helyéről.” Dalibor Krno nem hagyott kétséget afelől, hogy kormánya az *összes magyart* ki akarja te-

¹⁰ F.R.U.S 1945 vol. IV. Byrnes 1945 október 19-i távirata Steinhardtnak és Schoenfeldnek idézi: I. Vida id. mű. 152. l.

¹¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 61/res-Bé (1945 szeptember 12) 120/res-Bé-(1945 november 20) Közli: Hungary and the Conference of Paris vol. II. Hungary's International Relations before the Conference of Paris (Budapest, University Press, 1947) 13-17. l.

¹² uo. 53-55. l. idézi *Stephen D. Kertész*: Between Russia and the West valamint *Balogh Sándor* id. mű. 114. l.

lepíteni és a kitelepítés tárgyalásánál a *határkérdést felvetni nem engedi*. A magyar külügyminiszter erre kijelentette, hogy „ilyen körülmények között további tárgyalásra nincs lehetőség és a kérdést őszinte sajnálatunkra a *szövetséges hatalmak döntésére kell bízunk*”.¹³

1945 október-novemberben szovjet és amerikai fellépésre megváltozott a magyar kormány tárgyalásokat elutasító álláspontja. A prágai kormány október 9-én megismételte a Gyöngyösinek szóló meghívást, amit 20-án Vorosilov marsall, a SZEB szovjet elnöke továbbított a magyar külügyminiszternek.¹⁴ A. Schoenfeld október 29-én Gyöngyösinél tett látogatása alkalmával megerősítette kormánya korábbi álláspontját a magyarok és a németek *megkülönböztetett* megítéléséről, de kívánatosnak tartotta a két érintett állam közvetlen tárgyalását és a szövetségeseknek benyújtott *közös* előterjesztését a kérdés megoldására.¹⁵ A magyar külügyminiszter – a szlovák kommunisták állításait, miszerint a Szovjetunió támogatja a magyarok kitelepítését – orosz „pánszláv” híveknek tulajdonította, ezt azonban a budapesti szovjet képviselők nem erősítették meg. A *szovjetek* ugyanakkor hajlottak arra, hogy a *csehszlovákiai magyarok kitelepítésének kérdését összekössék a magyarországi németekével*. Schoenfeld azt is közölte, hogy a potsdami megállapodás nem vonatkozik a csehszlovákiai magyarokra.

A Tildy-kormány megalakulását követően Gyöngyösi elfogadta a prágai meghívást és megváltozott álláspontját a külügyminisztériumban azzal indokolta, hogy a népcsere lebonyolítása nyugalmi állapotot teremtene és a magyar sérelmek megszüntetéséhez vezetne.¹⁶ Tildy 1945 november 28-i levelében a magyar kisebbséget sújtó jogfosztó intézkedések ellen tiltakozva kifejtette, hogy a csehszlovák kormány ezekkel óhajt a maga számára előnyösebb pozíciót teremteni a tárgyalásokon.¹⁷ A Prágába utazás előtt azonban nem lehetett kitérni – menni kellett. A *tárgyalási javaslat elfogadásával a magyar kormány kötelezettséget vállalt a lakosságcsere a nagyhatalmak előtt*, de Gyöngyösi felfogása szerint annak önkéntes jellegűnek kellett lennie és a magyarok kollektív felelősségrevonására és kitelepítésére nem kerülhetett sor.

¹³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 65/res. Bé-1945 Gyöngyösi külügyminiszter feljegyzése Dalibor Krno budapesti csehszlovák politikai képviselő látogatásáról

¹⁴ Hungary and the Conference of Paris vol. II. id. mű. 30. l. idézi I. Vida id. mű 153-154. l., valamint *Stephan D. Kertész*: Between Russia and the West id. mű 141. l.

¹⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 1945 novemberi 1-i Gyöngyösi feljegyzés 107/res. Bé-1945, valamint F.R.U.S 1945. vol. IV. 941. l. Schoenfeld 1945 november 27-i 979. sz. távirata

¹⁶ Dr. Vájlak Sándor közlése, valamint F.R.U.S 1945 vol. IV. 941. l. Schoenfeld 1945 november 27-i 979. sz. távirata

¹⁷ Hungary and the Conference of Paris vol. II. id. mű. 30-41. l. Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 41098/Bé. idézi I. Vida id. mű. 154. l.

Gyöngyösi 1945 december 3-án érkezett Prágába, ahol a Czernin palotában négy napon át tárgyalt e kérdésekről Clementis külügyi államtitkárral.¹⁸ A csehszlovák javaslat a szlovákok önkéntes és a magyarok kényszeráttelepítésén kívül a fennmaradó magyarok – vagyonuk elkobzása utáni – ún. transferjét irányozta elő. Clementis azzal vádolta a magyar kormányt, hogy nem tett eleget a fegyverszüneti szerződés értelmében vállalt – különösen a jóvátételi és restitúciós – kötelezettségeinek. A csehszlovák külügyi államtitkár ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a szlovákiai magyar kisebbség elbírálását nem állították egy szintre a német kisebbség kérdésével, mivel az utóbbit egyszerűen kitelepítik. Azt természetesen tartotta, hogy a magyar kisebbség kérdésének megoldása „nem történhetik és nem is fog egy Magyarország javára történő határkiigazítás formájában történni.”¹⁹ Gyöngyösi a maga részéről nem helyeselte a lakosságcsere, mert azt nem tartotta összeegyeztethetőnek a demokrácia és a humánus elveivel, de a két ország közötti ellentétek egyhítése céljából hozzájárult a lakosságcserehez, bizonyos feltételekkel. A magyar kormány angol–amerikai és szovjet ellenőrzés alá akarta helyezni a lakosságcsere és a kicserélendő magyarokra nézve a diszkriminatív, jogfosztó rendelkezések hatálytalanítását, vagyonuk visszaadását illetve kártérítést követelt. Gyöngyösi elfogadhatatlannak minősítette a visszamaradó magyarság Magyarországra telepítését, ellenkezőleg, sorsuk megfelelő rendezését igényelte. Csehszlovák részről viszont ismételtelen kifejezésre jutatták, hogy mivel Csehszlovákia nemzeti állam akar lenni, a lakosságcsere után fennmaradó magyarok túlnyomó többségét Magyarországra telepítik és a *Csehszlovákiában visszamaradó magyaroknak kisebbségi jogokat nem biztosítanak*. A magyar küldöttség ragaszkodott e kisebbség alapvető emberi jogainak visszaállításához – a személyi, vagyoni – és jogbiztonság 1938 november 1-i állapotnak megfelelő helyreállításához – mindaddig, amíg a magyarság sorsa közvetlen tárgyalások útján vagy nemzetközi döntéssel, illetve a békeszerződésekkel végleges rendezést

¹⁸ A tárgyalásokat ismertette: Balogh Sándor id.mű. 112-113. l. Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 133/res. Bé. – 1945. december 11-i tájékoztató jegyzéket közli: Hungary and the Conference of Paris vol.II. id.mű. 34-53. l.

A magyar tárgyalóküldöttség tagjai: Gyöngyösi János, Kertész István, Vájlók Sándor, Kállay Kristóf, Rosty-Forgách és Farkas Lehel lásd még: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű. 142-145. l.

Dr. Vájlók Sándor: A prágai magyar–csehszlovák tárgyalások (Kézirat, Budapest)

¹⁹ Hungary and the Conference of Paris vol. II. id.mű. 35-38. l. Gyöngyösi a tárgyalás után megjegyezte, hogy a „beszéd hangja a nyertes és győző nyers megnyilatkozása volt, amelyent a miniszter még a fegyverszüneti tárgyaláson sem tapasztalt, ahol tényleg a győzők tárgyaltak vele” – Dr. Vájlók Sándor id.mű. 5. l.

A jóvátételről folytatott budapesti tárgyalásokon megállapodtak, hogy Magyarország 6 év alatt fizeti ki a 30 millió \$-t, s 1946 januártól, illetve magyar kérésre áprilistól kezd a fizetést. Dejean prágai francia nagykövet 1945 december 24-i 348-349. sz. távirata MAE A.D. Série Z Europe 1944-1949 vol. 13. Hongrie

nyer. Mivel ideiglenes jellegű rendezésről volt szó, a politikai jogok biztosításához a magyar kormány nem ragaszkodott. Clementis – a magyar állásponttal szemben – *érvénytelennek tekintette az 1919 szeptember 10-i Csehszlovákia és szövetségesei között kötött kisebbségvédelmi szerződést* és kijelentette, hogy a kérdés megoldása, vagyis a kényszerkitelepítés után a „magyarországi szlovákokra semmiféle néven nevezendő jogfenntartással nem élünk. És természetesen tartjuk, hogy azok elmagyarosodnak... Csehszlovákia ezekre a szlovákokra »keresztet vet«. Ez az az alapelv – mondotta Clementis – amihez 150 éves nemzetiségi küzdelmek után eljutni óhajtunk.”²⁰ Gyöngyösi annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy ha a csehszlovák kormány a magyarok kitelepítését végre akarja hajtani, *áldozatokat kell hoznia*. „Föld nélküli nép nem képzelhető el, tehát nem kitelepítésről, hanem a magyaroknak a hozzájuk tartozó földdel, területekkel együtt való átadásáról” lehet csak szó.²¹ A magyar külügyminiszter úgy ítélte meg, hogy az állampolgárságtól megfosztás, valamint az erőszakos széttelepítést lehetővé tevő közmunkarendelet a „csehszlovákiai magyarságot minden erkölcsi és jogi alap nélkül, tisztán származási okok miatt *kollektív büntetéssel* sújtja és el akarja távolítani.” (kiemelés tőlem – F. M.)²² A tárgyalások ezzel holtpontra jutottak.

A magyar küldöttség, mivel látta, hogy csehszlovák részről makacsul ragaszkodnak a diszkriminációs, jogfosztó intézkedések fenntartásához „szövetségközi vagy békekonferenciára”²³ kívánta bízni a kérdés megoldását. Clementis a szövetséges nagyhatalmak helyett a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságot kívánta bevonnani a lakosságcsere ellenőrzésébe és felvetette, hogy „*Magyarország a németek kitelepítésével helyet nyerne a magyarok számára*.” A magyar küldöttség szerint azonban „ez szóba sem kerülhetett”, mivel a két kérdés között nincs összefüggés. Gyöngyösi végső álláspontjaként leszögezte: „vagy kisebbségi jogok, vagy áttelepítés földdel” különben a transzfert és a teljes jogfosztást a magyar kormány csak akkor fogadhatja el, ha azt egy „nemzetközi döntés oktrojálná rá. Nincs magyar kormány, de azt hiszem nincs magyar párt sem, amely ezt a megállapodást vállalná. A nép igazságérzetét vagy ki kell elégiteni, vagy rá kell oktrojálni.”²⁴

A magyar kormány a prágai tárgyalásokkal nem érte el a kívánt „nyugalmi helyzetet” a két ország viszonyában. Clementis Kertész Istvánnak kijelentette,

²⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. A prágai tárgyalások ki nem javított jegyzőkönyve. A csehszlovák–magyar bizottság prágai tárgyalásainak második, 1945 december 4-ei ülése 15. l.

²¹ uo. 18. l. idézi: Balogh Sándor id. mű. 113. l.

²² Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 133/res-Bé-1945.

²³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. A csehszlovák–magyar bizottság prágai tárgyalásainak harmadik, 1945 december 4-i ülésén Gyöngyösi János vetette fel 7. l.

²⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. A csehszlovák–magyar bizottság A prágai tárgyalások negyedik, 1945 december 5-i ülése

hogy a Szovjetunió és a nyugati hatalmak támogatását maguk mögött tudva minden körülmények között ki fogják telepíteni a magyarságot. Beneš Gyöngyösinek kifejezte csodálkozását, miszerint a magyar „makacsság” hiábavaló, mivel Potsdamban a nagyhatalmak támogatták a magyarok kitelepítésének elvét. Clementis Steinhardt prágai amerikai nagykövetnek elárulta a csehszlovák kormány valódi célját. A Potsdam előtti 345 ezer helyett általa most már csak 200-250 ezerre becsült magyarországi szlovákok közül 100 ezer áttelepítését várta és megelégedett volna azzal, ha 350 ezer magyartól megszabadulnának.²⁵ A prágai kormánynak széles eszköztára volt a lakosságcsere és transzfer kikényszerítésére: célját belső intézkedésekkel (szételepítés, vagyonekobbzás, „reszlovakizáció”), Magyarországgal szembeni újabb követelésekkel (pozsonyi hídfő stb.)²⁶ és – a szovjetek által támogatott megoldással – a magyarországi németek kitelepítésével, a szlovákiai magyaroknak történő „helycsinálással” próbálta elérni.

A magyarországi németek kitelepítése végrehajtási rendeletének kidolgozását a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945 november 20-i ülésén elfogadott tervezete tűzte napirendre, mely szerint „az amerikai zónába: Csehszlovákiából 1 750 000 fő, Magyarországról 0,5 millió fő kapott „előzetes tájékoztató beosztást”. (kiemelés tőlem – F.M.)²⁷ A magyar kormány a november 30-án kézhez kapott tervezetre december 1-én jegyzékben válaszolt, amelyben ellenezte a „tiszán etnikai származási ok miatti kitelepítést; a „kollektív büntetésnek minden fajtáját, és a kitelepítendő németek számát 200 ezerben határozta meg.²⁸ 1945. december elején Vorosilov marsallnak, a SZEB elnökének felszólítására – amelyben a magyar kormány konkrét kitelepítési tervét, a végrehajtás idejének megadását sürgette a Szövetséges Tanács határozatával egyetértésben – a magyarországi németek kitelepítéséről szóló kormányrendelet-tervezetet a Belügyminisztérium törvényelőkészítő osztálya szövegezte meg. A tervezet a német

²⁵ Beneš-Gyöngyösi tárgyalásról lásd F.R.U.S 1945 vol. IV: 945. l.

Schoenfeld 1945 december 10-i budapesti 144-145. sz. távirata

N.A. 760 F. 64/12-545 Steinhardt 1946 december 5-i 678. sz. prágai távirata

²⁶ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 144-145. l. Kertésznek Clementis felvetette a magyar címer megváltoztatását

Ú.M.K.L KÜM Bé.O. uo. 643/Bé –1945. október 8. „Határbővítés Pozsonynál”

CAS 1945 november 24: „A pozsonyi nemzeti bizottság a pozsonyi hídfő kiterjesztését követeli”

²⁷ Lásd: Stephan D. Kertész: *The Expulsion of the Germans from Hungary: A Study in Postwar Diplomacy* in: *The Review of Politics* vol. 15. (1953) 179-208. l. Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 130/res-Bé. és 41/47/Be-1945 dec. 14. idézi: Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988) 76. l.

P.R.O F.O 371. 58965 BMM 975 1945 december 28-i SZEB ülés

²⁸ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 130/res.-Bé./ 1945 idézi Fehér István id.mű. 77. l. lásd még: Balogh Sándor id.mű. 77-103. l.

anyanyelvűekre is kiterjesztette a kitelepítési kényszert – s szemben a korábbi állásfoglalásokkal – a kollektív felelősségrevonást nem utasította el.

A magyar püspöki kar és a hercegprímás tiltakozásain²⁹ kívül Bibó István is emlékiratot készített, amelyet eljuttatott a Minisztertanács nem kommunista tagjaihoz. Bibó a német anyanyelvűek bevonását, a rendelet túlzott egyszerűségét és végrehajtási feltételeinek hiányát kifogásolta: Bibó az emberséges lebonyolítást kizártnak ítélte és rámutatott a magyarországi zsidók 1944-es deportálásának, valamint a csehszlovákiai magyarokra vonatkozóan az első prágai tárgyalások kudarcra után tervbe vett kitelepítés és a magyarországi németek áttelepítésének azonos vonásaira: „nemzeti szempontból a legsúlyosabb következmény az lesz, hogy mindaz, ami Magyarországon a németekkel szemben történik, *precedensül és mintául fog szolgálni a csehszlovákiai magyarság sorsára nézve*. A legnagyobb mértékben súlyosnak és lelkiismeretlennek tartom azt a beállítást, hogy a prágai tárgyalások megakadása folytán úgyszólván esedékes a csehszlovákiai magyarok kitelepítése, tehát mi sem tehetünk okosabbat, mint hogy igyekszünk nekik minél nagyobb mértékben helyet csinálni. A potsdami határozatok bizonyosan nem ok nélkül szorították a kitelepítést a németekre, s amíg ugyanolyan rendelkezés a magyarokra nézve nem történik, addig teljességgel felesleges és meg nem bocsátható ilyen mértékben elébe menni és könnyebbéget szerezni azoknak, akik a *csehszlovákiai magyarsággal* kapcsolatban katasztrófális terveket készítenek elő. Bármennyire is vallanak bizonyos jelek arra, hogy a csehszlovákoknak ezt az akcióját a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részéről ha nem is támogatják, de legalábbis bizonyos fokig szabadjára engedik, mi a magunk részéről nem mondhatunk le arról, hogy igyekezzünk megakadályozni olyan fait accompli-t, mely már a békeszerződések megkötése előtt számunkra teremt végleges helyzetet.”³⁰ (kiemelések az eredetiben).

Kertész István a magyarországi német lakosság kitelepítése tárgyában készülő rendelet-tervezetet ezen túlmenően a jövőben Jugoszlávia és Románia felől fenyegető veszélyként is érzékelte.³¹ Tildy miniszterelnökhöz írott levelében rámutatott, hogy „egy háborút veszített kis állam számára alapvetően fontos, szinte létkérdés, hogy következetesen ragaszkodjék bizonyos alapvető morális, jogi és politikai alapelvekhez... Annak ellenére, hogy külhatalmak felé ismételtlen ünnepélyesen leszögeztük, hogy mi kitelepítést csak az egyéni bűnösség és nem a kol-

²⁹ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 116/res Bé –1945 október 17, 109/res-Bé-1945 október 31. 7/Bé-1946. Mindszenty 1945 december 26-i levele Tildy miniszterelnöknek

³⁰ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 41. 176/Bé – 1945 december 15

„Emlékirat a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos helyzetről”
Az ellentervet születésének körülményeiről lásd: Levél Borbándi Gyulához in: „Bibó István: Válogatott tanulmányok III. kötet 1971-1979 (Magvető könyvkiadó, Budapest, 1986) 352-353. l.

³¹ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 147/res. Bé – 1945. december 21.

lektív felelősség alapján fogunk eszközölni, mégis a kormány eddigi állásfoglalásainkkal homlokegyenest ellenkező rendelet kiadását határozta el. Ez a döntés annál sajnálatosabb, mert a kollektív felelősségi elv elfogadása bumerángxként hathat ki a szomszéd államokban élő magyarságra. Ezután hiányozni fog az elvi alap, amely részünkre a prágai tárgyalásokon is olyan erkölcsi fölényt biztosított, amit a csehszlovák delegáció szinte támadni sem tudott... Ha a magyar kormányzat alapvető kérdésekben ilyen ingatag és következetlen magatartást tanúsít, akkor tulajdonképpen nincs semmi komoly alap, amire építhetnénk és egész békeelőkészítő munkánk hiábavaló fáradozásnak bizonyulhat. Mindenesetre a kormány ezzel a döntésével megnyitotta az ellenünk felhozható érvelések zsilipeit s ezzel ma még le sem mérhető történelmi felelősséget vállalt magára.”³²

Kertész tiltakozása eredménytelen maradt, csakúgy, mint Keszthelyi Nándor fellépése.³³ A Minisztertanács az eredeti tervezet szövegét fogadta el.³⁴ A rendelet értelmezéséről, valamint a kitelepítendő németek számáról a szövetséges nagyhatalmak és Magyarország között hónapokig tartó vita indult.³⁵ A németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács által 1945. november 20-án félmillióban megjelölt létszámot William S. Key, a SZEB amerikai missziójának vezetője december 10-én 300-400 ezerre módosította, majd Gyöngyösi december 15-i jegyzékére válaszolva A. Schoenfeld budapesti amerikai követ 1946. január 2-án cáfolta, hogy Magyarországról az összes németet ki kellene telepíteni. „Ellenkezőleg – állapítja meg az amerikai jegyzék – ennek a számnak a magyar kormány kezdeményezésére történő leszállítása kedvezőbb fogadtatásban részesülne az Egyesült Államokban – minthogy ennek megfelelően csökkenne a kiterjedt népmozgalommal kapcsolatos emberi szenvedés és gazdasági összeomlás. A kiutasítandók számának csökkenését az Egyesült Államok katonai hatóságai is szívesen fogadnák, mivel őrájuk hárul a Magyarországról kitelepítendő németek befo-

³² Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 151/res. Bé – 1945. december 28.

Kertész aggodalmának megalapozottságát mutatja Steinhardt prágai amerikai nagykövet 1945 december 11-i 721. sz. távirata Washingtonnak: „A magyar álláspont szembeszökő következetlenségét mutatja Magyarország elhatározása a német kisebbség kitelepítésére. miközben kifogásolják a csehszlovákiai magyar kisebbség kitelepítését. Ez a német politika tagadhatatlanul Magyarország Csehszlovákia elleni területi követeléseiből származik.” F.R.U.S 1945 vol. IV. 947. l.

³³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Keszthelyi Nándor 1945. december 20-i észrevételei a belügyminisztériumi rendelet-tervezetre

Az 1945 december 22-i Minisztertanácsi ülésen csak 5 kispárti miniszter szavazott a rendelet ellen lásd: Stephen D. Kertész: *The Last European Peace Settlement: Paris 1946* (University Press of America, 1985) 174. l.

³⁴ Közli: Fehér István id.mű. 202-204. l.

megjelent Budapesti Közlöny 1945. december 29-én
12 330/1945. M.E. szám alatt

³⁵ lásd: Fehér István id.mű. 76-84. l.

gadása és letelepítése.”³⁶ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöke 1946. január 25-én a rendelet olyan átfogalmazását igényelte, hogy abból kitűnjön: a magyar kormány kérte 1945. július 5-én „a svábok Magyarországról történő kitelepítését.”³⁷ Ezzel párhuzamosan a SZEB szovjet képviselői sürgették az „amúgy is lassan és nem kielégítően folyó” svábkitelepítés felgyorsítását.³⁸ Dekanozov szovjet külügyminiszter-helyettes Szekfű moszkai magyar követ bemutatkozó látogatásánál „nyomatékkal mondta, hogy minden svábot ki kell telepíteni.”³⁹ (kiemelés az eredetiben). A szovjetek teljes kitelepítésre irányuló törekvései és az amerikaiak ennek ellentmondó magatartása nyilvánvalóvá tette a magyar kormány előtt a nagyhatalmak nézetkülönbségeit a kitelepítési kérdésekben. Magyar-csehszlovák vonatkozásban ez azt jelentette, hogy a magyar kormány remélhette: a lakosságcsere túlmenő csehszlovák kitelepítési igényeket, a teljes jogfosztást az Egyesült Államok aligha fogja támogatni.⁴⁰

A második prágai tárgyalások és az ún. lakosságcsereegyezmény megkötése

A State Department 1945 december elejétől mindkét kormányt arra ösztönözte, hogy a magyar kisebbség helyzetének rendezésére és a lakosságcsere megvalósítására minden tőlük telhetőt megtegyenek a kétoldalú megbeszéléseken.⁴¹ Az amerikai külügyminiszter a két ország kölcsönösen előnyös megegyezésének, a tartós és baráti kapcsolatok megteremtésének fontosságáról és a magyarokkal szembeni embertelen bánásmód, vagy a szükségtelen megpróbáltatásoknak való alávetés megengedhetetlenségéről próbálta meggyőzni a prágai kormányt. Byrnes a magyar külügyminiszter értésére kívánta hozni, hogy elvárja tőle: „köz-

³⁶ Idézi: Fehér István id.mű. 84. l.

³⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 395/Bé – 1946. A magyar kérést valójában Vorosilov és Puskin ini-
ciálta 1945 májusában, amikor az összes német kitelepítésére szólították fel a kormányt.
Lásd: Stephen D. Kertész: *The Last European Peace Settlement: Paris 1946* (University
Press of America, 1985) 164. l.

³⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 795/Bé – 1946. március 27. P.R.O F.O 371. 58965 R 1488/14/21 A
SZEB 1946 január 11-i ülésén Szviridov szovjet alelnök felszólalása

³⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. 1103/Bé – 1946. április 14.

A szovjet álláspont ebben a kérdésben tehát 1945 tavaszától változatlanul fennállt. 1945 augusztusában Vorosilov – Erdei és Gyöngyösi szerint – 400 000 német kitelepítésére szólította fel a magyar kormányt

Lásd: Stephan D. Kertész: *The Last European Peace Settlement* id.mű 165. l.

⁴⁰ F.R.U.S 1945. vol. IV. 946. l. Schoenfeld 1945 december 10-i távirata Washingtonnak

⁴¹ F.R.U.S 1945. vol. IV. 943. l. Byrnes 1945 december 7-i 10634. sz. távirata Londonnak
idézi: I. Vida id.mű. 155. l.

vetlen csehszlovák–magyar megegyezést érjenek el és (Gyöngyösi) nem fogja elmulasztani – a magyar álláspont külső támogatásának megalapozatlan reményében –, hogy a csehekkel realista rendezés köttessen.⁴² Az első prágai tárgyalások kudarca után Byrnes budapesti képviselőjén keresztül még határozottabban figyelmeztette a magyar miniszterelnököt és külügyminisztert arra, hogy „súlyos hibát követnek el, ha Magyarország makacs álláspontjának külső támogatásában reménykednének Csehszlovákiával szemben. A rendezés elhalasztása egyik országnak sem kedvez és súlyosan hat azokra (a magyarokra), akikről vitatkoznak.” (kiemelés tőlem – F.M.) Az amerikai külügyminiszter félreérthetetlenül közölte azt is, hogy a magyar kormány nemzetközi bizottságra és ellenőrzésre vonatkozó kérelmének elfogadása nem valószínű és ezért mindent meg kell tenni a közvetlen csehszlovák–magyar megegyezés elérésére. Az amerikaiak ugyanakkor némi reménysugarat hagytak a magyaroknak: 1945. decemberében Steinhardt prágai amerikai nagykövet felvetette Rosty-Forgách prágai magyar megbízottnak, hogy a Magyarország javára eszközölt határkorrektúra esetén, a cseheket történelmi területükön (Lausitz, Sultschin) lehetne kárpótolni. Az elgondolás realitását a prágai angol nagykövet kétségbevonta.⁴³ Ezzel egyidőben Puskin budapesti szovjet követ Gyöngyösinek – Kertész beszámolója szerint – azt fejtette, hogy az „ügyetlen csehszlovák politikusok azt a súlyos hibát követték el, hogy az ellenségeskedések befejeztével nem távolították el azonnal a szlovákiai magyarokat. E befejezett tény megteremtése megoldotta volna a Magyarország és Csehszlovákia közötti fő nehézséget, és a két ország közötti tárgyalások könnyebbé váltak volna.” Puskin világosan értésére adta Gyöngyösinek: „Csehszlovákia – mivel a múltban megbízható barátunk bizonyult – Moszkva feltétel nélküli támogatását élvezti.” Magyarország fogadja el a csehszlovák javaslatot és inkább Romániától követeljen, mivel „ez az ország ugyanabban a csónakban evezett, mint Magyarország”. A szovjet álláspont cinizmusa, az amerikai sürgetés és az angol hallgatás⁴⁴

⁴² F.R.U.S 1945. vol. IV. 943. I. Byrnes 1945 december 3-i 433. sz. távirata Steinhardtnak, a prágai amerikai nagykövetnek.

⁴³ F.R.U.S 1945. vol. IV. 944-945. I. Byrnes 1945 december 7-i 799. sz. távirata Schoenfeldnek Schoenfeld 1945 december 10-i 1060. sz. távirata Byrnes-nek
A prágai és budapesti amerikai képviselők vitájáról lásd: no. 946-951. I. Steinhardt Münchent, a csehszlovák demokrácia áruba bocsátását hangsúlyozó, a magyar revizionizmus újraéledéséről szóló érveit Schoenfeld visszautasította
Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Rosty-Forgács 1945 január 24-i 17/pol/1946 és 1946 január 3-i 3/pol/1946 sz. jelentései lásd még: I. Vida: id.mű. 149-152. I.

⁴⁴ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 146-147. I. Stephen D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id.mű. 175. I.
F.R.U.S 1946. vol. II. Byrnes 1946. február 4-i 1197. sz. távirata szerint 1946 január 17-i válaszában a szovjet kormány egyetértett az 1945 decemberi 10-i amerikai állásponttal, mely szerint kétoldalú magyar–csehszlovák tárgyalások szükségeltetnek. A Foreign Office beleegyező 1946. január 2-i válaszáról lásd uo. Idézi: I. Vida id.mű.: 155-156. I.

nem sok reményt hagyott a magyar kormánynak a nemzetközi támogatás megszerzésére. Ráadásul a lakosságcsere egyezmény elfogadtatását a baloldali pártok is szorgalmazták. A párbeszéd megindításában a Szociáldemokrata Párt küldöttségének prágai látogatása is szerepet játszott.⁴⁵ Révai József a Magyar Kommunista Párt nevében igyekezett Gyöngyösit és a prágai tárgyalásokon részt vett magyar küldöttség tagjait a tárgyalások újrafelvételére rábírn.⁴⁶

Gyöngyösi 1945 december végén az erősödő belső és külső nyomás hatására elhatározta a tárgyalások újrafelvételét, 1946 január 5-én budapesti látogatásra hívta meg a csehszlovák küldöttséget.⁴⁷ A magyar külügyminiszter a megbeszéléseket a lakosságcserere kívánta korlátozni, s feladta azt az előfeltételét, hogy a magyarok ellen hozott jogfosztó intézkedéseket a csehszlovák kormány vonja vissza, csupán azok végrehajtásának (deportálás, vagyonek Kobzás) felfüggesztését igényelte. Az egyoldalú kitelepítést magában foglaló általános rendezést – az amerikai támogatásban reménykedve – kizárta. Dalibor Krno budapesti csehszlovák képviselő Kertész Istvánnal közölte: 1: Meg kell egyezniük a lakosságcsereben. A magyarországi szlovákoknak fél éves jelentkezési határidő adandó. 2: Teljesen a csehszlovák kormány diszkréciójára volna bízva, hogy Csehszlovákia melyik részéből adja cserébe a magyarokat a magyarországi szlovákok helyébe. 3: Magyarországnak nem kellene ragaszkodnia a magyarellenes dekrétumok formális visszavonásához, hanem meg kellene elégednie azzal, hogy ők a magyarság helyzetét *de facto* megjavítják. Krno hozzáfűzte: ha a magyar kormány nem fogadja el ajánlatukat, általános diplomáciai és propaganda kampányt indítanak ellene, többszáz szlovák iskolát nyitnak, úgyhogy ötven éven belül egymillió szláv él majd Magyarország területén.⁴⁸ A csehszlovák megbízott amerikai kollégáját is arról győzködte, hogy javaslataik elutasítása esetén nem marad más lehetőségük, mint a *kisantant újjáélesztése*.⁴⁹ Valóban, miután a magyar kormány a jugoszláv kérésnek – miszerint Magyarországnak támogatnia kellene⁵⁰ a trieszti ügyben Jugoszláviát Olaszországgal szemben – *nem tett eleget*, a belgrádi sajtó kampányt indított a magyar „sovinizmus” és a délszlávokkal szembeni iskola-politika ellen,⁵¹ s hamarosan már területi igényt is emlegettek Magyarországgal

⁴⁵ I. Vida id.mű. 153. I. Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 141.I.

⁴⁶ Vájlak Sándor id.mű.

⁴⁷ F.R.U.S 1945. vol. IV. 951-952 I

Schoenfeld 1945 december 21-i 1136. sz. távirata Ú.M.K.L KÜM Bé. O. 1/res. Bé-1946.

Gyöngyösi levele Krno-hoz. Hungary and the Conference of Paris vol. III. id.mű. 56. I.

⁴⁸ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Kertész 1946. január 8. 76/Bé. feljegyzése.

⁴⁹ F.R.U.S 1945. vol. IV. 952. I.

Schoenfeld 1945 december 21-i távirata.

⁵⁰ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1945. szeptember 17-i (86/res-Bé-1945) tárgyalása Cicmil ezredessel és Brankov kapitánnyal

Heltai min.o. tanácsos 1945. december 31-i beszélgetése Cicmil-lel és Brankovval (66/Bé-1946)

⁵¹ F.R.U.S 1945. vol. IV. 952. I. Schoenfeld id. távirata

szemben.⁵² A két szláv állam béketárgyalások előtti *közeledésére*, a magyar „irredenta” és „revizionista propaganda” elleni *összefogásra* egyre több jel mutatott.⁵³

A csehszlovák kormány üdvözölte a budapesti meghívást, mert azt azon elv elfogadásának vette, hogy a vitás kérdéseket a felek közvetlen tárgyalással oldják meg. Egyben azt is feltételezte, hogy a meghívással a magyar kormány elvileg elfogadja a Prágában átadott csehszlovák javaslatokat.⁵⁴ Heidrich csehszlovák külügyi államtitkár Rosty-Forgách-nak kijelentette: „célszerűnek tekinteném, ha a béketárgyalásoknál már azzal járulhatnánk a nagyhatalmak színe elé, hogy az *összes függő kérdésben* barátilag megegyeztünk és ennek megfelelően kérjük a békeszerződés megszövegezését.”⁵⁵ (kiemelés az eredetiben). A csehszlovák tárgyalókészség főleg azért növekedett a választások, illetve a béketárgyalások előtt mert érezhetően megrendült az amerikai támogatásban való bizodalomuk. Az 1945. őszi államosítások és a december 1-i szovjet – amerikai csapatvisszavonások után ugyanis Csehszlovákia külpolitikája továbbra is szorosan igazodott a Szovjetunióhoz,⁵⁶ amit az amerikaiak egyre jobban sérelmeztek. Csehszlovák részről úgy ítélték meg, hogy ha elfogadják a meghívást – illetve Clementis betegsége miatt Prágában folytatódnak a tárgyalások –, azzal eleget tesznek a már említett, 1945. októberi amerikai felszólításnak, miszerint a két érintett állam közvetlen tárgyalása lehetővé teszi közös előterjesztésüket a szövetséges nagyhatalmaknak.⁵⁷

A csehszlovák szándékot a magyar Külügyminisztériumban világosan látták. Kertész István felhívta minisztere figyelmét, hogy a tárgyalások folytatását Prága úgy fogja prezentálni a Három Nagynak, hogy a magyar–csehszlovák problé-

⁵² M.A.E. A.D. Série Z. Europe 1944-1949 Hongrie vol. 26. Payart belgrádi francia követ 1946. március 7-i 291-292. sz. távirata a Mohács-Baja környékére, valamint a Drávaszögre támasztott jugoszláv igényről, valamint Stephan D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 112. l.

⁵³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Tito 1945. november 24-i (41-24/Bé-1945) és 1946. március 25-i (1167/Bé-1946) nyilatkozata

⁵⁴ Vájlók Sándor id.mű. 10. l.

⁵⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946. január 12-i prágai 8/pol/1946. sz. jelentése. Fisá cseh követségi tanácsos elkerülhetlenné tartotta a népességcseré és a határok kérdéseiben megegyezést.

⁵⁶ Geir Lundestad: *The American non-policy towards Eastern Europe 1943-1947.* (Tromsø - Oslo - Bergen 1978) 156-163. l.

G. Kennan szerint Csehszlovákia már a kassai kormányalakítással elvesztett a Nyugat szempontjából. A szudétánémetek kiutasítása, Kárpátalja átengedése, Csehszlovákia szovjet újramegkötésétől való félelem, a választások 1946. május 26-ra halasztása felerősítette ezt a véleményt. (lásd: Steinhardt prágai amerikai követ 1945. december 11-i távirata in F.R.U.S 1945. vo. IV. 948. l.)

⁵⁷ F.R.U.S vol. IV: 937-938. l. lásd e fejezet 15. sz. jegyzetét

mák közvetlen megbeszélések útján elintézését nyertek, tehát a békeértekezletnek ezekkel nem kell foglalkoznia, a magyar–csehszlovák viszonyt rendező megállapodás végrehajtása folyamatban van. A Békeelőkészítő Osztály vezetője attól tartott, hogy a színmagyar Csallóközből akarják kitelepíteni a magyarokat, formális garanciákat pedig nem adnak a szlovákiai magyarság jogainak biztosítására.⁵⁸ Rosty-Forgách Prágából úgy ítélte meg, hogy a csehszlovák megegyezési törekvés mozgató erejét a „Trianonnál esetleg kevésbé kedvező békediktátumtól való félelem képezi”⁵⁹. A prágai magyar megbízott érzekelte azt a csehszlovák idegenkedést, amely a nemzetközi döntés és a béketárgyalások iránt megmutatkozott. Ezért Prága azt akarta, hogy a kérdés ne kerüljön nemzetközi fórum elé, illetőleg a béketárgyalások napirendjére. Ha a választásokon esetleg a Szlovákiai Demokrata Párt nagy többséggel győz, ez új megvilágításba helyezheti a magyar kérdést. Rosty-Forgách felhívta a figyelmet a Nagy-Pozsony kiépítése érdekében benyújtandó, négy községre vonatkozó igényekre és a csehszlovák „reviziós szellemre.” Mivel a néprajzi elvet a nagyhatalmak Jugoszlávia és Ausztria esetében támogatták, Magyarország is ragaszkodhat a „magyar tömb épségbentartásához”... „sem a történelmi, sem a jelen politikai felelősség nem vállalható azért, hogy a trianoni határok fölött szlovák koridort építsenek ki, s így a magyar néptestből kiszakítsanak négyszázezer magyart, melyek további sorsa nem lehet kétséges. A cserénél feltétlenül számításba kell venni azokat a magyarokat, akiket a csehszlovák hatóságok jogtalanul utasítottak ki, s akik itt kóborolnak otthon és ruházat nélkül az országban.” Rosty-Forgách rámutatott arra is: ha 1:6 vagy 1:7 arányban a magyar kormány hozzájárul a lakosságcseréhez – vagyis 500 ezernyi magyar áttelepítéséhez az önként kitelepülni akaró szlovákokért –, akkor ezt *jugoszláv és román részről példának tekinthetik*. A prágai magyar meghatalmazott precedensnek tekintette azt is, „ha kisebbségi jogok törvényszerű biztosítása nélkül Csehszlovákiában hagyunk 400 000 magyart. Ha ugyanis itt nem követelünk jogokat a magyarságnak, morális szempontból nem követelhetjük ezt sem Jugoszláviában, sem Romániában. Végeredményben tehát kb. 2 millió kisebbségi magyart érint a csehszlovák–magyar vita, de igen fontos behatással lehet a hazai magyarság sorsára is, morális és gazdasági téren.” Rosty-Forgách ezért visszautasította az 1945. december 5-i csehszlovák javaslatnak, mint tárgyalási alapnak az elfogadását.⁶⁰

Gyöngyösi 1946 január 21-én – a bírálóknak helyt adva – úgy fogadta el a Prágába szóló meghívást, hogy az előző tárgyalásokon előterjesztett csehszlovák

⁵⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Kertész idézett 1946. január 8-i feljegyzése

⁵⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946. január 16-i 13/pol. – 1946 prágai jelentése

⁶⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946. január 20-i 6/pol. res – 1946. sz. pro memoriaja 1946 január 24-i 17/pol. 1946 jelentése Prágából. A miniszterelnökségi szakértők Pásint, Szabados Mihály, Berndák Jenő 1946 január 28 – február 1 közötti ellenvéleményeit lásd: 32/Bé-res.-1946.

elvi álláspontot visszautasította és a január 31-i Minisztertanácson ennek módosított változatát ajánlotta elfogadásra. A magyar külügyminiszter a Csehszlovákiából átköltöző magyarok kijelölésére magyar–csehszlovák vegyesbizottságot javasolt. Eszerint a magyarok és a szlovákok ingóságait magukkal vihették, ingatlanaiért pedig kártérítés járt. A visszamaradó magyarság sorsáról további tárgyalásokat folytatnának. A csehszlovák kormány felfüggeszti a kiutasításokat, a magyarok széttelepítését, a vagyonek kobzást, megnyitja a magyar népiskolákat, a magyarok megélhetési lehetőségeit biztosítja.⁶¹ A magyar javaslatot 1946. január 30-án a budapesti csehszlovák megbízottak ányújtották, s mivel válasz nem érkezett, a magyar küldöttség február 5-én abban a hiszemben utazott Prágába, hogy álláspontját a másik fél tárgyalási alapnak fogadta el.⁶²

Gyöngyösi a tárgyalások elhalasztását szorgalmazó külügyminisztériumi megnyilatkozásokkal szemben azért vállalta a párbeszéd felújításának ódiúmát, mert a nagyhatalmak támogatásának hiányában csak így remélhette a magyarság üldözésének felfüggesztését. Steinhardt január 24-én Prágában azt fejtegette Rosty-Forgáchnak, hogy „amennyiben a békekonferencia elé kerülne a magyar kisebbség problémája, annak megoldásánál Oroszország – Magyarországgal és Csehországgal szomszédos nagyhatalom létére – döntő befolyást igényelne. Ez viszont szerinte a szláv szolidaritásra tekintettel mind Északon, mind Délen valószínűleg szomszédaink előnyben részesítését jelentené. Ettől eltekintve a közvetlen megegyezés halogatásából keletkezhető legnagyobb hátrányt abban látja, hogy – iráni mintára – a nagyhatalmak nehézkes apparátusának megmozdításából egyéb vonatkozású komplikációk sorozata keletkezhetne, ami viszont a Duna-medence megbékélését tetemesen hátráltatná”, majd hozzáfűzte: „mindig jobb, ha perlekedők bírónélkül egyeznek meg egymással.” A prágai magyar ügyvivő is észrevette, hogy míg decemberben Steinhardt még természetesnek tekintette, „a magyar–csehszlovák ellentét igazságos békediktátum általi likvidálását” (Rosty-Forgách szerint a nemzet sorsát ez már nemigen súlyosbíthatná), az amerikai nagykövet januárban már a kétoldalú megegyezést sürgette.⁶³ Ez a változás azonban nem azzal függött össze, hogy Steinhardt Beneš-barát – mint Rosty-Forgách feltételezte –, hanem az időközben Washingtonban kialakult felfogás miatt alakult így. Az ugyanis a *mielőbbi* békekötést részesítette előnyben a külügyminiszterek moszkvai értekezlete után (e kérdésre még visszatérünk). Az amerikai sürgetéshez ráadásul még Moszkvából jövő hitegetés is társult. Kertész Istvánt Prágába utazása előtt, 1946. február elején a pályaudvaron Demeter Béla tájékoztatta Tildy üzenetéről, mely szerint Vorosilov marsall közölte: „Erdély kérdését ja-

⁶¹ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. 216/pol - 1946. A külügyminiszter 1946. január 3-i minisztertanácsi előterjesztése

⁶² Ú.M.K.L KÜM Bé.O. A második prágai tárgyalásokról 1946. február 6-án készült jegyzőkönyv Hungary and the Conference of Paris vol. II. id.mű. 61-67. l.

⁶³ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946. január 24-i prágai 17/pol-1946. sz. jelentése

vunkra oldják meg, ha békülékeny magatartást tanúsítunk Csehszlovákiával szemben és egy ésszerű politika *első lépéseként* elfogadjuk a lakosságcsere egyezmény megkötését Prágával.”⁶⁴ (kiemelés tőlem – F.M.) A magyar külügyminiszter az amerikai tanácsot elfogadva és a szovjet közlésnek hitelt adva Prágában be akarta bizonyítani: a 450 ezer szlovákról szóló csehszlovák állítások nem felelnek meg a valóságnak.⁶⁵

A magyar küldöttség Prágába érkezésekor Dalibor Krno közölte Kertész Istvánnal, hogy a csehszlovák külügyminisztérium számjelosztályának mulasztása miatt csak most adhatja át február 2-án kelt válaszukat, amiben elutasítják a magyar javaslatot a kétoldalú vegyesbizottság felállítására (melynek feladata az áttelepítendő magyarok kiválasztása lenne), és nem fogadják el a szövetséges nagyhatalmak képviselőinek bevonását sem a lakosságcsere lebonyolításába.⁶⁶ A csehszlovák küldöttség a szlovákiai magyarság kérdését teljes egészében (vagyis a transzfert, a „reszlovakizációt” is beleértve) kívánta megvitatni és visszautasította a *részleges* megoldást, vagyis kizárólag a lakosságcsere végrehajtásának megbeszélését. Ezzel megváltozott a helyzet és kérdéssé vált az egész tárgyalás értelme.⁶⁷ A magyar küldöttség tanácskozásán Gyöngyösi „megnyugtatta a kedélyeket”⁶⁸ és Kertész tanácsa ellenére⁶⁹ úgy döntött, hogy megkezdje a tárgyalást.

Clementis a második prágai tárgyalások (1946. február 6-10) megnyitójában közölte: „a csehszlovák kormány *véglegesen és végleges érvennyel* akarja megoldani a kérdést”, kölcsönös egyezményekkel és engedményekkel. A valóságot némileg megmásvá az állította, hogy kormánya megalakulása óta „nem fordult a nagyhatalmakhoz sem konkrét, sem elvi javaslatokkal, melyek megoldhatnák vagy szabályozhatnák viszonyukat.” Elképzeléseit így vázolta:

1. „Mint *első konkrét lépés* lenne a *lakosságcsere*ről szóló egyezmény.” 2. „Intern” intézkedésként a kormány a szlovákiai belügyi megbízott útján irányelveket adott ki az állampolgárság megfosztásáról szóló elnöki rendelethez: a „szlovák népi eredetű”, s a magyar mellett a szlovákokat „érintkezési nyelvként használó” polgárok „eredeti etnikumukhoz jelentkezzenek, minden kényszerítés vagy nyomás nélkül” a csehszlovák állampolgárság visszaszerzésére. 3. „A szlovák etnikum volt tagjainak jelentkezése és a lebonyolított lakosságcsere után nem maradna 150-200 000-nél nagyobb számú magyar Csehszlovákiában.” „A nagy embervesztés és a *svábok kitelepítése* után, akiket minden vagyoni kártérítés nél-

⁶⁴ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 96, 131, 281. l., valamint Puskin említett közléséről 96, 131, 147. l. lásd 44. sz. jegyzet, valamint Stephen D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id.mű. 175-176. l.

⁶⁵ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 147. l.

⁶⁶ Hungary and the Conference of Paris vol. II. id.mű. 65-66. l.

⁶⁷ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 148. l.

⁶⁸ Vájlók Sándor id.mű. II. l.

⁶⁹ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id.mű. 148. l.

kül tesznek ki, bizonyára nem lenne nehéz elhelyezni a magyarok e további kategóriáját, aminél a csehszlovák kormány segédkezhetne. Ezzel a kérdés részünkre teljesen megoldódnék és kijelentem a csehszlovák kormány nevében, hogy semmiféle érdekünk nincs azután ama szlovákok iránt, akik a megoldás után Magyarországon maradnak és természetesnek tartom, hogy *asszimilálódnak*.”⁷⁰ (kiemelés tőlem – F.M.)

A magyar külügyminiszter válaszul közölte, hogy *meghatalmazása* kizárólag a lakosságcsere megvitatására szól, majd a Clementis által javasolt új tervre és „definitív” megoldásra betérjettette a magyar küldöttség egyezménytervezetét. Gyöngyösi a lakosságcsere részletes megtárgyalását kérte, amire Sebestyén Pál „vezértitkár” és Kertész István követet jelölte ki, a csehszlovák javaslat kormányához való eljuttatására pedig ígéretet tett.⁷¹ A csehszlovák tárgyalóküldöttség rövid vita után elfogadta a magyar javaslatot és a szakértői tárgyalásokon kölcsönös engedmények alapján megállapodásra jutottak. A magyar fél a tárgyalások elfogadásával beleegyezett abba, hogy a kitelepítendő magyarokat a csehszlovák hatóságok válasszák ki és az egyezmény szövegét február 9-én néhány óra alatt sebtében összeállították.⁷²

A lakosságcsere-egyezmény a magyarországi szlovákok önkéntes áttelepüléséről, valamint az áttelepülő szlovákok számával egyenlő számú magyar a csehszlovák hatóságok általi kijelöléséről és áttelepítéséről, valamint összesen ezer „háborús bűnös” kitelepítéséről intézkedik. A kitelepítendő magyarok számára ezenkívül betudták az időközben Magyarországra kiutasított, vagy átmenekült személyeket is. Az áttelepülők ingóságait magukkal vihették, ingatlanukért kártérítés járt. A magyar–csehszlovák vegyesbizottság felállítása mellett létrehozták a pozsonyi magyar megbízotti hivatalt. A jegyzőkönyvben a két fél elismerte, hogy a lakosságcsere „nem oldja meg a csehszlovákiai magyarság problémáit, az továbbra is megoldásra vár”, és ha a további tárgyalások nem vezetnének eredményre, a két kormány a *békeértekezlet* elé viheti a kérdést. Emellett a csehszlovák kormány fenntartotta a jogot, hogy *más módon* oldja meg az ügyet. A prágai kormány nyilatkozott arról, hogy az ott lakó magyarság sorsának *végleges* eldöntéséig *felfüggeszti a magyarok kiutasítását, belső áttelepítését és vagyonelkobzását*, az állásuktól megfosztott köztisztviselőknek pedig létminimumuk fenntartásához szociális segílyt folyósít.⁷³

⁷⁰ Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Az ún. „bizalmas kötetbe” szánt anyag

⁷¹ uo. Az 1946. február 6 és 7-i szakértői tárgyalások francia nyelvű jegyzőkönyvei. Kertész, Sebestyén és Vájlók, valamint Heidrich, Slavik, Winkler, Granatier, Cech és Horvát vett részt az egyezmény kidolgozásában.

⁷² Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 149. l. A külügyminiszter 1946. február 15-i minisztertanácsi előterjesztése (307/pol-1946.), amelyet másnap az elfogadott Ú.M.K.L KÜM Bé.O. Az ún. „bizalmas kötet” anyaga.

⁷³ uo.

A második prágai tárgyalások befejezésekor a csehszlovák küldöttség – amely csodálkozott, hogy a háború végén Németországgal hasonló helyzetű Magyarország diplomáciai pozíciója annyira javult, hogy a csehszlovákiai magyarok áttelepítéséről a győztesrel tárgyalhat, szemben a szudéta-németekkel, akiket egyszerűen kiutasítottak⁷⁴ – beleegyezett, hogy Sebestyén Pál visszautazik Prágába a magyar kormány észrevételeivel. Kertész Budapestre visszatérve felhívta Gyöngyösi figyelmét arra, hogy a tipikusan *egyenlőtlen* szerződést módosítani kell, mert pénzügyi és gazdasági cikkelyei és a magyarok kiválasztása további tárgyalást igényelnek, amelyeket el kellene húzni a békeértekezletig.⁷⁵

Vájlók Sándor, a Külügyminisztérium politikai osztályának Csehszlovákiáért felelős tisztviselője Tildy köztársasági elnöknek, Nagy Ferenc miniszterelnöknek és a pártvezetőknek elküldött memorandumában mutatott rá az egyezmény gyengeire:

1. A csehszlovák–magyar egyezmény a csehszlovák kormánynak szabad kezet biztosított a magyarországi szlovákok kitelepülésének megszervezéséhez és a csehszlovákiai magyarok sorsának intézéséhez. A magyar kormány a csehszlovákiai magyarellenes propagandát nem tudja megakadályozni, a magyarság semmiféle védelmet sem kaphat tőle, semmi beleszólása nincs abba, hogy miként történik a csehszlovákiai magyarok kitelepítése. „Amíg tehát a magyarországi szlovákok önkéntesen áttelepülnek, addig az ottani magyarokat *deportálják*, hatóságilag kényszerítik otthonaik elhagyására. Az egyezmény, amely kétségtelen *békediktátum*-jellegű – sőt egyes részleteiben még annál is súlyosabb –, a magyar államnak nem tette lehetővé, hogy 700 ezer ember sorsával kielégítően foglalkozhassék, ugyanakkor azonban a *csehszlovák hatóságoknak felségjogok gyakorlását tette lehetővé Magyarországon*.” 2. A Csallóköz és Mátyusföld kiürítésével, s a szlovákok betelepítésével szlovák etnikai sávot húznak Magyarország és a még Csehszlovákiában maradó 450-500 ezer magyar között. E magyarok közül előreláthatólag 300 ezer ember szlováknak vallja magát, az „állampolgárság elnyerése ugyanis a nyomortól, az állástalanságtól és az otthonból való kidobás veszélyétől menti meg a magyarságot. Alátámasztja ezt a szociális okot az is, hogy az ottani magyar felfogás szerint a *magyar kormány eladta a csehszlovákiai magyarokat* és hozzájárult ahhoz, hogy őket a vesztes háború egyik *jóvátételének* tekintsék. A szlovák számítás szerint a lakosságcsere után kb. 150-200 ezer magyar marad még, akiket a magyar kormánynak majd a békekonferencia után kell Magyarországra áttelepítenie.” 3. A jogfosztás, a teljes politikai és kulturális elnyomás fennmarad, a magyar oktatás hiányzik. A kiutasítások és a vagyonelkobzás felfüggesztése „negatívumot nyújt csupán, melyre egyébként minden embernek joga van s annak elismerése nem számít semmiféle kedvezménynek.” 4. „A csehszlovák kormány fél a békeértekezlettől és attól tart,

⁷⁴ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 149. l.

⁷⁵ uo. 149-150. l.

hogy a nagyhatalmak által újjárendezési alapul elfogadott etnikai elvet terhére a csehszlovák–magyar viszonylatban alkalmazni fogják. Ezért igyekeznek még a békeértekezlet előtt megegyezést létrehozni... sajnos, a magyar hatóságok ezen a téren némileg támogatják ezt a... törekvést." Az egyezmény ehhez az első lépés lenne. „A mindenáron való megegyezés Magyarországot sem gazdasági, sem politikai előnyökhöz nem juttatta. Még a két ország közötti baráti kapcsolatok kialakításához szükséges légkört sem teremtette meg, mert szlovák részről a magyarellenes gyűlölet nem szűnt meg”, s Csehszlovákia külföldön tovább munkálkodik Magyarország ellen. 5. Az egyezmény komoly gazdasági terheket ró Magyarországra, mivel 1946-ban valószínűleg 70-80 ezer magyar családot dobhatnak ki. A jól kiépített otthonaikból kiűzött és kifosztott magyarokat a kormány nem tudja ellátni. „Azért a sok szenvedésért, amibe a deportálás ezt a magyarságot beletaszítja, kétségtelenül a magyar kormány lesz a felelős... valamint azért is, hogy hallgatólagosan tudomásul veszi 700 ezer szlovákiai magyar nemzeti demoralizálását és gazdasági elszegényítését.” A csehszlovák megoldás példát adhat Jugoszláviának és Romániának. „Ha ebben az esetben a magyar kormány nem látja kifogásolhatónak a belügyeibe és nemzeti érzéseibe való beleszólást, akkor nem emelhet kifogást az ellen sem, ha más országokban lévő kisebbségeitől minden jogot megvonnak, s vagy Magyarországra teszik át őket, vagy pedig existenciájuk veszélyeztetésével magyar nemzetiségük megtagadására kényszerítik”⁷⁶ (kiemelés tőlem – F.M.)

Vájlok memorandumát azért idéztük, mert az egyezmény megváltoztatására, illetve elfogadásának elhalasztására irányuló legátfogóbb próbálkozásnak bizonyult. A lakosságcsere-egyezményt a pénzügyminiszter és a külügyminisztérium szakértői ugyancsak módosítani kívánták.⁷⁷ A magyar külügyminiszter felfogásán azonban mindezek a kísérletek semmit sem változtattak. Gyöngyösi azzal érvelt, hogy becslése szerint csak 30-40 ezer szlovák települ át önkéntesen Csehszlovákiába, s ha a lakosságcsere nem valósul meg, a békekonferenciát a prágai kormány propagandája meggyőzheti igazáról. Szerinte a nyugati passzivitás következtében az egyezmény aláírása volt az egyetlen eszköz a magyarság pusztai fizikai létének megmentésére a békeértekezletig terjedő időszakban.⁷⁸ Gyöngyösi javaslatára a Minisztertanács 1946. február 16-i ülésén változatlan szöveggel fogadta el az egyezményt.⁷⁹

⁷⁶ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Az ún. „bizalmas kötet” anyaga

⁷⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Gordon pénzügyminiszter 1946. február 6-i állásfoglalása (22/Bé-res-1946) Wagner Ferenc 1946 február 23-i észrevételei és február 25-i módosító javaslati (32, 33/Bé-res-1946) lásd még: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 150. l. Kertész István ezek után nem vett részt többé a magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény végrehajtásában.

⁷⁸ uo.

⁷⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Az ún. „bizalmas kötet” anyaga.

1946. február 27-én V. Clementis és Gyöngyösi János aláírta a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt. Ezt követően a csehszlovák külügyi államtitkár kifejtette a pártok vezetőinek, hogy Csehszlovákia nemzeti állam akar lenni és meg akar szabadulni a területén élő német és magyar lakosságtól. A két állam újabb egyezményében Magyarország vállalhatná a 200 000 magyar átvételét. Ha ez nem jön létre, a Csehszlovákiában maradó magyarság kisebbségvédelemre nem számíthat és az egy tömbben élő magyarok szét fognak telepíteni Csehszlovákia különböző tájaira. Majd hozzáfűzte: „területi változtatásról nem lehet szó, mert Szovjet-Oroszország tudomásul vette, tehát véglegesnek fogadta el a trianoni határokat és a bécsi döntés felújításáról nem lehet szó.” A magyar külügyminiszter és a pártok vezetői Clementis javaslatát elfogadhatatlannak minősítették.⁸⁰ Gyöngyösi felajánlotta, hogy a két nemzet önként, a nagyhatalmak közbejöttével, közös megegyezéssel oldja meg a határkérdést: „Mint hogy mi magyarok nem a bécsi döntés által megállapított határokról gondolkodunk, hanem az összes körülmények mérlegelésével szerényebb, de mégis oly megoldást tartunk szem előtt, amely feleslegessé tenné néhány százezer magyar kitelepítését és lehetségesé tenné, hogy földjeiket megtarthassák és lakhelyükön maradhassanak.”⁸¹ (kiemelés tőlem – F.M.) A magyar külügyminiszter biztosította Clementist, hogy revíziós, irredenta mozgalmakra nem kerül sor többé. A csehszlovák külügyi államtitkár rögtön negatív választ adott. Auer Pál nem hivatalos beszélgetésben ezt követően Slavik csehszlovák miniszternek felvetette, hogy legalább a „Csallóköz és még valamit” szeretnének visszakapni. Slavik ezt elképzelhetőnek tartotta, ha Csehszlovákia visszakapna szlováklakta területet pl. Balassagyarmattól északra. Az ún. *csereterületek* kérdése itt vetődött fel először. Slavik kijelentette, hogy a csehek kötelessége megfontolni egy ilyen javaslatot. Azt a reményt ébresztette Auer Pálban, hogy a kisebbségi kérdés humánus megoldása lehetséges. Auer az 1946. március 6-i pártközi értekezleten beszámolt az ún. *csereterületek* kérdéséről, ami általános meglepetést keltett a pártok vezetőiben.⁸²

A magyar külügyminiszter a Csallóköz esetleges visszacsatolásáról induló tárgyalásokról a nagyhatalmakat kívánta informálni, remélve, hogy „a békeszerződés legalább a Csallóköz és esetleg egy keskeny magyarlakta sávot visszajuttat hazánkunk.”⁸³ 1946. márciusára azonban már a magyar kormány is kapott információkat arról, hogy a nagyhatalmak egyike sem hajlandó egy Csehszlovákiával

⁸⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 47/Bé-res-1946.

Részletesen ismerteti Balogh Sándor id.mű. 117-118. l.

⁸¹ uo.

⁸² uo. N.A. 760 F 64/3-2246

Schoenfeld 1946 március 22-i budapesti 565. sz. távirata

Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 51/Bé-res.1946. Az 1946. március 6-i pártközi értekezlet

⁸³ uo.

Vlado Clementis csehszlovák külügyi államtitkár

szembeni, a transferrel kapcsolatos magyar területi igényt támogatni. Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követ az amerikai békeelőkészítés egyik központi személyiségével folytatott beszélgetésében 1946. február 25-én felvette a határmódosítást, megkérdezve, hogy az amerikai kormány foglalkozik-e ilyen tervekkel? Matthews, a State Department európai főosztályvezetője tagadólag válaszolt és kijelentette, hogy az amerikai álláspont szerint a két kormánynak kellene a megoldást megtalálnia. Szegedy-Maszák azt a benyomást szerezte, hogy az „Egyesült Államok valamilyen formában elkötelezte már magát az 1938-as csehszlovák határok mellett, vagy pedig nem akarja a Kelet és Nyugat között rendkívül óvatosan egyensúlyozó és ezért nyilván zsaroló Csehszlovákiát brüszkírozni és így területi módosítást nem akar a maga részéről forszírozni. Viszont kétségtelen az is, hogy a tömeges kényszerű kitelepítést nem helyesli.”⁸⁴ (kiemelés tőlem – F.M.) A budapesti angol politikai megbízott helyettese 1946. március 19-én – mint már említettük elutasítóan válaszolt a több mint fél évvel korábban feltett magyar kérésre a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét

⁸⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Szegedy-Maszák Aladár 1946. február 25-i 15/pol. 1946. washingtoni jelentése március 27-én érkezett Budapestre. A washingtoni magyar követ a magyar Külügyminisztérium távirati utasítására tette fel kérdését a területi ügyről.

vizsgáló, vagy a magyar–csehszlovák lakosságcsere ellenőrző bizottságban való részvétellel kapcsolatban, s egyben kormánya nevében kijelentette, hogy Nagy-Britannia „nem hajlandó a csehszlovák kormányt bármely, Magyarország javára történő határkiigazítás elfogadására rábírni, bár nem tagadná meg elismerését bármely oly módosítástól, amelyben a két érdekelt állam egymás közt szabadon megegyezett.”⁸⁵ (kiemelés tőlem – F.M.)

A magyar „néppel – földet” elképzelés megvalósíthatósága tehát bizonytalanra vált. Clementis Steinhardt prágai amerikai nagykövetnek budapesti tárgyalásairól számolt be. Eszerint a csehszlovák külügyi államtitkár a magyar politikusok értésére adta: „ne tulajdonítsanak túl nagy jelentőséget Nagy-Britannia és az Egyesült Államok olyan, felhatalmazás nélküli személyiségeitől jövő ígéreteknek, melyek szerint e két hatalom a békekonferencián Magyarországot támogatni fogja abban, hogy Csehszlovákiától területátengedést igényeljenek. Kifejezte azt a véleményét, hogy a brit kormány nem kíván »részesé lenni egy újabb Münchennek« és teljesen valószínűtlen, hogy az amerikai kormány erőszakos területátadást támogatna győztes szövetségestől egy olyan országnak, amely a Tengely tagja volt.” Clementis ugyanakkor tájékoztatójában félrevezette a prágai amerikai nagykövetet, amikor azt állította, hogy Gyöngyösi elfogadná a 200 ezer magyar transferjét, ha a Három Nagy ezt javasolná neki. Steinhardt prágai amerikai nagykövet 1946. március 11-i jelentésében külügyminisztériumát a magyarok „kiutasításának” előnyeiről győzködte. Steinhardt úgy ítélte meg, hogy a 200 ezer magyar transzferjéről Magyarországot a háromhatalmi fellépés meggyőzhetné, aminek előnyeit az Egyesült Államok számára a következőkben látta: a kisebbségi kérdés (legalább időleges) megoldásával a közép-európai stabilitás helyreállna, megszűnne az összeütközések forrása, beleértve az amerikai magyarok és szlovákok közötti súrlódásokat is; a csehszlovák–magyar viszony barátságos alakulásával növekedne az utazási szabadság, a kölcsönös kereskedelem, gazdasági fellendülés következne; Magyarország újjáépítésével könnyebben tudná befogadni a kiutasított magyarokat; mindez lassítaná az „orosz gazdasági imperializmus gazdasági programját;” Csehszlovákiában nincsenek többé megszálló erők, és így a kontraszthatás az utazási szabadság megnövekedése miatt erősebb lesz Magyarországon; a háromhatalmi fellépés megmutatná a Három Nagy egységét. Steinhardt arra a következtetésre jutott, hogy a magyarok csak a látszatot szeretnék megőrizni a háromhatalmi fellépés elfogadásával: így az amerikaiak kockázat nélkül vállalhatják az ebben való részvételt.⁸⁶

A State Department a fentieknek hitelt adva kívánatosnak tartotta a transfer mielőbbi megoldását és Clementis javaslatát, mint lehetséges megoldást fontol-

⁸⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 55/Bé-res-1946. W. Carse-Mitchell 1946. március 19-i 45. sz. (4/73/46) levele Gyöngyösinek.

⁸⁶ F.R.U.S 1946. vol. II. 364-365. I. Steinhardt 1946. március 7-i 345. sz. távirata idézi (Vida id.mű. 156. I. N.A. 760 F /64/3-1146 Steinhardt 1946 március 11-i prágai 603. sz. jelentése.

gatta, bár feltette azt a kérdést Steinhardtnak és Schoenfeldnek, hogy a háromhatalmi fellépést a két érintett állam elfogadná-e véglegesként? Az amerikai külügyminisztérium azonban nem kívánt túllépni a háromhatalmi megszólaláson, mert a magyar békeszerződést megvitató értekezleten Csehszlovákia is részt fog venni a moszkvai egyezménynek megfelelően.⁸⁷ Schoenfeld budapesti távirata viszont levetette a napirendről a transfer háromhatalmi támogatásának kérdését. Schoenfeld tisztázta a Clementis által keltett félreértést. A budapesti amerikai követ ugyanis határozottan cáfolta, hogy a magyaroknak tulajdonított szándék valódi lenne. Szerinte épp ellenkezőleg: Clementis javaslatát az egész magyar politikai közélet embertelen megoldásnak tartotta és egységesen elvetette. Schoenfeld a nemzetközi bizottság létrehozására irányuló magyar kérés elutasítása után alapvetően igazságtalannak tartotta, hogy Csehszlovákia javára történjen háromhatalmi beavatkozás. Szerinte Magyarország legyőzött és Csehszlovákia győztes státusa nem meghatározó a kisebbségi kérdésben, s különösen nem Európa e térségének stabilizálásában. Már csak azért sem, mert Magyarországnak mint új „demokratikus” államnak megígérték, hogy segítséget kap az egyenjogú ENSZ-tagság eléréséhez. Schoenfeld úgy látta, hogy az angolok ugyan vonakodnának meggyőzni a cseheket a határmódosítás elfogadásáról, de emlékeztetett arra, hogy „mi magunk elismerjük a State Department területi tanulmányaiban a magyar ügy megalapozottságát”. Ezért az Egyesült Államok nem erőltethet rá a magyarokra egy olyan megoldást, amit azok elfogadhatatlannak tartanak, mert az visszalépés lenne a kisebbségi kérdés rendezésében.⁸⁸

Steinhardt azonban nem tágtított Clementis háromhatalmi „ötletének” támogatásától. Schoenfeld táviratára úgy reagált, hogy az nem feltétlenül *közös fellépést* kíván, hanem csupán *elvi* támogatást. A prágai amerikai nagykövet 1946. április 8-án megpróbálta tisztázni a Clementis által okozott „félreértést”. A csehszlovák külügyi államtitkár Dastich tábornok, a budapesti SZEB-hez delegált csehszlovák képviselő jelentésére hivatkozva Magyarország „új javaslatáról” számolt be, miszerint a magyar kormány hajlandó a szlovákiai magyarokat átvenni, ha „egy kis területet” Csehszlovákia átenged. Dastich szerint Magyarország a békekonferencián nem veti fel a területi kérdést, hanem kisebbségi jogokat fog követelni. Clementis a jelentésből arra következtetett, hogy a magyar kormány elsődleges célja a Csehszlovákiától való területszerzés és nem jóhiszeműségből fakadnak a magyarok azon állításai, hogy Magyarország képtelen befogadni a szlovákiai magyarságot. A csehszlovák külügyi államtitkár abban reménykedett, hogy a magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása alkalmával Visinszkij meggyőzi a

⁸⁷ F.R.U.S 1946. vol. II. 365-366. I. Bymes

1946. március 21-i 224. sz. távirata Prágának. idézi I. Vida id.mű. 157. l.

⁸⁸ lásd: Romsics id.mű.

F.R.U.S 1946. vol. II. 366-367. I. Schoenfeld 1946. március 27-i 591. sz. távirata Idézi I. Vida id.mű. 157. l.

magyar felet a háromhatalmi fellépés elfogadásának szükségességéről. Clementis a vezető és kezdeményező szerepet ebben a Szovjetunióknak szánta, s az amerikaiakat csupán arra kérte, hogy az akciót ne ellenezzék. Schoenfeld 1946. április 15-én a Tildyhez és Nagy Ferenchez közelálló Auer Pálra hivatkozva cáfolta a magyar „javaslat” hírét, bár gyanította, hogy Rákosi nemhivatalos tapogatózásokba kezdett Csehszlovákia irányába. Auer úgy vélte: ha a szövetséges nagyhatalmak Beneš értésére adnák, hogy Magyarország javára kisebb határkiigazítást jó néven vennének, ez erősítené a magyar demokráciát a bal- és jobboldali szélsőségek ellen.⁸⁹

A háromhatalmi fellépésről elterjesztett híresztelés azonban a prágai és budapesti amerikai követ vitája után nem volt már tartható. *A csehszlovák kormány is belátta ezt, és vonakodva bár, de 1946. április elején a nagyhatalmak prágai nagykövetei, majd a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet, illetve a párizsi Külügyminiszteri Tanácsülés elé terjesztette Magyarországgal szembeni követeléseit.*

⁸⁹ N.A. 760 F. - 64/B - 2646

Steinhardt 1946. március 26-i prágai 440. sz. távirata

N.A. 760 F. 64/4-846

Steinhardt 1946. április 8-i 507. sz. távirata

N.A. 760 F. 64/4-1546

Schoenfeld 1946. április 15-i 707. sz. budapesti távirata

IV.

A LONDONI KÜLÜGYMINISZTER-HELYETTESI ÉRTEKEZLET ÉS AZ ERDÉLYI KÉRDÉS. A MAGYAR KORMÁNYKÜLDÖTTSÉG MOSZKVAI LÁTOGATÁSA

A moszkvai külügyminiszteri tanácskozást követő hónapokban a Szovjetunió és nyugati szövetségesei közötti ellentétek újra kiéleződtek. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1946 januári első ülészakán Bevin angol külügyminiszter és Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes éles vitát folytatott a görögországi és az iraki *szövetséges csapatvisszavonásról*. Byrnes 1946 február 28-i New York-i külpolitikai programbeszédében – Sztálin február 9-i a kommunizmus és kapitalizmus összebékíthetetlen jellegéről szóló moszkvai megnyilatkozására válaszul – kifejtette a megváltozott amerikai politika alapelveit. Hangsúlyozta az Egyesült Államok felelősségét, abban hogy befolyását az ENSZ Alapokmány betartására használja fel, és az erőszak alkalmazását az agresszió megelőzésére tartotta fenn. Byrnes a Szovjetunió nagyhatalmi státusát elismerve kinyilvánította, hogy *a nagyhatalmaknak más szuverén államok területén azok jóváhagyása és szabadon kinyilvánított beleegyezése nélkül nincs joguk csapatokat tartani, s szükségtelenül nem hosszabbítják meg a béke megalkotását, nem kényszeríthetnek csapatokat a kis és elszegényedett államokra.*¹

Az amerikai diplomácia a moszkvai értekezlet után taktikát változtatott: csatlakozva az angol állásponthoz, a *mielőbbi béke megkötésére törekedett, hogy elérje a szovjet csapatok kivonását Európa keleti feléről*. A külpolitika irányításában 1946 elejétől mind nagyobb szerepet játszó Truman cseppet sem lelkesedett a kompromisszumos moszkvai megállapodásért. Hajthatatlansága, valamint az új koncepciót igazoló külügyminiszteri beszéd, és az iráni csapatvisszavonási válság miatt március-áprilisban kiéleződő szovjet-amerikai viszony a várt gyors békerendezés helyett a béketárgyalások elhúzódásához vezetett. A szerepek felcserélődtek: 1945 nyarán és őszén az Egyesült Államok támasztott előfeltételeket az érdemi megbeszélések elindításához; 1946 elejétől a szovjetek ragaszkodtak mereven a Moszkvában kialakított eljárás módhoz, a háromhatalmi döntéshozatalhoz, és csak hosszú hónapokig tartó viták után, lépésről-lépésre egyeztek bele

¹ Department of State Bulletin 14 (10 March 1946) 355-358. I. idézi Patricia Dawson Ward id.mű 82. l.

a résztvevők körének kiszélesítésébe, a nagyhatalmak különvéleményeinek megjelentetésébe a közös dokumentumokban. Az amerikaiak a békeszerződés-tervezetek elkészítését április elejére tervezték. A londoni külügyminiszter-helyettesi tanácskozás azonban felborította ezeket az elképzeléseket.

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet (1946. január 18 - április 20) és a nagyhatalmak első, közös békeszerződés-tervezetei

A londoni Lancaster House-ban a szovjet, az angol, az amerikai és a francia külügyminiszter-helyettes a szeptemberi Külügyminiszterek Tanácsülésén hozott megállapodások áttekintése után a Potsdamban elfogadott és Moszkvában megerősített 4-3-2 formula alapján kezdte el tárgyalásait. Ennek következtében az értekezlet első szakaszában, 1946 január 19-e és március 8-a között kizárólag az olasz békeszerződés-tervezettel foglalkoztak. A trieszti és a jóvátételi kérdésben a szovjet és a nyugati küldöttségek között zajlott a küzdelem, míg Franciaországot Olaszországgal szembeni területi követelése állította szembe az angol és az amerikai delegációval. A többi békeszerződés-tervezet kidolgozásának eljárás módjára is kihatott az 1946 február 12-i ülésen folytatott vita az érdekelt szövetséges és „volt ellenséges” államok meghallgatásáról. James Clement Dunn amerikai külügyminiszter-helyetessel szemben Sir Gladwynn Jebb, a háború alatti angol békeelőkészítést is vezető államtitkár-helyettes ellenezte a szövetséggel és volt ellenséggel szembeni azonos bánásmódot. A szövetségesektől írásbeli vélemény bekérését javasolta, az érintettek meghallgatását pedig a konferencián kívánta lehetővé tenni. Guszev szovjet nagykövet a beérkező válaszokat szakértőbizottság, illetve a külügyminiszter-helyettesek értekezletének titkársága elé kívánta utalni.² Angol és szovjet részről tehát mindent elkövettek, hogy a nagyhatalmi döntéshozatal, „bíráskodás” elvét fenntartva még a kis, győztes államoknak se legyen lehetőségük a közvetlen beleszólásra.

Az olasz békeszerződés-tervezet megtárgyalása a másik négy (román, bolgár, magyar és finn) esetben követendő példát jelentett. 1946 február 20-án vita bontakozott ki arról, hogy az olasz határmódosításra vonatkozó francia és osztrák követeléseket egyáltalán közöljék-e az olasz kormánnyal? A béketárgyalások ugyanis addig a nyilvánosság kizárásával, titkos üléseken a győztes nagyhatalmak között folytak és a „volt ellenséges” államok képviselői hivatalosan nemcsak a vita alapjául szolgáló tervezeteket, hanem a „bírók” róluk kialakított állás-

² MAE. A. D. Série Y Internationale 1944-1949 vol. 138-139. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet 19. üléséről Couve de Murville 621. sz. 1946. február 13-i londoni távirata

pontját sem ismerhették. A legyőzött államok meghallgatását január 13-án oly nagylelkűen kezdeményező francia küldöttség ezúttal ellenezte az olasz vélemény figyelembevételét a békeszerződés-tervezetek nagyhatalmi kidolgozása előtt és a szovjet kormány sem volt híve annak, hogy bármit is közöljenek Olaszországgal.³ Ez eljárási precedenst teremtett. A tervezetek kidolgozásának e döntő szakaszában az érintett szövetséges és „volt ellenséges” államok nem fejtették ki nézeteiket, tehát nem vehettek részt a szövetséges nagyhatalmak vitájában. A legyőzöttek meghallgatására (de nem a tárgyaláson való részvételre) angol kívánságra csak a Külügyminiszterek Tanácsának alárendelt, konzultatív jellegű párizsi konferencián került sor.

Az amerikai külügyminiszter február végén növekvő aggodalommal követte az egyre jobban elhúzódó londoni tanácskozásokat. J. C. Dunn már február 19-én figyelmeztette Byrnes-t, hogy a párizsi konferencia május 1-i összehívása nem tartható.⁴ Byrnes Washingtonban arra a következtetésre jutott, hogy a négy nagyhatalom külügyminiszter-helyettesei által megszövegezett „békeszerződés szigorúbb lesz, mint amelyet az Olaszország irányában egyenként kedvezően hangolt hatalmak bármelyike ezen országra kényszeríteni kívánt”; „ilyen kemény feltételek rákényszerítése egy olyan országra, amely hozzájárult Németország vereségéhez, nem szolgálja a világ rendjének és stabilitásának érdekeit és nem találkozik az igazságos és tartós békében bízó kormánya reményeivel.” Ezért az amerikai külügyminiszter igényeik és az Olaszországra kényszerítendő korlátozások mérséklésére szólította fel partnereit, hogy valamennyiük jól felfogott érdekeit szolgáló rendezést érhessenek el.⁵

J. C. Dunn az amerikai külügyminiszter londoni külügyminiszteri tanácsülésen elhangzott állásfoglalására támaszkodott. Az olasz fegyveres erők korlátozásánál figyelembe vették, hogy az érveket szolgáltató „balkáni” államok haderőinek csökkentéséhez. Az olasz jóvátétel mérséklését az ország fizetésképtelenségével indokolták. Az olasz-jugoszláv etnikai határvonal megvonásánál azt kívánták elérni, hogy a lehető legkevesebb polgár kerüljön idegen uralom alá. Hathetes vita után azonban kiderült, hogy a tárgyalóküldöttségek csak korábbi álláspontjukat ismételték. Az amerikai küldöttség 1946 február végén a román, a bolgár és a magyar békeszerződés-tervezet megvitatását indítványozta, mivel kételkedett a szovjet békekötési akaratban és attól tartott, hogy a párizsi konferencia elhalasztásához vezethet a béketárgyalások elhúzódása. Az amerikai külügyminiszter-helyettes úgy vélte, hogy a Szovjetunió nem érdekelt az olasz stabilitás helyreállításában, Dél-Kelet-Európában viszont kizárólag „bábkormányokat” hajlandó eltűntetni; a Vörös Hadsereg egységeit a térségből nem kívánja kivonni. Míg az Egyesült Államok a mielőbbi békerendezést Olaszország valamint a Balkán gazdasá-

³ MAE. A. D. 4. vol. 138. Couve de Murville 1946 február 21-i londoni távirata

⁴ FRUS 1946, vol. II. 14. I. J.C. Dunn 1946 február 19-i 2105. sz. londoni távirata

⁵ FRUS 1946, vol. II. 15-16. I. Byrnes 1946 február 26-i 1807. sz. távirata Londonba

gi és politikai stabilitásának helyreállítása, a külső befolyástól és segítségnyújtástól független kormányok kialakulásának érdekében sürgette, a Szovjetuniót azzal gyanúsította, hogy szándékosan az utolsó pillanatig halogatja a megegyezést, így az angolok és az amerikaiak rákényszerülnek az engedményekre, mivel a párizsi konferencia május 1-i megnyitását szeretnék elérni. J. C. Dunn három lehetőséget látott a kérdés megoldására.

1. Május 1-re a nagyhatalmak közös békeszerződés-tervezeteket terjesztenek a párizsi konferencia elé.

2. Részleges megegyezést tükröző tervezeteket nyújtanak be.

3. A nagyhatalmak a párizsi konferencián külön-külön nyújtanak be terveiket.

Az amerikai külügyminiszter-helyettes az első lehetőséget kizárva, a nagyhatalmak különvéleményét tükröző, de a legfontosabb kérdésekben közös tervezetek benyújtásával a párizsi értekezlet május 1-i megnyitását szorgalmazta. J. C. Dunn alternatívaként megfontolásra ajánlotta, hogy Olaszországgal kössenek *különbékét* és javasolta külügyminisztériumának, hogy ezentúl az európai ügyeket saját elhatározásaik alapján intézzék „anélkül, hogy valamely más nemzet hajunknál fogva rángatna bennünket, vagy akcióinkat önfeladással hatástalanítva egyszerűen csak azon vennék észre magunkat, hogy csupán mások politikai diktátumát hajtjuk végre.”⁶ Byrnes március 5-én válaszul arról értesítette helyettesét, hogy április 15-re Párizsba össze kívánja hívni a Külügyminiszterek Tanácsának ülését a békeszerződés-tervezetek előkészítésének meggyorsítása érdekében. Bevin tanácsára az amerikai külügyminiszter az iráni válság megoldásáig, április 4-ig halasztotta el javaslatának megküldését a szovjeteknek, így a párizsi Külügyminiszteri Tanács-ülés megnyitása április 25-re tolódot.⁷

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten hosszas vita folyt a párizsi értekezlet feladatairól, eljárás módjáról, a megvitatandó kérdések sorrendjéről, a meghívandók listájáról. Miután már február végén tarthatatlanná vált az eredeti, május 1-i nyitás, pár héttel később, április 18-án Byrnes május végére, a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészaka utánra tervezte a konferencia összehívását.⁸ A Moszkvában elfogadott eljárás módra hivatkozva, Guszev szovjet nagykövet március 20-án kifejtette: a tervezett értekezlet *nem tekinthető békekonzferenciának*, hiszen azon nem születik döntés, csupán megvitatják a békeszerződés-tervezetekre vonatkozó ajánlásokat. Ráadásul a vitában csak a „volt ellenséges” állammal szembeni hadviselők vehetnek részt. A Külügyminiszterek Tanácsa pedig a párizsi értekezlet alatt, ha szükséges, tovább működik. Couve de Murville, a francia küldöttség vezetője azt javasolta: a konferencia döntse el, mikor és milyen feltételek mellett hallgassák meg a legyőzött államok képviselőit. Abban teljes egyetértés volt, hogy a „volt ellenséges” államok nem vehetnek részt a kon-

⁶ FRUS 1946 vol. II. 16-19. I. J. C. Dunn 1946 február 27-i levele F. Matthews-nak

⁷ Patricia Dawson Ward id. mű 86-8. I. FRUS 1946, vol. II. 26-27, 34-36, 45. I.

⁸ FRUS 1946 vol. II. 68-69. I.

ferencián ugyanabban a minőségben, mint a szövetségesek. Az amerikai külügyminiszter-helyettes a Byrnes-Bidault levélváltásra hivatkozva amellelt szállt síkra, hogy ezek az államok elmondhassák véleményüket és a párizsi konferencián megvitatathassák a békeszerződés-tervezeteket. Guszev viszont a moszkvai határozat alapján rámutatott, hogy az „ellenséges” államok csak a konferencia ajánlásainak elfogadása után hallgathatók meg. Mindebből J. C. Dunn arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet kormány a párizsi értekezletet olyan találkozóznak képzele el, ahol a 4-3-2 formula alapján a nagyhatalmak egységes békeszerződés-tervezeteiket elfogadtatják és így a kisebb szövetségesek szerepét és – ha erre egyáltalán sor kerül – az öt ellenséges állam meghallgatását a lehető legszükségesebbre korlátozzák.⁹ Guszev ezt a felfogást erősítette meg, amikor kifejtette: a konferencia egyedüli feladata, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa által elkészített békeszerződés-tervezeteket ajánlásokat terjesszenek elő. Ezek hiányában az értekezletnek nem lenne értelme, hiszen ajánlásokat csak a nagyhatalmak közös tervezetei alapján lehet elfogadni. A szovjet nagykövet ellenezte, hogy a konferenciát a békeszerződés-tervezeteket illető nagyhatalmi megegyezés nélkül összehívják. Ezzel kollégái értésére adta, hogy ha a párizsi értekezlethez ragaszkodnak, akkor nincs más lehetőségük, mint elfogadni a legfőbb szovjet követeléseket. Couve de Murville-t, a meghívó kormány külügyminiszter-helyettesét ezek után teljes bizonytalanságban hagyták: megrendezik-e egyáltalán a konferenciát, ha igen mikor és kik lesznek a résztvevők?¹⁰

A francia kormány 1946 március 23-án terjesztette a három szövetséges nagyhatalom elé a párizsi értekezlet megrendezéséről szóló tervét. Miután április 6-án Molotov elfogadta Byrnes javaslatát a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészaka megtartására, a szovjet küldöttség felgyorsította a londoni munkálatoikat és 1946 április 20-ra a 4-3-2 formula alapján elkészültek a nagyhatalmak első, közös – Olaszországra, Romániára, Bulgáriára, Magyarországra és Finnországra vonatkozó – békeszerződés-tervezetei, amelyekben az egyhangúlag elfogadott feltételeken kívül a nyitott, a függőben lévő és a megvitatásra váró rendelkezéseket is feltüntették.¹¹

1946 március 6-án Byrnes a párizsi értekezlet előkészítéseként a „balkáni” békeszerződés-tervezetek megvitatását javasolta.¹² Az amerikai indítványra az angol küldöttség kedvezően válaszolt; a francia külügyminiszter-helyettes ezúttal

⁹ FRUS 1946. vol. II. 30-31. I. J. C. Dunn 1946 március 21-i 3256. sz. és Couve de Murville ugyanazon napi londoni táviratai a külügyminiszter-helyettesek 32. üléséről MAE. A.D.Y. vol. 138.

¹⁰ FRUS 1946. vol. II. 32-33. I. J. C. Dunn 1946 március 21-i 3255. sz. távirata Londonból. Guszev március 30-án megismételte álláspontját: csak közös békeszerződés-tervezetek elfogadása esetén vesznek részt a párizsi értekezleten. FRUS 1946. vol. II. 36-37. I. J. C. Dunn 1946 március 31-i 3613. sz. távirata Londonból

¹¹ MAE. A.D.Y. vol. 138., FRUS 1946. vol. II. 43-45. I. CFM (D) 46/53

¹² FRUS 1946. vol. II. 24-25. I. Byrnes 2057. sz. 1946 március 6-i távirata Londonnak

hajlandónak mutatkozott arra, hogy a balkáni békeszerződés-tervezetek tárgyalásától távol tartsa magát. A külügyminiszter-helyettesek 1946 március 11-én kezdték meg a román békeszerződés-tervezetre benyújtott szovjet javaslat vitáját. Románia addigra átszervezte kormányát és az Egyesült Államok valamint Nagy-Britannia kész volt elismerni a Groza-kormányt. Bulgáriában az ellenzék nem tudta elfogadtatni feltételeit a Hazafias Front kormányával. A március 31-én újjáalakult Kimon Georgiev-kormányt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem ismerte el, de másnap, április 1-én azért a bolgár kérdés vitáját is megkezdte a három külügyminiszter-helyettes, majd később *április 8-án a magyarra is sor került*.¹³ (A Groza-kormány elismerésére az erdélyi kérdés tárgyalásánál visszatérünk)

A szovjet küldöttség 1946 március 27-én a románnal azonos szövegű javaslatot nyújtott be a bolgár és a magyar¹⁴ békeszerződés-tervezetre. A Magyarországra vonatkozó tervezet a bevezetőn kívül 13 cikkelyt tartalmazott. Rendelkezései előírták a katonai korlátozásokat; az Egyesült Nemzetek tagországai és állampolgárai jogainak és érdekeltségeinek helyreállítását; 300 millió dollár értékű jóvátétel fizetését; a magyarországi német tulajdon Szovjetunióknak való átadását, az elrabolt javak és a szövetséges hajók visszaszolgáltatását; a két bécsi döntés semmissé és meg nem történtté nyilvánítását, egész Erdély Románia való területéhez csatolását; a fasiszta jellegű, Egyesült Nemzetek ellen propagandát kifejtő szervezetek feloszlását; az Egyesült Nemzetek iránti rokonszenv, s más okok miatt üldözött személyek szabadon bocsátását, a megkülönböztető törvények eltörlését, valamennyi állampolgár szólás-, vallás-, nyelvhasználati, politikai vélemény- és gyülekezési szabadságának biztosítását; Magyarország közreműködését a háborús bűnösök letartóztatásában és elítélésében; a Szovjetunió jogát az ausztriai szovjet megszállási övezet utánpótlási vonalait biztosító egységek állomásoztatására. A tervezet előírta, hogy aláírása után a szövetséges államok támogatják Magyarországot ENSZ-be történő felvételét. A tervezet végül a békeszerződés aláírására és ratifikálási eljárására tért ki.

A szovjet tervezet figyelembe vette az amerikai és az angol javaslatot, valamint az addigi viták eredményeit. A román–magyar határ kérdésében a március 11-i és 27-i javaslatok azonos megfogalmazásban – a *végleges* szovjet álláspontot tükrözték. Az amerikai küldöttség április 10-én terjesztett be módosító javaslatot a Romániára vonatkozó szovjet békeszerződés-tervezet 7. cikkelyéhez, (a magyar–román határ megvonásához), Románia pedig április 15-én nyújtott be emlékiratot. (A kérdés részletes tárgyalására a következőkben térünk vissza.) A magyar békeszerződés-tervezetet a román és a bolgár kérdéssel párhuzamosan az

¹³ lásd: Fülöp Mihály: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés in *Külpolitika* 1985/4. sz. 138. l.

¹⁴ A román tervezet CMAE (D) (B) (46) 1,2 1946 március 11., a magyar CMAE (D) (B) (46) 4, a bolgár CMAE (D) (B) (46) 5. 1946 március 27. MAE. A.D.Y. vol. 138.

1946 április 8-a és 18-a közötti üléseken vitatták meg a külügyminiszter-helyettesek. Általában – *mutatis mutandis* – a román szöveg megfogalmazását alkalmazták.

A magyar békeszerződés-tervezetnél a három külügyminiszter-helyettes az eredeti március 27-i szovjet javaslatot alapul véve a 2. (ENSZ-javak visszaszolgáltatása); 4. (német tulajdon Szovjetunióknak való átadása); 6. (szövetséges hajók visszaszolgáltatása) cikkelyt fogadta el, bár az amerikaiak is előterjesztették javaslataikat. A preambulum szovjet szövegtervezetét kiegészítették az ENSZ tagfelvétel kérdésével, bár annak eldöntését későbbre halasztották, hogy ezt külön rendelkezésben fogalmazzák-e. A katonai korlátozásokról szóló amerikai tervezet a hajózási, a légügyi és a katonai szakértők vegyes bizottsága elé utalták, amely viszont csak júniusban, a többi „volt ellenséges” állam hasonló haderőkorlátozásának tárgyalása után jutott el a magyar rendelkezések megvitatásához. A kártérítésről (restitúció) szóló szovjet javaslathoz angol és amerikai módosítást nyújtottak be, amelyek a Szovjetunió kívüli ENSZ-tagok ügyét, valamint a teljesítési határidőket rendezték. Az amerikai emberi jogi klauzulát egészében, valamint a diszkriminatív törvényhozás eltörlését, a fasiszta szervezetek feloszlását előirányzó szovjet javaslatokat kisebb módosítással fogadták el. A háborús bűnösök megbüntetését célzó szovjet szöveg kibővítését, Magyarország részletesebb kötelezettségvállalását az amerikaiak szorgalmazták. A szövetséges (szovjet) csapatok visszavonásáról és a megmaradó magyar pénzeszközök visszaszolgáltatásáról, valamint az ausztriai szovjet zónával összeköttetést biztosító szovjet csapatok állomásoztatásáról szóló – eredetileg a Szovjetunió küldöttsége által előterjesztett – rendelkezéshez az Egyesült Államok küldöttsége azzal a fenntartással járult hozzá, hogy *ha Ausztria függetlenségét visszaállító szerződést kötnek a magyar békekötés előtt* vagy azzal *párhuzamosan*, akkor *e cikkelyt módosítani kell*. Az ENSZ-tagfelvételre vonatkozó rendelkezésből amerikai és angol javaslatra kihagyták Magyarországot kötelezettségét az ENSZ békefenntartó műveleteiben való részvétellel. A szovjet javaslat a ratifikációs és a békeszerződés életbelépésére vonatkozó eljárásról híven tükrözte a *nagyhatalmi*, a legyőzött megkérdezése vagy akaratnyilvánítása nélkül kötött béke jellegét: *a három nagyhatalom ratifikációs okmányainak Moszkvában történt letételével a békeszerződés ugyanis életbelépett*. 1946 április 16-án az amerikaiak ezt azzal kívánták kiegészíteni, hogy a többi szövetséges és társult hatalom számára viszont akkor lép életbe a szerződés, ha ők is a fenti eljárást követik. A külügyminiszter-helyettesek elfogadták a Magyarország és Románia közötti hadiállapot megszüntetéséről szóló cikkelyt, valamint angol javaslatra azt a rendelkezést, mely szerint *Magyarország elismeri az olasz, a román, a bolgár és a finn békeszerződést*, valamint *a megkötendő osztrák, német és japán békeszerződést*. Nagy-Britannia küldöttsége a Nemzetek Szövetsége és a Nemzetközi Állandó Bíróság, valamint a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet megszüntetéséről szóló rendelkezé-

sét is elfogadtatta. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten nem döntöttek viszont a szövetséges háborús cselekményekről szóló szovjet, a szerződéshez csatlakozást rendező angol, *Magyarország valamennyi határát leíró amerikai*, a Duna-hajózás nemzetközi szervezetét javasló angol és amerikai, a katonasírok kérdését rendező amerikai, valamint a gazdasági és pénzügyi szabályokat (adósság, magyar javak külföldön, vegyes döntőbizottságok, kereskedelmi ítéletek, ipari tulajdonjog) előíró angol és amerikai előterjesztésekről. A *nagyhatalmak külügyminiszter-helyettesei* által Londonban elkészített *első, közös magyar békeszerződés-tervezet* így a preambulumból és 24, még vita alatt álló *cikkelyből állott*. A későbbiekben, 1946 áprilistól novemberig ez a szöveg lett a *nagyhatalmak közötti viták alapja*. *Kizárólag Magyarországra vonatkozó vita csak a jóvátétel kérdésében volt*. Az Egyesült Államok a magyar fegyverszüneti tárgyalások óta sokallotta ennek mértékét és J. C. Dunn amerikai külügyminiszter-helyettes a magyar gazdasági helyzet romlására hivatkozva a döntés elhalasztását kérte. A szovjet küldöttség április 15-én úgy tájékoztatta szövetségeseit, hogy Magyarország a fegyverszüneti egyezmény 6. cikkelye értelmében visszaszolgáltatta ugyan a Szovjetuniótól elrabolt javakat, de 1946 április 1-ig mindössze 5,8 millió dollár jóvátételt fizetett, s ezen kívül 6,8 millió dollár értékű árut indított útnak a Szovjetunióba. Az amerikai külügyminiszter-helyettes hiábavalóan mutatott rá a példa nélküli inflációra, az Egyesült Államok 1946 márciusi háromhatalmi beavatkozást igénylő programja megvitatásának sürgősségére. A szovjet küldöttség hajthatatlan maradt és nem engedett a jóvátételi összegből, valamint az 1945-ös dollár aranyparitás alapul vételére vonatkozó javaslatából. A békeszerződés-tervezetek kidolgozásakor ebben a kérdésben nem jutottak dűlőre.¹⁵

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten az 1946 márciusi-áprilisi vitákban a szovjet küldöttség sikeresen kapcsolta össze a párhuzamosan folyó olasz és „balkáni” béketárgyalásokat. Az Olaszországra vonatkozó tárgyalásoknál súlyosabb megítélés szükségességét hangsúlyozták a feltétel nélküli megadás, az olasz csapatok által a Szovjetunióknak okozott kár, és agresszív szerepük miatt. Románia, s különösen Bulgária esetében viszont „elnéző” jellegű, „enyhe” feltételeket kívántak, mivel nem a feltétel nélküli megadás alapján kötöttek velük fegyverszünetet; a békeszerződés-tervezetek preambulumba fel akarták vetetni ezen országok Németország elleni háborúban való részvételének méltatását. Az amerikai külügyminiszter-helyettes tiltakozott az ilyen, Olaszország számára hátrányos összehasonlítás ellen. J. C. Dunn azt a benyomást nyerte, hogy a leegyszerűsített szovjet békefeltételek, a balkáni államok esetében a mielőbbi békekötésre való törekvés, valamint az olasz béketárgyalások során tanúsított akadémikus-

¹⁵ MAE. A.D. 4. vol. 138 CMAE (D) (B) (46), 38. Jelentés a Külügyminiszterek Tanácsának a magyar békeszerződés-tervezet 1946 április 8-a és 20-a közötti vitájáról.

kodás csak a Románia, Bulgária és Magyarország feletti szovjet uralom meghosszabbítását szolgálja.¹⁶

A Szovjetunió alkupozícióinak erősítésére 1946 március 11-én, illetve 27-én a román, a *bolgár* (!) és a magyar békeszerződés-tervezetben egyaránt követelte azt a jogát, hogy az ausztriai szovjet megszállási övezet utánpótlási vonalait biztosító egységeket ezen országok területén állomásoztathassa.¹⁷ Az 1945 szeptemberi londoni Külügyminiszteri Tanácsülésen született s Moszkvában decemberben megerősített döntés, amely a megszálló csapatok kivonásáról intézkedett csak korlátozott létszámú kontingensek maradását tette lehetővé. Az Egyesült Államok küldöttsége azért, hogy elérje ezek kivonását is, 1946 februárjában javasolta az osztrák béketárgyalások megkezdését.¹⁸ Ezzel egyidőben a bécsi Szövetséges Ellenőrző Bizottságban angol kezdeményezésre elkezdték a második, Ausztria ellenőrzésére vonatkozó egyezmény tárgyalását, amely pár hónapon belül, 1946 június 28-án az ország függetlenségének és szuverenitásának visszanyerését lehetővé tévő szerződés aláírásával végződött.¹⁹ 1945 november és 1946 április között a szovjet megszálló csapatok létszámát 180-ról 140 ezerre, az angolokét 75-ről 28 ezerre, az amerikaiakét 70-ről 13 ezerre, a franciákét 40-ről 15 ezerre csökkentették.²⁰ Az amerikai külügyminisztérium erőfeszítéseit azonban nem koronázta siker: 1946 április 22-én, még a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülése előtt Molotov visszautasította az osztrák kérdés megvitatását.²¹

A külügyminiszter-helyettesek londoni értekezlete 39 ülést szentelt az olasz és 15-öt a „balkáni” békeszerződés-tervezetek megvitatásának. A román, a bolgár és a magyar békeszerződés-tervezetekben nyitva maradt ezen országok háborús szerepének preambulumba kerülése, a szövetséges csapatok visszavonása, a szovjet-román határ pontos kijelölése, az erdélyi kérdés, a gazdasági rendelkezések (jóvátétel, kártérítés, kereskedelmi kapcsolatok), a dunai hajózás, a katonai rendelkezések, a párizsi értekezleten részt nem vevő, de ezekkel az államokkal hadiállapotban lévő államok békeszerződésben való részvétele. A szovjet küldöttség saját békeszerződés-tervezeteinek *teljes* elfogadtatására törekedett, így az angolok és az amerikaiak aligha érthették el, hogy bármiben is engedjenek. Az ame-

¹⁶ FRUS 1946. vol. II. 28-29., 52-53. I. J.C. Dunn 1946 március 13-i 2962. sz. és április 11-i 4044. sz. londoni táviratai az amerikai külügyminiszternek

¹⁷ MAE. A.D.Y. vol. 138 CMAE (D) (B) (46) 2,4,5 A Szovjetunió román, bolgár és magyar békeszerződés-tervezetei

¹⁸ Stephen D. Kertész: *The Last European peace conference* id. mű 19, I. 25. I. Patricia Dawson Ward id. mű 90. I.

¹⁹ Audrey Kurth Cronin: *Great Power Politics and the Struggle over Austria 1945-1955* (Cornell University Press, Ithaca, London, 1986) 37. I.

²⁰ A.K.R. Cronin id. mű 35-36. I. idézi PRO FO 371. 55257 (C 4097) 1946 április 5-i emlékiratot

²¹ FRUS 1946, vol. V. 335-336. I. Byrnes 1946 április 20-i 743 sz. távirata Moszkvába s a Molotov levelet továbbító 1946 április 25-i 1340. sz. moszkvai távirat

rikai külügyminiszter-helyettes úgy vélekedett, hogy a Szovjetunió inkább a békekötés elhalasztását választja, semmint békecéljainak eléréséről lemondjon. A szovjetek akkor adnák fel ezt az alkupozíciót, ha konkrét előnyökre tennének szert: jóvátétel, hajók átadása, stb., amit kizárólag Olaszország rovására érvényesíthetnének, mivel a „balkáni” békeszerződéseknel csupán arra törekszenek, hogy eddigi, a fegyverszüneti egyezményekben, vagy közvetlen tárgyalások útján szerzett pozícióikat megszilárdítsák. A Szovjetunió a béketárgyalásokat abból a szempontból ítélte meg, hogy azok mennyire erősíthetik helyzetét a „volt ellenséges” államokban, illetve milyen hatással lesznek a szövetséges nagyhatalmakkal fenntartott viszonyára. Azt belátták, hogy olasz gyarmatot, (Tripolitániát) nem kapnak, de a „gyámság” kérdését alkuellentételként kívánták használni. Az olasz jóvátételi tárgyalásokat pedig addig kívánták húzni, amíg megfelelő részesedést nem kapnak, illetve hozzá nem jutnak az olasz flotta egy részéhez. A Szovjetunió különösen arra ügyelt, hogy az angol–amerikai szférába tartozó Olaszország ne kapjon jobb elbánást, mint Bulgária vagy Románia. Az olasz–jugoszláv határvitát pedig Jugoszlávia javára kívánták eldönteni. James Clement Dunn felismerte, hogy a Szovjetunió a békeszerződések megkötésével kizárólagos balkáni érdekszférájának megszilárdítására törekedett, és ellenezni fog olyan – az angolok és az amerikaiak által javasolt – békefeltételeket, amelyek ezt megkérdőjelezhetnék. Az amerikai külügyminiszter-helyettes szerint a szövetséges nagyhatalmak közötti megegyezés a „balkáni” békeszerződések szövegében csak akkor jöhet létre, ha a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia e térségbeni státusának, szerepének kérdését tisztázták, ami jóval fontosabb kérdés, mint a békeszerződések megkötése. Amíg például a Szovjetunió nem határozza el a magyar gazdaság helyreállítását, csekély jelentőségük van a magyar gazdasági békefeltételek vitájának. Hasonlóképpen a bulgáriai politikai helyzetet nem lehet a béketárgyalásokon megoldani. Az amerikai külügyminiszter-helyettes mindezek alapján a békeszerződések ügyében csak akkor remélt előrehaladást, ha a szovjetek némileg engednek kizárólagos pozícióikból a Balkánon, illetve a szövetséges nagyhatalmak közötti viszony javítására törekszenek, különben a szovjet békeszerződés-tervezetek elfogadása kizárólagos ellenőrzésüket erősíti meg ezen „volt-ellenséges” államok felett.²²

A külügyminiszter-helyettesek 1946 április 16-án, a magyar békeszerződés-tervezetet egyedüli, önálló napirendként tárgyaló ülésén megvitatták, hogy felhívják-e a Külügyminiszterek Tanácsának figyelmét a csehszlovák és a román emlékiratban megfogalmazott és a Jugoszlávia által esetleg benyújtandó követelésekre²³. A két téma a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészaka elé került.

²² FRUS 1946. vol. II. 70-72. I. J. C. Dunn 1946 április 18-i 4334. sz. távirata Londonból az amerikai külügyminiszternek

²³ MAE A.D.Y. vol. 138. CMAE (D) (B) 12e Séance 1946 április 16.

A csehszlovákiai magyarok sorsát és a magyar–román területi vitát befolyásoló háromhatalmi állásfoglalások kialakulása viszont éppen a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet időszakában, 1946 tavaszán történt meg. A magyar békeelőkészítés e két kulcskérdését ezért érdemes közelebbről is megvizsgálni.

Az 1946. április 10-i csehszlovák emlékirat és a Foreign Office állásfoglalása

A csehszlovák kormány az 1946 február 27-i lakosságcsere-egyezmény aláírásánál nem tudta elérni, hogy Magyarország 200 ezer magyar áttelepítéséről tárgyalásokba bocsátkozzék, vagy elfogadja a Clementis által sugallott, de valójában magyar visszautasításba ütköző háromhatalmi fellépést. 1946 április 3-án Dalibor Krno, – akit időközben az ENSZ főtitkárhelyettesévé választottak – ezért Londonban Gladwyn Jebb külügyminiszter-helyettesnek nyújtotta át a pozsonyi hídfőre, a 250 ezer magyar „reszlovákizálására”, a 200 ezer magyar kényszerki-telepítésére és a Magyarországgal szembeni gazdasági követelésekre vonatkozó három jegyzékét. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten 1946 április 10-én adták át a csehszlovák kormány „javaslatait és megjegyzéseit” tartalmazó iratokat.²⁴ A prágai kormány a müncheni szerződés és a bécsi döntés meg nem történtté nyilvánításából kiindulva követelte, hogy Magyarország a trianoni határt „jogosnak, véglegesnek és megváltoztathatlannak” ismerje el; mondjon le a „Szent István-i gondolatról” és az ebből következő területi követelésekről, valamint a címerben a kettős kereszt és a „Szlovákiára emlékeztető” hármashalom használatáról; semmisítse meg a Felvidékre emlékeztető emlékműveket, emléktárgyakat, stb; tiltsa be az irredenta, revizionista, hungarista, fasiszta, nyilas, fajvédő propaganda minden nyílt és bujtatott formáját, az ilyen jellegű szervezeteket, a katonai és félkatonai kiképzést; a revizionizmus jelképét, Szent István koronáját helyezze el az ENSZ múzeumban; Magyarország állítsa minden tekintetben helyre az 1938 szeptember 29-e előtti állapotot, megfelelő kártérítéssel. A csehszlovák emlékirat a fentiekből következően megállapítja: a magyar nemzeti-ségű volt csehszlovák állampolgárok különösen 1938 után *ellenséges, idegen elemként* az ország bel- és külbiztonságára *veszélyt jelentenek*, lehetetlen békében élni velük. A világbéke és az európai biztonság, a két állam jövőbeli baráti kap-

²⁴ MAE. A.D.Y. vol. 138. CMAE (D) (B) (46) 14. 1946 április 11. A francia nyelvű emlékirat szövegét (Propositions et observations du gouvernement tchécoslovaque concernant la Traité de paix avec la Hongrie) lásd: MAE.A.D. Série Z. Europe 1944-1949 vol. 22. Hongrie

csolatai szempontjából ezt a kérdést véglegesen meg kell oldani, hogy megszűnjön Közép-Európa legfontosabb konfliktusforrása. Mivel a közvetlen tárgyalások nem vezettek eredményre, Csehszlovákia feljogosítva érzi magát 200 ezer magyar nemzetiségű volt csehszlovák állampolgár kiutasítására az 1946 február 27-i magyar–csehszlovák lakosság csereegyezmény feltételei alapján. A csehszlovák beadvány kötelezni óhajtotta Magyarországot, hogy a békeszerződés életbelépését követő három hónapon belül kössön egyezményt a transferről Csehszlovákiával. Ha ennek megkötésére nem kerül sor, Csehszlovákia fenntartja magának a jogot, hogy a transfert egyoldalúan végrehajtsa. A csehszlovák kormány a 200 ezer magyar transzferjén kívül felvetette a *pozsonyi hídfőre* vonatkozó területi követelését is. Dunacsún, Horvátjárfa, Oroszvár, Rajka és Bezenye község Csehszlovákiához csatolását azzal indokolták, hogy Pozsony városfejlesztése csak ebben az irányban lehetséges, a tervezett *kikötő és vízierőmű* megépítése így kizárólag csehszlovák területen történhetne; Pozsony védelme a magyar tűzérőség esetleges támadásával szemben csak így lenne megoldható; az 5 község 7523 lakosának 53%-a német, 25%-a horvát és csak 22%-a magyar. A csehszlovák emlékirat felveti, hogy ha Magyarország a prágai, 1946 április 6-i egyezmény alapján nem fizeti ki a 30 millió dollár jóvátételt 6 év alatt, át kell adnia természeti kincsei kiaknázását, állami javai és monopóliumai zálogjogát Csehszlovákiának. A kártérítést pedig kiterjesztették a történelmi és kulturális értékű tárgyakra és iratokra is. A csehszlovák kormány a magyar békeszerződés szövegébe kívánta emelni a fegyverszüneti egyezményt, valamint a trianoni békeszerződést is érvényben lévőnek nyilvánította, különösen annak katonai rendelkezéseit. A pénzügyi, gazdasági és közlekedési jellegű követelések Csehszlovákiának évtizedekre szabad kezet biztosítottak volna Magyarország területén. Magyarországot az ENSZ pénzügyi ellenőrzése alá kívánták helyezni, az említett zálogjog, stb. érvényesítését helyezték kilátásba, a katonai rendelkezések betartását állandó jellegű, szovjet-csehszlovák-jugoszláv szövetséges ellenőrző bizottság felügyeletére óhajtották bízni. A csehszlovák emlékirat ezenkívül további követelések benyújtását sem zárta ki.

A magyar kormány nem tudott és nem tudhatott a Londonban előterjesztett csehszlovák igényekről. A Foreign Office-ban azonban részletes elemzés, majd a párizsi Külügyminiszteri Tanács ülésre utazó angol delegációnak alaputasítás készült a csehszlovák-magyar vitáról. A Foreign Office Research Department (kutatórészleg) magyar referense, C.A. Maccartney 1946 április 5-én készítette el hozzászólását. A következőket javasolta:

1. A trianoni határon túlmenő csehszlovák és jugoszláv igényeket a Foreign Office korábbi területi tanulmányai (pl. az 1945 június 7-i, már idézett értekezlet) nem tekintették igazolhatónak. A bécsi döntés „meg nem történtté” nyilvánítása aligha fogadható el: legfeljebb „semmisnek és érvénytelennek” lehet tekinteni a döntést, de lehetetlen bármely államra kényszeríteni, hogy

múltbeli eseményt meg nem történtnek tekintsen; a legtöbb, ami elérhető az a *status-quo ante* helyreállítása. Magyarország nem kényszeríthető arra, hogy a határokat „megváltoztathatatlanak és öröknek” tekintse. „Ez olyan, mintha egy embernek minden fogát kivernék és utána ünnepélyes nyilatkozatot csikarnának ki belőle, hogy ezentúl nem hordhat műfogsort.” Ráadásul ez ellentmondana Magyarországnak, mint leendő ENSZ-tagállam jogainak.

2. A magyar fegyverszünet rendezi a fasisztabarát szervezetek feloszlátásának kérdését. Magyarország saját akaratából úgyis köztársaság lesz, s elhagyja az olyan jelképeket, mint pl. a kettős kereszt, stb. A Szent Korona nemzetközi múzeumba helyezése indokolatlan beavatkozás lenne a magyar belügyekbe. A címerre és a koronára vonatkozó követelés ellenkező hatást érne el.
3. A bécsi döntés következményeinek felszámolását célzó rendelkezésben gondosan kerülni kell a „váratlan és indokolatlan” követeléseket.
4. A két háború közti csehszlovákiai kisebbségi politika liberális volta ellenére „nem festhető annyira rózsaszínűre”, mint a csehszlovák kormány teszi. Az viszont akár a csehszlovák államférfiak ellenkező irányú nyilatkozatai alapján is *visszautasítandó, hogy a magyar kisebbség illojális lett volna és ezért büntetést érdemel*. 100 ezer magyar „reszlovakizálása” után is 350 ezret kellene kiutasítani, mivel eddig csak 80 ezer szlovák jelentkezett áttelepedésre. Magyarország egymillió embervesztése, 400 ezret el nem érő sváb kitelepítése ellenére sem tud 20-25 ezer családnál többet elhelyezni. Teljes képtelenség 850 ezer – főleg paraszt – embert az éhezésnek, munkanélküliségnek és kétségbeesésnek kitenni, a háborús pusztítás, az ország kirablása után. A „magyarosítás, szlovákosítás” témakörben felsorakoztatott érvek pedig annyira egyoldalúak és részgazságokat tartalmazók, hogy még cáfolni sem érdemes. Csehszlovákia érvényben lévőnek tekinti a trianoni szerződést, de a *hozzátartozó* kisebbségi egyezményt elutasítja.
5. A pozsonyi hídfő két magyar és három horvát–magyar (XVI. századi telepés, Magyarországhoz hú horvátokról volt szó) községéből a németek elmenekültek, ezért a csehszlovák követelés etnikailag nem megalapozott. (Az Anonymusnál is szereplő Oroszvár nem szlovákokról, hanem 846-ban betelepített kijeji hadifoglyokról kapta nevét). A térség gazdasági függősége Pozsonytól vitathatatlan. Az viszont kétségbevonható, hogy stratégiai védőpajzst jelentene a városnak, – „különösen, ha Magyarország ünnepélyesen és örökre kinyilvánítja a trianoni határ elfogadását” –, vagy a „billiárdasztal simaságú” területen vízierőműgát építhető. „Tudvalevő, hogy a terület kis kiterjedésű: ha viszont a trianoni határ nem szent és sérthetetlen, hanem – ott ahol hasznos és kívánatos – megváltoztatható, akkor több olyan terv létezik, ahol sokkal jobban indokolt Magyarország javára változtatni.” (Kiemelések tőlem – F.M.)

6. A gazdasági, pénzügyi és közlekedési követelések annyira túlzóak, hogy ezeket valamennyi dunamenti állam általános és egyenlő kötelezettségeként kellene elfogadtatni. A békeszerződés, s különösen a jóvátétel végre nem hajtásáért előirányzott szankciók ütköznek a szovjet–magyar gazdasági egyezményrel, ezért a csehszlovák kormány vitába keveredhet a Szovjetunióval pl. a természeti kincsek kiaknázására és a magyar állami tulajdonra bejelentett zálogjog kérdésében²⁵.

A Foreign Office békeelőkészítő csoportjának (Reconstruction Department, Peace Making Section) magyar–román referense, James Marjoribanks 1946 április 17-én az előző napi londoni külügyminiszter-helyettesi vita alapján összefoglalót készített a csehszlovák emlékeztetőről, amelynek érveit „nagyon gyengének” tartotta. A területi követelésről megállapította, hogy etnikai alapon nem lehet igazolni a pozsonyi hídfő kiszélesítését: a transzfer kérdését pedig nem tekintette olyan kérdésnek, amelynek be kell kerülnie a békeszerződésbe; a jóvátételre szóló zálogjogot túl messzemenőnek ítélte és a többi kérdést pedig egyszerűen olyannak, ami még komoly megfontolást sem érdemel. Gladwyn Jebb külügyminiszter-helyettes viszont április 18-án a csehszlovák javaslatok védelmére kelt: a pozsonyi hídfő kiszélesítését szorgalmazta és még azt sem tekintette „őrült” ötletnek, hogy Szent István koronáját ENSZ-múzeumban helyezték el. Április 20-án W.G. Hayter a területileg illetékes dél-európai főosztály vezetője a transzfer kérdését a kétoldalú tárgyalások szférájába utalta. D. Allen a vitát azok javára döntötte el, akik a csehszlovák javaslatok szakértői vizsgálatát igényelték. James Marjoribanks április 18-án újabb feljegyzésben utasította vissza a csehszlovák érveket: Csehszlovákia már mindent megkapott Magyarországtól a fegyverszüneti egyezményben, amire jogosult, tehát nem szükséges a jóvátétel végrehajtására szövetséges ellenőrző személyzetet küldeni; a transzfer-kérdések nem békeszerződésbe valók; mivel nem élnek szlovákok a pozsonyi hídfő területén, nem igazolható annak kiterjesztése. Marjoribanks Hayter főosztályvezetővel történt megbeszélése után a Foreign Office-ban uralkodó véleményt úgy foglalta össze, hogy a csehszlovák követelések a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszthetők ugyan, de az angol kormány nem hajlandó azok támogatására. Gladwyn Jebb még egyszer a pozsonyi hídfő kiterjesztésének védelmére kelt azzal, hogy ezt a „borzasztóan bonyolult és rossz határt” „cseh szövetségeseink javára, magyar ellenségeinkkel szemben” rendezzék. Noha Jebb a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten az angol küldöttség vezetője volt, mégis Hayter álláspontja kerekedett felül, aki „elhamarkodott” döntés meghozatala helyett azt ajánlotta, hogy várják meg a két fél érveinek előadását a párizsi értekezleten. A Foreign Office vonalán P. Nichols prágai angol nagykövet intervenciója – aki a csehszlovák kormány érveit visszhangozta – sem változtatott.

²⁵ PRO FO 371. 59064. R 7011/7011/21 1946 április 5-i C.A. Maccartney feljegyzés a csehszlovák javaslatokról és észrevételekről

W.S. Williams, a Foreign Office területileg illetékes dél-európai főosztályának (Southern Department) vezetőhelyettese és magyar referense, F.A. Warner, a párizsi brit küldöttségnek a csehszlovák–magyar kisebbségi kérdésben 1946 április 9-én és május 8-án kidolgozott irányelveiben – vagyis az angol kormány hivatalosan képviselendő álláspontjában – alig vette figyelembe a béketárgyalásokon részt vevő, valamint a kutatórészelegben dolgozó tisztviselők véleményét. A trianoni határt helyreállító döntés ismertetése után megállapítják: „a jelenlegi csehszlovák kormány természetesen fél a magyar revizionizmus erejétől és elhatározta, hogy megszabadul magyar kisebbségétől, anélkül, hogy beleegyezne bármilyen Magyarország javára történő határmódosításba.” Miután ismertették az 1945 december és 1946 március közötti diplomáciai lépéseket, a csehszlovák kormány legújabb követeléseire a következő állásfoglalást fogalmazták meg:

1: *Pozsonyi hídfő*: „ha a csehszlovák kormány elhatározta magát ennek megszerzésére, akkor mint alapvető feltételbe, *beleegyezhetne a határ egy más ponton való kisebb módosításába.*”

2: „Reszlovakizáció”: a csehszlovák kormány azt állítja, hogy a kisebbségeknek a két háború között különleges jogokat biztosító politika kudarcot vallott. 250 ezer embert közigazgatási- oktatási intézkedésekkel akarnak visszatéríteni szlovák nemzetiségéhez, noha a Foreign Office kutatórésze szerint csak 100 ezer vethető alá ilyen eljárásnak. Nagy-Britannia nem kíván a békeszerződésekben kisebbségvédelmi rendelkezéseket, mert a Versailles-i rendezés kisebbségvédelmi szerződésai kudarcot vallottak, akárcsak a Nemzetek Szövetsége. Amikor a magyar kormány 1945 október 31-i állampolgársági jogokra vonatkozó békeelőkészítő jegyzékét²⁶ a Foreign Office-ban megvitatták, feltételezték, hogy a bécsi döntés semmissé nyilvánítása a csehszlovákiai magyarok teljes állampolgárságának helyreállítását jelenti. A jelenlegi békeszerződés a szabad szólás, nyelvhasználat és vallásgyakorlás jogát nyilvánítja ki, „*de nem utal cseh területre.*” „*A csehszlovák kormánynak tehát szabad keze lesz, hogy olyan «reszlovakizálási» próbálkozásokat tegyen, amilyeneket kíván.*”

3: Csehszlovákia – az ENSZ alapokmányban az emberi jogok és a szabadságjogok megkülönböztetés nélküli tiszteletbentartására vállalt kötelezettségei mellett – 400 ezer magyart akar kiteleplíteni. Az angol és az amerikai kormány nézete szerint ez a két ország kizárólag kétoldalú tárgyalásain rendezendő kérdés. Nagy-Britannia azt is kinyilvánította, hogy a két ország közötti határ közös megegyezéssel történő módosítását elismeri. Ha a csehszlovákok meg akarnak szabadulni a magyar lakosságtól, ezt az angol kormány megkérdése nélkül teszi és ezért felesleges lenne a magyarokat Nagy-Britannia ellen hangolni azzal, hogy egy ilyen tervet az angol kormány támogatna. Figyelembe veendő továbbá, hogy amikor Magyarország ENSZ-tag lesz, tiltakozhat, a magyarokkal szembeni

²⁶ U.M.K.L. KÜM Bé.O 99/res-Bé-/1945. Közli: Hungary and the Conference of Paris vol. I. id. mű. 14-19. l.

csehszlovák bánásmód ellen, ha nem tetszik neki. A Foreign Office tisztviselői úgy ítélték meg, hogy az oroszok hasonlóan gondolkodnak. A magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása alkalmával szovjet részről kifejezték, hogy a Csehszlovákiában maradó magyarok teljes kisebbségi jogokat kapnak a békeszerződésben, de nem kötelezték el magukat a 300 ezer magyar lakosú területsáv Magyarországnak történő átengedése mellett. Ilyen körülmények között Csehszlovákia felszólítandó, hogy megfelelő időben adja elő nézeteit a Külügyminiszterek Tanácsa, vagy a békekonferencia előtt és *tanulmányozásra bocsássa szakértő bizottság rendelkezésére*. A Foreign Office a kormánynak a következő politikai vonalvezetést ajánlotta: a pozsonyi hídfő kiterjesztése elfogadható, különösen, ha az amerikaiak, vagy az oroszok támogatják és *ha máshol Magyarország javára lehetséges a határmódosítás; a magyar kisebbség transzferje a két érintett fél kétoldalú tárgyalására tartozik; a „reszlovakizáció” nem a magyar béketárgyalások tárgya, s bár rokonszenveznek a cseh érzésekkel, remélik, hogy semmi olyat nem követnek el, ami sértené az ENSZ-alapokmány emberi- és szabadságjogokra vonatkozó elveit; ha az oroszok a csehszlovákiai magyar etnikum kisebbségi jogainak újraélesztését kívánják akkor azt az angol kormánynak elvileg vitatnia kellene*²⁷.

A Foreign Office állásfoglalása híven tükrözte a három nagyhatalom magyar–csehszlovák kisebbségi kérdésben formálódó közös politikájának kezdeteit. A kivételt az 1946 február 27-i Auer-Szlávik megbeszélésen felvetődött *csereterv*-elv angol támogatása jelentette. A „reszlovakizációban” szabad kezet kapott a csehszlovák kormány, de amíg az angolok az emberi- és szabadságjogok tiszteletben tartását remélték, ezt nem lehetett elvárni a sztálini Szovjetuniótól. Az amerikaiak, mint említettük – miután lehetetlenné vált, hogy Magyarország háromhatalmi tanácsra befogadja a 200 ezer magyart –, az angolokkal és a szovjetekkel együtt a vitát a kétoldalú megegyezés szférájába utalták, s – mint látni fogjuk – a kérdés végül is e keretek közé szorult. A szovjetek – mint ahogy a magyar kormányküldöttség moszkvai látogatásánál részletesebben tárgyalni fogjuk – nem utasították el az összes magyar „lakosságcsere” címén való kitelepítését, de tekintettel kellett lenniük a háromhatalmi döntéshozatal elvére. A kisebbségi jogok biztosítását az angolok elvetették. A moszkvai látogatás után az egyik nyitott kérdés az lett, hogy a szovjet vezetők valójában tettek-e ígéretet egyenlő jogok biztosítására a magyar kormányküldöttségnek? Ez volt az a pont, ahol a Foreign Office tisztviselői között is vita támadt. C.F.A. Warner, a dél-európai főosztályt felügyelő csoportfőnök javasolta ugyanis a kisebbségvédelem jogosultságát vitató álláspont hivatalos állásfoglalássá emelését. C. A. Maccartney erre hevesen reagált: „Amikor Ófelsége kormányának Magyarország iránti politikáját a Foreign Office-ban megvitattuk, ismételten arról tájékoztattak, hogy *valamely*

²⁷ PRO FO 371.59064 Paris Meeting: Czechoslovak-Hungarian Minority Question R 7011/7011/21. 1946 május 9-10 FO feljegyzések

kérdésnek bármilyen is az érdemi vagy tényoldala, hivatalos politikánk az, hogy ne szálljunk szembe a Szovjetunió óhajával. Most azt állítják ezen egyedülálló alkalommal, amikor valami olyat javasoltunk, ami *egyezik az emberséggel és az Atlanti Charta elveivel, vitatnunk kell a szovjetek (kisebbségvédelemre vonatkozó – a szerző megjegyzése) óhajait.* Valóban túl késő és hiábavaló tiltakozni e javaslat erkölcsstelensége (indecency) ellen?”²⁸ (Kiemelés tőlem – F.M.) W.S. Williams válaszában elismerte ugyan, hogy mindez „rosszul hangzik”, de az általános érzület az, hogy „az 1918 utáni kisebbségi szerződések kevés jót jelentettek azon kisebbségi csoportoknak, amelyeket védeni szándékoztak és kitételei a nemzetközi súrlódás állandó forrásai voltak. Ez alkalommal a békeszerződések emberi jogi cikkelyei – párosítva a kormányok azon jogával, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsához forduljanak, ha úgy érzik, hogy a környező országokban nemzetiségeiket üldözik –, kielégítőbb eszközöket fognak biztosítani a kisebbségek védelmére, mint a régi kisebbségi szerződési rendszer.”²⁹

Visszatérve a prágai kormány diplomáciai lépéseire: miután látták, hogy a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet érdemben meg sem vitatta javaslatukat, a szövetséges nagyhatalmak támogatásának megszerzésére újabb akciókat indítottak. A csehszlovák kormány a nagyhatalmak prágai követei, majd 1946 április 25-én a párizsi Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztette kérését³⁰, hogy e kérdések, valamint a Németországgal szembeni területi követelése a tárgyalások napirendjére kerüljenek. Beneš, Masaryk és Clementis hangsúlyozták, hogy mindenekelőtt a München előtti határok megerősítését óhajtják, amiről semmilyen vita nem lehet. Transzfer-javaslatukhoz képest sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítottak a pozsonyi hídfő megszerzésének. Beneš 1946 április 20-án Dejean prágai francia nagykövetet biztosította arról, hogy a brit kormány részéről „formális ígéretet kapott” támogatásukra, Nosek pedig Párizsban az értekezlet főtitkárát Fouques-Duparqot tájékoztatta arról, hogy a Szovjetunió kiállt mellettük az említett kérdésekben.³¹ Dejean a maga részéről megnyugtatta a csehszlovák államférfiakat: „Franciaország magatartása évek óta kialakult és meg fog felelni kötelezettségvállalásainknak, éppúgy, mint természetes rokonszenyünknek” (Csehszlovákia iránt)³². A párizsi értekezlet francia főtitkára viszont felhívta a csehszlovák követ figyelmét arra, hogy *a magyar békeszerződés előkészítésében a potsdami és a moszkvai eljárás mód alapján Franciaországnak nincs joga részt*

²⁸ Uo. C.A. Maccartney 1946. május 30-i feljegyzése M. S. Williams főosztályvezető-helyetteshez

²⁹ Uo. M.S. Williams 1946. június 11-i válaszfeljegyzése

³⁰ MAE.A.D. Série Z. Europe 1944-1949. vol 22. Hongrie F. Nosek, Csehszlovákia párizsi nagykövete 1946 április 25-i 212/duv/46. sz. jegyzéke a francia külügyminiszterhez N/Yr

³¹ Uo. Dejean 1946. április 19-i 573-574. sz. és április 20-i, 581-583. sz. prágai táviratai, valamint Fouques-Duparq 1946 április 20-i feljegyzése Couve de Murville külügyminiszter-helyettesnek

³² Uo. Dejean idézett 1946. április 19-i 573-574. sz. távirata a francia külügyminiszternek.

venni, mire Nosek legalább a konferencián kívüli „folyosói” beszélgetések esetére kérte a francia kormány támogatását³³.

Beneš elnök igyekezett az amerikai fenntartásokat is eloszlatni. Steinhardt prágai amerikai nagykövetet arról győzködte, hogy ha a csehszlovákiai magyaroknak kisebbségi jogokat biztosítanak, akkor „államot alkotnának az államban”. Mivel a német és a magyar kisebbségek 1938-1939-ben utat nyitottak a náciknak, mindkettőt ki kell telepíteni. A magyarországi németek helyére kerülhetnének a csehszlovákiai magyarok, s ha a magyar kormány a betelepítési hely hiányára hivatkozik, ez csak azt bizonyítja, hogy magyar hídfőt szeretnének fenntartani Csehszlovákiában, ami legalább olyan veszélyes lenne, mint a német hídfő volt a háború kitörésekor Csehországban. Beneš elmondta, hogy Párizsban Nosek és Molotov találkozásán a szovjet külügyminiszter beleegyezett ugyan a csehszlovák transzfer-javaslat támogatásába, de hozzáfűzte: „Ki kell fürkészni az amerikai álláspontját, mivel az *amerikaiak nélkül semmit sem tehetek*”. Végül a csehszlovák elnök azzal próbálta elnyerni beszélgetőpartnerének jóindulatát, hogy rámutatott: a Szovjetunió tulajdonítják országában a németek kitelepítéséről szóló potsdami határozat minden érdemét; ha az Egyesült Államok beleegyezne a magyarok transzferjébe, akkor legalább osztozhatna a szovjetekkel ezen a dicsőségen³⁴. A csehszlovák diplomáciai lépések ellenére a kérdés eldöntése végül is nem a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülésén, hanem csak az azt követő párizsi értekezleten vált lehetségessé.

A román béke előkészítése és a magyar Külügyminisztérium területi jegyzéke

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet tárgyalásai meghatározták a magyar és a román politika mozgásterét, a szövetséges csapatok visszavonásának, a területi kérdések eldöntésének rendelődött alá a két ország belpolitikájának alakulása. Magyarország látszólag szerzett némi előnyt az 1945 november 4-i választások és a magyar kormány mindhárom nagyhatalom által történt elismerése révén, a Groza-kormány kibővítése, illetve az 1946 tavaszán kibontakozó magyar politikai válság hatására azonban csökkenni kezdett a két ország angol-amerikai megítélésében mutatkozó különbség. A román alkotmányos rend helyreállításával az angol és az amerikai diplomácia sem látott többé okot arra, hogy a magyar-román határkérdést napirenden tartsa.

³³ Uo. Fouques-Duparq idézett 1946 április 20-i feljegyzése

³⁴ FRUS 1946. vol. VI. 368-369. I. Steinhardt 1946 május 7-i 727. sz. távirata Byrnes külügyminiszternek Párizsba

1945 december 31-én Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettes, Harriman amerikai és Clark-Kerr angol nagykövet Moszkvából a román fővárosba érkezett. A szövetséges hármashozottság egyhetes vita után Emil Hatieganu parasztpárti és Mihail Romniceanu liberális államminiszter kinevezésében egyezett meg. A román minisztertanács 1946 január 8-i nyilatkozatában megígérte a törvényhozási választások mielőbbi megtartását, ezek szabadságának garantálását és a sajtó-, a szólás-, a vallás- valamint az egyesülési jog biztosítását. Groza másnap az angol és az amerikai nagykövetnek további szóbeli garanciákat adott. Az amerikai és az angol kormány 1946 február 5-i jegyzékében felsorolta a román miniszterelnök írásbeli és szóbeli ígéreteit, s ezek alapján *feltételesen* elismerte kormányát. *Az amerikai külügyminiszter minél előbb meg akart szabadulni a számára terhes román-kérdéstől*. Két hónappal később azzal indokolta sietségét Truman elnöknek, hogy „különösen kívánatos... azon függő kérdések rendezése, amelyek érinthetik a békeszerződések megkötését.”³⁵ A szövetséges nagyhatalmak tehát – ha felemás módon is – megoldották a román kormány diplomáciai elismerésének kérdését.

A történelmi pártok képviselőinek kormányba lépése újra a politikai viták középpontjába állította az erdélyi kérdést. Groza felfogása nemcsak a román király, a Nemzeti Parasztpárt és Liberális Párt nézeteivel ütközött, hanem szembekerült – az új helyzetben a belpolitikai mérleg nyelvének szerepét játszó, addigi kormánytisztviselői mellé a pénzügyi tárcát is elnyerő – Tătărescu külpolitikai koncepciójával is. A román kormányban ugyanis Tătărescu teljes bizalmatlansággal szemlélte Groza erdélyi magyar-politikáját, illetve a Budapest és Bukarest együttműködését szorgalmazó elképzeléseit. A román külügyminisztérium – a miniszterelnök szándékai ellenére – a román-magyar határ kérdésében 1945-1946 fordulójára legalább olyan terjedelmes dokumentációt állított össze, mint az 1919-es békekonferenciára. Groza tiltakozására Stoica, a külügyminisztérium „vezértitkára” azt válaszolta, hogy minden eshetőségre fel kell készülni, azaz arra is, ha a román kormány nem tudna közös frontot kialakítani Magyarországgal³⁶. A román külügyminisztérium a határkérdésben Románia hagyományos álláspontját igazította az 1946 elején fennálló nemzetközi körülményekhez. Visinszkij bukaresti tartózkodása alkalmával ígéretet tett Tătărescunak az 1938 január 1-jei határ visszaállítására. A román diplomácia vezetői remélték, hogy nem a Szovjetunió lesz az egyetlen nagyhatalom, amely támogatja Erdély Romániához való csatolását. Arra számítottak, hogy az angoloknál és az amerikaiaknál elvesztett rokonszenvet visszanyerhetik és az Egyesült Államok valamint Nagy-Britannia nem fog harcolni a szovjet álláspont érvényesítése ellen. *Arra az eset-*

³⁵ FRUS 1946. vol. II. 588. I. Byrnes 1946. április 17-i emlékirata Truman elnöknek. Az erdélyi kérdéstről részletesen lásd Fülöp Mihály: A Sebestyén-misszió II. in: Világtörténet 1988 nyár 79-112. I.

³⁶ MAE. A.D.Z. Roumanie vol. 26. J.-PaulBoncour 1945 december 20-i 420. sz. távirata

re ha viszont Romániától mégis területi engedményt kérnének, Tătărescu – Csehszlovákiához hasonlóan – a magyarok tömeges kiutasításával fenyegetett.³⁷ A román külügyminiszter 1946 február 8-án közölte a bukaresti francia követtel, hogy a párizsi értekezletre utazó román küldöttség élén ő fog állni, és ugyanakkor arra is célzást tett, hogy tudomással bír arról: Bidault francia külügyminiszter milyen álláspontot képviselt Londonban az erdélyi határ kérdésében. Tătărescu kifejezte megértését a francia diplomácia közvetítő szerepét illetően – amely a Szovjetunió és az angolszász hatalmak közötti megbomlott harmóniát igyekezett helyreállítani –, de remélte, hogy Bidault képes felmérni, mekkora csalódást okozna Franciaország romániai barátainak, ha nem a trianoni román határok teljes visszaállítását támogatná; a román közvélemény számára valósággal elképzelhetetlen, hogy a IV. köztársaság olyan álláspontot foglalhat el, ami ellentétben állna a III. köztársaság állandóan fenntartott állásfoglalásával. Jean-Paul Boncour igyekezett biztosítani a román külügyminisztert arról, hogy egyáltalán nem ez a francia felfogás, és erről könnyen meggyőződhet majd Tătărescu, amikor a francia külügyminiszterrel Párizsban tárgyal.³⁸ Holman brit politikai képviselő 1946 március 25-i bemutatkozó látogatásánál a román külügyminiszter arról próbálta meggyőzni beszélgetőpartnerét, hogy – noha jómagá kommunistaellenes –, mégis az egyedüli realista politika csakis a Szovjetunióval való szoros együttműködés lehet; Románia viszont latin, s nem szláv ország, ezért valódi kötelékek a Nyugathoz, s nem a Kelethez fűzik. A nehézségek ellenére a lehető legbarátibb viszonyt kívánják Nagy-Britanniával kialakítani. Tătărescu biztosította Holmant arról, hogy „a Szovjetunió kategórikusan áll egész Erdély Romániának ítéése mellett”, és ez a közvéleményben elégedettséget kelt, növeli a kommunisták tekintélyét, különösen, ha okkal kételkednek Nagy-Britannia és az Egyesült Államok szándékaiban. A román külügyminiszter sajnálatosnak tartotta, hogy Nagy-Britannia nem válaszol erre, és nem ellensúlyozza a kommunisták angolelles propagandáját. Tătărescu hivatkozott arra, hogy információi szerint Amerika – és kisebb mértékben Nagy-Britannia – valamilyen formában biztosította a magyar kormányt: a kérdés etnikai alapon gondos vizsgálatot követel, és a probléma megoldása valamilyen kompromisszumot kíván. A román külügyminiszter hozzátette: a békeszerződés aláírása után a szovjet csapatok számát fokozatosan csökkenteni fogják.³⁹

Míg Tătărescu a nyugati nagyhatalmak képviselőit próbálta meggyőzni arról, hogy politikai tekintélyüket Romániában csak a trianoni határ visszaállításával őrizhetik meg, addig a román kormányfő 1946 elején Budapestre eljuttatott üzeneteivel igyekezett változtatni a kétoldalú tárgyalásokat visszautasító magyar ál-

³⁷ U.o. J.-Paul Boncour 1946 január 16-i távirata

³⁸ U.o. J.-Paul Boncour 1946 február 8-i 148-149. sz. távirata

³⁹ Holman 1946 március 25-i táviratának amerikai külügyminisztériumba eljuttatott másolata N.A. 871.00/3-2546

lásponon. Petru Groza 1946 január 15-én dr. Hirsch Dezső miniszteri tanácsos útján arra kérte Tildy Zoltán miniszterelnököt, hogy „ne hagyja magát a reakció által befolyásolni, és ne hagyja ezek által újból felvetni Erdély kérdését, mert ebből katasztrófa származhat. Ő, – Groza – most élet-halálharcot folytat, s ebben Sztálin marsall teljesen mellette áll. Ő a vámuniót komolyan óhajtja előkészíteni... és ilymódon gazdaságilag egyenként életképtelen országok helyett létrehozható egy erőteljes gazdasági blokk, amely a Balti tengertől a Fekete tengerig terjed”⁴⁰. A román miniszterelnök január végén egy régi erdélyi magyar ismerősének panaszolta el, hogy „Magyarországon újra revizionista irányzat kerekedett felül és hozzátette: bár az ő román–magyar barátságot hirdető politikája Magyarországon nem talál visszhangra, üzeni az illetékes budapesti köröknek, hogy ő egyedül is tovább küzd régi elképzeléséért. Hozzátette még: a revíziós politika csak a régi *kisentente*-ot fogja újjáéleszteni.”⁴¹ Groza 1946 márciusában a külföldre küldendő román követeknek a határkérdésben vallott felfogását úgy összegezte, hogy „a magyar-kérdés tárgyalása során sose hivatkozzanak történelmi jogokra, mert hiszen ezek mindig vitások és sohasem dönthető el, hogy a magyar álláspont-e a helyes, vagy a dákoromán kontinuitás elmélete. Neki egy jogcíme van Erdélyhez, az, hogy az erdélyi magyarságot minden tekintetben egyenjogúsította, és hogy ezt az egyenjogúsítást a jövőben is megvédi úgy, hogy a határok jelentősége magától meg fog szűnni”.⁴²

1946 tavaszán a román külügyminisztérium álláspontja kerekedett felül a kormányon belüli vitában. Tătărescu 1946 elején a román–magyar kérdésben öt emlékiratot nyújtott át a szovjet kormány képviselőjének: Románia katonai és gazdasági részvételéről a Németország és Magyarország elleni háborúban, az erdélyi kérdésről, a román–magyar határról, Románia Magyarországgal szembeni jóvátételi követeléseiről, valamint a magyar békeszerződésbe felveendő rendelkezésekről. A román kormány kérte, hogy a békeszerződésekben erősítsék meg a trianoni határvonalat, mivel Románia a fegyverszüneti egyezmény megkötését követően a szövetségesekkel együtt harcolt; az 1945 január 20-án aláírt moszkvai magyar fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye a két bécsi döntés semmissé nyilvánításán kívül a magyar csapatok és közigazgatás 1937. december 31-i határok mögé való visszavonását írta elő; a román közigazgatást helyreállították Észak-Erdélyben; a trianoni „döntés” helyességét „teljes mértékben igazolta a két világháború között Erdély jelentős fejlődése minden területen, valamint a román

⁴⁰ Dr. Hirsch Dezső 1946 január 24-i 294/é-1946. sz. jelentése

⁴¹ UMKL-KÜM BéO Keresztes Zoltán 1946 február 4-i bukaresti 21/ol. - 1946. sz. jelentése a román békeelőkészítéséről

⁴² UMKL-KÜM BéO Nékám Sándor tanácsos 1946 március 18-i 48/pol - 1946. sz. bukaresti jelentése. Idézi: Balogh Sándor: Erdély és a második világháború utáni békerendezés. Külpolitika 1987/5. 188J.

nép átfogó és türelmes politikája más nemzetiségekkel szemben. Észak-Erdély visszatérése után ezt a politikát még jobban elmélyítették.”⁴³

A román jegyzék angol fordítását a „Transylvania” hajón Londonba küldték, de nem adták át az angol és az amerikai külügyminiszter-helyettesnek. Tătărescu ugyanis el akarta kerülni, hogy a román kormány kezdeményezze a területi kérdés felvetését; a Külügyminiszterek Tanácsának londoni vitáiról különben is csak Moszkvából kapott jelentésből értesült. A román külügyminiszter tartani kívánta magát azokhoz a szovjet ígéretekhez, amelyeket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökétől kapott. A román jegyzék szétküldését ezért a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet alakulásától tette függővé. Tătărescu a londoni román képviselő sürgetése ellenére is vonakodott magyar–román diplomáciai „el-lenségeskedést” kezdeményezni, mivel úgy vélte, hogy „Groza magyarbarát politikájának ismételt kudarcai ellenére Moszkva ezt a politikát jobban támogatja, mint valaha.”⁴⁴

Kertész István a békeelőkészítés kezdetétől fogva a Szovjetuniótól, illetve a nagyhatalmaktól függő kérdésnek tekintette a magyar–román határ megváltoztatását, s ezért konkrét magyar területi igény felvetését nem kezdeményezte. A magyar kormány 1946 január 25-i, a három szövetséges nagyhatalomhoz intézett jegyzékében kérte olyan szakértő bizottság kiküldését, amely a Magyarországgal kapcsolatos összes problémával egységesen, szakszerűen és tárgyilagosan foglalkozna. A memorandum az első világháborút lezáró békekonferencia szervezeti hibáival magyarázta a Magyarország elleni túlzó követelések elfogadását.⁴⁵ A. Gascoigne, a budapesti angol politikai képviselő, a magyar emlékiratot felterjesztő levelében azt állította, hogy ez „a szokásos érveket tartalmazza a trianoni szerződés » igazságtalanságai « ellen”, és február 1-én, a jegyzéket átadó magyar diplomatának kifejtette: „a szövetséges kormányok mindenesetre valamennyi Magyarországot érintő kérdést szakértőkkel vizsgáltatnak meg és ...nem kívánatos, hogy éppen Magyarország vesse fel a kérdéseket a jelenlegi stádiumban”. C. A. Maccartney professzor, a Foreign Office kutatórészlegének magyar referense viszont megállapította, hogy bár természetesen a magyar nézőpontot tartalmazza az emlékirat, „egy jó adag igazság rejlik benne”, s megfontolandó: a magyarokat a békeszerződések kidolgozásának valamelyik fázisában hallgassák meg.⁴⁶ A Külügyminisztérium 1946 február 1-i jegyzékében a három szövetséges nagyhatalom képviselőivel Magyarország általános szempontjait ismertette a béketárgyalásoknál: a nemzetiségi és a területi kérdés összhangba hozatalát; a gazdasági és a kul-

⁴³ MAE.A.D. Série Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 28.

⁴⁴ U.o. J.-Paul Boncour 1946 március 27-i bukaresti 42. sz. távirata

⁴⁵ Hungary's International Relations before the Conference of Paris (Budapest 1947) vol. I. 39-47. l. 20/res.Bé. - 1946. sz. jegyzék, idézi Balogh Sándor: id. mű 145. l.

⁴⁶ PRO FO 371.59038 Gascoigne, 1946. február 2-i 62. sz. jelentése; R /2608/2608/21, valamint C. A. Maccartney 1946 február 25-i feljegyzése

turális együttműködés biztosítását, az államközi politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölését.⁴⁷ „Az ellentéteket az elmúlt száz év alatt kiélező nacionalizmus őszinte és intézményes leépítését, valamint egészséges gazdasági viszonyok létesítését” előírányzó emlékiratot, s a többi békeelőkészítő jegyzéket Puskin szovjet követ úgy minősítette, hogy azok „a Horthy rendszer politikájának jellegét viselték magukon, sőt ilyeneket akár az a rendszer is küldhetett volna”. A Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt szintén elégedetlen volt a békeelőkészítő tevékenységgel: a szociáldemokrata sajtó cikksorozatban támadta a külügyminisztert. Szalai Sándor Kertészt nacionalizmussal vádolta, tevékenységét haszontalannak, károsnak tartotta.⁴⁸ Kertész visszautasította a bírálatot. A baloldali pártok annyit mégis elértek, hogy Gyöngyösi a területi jegyzéket kénytelen volt pártközi értekezlet elé terjesztetni, Kertész Londonba küldésétől – ahol a nagyhatalmak külügyminiszter-helyettesei a békeszerződés-tervezeteket állították össze – pedig el kellett tekintenie.⁴⁹

A Külügyminisztérium – a szovjet álláspont változásának jeleire építve – készítette el a területi jegyzéket. A magyar–csehszlovák tárgyalásokat megelőző, – már említett – Vorosilov és Puskin részéről jövő biztatásokon kívül, más ígéretek is elhangoztak.⁵⁰ A nagyhatalmak részéről azonban elhangzottak ellenkező irányú figyelmeztetések, illetve a tényeket szárazon közlő nyilatkozatok is. Kertész Párizsból is olyan értesülést kapott, hogy „francia részről a béketárgyalások során minket nem igen fognak támogatni abban az esetben, ha mi akármilyen formában is a trianoni határok megváltoztatására törekednénk. Nem azért, mivel nem látnák be théziseink helyességét, hanem azért, mert nem akarnak semmiféle

⁴⁷ Hungary's International Relations... id. mű 48-51. l. 30/res. Bé – 1946. sz. jegyzék lásd Stephan D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool Hungary Between Nazi Germany and Soviet Russia (University of Notre Dame Press, 1953) 177. l.

⁴⁸ Kertész id. mű 178. l. Népszava 1946 február 24, március 3, 10, 17, 24

⁴⁹ Stephan D. Kertész: Between Russia and the West (University of Notre Dame Press, 1984) 184. l., 98. l. UMKL-KÜM.Bé.O. Marik Pál 1946 január 28-i 625/Bé-1946. sz. levele Kertész Istvánhoz

⁵⁰ S.D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 96,281 l. Transylvania (The Kent University Press, 1983.) 208. l. Schoenfeld 1946 február 18-i 350. sz. távirata szerint Dessewffy Gyula, a Kis Újság felelős szerkesztője azt állította: „Vorosilov iteni kormánytisztviselőknak megmondta, hogy a szovjet kormány kész Magyarország revíziós követeléseit Erdélyben támogatni, feltéve, hogy Magyarország gazdasági és általános politikájával arra enged következtetni: a Szovjetunió érdekében állna szomszédja erősítése” lásd még FRUS 1946. vol VI. 272. l. Schoenfeld 1946 március 9-i 486 sz. távirata

PRO FO 371 59003 R 1810/256/21 Houston Boswall 1946 február 2-i távirata a Reuter 1946 január 26-i budapesti 78. sz. jelentéséről, mely szerint Vorosilov marsall a magyar kormányt felszólította, hogy „három napon belül közölje a békeszerződés megkötésére vonatkozó állásfoglalását” Schoenfeld 1946 február 7-i 253. sz. táviratában idézi Oltványit, aki szerint Vorosilov Nagy Ferencet biztosította arról, hogy a jóvátétel ügyét felülvizsgálják és 1946 tavaszán a Vörös Hadsereg csapatainak létszámát lényegesen csökkentik. N.A. 864.00/2-746

Balkán-állammal szembekerülni mi értünk. Talán még valami kis chance az erdélyi kérdéssel kapcsolatban, esetleges autonómia stb. felvetésével.”⁵¹ F. Matthews a State Department európai főosztályvezetője a várható magyar békefeltételekről csak annyit mondott, hogy „ezuttal mindenestre alkalma lesz a magyar kormány arra, hogy a békefeltételekkel kapcsolatos álláspontját kifejtse, nem fog tehát megismétlődni a trianoni precedens. Ezt különben Bymes államtitkár a békeszerződések ügyében a francia kormányhoz intézett levelében is leszögezte”.⁵²

A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya mindezek után 1946 február 20-i jegyzék-tervezetében a következőket irányozta elő: „Erdély problémájának helyes rendezésével – Magyarország és Románia politikai és gazdasági igényei méltányos kielégítése útján – e terület inkább összekötő kapocs, mint elválasztó tényező lehetne e két állam között. Mindenesetre olyan megoldást kell találni, hogy a két, nagyrészt alföldön lakó és egymáshoz hasonló lélekszámú szomszéd-nép, a 11-12 milliónyi magyar és a 13-14 milliónyi román nép eredeti településterületei között elterülő erdélyi hegyvidék olyan módon osztassék meg, hogy mindkét állam gazdasági rendszerét legjobban kiegészítse és nemzeti szempontból is kiegyensúlyozott helyzetet teremtsen.”⁵³ Gyöngyösi a Békeelőkészítő osztály – általa már jóváhagyott – területi jegyzék-tervezetét a magyar politikai válság csúcspontján, a Baloldali Blokk megalakulásának másnapján, 1946 március 6-án terjesztette a Külügyminisztériumban üléselőzött pártközi értekezlet elé. Gyöngyösi János kijelentette, hogy „román viszonylatban a magyar–román közvetlen tárgyalások felvételére felhívás a nagyhatalmak részéről hozzánk nem érkezett”. A nagyhatalmaknak a magyar területi jegyzékre várható reagálásáról megjegyezte, hogy ő „felszólítást kapott álláspontja kifejtésére, tehát ezt meg kell tennie. A Szovjetunió – amely tulajdonképpen ezen a területen döntő tényező és majdnem valamennyi érdekelt állammal szomszédos – egy, a románokkal szembeni területi igénnyel szemben minden valószínűség szerint közömbös marad. Legalábbis 2 hónappal ezelőtt, mikor a kérdést felvetette a Szovjetunió budapesti képviselőjénél, ott nem keltett megütközést. Azóta ez a kérdés köztük többé nem vetődött fel és így lehetséges, hogy a szovjet–magyar viszony romlása következtében ebben a kérdésben szovjet részről változás állott be”. Gyöngyösi utalt arra, hogy a „Szovjetunió részéről is felhívtak bennünket álláspontunk leszögezésére” és „igen furcsa lenne, ha a magyar kormány nem fejtené ki álláspontját a felszólítás ellenére... Szomszédaink már mind közötték álláspontjukat, hogy a trianoni ha-

⁵¹ UMKL-KÜM Bé. O. Nemesóthy Dénes 1946 február 4-i 5/Biz. levele Kertész Istvánnak

⁵² UMKL-KÜM Bé. O. Szegedy-Maszák Aladár 1946 január 14-i 2/pol.-1946 washingtoni jelentése

⁵³ UMKL-KÜM Bé. O. „Jegyzék a három szövetséges nagyhatalomhoz a nemzetiségi és területi kérdés összhangba hozatala tárgyában” 1946 február 20. 40/Bé.res. 1946. sz. irat idézi St. D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id. mű 179. l.

tárt óhajtják fenntartani. Lehetetlen így külföldi követeink helyzete is, akik a magyar hivatalos álláspont híján nem tudják, hogy mit képviseljenek. Tehát határozott és világos célkitűzést kell a világ elé tárunk.” Gyöngyösi kívánsága azonban nem teljesült: a baloldali pártok ellenezték, hogy a területi jegyzék a nagyhatalmak elé kerüljön. Kertész a május 1-ére tervezett párizsi konferencia miatt tartotta sürgősnek a jegyzék elküldését. Rámutatott arra, hogy „legkívánatosabb az volna, ha a határoknak nem lenne jelentőségük. Mindaddig azonban, amíg politikai határok lesznek és a határokon túl tekintélyes számban magyarok élnek, a magyar kisebbségeink gazdasági és kulturális és emberi jogairól gondoskodni kötelességünk. Ha kisebbségeink a múltban megfelelő bánásmódban részesültek volna, akkor a területi kérdés jelentősége nagymértékben csökkent volna... Őszintén meg kell mondanunk, hogy nem jöhet létre valódi megbékélés mindaddig, amíg a magyarok százazreit elnyomhatják vagy kiűldözhetik, Magyarország számára pedig nem adják meg a minimális gazdasági életlehetőséget sem. ...a legkevesebb, amit tehetünk, hogy a nagyhatalmak előtt feltárjuk a trianoni rendezéssel előállt helyzetből származó nehézségeinket és rájuk bízunk a rendezést. A magyar demokrácia jövője szempontjából is fontos ezt megtennünk.”⁵⁴

Kertész érvelése és Gyöngyösi lemondással való fenyegetőzése dacára március 23-án a koalíciós pártok vitái miatt a területi jegyzék kidolgozását egyelőre felfüggesztették. Groza aggodalmait tehát nélkülözték az alapot: a nyugati nagyhatalmak – éppen ebben az időszakban feladott – határmódosítási elképzelései mögött nem a magyar kormány békeelőkészítő diplomáciája állt, hiszen 1946 április végéig fel sem vetette területi igényeit a Külügyminiszterek Tanácsa előtt. A magyar békeelőkészítés holtpontra jutott, miközben Londonban a magyar–román határkérdés tárgyalása döntő szakaszába lépett.

A nagyhatalmak álláspontjának megváltozása az erdélyi határ kérdésében

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten – mint már erre kitértünk – 1946 februárjában vetődött fel a „balkáni” békeszerződés-tervezetek megvitatásának szükségessége. James Marjoribanks az angol, és John C. Campbell az amerikai küldöttség Balkán-szakértője 1946 február 26-án egyeztetette álláspontját a román, a bolgár és a magyar területi vitákról. Az erdélyi kérdésről Campbell megállapította, hogy „a State Department magatartása valamelyest módosult, amióta a kérdés először felvetődött a Lancaster House-ban (1945 szeptember 20-

⁵⁴ UMKL-KÜM Bé. O. 51/Bé-res. 1946. sz. 1946 március 6-i feljegyzés idézi St.D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id. mű 178-179. l. Balogh Sándor id. mű 141-142

án – a szerző megjegyzése). Elismerte, hogy az amerikai javaslat – amely a trianoni határ Magyarország javára történő módosítására vonatkozott –, némileg az a sajtóbírálattal magyarázható, ami azt követte, hogy a Szovjetunió 1945 márciusban egyoldalúan visszaadta Erdély közigazgatását. Abban az időben a State Department a sajtó előtt fenntartotta azon álláspontját, miszerint a Szovjetunió lépése nem jelent szabályszerű (terület)átengedést, hanem egyszerű közigazgatási intézkedés csupán, a végső döntést pedig a békeszerződés megkötéséig halasztják. James Marjoribanks kifejezte készségét a kérdés megtárgyalására, viszont kételkedett abban, hogy Magyarország javára határmódosítás elfogadható. John Campbell jelezte, hogy küldöttsége hasonló belátásra jutott. A Russel, a Foreign Office magyar referense mindezt elégedetten kommentálta: az amerikai „magatartás megváltozása az erdélyi kérdésben érdekes és hasznos lehet, amikor az idő elérkezik a kérdés megvitatására. Mindeddig úgy tűnt, közvetítenünk kellett volna az amerikaiak és az oroszok között, noha mi elköteleztük magunkat az amerikaiak támogatására; Amerika teljes támogatására szükségünk lehet e békeszerződésekben.”⁵⁵

Guszev szovjet külügyminiszter-helyettes február végén késznek mutatkozott arra, hogy küldöttsége román békeszerződés-tervezetét előterjessze. A Foreign Office ezért sürgősen kidolgozta az Erdély-kérdés megvitatásánál követendő taktikát. Az angol kormány mindenekelőtt a szovjet–román határ pontos vonalát kívánta tisztázni. A szovjet csapatok ugyanis a háború végén elfoglalták a Duna torkolatát ellenőrző szigeteket. Ezek az 1940 június 28-i szovjet–román egyezmény szerint Romániához tartoztak. Az angol külügyminiszter-helyettes a szovjet küldöttségtől olyan határleírást és térképmellékletet igényelt, amely bizonyítaná, hogy nem kívánnak eltérni az 1918 előtti határtól. A Foreign Office 1946 február 28-án az erdélyi kérdést ebben az összefüggésben vizsgálta. Megállapította: 1945 „szeptember óta magatartásunk némileg módosult a trianoni határ érintetlenül hagyásának irányába. Magyarok, románok és oroszok egyre inkább az erdélyi-kérdés autonómia alapján történő megoldása, nem pedig a határmódosítás felé hajlanak. Mindenféle kisebb határmódosítási terv elvágna a román területen belül húzódó észak-déli vasútvonalat, amelynek töretlen működése nélkülözhetetlen a térség gazdasági életéhez. Nagyobb mértékű határmódosítások etnikai alapon nem igazolhatóak. Úgy tűnik, a Szovjetunió azzal, hogy (1945 márciusban) a közigazgatást *de jure* a román kormánynak adta – míg *de facto* nagyrészt a helyi magyar kommunisták kezében hagyta –, megtalálta az erdélyi politikai kérdés legjobb, közvetlen megoldását. Mindenesetre valószínű, hogy a Szovjetunió által régóta kialakított rendezés megváltoztatásáról meg tudnánk őket győzni. Mivel Erdély gazdasági fejlődése teljes egészében Románia és Magyarország kielégítő viszonyától függ, a két ország közötti kereskedelmi akadá-

⁵⁵ PRO FO 371 57154 Reconstruction U 3137 J. Marjoribanks 1946. február 26-i és A. Russel február 28-i feljegyzései

lyokat csökkentő orosz politika hosszútávú megoldást jelenthet egy olyan problémára, amelyet – figyelembe véve Oroszország túlsúlyát e térségben – inkább gazdasági, mint politikai természetűnek tekinthetünk. (Mindezek alapján) most tájékoztattuk az Egyesült Államok küldöttségét, hogy nem ellenezzük, ha felvetik a határkérdést, amennyiben ezt helyesnek tartják, de a magunk részéről nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a Románia és Magyarország között létező határ megváltoztatása valóban kívánatos lenne.”⁵⁶

A román király 1946 február 26-án Le Rougetel angol politikai képviselőnek vetette fel az erdélyi határ fenntartásának kérdését. Másnap, február 27-én Burton Y. Berry bukaresti amerikai politikai képviselőtől hat kérdésben kért magyarázatot: (1) az Egyesült Államok továbbra is részt kíván-e venni a moszkvai háromoldalú határozat romániai végrehajtásában? (2) az amerikai kormány nézete szerint a román békeszerződés ratifikálása után a szovjet csapatoknak el kell-e hagyniuk Romániát? (3) a Groza-kormány esetleges választási veresége komoly következményekkel járhat; az amerikai kormány osztja-e ezt a nézetet, vagy a három szövetséges nagyhatalom elfogad bármilyen kormányt, amely a választásokkal a népakarat megnyilvánulásaként jön létre? (4) egyes miniszterek azt állítják, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a Románia és Magyarország közötti határt újra kívánja rajzolni. Mivel a jelenlegi határt az első világháború után az angolok és az amerikaiak hozták létre, éppannyira fontos a határ megtartása (változtatlanul hagyása) az angol-amerikai tekintély romániai megőrzése szempontjából, mint maguknak a románoknak. (5) az amerikai kormány a békeszerződés megkötése után kíván-e egyáltalán a román gazdasági helyzettel foglalkozni? (6) a békeszerződés aláírása után az Egyesült Államok kíván-e kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni Romániával?⁵⁷

Berry 1946 március 6-i táviratában arról értesítette az amerikai külügyminisztert, hogy (1945 decemberében) szovjet hivatalos személyek tájékoztatták a románokat, miszerint az amerikaiak meg kívánják változtatni az erdélyi határt Magyarország javára. A Groza-kormány tisztviselői erre hivatkozva azt hangoztatják, hogy „a szovjet kormány Románia védelmezője a tervezett angol-amerikai agresszió ellen.” Ráadásul emlékeztették a románokat arra, hogy „a szovjet kormány a fegyverszüneti tárgyalások alatt egyértelműen kívánta egész Erdély Romániának való visszaadását, amit Churchill úr akadályozott meg, ragaszkodván ahhoz, hogy a végső rendezés békekonferencián dőljön el”. Berry a király főudvarmesterének közléseiről is beszámolt. Negel szerint a román parasztot nem érdekli, ha a szovjet igények következtében az állami költségvetéshez hat számjegyet adnak, de „ugyanazt a parasztot mélyen megrázná, ha a határállomást néhány kilométerrel arrébb tolnák”. Negel a londoni külügyminiszter-helyettesi ér-

⁵⁶ PRO FO 371 57153 U 2349/69/70 1946 február 28-i összefoglaló a román békeszerződés területi rendelkezéseiről. Hivatkozik rá Balogh Sándor id. mű 147. l.

⁵⁷ FRUS, 1946. vol. VI. Berry 1946 február 28-i 246. sz. távirata 578-579. l.

tekezetet az angolok és az amerikaiak valamint a szovjetek közötti kötélhúzás-ként jellemezte, amelyben a szovjetek a román oldal felé húznak. Az amerikai javaslat híre a román politikai pártokban a szovjet kormány és a Román Kommunista Párt számára előnyös reakciót váltott ki. „Sőt, ha a békefeltételek tárgyalásánál az amerikaiak fenntartják álláspontjukat és a tárgyalások megelőzik a román választásokat, akkor az amerikaiak választási győzelemhez juttatják a kommunisták által támogatott Groza-kormányt.” Berry mindezek alapján négy pontban összegezte véleményét külügyminisztériumának: (1) a szovjet hatóságok következetesen törekedtek és törekedni fognak a jelenlegi Románia és Magyarország közötti határ megerősítésére; (2) ez a magatartás növeli a szovjet kormány tekintélyét Romániában; (3) „javaslatunk az etnikai alapon történő kisebb határmódosításra rendkívül érzékeny pontot érint minden románnál és tekintélyünk csökkenését eredményezné, ha fenntartjuk (a határmódosításra irányuló) nyomásunkat.” (4) „a magyarok, mivel erős csoportjaik mélyen Romániában élnek, legalább annyira elégedetlenek lesznek erőfeszítéseinkkel, mint a románok, ha etnikai okok miatt erőltetjük a határmódosítás elvét, s utána ezt az elvet a jelenlegi határtól csupán néhány kilométeren belül érvényesítjük.” Berry nem ismerte külügyminisztériuma állásfoglalását, mégis azt javasolta, hogy az erdélyi határ módosításának kérdését az ENSZ keretében oldják meg, s ne a békekonferencián.⁵⁸

Az amerikai külügyminiszter Mihály király kérdéseire válaszolva kijelentette, hogy a három nagyhatalom egyeztetett politikája kívánatos; a maga részéről számtalanszor rámutatott a szabad választások útján, a népakarat valódi képviselőként létrehozandó demokratikus kormányok szükségességére; megerősítette a kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándékát; s végül február 28-i – már idézett – beszédére hivatkozva kinyilvánította, hogy a nagyhatalmaknak más szuverén államok területén azok jóváhagyása és szabadon kinyilvánított beleegyezése nélkül nincs joguk csapatokat tartani. Mihály király szóbeli tájékoztatására Byrnes közölte, hogy a fegyverszüneti tárgyalásoknál az amerikai kormány a román–magyar határ esetében is azt az álláspontot képviselte, hogy az összes területi kérdést a végső békerendezésig kell halasztani, így a magyar–román határ kérdését is. „Noha nem hisszük, hogy bármiféle hasznos célt szolgálna jelenleg a békeszerződésekkel kapcsolatos ügyek feltételezéseken alapuló megvitatása, kijelenthető, hogy az Egyesült Államok kormánya minden ilyen természetű kérdést megfelelő időben az érintett térség lakosságának kívánságait a legnagyobb rokonszenvvel fogadva fog megközelíteni és a lehető legnagyobb figyelmet fogja szentelni a probléma etnikai, gazdasági és politikai vonatkozásainak.”⁵⁹

Schoenfeld budapesti amerikai politikai képviselő 1946 március 9-i táviratában a rendelkezésére álló információk alapján egyáltalán nem tartotta biztosnak,

⁵⁸ U.o. 579-581. l. Berry 1946 március 6-i 271 sz. távirata – ismerteti: Balogh Sándor i. mű 146. l.

⁵⁹ U.o. 581. l. Byrnes 1946 március 8-i 148. sz. távirata ismerteti: Balogh Sándor id. mű 146-147. l.

hogy „a szovjetek visszautasítják a magyarok támogatását az erdélyi határ módosításában.” Schoenfeld többek között a Dessewffy Gyulával folytatott beszélgetésre hivatkozva azt állította: „Okunk van feltételezni, hogy a Szovjetunió a revízió mézesmadzagját húzta el a magyarok előtt gazdasági engedmények kicsikarása érdekében.” Schoenfeld szerint ha köztudomásúvá válik az amerikai szándék az erdélyi határ némi – Magyarország javára történő – módosítására, az rövid távon hatással lehet a politikai helyzetre, míg Romániában a kár rég bekövetkezett, ha a király az angol és az amerikai követtel tudatott véleménye a román közvéleményen alapszik. A budapesti amerikai politikai képviselő ezért a hosszú távú cél megvalósítását szorgalmazta, vagyis azt, hogy Közép-Európában a lehető legtöbb igazságtalan határt meg kell változtatni, amint erre alkalom kínálkozik. A probléma ENSZ-keretbe utalásával gyakorlatilag hátat fordítának egy megoldatlan problémának, noha Schoenfeld készséggel megértette Berry szempontjait, amelyek a bukaresti események nyomása alatt születtek. Schoenfeld felsorolta táviratában, milyen előnyökkel járna, ha védelmeznék az erdélyi határt, vagy ha részt vennének annak módosításában (1) megerősítenék meggyőződésüket abban az elvben, hogy a határok nem statikusak és az igazságtalanságok kiigazíthatók. (2) Ha a minimális magyar követeléseket kielégítenék, megszüntetnének egy olyan okot, ami miatt a Balkánt a problémák állandó góciának tekintik (3) gyakorlati megfontolásból is fontosabb, hogy a határmódosítás hatását a magyar, s nem a román belpolitikára való tekintettel vegyék figyelembe, mivel Magyarország „még mindig kettős zónában található a szovjet terjeszkedés szempontjából, míg a Romániára eső árnyékok már régóta mélyebb színárnyalatúak.”⁶⁰

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten a szovjet küldöttség 1946 március 11-én a román, március 27-én a magyar békeszerződés tervezetében – anélkül, hogy Románia Németország elleni hadviselését megemlíttette volna – a második bécsi döntés semmissé és meg nem történtté nyilvánítását, „egész Erdély Romániához tartozását” javasolta. A Foreign Office ugyan még az 1945 szeptemberi szovjet tervezetnél is rosszabbnak tartotta az előterjesztést, de az angol küldöttségnek nem volt érdemi ellenvetése a szovjet tervezettel szemben, hozzájárulását a trianoni határ helyreállításához viszont attól tette függővé, hogy a békeszerződésben pontosan rögzítsék Románia valamennyi határának vonalát, így a szovjet–román határét is. J. C. Dunn, a londoni amerikai küldöttség vezetője pedig 1946 március 19-én a szovjet álláspont ismeretében módosította a State Departmentnek 1945 szeptember 20-án a magyar–román határkérdésben előterjesztett álláspontját. Az amerikai külügyminiszter-helyettes összefoglalójában emlékeztetett arra, hogy a londoni Külügyminiszteri Tanácsülésen az angolok és a franciák támogatták az etnikai viszonyok tanulmányozására vonatkozó javaslatukat abból a szempontból, hogy egy kis területrészt Magyarországnak való juttat-

⁶⁰ U.o. 272-273. l. Schoenfeld 1946 március 9-i 486. sz. távirata – ismerteti Balogh Sándor id. mű 147. l.

tása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát. J. C. Dunn megállapította, hogy a „britek most kevésbé lelkesek” ebben az ügyben; nem bizonyítható a budapesti jelentések azon állítása sem, miszerint a Szovjetunió késznek mutatkozik a határmódosításra. Guszev, a londoni szovjet küldöttség vezetője ugyanis határozottan kijelentette március 11-én, hogy kormánya szerint egész Erdély Romániának adandó. A szovjet álláspont tehát szilárdnak tekinthető. J.C.Dunn ennek alapján kijelentette: „a határmódosítás ügye nem eléggé világos ahhoz, hogy indokoljon egy nagyobb vitát. A rendelkezésre álló statisztikák szerint határmódosítás – hacsak nem kötik egybe lakosságcserevel – nem adhat vissza Magyarországnak jelentős számú magyart anélkül, hogy jelentős számú román ne kerülne magyar uralom alá. Valószínűtlen, hogy az idegen uralom alá kerülők számát 100.000-nél többel csökkenteni lehet. Ez nem oldaná meg a kisebbségi kérdést. Az Erdély-kérdést nem lehet megoldani a határok megnyirbálásával. Noha a jól megalapozott magyar követelések kielégítése a magyar demokratikus erőknek lélektanilag kedvezne, kétséges, hogy kis határmódosítás mennyire járulna hozzá e térség politikai stabilitásához. Ha elvállalnánk is azt, hogy kitesszük magunkat a román haragnak, a határmódosítás általunk történő szorgalmazása esetén nehezen képzelhető el a magyarok kielégítése. Egy kismértékű változtatás ugyanakkor súlyosbíthatja a Romániában maradt magyarok helyzetét. Ezért politikailag nem lehet kívánatos a jelenlegi békeszerződésekkel a határok megváltoztatásának kísérlete, ellenzünk viszont olyan rendelkezéseket is, amelyek későbbi, más eszközökkel történő határkiigazítást kizárnának. Ezért, ha a kérdés általános megvitatásánál az oroszok semmi hajlandóságot sem mutatnának a határmódosításra irányuló javaslatok érdemi mérlegelésére, a megoldást a román békeszerződés szovjet tervezete VII. cikkelyének következő módosításával kereshetjük: Az 1940 augusztus 30-i bécsi döntés semmisnek és meg nem történtnek nyilvánítandó, fenntartva a lehetőséget arra, hogy a román és a magyar kormány közvetlenül tárgyaljon egymással a határ olyan kiigazításáról, amely jelentősen csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát.”⁶¹ Byrnes 1946 április 5-én jóváhagyta Dunn állásfoglalását és azt április 10-én hivatalosan a külügyminiszter-helyettesi értekezlet elé terjesztették.

Holman, a bukaresti angol követ 1946 április 2-án javasolta, hogy ellensúlyozzák azokat a híreket, amik szerint a Szovjetunió Erdély Romániához való tartozásának „valódi védelmezője”. W.S. Williams, a Foreign Office dél-európai főosztályvezető-helyettese Mihály király február 26-i, Tătărescu március 25-i közléseire utalva sem tartotta szükségesnek, hogy az angol kormány a békeszerződés egészének elkészülése előtt nyilatkozzon annak egyik cikkelyéről, csupán arról kívánta a román királyt tájékoztatni, hogy a döntés a Külügyminiszterek Tanácsára tartozik; jól ismerik a román nézeteket és azokat teljes mértékben figyelembe

⁶¹ U.o. 586-588. Byrnes 1946 április 5-i washingtoni 315. sz. távirata, valamint PRO FO Reconstruction Department U 2677/69/70 James Marjoribanks 1946 március 9-i feljegyzése

fogják venni. Holman javaslatában a fegyverszünet 19. cikkelyének megerősítését igényelte. Williams rámutatott arra, hogy román szempontból ennek értelmezése a lényeges, vagyis azt szeretnék tudni, hogy Erdély egészét, vagy annak csak nagyobb részét kapják meg. Lord Hood, a békeszerződés-előkészítő osztály vezetője április 4-i feljegyzésében az amerikai küldöttség javaslat-tervezetét ismertette, amely szerint „a trianoni határt állítják helyre azzal a fenntartással, hogy Magyarország és Románia egymás között megegyezhet határmódosításról.” Sir Gladwyn Jebb külügyminiszter-helyettes április 6-án már amerikai kollégája – fent ismertetett – instrukcióiról számol be, vagyis arról, hogy a külügyminiszter-helyettesi értekezlet következő ülésén felveti az erdélyi kérdést. J.C. Dunn az angol politikát úgy értelmezte, hogy a brit küldöttség mindaddig tartózkodni szeretne az erdélyi kérdés megvitatásától, „amíg a szovjetektől végső bizonyosságot nem szereznek” arról, hogy Románia többi határai hol húzódnak. Az amerikai külügyminiszter megértőnek mutatkozott azon angol álláspont iránt, amely a szovjeteket világos állásfoglalásra kívánta készíteni, de mégis úgy vélte, hogy Erdélyt megvitatathatják azelőtt, mielőtt a többi kérdésben kielégítő eredményt érnének el. G. Jebb végül is egyetértett azzal, hogy az erdélyi vitát nem lehet a végtelenségig halasztani, annál is inkább, mert véletlenül éppen akkor kapta kézhez azt az 1941-es szovjet térképet, amely a Duna torkolatnál a pontos szovjet–román határt mutatta. Az angol külügyminiszter-helyettesnek már több kétsége volt a Foreign Office azon válaszával kapcsolatban, amit az az amerikai javaslatra készített elő. G. Jebb szerint „természetesen, ha a határ ugyanaz marad – kivéve ha Románia és Magyarország közös megegyezést köt –, akkor valószínűleg a trianoni határ fog fennmaradni, mivel nem valószínű, hogy a románok bármit is feladnának. Következésképpen az egész elgondolás csak látszatmentő (face-saving), de hogy kinek a látszatát sikerül megmenteni (though whose face is going to be saved), azt nem nagyon tudom, kivéve ha találunk Pazvolsky úr hivatalában (Foreign Office kutató részlegében – a szerző megjegyzése) egy ennek tisztázására vállalkozó kutatót. Feltételezem ezért, hogy legjobb azt válaszolnom: nincs különösebb kifogásom az amerikai terv ellen, feltéve, ha abba többi kollégám is beleegyeznek.” G. Jebb a román király megnyugtatóására azt a formulát javasolta, hogy angol részről nem támasztanak nehézséget azzal szemben, hogy Románia Magyarországgal közös határa nagyjából a trianoni határ legyen, de ügyelni fognak arra is, hogy Románia többi határát is pontosan határozzák meg. Az angolok arra törekedtek, hogy Románia hátrányára ne történhessen kísérlet az 1940-es határok megváltoztatására. A Foreign Office dél-európai főosztályának vezetői ezzel az állásfoglalással egyetértettek, csupán azt kifogásolták, hogy a királyra nem lesz valami megnyugtató hatással „a nagyjából” a trianoni határ formula. Ezért azt javasolták: „egyenesen mondják meg a királynak, hogy nem áll szándékukban a határ módosítását szorgalmazni, kivéve azt, amelyről a román és a magyar kormány megegyezik egymással”. Bevin külügyminiszter 1946 április 17-i táv-

iratában mindezek alapján tájékoztatta Holmant, hogy a londoni háromoldalú tárgyalásokon még nem döntöttek el véglegesen az erdélyi határ kérdését, „ugyanakkor nincs okunk kételkedni abban, hogy valójában a trianoni határt fogják helyreállítani.” Az angol külügyminiszter mindaddig nem tartotta célszerűnek sem nyilatkozat kiadását, sem álláspontjuk közlését a Groza-kormány tagjaival az erdélyi kérdésben, amíg Románia többi határának pontos vonala nem tisztázódik. Bevin azonban utasította bukaresti képviselőjét: tájékoztassa a román királyt, hogy nem áll szándékukban a trianoni határ bármiféle módosításának javaslata, vagy támogatása, habár természetesen „készek elismerni bármilyen határkiigazítást, amely Románia és Magyarország kölcsönös megegyezésével jön létre.”⁶²

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet 1946 április 16-i ülésén a három nagyhatalom képviselői úgy döntöttek, hogy a békeszerződés-tervezetbe az 1938 január 1-ei román–magyar határ visszaállítását előíró cikkely kerüljön be. Nem egyeztek meg viszont egy szovjet javaslat („s ezzel egész Erdély Románia területéhez csatolatik”) és egy amerikai módosító indítvány („ugyanakkor a szövetséges és társult hatalmak készek elismerni a román–magyar határ minden olyan kiigazítását, amelyben a közvetlenül érdekelt felek *utólag* kölcsönös megállapodásra juthatnak, és amely jelentős mértékben csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát”)⁶³ beiktatásáról a békeszerződés-tervezet szövegébe. (Az én kiemelésem – F.M.) Mivel a szovjet javaslat más megfogalmazásban ugyan, de a közösen elfogadott cikkely tartalmát ismételte meg, ezért a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi első ülészaka (1946 április 25 – május 16) egyedül a kétoldalú megállapodás lehetőségét felvető amerikai módosításról dönthetett.

A magyar kormányküldöttség moszkvai útja és a Sebestyén-misszió

Kertész István, a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője 1946 március 13-ára befejezettnek nyilvánította tevékenységét, mivel a magyar koalíciós pártok a békecélok meghatározásában nem jutottak egyezsége. Április 5-én Nagy Ferenc miniszterelnökhöz intézett levelében megállapította, hogy február 1-e óta jegyzéket sem tudtak elküldeni és ez azt eredményezheti, hogy „még erdélyi vonatkozásban sem leszünk képesek a magyar nép alapvető életigényeire

⁶² PRO FO 371.49145 R 5227/257/37 Williams 1946 április 4-i, Lord Hood április 4-i G. Jebb április 6-i, Williams április 9-i, Jebb április 13-i feljegyzése és Bevin április 17-i 158. sz. távirata Bukarestbe

⁶³ MAE. AD. Serie Y Internationale 1944-1949. 138. kötet UMKL-KÜM BÉO.

megfelelően rámutatni”.⁶⁴ Kertész a lemondását felajánló levél elküldése után Gyöngyösi külügyminisztertől értesült arról, hogy a helyzet mégsem annyira reménytelen: szovjet meghívásra rövidesen Moszkvába utazik a magyar kormányküldöttség.⁶⁵ Április elejére a baloldali pártok álláspontja is megváltozott a Romániával szembeni területi követelésekről: úgy döntöttek, hogy szovjet támogatást kell kérni az erdélyi kérdés rendezéséhez. Rákosi a kisgazdapárti vezetők értesítésére adta, hogy szovjet információkra támaszkodva négy- és tízezer négyzetkilométer közötti területi igényt lehet felvetni és ebben az esetben bizonyos mértékű támogatásra lehet számítani.⁶⁶

Gyöngyösi János külügyminiszter moszkvai útja előtt azt kérte, hogy részére egy olyan magyar–román határrendezési terv készítsék el, amely a Partium egy részét csatolja Magyarországhoz. Annak ellenére, hogy „a magyarság leghomogénebb tömegben a Székelyföldön lakik”, annak Magyarországhoz csatolását kilátástalannak ítélte. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya 1946 április 6-án kapta meg az Államtudományi Intézettől Jakabffy Imre három nappal korábban elkészített magyar–román határtervét. A romániai magyarság jövőjét biztosító és a románok jogos érdekeit sem sértő határvonalként azt a kompromisszumos megoldást javasolta, hogy „területi igényünk akkora legyen, amelyen elfér a romániai magyarság az utolsó lélekig, méghozzá olyan területen, amely Magyarországgal szomszédos. Ez pedig nem lehet más, mint a Máramaros megyétől Temesvárig húzódó terület, amit röviden »Partium«-nak nevezhetünk.” A 22055 km²-nyi területen 1930-ban 1.554.788 lakos élt. Jakabffy szerint „az ajánlott területi megoldás már kiindulópontjaként magában rejtje annak a lehetőségét, hogy népcsere útján oldódjék fel a magyar–román területi vita”.⁶⁷

1946 április 8-án, a Moszkvába utazás előtti estén Gyöngyösi hívta Kertész Istvánt és közölte vele, hogy a Tildy Zoltán köztársasági elnöknel tartott tanácskozás a javaslatban körvonalazott területi igényeket túlzottnak, illetőleg irreálisnak találta, mert annak alapján 865.000 román és csak 495.000 magyar⁶⁸ került volna Magyarországra. Mindezek ellenére a Tildynél tartott megbeszélés úgy döntött, hogy Gyöngyösi vigyen magával egy olyan tervet is, amely csupán a határmenti magyartöbbségű területek átcsatolását tenné lehetővé. Ennek végrehajtásaként készítette el Kertész István a Teleki Intézet szakértőivel április 8-áról 9-ére virradó éjszaka az un. kis partiumi területátcsatolási tervet,⁶⁹ amelynek

⁶⁴ UMKL-KÜM BÉ.O. Kertész István 1946 április 5-i 65/res.Bé. – 1946. sz. levele Nagy Ferenchez.

⁶⁵ St.Kertész: Diplomacy in a Whirlpool, id. mű. 180. l.

⁶⁶ Ferenc Nagy: The Struggle behind the Iron Curtain (MacMillan, New York, 1948) Magyarul: Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött (Európa-História, 1990) I. kötet 271. l.

⁶⁷ UMKL-KÜM BÉ.O. Jakabffy Imre 1946 április 3. 925/Bé – 1946. sz. magyar–román határterve hét térképmelléklettel.

⁶⁸ Az 1930-as román anyanyelvi statisztika szerint. A moszkvai utazás előtti 1946 április 8-i 100 sz. minisztertanácson erről külön nem folyt vita.

alapján Magyarországhoz kerülne 11.800 km² terület 442.000 magyar és 421.000 román lakossal. Gyöngyösi felhatalmazást kapott a Tildynél tartott tanácskozás résztvevőitől arra, hogy előadhassa a 22.000 km²-nyi terület átcsatolását célzó partiumi tervet, de mint kiegészítő megoldást magával vitte a kizárólag a határmenti magyarság átcsatolását lehetővé tevő tervezetet is. Kertész nem tartotta helyesnek, hogy Moszkvában két javaslatot terjesszenek elő, de – nyilván Rákosi 4.000 – 10.000 km² közötti területi javaslatának hatására – végül ezt az eljárásmodot fogadták el a magyar koalíciós pártok.

A magyar kormányküldöttség moszkvai tárgyalásairól (1946 április 9-18.) Gyöngyösi Jánosnak három, angol nyelvre fordított, Kemény Ferencnek pedig egy összefoglalója maradt fenn, amelyeket annak idején eljuttattak a budapesti amerikai követhoz. Április 9-én Gyöngyösi János Molotov szovjet külügyminiszternek térképmelléletek segítségével magyarázta el a tervezeteket. Az első javaslat 11.800 km², 967.000 lakos Magyarországhoz csatolását irányozta elő. A magyar külügyminiszter indoklása szerint ez lenne a határ etnikai alapon történő újrendezése, aminek hátránya, hogy a magyarok többsége Romániában maradna, míg sok román kerülne Magyarországhoz. Gyöngyösi ezért előterjesztette azt a javaslatát, mely szerint annyi román legyen magyar területen, amennyi magyar román területen. Ez az alapja a 22.000 km²-re vonatkozó második tervezetnek. Molotov figyelmesen végighallgatta a magyar érveket és azt mondta, hogy a fegyverszüneti egyezményben a szövetségesek megígérték Romániának: támogatják Romániát Erdély vagy annak nagyobb része visszacsatolásában. Gyöngyösi kijelentette, hogy tervezete nem áll ellentétben ezzel, mivel „maximális igényünk 22.000 km², vagyis az erdélyi terület 1/5-e.” A magyar külügyminiszter ismertette a magyar-csehszlovák tárgyalásokat és a két állam igényeit. A szovjet külügyminiszter jóváhagyólag tudomásul vette a lakosságcsere-egyezményt és azon reményének adott hangot, hogy Csehszlovákia egyenlő jogokat fog biztosítani a szlovákiai magyaroknak. Molotov megköszönte a magyar expozét és a beszélgetést befejezettnek nyilvánította anélkül, hogy bármit is elárult volna a szovjet szándékokról.

Sztálin 1946 április 11-én fogadta Nagy Ferencet, Gyöngyösit, Szakasitsot, Gerőt és Szekfút. A magyar miniszterelnök köszönetet mondott a felszabadításért és azért a demokratikus fejlődésért, amit az ország szovjet támogatással kaphatott, majd beszélt a földreformról, a bányák államosításáról, a bankok ellenőrzéséről, s kijelentette: úgy gondolja, szükséges jelentést tennie a magyar demokrácia egy évének eredményeiről. Sztálin félbeszakította és azt mondta, hogy *Magyarország szabad és független ország, ezért miniszterelnöke nem köteles jelen-*

⁶⁹ UMKL-KÜM BÉ.O. Kertész István 1946 április 10-i 70/Bé.res. – 1946. összefoglalója „A magyar-román területi rendezés problémája. Partium-os megoldás” Némethy (Benisch) Arthur: „Javaslat Magyarország határainak megállapítására” (1945 augusztus 10.) „A trianoni határ módosítása” (1945 augusztus 16.).

Nagy Ferenc miniszterelnök és a magyar kormányküldöttség 1946 áprilisában Moszkvában meglátogatja az Állami Történelmi Múzeumot

tést tenni, úgyhogy Nagy expozéját egy baráti ország közléseként fogja fel. Nagy Ferenc Sztálintól egy vagy két szovjet gazdasági tanácsadót kért, majd a szovjet miniszterelnök kérdésére kifejtette, hogy a Vörös Hadsereg magatartásával régebben volt némi probléma, mint ahogy ez általában történik megszállás esetén, de most már a panaszok a minimumra csökkentek. Sztálin ekkor kijelentette, hogy *a megszálló csapatokat hamarosan kivonják Magyarországról és csak kisebb csapatok maradni.* A szovjet miniszterelnök a jóvátételfizetés idejének meghosszabbításába, a Magyar Állami Vasutak sérelmeinek elintézésébe, a nyugat-európai területen található magyar javak, de legalábbis az arany visszaszolgáltatásának támogatásába is beleegyezett. Nagy Ferenc a békeelőkészítésről szólva kijelentette, hogy nincsenek követeléseink Jugoszláviával szemben, majd a magyar-csehszlovák lakosságcsere említve megállapította, hogy sokkal több magyar él Szlovákiában, mint fordítva. Sztálin nem ebben látta a probléma lényegét. A szovjetek 1 millió lengyelt telepítettek át, s cserébe csak 100.000 ukránt kaptak, ennek ellenére végrehajtották a lakosságcsereét. Sztálin hozzáfűzte: *nem mindegyik kormány képes ilyen bátor intézkedések megtételére.* A szovjet miniszterelnök szerint *a csehek készek lennének a területi kérdésekről tárgyalni, de tartanak a szlovákoktól,* s kijelentette: *véleménye szerint a szlovákiai magyaroknak abszolút jogos igénye az egyenlő jogok elnyerése.*

Nagy Ferenc ezután rátért az erdélyi kérdésre és bejelentette, hogy külügyminiszterének tervezetei vannak e témáról. Puskin félbeszakította és azt mondta,

hogy a külügyminiszternél térképek is találhatóak. Ekkor Gyöngyösi megmutatta a térképeket Sztálinnak, aki felállt székéről és nagy érdeklődéssel tanulmányozta a térképet. Gyöngyösi ismertette javaslatait, ugyanúgy, ahogy azt Molotovnál tette. Sztálin az egész idő alatt figyelmesen hallgatta és többször a térképekre tekintett. Kétszer is megkérdezte, hogy benne foglaltatik-e a tervben valamilyen *lakosságcsere*, mire Gyöngyösi tagadólag válaszolt ugyan, de a lakosságcsere beépíthetőnek tartotta tervezetében. Sztálin tréfásan megjegyezte, ha a szovjetek elfogadják a tervet, Románia királya le fog mondani trónjáról. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy akkor legalább Románia is köztársaság lesz, mint Magyarország. Sztálin ekkor megkérdezte Molotovot, milyen feltételeket tartalmaz a román fegyverszüneti egyezmény. Molotov emlékeztette arra, hogy a szövetségesek támogatást ígértek Romániának Erdélyre vagy legalábbis annak nagyobb részére vonatkozó követeléseit illetően. Sztálin gondolkozott egy kicsit és közölte, hogy „átgondolja a dolgot”, s utána újra találkoznak. Gyöngyösi a kétórás beszélgetésről készített összefoglalójának végén megállapította, hogy az „baráti jellegű volt Sztálin személyiségének köszönhetően, aki annak ellenére, hogy történelmi egyéniségével mély benyomást gyakorolt ránk, mégis megmutatta egyéniségének emberi és bátorító oldalát. A küldöttség tagjai érezték, hogy egy nagy ország legnagyobb fiával és lehet, hogy a történelem legnépszerűbb egyéniségével állnak szemben, akinek monumentalitásából ugyanakkor nem hiányzott bizonyos szellemi közösség velünk”.

Gyöngyösi 1946 április 12-én Dekanozovval tárgyalt. A szovjet külügyminiszter-helyettes kijelentette: „Azt, hogy milyen követelésekkel lépnek fel a békekonferencián, a magyar kormánynak, s különösen Nagy Ferencnek, mint miniszterelnöknek és a többségi párt vezetőjének kell eldönteni.” Véleménye szerint a miniszterelnök megvitathatná a témát Grozával, kísérletet téve arra, hogy megegyezzen vele. Gyöngyösi ezután előadta, hogy semmi esélyt nem lát a megállapodás elérésére. Ha Groza a választások előtt egyetlen négyzetkilométernyi területről lemondana, nagy politikai kárt okozna magának. A magyar kormányt azzal vádolnák, hogy elmulasztotta az alkalmat sokkal jobb eredmény elérésére, ha nem bocsátkozott volna Grozával tárgyalásokba. A felelősség olyan nagy, hogy egyik kormány sem tudná vállalni. A csehszlovák tárgyalások során Clementis-szel arra a következtetésre jutottak, hogy hiába tanúsít mindkét fél jóindulatot a legfőbb kérdésekben, a szóbanforgó politikai kérdések olyan természetűek, hogy csak nemzetközi döntéssel lehet őket megoldani.⁷⁰

⁷⁰ Gyöngyösi feljegyzéseinek angol nyelvű fordítása. Stephen D. Kertész: *The last European peace conference – Paris, 1946.* (University Press of America, 1985.) 116-123. l. Arthur Schoenfeld 1946 április 22-én terjesztette fel J.C.Dunn külügyminiszter-helyettesnek Londonba. Box 100, R 6-43, N.A. Az eredeti magyar nyelvű jegyzőkönyvet értekezésem megírása után közölte: Békés Csaba: *Dokumentumok a magyar Kormánydelegáció 1946 áprilisi moszkvai tárgyalásairól* in *Régió* 1992/3 161-194 l.

Molotov 1946 április 15-én válaszolt a magyar küldöttség által a moszkvai megbeszélések során felvetett kérdésekre. Annak a véleményének adott kifejezést, hogy a magyar-csehszlovák és magyar-román viszonylatban fennálló függő kérdéseket a két érdekelt országnak *közvetlen tárgyalások* útján kell rendeznie. A román-kérdéssel kapcsolatban külön kiemelte, hogy „nem tartaná célszerűnek, ha Magyarország a kérdést anélkül vinné a békekonferencia elé, hogy a románokkal e tárgyban előzetes megbeszélést folytatott volna.” Gyöngyösi nem lelkesedett a kétoldalú tárgyalásokért, mivel mind Csehszlovákia, mind pedig Románia választások előtt állt. „Éppen ezért Magyarország csak akkor bocsátkozhatik bele ilyen közvetlen tárgyalásokba, ha e tárgyalások felvételét az érdekelt kormányoknál a Szovjetunió kormánya kezdeményezi.” Nagy Ferenc erre közbevetőleg megjegyezte, hogy „amennyiben ezek az országok nem tudnának egymás között megegyezni, úgy meg kell egyeztetni őket”. Gyöngyösi megkérdezte, hogy ki kezdeményezze a tárgyalásokat, mire Molotov külügyminiszter azt válaszolta, hogy „természetesen az, akinek e tárgyalásokhoz érdekei fűződnek, vagyis Magyarország.” (Kiemelés tőlem – F.M.)⁷¹

A magyar kormányküldöttség szovjet fogadtatására jellemző Sztálin 1946 április 16-án elmondott pohárköszöntője. A szovjet miniszterelnöknek úgy tűnt, hogy „jelenleg sok közepes és kis ország tart a szovjetektől. Ez a félelem megalapozatlan. Lenin kijelentette, hogy minden nemzet, legyen az nagy vagy kicsi, különleges értékkel és fontossággal bír az emberiség szempontjából. Ez az elv irányítja most is a szovjet politikát. A szovjet népesség több mint fele nem orosz, hanem sok nemzetiségből áll. Ezek a nemzetiségek teljes autonómiát és szabadságot élveznek. A szovjetek mindig rokonszenvet éreztek Magyarország iránt, és mindig baráti viszonyt kívántak vele.” Sztálin örömeinek adott hangot, hogy a magyar nemzet vezetői demokraták és hangsúlyozta: a Szovjetunió barátságot kíván Magyarországgal, függetlenül az utóbbi kormány-berendezkedésétől.⁷²

A magyar kormányküldöttség hazatérése után Nagy Ferenc tájékoztatta a látogatás eredményeiről az angol és az amerikai követet, a külföldi magyar misszióvezetők pedig fogadóországbeli kollégáikat. Sztálinnak a jóvátételi idő 6-ról 8 évre emelését jelentő engedményei a többi szovjet szférába tartozó országnak, Romániának, Finnországnak is megadattak. A szovjet demobilizálással összefüggésben a csapatok létszáma valóban csökkent: 1945 tavaszán milliós nagyságrendű hadseregek mozogtak Magyarország területén; 1945 szeptemberben 920 ezer, 1946 áprilisban 760 ezer, 1946 szeptemberben már csak 220-250 ezer főnyi szov-

⁷¹ UMKL KÚM Bé.O. Kemény Ferenc 1946 április 15-i 1119/Bé – 1946. sz. feljegyzése; idézi Balogh Sándor id. mű 159-160.

⁷² *St.D.Kertész: The last European peace conference*, 128.l.

jet katonaság volt jelen, számukat a békekötés után 50 ezerre kívánták csökkenteni.⁷³ A magyar kormányküldöttség beszámolója a szovjet közlések értelmezéséről két vitát is elindítottak: a csehszlovákiai magyarok kisebbségi jogainak biztosításáról és a Romániával szembeni magyar területi igények szovjet támogatásáról. Sztálin cinikus kijelentése, amely a „lakosságcsere” címén az összes csehszlovákiai magyar befogadására biztatta Nagy Ferencet, valamint a „néppel földet” elv visszautasítása nehezen volt félreérthető. A magyar miniszterelnök április 20-i sajtónyilatkozatában hangsúlyozta, hogy számíthatnak a szovjetek támogatására a csehszlovákiai magyarok kisebbségi jogainak biztosításában.⁷⁴ Ripka csehszlovák külkereskedelmi miniszter viszont ellenkező értelmű tájékoztatást kapott Sztálintól Moszkvában. Ripka szerint a szovjet miniszterelnök nem látott okot arra, hogy Csehszlovákia, amely harcolt a náci ellen, akár „egy talpalatnyi” földet is átengedjen Magyarországnak; a lakosságcsere től függetlenül Magyarországnak a lehető legtöbb magyart be kell fogadnia; a Csehszlovákiában maradó magyarok elveszítik nemzetiségüket. Ezzel kapcsolatban Sztálin ellenezte, hogy bármely államban különleges előjogokat adjanak nemzeti kisebbségeknek.⁷⁵ Schoenfeld viszont a fenti „félreértést” annak tulajdonította, hogy Sztálin vagy nem volt őszinte csehszlovák és magyar látogatóival, vagy véleményét a Ripka által előadottak hatására megváltoztatta.⁷⁶ Arra, hogy melyik interpretáció volt a helyes, a magyar közélet szereplői csak a párizsi értekezleten ébredtek rá.

A másik „interpretációs” kérdés a magyar-román határkérdésben elfoglalt szovjet állásfoglalás mibenléte volt. Abból, hogy szovjet részről kétoldalú tárgyalásokat ösztönöztek, valamint meghallgatták a magyar határmódosítási terveket, egyes magyar kormányférfiak messzemenő következtetéseket vontak le. Nagy Ferenc tájékoztatójából és a többi külföldi diplomatával folytatott beszámolókból azonban egyértelműen kiderül, hogy a szovjet vezetők a területi kérdés eldöntésénél a román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye alapján lehetségesnek tartották ugyan a magyar igények felvetését, de nem kötelezték el magukat azok tá-

⁷³ N.A. 740.00119 Control (Hungary) 9-2546 A casertai szövetséges főhadiszállás (AFHQ) amerikai képviselőjének 1945 szeptember 25-i 3695 sz. távirata.

740.00119 Control (Hungary) 4-446 Schoenfeld 1946 április 4. budapesti 640. sz. távirata (Oltványi MNB igazgató közlései).

740.00119 Control (Hungary) 9-1046 Schoenfeld 1946 szeptember 10-11-i budapesti 1705. sz. távirata.

⁷⁴ FRUS 1946 vol. VI. 368. I. Schoenfeld 1946 április 24-i budapesti 762. sz. távirata

⁷⁵ FRUS 1946 vol. VI. 367. I. Steinhart 1946 április 19-i prágai 593 sz. távirata

⁷⁶ FRUS 1946 vol. VI. 368. I. Schoenfeld 1946 április 24-i budapesti 762 sz. távirata

mogatására.⁷⁷ Rákosi Mátyás a kormányküldöttség moszkvai tartózkodása idején, 1946 április 15-én közölte a budapesti angol követtel: „némi remény van arra, hogy Magyarország visszakapja Északnyugat-Erdély egy részét, vagyis azt a részt, ami tisztán magyar lakosságú, és amely a jelenlegi határral szomszédos. Úgy gondolta, hogy Oroszország kedvezően tekintett erre és arról is hallott, hogy Nagy-Britannia és Amerika nem idegenkedik egy ilyen módosítástól.”⁷⁸ A magyar remények annál inkább megalapozatlanabbnak bizonyultak, mivel Dekanozov szovjet külügyminiszter-helyettes, majd Molotov külügyminiszter a magyar kormányküldöttség Szovjetunióbeli látogatásának napjaiban biztosította a moszkvai román képviselőt arról, hogy a Szovjetunió bármilyen módosítás ellen védelmezni fogja Románia akkori, Magyarországgal közös (vagyis a trianoni – F.M.) határvonalát.⁷⁹ Molotov még azt is közölte Iorgu Iordan professzorral, a moszkvai román politikai képviselővel, hogy Nagy-Britannia támogatja, hogy Erdély jelentős részét Magyarországnak engedjék át.⁸⁰ Stoica, a román külügyminisztérium vezértitkára ennek azonban nem adott hitelt, mivel Londonból érkező jelentésekből tudta, hogy ez nem felel meg a valóságnak. A moszkvai román nagykövet francia kollégájának e napokban fejtette ki, hogy készek átengedni a „24000 km²-es” területet, ha Erdélyből valamennyi, azaz mind a másfélmillió magyart kitelepítik.⁸¹ A román kormány a Moszkvából érkező hírek hatására 1946 április 15-én utasította londoni képviselőjét, hogy a külügyminiszter-helyettesi értekezlettel jegyzékben kérje a trianoni határ megerősítését, illetve Románia Magyarországgal szembeni jóvátételi igényeinek elfogadását. A szovjet kormány a háromhatalmi döntéshozatal elvének megfelelően járt el – a Londonban előterjesztett április 10-i amerikai módosító indítványt figyelembe véve –, amikor ugyanezen a napon, április 15-én Molotov külügyminiszter végül is a magyar

⁷⁷ FRUS 1946. vol. VI. 280-283. Schoenfeld 1946 április 20-i 742 sz. távirata Nagy Ferenc miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről

PRO FO 371.59053. R 6117/3408/21 Gascoigne 1946 április 19-i 421. sz. távirata Nagy Ferenc miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről

R 6403/3408/21. Frank Roberts 1946 április 25-i 1531 sz. moszkvai távirata - Szekfű magyar követ április 24-i közléseiről. C.F.A. Warner 1945. április 18-i feljegyzése Bede István londoni magyar képviselő közléseiről.

MAE A.D.Z. Hongrie vol. 13. Catroux moszkvai francia nagykövet 1946 április 22-i 996-997. sz. távirata Szekfű közléséről.

⁷⁸ PRO FO 371.59005. R 6151/256/21. Gascoigne 1946 április 15-i 211. sz. távirata.

⁷⁹ MAE AD Série Z. Europe 1944-1949. Roumanie vol. 24. Jean-Paul Boncour bukaresti francia követ 1946. április 19-i 339. sz. távirata.

PRO FO 371.59147. Holman bukaresti angol politikai képviselő 1946 április 29-i 554. sz. távirata.

⁸⁰ U.o. Holman 1946 április 29-i idézett távirata.

⁸¹ MAE AD Série Z Europe 1944-1949 Roumanie vol. 24. Catroux moszkvai francia nagykövet 1946 április 17-i 921. st. távirata

kormányküldöttségnek azt javasolta, hogy a magyar-román viszonylatban fennálló függő kérdéseket közvetlen tárgyalások útján rendezzék.

A magyar kormány 1946 április 23-i ülésén elhatározta; megbízottként Bukarestbe küldi Sebestyén Pál rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert, hogy Groza kormányfőnek és helyettesének, Tătărescu külügyminiszternek a kapcsolatok javítására, a területi-kisebbségi kérdés rendezésére miniszterelnöki-külügyminiszteri tárgyalásokat javasoljon. A Minisztertanács ugyanakkor megbízást adott Kertész Istvánnak, a Békeelőkészítő Osztály vezetőjének arra, hogy „a Magyarországgal kötendő békeszerződéssel kapcsolatban területi igényeinket román vonatkozásban jegyzékbe foglaljuk”. A végleges szöveget Gyöngyösi irányelvei szerint készítették el.⁸²

Sebestyén Pált Bukarestbe érkezése után 1946 április 27-én délelőtt Tătărescu külügyminiszter, aznap délután Groza miniszterelnök fogadta. A magyar kormányküldött érzékeltette, hogy „egy baráti nagyhatalom tud lépésünkről, és azt helyesli” és kifejtette jövetele célját a román külügyminiszternek, majd Grozának. Eszerint a „magyar kormánynak, mint az összmagyarság érdekei letéteményesének egy gondja van csupán, nevezetesen az ország határain kívül élő és a magyar állami életből kirekesztett magyarság jövő sorsának alakulása. E magyarságnak legnagyobb része Romániára esik, és ezért érthető, hogy valamennyi szomszédállam között a Romániában élő magyarság helyzete jelenti a magyar kormány számára a legfontosabb problémát. Ilyen körülmények között a magyar kormány a békekonferencián fel fogja vetni a romániai magyarság kérdését, és annak megoldása tekintetében javaslatokat kíván előterjeszteni. A magyar kormány azt óhajtáná, hogy mielőtt a romániai magyarság problémájával a békekonferencia fóruma elé lép, a kérdést a román kormánnyal baráti és bizalmas megbeszélés tárgyává tegye, amely megbeszélések felölelnék a Magyarország és Románia között függőben lévő összes kérdéseket, beleértve egy területi újjárendezést is, amely nélkül a magyar kormány a romániai magyarság problémájának megoldását nem tudja elképzelni.” A román kormány hivatalos válaszát Groza miniszterelnök aznap délután közölte Sebestyén Pállal: „A magyar kormány közvetlen tárgyalásokra irányuló javaslatára azt kénytelen válaszolni, hogy lett volna talán idő, amikor függő kérdéseinket – még a határkérdéseket is – közvetlen tárgyalások útján meg tudtuk volna oldani. Ő tett is kísérleteket abban az irányban, hogy a magyar miniszterelnökkel és külügyminiszterrel találkozzék, de magyar részről olyan választ kapott, hogy az időt nem tartják elérkezettnek egy ilyen találkozóra. Most viszont ő nincs abban a helyzetben, hogy a magyar kormánnyal területi

⁸² UMKL-KÜM Bé.O. Kertész István 1946 április 24-i 80/Bé-res 1946. sz. feljegyzése: „Területi igényeink előterjesztése a béketárgyalásokon”. Az erdélyi kérdés területi megoldásainak különféle variációira az Államtudományi Intézet román referense készített feljegyzést. 1946 április 26-án csatolták a tervezet olyan variációját, amely szerint Arad és vidéke helyett Kolozsvár és környéke csatoltatik Magyarországhoz.

kérdésekről tárgyaljon és ennek két oka van: egy formai és egy érdemi oka. Formai okokból nem tárgyalhat területi kérdésekről Magyarországgal, mert a *probléma a nagyhatalmak előtt fekszik már, és nem tartja helyénvalónak, hogy mi, két kis állam, a nagyok döntésének megpróbáljunk elébe vágni...* Érdemben nem tartja lehetségesnek Groza a határokról való tárgyalást azért, mert ő Erdély egységének megbontását lehetetlennek és végzetes hibának tartja”...(Kiemelés tőlem - F.M.)⁸³

Sebestyén távirati úton értesítette a Külügyminisztériumot a magyar kezdeményezés román visszautasításáról.⁸⁴ Gyöngyösi külügyminiszter április 29-én délután Schoenfeldnek és Puskinnak, Kertész István 30-án Carse angol ügyvivőnek adta át a Romániával kapcsolatos területi igényt tartalmazó jegyzéket szóbeli közléssel kiegészítve, amelyben röviden beszámoltak Sebestyén küldetésének céljáról és Groza elutasító álláspontjának indoklásáról.⁸⁵ Carse a jegyzéket elkésettnek minősítette, mert „hiszen a külügyminiszterek már együtt ülnek. Azt legalább egy hónappal előbb kellett volna átadni... s nem hiszi, hogy az angol kormány területi változás iránti kérelmeinket támogatná.”⁸⁶ Holmant, a bukaresti angol politikai képviselőt Stoica a román Külügyminisztérium vezértikára tájékoztatta, miszerint Románia „csak a trianoni határt hajlandó elfogadni, s ha a magyar kormány a magyar-román kapcsolatok megjavításáról kíván tárgyalni, ezzel meg kell várni a nagyhatalmakkal való békeszerződések megkötését.”⁸⁷ Warner, a Foreign Office tisztviselője mindezt úgy kommentálta, hogy a magyar kormányküldött eszerint – nem váratlanul – „éles visszautasításban részesült”.⁸⁸ Schoenfeld amerikai képviselő 1946 április 30-án Kertész Istvántól kapott tájékoztatás alapján arról is beszámolt, hogy mivel a magyarok szovjet sugalmazásra kezdeményezték a románokkal a tárgyalásokat, ennek visszautasítása után a magyarok a párizsi értekezlet elé terjesztik a kérdést és Puskin előző nap Gyöngyösinek azt mondta, hogy most már a magyarok szabadon megtehetik ezt.⁸⁹ A magyar kormány április végén a szövetséges nagyhatalmak elé terjesztette területi újjárendezésre vonatkozó javaslatát. Ez a békeszerződés-tervezetek kidolgozására éppúgy nem volt hatással, mint az 1946 április 15-én Londonban benyújtott román emlékirat.

⁸³ UMKL-KÜM Bé.O. Sebestyén Pál 1946 április 30-i 1216, 1217/Bé 1946. sz. jelentései. A Grozával folytatott beszélgetésről: Fülöp Mihály: Erdély sorsa 1946. (Sebestyén Pál bukaresti jelentései), História, 1988/2-3. sz. 46-47. l.

⁸⁴ N.A.761.64/4-2946, Schoenfeld 1946 április 29-i 786. sz. távirata.

⁸⁵ UMKL KÜM Bé.O. Kertész 1946 április 30-i feljegyzése, valamint 80/Bé.res – 1946, és 94/Bé.res – 1946. sz. ügyirat, amely a szóbeli közlés 1946. május 2-i írásbeli megerősítését tartalmazza.

⁸⁶ U.o.

⁸⁷ Holman 1946 április 29-i 554. sz. távirata

⁸⁸ PRO FO 371.58145. Warner 1946 április 30-i R 6551/357/31 feljegyzése.

⁸⁹ Schoenfeld 1946 április 30-i 806. sz. távirata, N. A. 764.71/4-3046.

Burton I. Berry, bukaresti amerikai képviselő 1946 május 1-én francia kollégájával osztotta meg jelentései következtetését, miszerint a területi újrendezés több hátránnyal, mint előnnyel jár: a magyar kisebbség Erdély szívéig szétszórt falvakban él, ezért az átrendezés mély zavart keltene e terület életében, amelyhez hozzájárulna, hogy „a magyar hatóságok brutálisan kiutasítanak a visszanyert terület román elemeit.” „Mire lenne tehát jó, ha a történelmi vitát újraélesztve Bukarest és Budapest között diplomáciai ellenségeskedéseket indítanának, hiszen a körülmények – és különösen a Moszkva által diktált politika és annak Groza által történő megvalósítása – Magyarországgal szemben olyan természetűek, hogy hosszú időre lehetővé teszik ezek elkerülését.” Berry nemcsak saját külügyminisztériumával közölte véleményét, hanem az arra kapott válasszal - magánjellel - megismertette Stoica román külügyi vezértitkárt is: eszerint a párizsi amerikai küldöttség az ő, vagyis Berry nézeteivel teljes összhangban álló utasításokat kapott.⁹⁰ Tătărescu április végén értesült Holman bukaresti angol politikai képviselő román királynak átadott üzenetéről. A román külügyminiszter főleg annak tulajdonította London és Washington lemondását 1945 szeptemberi szándékairól, hogy a Szovjetunió diadalra tudta juttatni a román ügyet szövetségeseinél.⁹¹ A román külügyminiszter annyira biztos volt a „Románia számára alapvető probléma” kedvező megoldásában, hogy az április 15-i román emlékirat terjesztését leállította Párizsban és Londonban.⁹²

Petru Groza 1946 április 29-én a magyar román határvitáról, Magyarországgal kapcsolatos politikájáról szóló véleményét így foglalta össze Nékám Sándornak, a bukaresti magyar képviselőnek: „Ő teljesen megérti ..., hogy a magyar kormány a külföldön és különösen Erdélyben élő magyar nemzetiségűek sorsa iránt nagy érdeklődéssel viseltetik. Ő maga is így tenne, ha történetesen Románia határain túl nagyobb számban élnének románok. Azt is megérti, hogy Romániával szemben ezen az alapon a nagyhatalmak előtt bizonyos területi igényeket támaszt a magyar kormány. Közölni kívánja azonban, hogy ez az ő politikáján nem változtat. Biztosíthat arról, hogy magyarbarát megnyilatkozásait nem választási érdekből kezdeményezte, még kevésbé azért, hogy ezáltal a béketárgyalásokon területi előnyöket, vagy a határkérdésben valami eredményt érjen el. Neki a magyarbarátság szívügye, mert meggyőződése, hogy ez a politika mind a két nép számára életbevágóan fontos és az egyedüli helyes út. A határkérdés most a nagyhatalmak kezében van, ők fognak dönteni. Akárhogy is szól a döntés, ő ugyanazt a politikát fogja folytatni, meg fogja csinálni a vámuniót, el fogja érni, hogy a határok spiritualizáltassanak, meg fogja teremteni a két nép végleges barátságát.”⁹³

⁹⁰ MAE AD. Série Z. Europe 1944-1949 Roumanie vol. 24. J. Paul-Boncour bukaresti francia követ 1946 május 1-jei 346-349. sz. és 1946 május 2-i 350-351. sz. táviratai

⁹¹ U.o. J. Paul-Boncour 1946 május 1-jei 352. sz. távirata

⁹² U.o. J. Paul-Boncour 1946 május 1-jei 353. sz. távirata.

⁹³ UMKL-KÜM Bé.O. Nékám Sándor 1946 május 3-i 177/pol. 1946. sz. jelentése

A Sebestyén misszió kudarca következtében túlhaladottá vált a kétoldalú tárgyalás lehetőségét nyitva hagyó amerikai indítvány. A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészakára várt a feladat, hogy a nagyhatalmak a román, illetve a magyar békeszerződés-tervezetben megfogalmazzák közös álláspontjukat a magyar-román területi rendezés kérdésében.

KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSÁNAK PÁRIZSI ÜLÉSSZAKÁRA A MAGYAR KORMÁNYKÜLDÖTTSÉG NYUGATI ÚJA

A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészakáján, amely a békeszerződésről szólt, hogy a Moszkva által diktált politika és annak Groza által történő megvalósítása – Magyarországgal szemben olyan természetűek, hogy hosszú időre lehetővé teszik ezek elkerülését.” Berry nemcsak saját külügyminisztériumával közölte véleményét, hanem az arra kapott válasszal - magánjellel - megismertette Stoica román külügyi vezértitkárt is: eszerint a párizsi amerikai küldöttség az ő, vagyis Berry nézeteivel teljes összhangban álló utasításokat kapott.⁹⁰ Tătărescu április végén értesült Holman bukaresti angol politikai képviselő román királynak átadott üzenetéről. A román külügyminiszter főleg annak tulajdonította London és Washington lemondását 1945 szeptemberi szándékairól, hogy a Szovjetunió diadalra tudta juttatni a román ügyet szövetségeseinél.⁹¹ A román külügyminiszter annyira biztos volt a „Románia számára alapvető probléma” kedvező megoldásában, hogy az április 15-i román emlékirat terjesztését leállította Párizsban és Londonban.⁹²

Petru Groza 1946 április 29-én a magyar román határvitáról, Magyarországgal kapcsolatos politikájáról szóló véleményét így foglalta össze Nékám Sándornak, a bukaresti magyar képviselőnek: „Ő teljesen megérti ..., hogy a magyar kormány a külföldön és különösen Erdélyben élő magyar nemzetiségűek sorsa iránt nagy érdeklődéssel viseltetik. Ő maga is így tenne, ha történetesen Románia határain túl nagyobb számban élnének románok. Azt is megérti, hogy Romániával szemben ezen az alapon a nagyhatalmak előtt bizonyos területi igényeket támaszt a magyar kormány. Közölni kívánja azonban, hogy ez az ő politikáján nem változtat. Biztosíthat arról, hogy magyarbarát megnyilatkozásait nem választási érdekből kezdeményezte, még kevésbé azért, hogy ezáltal a béketárgyalásokon területi előnyöket, vagy a határkérdésben valami eredményt érjen el. Neki a magyarbarátság szívügye, mert meggyőződése, hogy ez a politika mind a két nép számára életbevágóan fontos és az egyedüli helyes út. A határkérdés most a nagyhatalmak kezében van, ők fognak dönteni. Akárhogy is szól a döntés, ő ugyanazt a politikát fogja folytatni, meg fogja csinálni a vámuniót, el fogja érni, hogy a határok spiritualizáltassanak, meg fogja teremteni a két nép végleges barátságát.”⁹³

V.

A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSÁNAK PÁRIZSI ÜLÉSSZAKAI. A MAGYAR KORMÁNYKÜLDÖTTSÉG NYUGATI ÚTJA

A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülészeit azzal a feltételezéssel hívták össze, hogy a Moszkvában kidolgozott eljárási rend, a párizsi értekezlet 1946 május 1-re történő összehívása nem tartható. Az antifasiszta koalíció felbomlásának körülményei között – Sztálin február 8-i, Byrnes február 28-i és Churchill március 5-i beszédei után – a nagyhatalmak lépésről-lépésre megküzdöttek minden további tárgyalási szakasz sikeres befejezéséért. A bonyolult, egymásra torló eljárások törékennyé tették a békerendezés folyamatát. 1945 őszén és 1946 májusában és júniusában újra megkérdőjeleződött, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa össze tudja-e állítani egyáltalán a szerződéseket, sor kerül-e a párizsi értekezletre, majd azt követően a békekötésre. A szovjet diplomácia mereven ragaszkodott álláspontja érvényesítéséhez, a béketárgyalások elhúzódását saját pozíciói és az általa hatalomra juttatott román és bolgár kormány helyzetének megszilárdítására használta fel. Byrnes az amerikai közvélemény előtt a Szovjetunióval szembeni „keménységét” és „hajthatatlanságát” bizonygatta, míg a Tanács ülésein az amerikai külügyminiszter kész volt a megegyezésekre, s a megbeszélések kölcsönös engedményeken alapuló folytatására. Byrnes azzal az elhatározással utazott Párizsba, hogy csak a béketárgyalások befejezéséig marad hivatalában. Április 16-án nyújtotta be lemondását Trumannak, aki már ekkor kijelölte leendő utódját, George Marshall tábornokot.¹ Az amerikai külügyminisztériumban felmerült annak lehetősége, hogy ha a nagyhatalmaknak nem sikerül megegyezésre jutniuk, akkor az Egyesült Államok *egyoldalúan* megköti az érintett államokkal a békeszerződéseket, vagy az egyes államokkal kötendő béke helyett a külügyminiszterek az *általános európai rendezésről* nyitnak vitát. A State Department tisztségviselői felismerték, hogy a tárgyalások *sorrendje* döntően befolyásolja az ún. „balkáni” államok sorsát. Az 1945 nyarán háttérbe szorított központi kérdések – Ausztria és Németország ügyének – megoldását az amerikai diplomácia ezért szorgalmazta. Bevin elfogadta az amerikai vezetőszeretet és elégedetten nyugtázta, hogy Byrnes ezúttal nagyobb gondot fordít az angol egyetértés megszerzésére, mint korábban. Az angol és az amerikai politika össz-

¹ Patricia Dawson Ward: *The Threat of Peace* (The Kent State University Press, 1981) 89-90. l.

hangba került: a párizsi értekezlet mielőbbi összehívását, a szövetséges csapatok kivonását, Ausztria függetlenségének helyreállítását sürgették. Georges Bidault francia külügyminiszter Párizsban folytatta a Három Nagy közötti egyensúlyozó, közvetítő szerepét. Franciaországnak mindennél fontosabb volt a német kérdés rendezése-, a Ruhr, a Rajna- és Saarvidék leválasztása Németországról.²

A Külügyminiszterek Tanácsának első, párizsi ülészaka (1946. április 25 - május 16) és a magyar békeszerződés-tervezet vitája

1946 április 25-én a Tanács megoldotta az egyik eljárási problémát: Franciaország ezentúl valamennyi tervezet vitájában részt vehetett. A Külügyminiszteri Tanács Bidault javaslatára előbb az öt békeszerződés-tervezetet, majd a német kérdést tárgyalta meg. Bevin fenntartásait fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Németországról a többi szövetséges megkérdezése nélkül vitát nyitnak, Byrnes az osztrák szerződés napirendre tűzéséhez akarta kötni beleegyezését, de az eljárás-módot végül is Molotov állásfoglalása döntötte el. A szovjet külügyminiszter Ausztriával békeszerződést kívánt kötni, mert az *Németország részeként harcolt*. Molotov beleegyezett abba, hogy az osztrák béketárgyalások megelőzzék a németet, de abszolút elsőbbséget az öt békeszerződés vitájának biztosított. A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten beterjesztett amerikai javaslatra ez volt tehát a szovjet válasz. Byrnes az Ausztriával kötendő szerződést nem „békeszerződésnek” nevezte, hanem államszerződésnek, mivel az 1943 november 1-i háromhatalmi nyilatkozat Ausztria függetlenségének helyreállítását helyezte kilátásba. Az amerikai külügyminiszter nyíltan megfogalmazta célját: *Ausztriából vissza kell vonni a szövetséges csapatokat, és az osztrák kormánynak a háromhatalmi nyilatkozat szellemében kell működnie, és „Ausztria helyzete a többi békeszerződéssel egyidőben rendezendő.”* (Kiemelés tőlem – F.M.)³

Noha az osztrák szerződés napirendre tűzését az ülészak kezdetén nem érték el, az amerikai küldöttség 1946 április 26-án előterjesztette szerződés-tervezetét a „független és demokratikus Ausztria helyreállításáról”.⁴ Molotov és Visinszkij ezt elutasították. Arra hivatkoztak, hogy Ausztria „nácitlanítása” nem haladt kelendőképpen előre. A szovjet külügyminiszter 1947 májusáig, vagyis *újabb esztendővel* kívánta meghosszabbítani a szövetséges csapatok ausztriai állomásoztatá-

² FRUS 1946. vol. II. 109-112. I. CFM (46)1. A francia küldöttség emlékirata

³ FRUS 1946 vol. II. 99-101. I. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 április 25-i ülése

⁴ FRUS 1946 vol. II. 124-126. I. CFM (46)3

sát.⁵ A Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészakának előrehaladtával, a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti feszültség növekedésével a békerendezés e kulcskérdéséről egyre élesebb vitákat folytattak. 1946 május 5-én Molotov felvetette: vonják vissza a külföldön állomásozó amerikai csapatokat. Byrnes válaszában emlékeztette Molotovot: míg az Egyesült Államok – Németországon és Japánon kívül – alig tart csapatokat külföldön, addig a „Szovjetunió százezres nagyságrendű hadseregeket tart határain kívül és gyakran az illető országok népeinek és kormányainak akarata ellenére”. Az amerikai külügyminiszter politikája alapjaként jelölte meg azt a törekvést, hogy – Németországot és Japánt kivéve – *mielőbb* vonják vissza külföldről a szövetséges fegyveres erőket. „Azért sürgetjük Ausztriával a szerződés kötését, hogy lehetővé tegyük a szövetséges csapatok visszavonását Ausztriából.” (Kiemelés tőlem – F.M.)⁶

Byrnes 1946 április 29-én előterjesztette tervezetét a német leszerelésről 25 évre kötendő négyhatalmi szerződésről, amely felfogása szerint radikális eltávolodást jelentett az amerikai külpolitika izolacionista hagyományától: „ez biztosítaná, hogy ezúttal az Egyesült Államok nem vonul ki Európából”.⁷ A szovjet külügyminiszter az amerikai javaslat megvitatását ezúttal is megakadályozta, mivel előbb az öt békeszerződés-tervezetet kívánta megvitatni. Az olasz béketárgyalásokon ugyanakkor Molotov végtelenbe nyúló vitákat folytatott a 300 millió dolláros szovjet jóvátételi igényről, az olasz gyarmatokról és még azt is elérte, hogy Triesztről 1946 május 3-án meghallgassák a jugoszláv és az olasz kormány képviselőit. Molotov korábbi taktikájának megfelelően az olasz tárgyalások elsőbbségét használta fel a román és a bolgár kormány helyzetének erősítésére. Az olasz „co-belligerens”, vagyis „hadviselő fél” státusz elismerését pl. Románia és Bulgária hasonló helyzetének elfogadtatásához próbálta kötni. A Tanács munkájának meggyorsítására Georges Bidault nem hivatalos megbeszéléseket kezdeményezett. Az első ilyen találkozón Molotov tárgyalópartnereire hárította a felelősséget a lassú haladásért: ő ugyanis „közvetlen összefüggést” látott a bolgár kormány amerikai és angol el nem ismerése és a béketárgyalások elhúzódása között. A szovjet külügyminiszter mindaddig nem volt hajlandó az olasz békeszerződés ügyében megegyezni, amíg a jóvátétel kérdését nem rendezik.⁸ A szovjetek valódi szándékát a május 5-i megbeszélés fedte fel, amikor kiderült, hogy Molotov a Jugoszlávia javára történő trieszti rendezés esetén hajlandó lett volna a jóvátételről lemondani.⁹ Byrnes visszautasította ezt az „alkut”. Május 6-ra *Trieszt és a jó-*

⁵ U.o. 148. I. Byrnes és Molotov 1946 április 28-i nem hivatalos tárgyalása

⁶ FRUS 1946 vol. II. 248-249. I.

⁷ Patricia Dawson Ward: *The Threat of Peace* id. mű 94. I.

⁸ Patricia Dawson Ward: *The Threat of Peace* id. mű 94-95. I. FRUS 1946 vol. II. 214-222. I. az 1946 május 2-i informális találkozóról

⁹ FRUS 1946 vol. II. 247-249. I. Molotov másik alkutétele: Görögország mondjon le a jóvátételről a Dodekanézosz szigetekért cserébe

vátétel kérdése ismét holtpontra juttatta az olasz vitát. A külügyminiszter-helyettesek ekkor a Tanács elé terjesztették a balkáni szerződések *eldöntendő* rendelkezéseinek listáját. A külügyminiszterek másnap délelőtt a román, délután a bolgár és a magyar tervezetet vitatták meg.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946 május 7-én délelőtti 11. ülésén, ahol a Romániára vonatkozó békeszerződés-tervezetet vitatták Byrnes és Molotov visszavonta az amerikai, illetve a szovjet javaslatot és így a két ország közötti 1938 január 1-i határ visszaállításáról szóló rendelkezést fogadták el.¹⁰ A Sebestyén-misszió kudarcá következtében, valamint a megváltoztathatatlan tünő szovjet álláspont ismeretében túlhaladottá vált a kétoldalú tárgyalás lehetőségét nyitva hagyó amerikai indítvány. A szovjet módosítás, vagyis Erdély egésze Romániához tartozásának külön említése pedig felesleges volt, hiszen más megfogalmazásban, de ugyanazt ismételte meg, mint ami a szövegben már amúgy is benne volt, vagyis a trianoni magyar–román határ helyreállítását. A magyar kormány tárgyalási kezdeményezésének bukaresti visszautasítása után már csak arra nyílt lehetősége, hogy a párizsi értekezlettől *meghallgatást* kérjen. A nagyhatalmak egyetértésével létrejött döntés egyelőre csak a békeszerződés-tervezetekbe került be.

A szovjet, az angol és az amerikai külügyminiszter a román békeszerződés-tervezetről – a bolgár és a magyar esetet illetően precedensteremtő – vitát folytatott a Duna-híztárságról, a fasiszta szervezetek feloszlásáról, a háborús bűnösök megbüntetéséről. Az amerikai küldöttség a szövetségeseknek egyenlő gazdasági lehetőségeket biztosító rendelkezéseknek, vagyis a *legnagyobb kedvezmény elvének* felvételét javasolta a tervezetbe. A szovjet delegáció azonban a potsdami értekezlet egyik megállapodására hivatkozva a gazdasági természetű ügyeket a békeszerződésen kívül, diplomáciai úton kívánta megoldani. Molotov ahhoz is ragaszkodott, hogy a Duna nemzetközi szabályozását csak a partmenti államok jogosultak megtárgyalni, míg az angolok – és valamivel kisebb mértékben az amerikaiak – az 1940-es szovjet–német szerződés *előtti* állapotot kívánták visszaállítani.¹¹

1946 május 7-én, a tanács délutáni, 12. ülésén először a bolgár békeszerződés-tervezetet vitatták meg a külügyminiszterek. Molotov még azt is megkérdőjelezte, hogy a bolgár határokról egyáltalán tárgyalniuk kellene. A szovjet felfogás szerint az első világháborús területi rendezésből kimaradt Szovjetunió és Egyesült Államok aligha dönthetnének jól a görög–bolgár határvitáról. Molotov a román fegyverszüneti egyezményben említett szovjet–román, illetve magyar–román határkérdést azért tekintette eltérőnek a bolgártól, mert az „közvetlenül érintette a szövetséges kormányokat.” A bolgár határkérdésről viszont nem tárgyaltak a fegyverszüneti egyezmény megkötésekor. Byrnes javasolta, hogy Bulgária

¹⁰ FRUS 1946 vol. III. 259-260. l. MAE. A.D. Y. vol. 143. CMAE (46) 11e Séance

¹¹ FRUS 1946. vol II. 260-272. l.

1941 január 1-i határait állítsák vissza, kivéve a görög–bolgárt, amelyet *nyitottan* tekintenek mindaddig, amíg a két kormány ki nem fejtí nézeteit a Külügyminiszterek Tanácsa vagy a párizsi értekezlet előtt.¹² Mint látni fogjuk, e javaslat elfogadásával újabb *precedenst* teremtettek, amely megnyitotta az utat Csehszlovákia Magyarországgal szembeni területi követelésének érvényesítése előtt.

A másik vita a béketárgyalások egyik kulcskérdését, a szövetséges (szovjet) csapatok visszavonását érintette. Molotov – a március 27-i bolgár békeszerződés – tervezetüknek megfelelően – *visszavonta* korábbi, a Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülészakán elhangzott beleegyezését a Bulgáriából történő kivonulásra és ezt azzal indokolta, hogy a *Duna bulgáriai szakaszát a szovjet csapatok az ausztriai szovjet megszállási zónával való összeköttetésre használják*. Bevin hiába érvelt, sőt idézte az *összes* szovjet csapat kivonására vonatkozó londoni háromhatalmi megállapodást, – amibe Molotov is beleegyezett –, a szovjet külügyminiszter „a rendelkezés nyelvezete” javításának ürügyén újratárgyalást kért.¹³ Bekövetkezett tehát, amitől a Foreign Office és a brit vezérkar 1945 decembere óta tartott: a Szovjetunió – nyilvánvalóan alkuellentételként – felvetette a bulgáriai összekötőút vonal ügyét, hogy más, az angol–amerikai szférába tartozó államokban (Olaszország, Görögország) engedményeket érjen el. Márpedig az angol kormány mindenáron el akarta kerülni a görögországi brit és a bulgáriai szovjet kivonulás összekötését.¹⁴ Byrnes viszont arra hivatkozott, hogy a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten már kifogásolták a szovjet tervezetet; az összekötő csapatok létszámát pedig amúgy is korlátozni kell. Molotov megpróbálta Byrnest biztosítani arról, hogy szovjet csapatokat csak addig tartanak Bulgáriában, amíg *szükséges*. Bevin nem hatotta meg ez a ködös szovjet ígéret; inkább azt óhajtotta, hogy a Szovjetunió fogadja el Byrnes javaslatát Ausztria függetlenségének helyreállításáról.¹⁵ Egy hét múlva, 1946. május 14-én az „elengedő államokban állomásozó szövetséges csapatok visszavonásáról” folytatott vitában végre az is kiderült, hogy *Molotov a Bulgáriából való szovjet kivonulást az angol–amerikai csapatok Olaszországból történő visszavonásához köti*, vagyis csak *kölcsönösségi* alapon volt hajlandó engedményeket tenni. Bevin ellenvetésére, – miszerint a helyes párhuzam Románia és Bulgária, nem pedig Olaszország –, Molotov joggal hivatkozott arra, hogy *nem a Szovjetunió, hanem Nagy-Britannia javasolta az ausztriai megszállási zónákkal való összeköttetés biztosítására a csapatok külföldi állomásoztatását*, és hasonló javaslatot Olaszor-

¹² FRUS 1946. vol II. 272-273. l.

¹³ FRUS 1946. vol. II. 274-276. l.

¹⁴ PRO FO 371.50966 „Withdrawal of Allied Troops from Certain European Countries” L.C.Hollis 1945 december 12-i COS (45) 685 (0) sz. átirata a Foreign Office-nak. Silverwood Cope, Lord Hood, W.S.Williams, 1945 december 19-i, Sir Orme Sargent államtitkár helyettes 1946 január 2-i feljegyzései

¹⁵ FRUS 1946 vol. II. 276. l.

szág esetében az angolok nem terjesztettek elő. Bevin és Byrnes – felismerve, hogy más megoldás aligha lehetséges-, az osztrák szerződés megkötését kezdeményezték. Az amerikai külügyminiszter azzal érvelt, hogy a négyhatalmi megegyezés visszaadná az osztrák kormány mozgásszabadságát, a szövetséges katonák visszatérhetnének és ezzel kiküszöbölnék az Olaszországon, Románián, Magyarországon és Bulgárián áthúzódó összekötő útvonalak biztosításának egész problematikáját. Byrnes ezért felszólította Molotovot, hogy a külügyminiszter-helyettesek azonnal kezdjenek hozzá az Ausztriával kötendő szerződés előkészítéséhez. A szovjet külügyminiszter egyrészt visszautasította, hogy az öt békeszerződés tárgyalásának lezárása előtt megegyezzen egy hatodik, vagyis az osztrák kérdésben, másrészt nem volt hajlandó engedni a kölcsönösségi elvből: az olaszországi angol, amerikai és francia, valamint a bulgáriai szovjet csapatok egyidejű kivonásából.¹⁶

A magyar békeszerződés-tervezet Külügyminiszterek Tanácsa előtti első, önálló vitájára 1946 május 7-én délután, a 12. ülésen került sor. Az előző, (román és bolgár) tárgyalásokon elfogadott háromoldalú megegyezéseket érvényesnek fogadták el Magyarországra is, ezért nem vették sorra az egyes rendelkezéseket. A magyar békeszerződés-tervezet vitáján két téma került napirendre: a magyar-csehszlovák határ és a jóvátétel meghatározása. Az amerikai küldöttség előterjesztésére a bécsi döntéseket semmisnek és meg nem történtnek nyilvánították, az 1938 január 1-i határokat állították vissza, de a magyar-csehszlovák esetben a tanács tagjai ezt csupán „egyszerű javaslatnak tekintették mindaddig, amíg a csehszlovák, illetve a magyar kormány szóban ki nem fejtí véleményét e kérdésben a Külügyminiszterek Tanácsa előtt.”¹⁷ (kiemelés tőlem – FM) A külügyminiszterek a már említett bolgár precedenst alkalmazták, vagyis a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten beterjesztett 1946 április 10-i csehszlovák emlékirat, valamint az esetleges magyar ellenkövetelések mérlegelését helyezték kilátásba. A jóvátételre vonatkozó cikkely megfogalmazását szovjet javaslatra megváltoztatták. A magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása alkalmával elért megállapodásnak megfelelően 6-ról 8 évre emelték a jóvátétel kifizetésének határidejét. Bevin vitatta azt, hogy a békeszerződésbe egyáltalán bekerüljön a jóvátétel, még azt is hibának tartotta, hogy a fegyverszüneti egyezmény tárgyalásánál nem utasították ezt vissza: „elvégre a magyaroknak joguk van tisztességesen élni” és „Nagy-Britannia érdekelt Magyarország gazdasági talpraállásában”. Byrnes utalt Harriman moszkvai nagykövet 1945 január 12-i, amerikai fenntartásokat hangoztató levelére és emlékeztetett arra, hogy az Egyesült Államok háromhatalmi kezdeményezése, valamint a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten felvetett kérdései válasz nélkül maradtak.¹⁸ Molotov

¹⁶ FRUS 1946 vol. II. 375-379. l.

¹⁷ MAE. A.D.Y. vol. 145. Amerikai javaslat a magyar határokról 1946. május 8. CMAE (46)57

¹⁸ FRUS 1946. vol II. 277-283. l.

visszautasította az angol-amerikai bírálót, s a jóvátétel mérséklése, illetve eltörlése helyett a magyar gazdaság helyzetének javítását a nyugati zónákban található javak és arany¹⁹ visszaszolgáltatásával vélte elérhetőnek. Noha Byrnes és Bevin kifejtették ellenvéleményüket, végül is beleegyeztek abba, hogy a szovjet jóvátételi javaslat kerüljön a békeszerződés-tervezetbe. Az amerikai külügyminiszter fenntartotta magának a jogot, hogy Magyarország gazdasági helyzetének alakulásától függően a párizsi értekezleten felvethesse a jóvátételi összeg újratárgyalását.²⁰

A külügyminiszter-helyettesek 1946 május 9-én újabb jelentést terjesztettek a magyar békeszerződés-tervezetről a Külügyminiszterek Tanácsa elé. A politikai és területi kérdésekben létrejött a háromhatalmi egyetértés, a katonai és gazdasági-pénzügyi rendelkezésekről szakértői bizottságok folytatták a vitát. Nyitott kérdés maradt a háborús bűnösök felelősségrevonása, a Duna nemzetközi ellenőrzése, és a szövetségesekkel szembeni követelésekről való lemondás ügye, de ezekről nem a magyar, hanem a román tervezet megvitatásánál döntöttek.²¹ A magyar-román határra vonatkozóan az angol küldöttség terjesztette be a három külügyminiszter által közösen elfogadott javaslatot.²²

Amikor a Külügyminiszterek Tanácsa az érdemi békeelőkészítésben megakadt, újra a párizsi értekezlet összehívásáról kezdtek vitát. Byrnes május 9-én azt ajánlotta, hogy a külügyminiszter-helyettesek állítsák össze az egyeztetett és vitás cikkelyek szövegét és terjesszék azokat a június 15-én kezdődő párizsi értekezlet elé. Molotov egyetértett azzal, hogy jelentés készüljön arról, milyen szakaszba jutottak a békeszerződés-tervezetek, de a moszkvai megegyezés értelmében addig nem tartotta lehetségesnek a konferencia összehívását, amíg mind az öt szerződés szövegét illetően ki nem alakul a háromhatalmi egyetértés. Bevin hangsúlyozta, hogy a tervezeteket csak össze kell állítaniuk, de nem szükséges minden egyes cikkelyben megegyezni. Május 10-én, Georges Bidault – látva, hogy a Három Nagy álláspontjai nem közeledtek egymáshoz –, a párizsi értekezlet összehívása helyett a Külügyminiszterek Tanácsának első, párizsi ülészaka elnapolását javasolta és június 15-i kezdettel egy második, addig be sem tervezett ülészaka beiktatásával próbálta elérni a békerendezés eljárási nehézségeinek feloldását. Byrnes viszont ragaszkodott a konferencia július 1-i vagy 15-i összehívásához. Molotov beleegyezett, azzal a feltétellel, hogy június 5-ig fejezzék be a tervezetek összeállítását. Molotov május 11-én némileg engedett, amikor kijelentette: „Románia, Bulgária és Magyarország tekintetében nem volt olyan fontosságú békeszerződési cikkely, amely indokolhatná a konferencia elhalasztását, bár a Bulgária és az Egyesült Államok, illetve Nagy-Britannia között fennálló

¹⁹ FRUS 1946. vol. II. 282. l.

²⁰ U.o. 282-283. l.

²¹ PRO FO 371.59038 R7474 CFM (46)92, valamint MAE.A.D.Y. vol. 146 CMAE (46)92

²² U.o. CFM (46)61

probléma (vagyis a diplomáciai elismerés kérdése – a szerző megjegyzése) még nem oldódott meg”.²³ A szovjet külügyminiszter úgy vélte, hogy a balkáni békeszerződések vonatkozásában valamennyi alapvető kérdést megoldották és rendezni kívánta az olasz jóvátétel, valamint Triest ügyét.²⁴ A Szovjetunió valójában azt tekintette igazán fontosnak, hogy a jugoszláv álláspont érvényesüljön és az angol–amerikai pozíciók gyengüljenek Olaszországban. Ezért május 14-én – mint már említettük – a szovjet küldöttség azt javasolta, hogy egyidőben vonják vissza Olaszországból az angol–amerikai, Bulgáriából pedig a szovjet csapatokat. Byrnes viszont az Ausztria függetlenségének visszaállítását, valamint a Németország 25 évre történő demilitarizálását célzó szerződések megítélésében, és a német békeszerződés-tervezet megvitató – 1946 november 12-ig összehívandó – békekonferencia²⁵ megrendezésében kívánt megállapodásra jutni. Javaslatának szovjet visszautasítása után az amerikai külügyminiszter megszakította a tárgyalásokat. Nem vette figyelembe Bevin, valamint Bidault ellenkezését és a német kérdést megvitató május 16-i megbeszélés után a tanács ülését az amerikai külügyminiszter kívánságára június 15-ig elnapolták. A külügyminiszter-helyettesek Párizsban folytatták a függő kérdések tanulmányozását, a konferencia összehívásának eldöntését későbbre halasztották.²⁶

Az angol–amerikai politika valamint a magyar békecélok. Nagy Ferenc miniszterelnök washingtoni, londoni és párizsi tárgyalásai

A párizsi Külügyminiszteri Tanácsülésnek a magyar–román határról való állásfoglalása Magyarország és a nagyhatalmak viszonyában változást, a külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenységében fordulatot, a magyar belpolitikában pedig válságot idézett elő. A magyar kormány a moszkvai látogatást követően még az utolsó pillanatban is reménykedett abban, hogy területi jegyzékét a három nagyhatalom figyelembe veszi. Bede István Londonból érkező távirataiban a Foreign Office tisztségviselőire hivatkozva azzal biztatott, hogy „Romániával szemben támasztandó területi igényeinknek, amennyiben józan lehetőségeken nem mennek túl, biztos kilátásuk van a sikerre”. A magyar külügyminisztérium számára ezt a benyomást erősítette egy addig ismeretlen tény közlése, mely szerint 1945 szeptember 20-án az amerikai küldöttség „a magyar–román határ-

²³ FRUS 1946. vol. II. 351. l.

²⁴ U.o.

²⁵ FRUS 1946. vol. II. 400. l.

²⁶ lásd: Patricia Dawson Ward: *The Threat of peace* id. mű 96-99. l.

kérdésben javunkra eszközendő változtatást” terjesztett elő. Bede – miután a magyar kormány tudomására hozta, hogy Nagy-Britanniától ilyen iniciatívát várni nem lehet – úgy vélte: „ügyünkben szovjet jóindulat esetében amerikai kezdeményezéstől várhatnánk talán eredményt”. (Kiemelés tőlem – F.M.)²⁷ Ezért a Külügyminiszterek Tanácsának ülésével egyidőben Nagy Ferenc és Gyöngyösi János 1946 május 7-én arról próbálta meggyőzni Schoenfeld budapesti amerikai követet, hogy – tekintettel az Egyesült Államok „viszonylagos érdektelenségére” – kezdeményezhetné a magyar területi jegyzék megvitatását a béketárgyalásokon.²⁸

A Párizsból érkező hírek megrendítették a kormány és miniszterelnöke helyzetét. A szovjet támogatás elmaradása megváltoztatta a kisgazdák addigi, a kommunistákat „megbékítő” magatartását. Ez egybeesett azokkal a tanácsokkal, amelyeket az amerikai és az angol kormány a márciusi politikai válság után a kisgazda vezetőkhez eljuttatott. A Független Kisgazdapárt vezetői 1946 március elején ugyanis attól tartottak, hogy „előbb vagy utóbb, de mindenképpen a békeszerződés előtt a Kommunista Párt Magyarországon államcsínyt kísérel meg és megragadja a hatalmat.”²⁹ (kiemelés tőlem – F.M.) Nagy Ferenc miniszterelnök a baloldali pártok követeléseinek és a szovjet diplomáciai fellépéseknek a hatására akkor kénytelen volt engedni. A kisgazdapárti centrum a koalíció „mindenáron” való fenntartására törekedett és ezért hajlandónak mutatkozott március 12-én a kisgazda képviselők egy részét kizárni.³⁰ A Gascoigne budapesti angol követ Nagy Ferenc engedményeit „veszélyes lépésnek” minősítette „s szívből remélte, hogy nem fog további ilyen engedményeket tenni a baloldalnak ... mivel elvesztené a kisgazdapárt többségi pozícióját, amelyet a párt az általános választásokon elért győzelmével szereztek”. Sőt a baloldal kívánságainak történő alávetés a választói által adott mandátum „elárulását” jelentené. Gascoigne – a Foreign Office uta-

²⁷ UMKL KÜM Bé.O. Bede István londoni magyar követ 1946 április 24,25,27, május 2,3,4,5-i 36-37, 43-44, 49-51, 54-55. sz. rejteltáviratai.

Lásd még: MAE A.D.Z. Roumanie vol. 24. Dejean prágai francia nagykövet 1946 május 4-i 165. sz. jelentése Rosty-Forgách-csal folytatott beszélgetéséről, amelyben a 22 ezer km²-km-es, nemzetiségi egyensúly elvre épülő magyar javaslatot a következőképpen kommentálja: „A magyarok embertelennek tartják a kisebbségek áttelepítését, amivel Prága a revizionizmus alapjait kívánja aláásni, viszont az eljárást tökéletesen elfogadhatónak tekintik, ha az Magyarország lakosságának számát és területét növeli.”

²⁸ FRUS 1946. vol. II. 285. l. Schoenfeld 1946 május 7-i budapesti 850. sz. távirata, melyet május 9-én kaptak meg Washingtonban.

²⁹ PRO FO 371.59003 R 3560/256/21 Carse 1946 március 3-i 222. sz. távirata

³⁰ Lásd Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1975) 181-190. l. Izsák Lajos: *A koalíció évei Magyarországon 1944-1948* (Budapest, Kozmosz Könyvek, 1986) 95-98. l. Vida István: *Koalíció és pártharcok 1944-1948* (Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986) 166-179. l. Ferenc Nagy: *The Struggle behind the iron curtain* (New York, 1948) 193-196. l.

sítására – kifejezte az angol kormány abbéli érdekelttségét, hogy Magyarországon a népakaraton alapuló valóban demokratikus rendszer jöjjön létre.³¹ Schoenfeld budapesti amerikai követ szintén szóvá tette Nagy Ferencnél, hogy „állandó engedmények egy kisebbségi csoportnak a koalíció fenntartása érdekében végülis a novemberi választásokon kapott népi mandátumnak a tagadásába torkollhat”, s kijelentette: a magyar miniszterelnöknek kell megítélnie, mikor érkezik el az idő, amikor a választók akarata előbbrevaló lesz, mint a koalíció fenntartása. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy a „békeszerződés aláírása és a megszálló csapatok visszavonása minden valószínűség szerint felveti a kérdést: fenntartsák-e a koalíciót, s ha igen, milyen formában”. Schoenfeld figyelmeztetésére, – miszerint ha az események így haladnak, a békeszerződés megkötésekor a baloldali ellenőrzés befejezett tényével fogja szembetalálni magát – Nagy Ferenc újra megismételte sokszor hangoztatott meggyőződését: „a koalíció – s különösen az ő miniszterelnökségének – alternatívája az anarchia”.³²

A márciusi politikai válság Magyarország angol–amerikai megítélésében kedvezőtlen változást idézett elő, s ezért érthető, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának „erdélyi” állásfoglalása keltette általános csalódás légkörében Nagy Ferenc nem látott többé okot arra, hogy a Szovjetunió s az általa támogatott magyar kommunistáknak további engedményeket tegyen.³³ A magyar miniszterelnök Gascoigne angol követnek kifejtette, hogy amíg „igazságos békében” reménykedtek, addig eltúrta a kommunista túlzásokat, de ezentúl ellen fog állni a „baloldali nyomásnak”.³⁴ A kiscgazda ellentámadás, Nagy Ferenc 1946 május 21-i memoranduma a koalíció újabb válságához vezetett.³⁵ Az angol és az amerikai külügyminisztérium – a „mérsékelt” politikai erők határozott fellépésének hatására – újra mérlegelni kezdte, hogy a béketárgyalásokon milyen támogatást nyújthatnak a magyar békecélok megvalósításához. Kétségtelen, hogy Párizsban a magyar belpolitika fordulataitól függetlenül az Egyesült Államok és Nagy-Britannia küldöttsége Magyarország függetlenségének és szuverenitásának helyreállítása érdekében megpróbálta elérni a szovjet csapatok kivonását, a jóvátétel mérséklését, a mielőbbi békekötéssel a szövetséges ellenőrzés felszámolását. A Szovjetunió viszont ragaszkodott a béketárgyalások eredetileg Potsdamban és Moszk-

³¹ PRO FO 371.59005 R 5745/256/31 Gascoigne 1946 április 8-i 204 sz. budapesti távirata

³² FRUS 1946. vol. VI. 275. l. Schoenfeld 1946 április 3-i budapesti 631. sz. távirata

³³ N.A. 864.00/5-1046 Schoenfeld 1946 május 10-i budapesti 879. sz. távirata

³⁴ PRO FO 371.59005 R 7456/256/21 Gascoigne 1946 május 17-i 534. sz. budapesti távirata, valamint R 7759/256/21 W.G.Hayter 1946 május 13-i beszélgetése Bede Istvánnal, aki az „erdélyi” döntés miatt „kommunista hatalomátvételi lehetőséget” látott. MAE. A.D.Z. Hongrie vol. 22. Massigli londoni francia nagykövet 1946 május 24-i 1699. sz. jelentése

³⁵ Balogh Sándor, Izsák Lajos, Nagy Ferenc, Vida István idézett művein kívül lásd: Vida István: Adatok az 1946 nyári koalíciós válság történetéhez in: Történelmi Szemle 1975/1. sz. 68-87. l.

vában megállapított sorrendjéhez, az ausztriai kivonulás elhalasztásához, a jóvátételi terhek könnyítése helyett a nyugati zónában található magyar javak visszaszolgáltatásához, s általában a szovjet békefeltételek változtatás nélküli elfogadtatásához. A három nagyhatalom között a Külügyminiszterek Tanácsának, első párizsi ülészakán folyó küzdelem rejtve maradt a magyar kormány és közvélemény előtt. Az igazi megrázkódtatást a trianoni határokhoz való visszatérést jelentő, az „etnikai vonalat” mellőző, a magyar–román területi vitában történt nagyhatalmi állásfoglalás okozta.

Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy az éleződő szovjet–amerikai viták, és a magyar belpolitikai vihar láttán Puskin budapesti szovjet követ a korábbi állásfoglalások, – s különösen a Szovjetunió régóta kikristályosodott véleményének – ismertetése nélkül Gyöngyösi János magyar külügyminiszterrel csupán azt közölte, hogy „a párizsi külügyminiszteri értekezlet az 1938-i bécsi döntést semmisnek nyilvánította és ezzel Magyarországnak, illetve Romániának az 1938 előtti határai újból életbe léptek. A külügyminiszterek értekezlete ezt a határozatot Byrnes amerikai külügyi államtitkár javaslata alapján fogadta el, aki a javaslatot azonnal megtette, amint a kérdést tárgyalni kezdték. Byrnes javaslata ellen ellenvetés nem hangzott el.” A szovjet követ Gyöngyösinek azt is elmondta, hogy a magyar külügyminiszter Molotovtól kért tájékoztató látogatása ezek után „nyilvánvalóan tárgytalan”. Puskin végül megértését fejezte ki a magyar kormány nehez helyzetére iránt és úgy vélte: „a magyar kormányon múlik, hogy ebben a helyzetben mit óhajt tenni.”³⁶ A magyar–szovjet viszonyban az „erdélyi” állásfoglalás miatt beállott feszültséget, a valódi szovjet véleményt hívebben tükrözte Puskin helyettese, Osukin tanácsos Robert Faure budapesti francia ügyvivőnek elmondott véleménye. A szovjet diplomata elképesztőnek tartotta, hogy »még a kommunisták is revizionisták«, a „magyarok 90%-a egyébként is az”, s Gyöngyösit – nem valami diplomatikusan – „ostobának” nevezte.³⁷ A magyar külügyminiszter Osukin „értékeléséről” nem szerzett tudomást, de azt a Kertész István Párizsba delegálásával szemben hangoztatott szovjet fenntartásokból, valamint a kijelölt gazdasági fődelegátus, Kárász Arthur kiküldetésének megakadályozásából érezte, hogy a szovjet kormány nem kívánja elősegíteni a magyar békecélok ismertetését a szövetséges nagyhatalmak előtt.³⁸

³⁶ UMKL KÜM Bé.O. Gyöngyösi 1946 május 21-i 176/Bé-res. 1946. sz. feljegyzése Puskin szovjet követ közléséről

³⁷ MAE. A.D.Z. Hongrie vol. 13. Robert Faure 1946 június 1-i 3. sz. budapesti jelentésében ehhez hozzáfűzte: „A magyar kormány... azt képzelte, hogy elég meghirdetni a demokráciát ... s e magatartás jutalmául a nagyhatalmak s főleg a Szovjetunió köteles segíteni e késon jött és nem kívánatos gyermeknek.” (mármint a magyar demokráciának – a szerző megjegyzése)

³⁸ Stephen D. Kertész: The last European peace conference: Paris 1946 (University Press of America, 1985) 110. l.

Puskin közléseinek idején a magyar kormány már több forrásból azt az értesülést nyerte, hogy a magyar–román határvita eldöntésében a Szovjetunió szava volt a döntő.³⁹ Byrnes Gyöngyösinek küldött üzenetében – a tárgyalások korábbi menetére utalva – megpróbálta helyrebillenteni a szovjet közlések keltette egyoldalú képet. Az amerikai külügyminiszter félreérthetetlenül leszögezte: „a Szovjetunió a fegyverszüneti tárgyalások óta Erdély Romániának való adását szorgalmazta. Az Egyesült Államok kormánya megpróbálta elérni a határ etnikai alapon való kisebb módosítását, majd olyan szövegváltoztatást terjesztett elő, amely legalább a közvetlen tárgyalásokat lehetővé tenné Magyarország és Románia között. A szovjetek azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy az egész terület fenntartás – és a későbbi közvetlen tárgyalásokra történő utalások – nélkül Romániának adásuk és álláspontjuk végül érvényesült.”⁴⁰

Romániában a Külügyminiszterek Tanácsának 1946 május 7-i állásfoglalása egy pillanatra valamennyi pártot egyesítette az „ország integritása helyreállításának” ünnepségében. A román társadalom többsége Mihály királynak tulajdonította ezt a „győzelmet”; a Groza-Tătărescu kormány alig részesült az „elismerésből”. A román külügyminiszter közölte a bukaresti francia követtel: „a román igény messzemenően elégséges és mindenképpen végleges szentesítést kapott”, még akkor is, ha a magyarok nem fogják elismerni a vereséget és megpróbálják majd megkérdőjelezni a nagyhatalmak döntését a 21 hatalom párizsi értekezletén.⁴¹ Tătărescu előrelátása hamarosan beigazolódott. A magyar kormány már nem látott ugyan reményt a szovjet támogatás elnyerésére, de nem kívánta feladni az angol és az amerikai kezdeményezés lehetőségét a magyar területi rendezés felvetésével kapcsolatban.

Gyöngyösi a búcsúzó brit követet május 17-én arra kérte: „Hasson oda az angol kormány, hogy a döntéstől függetlenül a román–magyar határkérdés a békeértekezleten újból elővételék és a magyar kormánynak módja legyen a maga álláspontját kifejteni, s azt az értekezlet komoly mérlegelés alá vonja.”⁴² Londonból azonban a „hamis magyar remények” eloszlására közölték: a kérdés „formálisan nyitott ugyan a párizsi értekezletig, de valójában *rendkívül valószínűtlen*

³⁹ FRUS 1946. vol. VI. 298-299. I. Schoenfeld 1946 május 24-i budapesti 976. sz. távirata PRO FO 371. 59005 W.G.Hayter 1946 május 13-i feljegyzése Bede Istvánnal folytatott beszélgetéséről.

UMKL KÜM Bé.O. Auer Pál 1946 május 12-i párizsi 1215/pol-1946. sz. jelentése (Budapestre érkezett június 4-én).

⁴⁰ FRUS 1946. vol. VI. 301-302. I. Byrnes 1946 június 4-i utasítása (535. sz.) Schoenfeld budapesti amerikai követtől.

⁴¹ MAE. A.D.Z. Roumanie vol. 24. Jean-Paul Boncour 1946 május 8-i bukaresti táviratai.

⁴² UMKL KÜM Bé.O. Gyöngyösi 1946 május 17-i 1423/Bé.-1946. sz. feljegyzése Gascoigne angol követ búcsúlátogatásáról

annak megváltoztatása.”⁴³ (kiemelés tőlem – F.M.) A magyar kormány szinte ezzel egyidőben Párizsból olyan értesülést kapott, ami az utolsó szalmaszálat jelentette, amibe még kapaszkodhatott a magyar igény felvetésénél. Philip E. Mosely, a párizsi Külügyminiszteri Tanácsülésen részt vevő amerikai küldöttség dél-kelet-európai szakértője Kertész Istvánnak és Auer Pálnak kifejtette: „az Egyesült Államok delegációja nem fogja újra felvetni a határkérdést, de azért rokonszenvvel tanulmányoznának minden olyan előterjesztést, amely mérsékelt kiigazítást irányozna elő.” „Szigorúan magánvéleményként” hozzáfűzte: szemben a „kicsit mechanikus jellegű”, nagyszabású lakosságcserevel járó nemzetiségi egyensúly – koncepcióval (vagyis a 22 ezer km²-es magyar igénnyel – a szerző megjegyzése) „egy mérsékelt, etnikai és gazdasági érvekre alapozott kiigazítási ajánlat megértőbb fülekre találna.”⁴⁴ (kiemelés tőlem – F.M.) A magyar kormány ennek alapján a döntést nem tekintette véglegesnek, kisebb határkiigazítást remélt.⁴⁵

Kertész István és a párizsi magyar követ Auer Pál Párizsba érkezése után a Külügyminiszterek Tanácsának eljárás módját, a szövetségesek egymásközötti megegyezéseit fokozatosan rekonstruálva, egyre közelebb jutottak ahhoz a felismeréshez, hogy a legyőzött Magyarország érveinek meghallgatására, s különösen érdekeinek figyelembevételére a győztesek részéről aligha számíthatnak.⁴⁶ A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya azonban folytatta a szövetséges nagyhatalmak tájékoztatását a magyar békecélokról.

A magyar kormány 1946 május 8-i békejegyzékében a területi és a nemzetiségi elv összhangbahozatalát, a dunai államok gazdasági és kulturális együttműködését, s a közöttük felmerülő politikai és szociális viszályok megszüntetését szorgalmazta, valamint előterjesztette Magyarország Németországgal szembeni jóvátételi igényeit. A Foreign Office tisztségviselői e témákat már többször megtárgyalták ugyan, mégis fontosnak tartották a dunai gazdasági föderációra, a térség államai közötti érintkezés megkönnyítésére vonatkozó javaslatokat. Ezeket a felvetéseket azonban nem a magyar békeszerződés szövegébe kívánták felvenni, mivel – többek között Auer Pál párizsi közlései alapján – a gazdasági integrációs, magyar–román vámunió javaslatokat a Szovjetunió befolyását növelő eszközök-

⁴³ PRO FO 371.59005 W.G.Hayter 1946 május 13-i idézett beszélgetése Bede Istvánnal.

UMKL KÜM Bé. O. Bede István 1946 május 17-i londoni 59. sz. rejtjeltávirata, miszerint a „külügyminiszterek döntését az erdélyi határ ügyében aligha megváltoztatható ténynek kell tekintenünk.”

⁴⁴ FRUS 1946 vol. II. 441-442. I. Philip E. Mosely 1946 május 17-i jelentése J.C.Dunn amerikai külügyminiszter-helyettesnek.

⁴⁵ UMKL KÜM Bé.O. Gyöngyösi János beszámolója a Nemzetgyűlés külügyi bizottsága által kiküldött békeelőkészítő albizottság 1946 június 3-i 2. ülésén.

⁴⁶ UMKL KÜM Bé.O. 1721/Bé-1946. Kertész István 1946 június 20-i megbeszélése de la Grandville francia diplomatával, a párizsi értekezlet főtárgyalójával.

Idézi: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 182-183. l.

nek tekintették.⁴⁷ A *Foreign Office* elutasította Magyarország Németországgal szembeni jóvátételi követelését. A magyar kormány azzal indokolta kérését, hogy elpusztult munkaeszközeinek és nyersanyagkészleteinek pótlását (a főhatalmak) azáltal is segítsék elő, hogy az ország elszenvedett óriási veszteségeinek enyhítésére Magyarország javára is állapítsanak meg jóvátételt Németországgal szemben. További indokuk volt, hogy a háború ellen a magyar nép ellenállást tanúsított és abban aránylag csekély erővel vett részt, majd a demokratikus Magyarország Németországhoz hadüzenetet intézett s ez honorálandó. A.D.F. Gascoigne, a budapesti brit követ a magyar jegyzéket betérjesztő 1946 május 13-i kísérelésében viszont úgy vélekedett, hogy a magyar kormány indokai „nem állják meg a helyüket, mert:

- a./ a magyar nép addig csekély ellenállást tanúsított a Németország oldalán folytatott harccal szemben, amíg az események kimenetele kedvező volt a Tengely (hatalmak) számára,
- b./ a (Németország oldalán) harcbavetett magyar erők létszáma valóban csekély volt a nagyhatalmak óriási haderőjéhez képest, de mégis a magyar fegyveres erők többségét tette ki,
- c./ a demokratikus Magyarország nem üzent hadat Németországnak 1945 januárjáig és Szálasi magyar hadserege az 1945 május 8-i fegyverszünetig harcban állott szövetségesünkkel, Oroszországgal.”

A *Foreign Office* elfogadta ezt az értékelést – vagyis Magyarország háborús magatartásának (“war record”) negatív megítélését – és a brit kormány hivatalos álláspontjaként azt Párizsba táviratozták: „a magyaroknak semmiféle alapjuk sincs arra, hogy Németországtól jóvátételt követeljenek”.⁴⁸

A magyar jóvátételi igény angol elutasítása – mint a béketárgyalásokon felvetődő kérdések általában – a szövetséges nagyhatalmak egymás közötti megállapodásának kereteibe illeszkedett, s előzményeiben a jaltai értekezletig nyúlt vissza. Az 1945 február 11-i szovjet–angol–amerikai nyilatkozat szerint ugyanis Németország csak az antifasiszta szövetséges nemzeteknek okozott kárért volt kötelezhető jóvátétel, kártérítés fizetésére.⁴⁹ A *jaltai formula* kizárta az olyan „volt ellenséges” államok követeléseinek lehetőségét, mint pl. Magyarország. A potsdami értekezlet pedig a Szovjetuniót mentesítette az ilyen irányú igények kielégítésétől. A közlemény ugyanis leszögezte: „a Szovjetunió jóvátételi igé-

⁴⁷ UMKL KÚM Bé.O. 130/Bé-res-1946. sz. jegyzék.

PRO FO 371.59038 R 7474/2608/21 F.A. Warner 1946 május 24-i, James Marjoribanks (Peace-making section) május 27-i, Maccartney június 17-i feljegyzése (ő a magyar javaslatokat támogatta, kivéve a német jóvátételi igényt)

⁴⁸ PRO FO. 371.59038 R 7474/2608/21 W.G. Hayter 1946 június 28-i levele Viscount Hoodnak, a párizsi értekezlet angol küldöttsége magyar békeszerződésért felelős tisztviselőjének a magyar békejegyzékről.

⁴⁹ Teherán, Jalta, Potsdam (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972) 181. l.

nyeit a Szovjetunió által megszállt németországi övezetből történő elszállításokkal, valamint a megfelelő külföldi német befektetésekből elégítik ki. A Szovjetunió saját jóvátételi részéből elégíti ki Lengyelország jóvátételi igényeit. Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és a jóvátételre jogosult többi ország jóvátételi igényeit a nyugati övezetektől és a megfelelő külföldi német befektetésekből elégítik ki.”⁵⁰ (Kiemelés tőlem – F.M.) Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország a potsdami nyilatkozat alapján *jóvátételi konferenciát* hívott össze Párizsba 1945 november 15-re, amely – a jaltai konferencia után létrehozott és, nagyhatalmak képviselőiből álló Szövetséges Jóvátételi Bizottság működésétől függetlenül – döntött a többi, tehát a kisebb jóvátételre jogosult szövetséges állam részesedéséről. A 21 meghívott állam között nem szerepelt az öt „volt ellenséges” állam, valamint Ausztria. A szövetséges hatalmak a jóvátételi konferencián jutottak arra – a később a magyar követelést is érintő – elvi megállapodásra, hogy a jóvátételi szerződésben résztvevő államok a jóvátételt mindenemű követeléseik (kártérítés, visszaszolgáltatás, fizetési forgalomból származó német adósságok, német megszállási költségek fedezése, kormányközi igények, stb.) kielégítéseként elfogadják, vagyis valamennyi követelésüket egyetlen tételben, a jóvátételi igényben összesítették.⁵¹ Abban is megegyeztek – ez később szintén bekerült a magyar békeszerződés szövegébe –, hogy a jóvátételi egyezmény nem érinti az illető ország Németországgal szembeni 1939 szeptember 1-e előtti követeléseit.⁵² A megállapodást ebben az értelemben elsősorban az Egyesült Államok szorgalmazta: el akarták ugyanis kerülni, hogy az 1946 január 24-i párizsi jóvátételi egyezmény után a kisebb szövetséges államok bármelyike újabb és újabb követelésekkel léphessen fel, vagyis az amerikai delegáció egyszer s mindenkorra véget akart vetni a nyugati zónák terhére történő, a jóvátételi egyezményen felüli kifizetéseinek. A szövetséges hatalmak egymásközötti jóvátételi megállapodását – mint erre még visszatérünk – a párizsi Külügyminiszteri Tanács második ülészaka alkalmazta Magyarország és a többi legyőzött állam esetére.

Az 1946 május 8-i békejegyzék kisebbségvédelmi garanciákra vonatkozó része kedvezőbb visszhangra talált az angol és az amerikai külügyminisztériumban és egyben a magyar békeelőkészítés fordulatát is jelentette. A magyar kormánytényezők ugyanis megértették, hogy határmódosításban aligha reménykedhetnek (kivéve a Mosely által sugallt kiigazítást) és ezért minden erőfeszítésüket a kisebbségvédelmi rendszer kiépítésére összpontosították. A Külügyminisztérium békeelőkészítő jegyzéke a dél-kelet-európai államok közötti politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölésére tett javaslatot. Az Egyesült Nemzetek alapokmánya első és második cikkelyét alapul véve – melyek szerint

⁵⁰ U.O. 409. l.

⁵¹ FRUS 1945. vol. III. 1478. l.

⁵² U.o. 1406. l.

egyik nép sem gyakorolhat semmilyen téren hegemoniát a többi felett és nem nyomhatja el a területén lévő nemzeti, faji és vallási kisebbségeket – a dél-kelet-európai térségre külön rendelkezéseket irányzott elő. Az ENSZ alapokmány 55., a diszkriminációt tiltó cikkelyére hivatkozva, – amely az alapvető emberi jogok és szabadságok teljes tiszteletben tartásáról rendelkezett –, kötelezni kívánta a békeszerződés részeseit arra, hogy helyezzenek hatályon kívül minden olyan törvényt vagy rendeletet, amelynek burkolt vagy nyílt célja valamely nemzetiség elnyomása. Az eddig jogsérelmet szenvedett egyéneknek pedig kártérítés volna biztosítandó. A jegyzék szerint „az új határok megállapítása után esetleg még fennmaradó népi kisebbségi csoportok autonómiákba volnának szervezendők. Ennek mintájául az a rendszer szolgálhat, ahogyan a Szovjetunió kezeli a nemzeti kisebbségeket. Ezeket az autonómiákat, illetőleg egyéni kisebbségi jogokat azután nemzetközi ellenőrzés alá kellene helyezni, amit az Egyesült Nemzetek Szervezete gyakorolna állandó helyi kiküldöttei útján. A magyar kormány a maga részéről a Magyarországon maradó kisebbségek számára ilyen ellenőrző szervek működését a kölcsönösség alapján szívesen látná és kötelezi magát arra, hogy tanácsait figyelembe veszi, utasításait követni fogja.” A jegyzék előírta továbbá, hogy a békeszerződésben világos és határozott rendelkezések által az érintett területek minden lakosa részére állampolgárság biztosítandó; hogy az első és a második világháborúban, illetve a kettő között otthonukból kiűldözött vagy menekülésre kényszerült magyarság visszatérhessen lakhelyére s legalább részleges kártérítést kaphasson; és hogy számukra a közlekedési és az érintkezési szabadság kifejezetten biztosítandó. Az utóbbi kérdésnek különleges jelentőséget tulajdonítottak: „A Duna mentén ugyanis az államhatárok Európa egyéb államaiban el sem képzelhető súlyossággal neheztedek a lakosság életére és sokszor áthatolhatatlan válaszfalakká váltak. Az amúgyis nyomasztó politikai légkört még nehezebben elviselhetővé tette az, hogy egyes államok – gyanakvásból és kölcsönös bizalmatlanságból – a határokon át való szabad érintkezés és közlekedés elé mind nagyobb és mesterségesebb akadályokat emeltek. Ezért merült fel minden oldalról a határok spiritualizálódásának gondolata, ami gyakorlatilag a legkevésbé sem valósult meg. Ha azonban egy ideig még nem is lehet a határokat »láthatatlanná« változtatni, de legalább kevésbé érezhetővé kell azokat tenni. E cél elérése érdekében biztosítandó volna: az utazások és személyforgalom, továbbá a levelezés, távirás és távbeszélés szabadsága, valamint a sajtótermékek bevitelének és terjesztésének minél messzebbmenő módon való lehetővé tétele.”⁵³ A május 8-i békejegyzék kisebbségvédelmi fejezete a magyar békeelőkészítés irányváltását jelentette, az etnikai határokról áttolódott a hangsúly a szomszéd orszá-

⁵³ UMKL KÜM Bé.O. 130/res-Bé-1946. valamint 50/Bé-res. 1946 március 27.

gokban élő magyarság sorsára, tömeges Magyarországra menekülésük⁵⁴ megakadályozására.

A Miniszterelnökségen 1946 május 7-én ült össze az a kisebbségi jogi és szakértői értekezlet, amely a *kisebbségi szerződéstervezetet* dolgozta ki (a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya röviden „Kódexnek” nevezte). Magyarország párizsi követe ezt jegyzék kíséretében 1946 június 11-én nyújtotta át a Külügyminiszterek Tanácsa tagjainak, illetve a magyar külügyminiszter július 2-án a nagyhatalmak budapesti képviselőinek. A magyar kormány az ENSZ alapokmányára való hivatkozással azt javasolta, hogy vagy iktassanak be a békeszerződésbe a nemzeti kisebbségek védelméről célzó rendelkezéseket, vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai kössenek külön egyezményeket az érintett dél-kelet-európai államokkal az ilyen kisebbségek védelmére vonatkozóan. Egyúttal azt is ajánlotta a magyar kormány, hogy alakítsanak vegyesbizottságok, illetve bíróságok a rendelkezések értelmezéséből és végrehajtásából adódó viták eldöntésére.⁵⁵

A magyar kormány 1946 május 6-án Csehszlovákiára, május 20-án Romániára vonatkozó kisebbségi sérelmeket tartalmazó jegyzékeket nyújtott át a szövetséges nagyhatalmak budapesti követeinek.⁵⁶ Ezt követően Auer Pál 1946 június 4-én a Külügyminiszterek Tanácsa angol, amerikai és szovjet delegációinak átadta az 1945 augusztus 14-e és 1946 május 20-a között készült tíz legfontosabb békejegyzéket és meghallgatást kért a csehszlovákiai magyarok üldözésének, valamint a Tanács május 7-i magyar-román határról hozott állásfoglalásának ügyében.⁵⁷ Böhm Vilmosnak a csehszlovák vezetőkkel folytatott prágai megbeszélései ugyanis alig hagytak kétséget afelől, hogy Beneš és Clementis egyoldalú, belső akciókkal is ki akarja kényszeríteni a magyarok eltávolítását. Pătrăscanu román igazságügyminiszter kolozsvári beszéde pedig 300-400 ezer magyar kiutasítását helyezte kilátásba, ami arra mutatott, hogy Románia Csehszlovákia példáját követve – amint attól 1946 februárjától, a lakosságcsere-egyezmény megkötésétől kezdve a magyar Külügyminisztérium szakértői tartottak.⁵⁸ Böhm prágai tárgyalásai alkalmával azt tapasztalta ugyan, hogy Fierlinger csehszlovák miniszterelnök nem támogatta a pozsonyi hídfő kiszélesítésére irányuló szlovák igényt – sőt állítólag Beneš sem –, Clementis viszont visszautasította a magyar

⁵⁴ UMKL KÜM Bé.O. 1350/Bé-1946. Kertész István 1946 május 8-i értekezlete a békeelőkészítésről.

⁵⁵ UMKL KÜM Bé.O. 87/B-1946, illetve 232/Bé-res 1946. sz. jegyzék

⁵⁶ UMKL KÜM Bé.O. 120/Bé-res-1946. május 6, 166/Bé-res. 1946 május 20.

MAE A.D.Z. Hongrie vol. 22., valamint Hungary and the Conference of Paris vol. II. id. mű 131-138. I. vol. I. 104-117. I.

⁵⁷ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 182. I.

⁵⁸ UMKL KÜM Bé. O. Böhm Vilmos 1946 május 8-i stockholmi 9/pol (164/Bé-res. 1946) sz. jelentése, valamint

MAE. A.D.Z. Koumanie vol. 24. Pătrăscanu 1946 június 10-i kolozsvári beszéde.

autonómia biztosítását, a lakosságcsere-egyezményt elhibázott dolognak tartotta és hangsúlyozta, hogy a csehszlovák álláspontot a Szovjetunió támogatja. A csehszlovák külügyi államtitkár szerint Sztálinnak csupán egy kérdése volt az ügygel kapcsolatban: „miért nem hamarabb telepítették ki a magyarokat?”⁵⁹ Beneš arra hivatkozott, hogy „előtte csak az a katasztrófa lebeg, amely Csehszlovákiát Münchennel érte” és egy „új magyar revizionizmus” veszélyét kívánta kiküszöbölni. A csehszlovák elnök érezte, hogy Anglia és az Egyesült Államok nem értenek egyet álláspontjával és ha a Szovjetunió támogatása is elmarad, ebben az esetben Csehszlovákia kénytelen lesz deferálni.⁶⁰ A csehszlovák kormány a Külügyminiszterek Tanácsa, illetve a párizsi konferencia állásfoglalását megelőzve, 1946 június 17-én megkezdte a „reszlovakizációs” kampányt, amely a magyar kisebbség többszázszázalékos tömegét nyilvánította szlováknak.⁶¹ Romániában Groza miniszterelnök a nyilvánosság előtt is hangoztatta ugyan, hogy 1945 márciusában kormánya ígéretet tett Sztálinnak Észak-Erdély valamennyi népének egyetértésén alapuló demokratikus igazgatására,⁶² de Pătrăscanu felszólalása már az „újjaéledő magyar revizionizmus” elleni kampány nyitányát jelentette. A román igazságügyminiszter az erdélyi autonómiát, vagy függetlenséget, a magyar–román közös kormányzást, stb. elutasítva kormánya nevében Románia kizárólagos jogát hangsúlyozta Erdély egész területére vonatkozóan.⁶³

Kertész István és Baranyai Zoltán, a magyar békeelőkészítés vezetői Párizsban azt a benyomást nyerték, hogy a kisebbségi szerződés-tervezettel a nagyhatalmak „komolyan fognak foglalkozni”.⁶⁴ Az amerikai és az angol külügyminisztériumban Nagy Ferenc miniszterelnök tervezett washingtoni és londoni útjával összefüggésben 1946 május-június fordulóján valóban felvetették annak lehetőségét, hogy a román békeszerződésbe kisebbségvédelmi cikkelyt vegyenek fel és ezzel a kiscgazdapárt pozícióját Magyarországon erősítsék. A Foreign Office azért kezdte fontolgatni a magyar békecélok támogatását, mert az FKGP 1946 május 21-i akciója – a miniszteriális, közigazgatási és rendőrségi pozíciók arányosítására, a helyhatósági választások megrendezésére – összhangban állt a budapesti angol és amerikai követ tanácsával. A kiscgazdák – úgy tűnt – leszámoltak azzal az illúzióval, hogy a kommunista követeléseknek engedve elnyerhetik Moszkva megértését. Az angol külügyi tisztviselők nem voltak könnyű helyzetben, amikor a kiscgazdáknak nyújtható támogatás lehetőségeit mérlegelték. M.S. Williams, a

⁵⁹ U.o. Ez egybecseng Puskin, már említett megjegyzésével

⁶⁰ U.o.

⁶¹ Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 123-124. l.

⁶² MAE. A.D.Z. Roumanie vol. 24. Jean-Paul Boncour bukaresti francia követ 1946 május 18-i 413. sz. távirata Groza 1946 május 12-i beszédéről

⁶³ MAE A.D.Z. Roumanie vol. 24. Patrascanu idézett 1946 július 10-i beszéde

⁶⁴ UMKL KÜM BÉ.O. Baranyai Zoltán 1946 július 11-i budapesti feljegyzése a kisebbségi szerződés-tervezet ügyében.

Foreign Office dél-európai főosztályának helyettes vezetője beismerte, hogy kölcsönöket, gazdasági segítséget nem nyújthatnak; nem támogathatják a kiscgazdák békecéljait és nem tudják őket megvédeni a Vörös Hadsereg erőszakos fellépésétől, ha a szovjet kormány kommunista hatalomátvételi kísérleteket támogatna. Williams és felettesei (Sir Orme Sargent államtitkár-helyettes, W.G. Hayter főosztályvezető) egyedül azt tartották lehetségesnek, hogy a kiscgazda akcióknak nyilvánosságot biztosítsanak. Ezenkívül, ha szükségesnek bizonyul, a szovjet kormánynál felléphetnek, amennyiben Moszkva a kiscgazdákat megakarná akadályozni abban, hogy képviseleti arányuknak megfelelő részt vállaljanak országuk irányításában.⁶⁵ A Foreign Office álláspontja közvetlenül a magyar kormányküldöttség nyugati útja előtt alakult ki. Bevin június 7-én amerikai kollégájához fordult annak érdekében, hogy a State Department támogatását elnyerje a magyar kérdésben. Előjáróban megállapította: „az teljesen világos, hogy a békeszerződésekbe nem iktathatunk olyan cikkelyt, amely az erdélyi, vagy a csehszlovákiai határ módosításáról rendelkeznek és e két kérdést lezártnak kell tekintennünk”. (Kiemelés tőlem – F.M.) A Foreign Office-ra azonban hatást gyakorolt a magyar kormány azon fellépése, miszerint valamit tenni kell a romániai és a csehszlovákiai magyarság védelmére. A romániai magyarság „képtelen helyzet” leíró magyar emlékiratot ugyan bizonyos vonatkozásban túlzónak tartották, de abban azért nem kételkedtek, hogy általánosságban a magyar állítások megfelelnek a valóságnak.⁶⁶ Eredetileg nem állt szándékukban kisebbségvédelmi rendelkezéseket felvenni a békeszerződésbe, mivel abban reménykedtek, hogy az emberi jogi cikkely ezt kielégítően rendezi. „Most azonban úgy gondoljuk – írta Bevin az említett táviratban –, hogy megpróbálhatnánk többet tenni az erdélyi magyar kisebbség védelmére. Az egyik legfőbb képtelenség amitől szenvednek: a román állampolgárság és a polgári jogok teljes megtagadása.” Az angol külügyminiszter ezért azt javasolta Byrnes-nek, hogy a következő cikkelyt vegyék fel a román békeszerződésbe: „A román kormány kötelezi magát arra, hogy megerősíti azon személyek román állampolgárságát és teljes polgári jogait, akik ezt birtokolják, illetve biztosítja az állampolgárságot valamint a teljes polgári jogokat mindazon személyeknek, akik a bécsi döntés hatálya alatt álló területen élnek és akik a jelenlegi szerződés életbelépése után ott maradnak”. Bevin semmi hasonlót nem javasolt a csehszlovákiai magyarság érdekében, mivel szerinte némi vé-

⁶⁵ PRO FO 371.59023 Situation in Hungary M.S. Williams 1946 május 23-i, W.G. Hayter május 23-i és Sir Orme Sargent május 24-i feljegyzései.

⁶⁶ Az 1946 május 20-i 160/Bé-res.1946. sz. magyar emlékiratról lásd az angol G.E. Key, valamint a kolozsvári francia konzul Pierre Richard értékelését.

PRO FO 371.59148 R 10963/257/37 Adrian Holman bukaresti brit követ 1946 július 18-i jelentése.

MAE A.D.Z. Roumanie vol. 24. Jean-Paul Boncour 1946 június 8-i bukaresti 482-483. sz. távirata, valamint 1946 június 17-i bukaresti 67. sz. jelentése

delmet biztosít a szomszédos államokban élő magyarságnak az, hogy Magyarország és szomszédai egyaránt az Egyesült Nemzetek tagállamai lesznek. Az Egyesült Nemzetek alapokmánya ugyanis kötelezi a tagállamokat arra, hogy faji, nyelvi, stb. megkülönböztetés nélkül biztosítsák lakosaiknak a szabad élet lehetőségét. „Amennyiben a szomszéd országokban élő magyar nemzetiségű személyekkel kapcsolatos bánásmódra a magyaroknak panaszuk lenne, az alapokmány rendelkezéseinek megfelelően teljes mértékben igazolható a kérdés Biztonsági Tanács elé terjesztése”. Bevin amerikai kollégájához intézett táviratában kifejezte azon reményét, hogy a román békeszerződésbe felveendő állampolgársági cikkely az emberi jogi rendelkezésekkel, valamint a Magyarország által elnyerhető ENSZ-támogatással megadja a kellő erőt a „magyar kiszáradáshoz, hogy a magyar nép zömét maga mögé állítsa és ellenálljon a szélsőbaloldali nyomásnak.”⁶⁷

Az amerikai külügyminisztérium válasza nem késett sokáig. A State Department egyetértett ugyan a kiszáradás pozíciójának erősítésével, de kifejezte kétségét az iránt, hogy az angol javaslat a „gyakorlatban hatékonyabb lenne, a romániai magyar kisebbséggel szembeni tisztességes bánásmód biztosítására mint az emberi jogi cikkely”. Az amerikai külügyminisztérium mégis *beleegyezett* az említett cikkely román békeszerződésbe történő felvételébe, mivel az „némi bátorítást nyújthat a kiszáradásnak”. Ha a román békeszerződés tárgyalása a Külügyminiszterek Tanácsának második ülészakán előnyösen alakul és „ésszerűen jó esély nyílik a szovjet beleegyezés elnyerésére”, abban az esetben Byrnes hajlandó volt támogatni Bevin ilyen irányú javaslatát. A *State Department* ugyanakkor *nem tartotta tanácsosnak olyan remények ébresztését, amelyek esetleg nem válnak valóra*, ezért a magyar miniszterelnök washingtoni látogatásakor kitért e lehetőség megtárgyalása elől.⁶⁸ A Foreign Office a látogatás előtt hasonló álláspontra helyezkedett: csupán azt közölték Nagy Ferencsel, hogy a szovjet intranzigencia miatt az angol kormány véleménye szerint nem lehetséges a május 7-i külügyminiszteri tanácsi állásfoglalás felülvizsgálata és Magyarország nem remélhet gazdasági segítséget Nagy-Britanniától. A kisebbségvédelmi cikkely román békeszerződés-tervezetbe iktatására a londoni üzenet még csak nem is utalt.⁶⁹

Nagy Ferenc miniszterelnök nyugati útja során (1946 június 8-25) igyekezett a magyar békefeltételek javítását elérni. Byrnes június 12-én – miután magyar rész-

⁶⁷ PRO FO 371.59024 E.Bevin 1946 június 7-i 5640. sz. távirata Washingtonnak.

⁶⁸ U.o. Lord Inverchapel 1946 június 15-i 5960. sz. távirata (R 8922) Washingtonból a Foreign Office-ba.

⁶⁹ PRO FO 371.59023 R 7904/1266/21; R 8071/1266/21. Carse-Mitchell 1946 május 28-i 494. sz. és május 29-i táviratai.

Idézi: Vida István: Iratok a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez. Levéltári közlemények 1978. 251-252. l.

ről felvetették a három millió határon kívül rekedt magyar sorsának rendezését – ismertette a magyar kormányküldöttség vezetőjével a Londonban, majd Párizsban előterjesztett amerikai javaslatokat, valamint a vitákat. Az amerikai külügyminiszter nem csinált titkot abból, hogy a szovjetek javasolták „egész Erdély” átadását Romániának, míg ő közvetlen magyar–román tárgyalásokat indítványozott, hogy némi határkiigazítással a lehető legkevesebb számú lakosság maradjon idegen uralom alatt. Byrnes előadta: „vonakodva bár, de annak a nézetnek az elfogadására kényszerültünk, miszerint az erdélyi lakosság annyira összekeveredett, hogy lakosságcsere nélkül semmiféle határkiigazítás sem fog megoldást hozni az etnikai problémára.” A külügyminiszter megemlítette, hogy az olasz–jugoszláv határ megvonásakor elsősorban etnikai, másodsorban gazdasági szempontok figyelembevételét javasolta. Nagy Ferenc a beszélgetésben felvetette, „ha Magyarország ugyanazt a döntést kapja, mint 1919-ben, ez a politikai rendszer megdöntését eredményezheti”. Byrnes viszont úgy vélte, hogy „ezeket a kérdéseket nem lehet a tökéletesség igényével eldönteni. Európában egyszerűen lehetetlen az általa javasolt határokat, vagyis olyan vonalakat elfogadtatni, amelyeket valóban etnikai alapon húznak meg.”⁷⁰

A magyar békecélokat Gyöngyösi János külügyminiszter ismertette a State Departmentben. A jóvátételi terhek enyhítését, az erőszakos kitelepítési akciók leállítását, a határon kívüli magyarság emberi jogainak tiszteletben tartását, a nyugati zónákban található magyar javak visszaszolgáltatását, az UNRRA segélyösszegének növelését, EximBank-kölcsönt és a hadianyagvásárlási keret növelését kérte. John D. Hickerson, az amerikai külügyminisztérium európai főosztály-vezető-helyettese ígéretet tett arra, hogy az Egyesült Államok kormányja minden lehetőséget megtesz az eljövendő párizsi értekezleten a nyitott vitatémák igazságos és ésszerű rendezéséért. A nyugati zónákban található magyar javakról négyhatalmi egyeztetést helyezett kilátásba, s az UNRRA-segély növelésénél is az Egyesült Államok szövetségesei véleményének fontosságát hangsúlyozta. Amerikai kölcsönt csak arra az esetre helyezett kilátásba, ha azt nem a jóvátételi szállítások teljesítésére használják fel. Az amerikai külügyminisztert párizsi távolléte alatt helyettesítő Dean Acheson a magyar kisebbségek ügyében támogatást kérő Nagy Ferencnek június 13-án kifejtette, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészakán és az azt követő párizsi értekezleten dönti el a Három Nagy ezeket a kérdéseket és Byrnes „teljes mértékben tisztában van a helyzettel”; az amerikai kormány következetesen szorgalmazta a Magyarország és két szomszédja, Románia és Csehszlovákia közötti közvetlen tárgyalásokat. A magyar

⁷⁰ FRUS 1946. vol. VI. 306-308. l.

Közl.: Vida István: Iratok a magyar kormányküldöttség 1946 őszi amerikai látogatásának történetéhez id. mű. 270-271. l.

kormányküldöttség – a gazdasági engedményeken kívül – az Egyesült Államokban nem kapott ígéretet a magyar békecélok támogatására.⁷¹

Nagy Ferenc washingtoni tartózkodása alkalmával – emlékiratai szerint – Byrnes kijelentette, hogy „Magyarország és Románia kérdésének kulcsa a Szovjetunió kezében van. A Szovjetunió akaratából történt a május 7-i párizsi döntés. Ha a szovjet vállalkoznék arra, hogy még egyszer felveti az erdélyi kérdést, Amerika készséggel támogatná Magyarország kívánságát”.⁷² A washingtoni brit nagykövetség inkább az amerikai taktikázásnak tulajdonította az így keletkezett félreértést, mivel a State Department elmulasztotta felvilágosítani a magyar kormányküldöttséget arról, hogy a párizsi Külügyminiszteri Tanácsülés második ülésén az amerikai delegáció nem kívánta felvetni az előző ülésen a trianoni határ helyreállítására tett állásfoglalás újratárgyalását. A magyar kormányerőkben ezért az a benyomás maradt, hogy a trianoni határ Románia rovására történő módosítását az amerikai kormány támogatná a párizsi értekezleten, feltéve, ha Magyarország a Szovjetunió jóindulatát addig elnyeri.⁷³ A londoni látogatás alkalmával azonban a brit kormánytényezők mindent megtettek azért, hogy a magyar illúziókat e vonatkozásban is eloszlassák.

1946 június 21-én Londonban Noel-Baker külügyi államtitkár fejtette ki a magyar küldöttségnek, hogy eddig egyetlen kérdésben sem volt könnyű megegyezést elérni a Külügyminiszterek Tanácsában és – ismerve a szovjet álláspontot – értelmetlennek tűnik az erdélyi ügy tovább tárgyalása. Az angol kormány nem azt tartotta legfontosabbnak, hogy a határ hol húzódik, hanem a határ jelentőségének fokozatos megszüntetését, mindkét oldalon a jó kapcsolatok kifejlődését kívánta elősegíteni. Amennyiben a román és a magyar kormány rendezi a kérdést, ezt az angol kormány kész támogatni – mondta Noel-Baker. Nagy Ferenc új javaslatként szóba hozta a *székely autonómia* kérdését és megígérte az angol külügyi államtitkárnak, hogy tájékoztatni fogja a terv részleteiről. Noel-Baker kifejezte reményét, hogy az Egyesült Nemzetek alapokmányának szellemében a kisebbségek ezentúl jobb bánásmódban fognak részesülni, mint a múltban. A Népszövetség kisebbségi rendelkezései érvényesültek volna, ha a Népszövetség maga működőképesnek bizonyul. Az angol külügyi államtitkár szerint az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa nemrégiben megvitatta az emberi jogok nyilatkozatát és jó remények nyílnak arra, hogy ez valóra váljon. Megnyugtatóul hozzáfűzte: Románia és Magyarország hamarosan az Egyesült Nemzetek tagjává válik. Nagy Ferenc a magyar–csehszlovák lakosságcserét, a megfélemlítés útján létrejövő „reszlovakizációt, a 200 ezer magyar kiutasítását erkölcsellenek” tartot-

⁷¹ FRUS 1946 vol. VI. 308-316. l.

Közli: Vida István: *Iratok...* id. mű 273-276. l.

⁷² Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött I.* (Budapest, Európa História, 1990.) 301. l.

⁷³ PRO FO 371.59024 Lord Inverchapel 1946. június 15-i 3967. sz. távirata Washingtonból Londonba.

ta, s kijelentette, hogy a magyar kormányt ez „revizionista politika” folytatására kényszeríti és felvetette: Magyarország hajlandó a szlovákiai magyarokat befogadni, amennyiben földjüket is hozzák. Noel-Baker kormányának az igazságos rendezésben való érdekeltségét hangsúlyozta, de elismerte: „München után nincsenek abban a helyzetben, hogy a cseheket kioktassák: ne változtassák országukat nemzeti állammá”.⁷⁴ Noel-Baker a közvetlen tárgyalások újrafelvételét tartotta célravezetőnek, mivel a brit kormány „helyteleníti az erőszakos áttelepítésnek a csehek által követett módját”.⁷⁵

A magyar kormányküldöttséget június 21-én délután Attlee kormányfő, majd Sir Orme Sargent külügyminiszter-helyettes is fogadta. Nagy Ferenc „igazságos” békét kért a magyar demokráciának és kifejezte azt az óhaját, hogy Magyarország „némi területet kapjon vissza Romániától valamint azt, hogy kisebbségi jogokat kapjanak azok a magyarok, akik Magyarország határain kívül maradnak a békeszerződések után”. Attlee a valódi demokrácia lényegének az ellenzék létezését és a véleménykülönbségek eltűrését tartotta: „Amikor a magyar kormány a határon túl élő magyar kisebbség érdekében emeli fel szavát és kér támogatást” akkor tudomásul kell vennie, hogy „nemcsak a határokon túl élő etnikai kisebbségek tarthatnak igényt az emberi jogok teljességére, hanem ugyanilyen jogokban kell részesülnie az államhatáron belül élő azon kisebbségnek is, amelyik az uralkodó kormányzattól eltérő felfogást vall magáénak”. Ez azt jelenti, hogy változtatni kell Magyarország múltbeli gyakorlatán. A brit miniszterelnök véleménye szerint „semmilyen békeszerződési rendelkezés sem hozhat sikert, ha az érintett országokban nem uralkodik valódi demokratikus szellem és nem ismerik el más népek jogait. Ennélfogva a népek közötti megfelelő kapcsolatok kialakítása fontosabb, mint a jogi szabályozás egy békeszerződés vagy az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében”. Attlee világosan megmondta, hogy a nagyhatalmak rendezték Magyarország határait, és kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Oroszország hajlandó lenne felfogását megváltoztatni. Szerinte Magyarországnak Csehszlovákiával és Romániával kellene végleges megegyezésre jutnia a határkérdés rendezésében. A brit miniszterelnök rendkívül fontosnak tekintette a Dunavölgye államainak gazdasági integrációját és még azt is elismerte, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia minden hibája ellenére gazdasági egységet képezett és tévedés volt helyette gazdasági önállóságra törekvő országokat létrehozni. Június 21-én este Nagy Ferenc és Gyöngyösi ismét találkozott Sir Orme Sargent külügyminiszter-helyetessel. A magyar küldöttség azon felvetésére, miszerint ha Csehszlovákia ragaszkodik az erőszakos transzferhez, területet is engedjen át, az angol diplomata csodálkozásának adott kifejezést azzal kapcsolatban, hogy „egy győztes hatalomtól egy megvert ellenség területet igényel”. Nagy Ferenc csupán

⁷⁴ PRO FO 371.59025 W.G.Hayter 1946 június 21-i jelentések

UMKL KÜM Bé.O Bede István 1946 június 27-i Uo/pol 1946 (1832/Bé-1946/sz. jelentése.

⁷⁵ UMKL KÜM Bé.O. Bede idézett 1946 június 27-i jelentése

tisztességes bánásmódot követelt a csehszlovákiai magyarságnak, Sir Orme Sargent azonban a csehek „kisebbségekkel kapcsolatos keserű tapasztalataira” hivatkozva elutasította a magyar álláspontot és megoldásként a kétoldalú tárgyalás kezdeményezését ajánlotta. Az angol külügyminiszter-helyettes Magyarország gazdasági helyzetének javítását még a kisebbségi kérdésnél is fontosabbnak tartotta, s végül felhívta a magyar kormányfő figyelmét arra, hogy kormánya nem tűrné, ha Magyarország pl. Jugoszláviának brit javakkal fizetne jóvátételt.⁷⁶ A magyar kormányelnök és külügyminiszter a londoni szovjet, amerikai és francia nagykövetségen tett látogatásai során sem hallhatott Magyarország békekilátásairól kedvezőbb véleményeket. René Massigli francia nagykövet június 21-én Gyöngyösinek kifejtette, hogy a határkérdés véglegesen *lezárt*, mivel nem kívának az addigi nehézségekhez újabbat hozzátenni. A magyar külügyminiszter a szlovákiai magyar kisebbséggel kapcsolatban is kifejtette reményeit. Massigli ebben a kérdésben is illúziókkal telinek találta Gyöngyösit.⁷⁷

Párizsban 1946 június 25-én a magyar kormányküldöttség Bevin angol külügyminiszterrel is találkozott. Nagy Ferenc kifejtette Magyarországnak még az 1919-esnél is rosszabb helyzetét és rámutatott arra a katasztrófális hatásra, amelyet a nagyhatalmak május 7-én Párizsban hozott döntése Magyarországon kiváltott. A magyar miniszterelnök az Atlanti Charta szellemében kívánt megoldást azért, hogy a „létrejövő békeszerződés ne a bosszúállás eszköze” legyen, s a nagyhatalmak „valóban igazságot” szolgáltatassanak. Nagy Ferenc kérte az angol külügyminisztert: „támogassa abban Magyarországot, ha lehetséges, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa tárgyalja újra az erdélyi kérdést és a békeszerződés rendelkezései kötelezzék Csehszlovákiát a magyar nemzetiségnek adandó egyenlő jogok biztosítására”. Bevin válaszában kijelentette, hogy eredetileg ugyan helyeselte azt a javaslatot, amelyet az amerikai külügyminiszter annak idején a magyar–román határ megváltoztatása tekintetében Londonban előterjesztett, de végül azért fogadták el az ismert határozatot, mert Európának ama részében nem lehet olyan határokat vonni, amelyek mindenkit egyformán kielégítenek. Az angol külügyminiszter a Külügyminiszterek Tanácsülésén értelmetlennek tartotta ugyan az erdélyi kérdés további tárgyalását, de hozzátette: igyekeznek nem túlságosan merev határozatokat hozni, vagyis nyitva hagyni a kérdések „később megnyugtató formában” való rendezésének lehetőségét. A békeszerződések aláírása és a romániai választások után „Magyarország és Románia közvetlen tár-

⁷⁶ PRO FO 371.59025

UMKL KÜM Bé. O. Bede 1946 június 27-i 41/pol-1946 (1833/Bé-1946) sz. jelentése Nagy Ferenc és Attlee tárgyalásáról, valamint Bede 1946 június 29-i 42/pol-1946 (1835/Bé-1946) sz. jelentése a magyar kormánydelegáció Sir Orme Sargent-nál tett látogatásáról

⁷⁷ MAE. A.D.Z. Hongrie vol. 26. Massigli 1946 június 21-i londoni 2172. sz. távirata.

UMKL KÜM Bé.O. Bede 1946 június 28-i 43/pol-1946 (1837/Bé-1946) sz. jelentése

gyalások útján igyekezhetne majd a vitás kérdésekben mindkét ország számára kielégítő, valóban ésszerű és maradandóságot ígérő megoldáshoz jutni”. Bevin a csehszlovákiai magyarok többszázszázalékos tömegének megmozgatását úgy ítélte meg, hogy az elviselhetetlen terheket róna mindkét államra. Az angol külügyminiszter kifejezte abbéli készségét, hogy – ha a transfer kérdését a párizsi Külügyminiszteri Tanács második ülésén, vagy a párizsi értekezleten felvetik – akkor módosító javaslatokkal éljen a felmerült nehézségek minimalizálása érdekében. Bevin azonban nyíltan a magyar kormányküldöttség tudomására hozta: ezekben a kérdésekben nem fogják teljesen igényeiket kielégíteni. Bevin nem tartotta ugyanis célravezetőnek, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés szövegébe a Szlovákiában élő magyar kisebbség védelmét biztosító szakaszt tegyenek. A roosevelti elgondolás alapján a békeszerződésekbe ehelyett az emberi jogok teljességét biztosító deklarációt iktatnának, s az abban kifejezett erkölcsi normák hathatós érvényesítését az Egyesült Nemzetek Szervezetének igénybevételével biztosítanák. Ezt jobbnak tartotta, mint hogy két állam problémájává szűkítsék ezt az alapelvet, vagy a versaillesi szerződés kisebbségi rendelkezéseit. Bevin helyeselte a dél-kelet-európai gazdasági összefogást valamint a vámuniókat és a dunai szabad hajózás biztosításával az áruk szabad áramlását is elő kívánta segíteni. Az angol külügyminiszter legfőbb törekvésének a *békeszerződések minél gyorsabb megalkotását* tartotta, de kilátásba helyezte a döntések felülvizsgálatának lehetőségét is, hogy „mód legyen a békekötés utáni időben is minden népet kielégítő, méltányos megoldásokra”. Nagy Ferenc mindezek alapján felvetette: a magyar kormány kezdeményezésére a Külügyminiszterek Tanácsa tűzze újra napirendre az erdélyi határ kérdését, illetve amennyiben erre nem volna mód, akkor a román és magyar békeszerződésekbe legalább egy olyan szakasz vétessék fel, amely szerint a „most megállapított magyar–román határ nem jelentene végleges rendezést és a kérdést egy előre megállapított idő elteltével valamilyen nemzetközi fórum vizsgálná meg”. Bevin külügyminiszter csupán annyit ígért, hogy a kérdést megfontolják.⁷⁸

A Foreign Office Nagy Ferenc nyugati látogatását megelőző álláspontjával szemben Bevin Párizsban úgy döntött, hogy nem veti fel a román állampolgársági – és szabadságjogok – cikkely kérdését. Az angol külügyminiszter ugyanis Byrnes Külügyminiszteri Tanácsülésen tanúsított magatartását nem tartotta kedvezőnek javaslata előterjesztésére.⁷⁹ Bevin június 29-én Masaryk és Clementis párizsi látogatása alkalmával már azt hangoztatta, hogy „kisebbségi rendelkezések nem lennének jók a békeszerződésekben és e kérdéseket a Négy Nagy

⁷⁸ PRO FO 371.59025 James Marjoribanks 1946 június 26-i levele W.G. Hayterhez

UMKL KÜM Bé.O. Bede 1946 június 28-i 44/pol-1946 (1836/Bé-1946) sz. jelentése

⁷⁹ PRO FO 371.59025 James Marjoribanks 1946 június 26-i levele W.G. Hayternek

beavatkozása nélkül kell rendezni”.⁸⁰ A csehszlovák külügyi vezetők létfontosságúnak ítélték az angol támogatást a csehszlovákiai magyarok ügyében a Külügyminiszterek Tanácsa tárgyalásain, de Bevin nekik is ugyanazt ajánlotta, mint a magyar miniszterelnöknek: a kétoldalú, magyar–csehszlovák megegyezést.⁸¹

A magyar kormányküldöttséget Párizsban fogadta Bidault francia külügyminiszter, aki a potsdami és a moszkvai eljárás módra hivatkozva elmondta, hogy Franciaországnak a magyar békeszerződés-tervezet kérdéseibe nincs beleszólása. A párizsi látogatás záróakkordjaként a szovjet külügyminiszterrel találkozott a magyar delegáció. Nagy Ferenc közölte Molotovval, hogy angol–amerikai támogatást lehetne szerezni Magyarország erdélyi igényeihez, ha a párizsi állásfoglalás megváltoztatását a Szovjetunió kezdeményezné. A szovjet külügyminiszter – Nagy Ferenc szerint – azzal utasította ezt el, hogy a „Szovjetunió nem változtatja meg magatartását egyik alkalomról a másikra ugyanabban a kérdésben”, s hozzátette, hogy az amerikai külügyminiszter tette a formális előterjesztést, amihez a szovjet küldöttség hozzájárult, mert ez a döntés megfelel a fegyverszüneti egyezmény idevonatkozó határozmányának.⁸² A magyar kormányküldöttség ezzel végleg elvesztette a Szovjetunió támogatásának reményét. Nagy Ferenc a kérdés felvetésénél figyelmen kívül hagyta Molotov 1946 május 28-i nyilatkozatát, amelyben a szovjet külügyminiszter kijelentette, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának a határokról szóló állásfoglalásai véglegesnek tekinthetők.⁸³ A magyar kormányfő természetesen nem tudhatott arról, hogy Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió párizsi küldöttségei a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztett magyar békeszerződés-tervezeteikben Magyarország 1938 január 1-ei határainak visszaállítását javasolták, a csehszlovák–magyar határkérdés nyitvahagyására vonatkozó említett amerikai észrevétel kivételével. A szovjet területi javaslat nem hagyott teret a pozsonyi hídfő kiszélesítésére irányuló csehszlovák törekvésnek sem.

A magyar kormányküldöttség 1946 áprilisi moszkvai és júniusi nyugati útja a békeszerződést összeállító nagyhatalmak képviselőinek tájékoztatásával pótolta a Külügyminiszterek Tanácsa előtti meghallgatás hiányát. Az angol és az amerikai politika gazdasági és pénzügyi engedményeken kívül (magyar arany, nyugati zónákban található magyar javak visszaszolgáltatása, UNRRA – segély, hadianyag-felesleg-vásárlási hitel, kölcsön, stb.) a magyar területi és kisebbségvédelmi békecélok támogatására nem vállalt kötelezettséget, noha a „mérsékelt” politikai erők bátorítása másképp aligha volt lehetséges. A Külügyminiszterek Tanácsa

⁸⁰ PRO FO 37159038 R 9714/2608/21 A párizsi angol békedelegáció 1946 június 29-i 282. sz. távirata

⁸¹ U.o.

⁸² Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött* I. id. mű 313. l.

⁸³ Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája* id. mű 182. l. idézi Unyesnyaja Politika Szovjetszkovo Szozuza 1946. Dokumenti i matyerali 126. l.

csának magyar béketárgyalásain Nagy-Britannia és az Egyesült Államok nem kezdeményezte a korábban elfogadott állásfoglalások megváltoztatását. A magyar kormány az is tudomásul kellett vennie, hogy a május 7-i döntés a Szovjetunió határozott magatartásának következménye volt, s ezért annak felülvizsgálatát Moszkvától nem lehetett várni. Washingtonban, Londonban és Párizsban visszatérően az a tanács hangzott el, hogy Magyarország a vitás kérdések megoldását az érdekelt szomszédokkal való közvetlen tárgyalások útján keresse. Bevin értésére adta Nagy Ferencnek, hogy a békeszerződéseknél nincs mód a magyar érdekek figyelembevételére. Kilátástalannak tűnt a kisebbségvédelmi intézkedések beiktatása a békeszerződések szövegébe, mivel az amerikaiak és az angolok egyaránt az emberi szabadságjogok hatékony és intézményes garantálását helyezték előtérbe.⁸⁴ Az Egyesült Államok a magyar–amerikai légügyi egyezmény, valamint a magyar gazdasági helyzetről való tájékoztatás szorgalmazásával, a kiszélesítés bátorításával, Nagy-Britannia pedig a „valódi demokratikus rendszer” létrehozására való felszólításával 1946 késő tavaszán és nyarán *érdekeltséget* mutatott a magyar ügyekben, de a Szovjetunió meghatározó szerepét továbbra is mindketten elismerték.⁸⁵

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a nézetkülönbségek ellenére sem óhajtotta Magyarország ügyében a szövetséges nagyhatalmak békebeli együttműködését a szakításig vinni.

A Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészaka (1946. június 15 – július 12) és a nagyhatalmak magyar békeszerződés-tervezetei

A szovjet–amerikai viszony tovább éleződött május–június fordulóján és közel került annak a lehetősége, hogy a szövetséges nagyhatalmak nem tudnak megegyezni a közös békeeljárásban. Byrnes a Külügyminiszterek Tanácsának első párizsi ülészaka után május 20-án csalódáskeltően csekélynek nevezte az előrehaladást és először hangsúlyozta nyíltan, hogy az *Egyesült Államok kész az ENSZ elé utalni a békeszerződések kérdését, amennyiben a Külügyminiszterek*

⁸⁴ lásd még: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája* id. mű 192-215. l.

UMKL KÜM Bé. O. Bede István 1946 június 28-i 45/pol-1946 (1893/Bé-1946) sz. összefoglalója a magyar kormányférfiak londoni látogatásának mérlegéről. Vida István: *Iratok a magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez* id. mű 256-258. l.

⁸⁵ Lásd Vida István: *Iratok...c.* id. mű 254-255. l.

Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött* I. id. mű 304. l.

Stephen D. Kertész: *The last European peace conference: Paris 1946.* id. mű 109. l.

idézi Schoenfeld 1946 május 9-i budapesti 871. sz. táviratát

Tanácsa azon a nyáron nem hívja össze a párizsi értekezletet.⁸⁶ Molotov az amerikai külügyminiszter nyilatkozatát ellentétesnek minősítette a potsdami és moszkvai egyezményekkel és nyomást, fenyegetőzést, megfélemlítést emlegetett a Szovjetunióval szemben. A válságos helyzet június közepére némileg enyhült. Ekkor került sor a magyar kormányküldöttség nyugati útjára. A nézetkülönbségek ellenére a szovjet és az amerikai tárgyalókészség nem szűnt meg. Párizsban a külügyminiszter-helyettesek 1946 május 27. és június 14. között technikai és jogi kérdésekben egyeztek meg, a katonai és a gazdasági szakértői bizottságok közös jelentéseket fogadtak el.⁸⁷

A Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészaka az olasz politikai helyzet és a trieszti kérdés kiéleződése miatt június 15-én feszült légkörben nyílt meg. A felszínre bukkant ellentétek mögött azonban kirajzolódtak már a megegyezés körvonalai. Az öt békeszerződés-tervezeten kívül a német – és az osztrák – rendezést, az olasz politikai helyzetet is megvitatták.⁸⁸ A szovjet küldöttség ezúttal kerülni igyekezett az olyan lépéseket, amelyek a Külügyminiszterek Tanácsának teljes felbomlásához vezettek volna. A taktikai változást bizonyította, hogy a szovjet küldöttség javasolta Olaszország képviselőjének meghallgatását, kártérítési kötelezettségeinek enyhítését és a szállási költségek mérséklését. A gazdasági korlátozó intézkedések időtartamát Molotov kezdeményezésére 18 hónapra csökkentették az angolok javasolta 2 év és az amerikaiak által előterjesztett 3 év helyett. A Szovjetunió ezúttal az olasz szuverenitás és függetlenség „védőbajnokának” szerepét játszotta az „angol–amerikai imperializmussal” szemben.⁸⁹ A szovjet politika azonban változatlanul arra törekedett, hogy Trieszt Jugoszláviának jusson; a szövetséges ellenőrzés rendszerének megváltoztatása után az osztrák szerződés ügyében ne történjen előrehaladás; a német békeszerződés-tervezet megvitatását pedig az öt „volt-csatlós” béketárgyalásainak befejezése utánra halasszák.⁹⁰

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946 június 20-i ülésén a szövetséges csapatok visszavonásának ügye kimozdult a holtpontról. Bevin bejelentette: abban az esetben, ha Ausztriával nem kötik meg a szerződést, amely lehetővé teszi a négy nagyhatalom fegyveres erőinek kivonását, akkor Nagy-Britannia kész megegyezni az Egyesült Államokkal, miszerint az ausztriai brit ővezettel nem Olaszországon, hanem a németországi és az ausztriai amerikai zónán keresztül

⁸⁶ Patricia Dawson Ward: *The threat of peace* id. mű 99-102. l.

⁸⁷ FRUS 1946. vol. II. 463-492.

MAE.A.D.Y. vol. 157. 1946 június 14-i külügyminiszter-helyettesi összefoglaló.

⁸⁸ FRUS 1946. vol. II. 495-496. Az Egyesült Államok 1946 május 29-én terjesztette elő osztrák szerződés-tervezetét

⁸⁹ Patricia Dawson Ward: *The Threat of peace* id. mű 104-106. l.

⁹⁰ FRUS 1946 vol. II. 508. l. Jefferson Caffery párizsi amerikai nagykövet 1946 június 15-i 2888. sz. távirata Bogomolov párizsi szovjet nagykövet közléseiről.

MAE A.D.Y. vol. 137. Bogomolov-Charpentier 1946 június 12-i párizsi beszélgetése

biztosítják az összeköttetést. Az angol külügyminiszter javasolta, hogy Olaszországból az angol és az amerikai, Bulgáriából pedig a szovjet csapatokat vonják vissza. Byrnes előterjesztésére a *kivonulás idejét a békeszerződés életbelépését követő 90 napra korlátozták*. Molotov még ennél rövidebb időt is el tudott képzelni, sőt a visszavonást eredetileg az aláíráshoz akarta kötni. A szovjet külügyminiszter végül is elfogadta az angol–amerikai javaslatot.⁹¹

A Külügyminiszterek Tanácsa június 20-tól informális üléseken együtt tárgyalta Olaszország határainak, gyarmatainak és jóvátételének ügyét. Byrnes 1946 június 25-én arra is készséget mutatott, hogy a *bolgár szerződést aláírja*, amennyiben mind az öt békeszerződés szövegében megegyeznek. Ezzel megnyílt az út a nyitva maradt „balkáni” kérdések rendezéséhez. A területi rendelkezések újabb felülvizsgálatára már nem került sor. Június 24-től a Duna nemzetközi rendszere került a Tanács vitáinak középpontjába. A szovjet küldöttség felfogása szerint a hajózási feltételek egyenlőségéről kizárólag a partmenti államok értekezlete dönthetett. Bevin javaslatára június 29-én megegyeztek arról, hogy a négy nagyhatalom nyilatkozatot tesz közzé, mely szerint a dunai hajózás szabad és nyitott, a szállítási díjak és a kereskedelmi hajózás terén mindenki számára egyenlő feltételeket biztosítanak. A nyilatkozat ennek az elvnek az elfogadását ajánlotta a partmenti államoknak.

A Külügyminiszterek Tanácsának 28. ülésén *1946 június 27-én* a szovjet küldöttség lehetővé tette a megegyezést a bolgár flotta, a francia–olasz határ, Romániának a szövetségesekkel szembeni követeléseiről való lemondásának kérdésében és a Dodekanézosz szigetek Görögországhoz tartozásának ügyében miután Bevin a szövetséges területen található román tulajdon kérdésében elfogadta a szovjet javaslatot. Couve de Murville a külügyminiszter-helyettesek jelentésének előterjesztésekor megállapította, hogy *a magyar békeszerződés-tervezet valamennyi cikkelyében megállapodtak, így a Külügyminiszterek Tanácsa a magyar kérdést lezárhatja*. A tárgyalások sorrendje következtében (Románia, Bulgária, Magyarország) az általános és gazdasági rendelkezések vitájánál, valamint a katonai korlátozások egyeztetésénél *a magyar békeszerződés-tervezet rendelkezései önállóan nem kerültek többé napirendre*. Június 27-28-án több kérdésben létrejött a megegyezés, a Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészakaán megtörtént az *áttörés*, nem tudták viszont eldönteni a kártérítés nagyságát, a Romániából, Bulgáriából, Magyarországról elhurcolt és Németországban található javak visszaszolgáltatását, a Duna nemzetközi rendszerének létrehozását, a „volt ellenséges” államok kártérítési igényeiről való lemondás előírását, az egyenlő gazdasági lehetőségek (legnagyobb kedvezmény) elvének alkalmazását, valamint a vitás kérdések eldöntésére, a békeszerződés értelmezésére és a végrehajtás ellenőrzésére vonatkozó eljárásmodot. A békeszerződés-tervezetek szövegében

⁹¹ FRUS 1946 vol. II. 551-552. l.

ezért megfogalmazták a nagyhatalmak lezáratlan rendelkezésekre vonatkozó különvéleményét.⁹²

A Potsdamban elfogadott tárgyalási sorrend meghatározónak bizonyult a magyar gazdasági és katonai rendelkezések megfogalmazásánál. Magyarország Németországgal szembeni jóvátételi követeléseit is az olasz, illetve a román békeszerződés-tervezet összefüggésében vizsgálták. 1946 június 17-én brit–amerikai–francia előterjesztés kötelezte Olaszországot a háború alatt Németországgal szemben keletkezett követeléseiről való lemondásra. Az olasz békeszerződés-tervezet 67. cikkelyébe – szovjet egyetértéssel – ez a rendelkezés került.⁹³ 1946 június 27-én a román békeszerződés-tervezet vitájánál Molotov eredetileg a Németországgal szembeni jóvátételről való lemondást követelő angol–amerikai javaslat elhagyását indítványozta, de tekintettel az olasz precedensre, végül is elfogadták e cikkelynek a végleges szövegbe való beiktatását. Byrnes amerikai külügyminiszter kezdeményezésére a Külügyminiszterek Tanácsa hasonló rendelkezést fogadott el a bolgár és a magyar békeszerződés-tervezetre nézve is.⁹⁴

A magyar gazdasági békecélok előterjesztése ilyen körülmények között semmiféle hatással nem lehetett a Külügyminiszterek Tanácsa második, párizsi ülészakánának vitájára. Kárász Arthur kijelölt gazdasági fődelegátus Budapesten Carse-Mitchell angol ügyvivőnek, Párizsban Philip Mosely amerikai dél-kelet-európai szakértőnek foglalta össze a magyar igényeket.⁹⁵ Magyarország Romániával szembeni területi igényeit gazdasági érveléssel alátámasztva rámutatott, hogy a magyar nyersanyagellátás szempontjai is a trianoni határ módosítását igénylik. A jóvátételi igények mérséklése nélkül Kárász elképzelhetetlennek tartotta a háború előtti magyar adósságok visszafizetését. A „nyitott kapuk” elvének fenntartását azért tartotta elengedhetetlennek, mert Dél-Kelet-Európa különben végleg elveszne a Nyugat számára. A Duna nemzetközi jellegét a magyar kormány az angolokkal – és az amerikaiakkal – összhangban fenn kívánta tartani. A

⁹² FRUS 1946. vol. II. 648-686. l.

MAE. A.D.Y. vol. 137 Francois Coulet európai főigazgató 290. sz. párizsi, 1946 július 2-i körtávirata francia külképviseleteknek

⁹³ FRUS 1946. vol. II. 509. l.

⁹⁴ lásd: Fülöp Mihály: A Németországgal szemben fennálló magyar követelések (Okmánygyűjtemény) (Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 1987) 273. l.

⁹⁵ PRO FO 371.59038 R 8303/26668/21 Carse 1946 június 3-i budapesti 613. sz. távirata és Fred A. Warner a Foreign Office magyar referense 1946 június 5-i elutasító jellegű kommentárja. Kárász Arthur: 80 év alatt a Föld körül c. visszaemlékezése (Budapest, Bethlen Kiadó, 1990) Rainer M. János interjúja Kárász Arthurral: „Ezért egy fej hullani fog” Irodalmi Újság (Párizs) 1989/2. sz. Szakály István-Vikol Katalin 1991. decemberi interjúja Kárász Arthurral.

Stephen D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id. mű 176. l.

Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája id. mű 187-188. l.

UMKL KÜM Bé. O. Kárász Arthur: „A békeelőkészítés gazdasági problémái” 1946 június.

magyarországi német tulajdon meghatározását pedig sürgetőnek tartotta, mert szovjet részről a potsdami határozat értelmében korlátlan igényekkel lépnek fel Magyarországgal szemben. Kárász Arthur – mivel a szomszédos nagyhatalmat Magyarország szempontjából ő is fontos piacnak tartotta – nem a jogos szovjet követeléseket óhajtotta visszautasítani, hanem azt, hogy a Szovjetunió kizárólagosságra törekszik. Carse-Mitchell viszont óvta a magyar gazdasági fődelegátust az általa készített békejegyzék követeléseire fűzött „hamis reményektől”.⁹⁶ A magyar gazdasági békecélokat a Szovjetunió visszautasította. A Magyar Kommunista Pártnak és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnökhelyettesének fellépésére Kárász Arthur helyett Faraghó Lászlót jelölték magyar gazdasági fődelegátusnak.⁹⁷

A román, a bolgár, a magyar és a finn ügyekben illetékes gazdasági szakértők 1946 július 5-én tettek jelentést a magyar békeszerződés-tervezet gazdasági cikkelyeiről. A magyar jóvátétel ügyében az amerikai delegáció fenntartotta jogát arra, hogy az újratárgyalást a párizsi értekezleten felvesse. A gazdasági természetű viták rendezése nyitott maradt, a témát a Külügyminiszterek Tanácsa elé utalták. Az ENSZ-tulajdon helyreállításánál a kártérítés, a biztosítási jogok és – francia javaslatra – a Duna–Száva–Adria Vasúti Társaság ügye váltott ki vitát. Az utóbbi azért is érdekes, mert a Szovjetunió ellenezte a magánvállalatok érdekeinek a békeszerződésben való védelmét; Franciaországnak pedig a potsdami 4-3-2 formula alapján nem volt joga előterjesztést tenni a magyar békeszerződés-tervezethez. A francia kezdeményezés később mégis sikerrel járt: mivel a javaslat angol és amerikai támogatást kapott a magyar békeszerződés 26. cikkelyének 10. bekezdésébe bekerült a vasúti társaság ügyeit szabályozó 1923 május 29-i római egyezmény érvényben tartása. A Szovjetunió azt javasolta, hogy oldják fel a szövetséges és társult hatalmak területén található magyar tulajdon korlátozását, illetve ne kívánják annak elkobzását. Az angol és az amerikai küldöttség viszont épp ellenkező véleményen volt: az olasz 71. és a román 26. cikkely alkalmazását igényelte a magyar esetre. Ez azt jelentette, hogy lehetővé vált a magyar javak, jogok és érdekek lefoglalása, visszatartása és felhasználása a szövetséges hatalmak igényeinek kielégítésére. A „volt ellenséges” államok területén – különösen a Németországban – található magyar javak korlátozásának feloldását és visszaszolgáltatását a Szovjetunió szorgalmazta. Az angol, a francia és az amerikai küldöttség az olasz békeszerződés-tervezet 69. cikkelyét kívánta beiktatni, az Egyesült Államok küldöttsége a Németországra történő utalást el kívánta hagyni, s helyette a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács külön megegyezését javasolta e témában Magyarországgal. A háború előtti tartozások ügyében a francia kül-

⁹⁶ PRO FO 371.59038 Carse 1946 június 3-i idézett távirata.

⁹⁷ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I. id. mű 315. l.

UMKL KÜM Bé. O. A Nemzetgyűlés külügyi bizottsága által kiküldött békeelőkészítő bizottság 3. ülése 1946 június 12-én

döttség – az angolok támogatásával – súlyosbító rendelkezés beiktatását javasolta, amennyiben az elmaradt kamatok megtérítését is követelte. A francia előterjesztés végül nem került a magyar békeszerződés-tervezetbe, mivel az amerikai és a szovjet küldöttség ellenezte. A magyar gazdasági bíróságok 1941 április 10-e és a békeszerződés életbelépése közötti ítéleteinek megtámadhatóságát az amerikai, a francia és a szovjet küldöttség szorgalmazta az olasz gazdasági szakértőbizottság korábbi határozatai alapján. Az angol küldöttség ezt ellenezte, mivel ítélethozatalra csak független bíróságot tartott alkalmasnak. Az egyenlő gazdasági lehetőségeknek – vagyis a legnagyobb kedvezmény elvének – a békeszerződés életbelépését követő 18 hónapig történő alkalmazásánál már csak a kivételekről, a polgári repülésről folytattak vitát, mivel a szovjetek szűkíteni, az amerikaiak bővíteni igyekeztek e rendelkezés érvényét. Az angol delegáció a szerződési jogot is szabályozni kívánta, amit viszont a másik három küldöttség ellenezett.⁹⁸ A gazdasági cikkelyek szakértőinek vitája azt bizonyította, hogy a három nagyhatalom (illetve négy, mivel Franciaország a szakértői megbeszéléseken többször élt a kezdeményezés lehetőségével, s a rendelkezések egy részét végső megfogalmazásukban a francia érdekeltségekre is kiterjesztették) az olasz, valamint a román precedens alkalmazásával oldotta meg a magyar kérdéseket. Érdemi mérlegelés helyett a legyőzött Magyarország így a számára hátrányos rendelkezések összességét kapta, mivel a szakértői viták nem a magyar gazdasági helyzetből, hanem a győztesek igényeinek minél messzebbmenő kielégítéséből indultak ki.

A gazdasági rendelkezésekhez hasonlóan a magyar katonai és légügyi korlátozásokat is a többi békeszerződés tárgyalásainak függvényében határozták meg. A Külügyminiszterek Tanácsa alá rendelt tengerészeti, katonai és légügyi szakértők vegyesbizottsága 1946 június 4-én terjesztette elő a magyar békeszerződés-tervezetre vonatkozó első jelentését.⁹⁹ Olaszország a béketárgyalások kezdetétől precedenst jelentett az un. balkáni békeszerződések esetére. Ennek értelmében csak akkor valósulhatott meg az angol–amerikai törekvés a bolgár és kisebb mértékben a román fegyveres erők korlátozására, ha elfogadták az olasz haderők hasonló korlátozását. A Szovjetunió különösen az ellen tiltakozott, hogy a szövetséges ellenőrzést a békeszerződés életbelépése után is fenntartsák. A román, a magyar, a finn szárazföldi és légierő létszámának meghatározásával az angol és az amerikai küldöttség megpróbálta hadseregeik nagyságát ezen országok európai státusához, határainak hosszúságához, területi kiterjedéséhez, lakosságának lélekszámához arányítani. Az Egyesült Államok és Nagy Britannia Olaszország belső egyensúlyának fenntartására „ésszerű” nagyságú hadsereget, megfelelő fegyverzetet és a balkáni államokénál nagyobb légierőt kívánt biztosítani. Ugyanakkor mindketten arra törekedtek, hogy a Görögországot veszélyeztető bolgár hadsereg és légierő nagyságát jóval a görög szint alá szorítsák.

⁹⁸ PRO FO 371.59038 R 10218/2668/21 CFM 146/194.

⁹⁹ PRO FO 371.59038 R 8635/605/21 CFM (D) (46)127

A szovjet küldöttség javaslatára a katonai rendelkezéseket rövidebben és „engedékenyebben” fogalmazták meg a román, a bolgár és a magyar szárazföldi, tengeri, illetve folyami és légierő korlátozására, mint az olasz tervezetben. A vita alap az 1946 április 1-én előterjesztett, Romániára vonatkozó külügyminiszter-helyettesi jelentés volt. Az angol és az amerikai küldöttség a román haderő korlátozását azért szorgalmazta, mert a viták precedenst teremtettek fő céljuk, a bolgár fegyveres erők lehető legkisebbre csökkentéséhez. A magyar szárazföldi haderőt a Szovjetunió 1946 tavaszára 25 ezres létszámmra szorította le. A tárgyalásokon a bolgár létszámot alapulvéve az amerikaiak hatvanezres, az angolok hetvenezres keretszámot javasoltak. Meglepetésükre a szovjet küldöttség hatvanötezres létszámot fogadott el, amibe a légelhárítás és a dunai flotta személyzetét is beleértették. A magyar és a bolgár légierő méreteiről együttes vitát folytattak. Angol és amerikai előterjesztésre a Románia esetében elfogadott elvet alkalmazták, vagyis az adott állam területi kiterjedését, a lakosság lélekszámát, a védendő városközpontok számát vették alapul, míg a Szovjetunió javaslatát – amely a korlátozást a helyi határvédelem és belbiztonság szükségleteire való tekintettel feleslegesnek tartotta – figyelmen kívül hagyták. A szovjet küldöttség csak a magyar és a bolgár légierőkorlátozási tárgyalások kezdetén értette meg, hogy a Romániára elfogadott keretszámok precedenst teremtettek a másik két államra nézve, azaz Bulgária és Magyarország eltérő helyzetét nem érdemi mérlegelés alapján ítélik majd meg. A bolgár és a magyar légierő így 90 repülőgépet tarthatott meg, Magyarország 5000 főnyi személyzettel, míg Bulgária – hosszas viták után – ötezerkétszáz fős keretszámot kapott. Az elfogadott román és bolgár rendelkezések *mutatis mutandis* alkalmazása olyan furcsaságot eredményezett, hogy a magyar békeszerződés-tervezet 15. cikkelyében Magyarországnak megtiltották tengeralattjárók, torpedónaszádok, tengeri aknák kikísérletezését, építését vagy tartását. A brit vezérkar tengerészeti szakértője, Braithwaite kapitány jelentésében e rendelkezés szükségességét azzal próbálta igazolni, hogy „torpedókkal, rohamnaszádokkal és kisméretű tengeralattjárókkal a belföldi vizeken, például a Balaton tavában is, lehet kísérleteket végezni, tengeralattjárók részegységeit elő lehet állítani, majd vasúton tengeri kikötőbe szállíthatják és ott összeállítják ezeket. A tengeri haderő korlátozására vonatkozó utalásoknak tehát van bizonyos jelentőségük”.¹⁰⁰

A külügyminiszter-helyettesek 1946 április 20-i londoni és május 9-i közös jelentése után az angol küldöttség június 10-én 44 cikkelyből, az amerikai június

¹⁰⁰ PRO FO 371.66974 C:O:S: (47) 67 A.J.H. Dove és F.J.St.G. Braithwaite 1947 május 29-i jelentése az olasz, a román, a bolgár, a magyar és a finn békeszerződés katonai és légügyi rendelkezéseinek vitájáról (a továbbiakban Dove-Braithwaite jelentés) lásd még: Mihály Fülöp: The negotiations of armement limitations of the Romanian, Bulgarian and Hungarian peace treaties in: The enforcement of armistice regimes (Genève, UNIDIR, 1992)

21-én 51 cikkelyből, míg a szovjet delegáció június 24-én az előzőktől szerkezetében és szemléletében eltérő, jóval rövidebb, 26 cikkelyből álló tervezetet terjesztett elő. A három külügyminiszter-helyettes június 27-re ezekből állította össze a Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezetnek azt a 37 cikkelyből álló szövegét, amely júliusban a 21 győztes hatalom párizsi értekezlete elé került. A Magyarország határaitra vonatkozó rendelkezéseknél az angol szöveg az amerikaihoz igazodva fenntartja Csehszlovákia és Magyarország azon jogát, hogy nézeteiket a Külügyminiszterek Tanácsa, illetve a párizsi értekezlet előtt szóban kifejtésük. Ez a szovjet javaslatból hiányzott. Nagy-Britannia küldöttsége egy új, 5. cikkely felvételét is javasolta: „Magyarország lemond összes jogairól, címeiről és követeléseiről azon területek esetében, amelyek kívül esnek a fentebb leírt (a trianoni – a szerző megjegyzése) határokon.” A Külügyminiszterek Tanácsának második, párizsi ülészakán az angol delegáció nem erőltette, hogy e rendelkezést a magyar tervezetbe illesszék. A három nagyhatalom közösen elfogadott szerződésszövegéből így ki is maradt a csehszlovák április 10-i dokumentumra emlékeztető javaslat. A szovjet-angol-amerikai közös szöveg a Szovjetunió békeszerződés-tervezetének szerkezetét vette alapul. A politikai rendelkezések közé kerültek az amerikai javaslat emberi jogi és háborús bűnösökre vonatkozó cikkelyei, a Magyarország és Románia közötti hadiállapot megszüntetésére, valamint a többi „volt ellenséges” állammal kötött, vagy kötendő békeszerződések elismerésére vonatkozó előírások. A katonai korlátozásoknál a három tervezet a tárgyalások különböző fázisait tükrözte: a légierő harcirepülőgépeinek számát az amerikaiak 60-ra kívánták csökkenteni, a végső változatba a szovjetek javaslatára 70 került; a személyzet létszámánál viszont az angol-amerikai javaslatot fogadták el, s nem a hatezer főre vonatkozó szovjetet. A szövetséges csapatok visszavonását az amerikaiak a békeszerződés életbelépésétől számított 30 napon belül tervezték, végül a Külügyminiszterek Tanácsa június 20-i olasz-bolgár megegyezésének keretében a 90 napos határidőt fogadták el. Az angol és az amerikai küldöttség háromhatalmi szövetséges ellenőrző bizottság felállítását tervezte a katonai, légügyi rendelkezések betartására. Ezt az elképzelést a szovjet ellenállás miatt nem tudták beiktatni a békeszerződés-tervezet szövegébe. A Duna nemzetközi szervezetére az amerikaiak részletes szabályozást javasoltak, az angolok szabad hajózást és valamennyi érdekelt állam részvételével konferencia összehívását irányozták elő, míg a szovjetek egyszerűen említést sem tettek a Duna-kérdésről.¹⁰¹

A külügyminiszter-helyettesek a határidők szorításában valóban nem tehetek mást, mint hogy az olasz, illetve a román békeszerződés-tervezet szövegét, valamint a három szövetséges nagyhatalom javaslatait alapulvéve egységes irányel-

¹⁰¹ PRO FO 371.59038 sz. angol 1946 június 10-i CFM (D)(46) 149, az amerikai 1946 június 21-i CFM (D)(46) 126, a szovjet 1946 június 24-i CFM (D)(46) 138, valamint a Külügyminiszterek Tanácsa 1946 július 18-i Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezet.

vek alapján áttekinthető szerkezetbe rendezzék a közös szövegeket, rögzítsék a véleményeltéréseket. A nagyhatalmi érdekek összegyeztetésének nehézségei, a megszővegezés eljárás módja abba az irányba hatottak – s ezt a magyar kormányküldöttségnek nyugati látogatása alkalmával ismételtlen tudomására hozták –, hogy a bonyolult egyezkedési folyamatban egyszer már elfogadott állásfoglalásokat véglegesnek lehetett tekinteni. A békeszerződés-tervezet módosítására – mint az a párizsi értekezleten be is következett – egyetlen mód, lehetőség kínálkozott: a szöveg bővítése, újabb rendelkezések felvétele. Ez a lehetőség viszont kizárólag a kisebb győztes államoknak adatott meg, ami egyben azt is jelentette, hogy ők a három nagyhatalom által kialakított békefeltételeket tovább súlyosbították. A Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezet legtöbb cikkelyében – 1946 március 27-e, az első szovjet javaslat betérjesztése és június 27-e, a szovjet-angol-amerikai külügyminiszter-helyettesi jelentés megfogalmazása közötti időszakban – nagyhatalmi egyetértés alakult ki és ezzel a magyar béketárgyalások döntő szakasza lezárult. Magyarország képviselőit a Külügyminiszterek Tanácsa e kritikus három hónapban nem hallgatta meg¹⁰² – igaz az ellenérdekelt Csehszlovákiát és Romániát sem – és a magyar Külügyminisztérium békeelőkészítő jegyzékei, valamint a kormányküldöttség moszkvai és nyugati útjai érdemben nem változtattak a magyar békefeltételeken.

A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 június 29-től együttesen tárgyalta Trieszt, az olasz jóvátétel és a párizsi értekezlet összehívásának ügyét. Byrnes június 22-től ismétlődő próbálkozásai ellenére ugyanis Molotov egyébként hallani sem akart a konferenciáról. Az amerikai külügyminiszter július 20-a és szeptember 1-e között – az Egyesült Nemzetek Szervezete New-York-i Közgyűlésének megnyitása előtt – le akarta bonyolítani a párizsi értekezletet. Azzal érvelt, hogy míg a Külügyminiszterek Tanácsa tíz hónapon keresztül tárgyalta a békéről, addig a szövetséges és társult hatalmaknak alig öt hete lenne ezek megvitatására. Az amerikai külügyminiszter kijelentette: „nem bánja, ha az ellenségnek diktálják a békefeltételeket, de barátaira nem kívánja e feltételeket ráerőszakolni”.¹⁰³ A szovjet külügyminiszter felismerte, hogy Byrnes újra időzavarba került és ezért a

¹⁰² PRO FO 371.59038 R 9067/2068/21

A magyar kormány 1946 június 12-i meghallgatást kérő jegyzékét 1946 június 22-én F. A. Warner, Nagy Ferenc londoni látogatásának másnapján úgy kommentálta, hogy bár a meghallgatást a magyaroknak megígérték, de arra inkább a párizsi értekezleten kerüljön sor. „Most, miután mindent meghallgatunk, amit mondani tudnak itt Londonban és Washingtonban, még kevesebb okunk van, mint valaha, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa előtt megjelenjenek.” W.G.Hayter 1946 június 25-én ehhez hozzáfűzte: „Párizs fogja ezt kérdést megoldani.”

lásd még: UMKL KÜM Bé. O. 1721/Bé-1946. Kertész István 1946 június 20-i beszélgetése de la Grandville francia diplomatával a párizsi értekezlet főtitkárával. Idézi: Stephen D. Kertész: Hungary between Russia and the West id. mű 182-183. l.

¹⁰³ FRUS 1946 vol. II. 691-692. l.

már ismert halogató taktikájához folyamodott. Molotov a nagyhatalmak egységes álláspontjának kidolgozásához ragaszkodott, hogy az értekezlet összehívását mindenáron elérni akaró amerikai külügyminisztert újabb engedményekre készítse.¹⁰⁴ Byrnes 1946 július 3-án olyan javaslatot terjesztett elő Trieszt ügyében, amely a jugoszláv érdekeket képviselő szovjet küldöttség számára is elfogadhatónak bizonyult. Másnap a Szovjetunióknak fizetendő 100 millió dolláros olasz jóvátétel kérdésében is megszületett a megegyezés. Molotov még egy utolsó kísérletet tett a párizsi konferencia szeptember közepére halasztására, de július 4-én végül is beleegyezett a konferencia 29-re történő összehívásába.¹⁰⁵

A külügyminiszterek a párizsi értekezlet eljárás módjáról és ügyrendről még napokig feszült légkörben vitatkoztak. Molotov a meghívó nagyhatalmak köréből kizárta Kínát. A szovjet külügyminiszter komoly hibát követett el, amikor a Szovjetunió kisebbségi helyzetét nem bátyázta körül olyan eljárási szabályokkal, amelyek a másik három nagyhatalom támogatását biztosították volna, s idő előtt elfogadta a konferencia összehívásának gondolatát. Sztálin ezért utasította Molotovot, hogy a Külügyminiszterek Tanácsán érje el a párizsi értekezlet Szovjetunió számára kedvező eljárásrendjének kötelező előírását. A szovjet küldöttség újabb négy napra megakadályozta a szövetséges és társult hatalmaknak szóló meghívók kiküldését. *Molotov a párizsi értekezlet öt, a „volt ellenséges” államok békeszerződés-tervezeteit tárgyaló konferenciára osztotta, amelyeken kizárólag az illető államokkal hadiállapotban álló győztesek vehettek részt.* A szovjet terv szerint az olasz békét 20, a bolgárt és a magyart 12-12, a román 11, a finnt 9 állam vitatta volna meg. Molotov a potsdami megállapodásra hivatkozott, miszerint a Külügyminiszterek Tanácsa „hivatalos konferenciára hívhatja meg azokat az államokat, amelyek valamely adott probléma megoldásában leginkább érdekeltek”. (Kiemelés tőlem – F.M.)¹⁰⁶ Molotov a bizottsági, valamint a plenáris értekezlet ajánlásait 2/3-os többséggel tartotta elfogadhatónak. A Szovjetunió, Bjeloruszlia és Ukrajna számíthatott a „szláv tömb” országai, vagyis Lengyelország, Jugoszlávia és Csehszlovákia szavazatára. Amennyiben még két szavazatot szereztek, a huszonegy tagú értekezlet bármely ajánlását meg tudták akadályozni. Bevin és Byrnes arra törekedett, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa által felállított eljárási szabályok ne legyenek kötelező érvényűek, hanem csupán ajánlásoknak tekintsék azokat a konferencia résztvevői, akik maguk határozzák meg a követendő eljárásmódot. Molotov július 8-án több kérdésben engedett az eredeti szovjet elképzelésekből. Beleegyezett, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa nevében küldjék ki a meghívókat, s Kínára ne történjen külön utalás; általános bizottság alá rendeljék az öt politikai bizottságot, a jogi, a szövegező, a katonai és az olasz, valamint balkáni-finn gazdasági bizottságot; elfogadta, hogy

¹⁰⁴ U.o. 692-694. l.

¹⁰⁵ U.o. 754-775. l.

¹⁰⁶ Teherán, Jalta, Potsdam id. mű 401. l.

Franciaország részt vehessen mind az öt békeszerződés-tervezet vitájában; és azt, hogy a 2/3-os szavazási szabályt csak a politikai (területi) bizottságokban alkalmazzák. Bidault az utóbbi szabályt úgy módosította, hogy az egyszerű többséggel elfogadott ajánlások is kerüljenek a plenáris ülések elé, ahol viszont 2/3-os többség kellett ahhoz, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesszék a kérdést.¹⁰⁷

A nagyhatalmak nem jutottak dűlőre az ügyrendi kérdésekben. A Külügyminiszterek Tanácsa az eljárás módra csupán ajánlásokat terjesztett a szövetséges hatalmak elé, viszont elhatározta, hogy a békeszerződés-tervezetek egészét átadják a legyőzött államoknak. Döntött azok képviselőinek meghallgatásáról is. Az amerikai küldöttség fenntartotta magának a jogot, hogy az eljárásra vonatkozóan bármilyen új javaslatot elfogadhasson vagy elutasíthasson. Július 9-én a Külügyminiszterek Tanácsa elküldte a konferenciára szóló meghívókat. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlését 1946 szeptember 23-ra halasztották. Az öt békeszerződés-tervezet szövegét a külügyminiszter-helyettesek július 12-re készítették elő, 19-én elküldték őket az érintetteknek és 29-én, a párizsi értekezlet megnyitásának napján nyilvánosságra hozták tartalmukat.¹⁰⁸

A Külügyminiszterek Tanácsa az utolsó napokban a „másodrendű” békeszerződés-tervezetek befejezése után végre rátért az európai békerendezés központi kérdésére, a német és az osztrák békeszerződés előkészítésének vitájára. 1946 tavaszáig a francia politika bontotta meg a szövetséges egységet Németország ügyében, mivel a Rajna-vidék és a Ruhr-vidék leválasztását akarta elérni. A potsdami egyezmény gyakorlatilag érvényét veszítette a német gazdasági egységről, valamint a jóvátételről 1946 május 3-án, amikor Lucius Clay tábornok, az amerikai zóna katonai kormányzója a Szovjetunióba irányuló jóvátételi szállításokat felfüggesztette. Molotov július 9-én Byrnes leszerelési javaslatának 40 évre szóló kiterjesztését javasolta, amit az amerikai külügyminiszter azonnal elfogadott. Bevin három lehetőséget látott a béke biztosítására Európában: egyenlő erejű államok hatalmi egyensúlyát; egy nagyhatalom, vagy két tömb uralmát; a négy szövetséges nagyhatalom egyesített ellenőrzését az európai ügyek felett szövetségeik együttműködésével. Molotov Németország gazdasági egységét és újjáépítését, teljes leszerelését, a Ruhr-vidék négyhatalmi ellenőrzését, a jóvátételi program meghatározását és központi német kormány létrehozását ajánlotta. Bidault a Saar-vidék Franciaországhoz csatolását, a Ruhr nemzetközi ellenőrzését, a Rajna-vidék Németországról való leválasztását követelte. Az amerikai külügyminiszter a zónák gazdasági egyesítését, valamint a német békeszerződés-tervezettel foglalkozó külügyminiszter-helyettesek kijelölését kérte. A Külügyminiszterek Ta-

¹⁰⁷ Patricia Dawson Ward: The Threat of peace id. mű 115-118. l.

¹⁰⁸ FRUS 1946 vol. II. 781-842. l.

nácsa végül egyetértésre jutott abban, hogy a párizsi értekezlet után külön ülészeket szentelnek a németkérdésnek.¹⁰⁹

A Külügyminiszterek Tanácsa második párizsi ülészekének utolsó, 1946 július 12-i tárgyalási napján az amerikai¹¹⁰ és az angol¹¹¹ küldöttség előterjesztette az osztrák szerződésre vonatkozó javaslatát, amelyek szinte szó szerint megegyeztek az olasz, a román, a bolgár és magyar békeszerződés-tervezetek szövegével. Byrnes azzal próbálta rábírní Molotovot az osztrák szerződés elfogadására, hogy az „lehetővé teszi, hogy a Szovjetunió visszavonhassa katonáit”, valamint azt, hogy, az angol, az amerikai és a francia katonák is visszatérhetnek, hiszen „családjaik már nagyon várják őket”. (Kiemelés tőlem – F.M.)¹¹² Molotovot ez nem hatotta meg: az osztrák béketárgyalások megkezdését Ausztria náciitlanításától, valamint 437 ezer Ausztriába menekült külföldi eltávolításától tette függővé.¹¹³ A külügyminiszterek az osztrák szerződés megtárgyalását a párizsi értekezlet utáni időszakra halasztották.

A Külügyminiszterek Tanácsának második párizsi ülészeka a Potsdamban megállapított tárgyalási sorrendet nem változtatta meg, az osztrák–német vita háttérbe szorult, de az olasz–bolgár megegyezéssel, valamint a békeszerződés életbelépését követő 90 napon belüli csapatvisszavonás kilátásba helyezésével elkerülhetlenné vált, hogy a Vörös Hadsereg és a szovjet diplomácia is felkészüljön a békekötés utáni időszakra. A Szovjetunió Közép- és Kelet-Európában 1946 június–júliusban olyan egyoldalú lépéseket tett, amivel Magyarországon a Független Kisgazdapárt, Romániában és Bulgáriában az ellenzék pozícióit gyengítette és az általa támogatott kommunista pártok helyzetét szilárdította meg. Szviridov, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese 1946 július 7-én jegyzékben követelte magyar társadalmi szervezetek és egyesületek feloszlását.¹¹⁴ Bulgáriában Birjuzov, a SZEB szovjet elnökhelyettese Velcsev hadügyminisztert, a kommunistáktól független Zveno egyik vezetőjét lemondásra készítette, elérte híveinek letartóztatását, a bolgár hadseregben tisztogatást indított, megakadályozta az ellenzék belépését a kormányba, – amit a moszk-

¹⁰⁹ FRUS 1946 vol. II. 842-913. I.

¹¹⁰ CFM (46) 119 1946 június 20.

¹¹¹ CFM (46) 151. 1946 június 26.

¹¹² FRUS 1946. vol. II. 914. I.

¹¹³ U.o. 939. I.

¹¹⁴ PRO FO 371.59063 R 10046/6771/21

Helm 1946 július 4-i budapesti 750. sz. távirata

FRUS 1946 vol VI. 318-320. I. Weems tábornok 1946 július 7-i budapesti távirata. A magyar belpolitikai válság és a Szviridov jegyzék történetét lásd: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája id. mű 208-209.

Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947 (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976) 196-204. I.

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I. id. mű 314-330. I.

vai külügyminiszteri értekezlet megállapodása pedig előírt.¹¹⁵ Romániában a Groza kormány olyan választási törvényt fogadtatott el, amely a történelmi pártok esélyeit minimálisra csökkentette.¹¹⁶ A Szovjetunió – az akkor közelinek tűnő – csapatkivonás idejére igyekezett kész helyzetet teremteni. Az Egyesült Államoknak Bulgária esetében nem maradt más eszköze, mint a diplomáciai elismerés további felfüggesztése, a békeszerződés ratifikálása megtagadásának kilátásba helyezése, illetve a román béke aláírásának visszautasításával való fenyegetés.¹¹⁷ Byrnes mindazonáltal 1946 július 15-i rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy a békeszerződés-tervezetek nem tökéletesek, de mégis a legjobbak, amiben a négy fő szövetséges meg tudott egyezni. Az amerikai külügyminiszter a párizsi értekezlet befejezése előtt alá kívánta írni a békeszerződéseket.¹¹⁸ Byrnes a „balkáni” békeszerződések eldöntetlen kérdéseit, vagy a bolgár kormány elismerését nem kívánta tehát „alkuellensúlyként” használni, mert az olasz-ügyekben, (Trieszt, gyarmatok, jóvátétel) valamint a párizsi értekezlet összehívásával elfogadható megállapodást ért el. Az amerikai külügyminiszter 1946 nyarára gyakorlatilag „leírta” Romániát és Bulgáriát. A nagyhatalmak egymás közötti titkos diplomáciai tárgyalásain érdekeiket a békeszerződés-tervezetek legtöbb cikkelyében sikeresen egyezteték össze s ezzel a békerendezés legfontosabb szakasza lezárult. A Külügyminiszterek Tanácsának tagjai kötelezettséget vállaltak arra, hogy a közösen elfogadott rendelkezésekhez nem terjesztenek be módosító indítványokat a párizsi értekezleten. A konferencia a békeszerződés-tervezetekben nyitva hagyott huszonhat témában fogadhatott el ajánlásokat.

¹¹⁵ PRO FO 371.58520 Houston-Boswall szófiai angol követ 1946 június 23-i 545. sz. 1946 július 12-i 633. sz. 1946 július 20-i 671. sz. táviratai.

Geir Lundestad: The American non-policy towards Eastern Europe 1943-1947 (Toronto-Oslo-Bergen, 1978) 279. I.

¹¹⁶ Geir Lundestad id. mű: 249-250. I.

¹¹⁷ U.o. 250, 279. I.

¹¹⁸ Patricia Dawson Ward: id. mű 123.

VI.

A PÁRIZSI ÉRTEKEZLET ÉS A MAGYAR BÉKEDELEGÁCIÓ

George Bidault francia külügyminiszter 1946 július 29-én a Luxemburg palotában nyitotta meg a párizsi értekezletet. Az első világháború utáni békerendezés kudarcának okát abban jelölte meg, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió távol maradt tőle. A Külügyminiszterek Tanácsa békeszerződés-tervezeteit és a párizsi értekezlet eljárási kereteit kijelölő döntéseket úgy állította be, hogy azok nem tekinthetők véglegesnek és az európai háborúban jelentős katonai erővel résztvevő szövetséges és társult hatalmak módosíthatják azokat. George Bidault utalt az amerikai külügyminiszterrel 1946 január elején történt levélváltására és a három, moszkvai értekezleten résztvevő kollegájának ígéretére, miszerint az értekezlet a lehető legszélesebb és legmélyebb vitát folytathatja a békeszerződés-tervezetéről és ajánlásait a lehető legnagyobb mértékben figyelembe veszik a végleges szövegek kidolgozásánál. A francia külügyminiszter „ésszerű”, „igazságos” megoldások kidolgozását óhajtotta, amelyek elvezetnek a világ e részének valódi megbékéléséhez.

James F. Byrnes amerikai külügyminiszter a demokrácia nevében megvívott háborúra emlékeztetve az újabb agressziót lehetetlenné tevő valódi békét kívánt, s nem a bosszúállás békéjét. Byrnes a szövetséges katonák hazatérését, a lefegyverzett ellenséges országok megszállásának megszüntetését kérte. A békeállapot mielőbbi helyreállítását úgy látta lehetségesnek, hogy a közös ellenség legyőzése után a szövetségesek között megnyilvánuló nézeteltéréseket kiküszöböljék. Az Egyesült Államok nem kívánt visszatérni az izolációs politikához. Byrnes a Külügyminiszterek Tanácsa ülészekainak történetét ismertetve rámutatott, hogy a maga részéről a békefeltételek végleges kialakulása előtt óhajtotta a többi győztes véleményét meghallgatni, mivel lehetetlen elfogadtatni a területi rendezést, ha a főbb szövetséges államok nem értenek egyet a békeszerződésekkel. A szövetséges nagyhatalmak párizsi értekezletét megelőző érdekegyeztetést viszont jogosnak ismerte el, mert különben a békerendezés folyamata szükségtelenül elhúzódott volna. Byrnes a párizsi értekezlet kétharmados ajánlásainak automatikus amerikai támogatását ígérte a Külügyminiszterek Tanácsa utolsó ülészekain.

Attlee angol miniszterelnök – aki a konferencia első időszakában betegsége miatt távol lévő Bevin helyett beszélt – az öt legyőzött állam európai családba való visszatérítését ígérte, és emlékeztetett arra, hogy *nem a főbűnösök*, hanem csu-

V. Molotov szovjet külügyminiszter leányával és James F. Byrnes amerikai külügyminiszterrel a párizsi Operaház társalgójában 1946. augusztus 1-jén

pán a cinkosaik felett ítélkeznek, akik a harc utolsó szakaszában megpróbálták hibájukat jóvátenni. Az angol miniszterelnök nem a történelmi követelések érvényesítését és egyes államok feltételezett érdekeinek védelmét, hanem egy háborúmentes eljövendő Európa újjáépítését, az európai államok baráti, jószomszédi kapcsolatainak létrehozását tartotta fontosnak. Felhívta a figyelmet arra, hogy a párizsi értekezlet feladata *korlátozott*, mert az igazi probléma Németország és a német nép sorsának rendezése. Az európai békét a világbéke alapjának tekintette. Az öt békeszerződés-tervezetet Attlee – éppúgy, mint az amerikai külügyminiszter – az elérhető megegyezés maximumának nevezte, a Külügyminiszterek Tanácsa közös állásfoglalásainak képviselőjét angol részről természetesnek tartotta. Attlee elsősorban a nyitott kérdésekben várta a párizsi értekezlet ajánlásait. Az angol miniszterelnök a nagyhatalmak egyetértésének kialakulását a legfontosabb feltételekben a békeszerződések elfogadtatása szempontjából inkább örömteli eseménynek, mint a békerendezés bírálható vonásának tekintette. A közös ellenség vereségével, a német és japán állam eltiprásával a közös veszélyérzet ösztönzője is eltűnt és ezzel a szövetségi egysége bomlásnak indult. Attlee az Egye-

sült Nemzetek összefogására szólított fel, hogy a totalitárius, nacionalista, militarista agresszió szelleme ne támadhasson fel.

Molotov szovjet külügyminiszter öt békekonferencia feladatának elvégzését kívánta a párizsi értekezletre bízni az „igazságos”, „szilárd” és „tartós” európai béke és biztonság létrehozása érdekében. A Szovjetunió az „igazság” nevében kérte, hogy az agressziót szenvedett és megtámadott országok érdekeit vegyék figyelembe, büntessék meg a háborús bűnösöket, kártalanítsák az áldozatokat. A Németországhoz csatlakozó támadó országoknak viselniük kell a felelősséget az uralkodó köreik által elkövetett bűnökért. „Az agresszió és más országok megszállása nem maradhat büntetlenül, ha meg akarják előzni az újabb agressziókat és inváziókat.” A Szovjetunió figyelembe veszi a volt német szövetséges államok demokratikus átalakulását és a német agresszor likvidálásához történő hozzájárulásukat, a jóvátételt ezért nem teljes összegben, hanem csak részben követeli. Molotov ugyanakkor visszautasította ezen államok gazdasági életébe a „külső beavatkozást”. Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország fegyverszüneti feltételeit a Szovjetunió ebben a szellemben enyhítette. A szovjet külügyminiszter a fasizmus újrászületésének megakadályozását a békeszerződések legfőbb céljának és a jaltai Felszabadított Európáról szóló nyilatkozat valórváltásának nevezte. A Külügyminiszterek Tanácsa potsdami alapító okmányára hivatkozva, Molotov a nagyhatalmak egyetértésének fontosságát hangsúlyozta, és visszautasította azt a törekvést, hogy egyes nagyhatalmak egy másikra kényszerítsék akaratukat, vagy világalomra törjenek. A háborús nagykoalíció folytatását óhajtotta a Külügyminiszterek Tanácsában látni, s az öt békeszerződés – tervezetet érintő bírálatokat a „szovjetellenes előítéletekkel eltelt reakciós elemeknek” tulajdonította. Molotov a 21 egyenrangú küldöttség szabad véleménynyilvánítási fórumaként fogta fel az értekezletet, ahol a legyőzött államok álláspontját is meghallgatják.

A Külügyminiszterek Tanácsa résztvevőinek felszólalásai híven tükrözték a nagyhatalmak eltérő békekonceptióit, a párizsi értekezletnek szánt szerepet, a béke elnéző vagy büntető jellegéről alkotott felfogásukat, s az elérendő békecélok különbözőségeit. A konferencia első heteiben az eljárási kérdésekben következett be a szövetséges nagyhatalmak nyílt összeecsapása.*

*M.A.E. A.D.Y. Conférence de Paris 1re, 2e, 3e Séance 29-30-31 Juillet 1946

A párizsi értekezlet eljárási vitái és a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatása

A Külügyminiszterek Tanácsa által összehívott 21 győztes állam értekezletének (1946 július 29 – október 15) feladata az öt békeszerződés-tervezetre vonatkozó ajánlások elfogadása, majd a Tanács következő, harmadik New York-i ülészaka elé történő terjesztése volt. A Külügyminiszterek Tanácsa párizsi ülészakainak korábban megkezdett eljárási-ügyrendi vitáját folytatták az értekezlet fődelegátusaiból álló eljárási és szervezési bizottság első 12 ülésén. A kisebb szövetséges államok képviselői hamarosan meggyőződhetek arról, hogy az értekezlet konzultatív jellegű, a Tanácsnak alárendelt fórum, ajánlásaik elfogadására csak az el nem döntött kérdésekben lehet esély és kizárólag akkor, ha azok találkoznak a nagyhatalmak egyetértésével. A Potsdamban és Moszkvában elfogadott eljárásmódot a Tanács párizsi ülészakai megváltoztatták: 1946 május 1-e helyett a sorozatos halasztások miatt a konferenciát csak július 29-re hívták össze; Franciaország résztvehetett a „balkáni” és finn békeszerződés-tervezetek vitájában; a Külügyminiszterek Tanácsa egységes előterjesztései helyett a nézetkülönbségeket is rögzítő szövegek kerültek a szövetséges és társult hatalmak elé.

A párizsi értekezlet eljárási vitáiban 1946 augusztus 1-e és 9-e között alakult ki az egyes bizottságokban résztvevők köre, az ajánlások megszavazásának rendje, és a plenáris és bizottsági ülések sajtónyilvánosságának szabályozása, valamint a legyőzött államok képviselőinek meghallgatásának módja. A béketárgyalások logikus sorrendjének felbomlása, a győztes nagyhatalmak háborúról alkotott felfogásának különbözősége éppen a magyar politikai-területi, illetve a balkáni–finn gazdasági bizottságban való lengyel részvétel tárgyalásánál provokált Magyarországra nézve kínos vitát. A párizsi értekezleten résztvevő 21 államot a moszkvai formula alapján választották ki. A Tanács tagjain kívül az európai háborúban aktívan és lényeges erővel harcoló ENSZ tagállamok vehettek részt a konferencián és természetesen kivétel nélkül a német kérdés rendezésében voltak érdekeltek.¹ Az amerikai „egy háború – egy béke” elve a párizsi értekezleten ütközött a szovjet felfogással, hogy az öt „volt ellenséges” állam békeszerződés-tervezeteit csak az államok tárgyalhatják, amelyek hadiállapotban álltak és harcoltak az illető állam ellen. Ez utóbbi elv alkalmazása olyan anomáliát teremtett, hogy Lengyelország, amelynek Anders tábornok vezényelte hadserege Olaszországban harcolt, szovjet, csehszlovák és jugoszláv támogatással megpróbálta bebizonyítani, hogy Keleten is hadműveleteket folytatott. 1946 augusztus 1-én Alexander Bramson, a lengyel kormány képviselője kérte annak elismerését, hogy Magyarország hadban állt Lengyelországgal, ezért indokolt a lengyel rész-

¹ A moszkvai egyezményről lásd Fülöp Mihály: Sebestyén misszió I. in Világtörténet 1987/3. sz. 170.l.

vétel a magyar politikai és területi bizottságban, valamint a balkáni–finn gazdasági bizottságban, ahol Lengyelország 20 millió dolláros jóvátételi igényt kívánt előterjeszteni Magyarországgal szemben. A lengyel diplomata ugyan elismerte, hogy Magyarország formálisan nem üzent hadat Lengyelországnak, de ténylegesen a hadiállapotot fennállónak tekintette, mivel a magyar kormány 1940 november 20-án aláírta a háromhatalmi egyezményt², Magyarország 1940 december 7-én megszakította a diplomáciai kapcsolatot a lengyel kormánnyal, a magyar csapatok Lengyelország területén „agressziót és a hadijoggal ellentétes bűncselekményeket követtek el.”³ Másnap a lengyel képviselő enyhítette bírálataát rámutatva, hogy Magyarország „demokratikus rendszer felé fejlődik”, de a „múltban bennünket megosztó akadályok eltávolítása”, a „tartós béke” és a „baráti és jószomszédi” kapcsolatok érdekében a hadiállapot utólagos elismerését, Lengyelország szavazati és aláírási jogának elfogadását követelte.⁴ Molotov azzal támogatta a lengyel kérést, hogy „Magyarország majdnem szomszédja Lengyelországnak” és a „magyar csapatok csatlakozva a német csapatokhoz hadüzenet nélkül elfoglalták a lengyel terület egy részét”, ezért Lengyelországnak joga van résztvenni a magyar béke kidolgozásában. (Kiemelés tőlem – F.M.) Masaryk, a csehszlovák és Mose Pijade, a jugoszláv küldöttség vezetője „igazságosnak és megalapozottnak” tartotta a szovjet külügyminiszter fejtegetéseit és támogatta a lengyel igényt. Bymes, az amerikai és McNeil, az angol küldöttség nevében azonban visszautasította a lengyel részvételt a magyar vitákban, ezért Lengyelország nem erőltette javaslatának keresztülvitelét.⁵ A furcsa közjáték háttérben a szovjetbarát lengyel kormány azon törekvése állt, hogy a párizsi értekezleten – az Anders hadsereg olaszországi haditetteinek háttérbe szorításával – részvételének jogosságát az olaszon kívül legalább még egy békeszerződés-tervezet vitájánál elismertesse.⁶ A német béke megtárgyalásánál Lengyelországnak aligha kellett volna hasonló módon bizonyítania tárgyalópartneri mivoltát. A magyar vitákban való érdekeltséget azonban a fegyverszüneti egyezményt aláíró nagyhatalmakon, valamint a győztes szomszédállamokon kívül valamennyi szövetséges és társult hatalom esetében meg lehetett kérdejelezni.

Az értekezlet ajánlásai kétharmados vagy egyszerű többséggel való elfogadása megosztotta a Külügyminiszterek Tanácsában résztvevő nagyhatalmokat. E kérdésben került sor Molotov és Bymes első nyilvános összecsapására.⁷ A szov-

² Lásd: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945 (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988) 244. l.

³ MAE. A.D.Y. Conference de Paris. Commission de Règlement 3e Séance

⁴ U.o. Commission de règlement 4e Séance. 1946 augusztus 2.

⁵ U.o.

⁶ UMKL KÜM Bé.O. Szabó Gabriella 1946 augusztus 10-i párizsi beszélgetése Casimiercz Debniczky lengyel követségi másodtitkárral

⁷ U.o. Commission de Règlement 7e Séance 1946 augusztus 5.

jet külügyminiszter a nagyhatalmak egyhangúságának elvét és együttműködését védte, a Külügyminiszterek Tanácsa felelősségére hivatkozva a 2/3-os elvet támogatta. A Szovjetunió a körülötte kialakult „szláv tömb”, vagy a „hatok” (Szovjetunió, Bjeloruszia, Ukrajna, Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia) szavazataihoz ugyanis az *elfogadott döntések* esetében – az előzetes kötelezettségvállalásuknak megfelelően – elvileg hozzá számíthatta az angol, amerikai és francia támogatást is, ami már elegendő lett volna bármely ajánlás előterjesztésének megakadályozásához. Az Egyesült Államok küldöttsége viszont az egyszerű többséggel elfogadott ajánlásokat részesítette előnyben, mivel a kis államok többségének szavazatait megszerezve nyomást gyakorolhatott a Szovjetunióra. Az angol küldöttség a kétféle: 2/3-os és egyszerű többségi ajánlásokat egyaránt a Tanács elé kívánta terjeszteni, míg a megegyezés érdekében a szovjet–francia javaslat az volt, hogy az utóbbiakat egyedi elbírálás alapján továbbítják a Tanácshoz. Byrnes az eljárási bizottság ülésén végülis elérte, hogy a brit javaslatot 15:6 arányban elfogadták. Ezzel a háború utáni értekezlet történetében először két tábor alakult ki: a „szláv” tömb létrehozta a „nyugati” tömböt.⁸ A párizsi értekezlet többségi határozata azonban nem kötötte meg Molotov kezét. A szovjet külügyminiszter ugyanis kijelentette, hogy a döntéshozó fórum, a Külügyminiszterek Tanácsa ülésein csak a Párizsban 2/3-os többséggel hozott határozatokot fogja figyelembe venni.⁹ A Külügyminiszterek Tanácsa a párizsi értekezleten *a magyar témákban tiszteletben tartotta a háromhatalmi döntéshozatal elvét*. A nem alapvető, nyitott kérdésekben azonban a tömbszavazás és a szövetséges nagyhatalmak nézeteltéréseinek felszínre kerülése volt a jellemző. Az Egyesült Államok a kisebb szövetségeseknek e „demokratikus” szavazási renddel azt kívánta bizonyítani, hogy érdekeiket érvényesíthetik a békefeltételek formálásában. A Szovjetunió küldöttsége a konferencián igyekezett kizárólag az addig el nem döntött témákra szűkíteni a vitát és a „szláv” tömb érdekeit védelmezni addig a határig, amíg az a nagyhatalmi egyhangúság elvét nem veszélyeztette. Az angol küldöttség a nyilvános felszólalások és viták helyett a titkos diplomácia eszközeivel kereste a gyakorlati megoldásokat. Franciaország, mint házigazda a szovjetek és amerikaiak közötti konfliktusokban igyekezett közvetíteni.

Byrnes 1946 augusztus 1-én elfogadtatta az eljárási bizottsággal, hogy az értekezlet plenáris és bizottsági ülései a sajtó képviselői előtt nyitva állnak. Ennek következtében *a párizsi értekezleten a valódi tárgyalási légkör vagy akárcsak vitaszellem kialakítása lehetetlenné vált*: mindegyik felszólaló tudatában volt, hogy szavairól azonnal tudomást szerez a hazai közvélemény és ezért nem is annyira küldött-társaihoz beszélt, mint a világ nyilvánosságához. Az álláspontok megmerevedése, az éles szócáták pedig nem kedveztek az érdemi tárgyalások-

⁸ Patricia Dawson Ward: *The Threat of peace* 129-132. l.

⁹ U.o.

nak. A párizsi értekezleten a békeszerződés-tervezetek megfogalmazásában ezért jóval kevesebb haladást értek el, mint a Külügyminiszterek Tanácsa nyilvánosságtól elzárt tárgyalási fórumain.¹⁰

1946 augusztus 9-én a jugoszláv küldöttség vetette fel a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghívását és meghallgatásuk kérdését.¹¹ A párizsi értekezlet 21 győztes hatalma úgy döntött, hogy augusztus 10 és 15 között *a legyőzött államok küldöttségei a plenáris üléseken felszólalhatnak, de a konferencia munkájában nem vehetnek részt*. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes már ezt is jelentős különbségnek ítélte meg Versailles-hoz képest, ahol a legyőzötteket meg sem hallgatták. Masaryk csehszlovák külügyminiszter tiltakozott az ellen, hogy a „volt ellenséges” államoknak „több joga és privilégiuma legyen, mint a szövetséges hatalmaknak”. A plenáris ülésen történő meghallgatásuk után fenntartotta a győztesek jogát, hogy a legyőzött államok képviselőinek észrevételeire válaszolhassanak.¹² A „volt ellenséges” államok képviselőit – eltekintve egyszeri felszólalási lehetőségüktől – nemcsak a plenáris üléseken folyó tárgyalásokból rekesztették ki, hanem amerikai javaslatra a konferencia egyik bizottságában sem vehettek részt. A bizottságok maguk döntöttek arról, hogy a legyőzötteket meghallgatják-e vagy sem. Mint látni fogjuk, erre csak akkor kerülhetett sor, ha egy győztes hatalom ilyen lépést kezdeményezett. Az alkalmazott eljárás a bíróságokon a vádlott kihallgatásakor szokásos renchez hasonlított: a legyőzött állam képviselőjét az adott kérdés előadására a bizottsági terembe vezették, majd felszólalása után kivezették. Ilyen körülmények között természetesen *nem* lehetett szó a győztesek és legyőzöttek közötti *béketárgyalásról*. Annyiban változott az eljárás mód az eredeti szovjet elképzeléshez képest, hogy a legyőzöttek nem a konferencia ajánlásainak elfogadása után, hanem *előtt* mondhatták el véleményüket.

A „volt ellenséges” államok fődelegátusait a Potsdamban megállapított sorrend szerint 1946 augusztus 10-től hallgatták meg. De Gasperi miniszterelnök „antifasisztaként, demokratiként és olaszként” vitatta a „kemény” békefeltételeket, Olaszország hadviselő (co-belligerens) félként elismerését kérte, rámutatott a béke büntető jellegére, amely különösen a területi rendezésnél nyilvánult meg, ismertette álláspontjukat a trieszti kérdésben, előterjesztette Németországgal szembeni jóvátételi igényüket, valamint gazdasági békejavaslaikat, kitért az olasz gyarmatok ügyére s kétségbevonta az olasz flotta elkobzásának jogosságát. Az olasz expozét a győztesek ellenséges légkörben hallgatták meg, Kardelj, a jugoszláv küldöttség nevében visszautasította annak tételeit. Tătărescu román külügyminiszter köszönetét fejezte ki a második bécsi döntés semmissé nyilvánításáért, az 1938 január 1-i magyar–román határ visszaállításáért. A román felszó-

¹⁰ U.o. valamint Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 175-176. l.

¹¹ *Recueil des Documents de la Conférence de Paris (Palais du Luxembourg 29 juillet - 15 octobre 1946) Tome I. Livre II. 137-151. l.* (továbbiakban: *Recueil des Documents*)

¹² U.o. 147.l.

lalo kérte, hogy a békeszerződés-tervezet bevezetőjében ismerjék el Románia hadviselő státusát 1944 augusztus 24-től, s ne csak Németország, hanem a Horthy-Magyarország ellen is. Románia e két országtól ezen az alapon jóvátételt és kártérítést követelt.¹³ Tătărescu kifogásolta a katonai cikkelyek büntető jellegét és a jóvátételi-kártérítési igények mérséklését kérte. A román külügyminiszter visszautasította a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását és rámutatott arra, hogy igazságtalan Romániát Németországgal szembeni joglemondásra kényszeríteni. Tătărescu azt állította, hogy a Románia területén élő nemzeti kisebbségeknek teljes szabadságot biztosítanak.¹⁴ Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes a román átállást méltánylandó a kártérítési cikkelyeknél javasolt engedményeket Romániának. Masaryk Románia Csehszlovákia felszabadításában való részvételére hivatkozva támogatta Visinszkij álláspontját.¹⁵

1946 augusztus 14-én Kulisev bolgár külügyminiszter Bulgáriának szintén a hadviselő fél státusát követelte. A görög területi igényeket visszautasította, az első világháború utáni jogaira hivatkozva igényelte az égei tengeri kijárat biztosítását. A bolgár külügyminiszter kétségbe vonta a gazdasági cikkelyek, s különösen a görög jóvátételi igények megalapozottságát. Kulisev a Duna nemzetközi rendszerére vonatkozó szovjet álláspontot támogatta, mely szerint a rendezésben kizárólag a partmenti államok vehetnek részt.¹⁶ Gyöngyösi János augusztus 14-én délután, az értekezlet 17. plenáris ülésén adta elő a magyar béke delegáció észrevételeit.¹⁷ (Ennek ismertetésére visszatérünk.) Végül augusztus 15-én Enckell, a finn külügyminiszter az 1940-es téli háború után megkötött békeszerződésben, és az 1944-es moszkvai fegyverszünetben előírt területi cikkelyek enyhítését, a kártérítési igények mérséklését kérte, hangsúlyozva, hogy Finnország nagy szomszédjával, a Szovjetunióval való tartós barátság és együttműködés útjára lépett.¹⁸

1946 augusztus 15-én Byrnes az értekezletet amerikai-szovjet vitafórummá változtatta, amikor bírálta azt a szovjet állásfoglalást, mely szerint „a többi »volt ellenséges« állam demokratikusabb, mint Olaszország, pusztán azért, mert nézeteik összhangban állnak a Szovjetunió nézeteivel.” Az amerikai külügyminiszter kifogásolta Molotov és az ukrán külügyminiszter magatartását, mert szövetségesüket, Görögországot támadták és Bulgáriát védelmezték. Byrnes a szovjet kül-

¹³ UMKL KÜM Bé.O. Emlékirat Románia jóvátételi követeléseiről Magyarországgal szemben. 1946. szeptemberben. A teljes összeg 508 millió USD-t tett ki. Lásd még Adevarul 1946 június 30.

Közli: Fülöp Mihály: Németországgal szemben fennálló magyar követelések (Okmánygyűjtemény) (Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 1987) 204-217. l.

¹⁴ Recueil des Documents id. mű 226-233. 280-286. l.

¹⁵ U.o. 287-290.l.

¹⁶ U.o. 292-299. l.

¹⁷ U.o. 309-318. l.

¹⁸ U.o. 333-336. l.

ügyminiszter vádaskodásaira – miszerint egyes nagyhatalmak meggazdagodtak a háborún – azzal válaszolt, hogy emlékeztette Molotovot a 11 milliárd USD lendlease árukölcsönre, amit „a veszélyben lévő Szovjetunióknak juttattak.” Visinszkij az Egyesült Államokat erre azzal vádolta, hogy „a világot alamizsnákkal kívánja uralni.” A szovjet külügyminiszter-helyettes beszédét a cseh küldöttség lelkes tapssal jutalmazta, mire Byrnes, aki tudta, hogy az amerikai kormány Csehszlovákiának 50 millió dolláros 2 3/8% kamatlábú kölcsönt nyújtott, azonnal leállította ennek folyósítását. A következő hetekben az is kiderült, hogy a csehszlovák kormány 10 millió USD-t a kölcsönből 13%-os kamattal átjuttatott Romániának. Csehszlovákia amerikai megítélése ezért romlott s ez kihatott a párizsi értekezlet tárgyalásaira.¹⁹ Augusztus 9-én és 20-án amerikai repülőgépek Jugoszlávia fölötti lelővése újabb válságot okozott az értekezlet résztvevői között. Byrnes az ENSZ Biztonsági Tanács akcióját helyezte kilátásba és – Molotov intervenciójára – a jugoszláv kormány kénytelen volt az amerikai fenyegetés előtt meghajolni.²⁰

1946 augusztus 16-án az értekezlet megalakította bizottságait. Az általános (valójában nem ülésedő), jogi, szerkesztő és katonai bizottságban mind a 21 állam, míg az olasz, román, bolgár, magyar és finn politikai és területi, valamint az olasz és balkáni-finn gazdasági bizottságban azok a szövetségesek vettek részt, amelyek aktívan hadat viseltek az illető „volt ellenséges” állammal szemben. Kivételt csak Franciaországgal, a Tanács tagjával tettek. Olaszországgal a politikai és területi bizottság *augusztus 13-a és október 15-e között* 41, a gazdasági 34 ülésen foglalkozott, míg *a magyar politikai és területi bizottság augusztus 16-a és október 5-e 20*, a bolgár 16, a román 12, a finn 8, valamint *a balkáni-finn gazdasági bizottság 51*, a katonai 37, a jogi és szerkesztési 16 ülést tartott.²¹ Mint az ülések száma is mutatja, a leghevesebb viták – az olasz mellett – a magyar kérdésben volt. A magyar politikai és területi bizottság tagjai a Külügyminiszterek Tanácsa négy nagyhatalma, Ukrajna, Bjeloruszlia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Ausztrália, Dél-Afrika, India, Kanada, Új Zéland lett, a balkáni-finn gazdasági bizottságba ezen kívül Görögország is bekerült.

Az értekezlet első szakaszában a szövetséges nagyhatalmak között kialakult feszültség miatt az eredetileg tervezett öt hét helyett 79 nap alatt vitatták meg az öt békeszerződés-tervezetet. 53 kétharmados és 41 egyszerű többséggel elfogadott ajánlást fogalmaztak meg. Byrnes 1946 szeptember 6-i stuttgarteri beszéde, amely a nyilvánosság elé tárta a Németországgal kapcsolatos amerikai politikát,

¹⁹ Recueil des Documents id. mű 324-332. l.

FRUS 1946 vol. VI. 212-222. l. Steinhardt 1946 augusztus 14-i és szeptember 18-i prágai, valamint Byrnes 1946 augusztus 30-i és szeptember 17-i párizsi táviratai Washingtonba.

Lásd még: Patricia Dawson Ward: The Threat of peace id. mű 136. l.

²⁰ Patricia Dawson Ward: id. mű 137. l.

²¹ Recueil des Documents id. mű. Livre VI. Travaux des commissions

az értekezlet munkájában fordulatot jelentett. Az amerikai külügyminiszter nyilatkozatában azt ígérte, hogy az Egyesült Államok nem vonul vissza Németországhól, amíg a többi megszálló hatalom csapatai ott állomásoznak; az amerikai és angol zónák egyesítését javasolta; a német politikai és gazdasági egység helyreállítását, demokratikus, központi kormány létrehozását ajánlotta; a francia területi igények ellensúlyozására megkérdőjelezte az Odera-Neisse határ végleges voltát. H. Wallace amerikai külkereskedelmi miniszter 1946 szeptember 12-i beszéde viszont kétségbe vonta a Szovjetunióval szembeni „kemény” amerikai külpolitika létjogosultságát. Rámutatott arra, hogy valódi békére a Szovjetunió és az Egyesült Államok között van szükség és csak egymás érdekeinek kölcsönös elismerése vezethet ehhez. Byrnes saját külpolitikája Truman elnök által támogatott bírálatának tekintette ezt a beszédet és szeptember 17-én újra benyújtotta lemondását. Truman szeptember 20-án kénytelen volt Wallace menesztésével megoldani az amerikai külpolitikát ideiglenesen megbénító konfliktust. Az incidens viszont hozzájárult a két nagyhatalom közötti feszültség enyhüléséhez. Sztálin ugyanis kedvezően válaszolt Wallace beszédére és interjújában kétségbe vonta, hogy valódi lenne egy új háború veszélye Kelet és Nyugat között. A párizsi értekezlet befejezése lehetővé vált.²²

A Külügyminiszterek Tanácsa az értekezlet időtartama alatt augusztus 29-től kezdve hét alkalommal tartott nem hivatalos találkozót, a külügyminiszter-helyettesek értekezlete tízszer ülésezett. A párizsi értekezlet munkálatainak rendkívül lassú előrehaladása miatt 1946 szeptember 24-én elhatározták a tárgyalások ütemének gyorsítását. Arról is vitát indítottak hogy, a New York-ba szeptember 23-ra összehívott ENSZ Közgyűlést egy hónappal elhalasszák a Külügyminiszterek Tanácsa újabb ülészaka miatt. Molotov ebben az esetben kész volt a párizsi értekezlet alatt aláírni a békeszerződéseket. Bevin a német és osztrák béketárgyalások időpontjának kitűzését óhajtotta elérni és javaslatára megegyeztek a bizottsági munkák október 5-i befejezésében s a záróülés október 15-i megtartásában. Október 4-én a szovjet küldöttség előterjesztését fogadták el, mely szerint a Külügyminiszterek Tanácsa a New York-i ENSZ Közgyűléssel párhuzamosan szervezi meg harmadik ülészakát a békeszerződések végleges szövegének kidolgozására. A külügyminiszterek november 4-től kezdve az öt béke lezárását és a német kérdést tárgyalták.²³

²² lásd: Patricia Dawson Ward: The Threat of peace id. mű 139-144. l.

Sztálin 1946 szeptember 26-i nyilatkozata a Sunday Times-nak.

lásd MAE.A.D.Z. URSS vol. 34. A moszkvai francia ügyvivő 1946 szeptember 26-i 1899-1900, valamint 1903-1904. sz. táviratai.

²³ U.o. 144-148.l.

A magyar béke delegáció meghallgatása és észrevételei a békeszerződés-tervezetről. A szomszédos országok módosító indítványai

A Külügyminiszterek Tanácsa által előterjesztett magyar békeszerződés-tervezetet 1946 augusztus 6-án rendkívüli ülésen vitatta meg a magyar kormány.²⁴ A Minisztertanács a háborús felelősségről külön békejegyzéket²⁵ készíttetett és hangsúlyozta: Magyarország fegyverszüneti egyezményben foglalt kötelezettségei teljesítésével hozzájárult a Németország feletti győzelemhez. Gyöngyösi nem célszerűnek, hanem egyenesen károsnak tartotta Csehszlovákia háborús részvételének vitatását, Szlovákia németek oldalán vívott küzdelmének emlegetését. A trianoni status-quot tükröző politikai határoknál két téma vetődött fel. A magyar külügyminiszter megfontolásra ajánlotta azt a szempontot, hogy „Romániával szemben a 22000 négyzetkilométeres javaslatot helyezzük-e előtérbe, holott tudjuk... ezt egyetlen nagyhatalom sem fogja támogatni, másfelől a néprajzi elveknek sem felel meg, vagy pedig inkább a kisebbségvédelemre helyezzük a hangsúlyt. Hangoztatva azt, hogy a területi javaslat tulajdonképpen a kisebbségvédelmi kérdés alapjául szolgál és minthogy a szövetségesek ezt a kérdést más úton óhajtják elintézni, kérjük a romániai magyar kisebbség jogainak intézményes biztosítását és egy etnikai határkiigazítást.”²⁶ (Kiemelések tőlem – F.M.) A magyar kormány tehát az 1946 április elején kialakított, a londoni Külügyminiszteri Tanács 1945 szeptemberi isztiai precedensére alapozott nemzetiségi egyensúly javaslatához képest a kisebbségvédelmet tartotta fontosabbnak és az 1946 május 17-i amerikai tanácsnak megfelelően négy-ötezer négyzetkilométeres határkiigazítási kérelmet készített elő.²⁷ A párizsi értekezleten – mint látni fogjuk – Gyöngyösi augusztus 14-i beszédében és a magyar béke delegáció észrevételeiben a 22 ezer km²-es előterjesztés szerepelt hivatalos magyar álláspontként, az etnikai határkiigazítást csak a bizottsági meghallgatáson vetették fel.

²⁴ UMKL KÜM Bé.O. Az 1946 augusztus 6-i rendkívüli Minisztertanács jegyzőkönyve. Idézi: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 222. l.

²⁵ UMKL KÜM Bé. O. 170/Konf. 1946 augusztus 16. A háborús felelősségről szóló memorandum. Közli: Hungary and the Conference of Paris vol. I. id. mű 67-84. l. Az 1946 szeptember 3-i jegyzék átadásának körülményeiről. lásd: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 193. l.

²⁶ UMKL KÜM Bé. O. Az 1946 augusztus 6-i rendkívüli Minisztertanács jegyzőkönyve.

²⁷ Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 208-209. l. Kertész elismeri, hogy a határkiigazítási javaslatot Philip E. Mosely 1946 május 17-i, már idézett, személyes véleményére alapozták. A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946 augusztus 5-i ülésén ezt az álláspontot hagyta jóvá. Ismerteti: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 220-221.l. Gyöngyösi János a Minisztertanács 1946 augusztus 6-i ülésén a 11 ezer km²-es u.n. kis partiumi javaslatot említette még mint „etnikai” határkiigazítási tervet.

Visszatérve a Minisztertanács politikai határokra vonatkozó állásfoglalására, Gyöngyösi a Magyarországgal szembeni csehszlovák területi igény ismertetése után megállapította, hogy „a csehszlovákok az ott élő magyarságot likvidálni akarják” lakosságcsere és kényszeráttelepítés útján. A magyar külügyminiszter e törekvés megfiúsítására és a Csehszlovákiában maradó magyar kisebbség jogának biztosítására minden eszközt és módot meg kívánt ragadni. Gyöngyösi szerint a csehszlovák állam „nem akar kisebbséget határain belül; csak abban az esetben, ha olyan általános rendelkezés történik az Egyesült Nemzetek Szervezetén belül, amely az Egyesült Nemzetek minden tagját kötelezi”.²⁸ A békeszerződés-tervezet emberi jogi cikkelyét a kisebbségvédelemre nem tekintette elégségesnek a magyar kormány, ezért a 21 győztes hatalomtól a *kollektív kisebbségi jogok* megadását igényelte.

A Minisztertanács augusztus 6-i ülésén Nagy Ferenc miniszterelnök megállapította, hogy a békeszerződés hatályba lépésével kötelezettségeink a megszálló csapatokkal szemben megszűnnek. Az összekötő csapatok státusát a magyar honvédelmi kormányzat a „jóviszony biztosítása és fenntartása érdekében” pontosabban szeretne volna meghatározni. A kormány a békekötés után egy évvel le akarta zárni a hadifoglyok hazaszállítását, valamint a deportáltak és civilek (különösen a magyarországi németek) hazabocsátását. A *jóvátételi és kártérítési* (restitúció) rendelkezések vitájánál a miniszterek egyrészt az 1945 június 15-i magyar–szovjet egyezmény ármegállapításának felülvizsgálatát, másrészt a kártérítés mérséklését igényelték. Csehszlovákia és Jugoszlávia a fizetési határidő Szovjetunió által elfogadott 6-ról 8 évre történő kiterjesztésébe nem egyezett bele, ezért Magyarország és szomszédai között külön megállapodásban kívánták szabályozni a jóvátétel teljesítését. Erős János felszólalásában rámutatott, hogy az ármegállapítás megháromszorozta a jóvátételi összeget, s „fennmaradásuk esetén legalább 100 éves rabszolgasorsra kárhoztatják az egész magyar nemzetet”. Balla Antal viszont a magyarországi német vagyoni pontos meghatározásának tisztázását sürgette, valamint Magyarország külföldi vagyonának elkobzását lehetővé tevő rendelkezésnél a szovjet javaslat támogatását szorgalmazta, amely kedvezőbb volt, mint az angol, amerikai és francia tervezet. A magyar békeszerződés tervezet 26. cikkelye szovjet változata ugyanis előírta, hogy „Magyarországnak és a magyar állampolgároknak Németországban lévő javait nem lehet többé ellenséges javakként kezelni” és az 1945 január 20-a után erőszakkal Németországba hurcolt azonosítható javakat vissza kellett szolgáltatni Magyarországnak. A brit–amerikai–francia indítvány alapján viszont Magyarországnak le kellett mondani az 1939 szeptember 1-e és 1945 május 8-a között Németországgal szemben keletkezett pénzköveteléseiről, kormányközi és kártérítési igényeiről. A Minisztertanács 1946 augusztus 6-i ülésén a magyar kormány a szovjet javaslat támogatása mellett döntött, mivel ez biztosította a Németországgal szem-

²⁸ UMKL KÜM Bé.O. Az 1946 augusztus 6-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve.

beni követelések és igények fennmaradását. A Minisztertanács elfogadhatatlannak minősítette az angol–amerikai–francia javaslatot: „Magyarország mérhetetlen károkat szenvedett a német megszállás és a német kiűrés következtében. Sem jogi, sem erkölcsi alapja nincs annak, hogy Németország ellenségei helyett lemondásra kényszerítsék Magyarországot a Németországgal szembeni kár-igényről. Legfeljebb arról lehet szó, hogy Magyarország, mint volt német szövetséges, kárigénye tekintetében elsőbbséget ad a szövetséges hatalmak kártérítési igényeinek, de erről le nem mondhat”.²⁹

Az 1946 augusztus 6-i minisztertanácsi ülés tehát elsősorban a magyar békeszerződés-tervezet nyitott, gazdasági rendelkezéseivel foglalkozott. A kormány – a szovjet–amerikai viszonylatban a magyar fegyverszünet óta állandó nézeteltérések forrását jelentő – jóvátételi kérdésben az árdifferenciák kiktűszöbölésére a békétárgyalásoktól elkülönülő magyar–szovjet megegyezést tartott szükségesnek. A Minisztertanács Gyöngyösi javaslatára kész volt a jóvátételnek elsőbbséget adni, viszont a gazdasági rendelkezések teljesítésénél igényelte Magyarországot fizetőképességének figyelembevételét. A kormány tagjai kifogásolták a leszerelt gyárak és üzemek hadizsákmányba számítását; a joglemondást a szövetségesek által a hadműveletek idején okozott károk megtérítéséről; a kártérítési igény mértékét és teljesítésének módját; a békeszerződés vitás kérdéseinek az értelmezés jogának a szövetséges nagyhatalmak számára való fenntartását. A Minisztertanács jóváhagyta a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatban képviselendő álláspontot.³⁰

A magyar békedelegáció az 1946 július 11-i minisztertanácsi határozattal alakult meg Gyöngyösi János külügyminiszter vezetésével. Helyettese Gerő Ernő lett, aki augusztus 22-től szeptember 9-ig tartózkodott Párizsban. Kertész István, a békedelegáció főtitkáráként annak adminisztrációját irányította. Auer Pál, Szegedy-Maszák Aladár, Szekfű Gyula, Sebestyén Pál, Faragó László gazdasági főmegbízott és Szemes István ezredes, katonai delegátus vett részt a politikai delegációban, Károlyi Mihály, Bede István, Baranyai Zoltán, Rakovszky György altábornagy pedig rövidebb időszakra, tanácsadóként látogatott Párizsba. Szakértői csoportokat állítottak fel a román (Demeter Béla, Gáldi László, Jakabffy Imre, Mikó Tibor, Takácsy Miklós) a csehszlovák (Révay István, Vájlók Sándor és Bethlen Oszkár), a gazdasági (Faragó László, Vásárhelyi István, Dabasi-Schweng Lóránd, Székely Arthúr, Trajánovits Lajos) és a katonai (Szemes István, Czebe Jenő, majd Rakovszky György) ügyekre.³¹

²⁹ U.o.

³⁰ U.o.

³¹ UMKL KÜM Bé. O. Kertész István 1946 október 12-i összefoglalója: „A magyar békedelegáció adminisztrációjának szervezete és működése” 186-188. l. Gerő, illetve az MKP képviselője, valamint Károlyi Mihály részvételéről lásd FRUS 1946 vol. III. 84. l. MAE. A.D.Z. Hongrie vol. 25. 1945 augusztus 30-i D.E.C. jelentés Károlyi Mihályról

Gyöngyösi János külügyminiszter a párizsi értekezleten 1946 augusztus 14-én, a 17. plenáris ülésen mondhatta el beszédét a magyar békeszerződés-tervezetről. A magyar Minisztertanács határozatának megfelelően Gyöngyösi az új, demokratikus Magyarország érdemeinek méltánylását kérte. Hivatkozott Vorosilov marsall magyar kormányt elismerő jegyzékére, miszerint »Magyarország hozzájárult az Egyesült Nemzetek által Németország ellen vívott harc sikeréhez«, valamint felszámolta a nagybirtokrendszert, „kíméletlenül ítélkezett az előző rendszerek háborús bűnösei felett”, szabad választásokat tartott, stb. Ennek alapján Magyarország háborús felelősségét korlátozottan nyilvánította, s kijelentette: még „akkor sem jelenthetné a magyar nép egyetemének felelősségét, ha el is fogadnák a kollektív felelősség igen vitatható elvét”.³² Gyöngyösi beszédének középpontjába a Magyarország határain kívül élő magyar kisebbségek jogainak biztosítását állította: „Azt az óhajt, hogy az összes magyarok egyetlen nemzeti állam határain belül éljenek, jogosnak kell tekinteni, azonban kétségtelen, hogy ennek a tervnek megvalósítása nehezen elhárítható földrajzi és politikai nehézségekbe ütközik. Ezért állandó súllyal jelentkezik az a probléma, hogy amennyiben a határokat nem lehet módosítani, akkor a határok jelentősége módosítandó, s hogy a más államok területén élő magyarok számára biztosítani kell mindazon szabadságjogokat, amelyek a demokrácia alapfeltételei, vagyis a nyomortól és félelemtől mentes szabad élet jogát, továbbá azt a jogot, hogy nemzetiségüket megerősíthessék. Sajnos, meg kell állapítanom, hogy mifelénk valamely nemzeti kisebbséghez tartozni gyakran nemcsak más állampolgárságot jelent, hanem megfosztottságot az emberi jogok gyakorlásától, s részben az emberi méltóság biztosításától” (Kiemelések tőlem – F.M.). A magyar külügyminiszter a Népszövetség ellenőrizte kisebbségvédelmi rendszer előnyének azt tartotta, hogy az legalább a panaszjog lehetőségét fenntartotta, majd így folytatta: „Tudjuk, hogy a hitleri Németország saját imperialista politikája érdekében visszaélt a kisebbségeknek szerződésileg nyújtott jogvédelemmel. E visszaélés azonban a jogvédelem szükségességét nem szünteti meg, amint azt éppen a zsidóság világszervezeteinek kivánságai is bizonyítják. A zsidóság képviselői az elmúlt évek szörnyű üldözései után a legilletékesebbek a kisebbségi védelem kérdésének felvetésére.” Mivel az Egyesült Nemzetek alapokmányában, valamint a békeszerződések tervezetében foglalt elvi kijelentések csak az emberi jogok egy részére utaltak, ezeket pedig éppen a háborús megrázkódtatásokat követő szenvedélyek és nemzeti türelmetlenségek idején biztosítani kell, Gyöngyösi János szükségesnek tartotta, hogy az Egyesült Nemzetek megfelelő jogszabályainak életbelépéséig a kevert lakosságú közép- és kelet-európai államok különleges kötelezettségeket vállalja-

³² UMKL KÜM Bé. O. Gyöngyösi János 1946 augusztus 14-i levele CP(PLEN)17 lásd még PRO FO 371.59039 R 12233/2609/21 Recueil des Documents id. mű 319-319. I. Ismereti: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 229-230.I.

Gyöngyösi János magyar külügyminiszter 1946. augusztus 14-én beszédét mondja a Luxemburg palotában

nak e szabadságjogok gyakorlására vonatkozólag.³³ Gyöngyösi a magyar-román határvita végleges rendezésére előterjesztette a 22 ezer négyzetkilométeres nemzetiségi egyensúlytervét, kiegészítve azzal, hogy a „határon innen és túl élő kisebbségek számára széleskörű területi autonómiát is lehetne biztosítani” és felkérte a konferenciát; szólítsa fel Romániát Magyarországgal kétoldalú tárgyalások megkezdésére. Ha ezek nem járnának eredménnyel, a konferenciától különbizottság kiküldését kérte, melynek jelentését az értekezlet elé terjeszthetné. A magyar külügyminiszter ezt azért tartotta fontosnak, mert „a magyarság helyzete nemcsak politikai jogainak tekintetében aggasztó, hanem veszélyeztetve van a gazdasági egyenjogúság szempontjából is, ami máris a magyarságnak jelentős elszegényedésére vezetett.”³⁴ Gyöngyösi sem morális, sem jogi indokot a román jóvátételi igény elismerésére nem látott. A magyar külügyminiszter a Szlovákiában élő 650 ezer magyar állampolgárságától, sőt legelemibb emberi jogaitól meg-

³³ U.o. lásd még: Mihály Fülöp: „The Hungarian draft treaty for the protection of minorities” in: Shaping Postwar Europe, European Unity and Disunity 1945-1947 (Ed. Peter M.R. Stirk and David Willis. Pinter Publishers, London 1991) 75.1.

³⁴ UMKL KÜM Bé. O. Gyöngyösi János 1946 augusztus 14-i felszólalása

fosztása ellen tiltakozott és visszautasította a lakosságcserén felül 200 ezer magyar kiűzését. „Ha azonban ezt Csehszlovákia bármely okból nem vállalhatná és mindenképpen meg akarna szabadulni a magyar kisebbségtől, akkor a magyar kormánynak ragaszkodnia kellene ahhoz az elvhez, hogy a népnek joga van a földhöz, amelyen él”.³⁵ Gyöngyösi a konferenciától nemzetközi szakértő bizottság kiküldését kérte. A magyar külügyminiszter a gazdasági rendelkezéseket a „nyomort állandósító szerződésként” jellemezte. Gyöngyösi kifogásolta az Egyesült Nemzetek területén lévő magyar javak felszámolásának előirányzását, valamint a Németországgal és volt szövetségeseivel szemben fennálló magyar követelések és kártérítési igények törlését. A magyar külügyminiszter ugyanakkor ígéretet tett a fegyverszüneti egyezményben vállalt *jóvátételi* kötelezettségek teljesítésére, de nem tartotta lehetségesnek a restitúciót, valamint a háború előtti adósságok törlesztését. Gyöngyösi azt kérte tehát, hogy teremtsenek egyensúlyt az ország terhei és teljesítőképessége között. A magyar külügyminiszter végül az ENSZ-be való felvétel lehetőségét a „tartós” béke biztosításának jeleként üdvözlölte.³⁶

Gyöngyösi beszédére Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter augusztus 15-én, az értekezlet plenáris ülésén kihívó hangnemben válaszolt. A csehszlovák külügyminiszter már felszólalása elején felvette a kérdést: „Ki győzött a háborúban, az Egyesült Nemzetek vagy Magyarország?” Masaryk visszautasította a csehszlovákiai kisebbségi politikával szembeni magyar érveket. A csehszlovák külügyminiszter Magyarország háborús felelőssége, a szlovákiai magyarság Csehszlovákia szétbomlásában játszott szerepe, valamint a szlovákiai felkelés elleni magyar hadműveletek miatt jogosnak tartotta a részleges helyett „a valódi végleges megoldást”, vagyis a surlódások és az „irredentizmus” állandó forrásának, a magyar kisebbségnek eltávolítását. Azzal vádolta a „jelenlegi Magyarországot, hogy nem hajlandó feladni régi, Csehszlovákia ellen irányuló revizionista politikáját.” Masaryk az ellen is kifogást emelt, hogy Magyarország gazdasági helyzetén könnyítsenek, mivel helyzetét háborús magatartásának, valamint az általa mesterségesen keltett inflációnak köszönheti.³⁷ Kisselev, bjelorusz küldött Magyarország háborús felelősségére rámutatva, enyhítő körülményt látott abban, hogy szembefordult Németországgal. Masaryk indítványával egyetértett: „el kell távolítani a nézeteltérések forrását, amely további nehézségeket okozhat Szlovákia és Magyarország viszonyában.” Kisselev szerint a magyarok kitelepítése stabilizálná a békét Európa e részében, megszilárdítaná az új, demokratikus Magyarországot is.³⁸ Byrnes amerikai külügyminiszter – mint már idéztük – a párizsi értekezlet eljárási vitájához és a békeszerződés-tervezetek gazdasági rende-

³⁵ U.o. lásd még: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950 id. mű 230.l.

³⁶ U.o.

³⁷ Recueil des Documents id. mű 319-323. l.

³⁸ U.o. 323-324. l.

zőelveihez fűzött megjegyzéseket. Az amerikai küldöttség hasznosnak tartotta, hogy miután a Külügyminiszterek Tanácsa az *alapvető* kérdésekben amúgyis egységes álláspontot alakított ki, a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatására és írásbeli észrevételeik előterjesztésére a bizottsági munka elkezdése előtt lehetőséget biztosítottak. Az Egyesült Államok nem kívánt területi gyarapodást és jóvátételt a legyőzöttektől, viszont a *kártérítésre*, a legnagyobb kedvezmény elve biztosítására igényt tartott. A gazdasági lehetőségek egyenlősége Byrnes szerint azt jelentette, hogy az öt „volt ellenséges” állam 18 hónapig nem tehetett különbséget a szövetséges hatalmak között s így nem lehetett büntető jellegűnek minősíteni ezt a rendelkezést.³⁹ Visinszkij a magyar békeszerződés-tervezet gazdasági vitáit annak az angol-amerikai törekvésnek tulajdonította, hogy a legyőzöttekre további terheket, új követeléseket kényszerítsenek. A szovjet jóvátételi igényt „ésszerűnek és igazságosnak” minősítette és úgy vélte, hogy az arányban áll Magyarország gazdasági lehetőségeivel és megfelel a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségeinek.⁴⁰ Visinszkij arra hivatkozva, hogy a jóvátételi időszak 6-ról 8 évre történő kiterjesztésével már engedményt adtak, nem volt hajlandó a szovjet jóvátételi politikán változtatni. Magyarország gazdasági nehézségeit pedig a szövetségesek elleni küzdelemben kifejtett erőfeszítéseinek tulajdonította. A szovjet külügyminiszter-helyettes az amerikai zónába hurcolt magyar javak visszaadását sürgette. Visinszkij a szovjet gazdasági békejavaslatok elfogadását az „európai újjáépítés próbakövének” tekintette és visszautasította az amerikai javaslatot a magyar jóvátétel enyhítésére. A szovjet külügyminiszter-helyettes végül kitért Masaryk transzfer kérelmére is. Visinszkij erről csupán annyit mondott, hogy azt „alaposan tanulmányozni kell a magyar békeszerződés-tervezet vitájánál és kidolgozásánál” az „igazságos megoldás” elfogadása érdekében.⁴¹

A magyar külügyminiszter nyilatkozatára a szövetséges hatalmak képviselői közvetlenül nem reflektáltak. Míg Bulgária és Románia a „szláv tömb” államai részéről támogatást kapott, Magyarország egyetlen kérdésben sem számíthatott álláspontja melletti *nyílt* kiállásra. A magyar békeszerződés-tervezet bizottsági vitáiban a csehszlovák *transzfer* kérelem, valamint a szovjet-amerikai jóvátétel – kártérítés – legnagyobb kedvezmény elve körüli nézeteltérések kerültek előtérbe. A szovjet álláspont *kettőssége* mutatkozott meg a bjelorusz felszólalás és Visinszkij külügyminiszter-helyettes nyilatkozata közötti különbségben. A párizsi értekezleten a szövetséges nagyhatalmak egyeztetett álláspontjától eltérő, a Külügyminiszterek Tanácsa közös állásfoglalásaitól különböző véleményt a bjelorusz és ukrán delegációk fogalmazhattak meg, tehát a valódi szovjet elképzeléseket az ő felszólalásaik tükrözték. Bizonyos értelemben ez vonatkozott a brit

³⁹ U.o. 324-328. l.

⁴⁰ PRO FO 371.59039 A párizsi külügyminiszter-helyettesi értekezlet 1946 július 21-i vitája.

⁴¹ Recueil des Documents id. mű 328-332.l.

Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter a párizsi értekezleten,
1946. augusztus

delegáció és a Dominiumok állásfoglalásainak különbségeire is. A szovjet külügyminiszter-helyettes a *háromhatalmi* döntéshozatal elvét tiszteletbentartva nem támogatta nyíltan a párizsi értekezlet első szakaszában a csehszlovák álláspontot, noha Klement Gottwald miniszterelnök 1946 július 20 és 25-e közötti moszkvai látogatása alkalmával biztosították a prágai kormányküldöttséget a transzfer javaslattal való egyetértésükről.⁴² A szovjet küldöttség tudta, hogy angol-amerikai hozzájárulás nélkül nem lehet végrehajtani a transzfer-tervet és tartotta magát az 1946 elejére közösen kialakított politikai vonalhoz, mely szerint a kérdés megoldását a Csehszlovákia és Magyarország közötti kétoldalú tárgyalásokon kell keresni. Gyöngyösi meghallgatását követően a csehszlovák közvélemény kezdte felismerni, hogy nem feltétlenül segíti elő a transzfer ügyet a nyílt szovjet támogatás, mivel a Molotovval vívott szópárbajok inkább a magyar tézi-

⁴² UMKL KÜM Bé. O. Szekfű moszkvai magyar követ 1946 július 31-i 29/pol. sz. jelentése Dekanozov szovjet külügyminiszter-helyetessel folytatott beszélgetéseiről. Közli: Stephen D. Kertész: *The last European Peace Conference: Paris 1946* id. mű 134-135. l. FRUS 1946 vol. VI. 208-209. l. Bedell Smith moszkvai amerikai nagykövet 1946 július 26-i 2297. sz. távirata Washingtonnak.

sek támogatása irányába terelik az amerikai küldöttséget és követőit. A brit küldöttséget Prágában többé-kevésbé semlegesnek tekintették, de felfigyeltek arra, hogy a Dominiumok a magyar ügyet kezdik pártfogolni, sőt még a szlovákiai magyarok kisebbségvédelmének elfogadását sem tartották kizártnak. A prágai brit ügyvivő a csehszlovák „jogos igény” vagyis a „magyar kisebbségtől megszabadulás” elfogadására szólította fel a Foreign Office-t, amire a brit külügyminisztérium *augusztus 23-án* olyan, a párizsi angol küldöttségnek szóló alaputasítás kidolgozásával válaszolt, amely a lehető legmesszebb ment a csehszlovák nézetek támogatásában, figyelembe véve „a magyar és más érzékenységet”.⁴³ (Kiemelés tőlem – F.M.)

A szovjet küldöttség mindent megtett azért, hogy a magyar jóvátételi rendelkezéssel kapcsolatos amerikai fenntartás ne kerüljön a békeszerződés-tervezet szövegébe, mert az nem módosítás, vagy szövegjavaslat, hanem egyoldalú nyilatkozat jellegű volt. Még a békeszerződés-tervezet nyilvánosságra hozatala előtt 1946 július 18-án és 27-én Guszev szovjet nagykövet arra is kísérletet tett, hogy a magyar szöveg kinyomtatását és szétküldését megakadályozza. A magyar békeszerződés-tervezet ezért a többihez képest késéssel jelent meg.⁴⁴ Byrnes és Visinszkij szópárbaja Gyöngyösi felszólalását követően a két nagyhatalom eljárási és gazdasági kérdésekben megnyilvánuló nézeteltéréseit tükrözte és egyenes folytatását jelentette a Külügyminiszterek Tanácsa második, párizsi ülészakán le nem zárt vitának. Az amerikai külügyminiszter a legyőzött államoknak a konferencia bizottsági ülései előtt akart meghallgatási lehetőséget biztosítani. A potsdami értekezlet megelőző időszakban az Olaszországra vonatkozó amerikai békeszerződés-tervezet még a békefeltételek kikristályosodása előtt a „volt ellenséges” állam nézeteinek figyelembevételét irányozta elő. A nagyhatalmak több mint egy évig tartó béketárgyalásai után, a párizsi értekezletre ebből a szándékból, – amit az 1946 januári francia-amerikai levélváltás is megerősített – annyi maradt, hogy a plenáris üléseken a legyőzött államok képviselői felszólalhattak. Byrnes nem tartotta szerencsésnek, hogy a kisebb győztes államok viszontválaszainak helyt adtak, amit viszont ezúttal a szovjet küldöttség – valamint Masaryk Csehszlovákia és Ewart Ausztrália külügyminisztere – támogatott. A gazdasági vitában a szovjet külügyminiszter-helyettes „imperializmus” elleni propagandaszólamai tovább éleztek a szovjet-amerikai feszültséget. A Ma-

⁴³ PRO FO 371.59039 R 12237/2603/21 E. Shuckburgh 1946 augusztus 16-i levele R.M.A. Hankey-nek, valamint M.S. Williams 1946 augusztus 30-i válasza. Gyöngyösi válaszbeszédének meghallgatására a konferencia nem biztosított lehetőséget lásd: UMKL KÜM Bé.O. 198/Konf/1946 augusztus 16.

Közli: *Hungary and the Conference of Paris* id. mű vol. IV. 11-12. l.

⁴⁴ PRO FO 371.59039 CFM (D) 104th meeting 1946 július 27., valamint a brit küldöttség 1946 július 21-i párizsi 386. sz. távirata Londonba.

gyarországra vonatkozó gazdasági rendelkezéseket a két gazdasági bizottság – egymással szorosan összefüggő – ülésein tárgyalták meg.

A magyar politikai és területi bizottság 1946 augusztus 17-i első ülésén⁴⁵ Stankovic jugoszláv küldöttet választotta meg elnöknek, s a bizottság jelentésének előterjesztője (rapporteur) csehszlovák diplomata lett. Guszev szovjet nagykövet – Visinszkij román politikai és területi bizottságban elhangzott felszólalásának megfelelően – a bizottságban részt vett a Magyarországgal hadiállapotban lévő, valamint a magyar békeszerződés-tervezet preambulumban szereplő államokra kívánta korlátozni. Couve de Murville francia külügyminiszter-helyettes ezt visszautasította a konferencia eljárási és szervezeti szabályaira hivatkozva. Az augusztus 19-i második ülésen Stirling ausztrál küldöttet választották alelnöknek, majd a bizottság munkatervét dolgozták ki. A magyar politikai és területi bizottság feladatának a preambulumban, a határ és politikai cikkelyek, a szövetséges csapatok visszavonása és a zárórendelkezések tárgyalását tartotta. Általános vita helyett az egyes cikkelyeket Magyarország és a szomszéd államok, valamint a konferencia résztvevői módosító indítványainak beérkezése után tárgyalták meg. McNeil angol küldött javaslatára a magyar béke delegáció írásbeli észrevételeinek beterjesztését kérték, a magyar–csehszlovák határkérdésben mindkét fél véleményének meghallgatását rendelték el. A magyar politikai és területi bizottság elhatározta, hogy a román bizottság elnökével közösen állapítják meg napirendjüket, hogy a magyar és román kormány képviselőinek kétszeri meghallgatását a határkérdésben elkerüljék.⁴⁶

A magyar béke delegáció a párizsi értekezlet titkárságától augusztus 19-én este kapta a felszólítást, hogy augusztus 20-án éjfélig tegye meg írásbeli észrevételeit, míg a hivatalos értesítés csak a határidő lejáta után érkezett meg.⁴⁷ A magyar béke előkészítés felkészültségének köszönhetően a béke delegáció megjegyzéseit időben benyújtották. A preambulumban módosítását, Magyarország Németország elleni hadműveletekhez való *hozzájárulásának* elismerését Vorosilov marsall már említett levelére hivatkozással kérték. A magyar–román, valamint magyar–csehszlovák határra javaslatot nyújtottak be. (Ezek részletes tárgyalására visszatérünk.) A magyar békeszerződés-tervezet 2. cikkelye – az olasz, a román, a bolgár és finn tervezettel azonos módon – leszögezte: „Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz az iránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítsa faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ideértve a véleménynyilvánítást és a nyilvános gyülekezés szabadságát.”

⁴⁵ PRO FO 371.59039. PPC(46) Hungary (P&T) 1st meeting. Recueil des Documents id. mű Livre VI. 261-262. l.

⁴⁶ PRO FO 371.59039 PPC (46) Hungary (P&T) 2nd Meeting. Recueil des Documents id. mű Livre VI. 263. l.

⁴⁷ UMKL KÜM Bé.O. Kertész István 1946 október 12-i jelentése: „A magyar béke delegáció adminisztrációjának szervezete és működése.”

tás és a nyilvános gyülekezés szabadságát.” A magyar béke delegáció 1946 augusztus 20-án ehhez fűzött észrevételeiben megállapította, hogy az „abban felsorolt jogok és szabadságok nem ölelik fel az Emberi Jogok összességét és ezért kívánatosnak tartaná, ha a második cikkelyt kiegészítenék ezeknek a jogoknak a kifejezett felsorolásával – úgy mint a lakóhely szabad megválasztásának joga, az oktatási nyelv szabad megválasztásának joga, a munka- és vállalkozási szabadság – és beiktatná – a fajra, nemre, anyanyelvre, vallásra- és nemzetiségre tekintet nélkül kifejezést”⁴⁸. (Kiemelés tőlem – F.M.) A magyar delegáció továbbá rámutatott arra is, hogy a kisebbségek jogi státusának megállapítása sokkal mélyebbre nyúló rendezést igényel. Ezért kérte, hogy az 1946 június 11-én átadott memorandumban ismertetett szempontoknak megfelelő rendelkezések vétesse fel a Romániával kötendő békeszerződésbe. Ezeket a kötelezettségeket a viszonyosság elve alapján Magyarország is vállalná saját kisebbségeivel szemben.⁴⁹ A magyar béke delegáció a katonai rendelkezésekhez elvi megjegyzéseket nem tett, csak technikai jellegű kérdésekben nyújtotta be észrevételeit, elsősorban a hadfelszerelési témákban. A Minisztertanács határozatának értelmében kérték a hadifoglyok hazaszállítását a békeszerződés életbelépését követő egy éven belül. A gazdasági cikkelyek módosítására és kiegészítésére több javaslatot nyújtottak be. A restitúcióról szóló 22. cikkelynél a magyar béke delegáció azt kívánta, hogy a vasúti gördülőanyag visszaszolgáltatása tekintetében a kölcsönösség elve mondassék ki és e kérdés szabályozására nemzetközi konferenciát hívjanak össze. A szövetségesek tulajdonában Magyarországon esett károk megtérítésével kapcsolatban (23. cikkely) Magyarország felelősségét a magyar kormányok és közegeik által okozott károkra kívánták korlátozni és azt kérték, hogy az semmi esetre se terjedjen ki az 1944 március 19-e, a magyar szuverenitás megszűnésének napja után a Magyarországon folytatott hadviselés miatt bekövetkezett károkra. A magyar kormány a Szovjetunió 33%-os kártérítési mértéket előíró javaslatát támogatta. A Duna–Száva–Adria Vasúti Társaság kötvényhitelezőinek ügyét a magyar béke delegáció – a szovjet állásponttal összhangban – a békeszerződésen kívül óhajtotta rendezni, s ha ez nem lehetséges, nemzetközi értekezlet tartását irányozta elő, amely a magyar külföldi adósság rendezésénél mérlegelné Magyarország fizetőképességét. A magyar küldöttség kérte, hogy a magyarországi német javaknak Szovjetunióra való átszállását kimondó 24. cikk írja elő ezek *terheinek* Szovjetunióra való áthárítását is. A szövetséges és társult hatalmak területén található magyar javak felszámolásánál (25. cikk) a béke delegáció a szovjet javakhoz csatlakozott, amely e javak, jogok és érdekek felett korlátlan rendelkezési jogot tartott fenn és visszajuttatná a szövetségesek, elsősorban Csehszlovákia és Lengyelország területére elhurcolt magyar javakat. Ha elkerülhetetlen, a magyar

⁴⁸ P.R.O. F.O. 371.59040 R 13941/2608/21 C.P.(Gen.) Doc. 5. UMKL KÜM Bé. O. „Observations du gouvernement hongrois” 1946 augusztus 20.

⁴⁹ Lásd még: Fülöp Mihály: A kisebbségi Kódex in Külpolitika 1989/2 sz. 112-113. l.

javak felszámolását együttesen megállapított sorrendben és közösen megállapított módon tartották kivihetőnek. A magyar béke delegáció ki akarta zárni olyan magyar javak és érdekeltségek likvidálását, amelyeket csak az ellenségeskedések után vettek az érdekelt hatalmak, elsősorban Csehszlovákia, zár alá. A Németországgal és volt szövetségeseivel szemben fennálló magyar igényekről rendelkező 26. cikkelyvel kapcsolatban a magyar delegáció ugyancsak a szabad rendelkezési jogot biztosító szovjet javaslat elfogadását kérte, mégpedig olyan szövegében, amely félreérthetetlen jogot biztosítana Magyarországnak az elhurcolt javak visszakövetelésére és a romániai CASBI által gyakorolt zárlat feloldására. A tervezet 28. cikkelyénél a magyar delegáció kérte a magyar állampolgárok kártalanításának előírását a szövetséges csapatok hadicselekményei által okozott károkért és zsákmányolásért. A magyar béke delegáció új cikkely felvételét javasolta, mely rendezné a területváltozások megsemmisítéséből Magyarország és az utódállamok közötti beruházási és egyéb címenek támogatott igényeket, valamint a gazdasági szolgalmak (víz- közlekedésügy, stb.) ügyét.⁵⁰ A magyar béke delegáció a békeszerződés értelmezésével kapcsolatban a Minisztertanács határozatával összhangban a háromhatalmi diplomáciai misszióvezetők mellé magyar meghatalmazott akkreditálását kérte. A békeszerződés életbelépését a delegáció nemcsak a nagyhatalmak, hanem Magyarország ratifikációs okmányának letétbe helyezéséhez kötötte.⁵¹

Magyarország szomszédállamai közül először Jugoszlávia lépett fel ultimátumszerű követelésekkel. 1946 augusztus 16-án Kardelj jugoszláv külügyminiszter-helyettes Gyöngyösivel közölte, hogy nem kíván Magyarországgal szemben igényeket támasztani, de két kérdésben – a Baja alatti vízművek; valamint 40 ezer főre tehető önkéntes lakosságcsere – szeretne a párizsi értekezlet alatt a magyar külügyminiszterrel megállapodni. Másnap Vilfan, a jugoszláv delegáció főtitkára Kertész Istvánnal közölte, hogy a vízügyi egyezményt 48 órán belül meg kellene kötni, különben Jugoszlávia módosító indítványait a párizsi konferencia elé viszi. A magyar küldöttség főtitkára elvi nyilatkozatra kész volt, de az egyezmény kidolgozását szakértőkre kívánta bízni. Augusztus 19-én a jugoszláv küldöttség átnyújtotta szerb nyelvű egyezményterveit, majd 21-én kísérőjegyzékkel elküldte a franciául írt szövegeket. A magyar béke delegáció a jugoszláv módosító indítványt elfogadta azzal a kiegészítéssel, hogy az 1945 november 12-i magyar békejegyzéknek megfelelően a Kárpát-medence vízügyi kérdéseit a Du-

⁵⁰ UMKL KÜM Bé. O. Összefoglaló jelentés a békeszerződés-tervezet katonai záradékával kapcsolatosan 40/Kat. 1946. A béke delegáció gazdasági tagozatának előzetes összefoglaló jelentése a békeszerződés-tervezet gazdasági rendelkezéseivel kapcsolatban. (Párizs, 1946 október 14.)

⁵¹ UMKL KÜM Bé. O. „Megjegyzéseink a békeszerződés - tervezet” Párizs 1946 augusztus 20.

na-menti államoknak együttesen kellene rendezniük.⁵² Gerő Ernő augusztus 24-én Kardelj jugoszláv delegációelnökkel folytatott tárgyalásain elérte, hogy Jugoszlávia az időközben benyújtott módosítóindítványait visszavonja és a kérdéseket a két küldöttség elnökének levélváltása rendezze.⁵³ A magyar béke delegáció igyekezett elkerülni a Jugoszláviával való vitát, mivel a párizsi értekezlet magyar szempontból központi kérdése a 200 ezer szlovákiai magyar kitelepítésének megakadályozása volt. Gyöngyösi a jugoszláv küldöttség vezetőjének küldendő levelében rámutatott, hogy a „Magyar Köztársaság jelenlegi vezetői igyekeznek minden bántó momentumot kiküszöbölni és a legjobb viszonyt létesíteni a Jugoszláv Népi Köztársasággal.”⁵⁴

A jugoszláv küldöttség öt indítványt nyújtott be a magyar békeszerződés-tervezet kiegészítésére illetőleg szövegének megváltoztatására. A második, emberi jogi cikkelybe Jugoszlávia az anyanyelvi oktatás kötelezettségének felvételét kérte, ami ellen a magyar béke delegációnak ellenvetése nem volt, csupán a jugoszláv kiegészítés felvételét kérte az azonos szövegű román békeszerződés-tervezetbe. A magyar békeszerződés-tervezet 3. cikkéhez Jugoszlávia azt a kiegészítést fűzte, hogy a magyarországi délszláv kisebbség a politikai üldözésektől megvédendő. A jugoszláv delegáció – mint látni fogjuk – rövid vita után ezt is levette a napirendről.⁵⁵ A jugoszláv küldöttség irattári és műemlékanyag visszaadásának elrendelését is kérte, ami összefüggött a hasonló csehszlovák kérelemmel. Magyar-jugoszláv kétoldalú megállapodás született 1946 szeptember 12-én az önkéntes lakosságcsere ügyében, amelynél Jugoszlávia elfogadta a magyar alapelveket.⁵⁶ A vízügyi egyezmény megkötése után a jugoszláv kormány közölte a magyar béke delegációval, hogy felveszi a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.⁵⁷

A román küldöttség arra hivatkozva, hogy – véleményük szerint – 1944 augusztus 24-e óta hadiállapot áll fenn Magyarország és Románia között, amit békeszerződés-tervezeteik 8. illetve 7. cikkelye is elismer, gazdasági és más termé-

⁵² UMKL KÜM Bé. O. 100/res-Bé-1945. november 12. Közli: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. I. 20-35. I. Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 220. I. FRUS 1946 vol. IV. 275. I.

⁵³ UMKL KÜM Bé. O. Gyöngyösi János 1946 augusztus 24-i 309/konf/1946. sz. beszámolója a magyar kormánynak: „Jugoszláv kezdeményezés magyar-jugoszláv közvetlen tárgyalások iránt vízügyi és lakosságcsere egyezmény megkötése tárgyában”. lásd még: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 219-220. I. Stephen D. Kertész: The last European peace Conference: Paris 1946 id. mű. 150-151, 155. I.

⁵⁴ UMKL KÜM Bé. O. Gyöngyösi 1946 augusztus 24-i levelének tervezete. Az időközben bekezelte Gerő-Kardelj megállapodás következtében tárgytalanná vált.

⁵⁵ UMKL KÜM Bé. O. 423/Konf-1946 szeptember 4., valamint Vájlok Sándor 895/Konf-1946. sz. összefoglalója a jugoszláv módosító indítványokról.

⁵⁶ UMKL KÜM Bé. O. 529/Konf-1946 szeptember 12.

⁵⁷ UMKL KÜM Bé. O. Vájlok Sándor idézett összefoglalója

szetű követelések egész sorát nyújtotta be. Az 507 millió dolláros – már említett – román jóvátételi igényt a balkáni–finn gazdasági bizottság tárgyalta.⁵⁸ Románia az Észak-Erdélyből 1940 és 1944 között Magyarország által elszállított javak visszaszolgáltatását is kérte, ami összhangban állt a magyar békeszerződés-tervezet 22. cikkelyéhez benyújtott csehszlovák és jugoszláv módosító indítványokkal.⁵⁹ A román kérelem a magyarországi vasúti tranzitforgalom díjtételének szabályozására és a szomszédos államok igényeinek figyelembevételére⁶⁰ Csehszlovákia támogatásával találkozott, és önálló indítványként került a magyar békeszerződés-tervezet 29. cikkelyébe, majd a tárgyalások befejezésekor a végleges békeszerződésbe.⁶¹ A román küldöttség megengedte magának azt, hogy a szabad kommunikáció és tranzit jogra, valamint a trianoni békeszerződés 295-299. cikkelyeire hivatkozzon jogainak érvényesítésénél.⁶² A román külügyminiszter ezenkívül emlékiratban kérte a román–jugoszláv–magyar határ találkozási pontjának meghatározását (Triplex Confinium), a trianoni békeszerződés 77. és 177. cikkelye értelmében a Romániához kerülő területek levéltárainak, regisztereinek, térképeinek és iratainak átadását; Észak-Erdély „magyar megszállása” (1940-1944) alatt elszállított levéltárak, műtárgyak, stb. visszaszolgáltatását; az 1930. április 28-i párizsi egyezmény pénzügyi rendelkezéseinek végrehajtását, a Gojdu alapítvány javainak visszaadását; az Erdélyi Kancellária bécsi házának Románia részére történő átadását, a román magántulajdon védelmét, a hadifoglyok, deportáltak és menekültek hazaszállítást, a román katonatemetők ápolását, a hadijoggal ellentétes cselekmények büntetését.⁶³ Ezúttal a román követelésöszönt még a Foreign Office tisztviselői is megelégtették. M.S. Williams, a dél-európai főosztály vezetőhelyettese valamennyi témát a kétoldalú, magyar–román megegyezés szférájába utalta, egyedül a Triplex Confinium meghatározásában adott helyt a román véleménynek feltéve, ha a magyar küldöttséget is meghallgatják.⁶⁴ H. Chalmer Bell, a Foreign Office kutatórészlegének referense viszont ezt a kérdést is „tipikus balkáni civódásnak” minősítette. Az Erdélyi Kancellária bécsi házának ügyében egyenesen salomoni döntést sugallt, vagyis a két vitázó fél helyett a ház Ausztriának adását javasolta.⁶⁵

Csehszlovákia politikai, területi, katonai és gazdasági módosító indítványai messzebbmenő követeléseket tartalmaztak, mint a Magyarországgal azonos helyzetben lévő, „volt ellenséges” államnak számító Románia igényei. A magyar po-

⁵⁸ PRO FO 371.59039 R 12721/2608/21 C.P. (B&F/EC) Doc.2. 1946 augusztus 22.

⁵⁹ PRO FO 371.59039 R 13537/2608/21 C.P.(B&F/EC.) Doc.7. 1946 augusztus 22.

⁶⁰ PRO FO 371.59039 R 126101/2608/21 C.P (Plen) Doc. 12. 1946 augusztus 22.

⁶¹ PRO FO 371.59039 R 13588/2608/21 F. H. Keenlyside levele 1946 szeptember 10-én a Foreign Office-nak.

⁶² U.o. A magyar békeszerződés 32. cikkelyeként fogadták el.

⁶³ PRO FO. 371. 59040. R 12886/2608/21 C.P (H/P) Doc. 2. 1946 augusztus 21.

⁶⁴ U.o. M.S. Williams 1946 augusztus 29-i feljegyzése

⁶⁵ U.o. H.Chalmer Bell 1946 augusztus 28-i feljegyzése

litikai és területi bizottság tárgyalta az 1. cikkelyben benyújtott csehszlovák javaslatot, amely a bécsi döntés következményeinek eltörlését irányozta elő, valamint a *pozsonyi hídfő* ügyét. A magyar békeszerződés-tervezet 4., a fasiszta jellegű szervezetek feloszlását előíró cikkét a „revizionista” szervezetekre is kiakarták terjeszteni. Csehszlovákia a *transzfer* javaslatot új rendelkezésként kívánta elfogadtatni, a Magyarország és Csehszlovákia közötti hadiállapot bekövetkeztét pedig a bécsi döntés napjától, 1938 november 2-től próbálta elismertetni. A 34. cikkelyhez azt a kiegészítést fűzték, hogy a három misszióvezető köteles meghívni azon szövetséges és társult hatalma(ka)t a békeszerződés értelmezésének vitáinál, amely(ek) érdekelt(ek) valamely ügyben. A magyar hadsereg létszámának korlátozását a csehszlovák küldöttség két módosító indítványban is kérte. Csehszlovákia gazdasági javaslatai közül a bécsi döntés semmissé nyilvánításából és az 1938 november 2-a előtti jogi helyzetnek megfelelő állapot visszaállításából származott Magyarország számára a legnagyobb hátrány. Csehszlovákia követelte az annakidején jegyzőkönyvileg átadott vasúti gördülőanyag visszaszolgáltatását, a pénz- és biztosításügyek terén okozott károk megtérítését, az időleges magyar uralom alatt elhurcolt művészeti és irodalmi értékek visszaszolgáltatását, valamint a Szlovákiára vonatkozó egész közigazgatási, tudományos és művészeti anyagnak a már a trianoni szerződésben is elrendelt kiszolgáltatását. A csehszlovák küldöttség fenntartását fejezte ki a jóvátétel határidejének 6 évről 8 évre emelésével szemben.⁶⁶ A csehszlovák állam *általános örökösnek* tekintette magát azon volt csehszlovák állampolgárok magyarországi vagyonára vonatkozólag, akik a felszabadulás után elvesztették csehszlovák állampolgárságukat. Az 1946 július végi moszkvai tárgyaláson vitát váltott ki ez az álláspont, mivel a Szovjetunió a magyar és német tulajdont ellenséges javakként kezelte, míg *Csehszlovákia a magyarokat és németeket ugyan megfosztotta állampolgárságától, de tulajdonuk felett továbbra is szuverén jogokat kívánt gyakorolni.*⁶⁷

A Magyarországgal szemben ellenérdekelte szomszéd államokon kívül Ausztrália küldöttsége nyújtott be módosító indítványokat az öt békeszerződés-tervezethez, elsősorban az emberi jogi és a békeszerződés végrehajtására vonatkozó rendelkezésekhez. Ausztrália ugyanis az emberi jogok védelmét alaptörvényként kívánta beiktatni az illető országok alkotmányos rendjébe; az Európai Emberi Jogok Bíróság létrehozásával e kérdések nemzetközi megoldását, a hatékony kisebbségvédelmet óhajtotta elősegíteni; a békeszerződés végrehajtását ellenőrző tanács a vitás kérdések megoldását könnyítette volna meg; a békeszerződés felülvizsgálatára öt éven belül összehívandó konferencia utólagos korrekcióra

⁶⁶ UMKL KÜM Bé. O. A békedelegáció gazdasági tagozatának – már idézett – 1946 október 14-i párizsi előzetes jelentése.

⁶⁷ FRUS 1946 vol. VI. 211. I. Durbrow moszkvai amerikai ideiglenes ügyvivő 1946 augusztus 2-i 3075. sz. távirata.

nyújtott alkalmat.⁶⁸ A Külügyminiszterek Tanácsa tagjai azonban nem támogatták az ausztrál javaslatok békeszerződés-tervezetekbe iktatását.

A magyar politikai és területi bizottság 1946 augusztus 24-i ülésén a módosító indítványok ismeretében kezdte meg vitáját a magyar békeszerződés-tervezet preambulumáról. A csehszlovák küldöttség kifogást emelt az ellen, hogy nem említették a szövegben Magyarország felelősségét a háború előkészítésében, Csehszlovákia „feldarabolásában” és azt sem, hogy Magyarország önként vett részt a háborúban Németország oldalán mindaddig, amíg a háborús események el nem szakították tőle. Bedell Smith amerikai, Lord Hood angol, Voina ukrán, és Humo jugoszláv küldött ugyan biztosították Clementist arról, hogy „mély rokonszenvet” éreznek a csehszlovák tézisek iránt, de az előző napi olasz precedenst felhasználva – Jugoszlávia hasonló indítványától ugyanis elállt – elérték a csehszlovák javaslat visszavonását.⁶⁹ Guszev nagykövet a magyar előterjesztésről –, mely szerint Magyarország hozzájárult a Németország elleni küzdelemhez – azt nyilatkozta, hogy a szovjet kormány értékeli a volt német csatlósok hozzájárulását a háborús erőfeszítésekhez, de nem tekinti sem szükségesnek, sem kívánatosnak ennek a békeszerződés szövegébe kerülését. A bizottság – az olasz példa alapján, amely elutasította Olaszország hasonló kérelmét – nem támogatta a magyar előterjesztés megvitatását.⁷⁰

A magyar politikai és területi bizottság 1946 augusztus 28-i, negyedik ülésén Clementis lemondott a „rapporteur” tisztségéről és Lord Hood javaslatára az ukrán küldöttet bízták meg ezzel a feladattal. A preambulumot egy kisebb ausztrál szöveg módosítással eredeti formájában fogadták el. Magyarország politikai határainak tárgyalásánál az ausztrál küldöttség fenntartotta jogát az átengedett területeken élő személyek emberi jogainak biztosításáról szóló módosítás előterjesztésére. A magyar–román határ megvonására benyújtott magyar észrevételek mérlegelését a román és magyar politikai és területi bizottság együttes ülésére bízták, amely meghallgathatta a két érintett felet, amennyiben ezt legalább egy küldöttség támogatta. A magyar küldöttség meghallgatását viszont a magyar politikai és területi bizottság önálló ülésén nem támogatták, mert a magyar béke delegáció augusztus 20-án benyújtott észrevételeiben ezt külön nem kérte. Guszev azzal érvelt, hogy az olasz képviselő meghallgatása az Olaszország és Jugoszlávia közötti rendezés ügyében nem szolgálhat precedensként, mivel a magyar–román esetben két „volt ellenséges” államról volt szó, s nem egy győztes és egy legyőzött területi vitájáról. A magyar–csehszlovák határ megállapításához Csehszlovákia két módosító indítványt, Magyarország észrevételeket nyújtott be. Clementis kifogásolta a magyar kormány kérését, miszerint az 1938 január 1-i etnikai és tör-

⁶⁸ PRO FO 371.59039 R 12789/2608/21

lásd még: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 176, 194, 238. l.

⁶⁹ PRO FO 371.59039 R 12720/2608/21 PPC (46) Hungary (P&T) 3rd Meeting.

⁷⁰ U.o. lásd még: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950* id. mű 232. l.

vényi *status quo*, valamint a határ csehszlovák módosítási szándéka esetén meghallgatást kért. A bizottság a Külügyminiszterek Tanácsa magyar békeszerződés-tervezete 1. cikkely 4. bekezdéshez fűzött amerikai megjegyzésre hivatkozva viszont nem zárta ki ennek lehetőségét, ugyanakkor elfogadta Clementis javaslatát is, miszerint a magyar küldöttség írásban terjeszthette be augusztus 30-ig észrevételeit a magyar–csehszlovák határ megvonására.⁷¹

Közel egy hónap telt el a párizsi értekezlet kezdete óta, mire kibontakozott a magyar békeszerződés-tervezetet érintő két fő vitatéma, amelyekben a magyar béke delegáció meghallgatást remélhetett: a magyar–román területi rendezés és a Magyarország és Csehszlovákia közötti politikai és etnikai határ megvonása.

A magyar–román határvita lezárása és a Kisebbségi Kódex

A Külügyminiszterek Tanácsa magyar békeszerződés-tervezete a három nagyhatalom közös álláspontját tükrözte a magyar–román területi kérdésben. Szovjet és angol részről igyekeztek a magyar kormány e tekintetben még megmaradt utolsó illúzióit is eloszlatni. Dekanozov szovjet külügyminiszterhelyettes – aki Szekfűnek büszkén említette, hogy a magyar békeszerződés tervezetét ő készítette⁷², – a moszkvai magyar követnek nyíltan megmondta, hogy román vonatkozásban ragaszkodni fognak „egész Erdély” román kézen hagyásához, az erdélyi magyar kisebbség jogait „a szovjet elvekhez híven meg fogják védeni, ezért van a békeszerződési tervezetben az a pont, mely a romániai faji, vallási, nyelvi, stb. kisebbségek egyenjogúságát biztosítja.” Szekfű még a 200-300 ezer Romániából eltávozott s oda visszatért magyar román állampolgárságának kérdésében sem nyerte el támogatását, mert a magyar követ érvelésére miszerint Antonescu uralma alól menekültek, Dekanozov azzal vágott vissza, hogy Horthy uralma alá. Szekfű mindezek alapján azt a következtetést vont le, hogy Magyarország semmilyen tekintetben sem számíthat a Szovjetunió támogatására.⁷³

Helm, budapesti angol követ 1946 augusztus 3-i levelében a magyar békecélok támogatására a jóvátételi terhek mérséklésén, a békeszerződés mielőbbi életbeléptetésén és a szovjet csapatok ezt követő visszavonásán kívül a magyar–román és magyar–csehszlovák határ még kismértékű, Magyarország javára

⁷¹ PRO FO 371.59040 R 12964/2608/21 PPC (46) Hungary (P&T) 4th Meeting

⁷² Az 1946 június 24-én átadott szovjet javaslatot lásd V. fejezet 191. l. PRO.F.O. 371.59038 (C.F.M.) (D) (46) 138.

⁷³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Szekfű 1946 július 31-i moszkvai 29/pol-1946 (89/konf-1946 augusztus 9) sz. jelentése közli: Stephen D. Kertész: *The Last European Peace Conference: Paris 1946* id. mű. 134-135. l. N.A. Box 96, Rg-43.

történő kiigazítását is jobbnak tartotta, mint a kisebbségi kérdés nyitvahagyását kisebbségi jogok és privilégiumok biztosításával.⁷⁴ C.F.A. Warner államtitkár az erdélyi döntés megváltoztatására irányuló magyar lépésnek viszont nem sok eredményt jósolt. Bede londoni magyar követ azon kérdésére, hogy Bevin külügyminiszter szándékának, – miszerint a nehezen megoldható lényeges kérdésekben a békeszerződésekbe nem kíván felvenni túl merev és a felülvizsgálat lehetőségét kizáró rendelkezéseket – érvényt fog-e szerezni, Warner szkeptikusan válaszolt. Az angol államtitkár úgy vélte, hogy magyar részről e tekintetben hiba lenne túlzott reményeket táplálni, és nem sok sikert jósolt a romániai választások után a Grozával kezdeményezendő tárgyalásoknak sem.⁷⁵ Nagy Ferenc miniszterelnök a budapesti angol követtel folytatott beszélgetésében ezekután már nem adott akkora esélyt az erdélyi kérdés megoldásának, különösen a kétoldalú tárgyalások kísérletének kudarca után, viszont kifejezte azt a reményét, hogy valamilyen módon Romániát rábírhadják három-négyezer négyzetkilométeres terület átadására Szatmárnémeti és Arad között.⁷⁶ A Foreign Office viszont 1946 augusztus végén egyértelműen kizárta annak lehetőségét, hogy még akár egy ilyen minimális magyar követelés támogatását is a Szovjetunió megkockáztatná, a románok pedig egész biztosan Románia területébe vert éknek tekintenek, s kétségkívül visszautasítanák ezt az igényt.⁷⁷

A magyar béke delegáció –, miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nagyhatalmak támogatását megszerezni a határkiigazítási javaslatához aligha lehetséges – a kollektív kisebbségi jogok védelmére helyezte a hangsúlyt. Demeter Béla, Révay István és Vájlak Sándor, a delegáció nemzetiségi szakértői 1946 augusztus 10-én Gyöngyösinek javasolták, hogy kormánya nevében kérje az erdélyi és a szlovákiai néprajzi, gazdasági és politikai kérdések tanulmányozására a békekonferencia bizottságának kiküldését; a vitás területeken élő magyar nemzetiség képviselőinek a békekonferencia részéről történő meghallgatását, illetve népszavazást; Románia és Csehszlovákia még a békeszerződések aláírása előtt visszamenő hatállyal érvénytelenítse a magyar nemzetiségekre nézve sérelmes jogfosztó intézkedéseit; a nemzetiségi jog érvényesítésére az érdekelt nemzetiségeknek a főhatalomból való tényleges részesedését törvényhozói, bírói és végrehajtó hatalmi szempontból egyaránt a *nemzetiségek önkormányzata*, valamint a

⁷⁴ P.R.O. F.O. 371. 59007 R 11880/256/21 Helm 1946 augusztus 3-i 729/3/46. sz. levele (F.A. Warner-nek Idézi Balogh Sándor id.mű. 370. l.)

⁷⁵ P.R.O. F.O. 371 59007 C.F.A. Warner és Bede 1946. augusztus 13-i beszélgetése lásd még: Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Bede István 1946 augusztus 14-i londoni 78/pol – 1946. sz. jelentése

⁷⁶ P.R.O. F.O. 371 590339 R 12202/2608/21 Helm 1946 augusztus 16-i budapesti 904. sz. távirata

⁷⁷ uo. W. Horsfall – Carter Foreign Office Research Department (F.O.R.D.) 1946 augusztus 28-i kommentárja

helyi nemzetközi ellenőrzés és bíraskodás útján. A szakértők szerint „az országhatáron kívül maradó több mint 3 millió magyar nemzetiségű személynek tehát a békeszerződések nem nyújtanak hatályos garanciát arra, hogy félelem nélkül fognak élni és valamennyi emberi szabadságjogot biztosan élvezik majd. A vezető hatalmak talán abból az elvből indultak ki, hogy a győztes államok aláírták az Egyesült Nemzetek alapokmányát és ezzel kötelezettséget is vállaltak arra nézve, hogy országuk bel- és külpolitikája az Egyesült Nemzetek alapelveit és szellemét képviseli majd. Csehszlovákia példája azonban alaposan rácafoltt erre. Bő tapasztalatok győzték meg az egész világot arról, hogy a nemzetiségeket nem lehet hatályos jogvédelem nélkül hagyni, mert ez a körülmény súlyos egyenlenségeknek és zavaroknak vált a kútforrásává. Az új békemű megalkotásánál kérnünk kell, hogy a nemzetiségi jogok a gyakorlatban is biztosítottassanak.”⁷⁸

Gyöngyösi János 1946 augusztus 14-i felszólalásában és a magyar béke delegáció augusztus 20-i észrevételeiben már ezeket a szempontokat érvényesítették. A magyar külügyminiszter a párizsi értekezlet román politikai és területi bizottsága elnökéhez intézett 1946 augusztus 29-i levelében kérte a román békeszerződés – tervezet (a magyar 2. cikkkel azonos szövegű) 3. cikkelyével kapcsolatos szóbeli meghallgatását, arra való hivatkozással, hogy „több mint 1500 000 magyar él jelenleg román uralom alatt, akinek a félelem és nélkülözéstől mentes élete biztosítva nincsen.”⁷⁹ Kérését azzal indokolta, hogy a magyar delegáció előterjesztést óhajt tenni a hatályosabb kisebbségi jogvédelem biztosítása érdekében. Demeter Béla ezzel egyidőben Gyöngyösinek javasolta, hogy terjesszék elő a kisebbségi jogvédelemre vonatkozó részletes tervezetet a június 11-én benyújtott jegyzék kiegészítéseképpen.⁸⁰ A magyar küldöttség 1946 augusztus 30-án adta át a párizsi értekezlet francia főtítkárnak a magyar kormány kisebbségvédelmi szerződéstervezetét. A *Kódex* az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának állandó tagjai, vagyis a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína, valamint Magyarország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia közötti kisebbségvédelmi szerződés megkötését irányozta elő. A magyar kormány szorgalmazta a teljes területi és személyi autonómia megvalósítását, helyi nemzetközi ellenőrzéssel és nemzetközi bíraskodással, a kisebbségi politikai, gazdasági, művelődési és egyházi közületek közvetlen panaszjogával az ENSZ Biztonsági Tanácsához.⁸¹

⁷⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 106/Konf – 1946 augusztus 10.

⁷⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 370/Konf – 1946

⁸⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 363/Konf – 1946

⁸¹ „A kisebbségek védelméről szóló szerződéstervezet” angol nyelven megjelent: Hungary's International Relations before the Conference of Paris id.mű. vol. I. 133-161. l. Magyar nyelven közli: Fülöp Mihály: A Kisebbségi Kódex in. Külpolitika 1989/2. sz. 117-138.l.

A Kisebbségi Kódex benyújtása időben egybeesett az eredetileg Gyöngyösi által augusztus 14-én felvetett és a béke delegáció 20-i írásbeli észrevételeiben szereplő 22 ezer km²-es határmódosítási terv feladásával.⁸² 1946 augusztus 28-án, a magyar politikai és területi bizottság ülésén a 13 szövetséges és társult hatalom képviselői közül egy sem támogatta a magyar előterjesztést. Az előzetes elképzeléseknek megfelelően a magyar béke delegáció egy 3942 km²-es etnikai határkiigazítási tervet dolgozott ki és ezt Szekfü követ eljuttatta Walter Bedell Smith tábornokhoz, amerikai delegátushoz.⁸³ 1946 augusztus 30-án a magyar politikai és területi bizottság a románnal közös ülés tartását határozta el, amelyen mindkét felet meghallgatták.⁸⁴ Augusztus 29-én a román bizottsági ülésen Officer ausztrál küldött kezdeményezte ezt a döntést, amit Bogomolov szovjet nagykövet – arra hivatkozva, hogy szükségtelen vitát nyitni egy olyan kérdésben, amiben a Külügyminiszterek Tanácsa már állást foglalt – elutasított. Csehszlovákia a döntést elhalasztó, valamint a Szovjetunió azt ellenző javaslata 8:4 arányban a Bizottság ülésén alulmaradt.⁸⁵ 1946 augusztus 31-én Auer Pál Magyarország párizsi követe a két bizottság együttes ülésén felvetette a négyezer négyzetkilométeres, Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Nagyváradot, Nagyszalontát és Aradot magában foglaló, félmillió lakost (2/3-a magyar) érintő „egyszerű határkiigazítási” javaslatát. Másrészt azzal a kéréssel fordult a konferenciához, hogy a Bizottság szólítsa fel a két delegációt: kezdjenek közvetlen tárgyalásokat a magyar kisebbség jogainak védelmére vonatkozó különleges egyezmények megkötésének, valamint az Erdély keleti felében egységes tömbben élő magyarság széles körű helyi önkormányzatának biztosítására az Egyesült Nemzetek garanciája mellett. Amennyiben a két delegáció előre meghatározandó időn belül nem egyeznek meg a közös javaslatban, arra kéri a Bizottságot, hogy maga keresse az igazságosságnak és

⁸² Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 106/Konf – 1946 augusztus 10.

Demeter Béla pro domoja, valamint „A Magyarország és Románia között javasolt határmódosítás részletes leírása.” Demeter Béla 420/Konf – 1946 szeptember 3-i feljegyzésében rámutatott, hogy a 22 ezer km²-es javaslat egybeesik az 1919-es amerikai és olasz javaslatokkal.

P.R.O. F.O. 371. 59040 R 12919/2608/21

CP (H/P) Doc.e. 1946 augusztus 31.

⁸³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 385/Konf – 1946 augusztus 31 Szekfü levele W. Bedell Smith nagykövetnek

⁸⁴ P.R.O. F.O. 371 59040 R 13045/2608/21 CP (H/P) 5th Meeting

⁸⁵ F.R.U.S 1946. vol. III. 311-312. I. idézi: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 209. I. Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 406/Konf – 1946. Kertész István 1946 augusztus 30-án telefonon Heltai tanácsossal közölte, hogy „a hozandó döntés előreláthatóan érdemben nem fog különbözni a Külügyminiszterek Tanácsa májusi döntésétől. Ezért a sajtó ügy irányítandó, hogy... ne kapjon lábra egy revíziós hullám”

méltányosságnak leginkább megfelelő megoldást és ajánlja azt elfogadás végett a Külügyminiszterek Tanácsának.⁸⁶

Tătărescu román külügyminiszter 1946 szeptember 2-án válaszolt a magyar felszólalásra. A román delegáció vezetője az 1920-as trianoni béke, valamint a Külügyminiszterek Tanácsa 1946 május 7-i állásfoglalása igazságosságára, az önrendelkezési elv megvalósulására, valamint arra hivatkozva, hogy az 1920-as határ *etnikai határ(!)* visszautasította a magyar igényt. A román külügyminiszter visszatért az 1946 április 27-én Bukarestben Sebestyén Pálnak elmondott érvéhez, miszerint Erdély a román nép „bölcsoje”⁸⁷ és gazdasági egységet alkot. Tătărescu vitatta Auer Pál azon tény megállapítását, mely szerint az 1940 augusztus 30-i bécsi választóbírósi döntést nem Magyarország, hanem Románia kezdeményezte. A román külügyminiszter azt állította, hogy „az erdélyi magyarságnak biztosították az összes polgári szabadságjogokat, az anyanyelv szabad használatát, a közigazgatásban való részvételt, valamint a gazdasági élet minden területén való szabad működést.”⁸⁸ Kétségbe vonta azt is, hogy a C.A.S.B.I. a romániai magyar javakat a fegyverszüneti egyezményre hivatkozással elkobozta, valamint tagadta a magyar sérelmek meglétét. Tătărescu a 300 ezer magyar állampolgárságtól való megfosztásáról, a két háború közötti 200 ezer menekültről sem akart tudni, ezeket az állításokat alap nélkülinek minősítette. A román külügyminiszter nem fogadta el a Székelyföld önkormányzatára és a kétoldalú tárgyalások kezdeményezésére vonatkozó magyar javaslatokat sem.⁸⁹

A magyar béke delegáció által előterjesztett határkiigazítási javaslatot John C. Campbell, az amerikai küldöttség délkelet-európai szakértője úgy értékelte, hogy az kizárólag etnikai szempontokra épült és egybeesett a State Department háború alatt kidolgozott etnikai vonalával.⁹⁰ Campbell a magyar előterjesztés előnyeit és hátrányait mérlegelve kifejtette: ha egyáltalán valami készség mutatkozik a

⁸⁶ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 391/Konf – 1946 augusztus 31.-i Auer beszéd lásd még: 1946 szeptember 17-i összefoglaló: „A magyar kormány lépései a békétárgyalásokon az erdélyi magyarság kisebbségi jogának biztosítása érdekében”

⁸⁷ lásd Fülöp Mihály: A Sebestyén – misszió II. in. *Világtörténet* 1988 nyara 106. I. Sebestyén ekkor rámutatott, hogy a trianoni határmegvonás olyan területeket juttatott Romániának, amelyeket igazán nem lehet a románság bölcsojének nevezni. Tătărescu akkor ezt elismerte.

⁸⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 420/Konf – 1946 szeptember 3. Demeter Béla feljegyzése a Tătărescu beszédre adandó válaszról

⁸⁹ uo. lásd még: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950* id.mű. 233. I. F.R.U.S 1946. vol. III. 339. I. idézi Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 209. I.

⁹⁰ F.R.U.S. 1946 vol. IV. 851-853. John C. Campbell 1946. szeptember 2-i emlékiratát idézi Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 210-211, 288. I. A háború alatti tervekről lásd Romsics Ignác: *A State Department és Magyarország 1942-1947* in. *Valóság* 1991/11. sz. 51. I.

Gheorghe Tătărescu román külügyminiszter beszédet mond 1946. szeptember 2-án a párizsi értekezlet román politikai és területi bizottságának ülésén. A háttérben „Románia nyugati részének térképe”

Külügyminiszterek Tanácsa bármelyik tagja részéről a határkiigazításra, mint „saját nézetünket elöadhatjuk, hogy a magyar követelés ésszerűnek tűnik, kivéve az Arad és közvetlen környékére vonatkozó követelést.” (kiemelés tőlem – F.M.) Campbell egyetértett a kétoldalú tárgyalások kezdeményezésére vonatkozó magyar javaslattal is.⁹¹ W.G. Hayter, a Foreign Office posztjáról távozó déleurópai főosztály vezetője Bede István londoni magyar követnek 1946 szeptember 3-án elmondta, hogy „román viszonylatban redukált magyar területi igények teljesítésére lehetőséget lát, feltéve, ha Szovjetország hajlandó a román kormányt engedékenységre bírni.” Hayter e tekintetben a pozsonyi hídfővel és a csereterületekkel kapcsolatban felvetődő csehszlovák precedenst használhatónak tartotta, viszont kijelentette, hogy az „angol kormány a május 7-i egyhangú döntés megváltoztatására kezdeményezést nem vállalhat, de megítélése szerint szívesen venné az önkéntesen létrejött módosítást.”⁹² (kiemelés tőlem – F.M.) C.F.A. Warner,

⁹¹ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 211. l.

⁹² Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Bede István 1946. szeptember 4-i londoni 89/pol-1946. sz. jelentése szeptember 10-én érkezett Párizsba.

a Foreign Office államtitkárhelyettese azt még mindig elképzelhetőnek tartotta, hogy a magyar–román határra vonatkozó cikkelyt *kiegészítsék* a határmódosítás lehetőségével. A magyar béke delegációknak a Szovjetuniót kellene rávennie a külügyminiszterek megállapodásának ilyenfajta megkerülésére és a Bizottságban szükséges ajánlást megszereznie. Warner ugyanakkor elismerte, hogy ennek az elgondolásnak a legminimálisabb kilátásai vannak a sikerre.⁹³ Magyarország a Szovjetuniótól aligha várható kezdeményezést a Külügyminiszterek Tanácsa állásfoglalásának megváltoztatására. A magyar és román meghallgatás után az Egyesült Államok delegációja sem vállalta ezt, így Campbell szempontjainak érvényesítésére nem kerülhetett sor. Az amerikaiak a magyarok irányába tett utolsó gesztusként úgy döntöttek, hogy nyilvánosságra hozzák és jegyzőkönyvileg rögzítik a Külügyminiszterek Tanácsa állásfoglalásának kialakulásában játszott szerepüket.

1946. szeptember 5-én az ausztrál küldött felkérésére Harriman amerikai nagykövet fejtette ki a Külügyminiszterek Tanácsát a magyar–román területi rendezésnél vezérlő motívumokat. Az Egyesült Államok „nem volt feltétel nélküli támogatója e rendelkezésnek”, de meg fogja szavazni a békeszerződés-tervezet cikkelyét. „Történelmileg, ténykérdés, hogy az Egyesült Államok bizonyos javaslatokat tett a kérdés tárgyalásakor a Külügyminiszterek Tanácsának, abban az értelemben, hogy a határ kismértékű módosítási lehetőségének megfontolása hozzájárulhat e két volt ellenséges állam közötti stabilitás és kölcsönös együttműködés kialakulásához. Ezt a javaslatot a Külügyminiszterek Tanácsa 1945. szeptemberi ülészakán tették. Később, amikor a Tanács a bécsi döntés semmissé és érvénytelenné nyilvánítása mellett döntött, az Egyesült Államok küldöttsége a kérdés további tanulmányozását kívánta annak érdekében, hogy egy kisebb határkiigazítás lényegesen lecsökkenthetné az idegen uralom alatt élő személyek számát. A Külügyminiszterek Tanácsa más tagjai nem osztották ezt a nézetet. Következésképp az Egyesült Államok küldöttsége nem erőltette álláspontja fenntartását, mivel ilyen határkiigazítást csak a többi (Tanács) tag teljes egyetértésével lehet megvalósítani.”⁹⁴ Harriman az Egyesült Államok nevében egyetértett a nyitott kérdések kölcsönös rendezésére kétoldalú, közvetlen, magyar–román tárgyalások indításával. Az ausztrál küldött ezután javasolta, hogy a román békeszerződés-tervezet 2. cikkelyének kibővítését ajánlják, mely szerint „a Külügyminiszterek Tanácsa, mielőtt a végleges békeszerződést megfogalmazná, további erőfeszítést tesz a két érdekelt féllel együttműködve egy kisebb határkiigazítás biztosítására, amellyel néhány magyar (város)központ Magyarország területéhez len-

⁹³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Bede István 1946 szeptember 3. londoni 14. sz. számjeltávirata, 1946 szeptember 7-én érkezett Párizsba, és szeptember 10-én a béke delegáció 495/Konf-1946. számon ad acta tette.

⁹⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 470/Konf – 1946

Rövidítve ismerteti: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 210. l.

ne csatlakoztatható.⁹⁵ Az ausztrál javaslatot a Bizottság visszautasította és 10:2 arányban a román békeszerződés-tervezet 2. cikkelyének Külügyminiszterek Tanácsa által javasolt szövegét fogadta el.⁹⁶ Walter Bedell Smith 1946 szeptember 23-án a magyar politikai és területi bizottság 15. ülésén megismételte a kétoldalú tárgyalásokra felszólító amerikai felhívást.⁹⁷

Gyöngyösi János külügyminiszter a román politikai és területi bizottság elnökéhez intézett 1946 szeptember 4-i levelében megismételte kérését, hogy szóban is kifejthesse álláspontját a román, illetve magyar békeszerződés-tervezet emberi jogi cikkelyeivel kapcsolatban. A magyar kérések azonban nem találtak meghallgatásra. A párizsi értekezleten a kisebbségi kérdésnek részletes és garanciákat tartalmazó rendezését egyedül az ausztrál küldöttség fontolta meg komolyan, a többi győztes hatalom nem tette magáévá a magyar kisebbségvédelmi javaslatokat, hanem kielégítőnek találták a békeszerződés tervezetében az emberi jogok biztosítására beiktatott rendelkezést. Ezt egészítette ki az angol javaslat, melyet a magyar politikai és területi bizottság 1946 szeptember 13-i tizenegyedik ülésén 8:3 arányban, két tartózkodással elfogadott. (A szovjet, belorusz és ukrán küldöttség ellene szavazott, Csehszlovákia és Jugoszlávia tartózkodott). Az angol szöveg előírta: „Magyarország továbbá kötelezi magát arra, hogy a Magyarországon életben lévő jogszabályok sem tartalmukban, sem alkalmazásuk során a magyar állampolgárságú személyek között azoknak faja, neme vagy vallása alapján nem fognak különbséget tenni, sem semmiféle megkülönböztetést maguk után vonni, akár az érdekelteknek személye, javai, üzleti tevékenysége, foglalkozásbeli vagy pénzügyi érdekei, személyállapota, politikai vagy polgári jogai tekintetében, akár pedig bármely egyéb tekintetben.”⁹⁸ Ez a rendelkezés került a végleges magyar és román békeszerződésbe. A magyar Kisebbségi Kódex szerződés-tervezetét nem fogadták el, noha a háború utáni legátfogóbb kísérlet volt a kisebbségi jogok kodifikációjára és az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányával összhangban álló regionális nemzetiségi konfliktusmegoldásra.

A magyar béke delegáció vezetője az angol és amerikai nyilatkozatok után megkísérelte a Szovjetunió támogatásának elnyerését a magyar–román kisebbségvédelmi, állampolgársági és határforgalmi tárgyalások kezdeményezésére. Puskin budapesti szovjet követ a maga részéről támogatta a gondolatot.⁹⁹ Gyön-

⁹⁵ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 210. l.

lásd még: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* id.mű. 233. l.

⁹⁶ uo. Ausztrália és Dél-Afrika tartózkodott

⁹⁷ P.R.O. F.O. 371.59041 R 14309/2608/21 PPC (46) Hungary (P T) 15th Meeting
A felhívás szövege *azonos* volt a román politikai és területi bizottság 8. ülésén elfogadott szöveggel

⁹⁸ P.R.O. F.O. 371.59040 R 13823/2608/21 PPC (46) Hungary (P T) 11th Meeting
A párizsi magyar békeszerződés és magyarázata (Budapest, Documenta Danubiana, 1947) 14., l.

⁹⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 39/Mk. b. – 1946. Gyöngyösi János 1946 szeptember 10-i feljegyzése

gyösi a szovjet külügyminiszterrel 1946 szeptember 27-én ismertette „azoknak a magyaroknak helyzetét, akik már a háború előtt Erdélyben laktak, de mert állampolgárságuk rendezve nem volt és a román állampolgárságukat a román kormány nem ismeri el, kiutasítással fenyegetik őket.” Molotov arra bízta a magyar külügyminisztert, hogy a „már a békekonferencia előtt e tárgyban folytatott közvetlen tárgyalásokat a magyar kormány újból kezdje meg”, de Gyöngyösi ismételt kérdésére sem nyilatkozott a tekintetben, hogy a szovjet kormány ebben a kérdésben támogatni fogja-e a magyar álláspontot. Egyedül a C.A.S.B.I. ügyben engedett, amennyiben Szuszajkov vezérezredes, a SZEB romániai elnökhelyettese román kormányhoz intézett táviratára hivatkozva kilátásba helyezte a romániai német javak átadása után a romániai magyar vagyon zár alól feloldását.¹⁰⁰

A magyar területi és kisebbségvédelmi igények visszautasítása, a magyar–román határvita lezárása, valamint a magyar politikai és területi bizottság napirendjére kerülő csehszlovák követelések Párizsba szőlítették Nagy Ferenc miniszterelnököt. A magyar kormányfő 1946 szeptember 5-én, Walter Bedell Smith amerikai delegátussal ismertette a nyugati típusú demokráciát megőrizni akaró és majdnem teljesen kommunista ellenőrzésű államok által körülvevett Magyarország nehéz és kényes politikai helyzetét. Nagy Ferenc világosan megmondta az amerikai nagykövetnek, hogy amennyiben Magyarország nem kap támogatást a békerendezések könnyítésére, nem sokáig tarthatja magát, mint miniszterelnök. Bedell Smith ismertette külügyminisztere szilárd meggyőződését, miszerint a „*keleteurópai volt ellenséges államoknak esélyt kell biztosítani arra, hogy újra szabadon lélegezhessenek és ez nem lehetséges addig, amíg a megszálló csapatokat vissza nem vonják. Ez az Egyesült Államok legfőbb célja.*” (kiemelés tőlem – F.M.)¹⁰¹ Bedell Smith megerősítette az amerikai kormány érdekltségét a magyar – különösen a gazdasági – ügyekben, a szabadkereskedelem és a dunai hajózás szabadságának biztosításában. Nagy Ferenc a magyar–román határ kiigazítását és a csehszlovák transzfer-javaslat visszautasítását kérte. Ez utóbbi kérdésben az amerikai nagykövet biztosította támogatásáról és a pozsonyi hídfő „alkuellensúlyként” való felhasználását helyezte kilátásba.¹⁰²

Nagy Ferenc Byrnes amerikai külügyminiszternek kifejtette, hogy „Délkelet-Európának egyetlen országa Magyarország, ahol a polgári demokrácia képviselője ül a miniszterelnöki székben, anélkül, hogy teljes mértékben a szovjet és a

¹⁰⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1946 szeptember 27-i 720/Konf-1946. sz. feljegyzése

¹⁰¹ F.R.U.S 1946 vol. III. 370. l.

idézi: Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 204. l.

¹⁰² F.R.U.S 1946 vol. III. 371-372. l. idézi Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 204.l. lásd még: Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött I.* id.mű. 356. l.
Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950.* id.mű. 243. l.

F.R.U.S 1946. vol. VI. 332-333. l. J. Caffery párizsi amerikai nagykövet 1946 szeptember 7-i távirata

kommunisták befolyása alatt állana... Ha én elbukom, Délkelet-Európa minden országa egyformán a kommunisták befolyása alá kerülne. Nem lenne kívánatos, hogy éppen minket büntessenek a legjobban, akik a tiszta demokráciát még a legjobban tartjuk." A magyar kormányfő azt is megjegyezte, hogy „Magyarország nem sokat nyert az 1945. novemberi szabad választások megrendezésével, ha összehasonlítjuk a rokonszenv hiányát Párizsban azzal a kedvezőbb helyzettel, amelyet a szabad választásokat eddig mellőző Bulgária és Románia élvez.” Byrnes viszont azt hangsúlyozta, hogy Magyarország – szemben a többi csatlóssal – azzal az előnnyel rendelkezik, hogy szuverén állam és nagyobb a függetlensége. Magyarország érdeke a *mielőbbi békekötés*. Az amerikai külügyminiszter – Nagy Ferenc emlékiratai szerint – azzal érvelt, „ha az erdélyi kérdést itt újból felvetnénk és ha nehézségeket támasztanánk a megegyezéssel szemben, elhúzódhatna a Magyarországgal való békekötés. *Mi mindent elkövetünk, hogy Önök politikailag és gazdaságilag minél előbb függetlenek és szabadok legyenek, s ezért siettetjük a békekötést*, lehetőleg kevés akadályt gördítve a könnyebb megegyezés elé.”¹⁰³ (kiemelés tőlem – F.M.) A magyar kormányfő – a szeptember elején Moszkvában tartózkodó Molotov helyett – Visinszkij külügyminiszter-helyettesel is találkozott, aki megcsillagította Nagy Ferenc előtt annak a lehetőségét, hogy Romániával a békekötés és a választások *után* esetleg mégis tárgyalásokat lehet kezdeni az erdélyi kérdésben.¹⁰⁴

A magyar miniszterelnöknek ezek után az utolsó reménye is elveszett a magyar békecélok párizsi érvényesítését illetően. Nagy Ferenc a magyar béke delegációval Párizsból távozása előtt megbeszélte, hogy a történeteket miképpen ismertesse a kormánnyal, a külügyi bizottsággal és a közvéleménnyel. A béke delegáció a legfőbb veszélynek a csehszlovákiai kitelepítési javaslatot tekintette. A magyar kormányfő amerikai támogatást remélt a jóvátételi és gazdasági ügyekben, de Gyöngyösi e kérdésben is a magyar kérésre adandó szovjet válasz kivárását tanácsolta.¹⁰⁵ A magyar béke delegáció tevékenysége a magyar–román hátrávitat lezárását követően, 1946 szeptember 4-től, a Bizottság csehszlovák követeléseket megvitató ülésétől a pozsonyi hídfő, csereterületek és a transzfer témáira összpontosult. *Nagy Ferenc azzal tért haza Párizsból, ha Csehszlovákiának sikerül elfogadtatnia a területi és a magyarok kiutasítására vonatkozó javaslatát, akkor lemond miniszterelnökségéről*. A magyar kormányfőnek úgy tűnt, hogy a

¹⁰³ Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött* I. 357. l.

Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id.mű. 204. l.

¹⁰⁴ u.o.

¹⁰⁵ Ú.M.K.L. KÜM BÉ.O. 5/Mk. b. – 1946 szeptember 5.

A magyar béke delegáció értekezletéről készült jegyzőkönyv

nyugati demokráciák nem akarják vagy nem tudják megakadályozni a szovjet keleteurópai politika érvényesülését.¹⁰⁶

A nagyhatalmak és a magyar-csehszlovák vita

A győztesek oldalán álló Csehszlovákia az 1946. április 10-i memorandumban megfogalmazott békecéljait elsősorban a Szovjetunió támogatásával kívánta megvalósítani. A csehszlovák kormányküldöttség 1946. július 20-a és 25-e közötti moszkvai tárgyalásain K. Gottwald, J. Masaryk és V. Clementis elnyerte a szovjet kormány egyetértését a 200 ezer magyar kitelepítéséhez. Az 1946 májusi választásokon győzelmet arató csehszlovák kommunistáknak nyújtott támogatással a Szovjetunió példát akart mutatni olyan kormányoknak, mint a magyar vagy osztrák, amelyek ellenállni próbáltak a moszkvai politikai törekvéseknek. Dekanozov szovjet külügyminiszterhelyettes – mint említettük – ezt a moszkvai magyar követ tudomására is hozta: „a csehszlovák kormánynak a békekonferencián előterjesztendő *jogos* kívánságait a szovjet delegáció támogatni fogja. Ilyen jogos kívánságnak ismerte el a szovjet 200 000 magyar kitelepítését..., hogy a csehszlovákok végre békében éljenek, amit csak ezek eltávolításával tudnak elérni.” (Kiemelés az eredetiben – a szerző) A csehszlovák területi igények támogatására nézve azonban Dekanozov nem adott határozott választ Szekfűnek.¹⁰⁷

Csehszlovákia a pozsonyi hídfő követelését a transzferhez képest másodrendű kérdésnek tekintette. Az 1946 június 24-i szovjet békeszerződés-tervezetben még nem szerepelt ez a csehszlovák igény, míg az amerikai és angol szövegből a Külügyminiszterek Tanácsa július 18-án az érintetteknek átadott tervezetbe bekerült, hogy Csehszlovákia és Magyarország jogát fenntartják a nézeteik szóbeli kifejtésére a magyar–csehszlovák határ megvonásáról. A párizsi csehszlovák nagykövet 1946 július 20-án emiatt tiltakozott a Külügyminiszterek Tanácsánál, mivel a párizsi értekezletnek szerinte kizárólag a magyar–csehszlovák határ módosítására vonatkozó *csehszlovák* követelésről kell meghallgatnia a két érintett kormányt.¹⁰⁸ Böhm prágai tárgyalásai óta az is érzékelhető volt, hogy a csehszlovák kormány cseh és szlovák tagjai különbözőképpen ítélik meg a pozsonyi hídfőre vonatkozó követelés jogosságát. Beneš, Fierlinger és Masaryk nem lelkesedett a szlovák Clementis, Slavík, Kmo által képviselt területi igény betérjesztéséért.¹⁰⁹

¹⁰⁷ UMKL KÜM BÉ.O. Szekfű 1946 július 31-i moszkvai 29/pol-1946 sz. jelentése Párizsba 1946 augusztus 8-án érkezett (89/konf-1946)

¹⁰⁸ PRO FO 371.59039 R110332/2608/21 CMEA (46)239. A csehszlovák levél nyilvánvaló célja az esetleges magyar területi igény betérjesztésének megakadályozása volt.

¹⁰⁹ Ú.M.K.L. KÜM BÉ.O. Böhm 1946 május 8-i stockholmi 9/pol/164/Bé-res. sz. jelentése

A Foreign Office – mint említettük – a pozsonyi hídfő kiterjesztését akkor tartotta elfogadhatónak, ha máshol Magyarország javára a határmódosítás lehetséges. A magyar kormány a „néppel földet” elv képviselőjével a transzfer- és határkérdést igyekezett összekapcsolni.

A csehszlovák belső vita tükröződött Jan Masaryk 1946 augusztus eleji tapogatózásaiban, amikor a transzfer és a Magyarország javára történő határkiigazítás ügyét vetette fel. A csehszlovák külügyminiszter Samuel Reber amerikai küldöttek a „legnagyobb titoktartás mellett” elmondta, hogy „kész megvizsgálni a Magyarország javára történő „határkiigazítást, ha a területátengedés megoldja a magyar kisebbség transzferjét. Mivel ez az álláspont ellenkezik a csehszlovák kormány hivatalosan képviselt nézeteivel, nem kívánja, hogy az értekezlet e szakaszában erről beszéljenek, de úgy vélte: ha Csehszlovákiát nem elégitik ki a magyar kisebbség kiutasítását illetően, ez megoldást jelenthetne.”¹¹⁰ Annak ellenére, hogy Masaryk az amerikai külügyminiszter-helyettestől titoktartást kért, néhány nap múlva a New York Times európai szerkesztőjével megüzente a magyar béke delegációnak: „meg fogja kísérelni a magyarokkal való megegyezést olyképpen, hogy bizonyos területeket fog felajánlani Magyarországnak, viszont ennek ellenében bizonyos kisebb területeket fog kérni Magyarországtól.” MacCormick pozsonyi hídfőre vonatkozó kérdésére a csehszlovák külügyminiszter megerősítette erre bejelentett igényüket, azonfelül egyéb szlovák lakta területeket is meg akart szerezni annak fejében, hogy a Csallóközt s bizonyos azon kívüli területet átadnának Magyarországnak.¹¹¹ Auer Pál a szlovák diplomatáknál megpróbálta kipuhatolni, hogy a „néppel földet” elv megvalósítására mennyire mutat készséget Csehszlovákia, de Dalibor Krno és Slavik határozottan tagadta, hogy ilyesmi egyáltalán szóba kerülhetne. Sebestyén Pál augusztus 9-én a csehszlovák delegáció főtitkárát kérdezte a határkiigazítás illetve területcsere lehetőségéről, abban az értelemben, hogy Magyarország „nagyon lényegesen több területet kapna Csehszlovákiától”, mint fordítva. Fischa a Masaryk féle elgondolások küldöttségükön belüli vitatását elimerte, de a csehek és szlovákok ellentétei miatt nem tartotta a témát annyira érettnek, hogy az Magyarország és Csehszlovákia között tárgyalható volna. Auer Pál értesülése szerint Károlyi Mihály prágai tárgyalásai alkalmával a csehszlovák külügyminisztériumban hagyott egy, a budapesti külügyminisztériumban készült „térképet, amelyen meg van jelölve az a terület, amelyen mintegy 300 ezer magyar él és fel van tüntetve az a terület is, amelyen a további 300 ezer magyar lakik, továbbá az a két határmenti terület is, amelyen 18 ezer szlovák él.”¹¹² Auer szerint Masaryk ebből a térképből indult

¹¹⁰ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű. 216, 289. l.

Idézi FRUS 1946 vol. III. 122-123. l. Masaryk-Reber 1946 augusztus 3-i beszélgetését.

¹¹¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Auer Pál beszámolója MacCormick és Masaryk 1946. augusztus 6-i beszélgetéséről.

¹¹² U.o.

ki. A magyar csereterület-elképzelések más úton is eljutottak a csehszlovák kormányhoz. Polányi Jenő, a Teleki Intézet egyik alkalmazottja a térképeket 1946 nyarán Budapesten kiszolgáltatta Čajak csehszlovák követségi tanácsosnak.¹¹³

A Masaryk-terv még 1946 augusztus közepén is a csehszlovák küldöttségen belüli vita tárgya volt, annak ellenére, hogy a New York Times szerkesztőjének adott információt az amerikai újságíró augusztus 8-án nyilvánosságra hozta, s azt a csehszlovák külügyminiszter hivatalosan cáfolni volt kénytelen.¹¹⁴ Az Egyesült Államok küldöttsége 1946 augusztus 18-án emlékiratában Masaryk területi engedményre hajlandóságával szemben elsősorban Clementis külügyi államtitkárnak tulajdonította, hogy a küldöttség szlovák tagjai visszautasítják ezt a gondolatot és a „magyar kisebbség teljes és haladék nélküli deportálását akarják végrehajtani.”¹¹⁵ A csehszlovák küldöttségen belüli vitában a szlovák álláspont kerekedett felül. Jan Masaryk az őt felkereső Károlyi Mihálynak – aki befolyása latbavetését kérte a félmillió, törvényen kívül helyezett magyar érdekében – ugyan apja T.G.Masaryk emlékére hivatkozva felháborodottan tagadta, hogy a szlovákok magyarokkal szembeni embertelen eljárásával egyetértett, de azt is közölte: „Nem engem kell meggyőznie, hanem Clementist.”¹¹⁶ A párizsi értekezlet többi résztvevőjében is az a benyomás alakult ki, hogy a „magyar kérdést Clementis intézi, Masaryk csak végrehajtja ennek elgondolásait.”¹¹⁷

A magyar béke delegáció a párizsi értekezlet idején a Csehszlovákiával történő megegyezésre közvetlen és közvetett felszólításokat is kapott. 1946 elejétől az amerikai, angol és szovjet hivatalos politika a magyar–csehszlovák kétoldalú tárgyalásokat részesítette előnyben. Manuilskij, az ukrán delegáció vezetője 1946 augusztus 17-én Gyöngyösisével közölte, hogy ő a „csehszlovák–magyar problémát nem látja súlyosnak, véleménye szerint közvetlen tárgyaláson könnyen meg lehetne egyezni. Mindössze arról van szó, hogy a csehszlovákok 200 ezer magyart át akarnak tenni Magyarországra. Ha közvetlen tárgyalásokra kerül a sor,

¹¹³ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Polányit, a párizsi értekezlet vitáinak csúcspontján, 1946 szeptember végén hűtlenségért 5 évre ítélte a bíróság, annak ellenére, hogy Révay István, a Teleki Intézet igazgatója megpróbált Kertésznél közbenjárni érdekében. A Külügyminisztériumot a perben Péter János képviselte. Čajakot a magyar kormány ezután kiutasította Magyarországi területéről.

¹¹⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Auer Pál említett 1946 augusztusi összefoglalója.

¹¹⁵ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 289. l. Idézi FRUS 1946 vol. IV. 836. l. A brit küldöttség a pozsonyi hídfő kiszélesítéséért Magyarországot Komáromnál kívánta kárpótolni.

Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 235. l.

¹¹⁶ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 188. l.

¹¹⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Székfű 1946 augusztus 23-i beszélgetése D. Wilgress moszkvai kanadai nagykövettel, aki szerint Szlovákia keleti határán „valamely kis területnek átadása” Magyarországra számára szóban van.

véleménye az, hogy meg lehet az expedienst találni.”¹¹⁸ Byrnes amerikai külügyminiszter augusztus 20-án ajánlotta fel Clementisnek, hogy közvetít Csehszlovákia és Magyarország között.¹¹⁹ A prágai külügyminisztérium vezértitkára és a politikai osztály magyar referense Rosty-Forgách magyar meghatalmazottnak Gyöngyösi és Clementis közötti párizsi tárgyalásokat javasolt. 1946 augusztus 21-én Masaryk akként nyilatkozott, hogy a két fél megegyezése esetén „Csehszlovákia hajlandó volna a magyaroknak széleskörű engedményeket tenni” s kilátásba helyezte a közvetlen tárgyalások megindításának lehetőségét, amennyiben a nagyhatalmak támogatásával kilátás nyílna a kisebbségi probléma megoldására. A csehszlovák külügyminiszter és Clementis hangsúlyozta, hogy amennyiben Magyarországgal megegyezés létesülne 200 ezer főnyi kisebbségnek a népességcsere keretén kívüli áttelepítésére, akkor gondoskodás történne a transzfer humánus végrehajtásáról, a távozók a vagyonukat magukkal vihetnék, a jóvátételi fizetések könnyítésével egybekötött gazdaságpolitikai egyezményt ajánlana fel Csehszlovákia Magyarországnak.¹²⁰ Dejean prágai francia nagykövet annak tulajdonította a csehszlovák készséget, hogy az érdekelt kormányok Párizsban azt az intelmet, illetve tanácsot kapták, miszerint a kisebbségi, lokális jellegű ellentéteket közvetlen tárgyalások útján igyekezzenek a békés jószomszédság szellemében rendezni. A nagyhatalmak ugyanis nem akartak a magyar békeszerződés-tervezet egyhangúlag elfogadott szövegén lényeges változtatást eszközölni. Rosty-Forgách ennek alapján nem tartotta valószínűnek a szlovákiai magyarság további kitelepítésének jóváhagyását; úgy látta, hogy „szomszédaink velünk való közvetlen tárgyalásokra fognak utasítani” és „remélhetőleg le fogják szögezni a kisebbségek emberi jogainak általános jogvédelmét.”¹²¹

A Szovjetunió – a csehszlovák kormányküldöttségnek tett ígérek ellenére – a háromhatalmi döntéshozatal elvének megfelelően *nyitva hagyta* a magyar–csehszlovák kétoldalú *megegyezés lehetőségét* a párizsi értekezlet magyar politikai és területi bizottsága nyilvános vitáinak megkezdése előtt. A nyílt diplomácia fórumain a szovjet küldöttség Csehszlovákia mellé állt, de ez nem jelentette azt, hogy az amerikai és angol állásponttal való összhangot a kulisszák mögötti tárgyalásokon ne keresték volna. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyet-

¹¹⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Gyöngyösi 1946 augusztus 17-i jelentése Nagy Ferenc miniszterelnöknek.

¹¹⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 359/Konf-1946. Székely Beáta feljegyzése

¹²⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946 augusztus 19-i és 24-i 106 és 110/pol-1946 sz. jelentései.

Bartók bécsi magyar megbízott 1946 augusztus 23-i 85/pol-1946. sz. jelentése Dohalsky csehszlovák nagykövet Masaryk nyilatkozatával azonos, kétoldalú tárgyalásokat ajánló közléseiről.

¹²¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946 augusztus 23-i prágai 111/pol. 1946. sz. jelentése.

tes – már említett – 1946 augusztus 15-i plenáris ülésen elhangzott beszéde ebben a szellemben fogalmazódott, amikor az „igazságos megoldás” érdekében a csehszlovák igény „gondos tanulmányozását” ígérte, s nem feltétel nélküli támogatását. Manuilskij ukrán delegációvezető javaslatára a kétoldalú tárgyalás megkezdéséről azt mutatta, hogy – Csehszlovákiával egyetértésben – a „szláv tömb” államai el akarták kerülni a nyilvános vitát. A Foreign Office vezetői is érzékelték 1946 augusztusában a csehszlovák, illetve a szovjet magatartás bizonytalanságát. Christopher F.A. Warner államtitkár és W.G. Hayter, a déleuropai főosztály vezetője Bede István londoni magyar követtel szeptember elején közölték: „ők úgy vannak informálva, hogy csehszlovák részről hajlandóság mutatkozik egy *területcsere* megoldásra, melynek során Magyarország nagyobb területet kapna, mint amit Csehszlovákia Magyarországtól igényel... ezért szívesen vennék azt, ha a délkelet-európai határok tekintetében legalább egy relációban kölcsönös kétoldalú megállapodást lehetne létesíteni. Ők úgy látják, hogy míg román vonatkozásban a Szovjet igen nagy érdeklődést mutat a határvonal megvonása tekintetében, addig *csehszlovák vonatkozásban a Szovjet részéről is szívesebben látnának egy kölcsönös megegyezés alapján létrejött határvonalat.*” C.F.A. Warner utalt a szovjet kezdeményezésű, hasonló jellegű csehszlovák–lenygel tárgyalásokra és a dunavölgyi atmoszféra javítása érdekében magyar szempontból elfogadhatónak ítélte a Magyarország gyarapodásával járó területcsere megoldást.¹²² (Kiemelések tőlem – F.M.) A titkos diplomáciai megbeszéléseken tehát a szovjet álláspont rugalmasabbnak mutatkozott, mint a párizsi értekezlet nyilvánossága előtt elhangzó beszédekben. Puskin szovjet követ 1946. szeptember 10-én Gyöngyösinek – mintegy előre mentegetőzve – a „Szovjetunió igen nehéz helyzetét” bizonygatta a transzfer és pozsonyi hídfő ügyében: „*Csehszlovákia területet adott át a Szovjetuniónak*, a háború előtt lényegesen segítette a Szovjetuniót és a köztársaság, mint régi demokratikus állam tekinthető, szemben Magyarországgal, amelynek demokráciája még most is ingadozó.”¹²³ (Kiemelés tőlem – F.M.)

A nagyhatalmak által óhajtott magyar–csehszlovák megegyezést a prágai kormány újabb *egyoldalú* akciója nehezítette meg, amivel kijátszani igyekeztek a lakosságcsereegyezményt. 1946. augusztus 27-én Dastich budapesti csehszlovák követ több mint 23 ezer magyar névsorát adta át, akit az egyezmény létszámán felül „háborús bűnösként” kivántak kiutasítani. A második prágai tárgyalásokon

¹²² Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Bede István 1946. szeptember 4-i londoni 89/pol-1946. sz. jelentése Párizsba 1946. szeptember 10-én érkezett

¹²³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1946. szeptember 10-i 39/MK.I. - 1946. (691/Konf-1946. szeptember 26.) sz. jelentése

A magyarság kitelepítése és Kárpátalja Szovjetunióknak átadása közötti összefüggés az 1945. márciusi moszkvai csehszlovák–szovjet tárgyalásokon jött létre. Lásd az értekezés I. fejezet 42. l.

megállapodtak arról, hogy a magyarokkal szemben függőben tartják a vagyonekobzási és kiutasítási rendelkezéseket, kivéve azok esetét, akik a csehszlovák köztársaság ellen vétettek. 1946. júliusáig csupán 92 ezren jelentkeztek a Szlovákiába áttelepülésre, s ezek közül csak 55 ezer volt érvényes jelentkezés. Ezért az említett fenntartást a szlovák hatóságok arra használták, hogy jogilag alaptalan vádak alapján országszerte mesterséges tömegitéleteket gyártsanak a magyarság anyagi tönkretételére és kiutasításának előkészítésére. Gyöngyösi, Gerő és Sebestyén Párizsban azonnal felkereste Clementist és Slavikot, hogy emlékeztessék az 1946. február 27-i megállapodásra, mely szerint az ezen az alapon áttelepítendőök számát 999-re korlátozták. Clementis a lakosságcsere magyar támogatásának hiányát róta fel, mert hat hét csehszlovák agitáció „kevés volt akkor, amikor 150 esztendő magyarosító politikájával kellett szembeszállni.” Gerő erre megjegyezte: „talán azt kívánták volna, hogy 150 esztendeig folytassanak propagandát a csere érdekében” és hangsúlyozta: „a propagandára adtunk elég időt és olyan módokat és eszközöket, amit egyetlen más állam se vállalt volna.” Gerő igen kategorikusan leszögezte, hogy a 23 ezer magyar létszámon felüli kiutasítása „nyilvánvaló kijátszása a megállapodás alap gondolatának, a paritásnak.”¹²⁴ Gerő azt is hangoztatta, hogy a transzfer kérdésben a döntés a szlovákokra nézve kedvezőtlen lesz, mire Clementis végszavával-, miszerint neki erről más a felfogása – a tárgyalás lezárult.¹²⁵ A magyar béke delegáció a csehszlovák magatartás és a párizsi értekezlet légköre miatt kialakult hangulatát Gyöngyösi János Wittmann Ernőnek írt levele érzékeltette. A magyar külügyminiszter szerint „a bonyolult nemzetiségi kérdés és lakosságcsere ügyében sem humanitárius, sem morális vagy egyszerűen észokokkal nem lehet eredményt elérni. A dolog hátterében... szláv összefogás és előretörés rejlik. Persze mindent el kell követnünk, hogy egy újabb népvándorlást megghusítsunk... Egyik nagy csalódásom a sok között ezen a békekonferencián, hogy az ún. művelt és demokratikus Nyugat részéről távolról sem tapasztaltam azt a morális felháborodást, amit 200 000 embernek erőszakos kitelepítése és az ezzel óhatatlanul összefüggő embertelenség ki kellett volna, hogy váltson. Úgy látszik Hitler iskolát csinált és ez bizonyos mértékig nemcsak bennünket, csatlósokat, ferőzött meg, de megfertőzte az egész világot.”¹²⁶

Ilyen előzmények után nyújtott be a magyar béke delegáció 1946. augusztus 30-án a csehszlovák transzferjavaslatra írásbeli megjegyzéseit. Ebben rámutattak, hogy milyen veszélyes lenne kimondani Közép- és Kelet-Európában a nemzeti állam elvét. Finnországtól Görögorszáig, Svájtól a Szovjetunióig csak olyan ál-

¹²⁴ Ú.M.K.L.: KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1946. augusztus 27-i //MK.b. – 1946. sz. feljegyzése 1946. augusztus 30-i prágai 534/konf-1946. sz. „Pro memoria az 1946. augusztus végén kialakult magyar csehszlovák viszonyról”

¹²⁵ uo.

¹²⁶ Ú.M.K.L.: KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1946. szeptember 7-i 315/Konf-1946. sz. levele Wittman Ernőnek New Yorkba

lamok találhatók ezen a területen, amelyekben nagyszámú nemzetiség él. A nemzeti állam elvének elfogadása tehát többmillió embert űzne ki ősi otthonából és kényszerítené népvándorlásra. A magyar kisebbség nem kielégítő helyzete ellenére sem vett részt a Csehszlovák köztársaság felbomlásztásában. Azt a szlovákok és szudétanémetek összefogása, s a cseh nép széthúzása tette lehetővé belső téren, külpolitikailag pedig Hitler mellett az angol–francia külpolitika. A magyar béke delegáció rámutatott arra is, hogy *szoros összefüggés van a Magyarországgal szemben támasztott csehszlovák területi követelés (pozsonyi hídfő) és a kiutasítási indítvány között és ezért kérte, hogy a két indítvány tárgyalását kapcsolják össze.* Határozottan leszögezte, hogy a csehszlovák transzfert ellenzi és 200 ezer magyar eltávolítását csak azok területével együtt fogadja el.¹²⁷

A magyar politikai és területi bizottság 1946 szeptember 6-án, nyolcadik ülésén kezdte meg a pozsonyi hídfő ügyének nyilvános vitáját. Slavik csehszlovák küldött 145 km²-es helyi határkiigazításként állította be javaslatukat. A magyar béke delegáció kifogásolta ezt az indítványt, mivel az öt község német lakosait a potsdami értekezlet után kitelepítették, míg Slavik szerint ez nem történt meg, s a magyarok mindenképpen kisebbségben vannak ezen a területen. Nem állja meg helyét a London–Isztambul út átmetszésére vonatkozó magyar érv sem, mert más nyomvonalon út építhető Budapest és Bécs között. Slavik Pozsony városrendezési terveivel és gazdasági indokokkal támasztotta alá területi követelésüket. Ausztrál javaslatra meghallgatták a kérdéssel Sebestyén Pált, a magyar béke delegáció tagját. A magyar követ emlékeztetett arra, hogy hasonló, etnikailag megalapozatlan igényt Csehszlovákia az első világháború után is bejelentett. Elfogadása esetén a határ 24 kilométerre kerülne Pozsonytól, ami tekintettel Magyarország katonai gyengeségére és a határok ENSZ által garantált voltára, nem jelent stratégiai előnyt. Ráadásul Pozsony városfejlődése nem ebbe az irányba mutatott, a kikötő sem erre terjeszkedett a két háború között. Magyarország közlekedési vonalait a pozsonyi hídfő megszakítaná, a rajkai zsilip – amely 110 szigetközi magyar falu ármentesítése szempontjából fontos –, Csehszlovákiához kerülne s új műutat, határátelőhelyet kellene építeni. A határkiigazítás ellentmond az Atlanti Charta szellemének. Sebestyén rámutatott arra is, hogy „Csehszlovákia magyar területeket magyar lakossággal követel és ugyanakkor a magyar lakosságtól a saját területén meg akar szabadulni, magyarok százezreit szeretné a saját területéről Magyarországra átdobni.”¹²⁸

Walter Bedell Smith, amerikai delegátus 1946 szeptember 9-én, a Bizottság kilencedik ülésén a pozsonyi hídfő ügyét a 200 ezer magyar transzferjének kérdé-

¹²⁷ Ú.M.K.L.: KÜM Bé.O. A magyar béke delegáció összefoglalója a párizsi tárgyalásokról Közli: Fülöp Mihály: A csehszlovákiai magyarok kitelepítésének kérdése a párizsi értekezleten (1946) in Juss 1990/4. sz. (Hódmezővásárhely) 124–140.l.

¹²⁸ PRO FO 371.59040 R 13474/2608/21 C.P. (H/P) 8th Meeting

séhez kötötte és együttes vizsgálatukat javasolta. Noha az Egyesült Államok értékelte a csehszlovák kívánságot, amely homogén nemzetállam megalkotására irányult, a transzfer komoly gazdasági terhet jelentene Magyarországnak és emberességi szempontból is kifogásolható. Az amerikai delegáció nem hajlandó aláírni olyan békeszerződést, amelybe beiktatnák a nép erőszakos transzferének elvét. Az amerikai nagykövetség szerint a transzfer a befogadó ország beleegyezésétől és befogadó képességétől függ. Az áttelepítendőek száma korlátozandó, hogy az emberségesen legyen végrehajtható. Bedell Smith ezért a két érintett állam képviselőinek meghallgatását és egymás közötti megegyezésének elősegítését kívánta, hogy a transzfer és határmódosítás kérdésében kölcsönösen kielégítő egyezményt kössenek. A magyar–csehszlovák megállapodás alapján megváltoztatott határvonal bekerülne a békeszerződésbe a két kormány közös ajánlása alapján. Az amerikai nagykövetség Rajka és Bezenye Magyarországon hagyását javasolta. Novikov szovjet nagykövetség és Slavik csehszlovák küldött ellenezte a transzfer és a hídfő ügyének összekapcsolását. Stirling ausztrál küldött javaslatára a két csehszlovák területi indítvány tanulmányozására albizottságot jelöltek ki az ausztrál, új-zélandi, kanadai, ukrán és csehszlovák delegátus részvételével. Bedell Smith ugyan furcsának tartotta, hogy az érintett állam képviselője saját ügyében bírósági is akar lenni, de a csehszlovák küldött kifejezett kívánságára teljes jogú tagként került be az albizottságba. Slavik azt is elérte, hogy az eredeti ausztrál javaslatot – miszerint a magyar–csehszlovák határkérdést tanulmányozzák – olyan értelemben változtassák meg, hogy kizárólag Csehszlovákia Magyarország elleni követeléseinek jogosságát vizsgálják.¹²⁹

Az Egyesült Államok delegációja 1946 szeptember elejére alakította ki a két csehszlovák igény összekapcsolásának taktikáját. Nagy Ferenc és Byrnes, valamint Walter Bedell Smith tárgyalásai ebben éppúgy szerepet játszottak, mint az amerikai–csehszlovák, illetve amerikai–szovjet viszony elhidegülése. Az Egyesült Államok korlátozott mértékben támogatta az erőszakos transzfer megakadályozni kívánó magyar akciót. Samuel Reber, Philip Mosely, John C. Campbell és Fred Merrill a békedelegáció tagjaival, Kertész Istvánnal és Szegedy-Maszáék Aladárral a magyar nyilatkozatok szövegét és a követendő taktikát is egyeztetették. Az Egyesült Államok delegációja a demokratikus pártok, a Kisgazdapárt túlélését és – az 1945 júniusi jegyzékük szellemében – egy etnikai csoport kollektív felelősségre vonásának elkerülését kívánta elérni, nehogy megismételjék a Potsdamban már egyszer, a németek ellen elkövetett hibát. Ugyanakkor az amerikaiak ügyeltek arra, nehogy azt a látszatot keltsék, hogy Magyarországot szövetséges államokkal szemben védelmezik és Csehszlovákiával a kapcsolatokat megromsítják. Magyarország, mint „volt ellenséges” állam ezért csak a konferencia tit-

¹²⁹ PRO FO 371.59040 R 13536/2608/2/ PPC (46) Hungary (P&T) 9th Meeting.

kos diplomáciai megbeszélésein számíthatott amerikai megértésre, nyílt kiállásra a magyar érdekek mellett az Egyesült Államok részéről sem kerülhetett sor.¹³⁰

A magyar politikai és területi bizottság szeptember 11-i, tizedik ülésén az ausztrál küldöttség azon javaslatát vitatták meg, mely szerint az emberi jogok védelmét alaptörvényként iktatnák be Magyarország alkotmányos rendjébe, valamint a kisebbségi jogokat is biztosítanák. A szovjet és bjelorusz delegátus ellenzésére Stirling indítványát visszavonta. Az ausztrál delegátus másik előterjesztése az átengedett területek lakosságának emberi jogainak garantálására vonatkozott. Novikov szovjet nagykövetség elérte az ausztrál indítvány célját és tiltakozott az ellen, hogy olyan „demokratikus, baráti országra, mint Csehszlovákia” ilyen kötelezettséget kényszerítsenek. Hajdu csehszlovák delegátus megdöbbenőnek és állama belügyeibe való beavatkozásnak minősítette az indítványt és az angol felvetés ellen is tiltakozott, amely úgy szólt, hogy halasszák el a vitát addig, amíg egyáltalán eldöntik: sor kerül-e területátengedés Csehszlovákia javára, vagy sem? A jugoszláv küldött az ausztrál indítványt a „fasizmus és revizionizmus” támogatásának minősítette. „A magyarok Románia esetében kisebbségvédelmi statutumot kértek, de Jugoszláviában nem kaptak kisebbségi jogokat.” Az ausztrál módosító indítvány a „demokratikus rendet felforgatná és a népek függetlenségét veszélyeztetné. Az ausztrál javaslat az első világháború utáni kisebbségvédelmi szerződések alapján készült. Erdély esetében a román béke emberi jogi cikkelyét kielégítőnek tartották. Hivatkozási alapot jelentett az olasz békeszerződésbe bekerülő amerikai indítvány is, amely kötelezte Jugoszláviát az elcsatolandó olaszok jogállásának biztosítására. Csehszlovákia azonban visszautasította ezt az analógiát, mert szerinte a magyarok területét nem meghagyják, hanem visszakapják.” A jugoszláv delegátus szerint ilyen kötelezettségek egyébként is méltatlanok lennének a győztes Csehszlovákiához és annak elrendelése megalázó lenne. A vitában a szláv államokkal szemben Ausztrália egyedül maradt. Indítványát 12:1 arányban a Bizottság elvetette és ezzel lekerült a napirendről a kisebbségvédelem kérdése.¹³¹

A Bizottság szeptember 13-án a revizionista szervezetek feloszlátását előirányzó csehszlovák indítvány tárgyalását kezdte el. Clementis a fasizmus egy fajtájának, sőt még annál is veszélyesebbnek állította be a revizionizmust, aminek jelképeit Magyarországon – a fegyverszüneti egyezmény 15. cikkelye ellenére – nem távolították el; a Revizionista Ligát nem oszlatták fel, képviselői az Egye-

¹³⁰ John C. Campbell: The European Territorial Settlement in Foreign Affairs 26 (1947-48) 214. l.
John C. Campbell: Diplomacy and Great Powers Politics in Diplomacy and Values: The Life and Work of Stephen Kertész in Europe and America (ed. Kenneth Thompson, Lanham MD, University Press of America 1983) 51-52. l.

Idézi: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 194-196. l.

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I. id. mű 356-357. l.

¹³¹ PRO FO 371.59040 R 13657/2608/21 P.P.C. (46) Hungary (P&T) 10th Meeting

sült Államokban, Nagy-Britanniában és Svájcban tovább ténykednek; a magyar küldöttség megjegyzései azt bizonyítják, hogy a „revizionizmus nem halott.” „Amíg a revizionizmust ki nem írják, lehetetlen Magyarország és szomszédai, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia közötti jó kapcsolatok megteremtése.” Kardelj jugoszláv küldöttségvezető „a jelenlegi Magyarországon és a magyar kormány emlékirataiban megnyilvánuló revizionista szellem, az Osztrák–Magyar Monarchia iránt érzett nosztalgia miatt nemcsak Csehszlovákia, hanem az összes szomszédállam érdekében állónak tartotta az előterjesztés elfogadását”.¹³² A bjelorusz és ukrán küldött támogatta a csehszlovák javaslatot, a francia viszont ellenezte. Az indítványt szeptember 20-án az amerikai és szovjet delegátus kisebb módosításával egyhangúan elfogadták.¹³³

A magyar politikai és területi bizottság 1946 szeptember 16-án, tizenkettedik ülésén tért vissza az amerikai delegátus eljárási javaslatának megtárgyalására. Masaryk a győztes jogán elutasította a legyőzöttel való egyezkedést. A csehszlovák külügyminiszter ismételten tiltakozott a határ- és transzferkérdés összekapcsolása ellen, amihez Stankovic, a Bizottság jugoszláv elnöke csatlakozott. A 200 ezer magyar kiutasítására tett csehszlovák javaslat vitáját Clementis beszéde vezette be. A kisebbségek kiutasításával szerinte megszűnne a revizionizmus veszélye is. A csehszlovák kormány megkísérelte, hogy kétoldalú megállapodással rendezze a magyarországi szlovák és a csehszlovákiai magyar kisebbségi kérdést, de ez a próbálkozás csak *részleges* eredményre vezetett a lakosságcsereegyezmény megkötésével. A magyar kormány ezt szabotálta, mert egy végleges rendezés esetén elveszítette volna a talajt a jövőbeni revizionizmus alól Csehszlovákiában. A háborús veszteségek után Szlovákiában maradt félmillió magyarból 100 ezer lakosságcsere alapján kerül kitelepítésre, a szlovákul beszélő, vagy magukat szlováknak vallók visszakapják csehszlovák állampolgárságukat, az „igazi magyarok száma nem több 200 ezernél.” Áttelepítésük az emberiség elve alapján a békeszerződés ratifikálása után 6 hónap alatt megkötendő magyar–csehszlovák szerződés alapján történne. Magyarország emberveszteségei miatt és a 400 ezer kitelepítendő német helyére képes befogadni a magyarokat. A transzferre precedens a török–görög, ukrán–lengyel, és csehszlovák–ukrán lakosságcsere. A müncheni tapasztalatok után Csehszlovákia nem tud kisebbségi jogot adni és ezért a kisebbségek eltávolítására törekszik, amivel a Dunamedencében a békét, a két ország között a barátságot állítaná helyre.¹³⁴

Szegedy-Maszák Aladár 1946 szeptember 18-án válaszolt a csehszlovák delegátus beszédére. Megcáfolta a csehszlovák adatokat s rámutatott, hogy a szlovákiai magyarok száma valójában 652 ezer, a magyarországi szlovákoké 104 ezer.

¹³² PRO FO 371.59040 R 13823/2608/21 P.P.C (46) Hungary (P&T) 11th Meeting.

¹³³ PRO FO 371.59040 R 14004/2608/21 P.P.C (46) Hungary (P&T) 12th Meeting

P.P.C. (46) Hungary (P&T) 14th Meeting.

¹³⁴ U.o.

A csehszlovák javaslat elfogadása a háború amúgyis nagyszámú áldozatainak számát megnövelné a béke áldozataival és 200 ezer személyt taszítana a kibombázottak és otthontalanok tragikus seregébe. A Külügyminiszterek Tanácsa a békeszerződés-tervezetbe nem vette be a népességi helyzet megváltoztatására irányuló csehszlovák kitelepítési javaslatot, bár azt a csehszlovák kormány attól is kérte. A csehszlovák ajánlat elfogadása igen veszélyes precedenst teremtene, mert kiindulópontja lenne egy új nemzetiségi praxisnak. Ha Csehszlovákia meg akar szabadulni a magyar kisebbségtől, vagy annak egy részétől, akkor le kell mondania arról a területről, mely az eltávolítandó magyar lakosság megélhetéséhez szükséges. Münchenért a magyarok semmiképpen sem tehetők felelőssé. Ennek bizonyosságát adták a nagyhatalmak, amikor a potsdami konferenciájukon a csehszlovák kormány kérését a magyarság egyoldalú kitelepítésére vonatkozóan nem teljesítették. A magyar delegátus felfogása szerint a magyarok transzferre humanus nem lehet. Megemlítette a lakosságcsereegyezmény kijátszását, 23 ezer magyar „háborús főbűnössé” nyilvánítását. Csupán 60-80 ezer szlovák kíván Magyarországról áttelepülni és ezzel a módszerrel kívánják a Szlovákiából kitelepítendő magyarok számát növelni. A „visszaszlovákosításnál” az egyéneket a kiutasítás, vagy a szlovák nemzetiség vállalásának „választása” elé állítják. A 200 ezer magyar kiutasítása politikai és morális szempontból indokolatlan, gazdasági szempontból pedig Magyarország számára végrehajthatatlan. E nagyszámú ártatlan magyar megbélyegzése, otthonából való kiűzése komoly veszélyt jelentene a magyar demokráciára is. Szegedy-Maszák Aladár az Atlanti Charta alapelveire hivatkozott és kérte a csehszlovák javaslat visszautasítását.¹³⁵

Clementis 1946 szeptember 20-án, a Bizottság tizennegyedik ülésén részletesen foglalkozott a transzfer magyar megítélésével és vitába szállt a magyar adatokkal. Szegedy-Maszák szerinte nem cáfolta meg a magyar revizionizmusról elmondott érveit, sőt a csehszlovák indítványt is a területi revizionizmus felelevenítésére használta ki. A perekre és az elítéltek kiutasítására vonatkozóan megismételte, hogy számukat kész 999-re csökkenteni azzal a feltétellel, hogy a magyar kormány ismerje el a szlovákok által tett áttelepítési nyilatkozatok kötelező voltát és ne szabotálja az egyezmény végrehajtását. Clementis szerint a szlovák hatóságok csak a szlovák eredetűek nyilatkozatát fogadják el a szlovák voltokra nézve és vigyáznak arra, hogy a magyarok az állampolgárság reményében ki ne használják ezt a rendeletet. Arra a magyar vádra, hogy a szlovákok közt igen nagy számban voltak fasiszták és Szlovákia Hitler leghűségesebb csatlósa volt, méltóságán alulinak tartotta a választ. A transzfer emberegyezményen kívánta végrehajtani, sőt Clementis az ENSZ képviselőit is hajlandó volt meghívni ennek ellenőrzésére, s ezt az ígéretet hajlandó volt módosító indítványába felvenni. Bedell Smith amerikai delegátus nem a csehszlovák indítvány célját, hanem

¹³⁵ PRO FO 371.59040 R 14070/2608/21

P.P.C. (46) Hungary (P&T) 13th Meeting.

módszereit vonta kétségbe. Az Egyesült Államok küldöttsége az erőszakos transzfer ellen fog szavazni, mert az teljesen elfogadhatatlan számára. Az amerikai indítvány nem a szövetséges Csehszlovákia „büszkeségét” kívánta sérteni azáltal, hogy a „volt ellenséges” állammal kétoldalú tárgyalást kezdeményezett. Jugoszlávia Magyarországgal közvetlen megbeszéléseken rendezte a kisebbségi kérdést, s ezzel jószomszédi kapcsolatokat hoztak létre, míg az erőszakos kitelepítés ellenkező hatást érte el. W. Bedell Smith a transzfer ügyét a pozsonyi hídfő kiszélesítését vizsgáló albizottság elé kívánta utaltatni.

Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes felszólalásában rámutatott arra, hogy a magyar–csehszlovák lakosságcsereegyezmény nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A Szovjetunió kisebbségi politikájában a repatriálási és optálási módszerekkel megoldott nemzetiségi kérdéseket. Példaként az 1945 június 6-i szovjet–lengyel szerződést említette, amely egy millió lengyel és néhány száz ezer ukrán áttelepítését eredményezte.¹³⁶ Visinszkij szerint Csehszlovákia a kérdés végleges megoldására törekszik, a magyar kormány azonban nem érti meg saját érdekeit, hogy fiainak lehető legnagyobb számát fogadja be területére. A szovjet külügyminiszter-helyettes két megoldást látott: vagy szabad folyást engednek a dolgoknak, vagy kézbe veszik a kérdést és igazságos megoldást találnak. A szovjet kormány a legjobbnak azt tartotta, ha megszabadítják az államokat a más nemzetekhez tartozóktól. A csehszlovák javaslat mellett számos tétel szólt. Clementis bebizonyította, hogy a müncheni tragédia napjaiban a magyar kisebbség Heinlein és Frank oldalán a csehszlovák állam függetlenségére és szabadságára tört. Visinszkij idézte Hitler 1937 novemberi ajánlatát Darányinak és Kányának, miszerint „Magyarország ne forgácsolja szét politikáját különböző oldalakra, hanem koncentrálja azt egyetlen oldal ellen, ez az oldal pedig Csehszlovákia legyen.” Az akkori magyar külügyminiszter, Kánya Kálmán erre azt felelte, hogy „Magyarország felfogása is ez.”¹³⁷ Visinszkij ezt annak bizonyítékaként említette, hogy a csehszlovák köztársaság szétbomlásztásában résztvett a magyar kormány, tehát az igazság Csehszlovákia oldalán áll. A magyar politikai és területi bizottság revizionista propagandát tiltó indítványát is úgy állította be, hogy a magyar–csehszlovák határ megváltoztatására törekvés *aktuális* veszélyt jelent a békére, amit nem tűrhetnek. Csehszlovákia a kontinensen elfoglalt központi hely-

¹³⁶ Sztálin 1946 április 11-én ugyanezt fejtette Nagy Ferenc miniszterelnök lásd IV. fejezet 148. l.

¹³⁷ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968) 244. l. Az irat először megjelent: A németek magyarországi politikája titkos német diplomáciai okmányokban (1937-1942) Bolgár Elek bevezetésével (Budapest, Szikra, 1946) 3. sz. alatt. Hitler-Darányi, Kánya 1937 november 25-i tárgyalásáról lásd: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945 id. mű 171-172.l.

zete miatt ki van téve a régi Nagy-Magyarország uralkodó körei és a német imperializmus militarista jellegű támadásainak. Magyarország a katonai vereség katasztrófája ellenére nem mondott le a revizionista visszavágás gondolatáról és ezért jogos az a csehszlovák érvelés, amely a magyarok kitelepítésével a revizionizmust gyakorlatilag szüntetné meg. A magyar kisebbség önkéntes, vagy erőszakos transzferje szükséges. Visinszkij szerint túlzott az az érv, hogy ez katasztrófába döntené Magyarországot. A szovjet külügyminiszter-helyettes a döntésben résztvevő W. Bedell Smith amerikai nagykövet jelenlétében emlékeztetett a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945 november 20-i állásfoglalására, amely félmillió németet osztott be az amerikai zónába való áttelepítésre.¹³⁸ Visinszkij emlékeztetett arra, hogy 1946 szeptember 1-ig csak 27%-ot, vagyis 137 ezer németet telepítettek ki. Ha Magyarország végrehajtja a svábok transzferjét, helyükre jó magyarokat vihet. Szegedy-Maszák érve, miszerint Csehszlovákia a bosszú békéjét akarja Magyarországra erőltetni és Münchenért a magyarokat teszi meg bűnbaknak, csak azzal a szándékkal magyarázható, hogy mindenáron Csehszlovákiában akarják hagyni a magyar kisebbséget. Az ugyan igaz, hogy a magyarok kötődnek földjükhöz, de Magyarországnak kötelessége befogadni őket, mert Csehszlovákia tiszteletben tartja az emberi jogokat, az áttelepítendőket tulajdonát és érdekeit. Visinszkij mindezek alapján a csehszlovák indítvány elfogadását kérte.¹³⁹

A magyar politikai és területi bizottság 1946 szeptember 23-i, tizenötödik ülése döntő jelentőségű volt a transzfer kérdésében. A Bizottság szláv delegátusai a magyarok kitelepítése mellett szólaltak fel. A jugoszláv küldött a magyar revizionizmus történetét tekintette át. Annak ellenére, hogy a mai Magyarország jelentős előrehaladást tett a demokratikus politika terén, a revizionista veszélyt fennállónak tekintette, amit a csehszlovákiai magyarság eltávolításával lehet megszüntetni. Visszautasította Bedell Smith tábornok Jugoszláviára történő hivatkozását, mert Csehszlovákia ugyanilyen megegyezésre törekedett, ami a magyar ellenálláson megbukott. Jugoszlávia a maga részéről nem kívánta a területén élő magyarok erőszakos kiutasítását, hanem megelégedett a kölcsönös és önkéntes lakosságcserevel. Ha átesett volna olyan sorson, amelyet Csehszlovákia München után átélt, nem haboznék ugyanezt a magatartást tanúsítani. Lutorovic bjelorusz delegátus a megegyezés kudarca miatt nem látott más lehetőséget, mint a kötelező

¹³⁸ Lásd III. fejezet 95-96. l.

¹³⁹ MAE.A.D.Y. CP (H/P) Doc. 16. 1946 szeptember 20. PRO FO 371.59040 R 14215/2608/21

P.PC (46) Hungary (P&T) 14th Meeting.

Lásd még: Stephen D. Kertész: Between Russia and the West id. mű 214-215.l.

A beszédet közli: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 72-78. l.

A magyar békedelegáció fel nem használt válaszfogalmazványát lásd: ÚMKL KÜM Bé.O. 850/Konf-1946 október 1.

Andrej J. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes

transzfer elvét beiktatni a magyar békeszerződés-tervezetbe. Az indítványozott kiutasítás végrehajtási feltételeit kétoldalú tárgyalással kell rendezni. A bjelorusz küldött ellenezte a csehszlovák területi követelés és kiutasítás összekapcsolását és albizottsági vizsgálatát. Lutorovics elítélte az amerikai delegáció fokozatos asszimiláció helyességéről vallott nézeteit és kétségbe vonta, hogy az jobb, mint a népességtranszfer. Vojna ukrán küldött a már említett lengyel-ukrán lakosság-cserére, valamint a Horthy-Szálasi rendszer szomszédos államokat bomlasztó politikájára hivatkozva támogatta a csehszlovák indítványt.¹⁴⁰

A Bizottság transzfer-vitájában a fordulatot az angol küldött felszólalása jelentette. Lord Hood megértését fejezte ki Csehszlovákia törekvése iránt, hogy véglegesen rendezze a kisebbségi kérdést, de károsnak tartotta az erőszakos kitelepítés elvének békeszerződésbe foglalását. Még akkor is károsnak látta azt, ha a transzfert az emberiség elveinek figyelembevételével hajtaná végre Csehszlovákia. Az áttelepítés csak akkor hajtható végre, ha a magyar kormány elkötelező biztosítékokat adna a kivitelezésre nézve. Az 1920-ban megvalósult görög-török

¹⁴⁰ PRO FO 371.59040 R 14309/2608/21
P.P.C. (46) Hungary (P&T) 15th Meeting

transzfer kétoldalú megállapodás alapján jött létre, ebben az esetben viszont a budapesti kormány ellenzi azt. Ez olyan kérdés, amit egyoldalú aktussal megoldani nem lehet. Az egyetlen és a legjobb megoldás: az érdekelt államok közti közvetlen tárgyalás és a kétoldalú megegyezés. Lord Hood a megegyezés addigi kudarcát nem tekintette irányadónak és a megállapodás kísérletét mindkét fél érdekének minősítette. Támogatta az amerikai javaslatot az albizottsági vizsgálatra mindkét fél számára a párizsi értekezleten elfogadható megoldás kidolgozásának érdekében.¹⁴¹ Masaryk csehszlovák külügyminiszter szerint az indítvány végleges megoldását jelentené a problémának és megteremtené a két demokratikus ország között az igazi együttműködés légkörét. A magyarok hazatérése mindkét érdekelt ország javát szolgálná, hasonló helyzetben Csehszlovákia befogadná fiait. Potsdamban már elfogadták a kötelező transzfer gondolatát, ezt tehetné a párizsi konferencia is. Masaryk a transzfer-vitát lezáró beszédében megismételte Clementis biztosítékait az emberséges végrehajtásra. A csehszlovák küldöttség nevében elfogadta az albizottsági vizsgálatot, amely feladatának a végrehajtási eljárás megszerkesztését tartotta a csehszlovák delegáció által adott garanciák alapján. A Bizottság ezután egyhangúlag elfogadta az amerikai javaslatot a csehszlovák indítvány albizottság elé utalásáról.¹⁴²

A csehszlovák indítvány a Külügyminiszterek Tanácsa két, a magyar békeszerződés-tervezetet megszövegező nagyhatalma, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia vétójába ütközött és ezért eredeti formájában nem kerülhetett elfogadásra. Az amerikaiak szeptember 9-i és az angolok 23-i állásfoglalása következtében kompromisszumos formulát kellett keresni a magyar és csehszlovák igények figyelembevételével. A magyar diplomáciának ez egyedülálló lehetőséget biztosított a győztes Csehszlovákia túlzó követeléseivel szembeni fellépésre.

A magyar politikai és területi bizottság csehszlovák indítványokat vizsgáló albizottsága szeptember 9-e és 17-e között a bécsi döntés következményeinek semmissé nyilvánítását, szeptember 19-e és 28-a között öt ülésen a pozsonyi hídfő kiterjesztését, s ezután a transzfer kérdését tárgyalta. A témák összekapcsolódása lehetővé tette a párizsi értekezlet nyilvános összecsapásai után a titkos diplomáciai megbeszélések újakezdését. Az albizottság tagjait¹⁴³ a magyar és csehszlovák diplomaták részletesen tájékoztatták kormányaik álláspontjáról. Első négy ülésén¹⁴⁴ az 1940 május 22-i magyar-csehszlovák egyezmény pénz- és biztosí-

¹⁴¹ U.o.

Közl: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 84-85. l.

¹⁴² Közl: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 86-88.l.

¹⁴³ Az albizottság elnöke, Ptoukha ukrán, előadója Costello új-zélandi, tagjai: Stirling ausztrál, Pope tábornok kanadai és Hajdu csehszlovák küldött lett. C.P.(H/P) Doc. 13.

¹⁴⁴ Az albizottság szeptember 10-én, 12-én, 14-én és 17-én ülésezett. Conference de Paris C.P. (H/P) Doc. 13.

Lásd még Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Bizalmas újságfrójelentés a szeptember 12-i albizottsági ülésről.

Gyöngyösi János magyar külügyminiszter küldöttsége tagjainak társaságában a Luxemburg palota kertjében

tásügyi érvényének eltörléséről fogalmazott meg módosító indítványt, amit az ausztrál küldött fenntartásával szeptember 17-én a magyar politikai és területi bizottság elé terjesztettek.¹⁴⁵

A magyar béke delegáció a 200 ezer magyar kitelepítésének megakadályozására igyekezett a Bizottság, illetve az albizottság tagjainak a többségét a maga oldalára állítani. Kertész István szeptember 15-én Pope kanadai tábornokkal beszélt meg a magyar–csehszlovák vitás kérdéseket. A kanadai delegátus szerint országa rokonszenve Csehszlovákia oldalán van, mivel a két világháborút együtt küzdötték végig, Magyarország az ellenséges táborba tartozott s „Kanada népe szégyenli a müncheni eseményeket.” Sajnos Csehszlovákia a békét „csak egy erőszakos kitelepítés útján véli elérhetőnek, de a múlt tapasztalatai után ezért nem lehet őket elítélni.” A kanadai delegátus szerint „őket csakis puritán lelkiismeretük és meggyőződésük tartja vissza attól, hogy megszavazzák a magyarság erőszakos kitelepítésére irányuló csehszlovák javaslatot.” Álláspontjuk fenntartásához azonban arra volt szüksége, hogy a magyar delegáció „lényegesen nagyobb koncessziókat” tegyen, mint a csehszlovák. Pope tábornok ugyanis a ma-

¹⁴⁵ U.o. Report of the Sub-Commission PRO FO 371.59041 R 14217/2608/21

gyar–csehszlovák megegyezés esetén elkerülhetőnek tartotta a kitelepítés ügyéről a szavazást. Kertész elmondotta, hogy 1919-ben az önrendelkezési jog és a nemzetiségi elv megsértésével, a megkérdésük nélkül egymillió magyart csatoltak Csehszlovákiához. T.G. Masaryk Smuts tábornokkal megállapodott a Csalóköz Magyarországhoz csatolásáról a pozsonyi hídfő fejében, amit a csehszlovák delegáció a békekonzferencián dezavualt. Kertész Münchenért a magyarokról elhárította felelősséget: „Különösképpen méltánytalannak tűnik fel, hogyha a nagyhatalmak saját lelkiismeretük megnyugtatósára a müncheni eseményekkel kapcsolatban esetleges lelkiismeret-furdalásukért a szlovákiai magyar lakosságot és Magyarországot akarnak megbüntetni.” Kertész arra is rámutatott, hogy telepítési célokra már nincs földterület Magyarországon. Kertész úgy érezte, hogy a beszélgetéssel megingatta bizonyos csehszlovák állítások hitelét.¹⁴⁶

Pope tábornok 1946 szeptember 19-i albizottsági felszólalásában Bedell Smith, a magyar politikai és területi bizottság szeptember 9-én elhangzott nyilatkozatára hivatkozva Rajka és Bezenye Magyarországnak ítéletét javasolta, hogy a magyar küldöttség gazdasági és etnikai kifogásának helyt adjon. Horvátjárfalu, Dunacsún és Oroszvár Csehszlovákiának ítélete a kanadai küldött szerint kielégítené a csehszlovák igények nagyobb részét és megfelelne azon követelménynek, hogy a határ a létező birtokhatárokkal egybeessen. Mivel Csehszlovákia városfejlesztési, s nem stratégiai indokot hozott fel a hídfő kiterjesztésére, a kanadai delegátus elvárta a csehszlovák kormánytól, hogy megfelelő, *azonos nagyságú csereterületet* („quid pro quo-”) biztosítson Magyarországnak a két országot elválasztó közös határ egy másik pontján. Pope tábornok elkerülhetetlennek tartotta azt is, hogy a területátadással Csehszlovákiához kerül több ezer magyar ügyét együtt tárgyalják a 200 ezer magyar kitelepítésére irányuló csehszlovák javaslattal. Lakosság és területátadásra kényszeríteni egy legyőzött országot csak akkor lehet, ha az jogos és a transzfer a lehető legemberségesebben hajtható végre. A kanadai delegátus szerint ehhez valahogy el kell érni a magyar kormány beleegyezését. Hajdu csehszlovák delegátus elutasította a területi engedmény gondolatát, mivel más szövetséges államokat sem kényszerítenek erre, de arra hajlandó volt, hogy az öt átcsatolandó község magyar lakosai emberi jogainak tiszteletbentartására kötelezettséget vállaljon. Hajdu azt is elfogadta volna, hogy a pozsonyi hídfőt az eredetileg tervezett méretűnél kisebb mértékben bővítsék. A csehszlovák küldött szerint a magyar beleegyezést megpróbálták elnyerni a transzferhez, de e kísérletük nem járt eredménnyel. Kertész István szeptember 21-i meghallgatásakor visszautasította a csehszlovák városfejlesztési érveket és

¹⁴⁶ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Kertész István 1946. szeptember 15-i 859/Konf-1946. sz. jelentése Közli: Stephen D. Kertész: The Last European Peace Conference: Paris 1946 id. mű 152-154. l. Lásd még: Kertész István 1946 november 8-i levele (369/res.Bé-1946) Boldizsár Ivánhoz a Pope kanadai tábornokkal folytatott beszélgetéssel kapcsolatban az „Új Magyarorszában” elkövetett indiszkréciónak miatt.

emlékeztetett arra, hogy a trianoni békekonferencián Csehszlovákia még a stratégiai szempontokat helyezte előtérbe. Costello, az albizottság új-zélandi előadója csatlakozott az amerikai–kanadai javaslatához, amely három községre korlátozta a pozsonyi hídfő kiszélesítését.¹⁴⁷

A kanadai küldött felszólalása nemcsak a pozsonyi hídfő és a transzfer-ügy összekapcsolása, az öt helyett három községet Csehszlovákiának ítélő amerikai javaslatához csatlakozása, a csereterületek kérdésének felvetése miatt volt kedvező Magyarország szempontjából, hanem elsősorban azért, mert a magyarok kitelepítésének kérdését a magyar kormány *beleegyezéséhez* köthette. Márpedig szeptember 20-án a magyar béke delegáció úgy foglalt állást, hogy a közvetlen tárgyalások kezdetén elvi deklarációt tesz: „a kitelepítést, mint megszegyenítő eljárást, morális okokból tárgyalási alapul sem fogadhatja el.” A magyar delegáció szerint „Csehszlovákia olyan mértékben szabadulhat meg a magyar kisebbségtől, amilyen mértékben azt a csehszlovák köztársaság szempontjából szükségesnek tartja, ha a túlnyomórészt földművelő lakossággal a létfenntartásához szükséges földterületet átengedi Magyarországnak.” A magyarok által legsűrűbben lakott területek átengedése után az ott élő szlovákság kicserélhető volna az egyéb szlovák területen élő magyarsággal. További népességcseré megkönnyítése céljából Magyarország is felajánlana átengedésre túlnyomórészt szlovákok által lakott területsávokat, esetleg az azon élő magyaroknak Magyarországra való áttételével. A magyar delegáció hajlandó volt ezenkívül magyarokat átvenni, hogy az átengedett területek népsűrűsége elérje a magyarországit (100 fő/km²). Ez annyit jelentene, hogy a Csallóköz Magyarországhoz kerülne. A magyarság 2/3-át földdel, 1/3-át föld nélkül venné át a magyar kormány. A lakosságcserét egy hónappal meghosszabbítanák, a kitelepítést kellő előkészítéssel, emberségesen, az ingó vagyont elvitelével, az ingatlanért kártérítéssel oldanák meg.¹⁴⁸

A párizsi értekezleten 1946 szeptemberének utolsó harmadára csak az olasz békeszerződés-tervezet, valamint a pozsonyi hídfő-transzfer javaslat ügyében nem tudtak megegyezést elérni a Külügyminiszterek Tanácsának nagyhatalmi. Az amerikai és angol állásfoglalások figyelembevételével, a háromhatalmi összhang kialakítása érdekében a Szovjetunió is hajlandónak mutatkozott a csehszlovák

¹⁴⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 741/Konf-1946 szeptember 19. A kanadai küldött a szeptember 24-i albizottsági ülésen megismételte álláspontját. A három község megoldást tartotta kivihetőnek D. Wilgress moszkvai kanadai nagykövet 1946. augusztus 23-i Szekfü követtel (298/Konf-1946) folytatott beszélgetésében W. Bedell Smith Rajkára és Bezenyére vonatkozó 1946 szeptember 9-i, a Bizottság kilencedik ülésén elhangzott javaslatát közli: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 21.J.

Lásd még: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 236. l.

¹⁴⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Gyöngyösi János 1946 szeptember 26-i 849/konf-1946. sz. feljegyzése: „A Magyar Béke delegáció állásfoglalása a csehszlovák kitelepítési javaslat és annak a két érdekelt állam közötti közvetlen tárgyalások tárgyában”.

követelések kérdésében engedni. A nagyhatalmak külügyminiszter-helyetteseinek 1946 szeptember 22-i tizedik informális ülésén Gladwyn Jebb felvetette, hogy „megegyezhetnének a csehszlovák (transzfer) indítvány visszautasításában.” Az angol külügyminiszter-helyettes szerint, ha Visinszkij ezt ellenezné, akkor szavazhatnának róla, vagy átadhatnák az albizottságnak. Amennyiben az utóbbi megoldást választják, olyan kompromisszumot találhatnak, amely a határkiigazításokat a lakosságtranszferhez kötné. Visinszkij az albizottsági vitát részesítette előnyben. Couve de Murville a transzfert csak biztosítékok esetén tartotta lehetségesnek és az albizottság feladatának ezen garanciák tanulmányozását tartotta. Ezzel a szovjet külügyminiszter-helyettes is egyetértett. Samuel Cohen amerikai delegátus ugyanazon albizottságra óhajtotta bízni a határkiigazítás és transzfer megvizsgálását. Visinszkij a nagyhatalmak külügyminiszter-helyetteseinek megegyezését kívánta, ami alapján az albizottság dolgozhatna. „Személyes véleményeként” és provizorikus sugalmazásként olyan kompromisszumos megoldást terjesztett elő, amely „néhány községet Magyarországnak, néhányat pedig Csehszlovákiának juttatna. Ha ezt eldöntenék, Magyarországot megbékéltethetnek egy olyan lakosságkitelepítési egyezményvel, amely előírná annak ember-séges feltételek melletti lebonyolítását.” Cohen amerikai oldalról a nehézséget abban látta, hogy „olyan megoldást kell biztosítani, amely sem Csehszlovákiára, sem Magyarországra nem kényszerítené rá a döntést.” Az amerikai küldöttség ezért a két érdekelt megegyezését kívánta, az albizottságnak ezt kellene elérnie. Visinszkij javaslata alapján a külügyminiszter-helyettesek megállapodtak, hogy a magyar politikai és területi bizottság már ismertetett szeptember 23-i tizenötödik ülése előtt informális jellegű megbeszéléseken egyeztetik álláspontjukat a transzfer-kérdésről. Jebb angol külügyminiszter-helyettes pedig fenntartotta a küldöttségek szavazási szabadságának jogát az ülésen a csehszlovák indítvány ügyében.¹⁴⁹ (Kiemelések rólem – F.M.)

A nagyhatalmak külügyminiszter-helyetteseinek tanácskozása után a Foreign Office magyar békeszerződés-tervezettel foglalkozó tisztviselői mindkét érdekelt delegációt megpróbálták a kétoldalú megegyezésre rábírn. Szeptember 23-án Gladwyn Jebb Masaryk csehszlovák külügyminiszterrel tárgyalt, aki hajlandónak mutatkozott területi engedményt adni és a kitelepítést kétoldalú megbeszélések tárgyává tenni.¹⁵⁰ Clementis és Hajdu James Marjoribanks-nél szeptember 27-én a 200 ezer áttelepítendő befogadásának feltételeiről érdeklődött.¹⁵¹ Lord Hood

¹⁴⁹ PRO FO 371 59040 R 14216/2608/21 C.F.M (P.P.C.) D (46) 10th Meeting C.F.M. (P.P.C.) D (46) 116th Meeting

¹⁵⁰ Lásd: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950. id. mű 239. l.

¹⁵¹ U.o. Fierlinger csehszlovák miniszterelnök-helyettes 1946 szeptember 20-án Rosty-Forgách prágai magyar követtől érdeklődött a Csallóköz egy része átengedése fejében a szlovákiai magyarság „maradványainak” befogadásáról. Lásd: Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Rosty-Forgách 1946 szeptember 20-i 131/pol-1946. sz. jelentése

Kertész Istvánnal a csehszlovák indítványról tartandó szavazás esélyeit vitatta meg. A magyar béke delegáció főtitkára ennek elfogadása esetén kilátásba helyezte a párizsi értekezletről való hazautazásukat és elkerülhetetlennek vélte a koalíciós kormány összeomlását.¹⁵² Gyöngyösi, Kertész és Auer Georges Bidault francia külügyminisztertől elkötelező ígéretet kaptak arra nézve, hogy Franciaország a csehszlovák indítvány ellen fog szavazni. Auer Pál viszont később arról értesült a Quai d'Orsay főtitkárától, hogy a francia delegáció e kérdésben támogatja Csehszlovákiát.¹⁵³

A magyar politikai és területi bizottság csehszlovák indítványokat tárgyaló albizottsága 1946 szeptember 24-én a csehszlovák minimális területi igényt tárgyalta. A kanadai küldött ezúttal is a transzfer és hídfő kérdésének együttes megvitatását javasolta és felszólította a csehszlovák delegációt a kétoldalú tárgyalások megkezdésére, hogy a pozsonyi hídfő fejében attól Keletrre Csehszlovákia egyenlő nagyságú területet engedjen át Magyarországnak. Ez csökkentené a transzferbe bekapcsolt magyarok számát és elnyerhetné a magyar kormány egyetértését.¹⁵⁴ Szeptember 26-án, az albizottság ülésén Stirling ausztrál küldött javasolta, hogy három községre korlátozzák a csehszlovák követelést. Felvetette a területcsere gondolatát is. Megállapította, hogy amiképpen az Egyesült Államok és Anglia ellenzi az erőszakos lakosságáttelepítést, azonképpen Ausztrália is az ellen foglal állást. Közvetlen tárgyalásokat indítványozott a lakosságcsere ügyében. A transzfer és a hídfőkérdés összefüggése miatt végleges álláspontját későbbi időpontra tartotta fenn. Hajdu tiltakozott a területi, valamint a politikai kérdés összekapcsolása ellen. A hídfő kiszélesítést kisjelentőségű gazdasági kérdésként igyekezett beállítani. Costello új-zélandi delegátus, aki már szeptember 6-án, a csehszlovák igény kielégítése mellé állt, támogatta Hajdú álláspontját. Pope tábornok tudomásul vette a csehszlovák hajlandóságot a hídfő méretének csökkentésére, de biztosítékokat kért az így átkerülő magyarok státusára. Továbbra is elengedhetetlennek tartotta a kérdés megoldásához a magyar kormány hozzájárulását, képviselőjének meghallgatását. Costello előterjesztésére az albizottság (ausztrál fenntartással) elvben elismerte a csehszlovák területátengedési kérelem jogosságát a Csehszlovákiához átkerülő magyar lakosság jogainak biztosításával és a terület nagyságának későbbi meghatározásával.¹⁵⁵

¹⁵² Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 217.l.

¹⁵³ U.o. 218.l.

¹⁵⁴ Statement made by the Canadian Delegate at the meeting of the Sub-commission of the Political and Territorial Commission for Hungary on Sept. 24th 1946 (dr. Vájlak Sándor hagyatéka. Wojaczek Károly gyűjtése).

Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Kósa György feljegyzése a magyar-csehszlovák albizottság 1946 szeptember 24-i zárt üléséről.

¹⁵⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. „A magyar albizottság csütörtök délutáni ülése 1946 szeptember 26-án”.

A Külügyminiszterek Tanácsa a párizsi értekezleten szeptember 24-én hozott határozata értelmében az albizottságnak október 2-ig be kellett nyújtania jelentését. A magyar-csehszlovák viszály rendezésére a nagyhatalmak delegátusai az utolsó pillanatban újabb erőfeszítéseket tettek. Szekfű követ és Baranyai külügyminisztériumi osztályfőnök 1946 szeptember 28-án felkeresték Walter Bedell Smith amerikai nagykövetet, hogy a műkincsek tárgyában beadott csehszlovák és jugoszláv javaslatról tárgyaljanak vele. Bedell Smith ezt a kérdést nem tartotta fontosnak, viszont a 200 ezer magyar kitelepítése ügyében úgy látta, hogy a helyzet Magyarország szempontjából rosszabbodott. Costello, új-zélandi előadó a csehszlovák, Stirling ausztrál küldött a magyar álláspontot támogatta, Kanada delegátusa viszont kifogásolta, hogy a magyar béke delegáció már első beadványában „alkudozásokba” kezdett. Bedell Smith attól tartott, hogy a csehszlovák javaslatot megszavazzák. Az Egyesült Államok minden áron el akarta hártani, hogy Magyarországon egy kitelepítés politikai válságot és a jelenlegi kormány bukását idézze elő. Bedell Smith ezért a transzfer mértékére és módjára önkéntes magyar vállalást kért, amit ha Csehszlovákia elutasít, akkor hátrányosabb helyzetbe kerülne. Szekfű és Baranyai megállapította, hogy Bedell Smith nem zárkózott el a területi kompenzációtól, amit Merrill, a budapesti amerikai követség titkára, viszont nem 1:1 arányban tartott lehetségesnek, vagyis Magyarországnak szerinte több lakost kellene átvennie, mint amennyi az átszatolt hídfőn lakik.¹⁵⁶

A brit nemzetközösség küldöttségei ugyanezen a napon, szeptember 28-án egyeztették álláspontjukat a várható magyar-csehszlovák tárgyalások előtt. Az albizottság ausztrál, kanadai és új-zélandi tagján kívül a delegációvezetők – így Alexander és Jebb, az angol küldöttség irányítói is – résztvettek a megbeszélésen. Jebb, angol külügyminiszter-helyettes a „hídfő-engedményt” alkuellentétként kívánta felhasználni a transzfer ügyben, és ezért sajnálatosnak tartotta, hogy az albizottság elfogadta¹⁵⁷ a csehszlovák hídfő javaslatot. Pope tábornok ezt csak elvi döntésnek tekintette, amely bizonyos feltételek teljesítésétől és a részletek kidolgozásától függ. Costello a Dunapart Csehszlovákiának juttatását kompromisszumos megoldásnak minősítette. Marjoribanks utalt Clementis előző napi kérésére,¹⁵⁸ miszerint az angolokat felszólítja, hogy a magyaroktól javaslatokat kérjenek a kérdések megoldására. A magyar békeszerződés kidolgozásáért felelős angol diplomata remélte, hogy ennek alapján megegyezés hozható létre. Ha a párizsi értekezlet azt formálisan nem is hagyja jóvá, alapot nyújthat az érdekelt felek közötti későbbi tárgyalásokhoz. Marjoribanks szerint viszont a „jelenlegi

¹⁵⁶ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Szekfű 1946 szeptember 28-i 758/konf-1946. sz. feljegyzése Gyöngyösinek.

¹⁵⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. A magyar albizottság 1946 szeptember 26-i ülésén Costello új-zélandi előadó javaslatára fogadták el a hídfő-javaslatot.

¹⁵⁸ Lásd Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950 id. mű 239.l. Marjoribanks-Clementis, Hajdu 1946 szeptember 27-i megbeszéléséről.

körülmények között a csehek úgy vehetik, hogy indítványuk változatlan formájú elfogadtatását elérhetik.” Alexander, az angol küldöttség vezetője, kétségét fejezte ki afelől, hogy az angol közvélemény elfogadná a nagyszámú magyar – köztük sok protestáns – erőszakos áttelepítését. Claxton kanadai delegációvezető humanitárius okokból erősen ellenezte a transzfert és úgy vélte: a helyzetet megváltoztatná, ha a csehek *csereterületet* (quid pro quo) adnának és megegyeznének a magyarokkal. A kanadai kormány különben ellenezte a transzfert. Stirling ausztrál küldött ezzel egyetértett, s a transzfert végső esetben szigorú feltételekkel ENSZ ellenőrzés alá kívánta helyezni. McIntosh, az új-zélandi küldöttség vezetője elvileg szintén ellenezte a transzfert, de ezt *kivételes* esetnek tekintette. Kormányára a csehekre kívánta bízni ennek végrehajtását és homogén nemzetállam létrehozására irányuló törekvésüket indokoltnak tartotta. Hivatkozott a *németek erőszakos kitelepítésére Csehszlovákiából és Magyarországról*. Az új-zélandi delegáció ezért nem akart e kérdésben szembeszállni a csehekkel. Costello mentegőzve hozzáfűzte, hogy a cseheknek München miatt kényszerképzeteik vannak a kisebbségi és határkérdésekben. A brit nemzetközösségi értekezlet a csehszlovák-magyar megegyezést csak akkor tartotta lehetségesnek, ha ezt rájuk oktrojálják. A magyar béke delegáció meghallgatása a Bizottság, vagy albizottság előtt aligha vezethetett ugyanis olyan javaslatához, amelyet a csehek el tudnának fogadni. Marjoribanks olyan kompromisszumos formulát terjesztett elő, amely a *transzfer javaslatot módosítaná, a kitelepítést szigorú feltételeknek vetné alá, a két kormány megegyezéséhez közné és kölcsönös határkiigazításokkal járna*. Kétségesnek tűnt, hogy egy ilyen megállapodás kidolgozása egy hét alatt lehetséges lenne, különösen ha a Bizottság, illetve albizottság időközben a cseh javaslatokat eredeti formájukban elfogadná. Alexander a korábbi Masaryk-Jebb megbeszélésre hivatkozva¹⁵⁹ elképzelhetőnek tartotta, hogy a csehek *kisebb* számú magyar kitelepítésével megelégednének és ezért úgy vélte: az áttelepítendőek számának jelentős csökkentése előnyben részesítendő. Noha általánosságban a csehek visszautasítanák a területátadást, Alexander remélte, hogy ebben az esetben némi határkiigazítást elfogadnának. A nemzetközösségi értekezlet Marjoribanks összetett módosító indítványát alapul véve még egy utolsó kísérletet kívánt tenni a megegyezésre.¹⁶⁰

Az angol közvetítési kísérlet esélyeit a magyar albizottság 1946 szeptember 28-án elfogadott jelentése a minimálisra csökkentette. Az *albizottság* ugyanis Costello új-zélandi előadó és Hajdu csehszlovák küldött előterjesztése alapján a *pozsonyi hídfő ügyében akkor fejezte be munkáját, amikor az angol és amerikai diplomáciai megbeszélések az érintett felekkel a transzfer javaslat módosításáról elkezdődtek*. Az albizottság négy szavazattal ausztrál tartózkodás mellett in-

¹⁵⁹ U.o. 239.1. Masaryk-Jebb 1946 szeptember 23-i megbeszélése.

¹⁶⁰ PRO FO 371.59041 R 14537/2608/21 UK. Circular No.31 Meeting of British Commonwealth Delegations at the Hotel George V. on Saturday, 28th September, 1946.

dokoltnak tekintette a csehszlovák határváltoztatási igényt, azt három községre, Horvátjárfalu, Dunacsún, Oroszvár területére korlátozta, s ukrán javaslatra a rajkai zsilipet Magyarországnak hagyta. A területátengedés feltételeként a Csehszlovák Köztársaság elismerte a hídfő lakosainak emberi jogait, vagy áttelepülési igényét. Az albizottság nem döntötte el, hogy ez utóbbi rendelkezés a békeszerződésbe, vagy magyar–csehszlovák kétoldalú egyezménybe kerüljön. Az ausztrál küldött ugyan elismerte a csehszlovák nemzeti egységtörekvés és a kisebbségi kérdés igazságos megoldásának jogosságát, Szlovákia fővárosának nagy folyammi kikötővé építésének indokoltságát, de úgy vélte, hogy ez súlyos etnikai és más természetű nehézségeket okoz Magyarországnak. Stirling kijelentette: „Mindenesetre az a nézetünk, hogy Csehszlovákiának valahol másutt azonos értékű területet kellene felajánlania Magyarországnak.” A 200 ezer magyar kitelepítése tárgyában az ausztrál delegátus azonosította magát azzal az angol–amerikai állásponttal, miszerint helytelen lenne olyan záradék szerződésbe foglalása, amelynek alapján megengedett lenne a befogadó ország kívánságával ellenkező kényszerkitelepítés. Stirling ezért kétoldalú megegyezést ajánlott.¹⁶¹ Az ausztrál küldött egyetértett az angol–amerikai–kanadai nézettel, amely a hídfő és transzfer kérdés kölcsönös összefüggésére hivatkozva elutasította a döntést a pozsonyi hídfő kiszélesítésének kérdésében, amennyiben a második kérdés nem kerül napirendre az albizottságban.

A brit nemzetközösségi értekezleten elfogadott taktikai vonalhoz tehát egyedül Ausztrália képviselője tartotta magát. Pope kanadai tábornok részben, és – a Walter Bedell Smith által szélsőbaloldalinak minősített, erősen csehszlovákbarát – Costello, új-zélandi előadó teljesen feladta a hídfő-transzfer ügy összekapcsolásának lehetőségét. Csehszlovákia a pozsonyi hídfő szerényebb mértékű kiterjesztésének szeptember 28-i elfogadásával éppen az angol–amerikai alkupozíciót kívánta gyengíteni és mindenáron el akarta kerülni, hogy a csereterületek kérdése a hídfő (s mint látni fogjuk a transzfer) ügyével összefüggésben magától felvetődjön. Az albizottság zárt ülése elhatározta, hogy Csehszlovákiát és Magyarországot hivatalos jelleggel közvetlen tárgyalásra hozza össze és kétoldalú megegyezést teremt a szlovákiai magyarok ügyében.

James Marjoribanks ugyanaznap, 28-án felkereste a magyar béke delegációt, amelynek szakértőivel kidolgozta a területi rendezés feltételeit.¹⁶² Másnap délután Gyöngyösinek és Masaryknak írásban jutatta el az angol delegáció azonos szövegű nem hivatalos tervezetét a 200 ezer magyar transzferjének megoldására. Csehszlovákia javára a Rozsnyótól és Kassától délre fekvő kb. 510 négyzetkilométernyi 20 ezer lakosú szlováktöbbségű terület, míg Magyarország javára a Garamtól keletre, a Fülek-Rimaszombat vonaltól délre fekvő terület, va-

¹⁶¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Ábrahám MTI tudósító feljegyzése a magyar albizottság 1946 szeptember 28-i üléséről

¹⁶² Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 216.1.

lamint a Bodrogek kb. 1130 négyzetkilométernyi 78 ezer lakosú magyar többségű terület átadását javasolta.¹⁶³ Ehhez a kezdeményezéshez kapcsolható egy bizalmas, magánúton Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követnek átadott amerikai javaslat is a magyar–csehszlovák népességi és területi vita rendezésére. Az amerikai tervezet kölcsönös határkiigazítást helyezett kilátásba, azaz a céllal, hogy az idegen uralom alatt élő magyarok, illetve csehszlovákok számát csökkentse. A Csehszlovákia által átengedett területen élő magyarokért a magyar kormány Csehszlovákia más területéről egyenlő számú magyart fogadna be. A két kormány lojálisan végrehajtana az 1946 február 27-i magyar–csehszlovák egyezményt és a lakosságcsere fokozatosan, emberségesen, az érintett személyek tulajdonjogának megfelelő védelmével hajtana végre, az ENSZ erre szakosodott szerve felügyelete alatt.¹⁶⁴ Szegedy-Maszák Aladár válaszelevelében visszautasította a kényszerkitelepítés elfogadását tétélező amerikai sugalmazást, noha elfogadta azt, hogy 2:1 arányban több magyart fogadjon be területtel, mint Csehszlovákia. A megmaradó magyarságnak emberi jogokat, az áttelepítéshez ENSZ segítséget kért.¹⁶⁵

Az – eredetileg csehszlovák kezdeményezésre létrejövő – angol közvetítés, s az átadott magyar javaslatok,¹⁶⁶ valamint az amerikai tervezet összhangban állt Visinszkij szeptember 22-én kifejtett álláspontjával és így a Szovjetunió egyetértésével háromhatalmi kompromisszumkeresést jelentett a transzfer részleges megvalósítására, Magyarország területi kompenzálására. Costello, új-zélandi albizottsági előadó szeptember 29-én, a magyar–csehszlovák kétoldalú tárgyalást megelőzően Kertész Istvánt igyekezte meggyőzni arról, hogy a transzfer módosított változatát a magyar béke delegáció fogadja el. Az új-zélandi küldött kormányától utasítást kapott a 200 ezer magyar kitelepítésére irányuló csehszlovák javaslat megszavazására is szerinte rajta kívül Franciaország és az öt szláv állam is Csehszlovákia mellé áll. Costello úgy vélte, hogy ellenszavazatra az amerikai, angol, ausztrál és dél-afrikai delegátus részéről lehet számítani, Kanada ingadozó, India tartózkodik. Az új-zélandi előadó ezért a 200 ezer ember kitelepítését 10 év alatt kívánta lebonyolítani, illetve szó lehetett szerinte arról, hogy a 200 ezres számot leszállítják. Kertész közölte, hogy Magyarország számára az erő-

¹⁶³ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 766/Konf-1946. Vájlók 1946 szeptember 30-i feljegyzése James Marjoribanks szeptember 29-én délután Auer Pál párizsi magyar követnek átadott feljegyzéséről.

¹⁶⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 885/Konf-1946 október 12. „Bizalmas magánúton átadott amerikai javaslat a magyar-csehszlovák népességi és területi vita rendezésére.”

¹⁶⁵ U.o.

¹⁶⁶ A magyar javaslatok a már idézett 1946 szeptember 20-i magyar béke delegáció állásfoglalás alapján készültek.

Lásd Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. 849/Konf-1946.

Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 216. l.

szakos kitelepítés mindenképpen elfogadhatatlan: „Ez egy elvi kérdés, amiből nem engedhetünk még akkor sem, ha a csehszlovákok egész alacsony számban jelölnék meg a kitelepítendő magyarok számát”. Kertész az áttelepítés gyakorlati megvalósíthatatlanságára, a kitepülő svábok földjének kiosztására hivatkozott. Costello kérdésére, hogy mit tesz a magyar béke delegáció a csehszlovák kitelepítési javaslat megszavazása esetén, Kertész – ugyanúgy, mint pár nappal azelőtt az angol delegátusnak – nyíltan megmondta, hogy demonstratív módon hazautaznak és otthon várják be a fejleményeket. Az új-zélandi delegátus erre rámutatott, hogy ezzel lehetetlenné válna a kitelepítés humánus végrehajtása, mire Kertész kifejtette a magyar elutasítás okait: „a humánus kitelepítés nemcsak vasúti szerelvények és fűtött vagonok biztosításából áll. Ennél sokkal lényegesebb kérdés az, hogy a földművelő magyar parasztcsaládok tízezreinek nem tudnánk új egzisztenciát biztosítani. Ennek a tervnek végrehajtása olyan katasztrófális hatású volna a mai egész magyar régimetre, hogy az egész bizonyosan összeomlana. Úgy látjuk, hogy a csehszlovákok nem helyeznek súlyt a magyar demokrácia stabilizációjára, mert egyébként nem erőltetnének ilyen monstruózus tervet.” Costello annak a félelmének adott kifejezést, hogy az egész szlovákiai magyarságot áttelepítik Szovjetországra távoli vidékeire, aminek lehetőségét Kertész „erélyesen visszautasította”.¹⁶⁷

A magyar–csehszlovák közvetlen tárgyalásra 1946 szeptember 29-án délután került sor a Luxemburg palotában. Az albizottság Pope tábornokot, Kanada delegátusát küldte ki megfigyelőként, aki a két delegáció felkérésére a tárgyalás elnöke volt. Gyöngyösi János külügyminiszter bejelentette, hogy az egyoldalú kiutasítás elvét elveti és leszögezte, hogy az ellentétben áll az Atlanti Charta és az ENSZ Alapokmányával. A transzfer csakis határmódosítással egybekötve valósítható meg. Ezenfelül a magyar delegáció bizonyos számú magyart terület nélkül is hajlandó átvenni az áttelepítésre önként jelentkező magyarok közül békülékeny felfogása bizonyítására. Az arányszámot a Magyarország és Szlovákia népsűrűsége közötti különbség adná meg (100:66). A határmódosítást olyan területen lehetne végrehajtani, ahol a magyarság népsűrűsége a legnagyobb. Az átcsatolandó területeken élő szlovákok kicserélődnének a magyarokkal. Gyöngyösi hangsúlyozta, hogy a határmódosítást csak azért vetette fel, mert Csehszlovákia ragaszkodik a magyarok transzferjéhez, s végül abbéli reményét fejezte ki, hogy megállapodás esetén a Szlovákiában maradó magyarságnak Csehszlovákia visszaadja az emberi és polgári jogok élvezetét. Masaryk csehszlovák külügyminiszter a magyar javaslatot visszautasította, mivel az „nemcsak területet követel egy győztes államtól, hanem még azt is akarja, hogy a Csehszlovákiában fennmaradó kisebbségnek teljes jogokat juttassanak. Ezek után azt hiszi, nagyon keve-

¹⁶⁷ Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Kertész István napi jelentése (860/Konf-1946) Costello új-zélandi delegátussal 1946 szeptember 29-én folytatott beszélgetéséről.

Közli: Stephen D. Kertész: *The Last European peace Conference: Paris 1946* id. mű 156-157.l.

sen jelentkeznének önként kitelepülésre, hanem ott maradnának, mint a magyar érdekek őrizői és képviselői." Auer Pál a csehszlovák javaslatok előterjesztését kérte, mire Clementis kijelentette, hogy a tárgyalás alapját csakis a magyar békeszerződés-tervezethez benyújtott csehszlovák indítvány jelentheti. Sebestyén Pál erre újból visszautasította az egyoldalú kényszerű kitelepítést. A Szlovákia területén maradó magyarok számára csupán emberi jogokat kért, melyek megadására az ENSZ Alapokmánya Csehszlovákiát egyébként is kötelezi.¹⁶⁸

Az eredménytelen tárgyalás után a magyar albizottság 1946 szeptember 30-án foglalkozott ismét az indítvánnyal és a nemhivatalos ülésre a magyar delegációt is meghívta. Sebestyén Pál megállapította, hogy a konferenciához semmiféle területi követelést nem terjesztett be Magyarország Csehszlovákiával szemben és most is megelégszik a területi, jogi és etnikai status-quo-val. Ezzel szemben Csehszlovákia területet követelt Magyarországtól és ezzel letért a status-quo-ról. Ausztrália delegátusa a határmódosítás gyakorlati részére kért felvilágosítást. A magyar delegáció ezt a kitelepítendő magyarok számától, a területtel (2/3) és terület nélkül (1/3) átveendő személyek arányától tette függővé. A határmódosításnál előállhat az a helyzet, hogy az új határ etnikailag nem megfelelő, ezért a magyar delegáció számolt azzal, hogy a jelenlegi határt magyar részről is kiigazítanák olyan területekkel, ahol nagyobb számmal élnek szlovákok. Pope kanadai tábornok hajlandónak mutatkozott közvetíteni a két delegáció között, hogy e problémát megegyezéssel rendezze. Felfogása szerint érdeklődésre tarthatott számot az a magyar javaslat, hogy a kérdés megoldásánál minél kevesebb magyart kelljen otthonából eltávolítani. Minthogy azonban a magyar előterjesztés némileg egyoldalúnak tekinthető, feltette a kérdést a magyar delegációnak, hajlandó-e felajánlani a kölcsönös határkiigazítást. Sebestyén Pál a magyar békelegáció nevében erre készségét nyilvánította. Slavik, a csehszlovák küldöttség részéről visszautasította a közvetlen tárgyalásokat és kijelentette, hogy a területtel egybekapcsolt kiutasítási megoldás Csehszlovákia részére elfogadhatatlan: „München évfordulóján egy új revizionizmus éledt fel. A szlovákiai magyarok számára a magyar delegátusok területet kérnek. Provokáló merénylet, ami nem oldana meg semmit.” Slavik egyedül a kitelepítés módszereiről volt hajlandó a magyar delegációval közvetlen tárgyalásokba bocsátkozni. Az ausztrál küldött erre megismételte szeptember 28-i felszólalását, ami a hídfő és a transzfer ügyét összekapcsolta.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Boldizsár Iván 1946 szeptember 29-i 755/Konf-1946. sz. feljegyzése a magyar-csehszlovák tárgyalásról.

Közli: Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 89-95.1.

¹⁶⁹ Hungary and the Conference of Paris id. mű vol. IV. 96-101.1.

Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Kósa György, a békelegáció információs szolgálatának tagja 1946 szeptember 30-i jelentése a magyar-csehszlovák albizottság zárt üléséről.

Lásd még: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950 id. mű 239-240.1.

A magyar politikai és területi bizottság 1946 október 1-én, tizennyolcadik ülésén tárgyalta az albizottsági jelentést a pozsonyi hídfőről. A magyar küldöttség kérte, hogy a határvonalat Rajka község kataszteri határa szerint, a rajkai zsilip Magyarországon hagyásával vonják meg, Csehszlovákia a Mosonmagyaróvár-Bécs között építendő új út költségeit térítse meg, és a pozsonyi hídfőre terjesszék ki a trianoni szerződésben előírt demilitarizálási kötelezettséget. Az utóbbi két követelése kivételével a csehszlovák küldöttség hajlandó volt elfogadni a magyar kívánásokat. A hídfő lakosságának esetleges áttelepítésére az 1946 február 27-i lakosságcsereegyezmény szabályait alkalmazták. A szavazást az angol és amerikai küldöttség akadályozta meg azzal, hogy a hídfő és a kitelepítés kérdését összekapcsolta.¹⁷⁰ Ennek következtében a csehszlovák indítvány és az albizottsági jelentés jóváhagyását újra elhalasztották.

A magyar albizottság 1946 október 2-i ülésén Csehszlovákia látva az Egyesült Államok és Nagy-Britannia álláspontja következtében kialakult helyzetet, elfogadta Új-Zéland delegátusának kompromisszumos javaslatát. Az albizottsági vita során nyilvánvalóvá vált, hogy a csehszlovák indítvány eredeti formájában nem talál elegendő támogatásra, noha a kisebbségi kérdés végleges megoldása és a csehszlovákiai nemzeti egység kialakítása egyöntetű rokonszenvvel találkozott. Új módosító indítványt javasoltak, amely szerint „Magyarország kétoldalú tárgyalásokba fog bocsátkozni Csehszlovákiával abból a célból, hogy rendezze azoknak a Csehszlovákiában lakóhellyel bíró magyar etnikai eredetű lakosoknak ügyét, akik a lakosságcsere tárgyában 1946. évi február hó 27-én kelt egyezmény rendelkezései értelmében nem fognak Magyarországra áttelepítettetni. Abban az esetben, ha a jelen szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül megegyezés nem jön létre, Csehszlovákiának joga lesz ezt a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztetni és a végleges megoldás elérése érdekében a Tanács segítségét kérni.” A magyar politikai és területi bizottság 1946 október 3-i ülése ezt a szöveget egyhangúlag elfogadta, s ezzel együtt a pozsonyi hídfő Csehszlovákiának átadását is jóváhagyta.¹⁷¹

A csehszlovák delegációt több tényező egybeesése indította eredeti javaslatának visszavonására. A küldöttségen belül Masaryk külügyminiszter hajlott a transzfer elfogadtatása érdekében területi engedményekre, Clementis viszont me-reven elutasította ennek még a lehetőségét is. A szlovák vezetők inkább belemettek a pozsonyi hídfő kiterjedésének lecsökkentésébe, a kötelező kitelepítés előírása helyett az új-zélandi előadó kompromisszumos javaslatának jóváhagyásába, mint a „néppel földet” elv akárcsak kismértékű határkiigazítással járó elfo-

¹⁷⁰ PRO FO 371 59041 R 14665/2608/21
P.P.C (46) Hungary (P&T) 18th Meeting

¹⁷¹ PRO FO 371 59041 R 14804/2608/21
P.P.C. (46) Hungary (P&T) 19th Meeting

Közli: Hungary and the Conference of Paris id. mű 102-110.1.

adásába. Ez kudarcra kárhoztatta azokat a közvetítési kísérleteket, amelyek a Külügyminiszterek Tanácsa magyar békeszerződés-tervezetet megszövegező nagyhatalmai részéről indultak ki. A Szovjetunió Csehszlovákia – és Jugoszlávia – esetében a párizsi értekezlet nyilvános fórumain látványosan kiállt a „szláv tömb” államai érdekeinek védelmében. A konferencia zárószakaszában azonban, amikor a Külügyminiszterek Tanácsa tagjai elhatározták e konzultatív fórum munkálatainak felgyorsítását és a nagyhatalmak számára is elfogadható megoldásokat keresték, a szovjet diplomácia nem volt hajlandó többé Trieszthez hasonló *szakítópróbának* kitenni a *háromhatalmi döntéshozatal* elvét egy olyan ügyben, amely a Külügyminiszterek Tanácsa által már összeállított békeszerződés-tervezetbe egy új rendelkezést iktatna be egy kis szövetséges valódi vagy vélt érdeknek érvényesítésére. Nagy-Britannia delegációja az 1946 május elejére kialakított irányvonalat érvényesítette a párizsi értekezleten és politikáját az amerikai magatartáshoz igazította. Ausztrália s kisebb mértékben Kanada az angol felfogást képviselte. A Foreign Office tisztviselői 1946 szeptember elején még azon értesüléseket közölték Bede István londoni magyar követtel, miszerint a „csehszlovákok öt község elcsatolására irányuló kívánságukat azért vetették fel, hogy a szlovák közvélemény előtt elfogadhatóvá tegyék Csallóköz tisztán magyar területnek Magyarország részére szándékolt átengedését.”¹⁷² A brit nemzetközösségi értekezleten kidolgozott kompromisszumos Marjoribanks-formula is a *csereterület* megoldás lehetőségére épült. A területi engedményeket visszautasító csehszlovák és az erőszakos kitelepítést elvető magyar állásponton azonban az angol (és amerikai) közvetítési kísérlet hajótörést szenvedett.

A transzfert meghíúsító amerikai vétó összetett elvi és gyakorlati megfontolásokon alapult. Az amerikai diplomácia felismerte, hogy Potsdamban hibát követett el, amikor egy etnikai csoport bűnösségének és büntetésének tételét elfogadta, s 1945 november 20-án beleegyezett félmillió magyarországi német saját zónájába történő befogadásába. Visinszkij és Clementis a potsdami precedensre s erre az amerikai kötelezettségvállalásra hivatkozott, amikor a szlovákiai magyarok kényszer-áttelepítésének lehetőségét bizonygatta. Az Egyesült Államok delegációja azonban nem akarta megismételni korábbi tévedését. A magyarországi németek amerikai megszállási zónába telepítését 1946 júniusától szüneteltették s augusztustól egyre szigorúbb feltételekhez kötötték.¹⁷³ A kollektív felelősségre-

¹⁷² Ú.M.K.L. KÜM Bé. O. Bede István 1946 szeptember 3-i párizsi 88. sz. rejtjeltávirata (339/res/Bé-1946)

¹⁷³ Lásd: Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950 id. mű 99-100.l. Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. id. mű: 115-120.l. idézi az 1946 augusztus 22-i magyar-amerikai megállapodást. A magyar békelegáció korrigált adatokat használt a párizsi értekezleten.

Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. „Magyarországi németek kitelepítési adatai, különös tekintettel a szlovákiai magyarságra” 265/Bé-res-1946. Fraier György 1946 július 17-i és 19-i pro domója

vonást visszautasító amerikai és magyar álláspont így egybeesett a magyarországi németek kitelepítésének elakadásával. A magyar békelegáció – okulva a második prágai tárgyalás tapasztalataiból – elvi alapra helyezte a kényszerkitelepítés ellenzését, annak még részleges megvalósításába sem volt hajlandó belemenni.

Nagy Ferenc miniszterelnök és a békelegáció tagjainak a kormány és a demokratikus rendszer összeomlásával fenyegetőzése hatásos érvnek bizonyult. Az amerikai delegáció a transzfer ügyre korlátozó támogatásában ugyanis számításba vette, hogy Magyarország demokratikus erői aligha élnék túl egy tömeges kényszerkitelepítés következményeit.¹⁷⁴ Az amerikai-csehszlovák viszony elhídegülése, a csehszlovák küldöttség nyílt szovjetbarátsága a magyar pozíciót erősítette. A párizsi értekezlet utolsó szakaszában a transzfer és hídfő kérdéséről a határidő szorításában kellett döntenet. A két téma összekapcsolásával ezúttal az amerikai diplomáciának sikerült keresztülvinnie akaratát a Molotov által, a Külügyminiszterek Tanácsa ülészakán alkalmazott taktikával: a döntést az utolsó pillanatig halasztották s így a Szovjetunió és Csehszlovákia kényszerült engedményre. A csehszlovák elnök világosan látta, hogy törekvéseiket az amerikai ellenállás siklatta ki. Benes Steinhardt nagykövetnek felrótta, hogy az Egyesült Államok „Magyarországot, egy tengelyhatalmat támogató szövetségesével, Csehszlovákiával szemben”. A csehszlovák elnök ugyan hangsúlyozta megegyezési készségét Magyarországgal, de szerinte a magyarok az amerikai támogatás és bátorítás következtében hajthatatlanná váltak, Csehszlovákia rovására Magyarország területének kiterjesztésére törekednek. Beneš nem volt hajlandó a kisebbségeknek jogokat és „privilegiumokat” biztosítani, mert úgy vélte, hogy az elkerülhetetlenül az 1938-as bécsi döntőbíráskodás katasztrófájához vezetne, a kisebbség „idegen hatalomhoz és zászlójához lenne hű”.¹⁷⁵ A csehszlovák kormány, miután a párizsi értekezlettel nem tudta elfogadtatni transzfer-tervét, elhatározta az egyoldalú, belső telepítési akció előkészítését.¹⁷⁶ Magyar oldalról is tudatában voltak annak, hogy az amerikai vétó sorsdöntő volt a transzfer-elv békeszerződés-tervezetbe kerülésének megakadályozása szempontjából. Gyöngyösi a párizsi értekezlet után köszönetét nyilvánította a budapesti amerikai követnek azért a támogatásért, amelyet ebben az ügyben az Egyesült Államoktól kapott, s hozzáfűzte: az amerikai magatartást „Magyarországon soha nem fogják elfelejteni.”¹⁷⁷

¹⁷⁴ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 196.l. idézi John C. Campbell: *Diplomacy and Great Power Politics* c. tanulmányát.

¹⁷⁵ FRUS 1946 vol. VI. 240-241.l. Steinhardt prágai amerikai nagykövet 1946 december 23-i 2008 sz. távirata Washingtonnak. Lásd még: István Vida: *American Diplomacy and the Hungarian Minority in Czechoslovakia 1945-1947*. in: *Finns and Hungarians between East and West* (Helsinki, ed. Tenho Takalo, SHS 1989) 158.l.

¹⁷⁶ PRO FO. 371.59043 R 17639/2608/21 A magyar kormány 1946 november 29-i jegyzéke a Külügyminiszterek Tanácsához.

¹⁷⁷ István Vida: *American Diplomacy...* id. mű 158.l.

A magyar–csehszlovák vitában Magyarország szempontjából a transzfer megakadályozása volt a döntő kérdés. A többi csehszlovák módosító indítványt viszont elfogadták a Külügyminiszterek Tanácsa tagjai. A csehszlovák és jugoszláv „szellemi örökséget” alkotó azon tárgyak visszaszolgáltatását, amelyek 1848 után kerültek a magyar állam és közintézményei birtokába külön rendelkezésként írták elő a magyar békeszerződés-tervezetében.¹⁷⁸ Az amerikai delegátus ugyan megkísérelte Magyarország és az érintett kormányok kétoldalú megegyezésének szférájába utalni ezt a kérdést is, de a jugoszláv küldött – arra hivatkozva, hogy Magyarország a trianoni szerződés kötelezettségeit sem teljesítette – visszautasította ezt a javaslatot. A témát jugoszláv – indiai – dél-afrikai albizottság elé utalták, amely október 1-én terjesztette elő jelentését.¹⁷⁹ A magyar politikai és területi bizottság utolsó előtti ülésén James Marjoribanks még megpróbálta szűkíteni a csehszlovák-jugoszláv javaslat idő- és térbeli kiterjedését. Végül a két érintett állam, Csehszlovákia, Jugoszlávia, valamint Nagy-Britannia és Franciaország közös előterjesztését fogadta el ajánlásként a Bizottság 19. ülése.¹⁸⁰ A magyar békeszerződés-tervezethez benyújtott ausztrál indítványokat (szerződés felülvizsgálata, a szerződés végrehajtását ellenőrző tanács létrehozása, az emberi jogok bírósága) a szovjet ellenzés miatt visszavonták.¹⁸¹ Ezzel a magyar politikai és területi bizottság munkája lezárult, 1946 október 5-én egyhangúlag elfogadták a párizsi értekezlet plenáris ülése elé terjesztendő jelentését.¹⁸²

A gazdasági és katonai rendelkezések vitája. A párizsi értekezlet ajánlásai

A nagyhatalmak a párizsi értekezlet plenáris ülésein elkezdett jóvátételi – kártérítési – legnagyobb kedvezmény elve körüli vitájukat folytatták a bizottsági tárgyalásokon. A balkáni–finn gazdasági bizottság az olasz által teremtett precedensek alapján a Potsdamban megállapított sorrendben dolgozta ki ajánlásait. A román és bolgár gazdasági rendelkezéseket *mutatis mutandis* a magyar békeszerző-

¹⁷⁸ PRO FO 371.59041 R 14309/2608/21

P.P.C (46) Hungary (P&T) 15th Meeting P.P.C. (46) Hungary (P&T) 16th Meeting

¹⁷⁹ PRO FO 371.59041 R 14536/2608/21

P.P.C (46) Hungary (P&T) 17th Meeting

P.P.C. (46) Hungary (P&T) 18th Meeting

¹⁸⁰ PRO FO 371.59041 R 14804/2608/21

P.P.C (46) Hungary (P&T) 19th Meeting

¹⁸¹ PRO FO 371.59041 P.P.C. (46) Hungary (P&T) 16-18th Meeting

¹⁸² PRO FO 371.59041 R 14868/2608/21

P.P.C. (46) Hungary (P&T) 20th Meeting

dés-tervezet szövegébe iktatták, s ez a módszer csekély teret hagyott Magyarországnak katasztrófális gazdasági helyzetének figyelembevételére, pénzügyi teljesítőképességének érdemi mérlegelésére. A magyar ügyek tárgyalása a párizsi értekezlet utolsó napjaira korlátozódott, a magyar békedelegáció meghallgatására nem került sor.

A balkáni–finn gazdasági bizottság 1946 október 2-i negyvenedik ülésén W.L.Thorp, az Egyesült Államok nevében kérte, hogy a Magyarország által fizetendő jóvátétel összegét 300-ról 200 millió USD-ra szállítsák le. (Hasonló javaslatot tett két nappal később Reinstein amerikai küldött Finnország esetében is.) Az amerikai indítványra adott válasz nyilvánvalóvá tette a Szovjetunió Magyarország megbüntetésére irányuló szándékát. Guszev vitatta az amerikai érvet, miszerint az 1938-as árak 10-15%-os megnövelése másfélszeresére emelné a jóvátétel összegét és azt bizonygatta, hogy Magyarország képes annak teljesítésére, kormánya nem kérte a jóvátételi összeg csökkentését. A szovjet nagykövet az amerikai indítvány politikai következményét abban látta, hogy Magyarország és győztes szláv szomszédai között megrontaná a viszonyt, s a „reakciós Magyarországot segítené.” Guszev azzal érvelt, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa a magyar fegyverszüneti egyezményt vette alapul, melynek feltételeit Magyarország köteles teljesíteni. A magyar munkásoktól és parasztoktól legalább akkora erőfeszítést követelt, mint az oroszoktól gazdaságuk újjáépítésében. Az amerikai és ausztrál küldött magyar fizetőképtelenségre hivatkozását alaptalannak nyilvánította és emlékeztetett kormánya 1946 április 21-én kinyilvánított készségére, miszerint háromhatalmi vizsgálatot indítanak a magyar gazdasági helyzet felmérésére. Guszev az amerikai megszállási zónákból a magyar javak visszaszolgáltatását tartotta Magyarország gazdasági helyzete könnyítése egyetlen módszerének. Az ukrán delegátus a magyar hadsereg pusztításait, a bjelorusz Magyarország háborús bűnösségét emlegette, a „fasiszta agresszióban” való magyar részvételt tartotta a katasztrófális gazdasági helyzet okozójának és az amerikai magatartást barátságtalannak minősítette. A csehszlovák küldött odáig ment, hogy a magyar kormányt vádolta a „jelenlegi gazdasági nehézségek szándékos előidézésével, hogy így részvétet keltsenek Magyarország iránt.” Hajdu nem volt hajlandó engedni a 30 millió USD magyar jóvátételi kötelezettségéből, s tekintettel a határidő 6-ról 8 évre emelésére, garanciákat követelt a magyar–csehszlovák jóvátételi egyezmény megerősítésére. Valéry francia küldött bejelentette, hogy az eredeti jóvátételi összeg előírását támogatja, Politis görög delegátus az agresszor maximális megbüntetését követelte. Thorp igyekezett pontról-pontra megcáfolni a szovjet érveket. Szerinte a magyar kormány kifejezetten kérte az okozott kár és a fizetendő jóvátétel közötti aránytalanság megszüntetését, a magyar teljesítőképesség figyelembevételét, ésszerű jóvátételi árak megállapítását. A jóvátétel Magyarország és szomszédai közötti baráti kapcsolatok ellen hat s a „rosszindulat” forrása lesz.” Az amerikai delegátus úgy vélte, hogy a csehszlovák–magyar, és a

többi kétoldalú jóvátételi egyezmény a fegyverszüneti kényszer hatására jött létre, ezt a békeszerződés tullepheti, illetve módosíthatja. Az amerikai zónákban található magyar javak értékét maximálisan 75 millió USD-ra becsülte, amelyek visszaszolgáltatásáról csak a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács dönthet. Emlékeztetett a magyar arany amerikaiak általi visszaszállítására, a stabilizáció támogatásának szükségességére, a magyar termelési adatok katasztrófális visszaesésére. Az amerikai delegátus Magyarország gazdasági megsegítését követelte. W.L. Thorp érvelése azonban hiábavalónak bizonyult: a balkáni–finn gazdasági bizottság 7:5 arányban, két tartózkodással az amerikai indítványt elvetette, még Nagy-Britannia képviselője is ellene szavazott.¹⁸³

A balkáni–finn gazdasági bizottság 1946 október 3-i, negyvenkettedik ülésén az amerikai és angol fenntartások ellenére elfogadta a bécsi döntés után létrejött pénzügyi, biztosítási, valamint az 1940 május 22-i jegyzőkönyv értelmében megkötött egyezmények s törvényes következményeik megsemmisítését előíró csehszlovák indítványt.¹⁸⁴ Az újabb 15 millió USD terhet jelentő rendelkezés új cikkelyként került a magyar békeszerződés-tervezetbe.¹⁸⁵ A lengyelek kívánságára a visszaszolgáltatási cikkelyt (restitúció) olyképpen módosították, hogy az Egyesült Nemzetek magyarországi jogait és érdekeit nem az 1941 április 10-én, hanem az 1939 szeptember 1-én fennállott állapotnak megfelelően kell helyreállítani. Jóváhagyták az olasz és bolgár precedens alapján a görög javaslatához hasonló csehszlovák indítványt a Magyarországon természetben meg nem található művészeti, történeti és régészeti – az eredetivel azonos értékű – tárgyak kiszolgáltatásáról.¹⁸⁶ Az Egyesült Nemzetek magyarországi vagyonában bekövetkezett károkért fizetendő kártérítés kérdését a román és bolgár esetre előterjesztett új amerikai szöveg és a francia delegáció által javasolt százalékos rész alapulvételével szavazták meg. A 25%-os egyesített amerikai–szovjet indítvány csak öt szavazatot, míg a 75%-ot előíró francia kilencet kapott, szemben a 100%-os kártérítést igénylő angol javaslat hat szavazatával.¹⁸⁷ Románia kezdeményezésére Észak-Erdélyben a magyar uralom alatt bekövetkezett, Egyesült Nemzetek vagy állampolgáraik által elszenvedett károkért is térítést kellett fizetnie a magyar államnak.¹⁸⁸

¹⁸³ PRO FO 371.59041

P.P.C (46) Balkans and Finland (Economic) 40th and 41st Meetings

India és Görögország tartózkodott, mellette csak az amerikai, ausztrál, kanadai, új-zélandi és dél-afrikai küldött szavazott.

¹⁸⁴ PRO FO 371.59041 R 14866/608/21

P.P.C. (46) B&F (EC.) 42nd Meeting

¹⁸⁵ A magyar békeszerződés végleges szövegének 25. cikkelye

¹⁸⁶ U.o.

¹⁸⁷ U.o.

¹⁸⁸ U.o.

A magyar békedelegáció csak egy kérdésben ért el sikert közvetítő indítványával. A Duna–Száva–Adria Vasúttársaság kötvényhitelezőivel szemben fennálló adósság rendezésével kapcsolatban Magyarország a francia érdekeltekkel folytatott tárgyalás eredményeképpen közös egyetértéssel megállapított szöveget terjesztett a balkáni–finn gazdasági bizottság elé, amely a javaslatot 9:4 arányban elfogadta.¹⁸⁹ A balkáni–finn gazdasági bizottság október 4-én egyhangúlag elfogadta az „Egyesült Nemzetek állampolgárai” meghatározásnál azt a csehszlovák nyilatkozatot, amely Csehszlovákia általános örökös jellegét fenntartja azon volt csehszlovák állampolgárok vagyona vonatkozólag, akik az ország megszállásakor állampolgárok voltak, de a felszabadulás után elvesztették csehszlovák állampolgárságukat. A bonyolult fogalmazás a csehszlovákiai németekre és magyarokra vonatkozott. Ezúttal a szovjet, angol és amerikai küldött egyaránt fenntartásait hangoztatta, s a Külügyminiszterek Tanácsa magyar békeszerződés-tervezetért felelős tagjai ellenállása miatt nem külön rendelkezésként, hanem csak a jegyzőkönyvbe foglalt nyilatkozatként kezelték a csehszlovák indítványt.¹⁹⁰ Angol javaslatra – a szovjet és jugoszláv ellenzés dacára – a román békeszerződés-tervezetre elfogadott precedens alapján a faji származása vagy vallása miatt zaklatott személyek tulajdonát Magyarország helyreállítani volt köteles, illetve teljes kártalanítással tartozott anélkül, hogy erre a célra a gazdátlanul maradt javakat és értékeket felhasználhatná. A magyar delegáció kérte a faji származásuk vagy vallási hovatartozásuk, illetőleg politikai meggyőződésük miatt üldözött magyar állampolgárok külföldön lévő vagyonának és Németországgal szemben fennálló követeléseinek felszabadítását, de a bizottság tagjainál ez az igény sem talált támogatásra. A magyarországi zsidó javakra vonatkozó angol javaslat jogosságát a magyar delegáció szeptember 28-i jegyzékében elismerte, de felhívta a bizottság figyelmét annak súlyos gazdasági kihatásaira. Az angol indítványt a Bizottság 8:4 arányban két tartózkodással elfogadta.¹⁹¹ A külföldön lévő magyar javak felszámolását a szovjet küldött ellenezte, de javaslatát 7:4 arányban leszavazták, s ugyanilyen arányban az angol–amerikai–francia indítványt – ausztrál módosítással – fogadták el.¹⁹²

¹⁸⁹ PRO FO 371.59041 R 14867/2608/21

P.P.C (46) B&F (EC.) 43th and 44th Meetings

A Társaság érdekeit a Saint Germain-i béke 320., a trianoni 304. cikkelye, és az 1923 március 29-i római egyezmény védte.

¹⁹⁰ PRO FO 371.59041 R 14867/2608/21

P.P.C. (46) B&F/EC. 44th Meeting

¹⁹¹ U.o. lásd még: Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. „A Békedelegáció gazdasági tagozatának előzetes összefoglaló jelentése a békeszerződés-tervezet gazdasági rendelkezéseivel kapcsolatban.” Párizs 1946 október 14.

A magyar békeszerződés végleges szövegébe 27. cikkelyként került be az angol javaslat.

¹⁹² U.o.

Magyarország Németországgal szemben fennálló követeléseinek fenntartását a Szovjetunió támogatta, de álláspontja 9:5 arányban alulmaradt az ellenkező értelmű angol–amerikai–francia javaslattal szemben. A balkáni–finn gazdasági bizottság szeptember 24-én a román békeszerződés-tervezet hasonló cikkelyénél már hasonló ajánlást fogadott el. A szavazást követően, 1946 október 5-én Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes Szekfű Gyula moszkvai követnek és Faragó László gazdasági főmegbízottnak kifejtette, hogy „semmi okuk nincs eddigi álláspontjukon változtatni. Meg vannak győződve arról, hogy Magyarország jóhiszemű és teljesíteni óhajt és minden fórumon képviselni fogják eredeti szempontjaikat. Abban, hogy a konferencián többséget kapnak nem reménykednek még a plenáris ülésen sem, de utalt arra, hogy a konferencia csak ajánlásokat terjeszt elő és a végső döntés a négy nagy kezében van. Itt ugyancsak (a New York-i Külügyminiszteri Tanácsülésen – F.M.) kész a mi álláspontunkat, illetve azt a Szovjetország álláspontot, amely a béketervezetben kifejezésre jutott és amely az érintett pontokban reánk kedvező, változatlanul képviselni és mintegy ígéretet tett a kellő nyomtaték kifejtésére, anélkül, hogy elmulasztott volna arra utalni, hogy itt sem a Szovjetunió a többség.”¹⁹³ Magyarország Németországgal szembeni követeléseiről történő lemondatása a Foreign Office magyarzkodását is kiváltotta, amely Frederick Willey képviselő által az angol külügyminiszternek feltett parlamenti kérdés formáját öltötte. Nagy-Britannia Magyarország gazdasági ujjáépítését ugyan elő akarta segíteni, de az *olasz* precedensre, valamint a szövetséges hatalmak 1946 január 24-i jóvátételi egyezményére hivatkozva¹⁹⁴ nem tartotta lehetségesnek a magyar igények érvényesítését.¹⁹⁵

Csehszlovákia a Magyarország területén átmenő vasúti forgalom díjtételeire és a kötendő egyezményekre¹⁹⁶ nézve keresztül vitte a franciák által a bolgár békeszerződés-tervezetbe iktatott formulát. A legnagyobb kedvezmény elvére vonatkozó módosított angol–amerikai, valamint a légiforgalomra előterjesztett francia indítványt elfogadták. A magyar jóvátétel ésszerű ármegállapítását (fair prices) előíró amerikai javaslatot Gerascsenko szovjet, valamint a bjelorusz küldött annak ellenére kifogásolta, hogy a román békeszerződés-tervezetbe ez a rendelkezés került be. A szavazásnál a javaslat egyszerű többséget kapott (7:4 arányban)

¹⁹³ PRO FO 371.59041 R 14867/2608/21
P.P.C. (46) B&F/EC. 44th Meeting
Ú.M.K.L. KÜM Bé.O.

¹⁹⁴ Lásd az értekezés V. fejezet 170-172.1.

¹⁹⁵ PRO FO 371.59042 R 16191/2608/21

F. Willey 1946 november 1-i parlamenti interpellációja a német kereskedelmi-pénzügyi tartozásokról Magyarországgal szemben. M.D. Hay, M. S. Williams, C.F.A. Warner 1946 október 30-i feljegyzései.

¹⁹⁶ PRO FO 371.59041 P.P.C (46) B&F/EC. 44th Meeting A magyar békeszerződés 34. cikkelye.

két tartózkodással.¹⁹⁷ Korbel a balkáni–finn gazdasági bizottság csehszlovák elnöke a következő ülésen azonban – az eljárási szabályokra hivatkozva – a szavazás eredményét megsemmisítette.¹⁹⁸ A szovjet küldöttség mindent elkövetett az eredeti feltételek érvényesítésére. Gyöngyösi János a Minisztertanács felhatalmazásának megfelelően megkísérelte Molotovnál elérni ezek megváltoztatását, de a szovjet külügyminiszter szeptember 27-i megbeszélésükön „hajthatatlannak és ridegnek mutatkozott a jóvátételi szállítások árkérdésében. Hangoztatta, hogy a szállítási szerződésben biztosított jogához a Szovjetunió ragaszkodik. A fegyverszüneti szerződés jogot adott az 1938-as árk alkalmazásához... s a jóvátétel összegét is ezek tekintetbe vételével állapították meg. Figyelmeztetett arra, hogy a magyarok ne felejtsek el milyen pusztításokat okoztak a Szovjetunió területén. Végül is az árkérdésben a leghatározottabban leszögezte azt az álláspontot, hogy a szerződésben kikötött árokon nem hajlandók változtatni.”¹⁹⁹

A restitúciós jogviták rendezésére az angol javaslatot fogadták el a szovjettel szemben. A Duna nemzetközi rendszeréről a román és bolgár békeszerződés-tervezet vitájánál előterjesztett francia kompromisszumos indítvány kapott többséget, amely elvben kimondta a hajózás szabadságát, a részletek szabályozására azonban a nagyhatalmak és a parti államok részvételével nemzetközi konferencia megrendezését írta elő.²⁰⁰ A balkáni–finn gazdasági bizottság magyar vitája a biztosításokról, szerződésekről, elévülésekről, ítéletekről szóló függelék román precedens alapján történő megszavazásával a Külügyminiszterek Tanácsa által megszabott október 5-i határidő előtt ért véget.²⁰¹

A magyar békeszerződés-tervezet gazdasági cikkelyeinek tárgyalásánál a román–bolgár rendelkezéseket alkalmazták, illetve a nagyhatalmak közötti nézeteltérések miatt a jóvátételi – kártérítési – legnagyobb kedvezmény elve körüli viták végleges lezárása a New York-i Külügyminiszteri Tanácsülésre maradt. A csehszlovák, jugoszláv, román indítványok elfogadása súlyosbította a békefeltételeket, enyhítést csak a Duna–Száva–Adria vasúttársaság esetében eszközöltek. A magyar békedelegáció írásos észrevételeit figyelmen kívül hagyták, ezért Gyöngyösi János 1946 október 8-án a konferencia elnökéhez és delegációvezetőihez nyilatkozatot intézett, amelyben ismételten rámutatott Magyarország gaz-

¹⁹⁷ uo. Az egyik tartózkodó Nagy-Britannia volt. A legnagyobb kedvezmény elvét 9:5, a légiforgalom szabályozását 7:5 arányban fogadták el

¹⁹⁸ P.R.O. F.O. 371. 59041. R 14919/2608/21
PPC (46) B F/EC. 45th Meeting

¹⁹⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Gyöngyösi János 1946. szeptember 27-i párizsi 720/Konf - 1946. sz. feljegyzése. A beszélgetésen jelen volt Szekfű követ és Lavrisceev, a szovjet külügyminisztérium kelet európai osztályának vezetője

²⁰⁰ P.R.O. F.O. 371. 59041 R14919/2608/21

PPC(46) B F (Ec.) 45th Meeting

A francia javaslatot 8:5 arányban, egy tartózkodással fogadták el

²⁰¹ u.o.

dasági helyzetére, valamint felhívta figyelmüket arra, hogy a békeszerződés-tervezet által Magyarországra rótt terheket a nemzetgazdaság az összeomlás veszélye nélkül nem tudja elviselni.²⁰² Angol és amerikai részről a magyar érveket a fizetőképtelenségről felhasználták a Külügyminiszterek Tanácsa utolsó ülészakán a Szovjetunióval folytatott végső vitákban.²⁰³

A katonai bizottság 1946 szeptember 30-án tárgyalta a magyar rendelkezéseket. Belgium, Csehszlovákia és Lengyelország valamint az Egyesült Államok terjesztett elő módosító indítványokat, Baranyai Zoltánt, a magyar delegátust a bizottság – elsősorban a hadifogolykérdésben – meghallgatta. Az új-zélandi küldött a legnagyobb részben Szovjetunióban található hadifoglyok hollétére nézve kérdést tett fel, de a hadifogoly rendelkezésen nem változtattak.²⁰⁴ A belga javaslat az atomfegyverek, az érintkezéssel robbanó torpedók és a torpedóvetők eltiltását a bolgár rendelkezéssel azonos módon fogalmazta meg. A katonai bizottság ezt egyhangúan elfogadta. Csehszlovákia a magyar hadsereg létszámkorlátozására és a határtól 20 km-es sávban erődítmények építési tilalmára vonatkozó javaslatát szovjet nyomásra kénytelen volt visszavonni, mert a Szovjetunió számára előnytelen precedenst jelenthetett a román és bolgár haderőkorlátozás tárgyalásánál. A magyar béke delegáció a csehszlovák 38%-os további létszámcsökkentést előíró indítvány ellen azért tiltakozott, mert az „ország méltóságát érinti, a helyi határok védelmét is lehetetlenné teszi... Magyarország hatalompolitikailag teljesen vácuum terület lenne és bármikor megszállható volna.”²⁰⁵ A magyar szempontok ezúttal azért érvényesülhettek, mert a magyar békeszerződést meghatározó nagyhatalom másirányú érdekeivel találkozottak. A lengyel hadianyagvisszaszolgáltatási költezettségre vonatkozó javaslatot viszont a Külügyminiszterek Tanácsa nevében tett amerikai nyilatkozat után vonták vissza, amely a nagyhatalmak nevében ígéretet tett a „volt ellenséges” államok felesleges hadianyag készleteinek a legjobban károsult szövetséges államok közötti szétosztására. Az amerikai küldöttség elállt a katonasírokra vonatkozó indítványának a békeszerződés-tervezetbe történő felvételétől.²⁰⁶

A párizsi értekezlet teljes ülésén 1946 október 12-én szavazták meg a magyar békeszerződés-tervezetre vonatkozó, a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesz-

²⁰² P.R.O. F.O. 371. 59042 R 15345/2608/21

Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 835/Konf 1946

²⁰³ u.o. F.A. Warner 1946. október 22-i, E.I.D. október 25-i Foreign Office – beli feljegyzései, valamint telefonon New Yorkkal közölt utasítása

²⁰⁴ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Baranyai Zoltán magyar küldött 1946 szeptember 30-i felszólalása. Magyar béke delegáció katonai csoport. Összefoglaló jelentés a hadifogolykérdésről. Párizs 1946 október 3. (873/Konf.-1946. 40/kat – Rakovszky altábornagy 1946 októberi párizsi összefoglaló jelentése a békeszerződés-tervezet katonai záradékával kapcsolatban.

²⁰⁵ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. A magyar delegáció javaslatai.

C.P (Plen) Doc.20

²⁰⁶ PRO FO 371.59041 R 14920/2608/21

tendő ajánlásokat. A jugoszláv, csehszlovák, amerikai, szovjet és angol felszólalók a magyar–csehszlovák rendezésről nyilvánítottak véleményt, az ausztrál küldött a jóvátételről, illetve a békeszerződés felülvizsgálati lehetőségének elutasításáról beszélt, a szovjet és amerikai delegátus a jóvátétel mértékéről vívott szópárbajt. Simic jugoszláv küldött a teljes ülést figyelmeztette arra, hogy Münchenért és a fasiszta háborúért nemcsak Magyarország felelős, hanem a Népszövetség és azok a nyugati hatalmak is, amelyek a müncheni határozatot meghozták és így Délkelet-Európát Hitlernek kiszolgáltatták. Simic szükségesnek tartotta, hogy Magyarország az új demokrácia szellemében szabályozza viszonyát szláv szomszédaihoz, azaz Jugoszláviához és Csehszlovákiához. Clementis kijelentette, hogy országa nem akar a bosszú szelleme alapján kötött békeszerződést Magyarországgal. A magyarok eltávolítását azért terjesztették be, mert az irredentának és revizionizmusnak előidézői és feszültségre adnak okot a két ország között. A Külügyminiszterek Tanácsa két tagja ellenzése miatt az új javaslatot Csehszlovákia azért fogadta el, hogy a magyar kormány megtalálja a szlovákiai magyarok befogadásának módját és Csehszlovákia bebiztosíthassa magát az ötödik hadszlop és a belügyeibe való beavatkozás ellen. Guszev szovjet nagykövet „bizonyos revizionista magyar reakciós körök létezése” miatt jogosultnak tartotta a csehszlovák kormány félelmét. Walter Bedell Smith amerikai nagykövet a kétoldalú tárgyalások, az önkéntes áttelepülés elvét védelmezte „még kisebb területi módosítások árán is, hogy a legkisebbre csökkenjen azoknak a száma, akiket el kell távolítani arról a földről, amelyen ők és ősök nemzedékeken keresztül laktak.” Bedell Smith és angol kollégája, Alexander ígéretet tett arra, hogy ha hat hónap alatt a tárgyaló felek kielégítő megoldáshoz nem jutnának anélkül, hogy az emberi jogokat meg ne sértenék, kormányaik azon lesznek, hogy ilyen megoldást találjanak. A plenáris ülés jóvátételi vitáján a szovjet és ukrán küldött megismételte az ismert érveket a Magyarország által okozott háborús károkról, a szomszéd-államok baráti kapcsolatairól és a Szovjetunió nagylelkűségéről. Thorp amerikai küldött nem erőltette a 200 millió USD-os javaslat elfogadását, de bejelentette, hogy a jóvátételi cikkely ellen szavaz. Alexander angol küldöttségvezető kilátásba helyezte a magyar–angol kereskedelmi kapcsolatok helyreállítását, ami segítené Közép-Európa és a Balkán helyreállítását.²⁰⁷

A párizsi értekezlet plenáris ülése kétharmados többséggel fogadta el a preambulumra a pozsonyi hídfőre a revizionista propaganda tiltására, a szlovákiai magyarok kérdésének kétoldalú rendezésére, a csehszlovák (és jugoszláv) szellemi örökségre, a bécsi döntés következményeire, a restitúcióra, a vasúti átmenő forgalom díjtételére vonatkozó csehszlovák, az emberi jogok védelmét, az üldözöttek kártérítését előíró angol, az észak-erdélyi ENSZ javak helyreállítását előirányzó román, a külföldi magyar javak elkobzását lehetővé tevő, a viták rendezésének eljárás módját rögzítő, a Németországgal szembeni magyar követelé-

²⁰⁷ PRO FO 371.59042 Recueil der Documents id. mű Livre VII. 255-306.I. 43e-45e Séance

sekről lemondató *angol–amerikai–francia*, valamint a Duna nemzetközi rendszerére vonatkozó *francia* indítványt. Egyszerű többséget kapott a kártérítés mértékét 75%-ra csökkentő és a Duna–Száva–Adria Vasúttársaság ügyét rendező francia javaslat.²⁰⁸ A magyar békeszerződés tervezet feltételeit a párizsi értekezlet tehát súlyosbította, elsősorban a kis, győztes szövetséges államnak számító Csehszlovákia igényeinek, – ha nem is teljes körű, de mindenképpen lényeges kérdéseket érintő – érvényesítésével. A konferencia kiszélesítette a békeszerződések összeállításában résztvevők körét és ezzel érdekeltté tette végrehajtásukban a Külügyminiszterek Tanácsán kívül a többi szövetséges hatalmat is. A háborús felelősség megállapításánál, Németország és Japán béketárgyalásainak elhalasztása miatt, aránytalanul nagy jelentőséget tulajdonítottak Magyarországnak negatív szerepének.

A 21 szövetséges hatalom fórumának a magyar ügyben hozott „ítélete” mélyeséges csalódást keltett a magyar béke delegációban. A legfájóbb kérdésnek a romániai magyarság sorsa bizonyult. 1946 október 12-én Molotovnak, Gyöngyösi írt levelében rámutatott arra, „milyen kiábrándítólag hatott a magyar közvéleményre az, hogy ami a határok kérdését illeti, a békekonferencia nem tartotta szükségesnek, hogy számot vessen azzal a ténnyel, hogy Románia 1919-ben az önrendelkezési és etnikai elvek mellőzésével olyan területek birtokába jutott, amelyeken nagyszámú magyarság él. Nem tartotta szükségesnek a békekonferencia, hogy szemben az 1919-es rendezéssel, intézkedéseket tegyen az ezen a területen élő lakosság 27%-át kitevő több mint másfél millió magyar ember jogainak, kulturális és gazdasági érdekeinek intézményes biztosítására és részletekbe menő szabályozására. Nem tartotta szükségesnek a békekonferencia végül, hogy foglalkozzék azzal a helyzettel, amely abból állt elő, hogy Románia a területén élő magyarság jelentős részétől megtagadja a román állampolgárság elismerését, hogy magyar állampolgárok, valamint a Romániában élő magyar nemzetiségű személyek vagyonát indokolatlanul és jogtalanul zár alatt tartja és őket vagyoni jogi téren (földreform, adózás, stb.) rendszeresen hátrányokban részesíti. A magyar béke delegáció ismételt rámutatott arra, hogy amennyiben a békekonferencia e kérdések taglalásába belebocsátkozni nem óhajt, úgy e kérdések megoldása csak a két állam közötti közvetlen tárgyalások útján lehetséges. Kérte a békekonferenciát, intézzen felhívást a román delegációhoz aziránt, hogy e kérdések megoldása érdekében bocsátkozzék tárgyalásokba a magyar delegációval, amely tárgyalások lefolytatására a magyar delegáció ismételt késznek mutatkozott és ma is kész. A konferencia ezt a magyar kérést sem tette magáévá, annak ellenére, hogy ilyen értelemben az egyik delegáció részéről is történt iniciativa.” Molotov 1946. október 22-i válaszlevelében felhívta Gyöngyösi figyelmét arra, hogy a „párizsi békekonferencia feladatkörébe nem illett bele a Magyarország és Románia között fennálló kérdések rendezése, annál is inkább, mert a levelében

²⁰⁸ Recueil des Documents. u.o. 347-408.l.

feltüntetett kérdések rendezése a magyar és a román kormány közti kétoldalú megállapodás napirendjére tartozik. Abbeli nyilatkozatát illetően, hogy a párizsi konferencia nem tartotta szükségesnek a Romániában élő magyar lakosság demokratikus jogainak, kulturális védelmének és gazdasági érdekeinek biztosítását, szükségesnek látom felhívni a figyelmét a román békeszerződés-tervezet 3. cikkelyére, amely olyan kötelezettségeket ír elő a román kormánynak, amelyek a szükséges mértékben biztosítják a magyar lakosság jogait és érdekeit is.”²⁰⁹ Groza román miniszterelnök az Észak-Erdélyben 1940 után letelepedett magyar állampolgárok helyzetének rendezését ígerte Nékám Sándor bukaresti magyar misszióvezetőnek. Groza kijelentette: „őt a párizsi béketárgyalások nem érdekelték: tudta már két évvel ezelőtt, hogy Erdély kérdése elintézett kérdés, amelyet újra felvetni nem fognak. De nem a politikai határok kérdésén dől el a két nép együttműködése, hanem azon, hogy az együttélést megvalósítják-e és ezen a téren akar ő példát szolgáltatni. Azért is nem ment ő ki Párizsba, bár ezért rengeteg támadásban volt része; de azt akarta, hogy ne mint a románság ügyvédje szerepeljen a köztudatban, hanem mint a két nép barátságának megvalósítója. Ő csak mosolygott, amikor szakértői történeti, gazdasági és egyéb hasonló érvekre hivatkoztak, hagyta, hogy magukkal vigyék azt a két vagonnyi bizonyítékot, ami most is ott hánycódik valahol a Földközi tengeren – de mindig tudta, hogy mindezt nincs szükség és mindez nem számít. A történeti érveket másképp látják a magyarok és másképp a románok. A gazdasági és egyéb érveknek is megvan a maguk fordítottja a másik fél számára: a fontos nem ez, hanem a békés együttélés biztonsága, amelyet ő megvalósít. Ezért kapta meg Erdélyt és ezen az úton fog haladni továbbra is.”(Kiemelés tőlem – F.M.)²¹⁰

A magyar külügyminiszter 1946 október 22-i értékelésében már megjelentek azok az érvek, amelyek a párizsi értekezlettel kapcsolatban a magyar közgondolkodást a mai napig meghatározzák. Gyöngyösi a magyar remények között említette, hogy a „béketárgyalásokon nem a megtorlás rövidlátó szelleme, hanem a jövőbe tekintő nagyvonalúság” érvényesül; „a szenvedés tüzeiben megigazult” magyar demokrácia érdemeit elismerik; az Atlanti Charta és az ENSZ Alapokmány elvei érvényesülnek; a Duna-völgye tartós békéje érdekében felsorakoztatott magyar érveket figyelembe veszik. A magyar külügyminiszter szerint a szövetségesek által hangoztatott alapelvek helyett nagyhatalmi szempontok és érdekek érvényesültek; „még csak kísérlet sem történt a Duna-völgyének és általában a nemzetközi életnek olyan újjászervezésére, amely a nagyhatalmakat elválasztó alapvető kérdések rendezése előtt” az országok egymásközti helyzetét egészséges, szilárd alapra helyezné; „a tanácsadói jelleggel bíró konferencia a nagyhatalmak által elkészített olyan tervezet alapján tanácskozott, amely a fegyverszüneti szerződéseket csak a legszükségesebb kiegészítésekkel alakította át békeszerző-

²⁰⁹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 876/Konf – 1946.

²¹⁰ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. Nékám 1946. október 19-i 201/pol – 1946. sz. bukaresti jelentése

Nagy Ferenc magyar miniszterelnök fogadja a Párizsból hazatérő békeküldöttséget, 1946. október

déssé." A konferencián a „legyőzött államoknak gyakorlatilag alig volt több szerepük, mint büntetőperekben a vádlottnak." A magyar észrevételeket kifejezetten egyik győztes hatalom sem tette magáévá. Gyöngyösi Magyarország súlyos politikai megítélését annak tulajdonította, hogy: „egy emberöltőn belül immár másodízben jelentünk meg vesztes félként a világháborút követő béketárgyalásokon”, s ezúttal egy olyan hatalom mellett, amelyet a „világtörténelemben páratlanul álló gonosztettek sorozata is terhel”; a Horthy kormányzat a „világon szinte egyedülállóan reakciós jellegű” volt; „szerencsétlen revizionizmusa, amely » Ugocsa non coronat « eszmekörében élve, elzárkózott a világ sorsát és népek közti együttműködést előmozdítani akaró minden egészséges eszmeáramlattól”; a háborús felelősséget nem vitatták meg, mert az nem lett volna kívánatos néhány győztes hatalom szempontjából sem; így nem volt bizonyítható a magyar nép német terjeszkedéssel és háborús erőfeszítésekkel szembeni „ellenállása, amelyet a szomszédos népek közül csak a jugoszláv nemzet hősi küzdelme múlt felül.” A magyar külügyminiszter szerint így a „volt csatlós” államok a „Náci Németország leverésében” játszott pozitív katonai szerepe került előtérbe s ebből a szempontból Magyarország, mint „Hitler utolsó csatlós állama szegénybényegével” je-

lent meg: „Az elmulasztott alkalmak sorozata és a vezető magyar rétegek öngyilkos gerinctelensége... egészen szembeszökő: passzív viselkedésünk 1944. március 19-én, a hivatalosan is proklamált átállás sikertelensége október 15-én, valamint az a körülmény, hogy a debreceni ideiglenes kormány megalakulása és a Németországnak szóló hadüzenet megtörténte után (1944. december 23.) sem fordultak a magyar csapatok a hitleri Németország ellen sőt egy részük tovább folytatta a harcot.” Gyöngyösi a nemzet létérdekeinek védelmét a párizsi értekezleten elsősorban a kisebbségi egyezmény-tervezet benyújtásában, a 200 ezer szlovákiai magyar kitelepítésének megakadályozásában, a csehszlovák területi igények felére csökkentésében, valamint az alapvető emberi jogokért való határozott kiállásban látta, s úgy vélte, hogy „az eleinte irányunkban barátságosnak nem nevezhető légkör kedvező módon érezhetően megváltozott.”²¹¹

A magyar békeelőkészítő diplomácia a párizsi értekezleten konfrontálódott a Külügyminiszterek Tanácsa által kidolgozott békerendezési eljárással. Ilyen körülmények között érthető, hogy a kérdések érdemi mérlegelése, a legyőzöttekkel folytatott tárgyalások helyett a győztesek által diktált feltételek és igények érvényesítését, s nem a tartós béke érdekében az érdekek kiegyenlítésén alapuló „igazságos”, „méltányos”, „demokratikus” békeszerződésre törekvést látták a párizsi értekezleten felülkerekedni. A párizsi nyilvános összecsapások 1946. október 15-én az értekezlet záróülésének megtartásával befejeződtek, a szovjet–amerikai viszonyban enyhülés következett be, ami megteremtette a feltételeket a nagyhatalmak közötti titkos diplomácia felújítására, az öt békeszerződés ügyének lezárására.

²¹¹ Ú.M.K.L. KÜM Bé.O. 364/Bé-res-1946. sz. Kertész István által Gyöngyösi János vázlat alapján 1946. október 22-én készített beszámoló-tervezet a párizsi békekonzferenciáról

VII.

A KÜLÜGYMINISZTEREK TANÁCSA NEW YORK-I ÜLÉSSZAKA ÉS A MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS ZÁRSZÓ

A párizsi értekezlet után a nagyhatalmak újra visszatértek az öt békeszerződés végleges szövegének kidolgozásánál a kölcsönös engedmények politikájához, a megegyezés kereséséhez. A konferencia alatt nyilvánosságot kapott kelet-nyugati vitákat egy időre háttérbe szorították. Byrnes 1946 október 18-i rádióbeszédében, Truman elnök 23-i ENSZ közgyűlési felszólalásában azt hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió sok kérdésben együtt szavazott; a társadalmi és gazdasági rendszerek különbözőségei nem állhatnak a béke útjába. Még Sztálin is a nézetkülönbségek jelentőségének kisebbítésére törekedett, amikor hangsúlyozta, hogy a szovjet-amerikai viszony nem romlott meg. Molotov sajtónyilatkozatában rámutatott mindkét fél készségére, hogy „félúton” találkozzanak.¹

A Külügyminiszterek Tanácsa tagjai azonban homlokegyenest ellenkező módon ítélték meg a párizsi konferencia ajánlásainak érvényét. Byrnes, aki a londoni ülészak óta küzdött a konferencia összehívásának elfogadtatásáért, a konzultatív jellegű fórum munkájának eredményét a „népek békéjéért” igyekezett beállítani. Byrnes a konferencia többségi szavazataival igyekezett a szovjet álláspontot befolyásolni. Ebben a reményében a *Külügyminiszterek Tanácsa harmadik, New York-i ülészakán (1946 november 4 – december 12)* hamarosan csatlakoznia kellett: Molotov a párizsi konferencia ajánlásait nem tartotta „kielégítőnek” és – mintha a párizsi értekezletet meg sem tartották volna – visszatért az eredeti, 1946 júliusi szovjet álláspont körömszakadtáig való védelmezéséhez. Az amerikai külügyminiszter kezét nemcsak a kétharmados ajánlások támogatásának Párizsban önként vállalt kötelezettsége kötötte meg, hanem az 1946 szeptember 24-én elfogadott Clifford jelentésben kifejeződő külpolitikai irányváltás is korlátozta. Az Egyesült Államok adminisztrációjában ugyanis felülkerekedett az a nézet, hogy a Szovjetunióknak többé nem lehet engedményeket tenni, mert ezeket területi terjeszkedésre használja, s a békétárgyalások elhúzásával a Vörös Hadse-

¹ Patricia Dawson Ward: *The Threat of peace* id.mű 149.l.

reg „ellenséges” államokban való állomásoztatásának legalizálására törekszik.² A Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészakán a béketárgyalások történetének a legkeményebb alkudozásai folytak s Trieszt ügyében november végén majdnem a szakításig jutottak el. A nagyhatalmak együttműködésének teljes felbomlását azonban mégis sikerült elkerülni. A „nyilvános” diplomácia párizsi módszerei ezúttal nem akadályozták a Tanács tagjait eredeti véleményük megváltoztatásában és a francia küldöttség is betölthette kompromisszumkereső, közvetítő szerepét. Byrnes az amerikai közvélemény előtt a Szovjetunióval szembeni „hajthatatlanságát” bizonygatta, de a Tanács ülésén – a Clifford jelentés ajánlásai ellenére – kész volt a megegyezésre, s a tárgyalások kölcsönös engedményeken alapuló folytatására. A Külügyminiszterek Tanácsa a „másodrendű” békeszerződések esetében alkalmas fórumnak bizonyult – ha komoly összecsapások árán is – a nagyhatalmak érdekeinek összeegyeztetésére.

A Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészakán 1946 november 4-e és 11-e között a párizsi értekezlet ajánlásait tekintették át. Az olasz békeszerződés-tervezet vitájánál Trieszt, a jóvátétel és az osztrák–olasz egyezmény ügyében Molotov teljesen figyelmen kívül hagyta a kétharmados többséggel elfogadott ajánlásokat arra való hivatkozással, hogy ezek az esetek jól mutatják: a párizsi konferencia nem mindegyik ajánlása jelenti a kérdések kielégítő megoldását és a *Külügyminiszterek Tanácsa tagjainak feladata a békeszerződések végleges szövegének összeállítására*.³ Az olasz kártérítési rendelkezés volt az egyetlen, amelynél a konferencia a kártérítés 75%-os mértékét ajánló, a francia és angol küldöttség által támogatott javaslatát a szovjet és amerikai külügyminiszter együttesen ellenezte.⁴ A többi téma megvitatását viszont az amerikai–szovjet nézetkülönbségek miatt halasztották későbbre.

A külügyminiszterek 1946 november 8-án és 11-én első olvasásban a „balkáni” és finn békeszerződés-tervezet függőben maradt kérdéseit tekintették át. Molotov makacsul védte a Szovjetunió délkelet-európai érdekeit: Románia esetében még az olasz precedens alkalmazását is visszautasította a két ország nagysága és háborús részvételének mértéke közötti különbségre hivatkozva.⁵ A külügyminiszterek elnapolták a romániai zsidók emberi jogaira és tulajdonára vo-

² u.o. 152-154.l.

Clark M. Clifford: American relations with the Soviet Union
A Report to the President by the Special Counsel to the President September 24, 1946
Harry S. Truman Library. Papers of George M. Elsey

³ FRUS 1946. vol. II. 981. l. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 november 4-i első New York-i ülésének amerikai jegyzőkönyve.
MAE. A.D.Y. vol. 48. CMAE 1° Séance

⁴ FRUS 1946. vol. II. 1003-1004.l.
MAE. A.D.Y. vol. 48. CMAE 2° Séance

⁵ FRUS 1946. vol. II. 1065.l.
MAE. A.D.Y. vol. 48. CMAE 4° Séance

natkozó rendelkezések, a flottakorlátozás, a Németországgal szembeni követelésekről lemondás, a polgári repülés szabadsága, az olajtársaságok kártalanítása, a vitás kérdések rendezése, a Duna nemzetközi rendszere megvitatását. Egyetlen kisebb ügyben, az irodalmi és művészeti tulajdon meghatározásának elfogadásában léptek előre. Molotov a párizsi kétharmados szavazatokra támaszkodó angol–amerikai álláspontot kereken visszautasította.⁶ A bolgár békeszerződés-tervezet vitája hasonló eredménnyel járt. Önállóan csak a bolgár–görög határ bolgár határmenti erődítményei, a jóvátétel, és a vasúti tranzit kérdését tárgyalták.⁷ Az utóbbi rendelkezés megvitatásánál merült fel New Yorkban először a magyar béke ügye. Bevin azzal érvelt a vasúti tranzitdíjtelek békeszerződésbe iktatása mellett, hogy a Magyarországra vonatkozó azonos szövegű csehszlovák indítványt Párizsban kétharmados többséggel fogadták el. Molotov ezúttal Bulgáriára és szomszédaira kívánta bízni a díjtelek meghatározását, nem törődve azzal, hogy a magyar esetben már jóváhagyta – az eredetileg Bulgáriával szembeni görög javaslatként felvetett s a csehszlovák küldöttség által csupán átvett – békerendelkezést. A szovjet külügyminiszter odáig ment a párizsi ajánlások sajátos értelmezésében, hogy a bolgár határerődítmények korlátozására vonatkozó párizsi szavazás esetében a tartózkodásokat is ellenszavazatként vette figyelembe, ezzel is erősítve álláspontját, miszerint e kérdésben nem alakult ki kétharmados többség.⁸ A párizsi értekezlet tehát semmit sem változtatott Sztálin és Molotov politikai elhatározásán, hogy a Szovjetunió befolyását Romániában, Bulgáriában és Magyarországon a békefeltételek meghatározásával szilárdítsák meg. Molotov anélkül, hogy engedett volna az eredeti szovjet tárgyalási pozícióból, ehhez próbálta megszerezni az angol–amerikai jóváhagyást.

A külügyminiszterek 1946 november 11-én tárgyalták meg a Magyarországra és Finnországra vonatkozó ajánlásokat.⁹ A békefeltételek másodszori áttekintésének kezdetén azonban a közvetlen olasz–jugoszláv tárgyalások hírére megváltoztatták a Tanács eljárás módját és a legfőbb probléma megoldására összpontosították erőfeszítéseiket. A *Külügyminiszterek Tanácsa 1946 november 12-e és 26-a között gyakorlatilag a trieszti szabad terület „alkotmányozó nemzetgyűlésévé” alakult*. A szerepek ezúttal felcserélődtek: Molotov sürgette a szövetséges csapatok mielőbbi visszavonását, a kormányzó hatáskörének korlátozását, a „népszuverenitás” érvényesítését, míg az angol és amerikai külügyminiszter a csapat-

⁶ FRUS 1946. vol. II. 1064.l.

MAE A.D.Y. vol. 48. CMAE 4° Séance

⁷ FRUS 1946. vol. II.

MAE A.D.Y. vol. 48. CMAE 5° Séance

⁸ FRUS 1946 vol. II. 1082.l.

CMAE A.D.Y. vol. 48. 5° Séance

⁹ FRUS 1946 vol. II. 1095-1106.l.

CMAE A.D.Y. VOL. 48. 6° Séance

visszavonást feltételekhez kötötte, a kormányzónak gyakorlati hatalmat kívánt biztosítani, s a „népgyűlést” ennek rendelte alá.¹⁰ Molotov Trieszt és az olasz jóvátétel ügyében Párizsban elfogadott francia kompromisszumos javaslaton is túlmenő követeléseket terjesztett elő és példátlan szívóssággal védelmezte Jugoszlávia érdekeit. A szovjet külügyminiszter elérte, hogy a területet demilitarizálják és semleges legyen, ahová csak a Biztonsági Tanács küldhet csapatokat szükségállapot meghirdetése esetén; a kormányzó hatalmát korlátozzák és ideiglenes rendszert hozzanak létre a békeszerződés életbelépéséig. A megegyezést Molotov és Byrnes november 25-i találkozója tette lehetővé. Az amerikai külügyminiszter a másfél éve húzódó tárgyalások alapján a szovjet csökönységet látva már feladta a reményt, hogy az öt békeszerződés ügyében a Szovjetunióval valaha is egyetértésre juthat. Molotov azonban Jugoszlávia számára is elfogadható megoldást keresett, ellenezte a Külügyminiszterek Tanácsa New-York-i ülészakának elnapolását és az amerikai külügyminisztert újabb visszavonulásra készítette. Byrnes, a szovjet kifárasztó taktikának engedve, beleegyezett, hogy az átmeneti időszakban az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Jugoszlávia öt-ötezer főre csökkentse csapatai létszámát. Másnap, a külügyminiszterek „titkos” ülésén ennek alapján fogadták el a rendezés alapelveit és megállapodtak a Triesztben rendezendő törvényhatósági választások időpontjában is. Ezzel megnyílt az út az öt békeszerződés függő kérdéseinek lezárása előtt.¹¹

A magyar békekötés ügye még az eddigieknél is jobban alárendelődött az olasz, illetve a román és bolgár békefeltételek kidolgozásának. A magyar diplomácia megkísérelte a párizsi értekezlet Magyarországra hátrányos ajánlásainak enyhítését illetve semmissé nyilvánítását elérni. Angol részről a szovjet csapatok visszavonását, amerikai oldalról a jóvátétel csökkentését vetették fel. A magyar rendelkezések vitája azonban a békerendezés utolsó szakaszában már csak a Tanács által tárgyalt többi kérdés tárgyalásának összefüggésében került napirendre.

A magyar békeszerződés vitáinak lezárása. A jóvátétel és a szovjet csapatok visszavonása

A szerkesztőbizottság a Külügyminiszterek Tanácsa elé 1946 október 22-én terjesztette a 37 cikkelyből és hat függelékkel álló magyar békeszerződés-tervezetet, amely a párizsi értekezlet ajánlásait és a Tanács tagjainak állásfoglalásait is tartalmazta. New Yorkban a szöveget öt cikkellyel bővítették. A Foreign Office az amerikai jóvátétel mértékét csökkentő javaslat támogatására és az ausztriai

¹⁰ F.R.U.S 1946. vol II. 1116-1290. I.

¹¹ Patricia Dawson Ward: *The Threat of Peace* id.mű. 159-164. I.

szovjet megszállási zónával összekötötést biztosító csapatok visszavonására készített elő érveket a Tanács New-York-i ülészakája előtt. Az utóbbi kérdésre Helm, a budapesti angol és Schoenfeld amerikai követ hívta fel London és Washington figyelmét. 1946 október 26-án az angol követ Foreign Office-nak küldött táviratában közös aggodalmuknak adott hangot a magyar békeszerződés-tervezet 20., a csapatvisszavonásra vonatkozó cikkelyének különböző értelmezési lehetőségei miatt. Elkerülhetetlennek tartották ugyanis, hogy a magyar és osztrák békeszerződés életbelépése között jelentős idő teljen el és „az oroszok, a cikkely jelenlegi megfogalmazása szerint, gyakorlatilag ellenőrzésük alatt tarthatják Magyarországot és a végtelenségig meghosszabbíthatják a jelenlegi nem kielégítő helyzetet.” Az angol és amerikai követ ezért megegyezést sürgetett a Tanács New-York-i ülészakán, különben „akut nehézségek merülhetnek fel, amelyek holtpontra idézhetnek elő” a békeszerződés értelmezésével megbízott háromtagú bizottság munkájában. E rendelkezés általános jellegű megfogalmazása abból a reményből táplálkozott, hogy időközben az osztrák szerződés munkálatai előrehaladnak. Helm és Schoenfeld is veszélyesnek tartotta az összekötő csapatokra vonatkozó cikkely pontos megfogalmazásának elmulasztását.¹² (Kiemelés tőlem – F.M.)

Az angol-amerikai egyeztetés alapján Nagy-Britannia a csapatvisszavonás, az Egyesült Államok a jóvátétel kérdésének felvetésére készült a New-York-i ülészakán. A Foreign Office területileg illetékes tisztviselői szkeptikusan ítélték meg az előbbi téma felvetésének esélyeit. M. S. Williams ugyan továbbította a budapesti táviratot az angol küldöttségnek, de biztos volt benne, hogy alig tehetnek valamit a helyzet megváltoztatására a tárgyalások e késői szakaszában.¹³ Bevin azonban a román békeszerződés-tervezet 21. és a magyar 20. cikkelyének tartalmát átgondolva felismerte, hogy a két ország megszállásának megszüntetését ez alkalommal még meg lehet kísérelni. Az angol külügyminiszter szerint ugyanis, miután beleegyeztek csapataik Olaszországból történő visszavonásába, nincs többé okuk arra, hogy a Szovjetunióknak megengedjék csapatok tartását Romániában és Magyarországon. Nagy-Britannia megállapodott az amerikaiakkal abban, hogy ausztriai zónáját az Egyesült Államok megszállási övezetein keresztül látja el utánpótlással. Ennek következtében Bevin tehát újra fel kívánta vetni a román és magyar békeszerződés-tervezet vitájánál a szovjet csapatok állomásoztatását biztosító cikkely törlését azon az alapon, hogy a Szovjetunió összekötési vonalai máshol is húzódhatnak, illetve a békeszerződéseken kívül rendezheti ezek ügyét. Bevin az esetleges szovjet visszautasítás esetén javasolni óhaj-

¹² P.R.O. F.O. 371.59042 R 15376/2608/21

Helm 1946. október 26-i 1178. sz. budapesti távirata Londonnak

¹³ u.o. M.S.Williams 1946 október 29-i feljegyzése

totta a csapatok létszámának korlátozását.¹⁴ A Foreign Office-t minisztere harcias álláspontja nem teljesen győzte meg. J. R. Colville a földrajzi adottságokat figyelembevéve az ausztriai szovjet utánpótlásvonalak biztosítását egyedül Csehszlovákián és Jugoszlávián keresztül tartotta lehetségesnek, de kétségbe vonta, hogy ebbe a csehek örömmel beleegyeznének, illetve a jugoszláv korridor egyvágányú vasútvonala az összeköttetés biztosítására elegendő lenne. A legjobbnak ezért a békeszerződésen kívüli megegyezést tekintette, amely korlátozná a magyarországi szovjet összekötő csapatok létszámát, de nem sok reményt fűzött ahhoz, hogy Molotov akárcsak ebbe a megoldásba is belemenne. M.S. Williams jónak vélte, ha Molotovot védekezésre kényszerítik e témában, bár ő sem tartotta valószínűnek, hogy a szovjet külügyminiszter beleegyezését elérik.¹⁵

A magyar kormány 1946 november 1-én, 9-én és 29-én jegyzékekben fordult a Külügyminiszterek Tanácsához, amelyekben a párizsi értekezlet egyes ajánlásainak figyelmen kívül hagyását, a kisebbségek jogi védelmét és a velük szembeni egyoldalú akciók leállítását, a gazdasági rendelkezéseknek az ország fizetőképességével való összhangba hozását, a gazdasági terhek könnyítését kérte.¹⁶ Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követ 1946 november 1-i jegyzéke a békeszerződés-tervezet 4. cikkelyébe felvett csehszlovák indítványt a „revizionista propaganda” eltiltásáról dikszkriminatívnek minősítette, mivelhogy az „új Magyarország végleg elhagyta a korábbi kormányok revizionista politikájának módszereit, amelyeket a jelenlegi Magyarország képviselői számtalan alkalommal elítéltek.” Magyarország felvételt fog nyerni az Egyesült Nemzetek Szervezetébe, mint egyenjogú tagállam. Az ENSZ Alapokmányával ellentétes olyan rendelkezéseket rákényszeríteni, amelyek a szomszéd államoknak lehetővé teszi a magyar belügyekbe (pl. történelmi, irodalmi, kulturális téren) a beavatkozást, amit a „revizionista propaganda” tág fogalma megengedne.¹⁷ A magyar tiltakozás azonban semmilyen visszhangot nem váltott ki, a nagyhatalmak válasz nélkül hagyták.

Az 1946 november 9-i magyar jegyzék viszont az egyetlen olyan Magyarországról érkező dokumentumnak bizonyult, amelyet a Külügyminiszterek Tanácsa tárgyalásainak történetében az egyik nagyhatalom külügyminisztere hivatkozási

¹⁴ PRO FO 371 59042 R 16263/2608/21 Bevin 1946 november 7-i New York-i 1510 sz. távirata a Foreign Office-nak.

¹⁵ u.o. J.R. Colville 1946 november 11-i, M.S., november 12-i, C.F.A. Warner november 13-i feljegyzései.

¹⁶ PRO FO 371.59042

CFM (46) (NY)3, november 5, 1946

CFM (46) (NY)9, november 11, 1946

Közli: FRUS 1946, vol. II. 1073-1075.1.

CFM (46)(NY)35, november 30, 1946

¹⁷ CFM (46)3, november 5, 1946

alapként használt. A magyar kormány kérte, hogy a Tanács az 1937 december 1-i magyar–csehszlovák határt a maga teljességében állítsa helyre és utasítsa vissza a pozsonyi hídfőre vonatkozó ajánlást, mert az „nem igazolható sem gyakorlati sem elvi alapon”; amíg a csehszlovákiai magyarok ügyét nem rendezték területcserével vagy más módon, addig biztosítsák az ENSZ Alapokmánya szellemének megfelelően az alapvető emberi jogokat a csehszlovákiai magyaroknak; a román békeszerződés-tervezet 3. cikkelyét egészítsék ki olyan rendelkezéssel, amely adott időn belül magyar–román tárgyalásokat irányoz elő a romániai magyar kisebbség jogainak meghatározására, mivel gazdasági helyzetük a közelmúltban tovább romlott; az 1946 október 8-i magyar külügyminiszteri levél és a magyar delegáció írásbeli észrevételei alapján vegyék figyelembe az ország gazdasági erőforrásait és a békeszerződés által Magyarországra rótt gazdasági kötelezettségeket hozzák összhangba a fizetőképességgel, s ennek megfelelő mértékben csökkentésük.¹⁸ A Tanács ülésén egyedül az utóbbi magyar igény talált támogatásra, noha a jegyzék késedelmesen, csak a magyar ügy tárgyalásának napján került szétosztásra.

A párizsi értekezlet a magyar békeszerződés-tervezet 21., jóvátételre vonatkozó cikkelyét egyszerű többséggel fogadta el, viszont az amerikai küldöttség ellene szavazott. *Byrnes a Tanács november 11-i, hatodik ülésén Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követ jegyzékére hivatkozva emlékeztetett arra, hogy a magyar kormány szerint a jóvátételi terhek meghaladják a magyar gazdaság teljesítőképességét és a magyar gazdaság összeomlását eredményezhetik annak minden következményével együtt.* Magyarország képtelen a stabilizációs programon felüli terheket vállalni fegyverszüneti és a békeszerződés által előírt kötelezettségei teljesítésére. Molotov ekkor még nem kapta meg a magyar jegyzéket, s annak érvelését különben sem tartotta meggyőzőnek. A szovjet külügyminiszter Gyöngyösi párizsi értekezleten elhangzott beszédét idézte, mely szerint a magyar kormány kész a megállapított jóvátételi összeg kifizetésére. Következésképpen javasolta, hogy a jóvátételi kérdés tanulmányozásánál a Külügyminiszterek Tanácsa által a párizsi értekezlet előtt megállapított összeget vegyék alapul, azt az összeget, amely egyébként az értekezleten megkapta a szavazatok többségét. Byrnes a magyar jegyzék érdemi megvitatását sürgette, meg akkor is, ha azt nagyon későn kapták kézhez. Molotov erre az ismert érveléssel vágott vissza, miszerint ha az amerikaiak annyira szívükön viselik a magyar gazdaság helyreállítását, akkor szolgáltatassák vissza dunai hajóit, valamint az amerikai zónában található javait. Byrnes bejelentette, hogy néhány napja az amerikai kormány utasítást adott a hajók visszaszolgáltatására. Az amerikai zónában található magyar javak visszaszolgáltatását a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1946 áprilisi egyezménye és a francia képviselő ellenzése akadályozta. A francia képviselő – aki egyébként csupán azt kívánta kizárni, hogy francia tulajdon is Magyarországra

¹⁸ CFM (46)(NY)9, november 11, 1946

ra kerülhessen – azóta megváltoztatta álláspontját. Byrnes ezért kérte, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa egyezzen meg a németországi zónákban található magyar javak visszaszolgáltatásáról. Molotov közbevetve megjegyezte, hogy a Szovjetunió saját zónájából kezdeményezte Magyarországnak, Jugoszláviának és más országoknak tulajdonuk visszaszolgáltatását. Bevin azonban nem volt hajlandó tovább vitatni a kérdést, mivel nem szerepelt az ülés napirendjén. A Tanács ezután a jóvátételi vitát elhalasztotta mindaddig, amíg valamennyi küldöttség befejezi az említett magyar jegyzék tanulmányozását.

Az 1946 november 11-i ülésen a román és bolgár békeszerződés-tervezet vitájával azonos módon vetődtek fel a magyar állampolgárok közötti megkülönböztetést tiltó, a különleges fegyvereket betiltó, a kártérítés mértékét meghatározó, a Magyarországon található szövetséges, és a Szövetséges és Társult Hatalmak területén található magyar tulajdonra vonatkozó, a Németországgal szembeni magyar követelésekről lemondást előíró, a polgári légiforgalomra, a kölcsönös vasúti egyezményekre, a gazdasági viták rendezésére, a Duna nemzetközi rendszerére, a békeszerződés értelmezésére vonatkozó rendelkezések. Molotov megvétőzte a francia–magyar megegyezésen alapuló Duna-Száva-Adria Vasúttársaság ügyét rendező cikkelyt is, mivel a kérdést Magyarország és szomszédai közötti tárgyalásokra kívánta bízni. A Tanács valamennyi nyitott kérdés eldöntését későbbi üléseire halasztotta. Bevin ugyanezen az ülésen *napirenden kívül* vetette fel, hogy *vonják vissza a szövetséges csapatokat azokból az államokból, amelyekkel békeszerződéseket kötnek*. Arra hivatkozott, hogy szovjet kezdeményezésre Olaszországból visszavonják a brit csapatokat, ausztriai zónájukkal az összeköttetést a németországi és ausztriai amerikai zónán keresztül fogják fenntartani. Bevin továbbra is egyetértett ugyan a magyar békeszerződés-tervezet 20. cikkelyével, de javasolta, hogy a *Vörös Hadsereg összeköttetését ausztriai zónájával más útvonalakon biztosítsák, hogy lehetővé tegyék Magyarország és Románia területéről a csapatvisszavonást*. Molotov a szövetséges csapatok Olaszországból történő visszavonását alapvetően különbözőnek nyilvánította a többi volt ellenséges állam területéről történő kivonulástól, s mivel eredetileg a kérdés nem szerepelt a napirenden, *megoldásához előzetesen feltétlenül ki akarta kérni a szovjet katonai hatóságok véleményét*.¹⁹ (Kiemelés tőlem – F.M.) A magyar kormány jóvátételcsökkentési kérelme és a Foreign Office szövetséges csapatok visszavonására vonatkozó felvetése tehát *megkésett*. A szovjet külügyminiszter az egyiket a korábbi magyar állásfoglalásokra és a nagyhatalmak párizsi értekezletet

¹⁹ FRUS 1946 vol. II. 1095-1105

PRO FO 371.59042

MAE. A.D.Y. vol. 48. 6e Séance

A nyugati zónában található magyar javak visszaszolgáltatását akadályozó francia vétőről lásd MAE A.D.Z. Hongrie vol. 23. A berlini francia képviselő 1946. szeptember 7-i 232. sz., a bécsi francia képviselő 1946. október 3-i és 28-i (8849/ELO sz.) táviratai

megelőző döntésére, a másikat – a Bevin által is alkalmazott módszerrel – a napirenden *kívüli* felvetésre való hivatkozással söpörte le az asztalról. A külügyminiszterek vitájának Magyarország szempontjától egyetlen eredménye az volt, hogy megnyílt az út a németországi zónákban található magyar javak visszaszolgáltatása előtt, amelyet addig a berlini Szövetséges Ellenőrző Tanács négyhatalmi megállapodása és a francia vétő akadályozott.¹⁹

A trieszti kérdés rendezése után a Külügyminiszterek Tanácsa 1946 november 26-tól visszatért az öt békeszerződés *végleges* szövegének kidolgozásához. Byrnes és Molotov találkozója után a jóvátételi és kártérítési témákban keresték a kölcsönösen elfogadható megoldásokat. Az olasz és bolgár jóvátételt, valamint a bolgár–görög határ megvonásának ügyét együtt tárgyalták, majd Molotov a Duna és kártérítés kérdését is ebbe a „csomagba” helyezte. Byrnes ezután nem erőltette tovább a magyar jóvátétel csökkentésének témáját, noha az összeget túl magasnak találta és helyesnek tartotta volna, ha a Szovjetunió „nagylelkűséget tanúsítana egyik szomszédjával szemben.” Miután az amerikai külügyminiszter hiábavalóan szólította fel Molotovot engedményre, a magyar jóvátétel ügyét is lezárták: *az Egyesült Államok küldöttsége csatlakozott a párizsi értekezlet ajánlásához és elfogadta a 300 millió dolláros jóvátételi összeget*.²⁰ Az amerikai visszavonulás oka az volt, hogy Byrnes nem akarta a trieszti, vagy a többi kérdéshez kötni a magyar jóvátétel ügyét és ezzel tovább bonyolítani az amúgy sem egyszerű tárgyalásokat.²¹ A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 december 5-én, több mint egy hétig tartó alkudozások után állapodott meg három függő kérdés lezárásáról: a dunai konferenciára nem hívták meg Görögországot, de az angolok és amerikaiak elérték a szabad hajózás elvének kimondását; Molotov amerikai egyetértéssel a kártérítés mértékét *66 2/3%-ra* csökkentette az angol ellenzés dacára; Jugoszlávia és Görögország egyaránt 150 millió USD, Albánia 5 millió USD jóvátételt kapott Olaszországtól és Bulgáriától, a görög–bolgár határ változatlan maradt.²²

A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 november 28-i, tizedik ülésén rendezte a „volt ellenséges” államok Németországgal szembeni követeléseinek ügyét. Molotov szovjet külügyminiszter Bulgária nehéz gazdasági helyzete miatt javasolta, hogy e követelésekről *lemondást* – ugyanúgy, mint Finnország esetében – ne alkalmazzák Bulgáriára. Németország kizsákmányolta a bolgár erőforrásokat anélkül, hogy fizetett volna értük. Byrnes válaszában emlékeztetett arra, hogy a szövetségesek Németországgal szembeni követeléseik érvényesítését az 1946 ja-

²⁰ FRUS 1946 vol. II. 1294. I.

MAE A.D.Y. vol. 48. CMAE Réunion Secrète 26 Novembre 1946.

²¹ Patricia Dawson Ward: The Threat of peace id. mű 165.l.

²² u.o. 164-166.l.

FRUS 1946 vol. II. 1291-1437.l.

MAE.A.D.Y. vol. 48 CMAE 10e-16e Séances

nuár 24-i párizsi jóvátételi egyezményben felfüggesztették és ezt tette Románia is. „Bulgária ellenséges állam volt és követelései állnak fenn Németországgal szemben. Miért kellene Bulgáriát más kategóriába helyezni? Finnország teljesen eltérő helyzetben van, de Bulgáriát nem lehet Romániától és Magyarországtól eltérően kezelni.” Molotov kompromisszumként előterjesztette, hogy a bolgár kormányköveteléseket felfüggeszthetnék, de a magánszemélyek clearing-követeléseiket érvényesíthetnék. Bevin a bulgáriai német vagyona vonatkozó közbeszólása után a kérdést Byrnes fellépése döntötte el. Az amerikai külügyminiszter ellenezte a bolgár magánkövetelések kivételezését, mivel ezek követelései származhattak a németeknek eladott fegyverekből, amiket azután Németország a Szovjetunió és az Egyesült Államok elleni háborúban használt. „Miért lehetnek bolgár magánszemélyeknek követelései Németországgal szemben és a románoknak nem?” Byrnes ellenezte az ellenségek közötti megkülönböztetést, majd a lényegre tért rá: „Ezeket a követeléseket hogyan fogják kielégíteni? Amikor a német békerendezéshez jutunk, rendkívül nehéz jóvátételi problémával kell szembenéznünk és nehéz lenne Bulgária követeléseit kielégíteni és Romániáét nem. Ha a Szovjetunió beleegyezne, hogy ezeket a követeléseket a saját zónájából elégítse ki, ez megoldhatná a kérdést. De elég gondunk fog még származni a jóvátételi ügyből és úgy gondolom, hogy jobb lesz, ha a képből kihagyjuk az ellenséges államok követeléseit.”²³ (Kiemelés tőlem – F.M.) Az amerikai érvelésből kitűnik, hogy a potsdami egyezmény szellemének megfelelően úgy gondolták, hogy ezeket a követeléseket is a nyugati zónákból kell majd kielégíteni. A „volt ellenséges” államok Németországgal szembeni jóvátételi igényeinek felfüggesztését ezért elsősorban az Egyesült Államok inspirálta. A szovjet külügyminiszter, miután felvetődött az a javaslat, hogy e követeléseket a Szovjetunió németországi megszállási övezetéből elégítsék ki, ami újabb nagyhatalmak közötti vitát indíthatott el, inkább meghajolt az amerikai érvelés előtt. Így került a magyar békeszerződés 30. cikkelye 4. bekezdésébe az az angol–amerikai javaslat, amely a Németországgal szembeni követelések ideiglenesnek szánt, – az eljövendő német békeszerződés keretében történő rendezéséig érvényes – felfüggesztését jelentette.²⁴

A magyar békeszerződés gazdasági és katonai rendelkezéseit az olasz, illetve román és bolgár precedens alapján fogalmazták meg. A gazdasági viták egyeztető bizottsági rendezésére az olasz békéhez beterjesztett szovjet javaslatot fogadták el az amerikai módosító indítvánnyal kiegészítve.²⁵ A szövetséges és társult államok területén található ellenséges javak sorsára nézve Molotov kompro-

²³ FRUS 1946 vol. II. 1328, 1338. l.

²⁴ Lásd: Fülöp Mihály: A Németországgal szemben fennálló magyar követelések (Okmánygyűjtemény) (Magyar Külügyi Intézet, Budapest 1987)

MAE. AD.Y. vol. 48. CMAE 10e Séance, 28 Novembre 1946

²⁵ A magyar békeszerződés 35. cikkelye

misszumos megoldásként az *elkobzást előíró* román rendelkezés alkalmazását javasolta Magyarország esetében, míg Bulgáriára az *elvető* finn cikkely elfogadását kérte. Rövid vita után a román és a magyar cikkelyt a szovjet előterjesztés alapján fogadták el. Molotov visszavonta vétóját a Duna-Száva-Adria Vasúttársaságra vonatkozó magyar–francia szöveggel szemben.²⁶ A romániai és magyarországi zsidó javak visszaszolgáltatását előíró rendelkezésnél a szovjet külügyminiszter kifogásolta, hogy a nemzetközi menekült szervezet örökösödési jogát nyilvánították ki, ahelyett, hogy e tulajdon a román, illetve a magyar államra szállna. Byrnes azonban úgy ítélte meg: nem engedhető meg, hogy „egy állam polgárai egy csoportját kiirtja és utána elkobozza tulajdonukat.”²⁷ Molotov a Tanács következő ülésén újra kísérletet tett e rendelkezés eltörlésére, de francia közvetítésre végül elfogadta Byrnes javaslatát, amely humanitárius célokra az öröklött tulajdont „az ilyen személyeket, szervezeteket és közösségeket Magyarországon (Romániában) képviselő szervezetekre” ruházta át.²⁸ A szovjet külügyminiszter beleegyezett a romániai és magyarországi zsidók emberi jogait védő cikkely békeszerződésekbe iktatásába.²⁹ Molotov feleslegesnek tartotta a bolgár és magyar béke vasúti díjtételekre vonatkozó előírását, de kivételesen elfogadta Byrnes, a párizsi értekezlet kétharmados ajánlására hivatkozását, s ebben a kérdésben is feladta ellenzését.³⁰ Hosszas vita után a román, bolgár, finn békeszerződés előírásainak megfelelően Magyarországnak is megtiltották, hogy motoros torpedócsónakot (torpedóvető naszádot) tartson.³¹

A Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészakán 1946 november 29-én tárgyalták meg Bevin angol külügyminiszter Magyarország függetlensége és szuverenitása helyreállítása szempontjából sorsdöntőnek bizonyuló javaslatát, amely a szövetséges csapatok visszavonását írta elő a „volt ellenséges” államok területről. Gladwyn Jebb terjesztette a Tanács elé a külügyminiszter-helyettesek jelentését a romániai és magyarországi szovjet összekötő csapatok visszavonásáról, amit a szovjet külügyminiszter azonnal és határozottan visszautasított. Molotov nem tartotta lehetségesnek, hogy a kérdést az el nem fogadott cikkelyek listájára vegyék fel. A szovjet küldöttség nevében kinyilvánította, hogy a téma újratárgya-

²⁶ A magyar békeszerződés 29. cikkelye, valamint 26. cikkely 10. bekezdése

²⁷ MAE. A.D.Y. vol. 48. CMAE 12e Séance 30 Novembre 1946

²⁸ A magyar békeszerződés 27. cikkelye

MAE. A.D.Y. vol. 48

CMAE 13e Séance, 2 Décembre 1946

²⁹ u.o. A magyar békeszerződés 2. cikkely 2. bekezdése

³⁰ MAE.A.D.Y. vol. 48.

CMAE 12e Séance 30 Novembre 1946

A magyar békeszerződés 34. cikkelye

³¹ MAE. A. D. Y. vol. 48

CMAE 12e-13e, 16e Séances

A magyar békeszerződés 15. cikkelye

lását ellenzi, mivel a kérdést már teljes egészében megoldották. *Bevin* – megváltoztatva november 11-i álláspontját – elismerte, hogy a román és magyar békeszerződés a szövetséges csapatok kivonulását előíró cikkelyével korábban egyetértett, s ha felülvizsgálatába nem egyeznek bele, nem szorgalmazza a kérdés újratárgyalását.³² Ugyanezen a napon nyújtotta be a Tanácsnak Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követ kormányja tiltakozó jegyzékét a Magyarországgal kötendő békeszerződés-tervezet 4. cikkelyével kapcsolatban a csehszlovákiai magyar lakosság belső kényszeráttelepítésének megakadályozására.³³ A magyar kormány diplomáciai akciója azonban már nem lehetett hatással a nagyhatalmak béketárgyalásaira. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946 december 6-án, a tizenhetedik ülésen az öt békeszerződést – így a magyart – átadta a szerkesztőbizottságnak, amely egyhónapos New York-i munkával végső formába öntötte az aláírandó szövegeket.³⁴ Egyetlen kérdésben, a békeszerződések értelmezéséről szóló rendelkezés esetében fogadtak el az utolsó napon, december 12-én még egy kisebb módosítást.³⁵ A 42 cikkelyből és 6 függelékkel álló magyar békeszerződés szövegének kidolgozása ezzel befejeződött.

A Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészaka 1946 december 7-e és 12-e között az európai rendezés központi kérdéseiről, Németország és Ausztria sorsáról tárgyalt. Az Egyesült Államok küldöttsége még egy utolsó kísérletet tett a Vörös Hadsereg egységeinek Közép- és Délkelet-Európából történő eltávolítására. Byrnes elérte, hogy 1947 január 14-re, Londonba külügyminiszter-helyettesi értekezletet hívjanak össze a német békeszerződés előkészítésére és az osztrák államszerződés kidolgozására. A külügyminiszter-helyettesek a többi szövetséges véleményét is meghallgatták a német határokról, stb. Megegyeztek abban is, hogy 1947 március 10-én Moszkvában rendezik meg a Külügyminiszterek Tanácsa negyedik ülészákát, amely meghallgatja a berlini Szövetséges Ellenőrző Tanács jelentését, meghatározza Németország átmeneti, a békeszerződés életbelépéséig érvényben lévő politikai rendszerét, megtárgyalja a német békefeltételeket és leszerelési egyezményt, valamint az osztrák szerződést. Az amerikai delegáció 1946 december 6-án terjesztette elő az európai szövetséges megszálló erők létszámának korlátozásáról szóló emlékiratát. A dokumentum előírta, hogy 1947 április 1-re a Németországban állomásozó amerikai és angol csapatok létszámát egyaránt 140 ezerre, a szovjetekét 200 ezerre, a franciákét 70 ezerre, a lengyelországi szovjet összekötő csapatokét 20 ezerre csökkentik. Eszerint

³² MAE.A.D.Y. vol. 48. CMAE 11e Séance, 29 Novembre 1946

FRUS 1946. vol. II. 1341, 1352. I.

³³ PRO FO 371.59043 R 17639/2608/21

CFM (46) (NY) 35. November 30, 1946.

³⁴ MAE.A.D.Y. vol. 48. CMAE 16e, 17e Séance 5,6 Décembre 1946. Maurice Couve de Murville francia külügyminiszter-helyettes javaslata alapján.

³⁵ FRUS 1946 vol. II. 1533.I.

Ausztria területén a függetlenség helyreállítása után mindegyik nagyhatalom egyenként 10-10 ezer katonát állomásoztathatott, a romániai és magyarországi szovjet összekötő egységek létszámát öt-ötezer főre korlátozták. „Amennyiben az osztrák szerződés megköteteli, a csapatokat korábban is kivonhatják Ausztriából, Magyarországról és Romániából”³⁶ (Kiemelés tőlem – F.M.) Az amerikaiak a békeszerződések megtárgyalása után és az angol küldöttséggel történt egyeztetés nélkül, a többi kérdéstől függetlenül, önálló javaslatként terjesztették elő elképzeléseiket. Abból indultak ki, hogy Ausztriával az államszerződés, Németországgal a békeszerződés megkötése küszöbön áll. Molotov 1946 december 12-én, a Külügyminiszterek Tanácsa utolsó New York-i tárgyalási napján azonban kezen elutasította az amerikai memorandum megvitatását, arra való hivatkozással, hogy a téma áttekintéséhez megfelelő dokumentumokra és katonai szakértőkre lenne szüksége. Byrnes kívánságára azonban meglehetősen homályos ígéretet tett arra, hogy a Tanács következő, moszkvai ülészakának befejező szakaszában hajlandó lesz a kérdéssel tárgyalni.³⁷

A békeszerződések aláírásának helyszínéről és időpontjáról szintén az utolsó napon, 1946 december 12-én hoztak döntést. Couve de Murville, a francia küldöttség vezetője kormány nevében Párizst ajánlotta, ahová 1947 február 10-re az aláírásra meghívják az érintett szövetséges és társult hatalmak, valamint az olasz, román, bolgár, magyar és finn kormány képviselőjét. Byrnes, aki a békeszerződések mielőbbi aláírását, ratifikációját és életbelépését kívánta elérni, végülis nem erőltette, hogy az aláírásra még New-Yorkban, a Tanács harmadik ülészakának befejezése előtt kerüljön sor.³⁸

Az amerikai külügyminiszter az aláírás-ratifikáció-életbeléptetés folyamatát azért igyekezett felgyorsítani, mert tudatában volt annak, hogy az osztrák államszerződés és a német békeszerződés tárgyalásainak elhalasztásával a szovjet csapatok kivonása Európa keleti feléből késedelmet szenved. Byrnes, de a Tanács többi tagja sem számított arra, hogy a New-York-i halasztással az osztrák kérdésben közel egy évtizedre lehetetlenné válik a megegyezés; német békekötésre soha nem kerül sor s békeszerződés helyett 1990 szeptember 12-én a Németországgal való „végleges rendezésről szóló egyezményt” írják alá; a szovjet csapatok közel félévszázadig maradnak Magyarországon. A Külügyminiszterek Tanácsa résztvevői 1946 végén nem a hidegháborús szembenállásban, a moszkvai és londoni Tanácsülés 1947 tavaszi és őszi kudarcában, Európa és Németország kettészakadásában gondolkodtak, hanem éppen ellenkezőleg: a sikeres New York-i

³⁶ MAE.A.D.Y. CMAE 18e-22e Séances

Az amerikai javaslat: CFM (46)(Ny) Doc.59.

³⁷ MAE.A.D.Y. vol. 48.

CMAE 22e Séance, 12 Décembre 1946

³⁸ F.R.U.S 1946. vol. II. 1535. I.

ülésszak a nagyhatalmi együttműködés újraéledésének, a teheráni és jaltai szellem felújulásának reményét ébresztette.³⁹

A Szovjetunió az osztrák–német vita halasztásával időt kívánt nyerni a „balkáni” békeszerződésekben háromhatalmi szentesítéssel elismert pozíciói megszilárdítására. A szovjet diplomáciának sikerült a ratifikációt 1947 nyaráig, a békeszerződések életbeléptetését – vagyis az angol–amerikai–szovjet ratifikációs okmányok Moszkvában történő letétbe helyezését – 1947 szeptember 15-ig húzni, s ezzel a megszálló csapatok kivonásának határidejét 1947 december 15-ig kitolni. A Szovjetunió azt is elérte, hogy 1946 őszén a legyőzött balkáni államokban olyan választásokat rendeztek, amelyek – súlyos visszaélések árán – többséget biztosítottak a szovjetbarát kommunista kormányzatoknak. Bulgáriában 1946 október 27-én a Hazafias Népfrent kommunista-Zveno szocialista és agrárius koalíciója győzelmet aratott N. Petkov parasztpártja felett. 1946 november 19-én Romániában Groza miniszterelnök Országos Demokrata Arcvonalra nyerte el a képviselői mandátumok 84,5%-át, az ellenzéki Nemzeti Parasztpárt csak 7,75%-át.⁴⁰ Magyarországon Nagy Ferenc kisgazdapártja a szovjet csapatok visszavonására alapozta politikáját. Ennek bekövetkeztéig a magyar miniszterelnök a román és bolgár példát látva a helyhatósági választások megszervezését sem merte megkockáztatni. Nagy Ferenc attól tartott ugyanis, hogy a várható elsőprő kisgazda győzelem még jobban Magyarország ellen hangolja s még a kivonulás előtt akcióra sarkalja a Szovjetuniót.⁴¹

Nagy Ferenc félelmének megalapozottsága a Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészeit követő napokban igazolódott be. Az európai szövetséges megszálló csapatok visszavonásának nyitvahagyása sorsdöntőnek bizonyult Magyarországra nézve. A Szovjetunió 1946 júliusában a béketárgyalások akkori szakaszában Romániában, Bulgáriában és Magyarországon közvetlenül avatkozott be a „volt ellenséges” államok belügyeibe, hogy esetleges kivonulása előtt kész helyzetet teremtsen. Ezúttal a közelgő osztrák béketárgyalások s az egyre valószínűbbnek tűnő csapatvisszavonás eshetősége lendítette újra mozgásba a szovjet keleteurópai politika gépezetét. 1946 végén a szövetségesek intézkedéseket tettek az angol–amerikai–francia erők ausztriai jelenlétének csökkentésére. A

³⁹ M.A.E. A.D.Y. vol. 48. Maurice Couve de Murville francia külügyminiszterhelyettes 1946. november 30-i new yorki 1386-1393. sz. számjeltávirata Párizsnak

⁴⁰ Geir Lundestad: The American non-policy towards Eastern Europe id.mű. 281. l. N.A. 871 00 / II-2746 R. Melbourne 1946. november 27-i bukaresti 1265. sz. összefoglaló jelentése

⁴¹ F.R.U.S 1946. vol. II. 345. l. államok Nagy Ferenc – Schoenfeld 1946. november 21-i beszélgetéséről a budapesti amerikai követ 1946. november 22-én Washingtonnak küldött 2194. sz. táviratában számolt be lásd még: P.R.O. F.O. 371. 59008 R 15477/256/21 F.A. Warner 1946. október 25-i feljegyzése

Gyöngyösi János magyar külügyminiszter 1947. február 10-én aláírja a magyar békeszerződést a Párizsi Külügyminisztérium Óratermében (Salle del'Horloge)

Szovjetunió váratlanul beleegyezett a négy nagyhatalom megszállási költségeinek egyenlő elosztásába: ez gyökeres fordulat volt korábbi politikájukhoz képest, s szovjet kivonulási készséget jelzett. 1946 decemberében bejelentették, hogy visszaadják az osztrák tulajdonosoknak a házaikat, amelyekben szovjet katonák vannak elszállásolva. Kurasov, a szovjet csapatok ausztriai főparancsnoka közölte amerikai kollégájával: az osztrák államszerződés megkötésével küldetésük Ausztriában véget ér, „elérkezett az idő, hogy kivonuljunk.”⁴² Még a szkeptikus Bevin is bizakodó. 1947 január 2-án írja: „Remélhetjük, hogy a szovjet kormány a meglehetősen közeli jövőben kész lesz megkötni Ausztriával a szerződést.”⁴³ 1946 karácsonya táján megkezdődtek a letartóztatások a Magyar Közösség ügyében. Ezzel egyidőben kísértetiesen hasonló események történtek Bulgáriában⁴⁴ és

⁴² Audrey Kurth Cronin: Great power politics and the struggle over Austria 1945-1955 (Cornell University Press, Ithaca and London, 1986) 43. l.

⁴³ P.R.O. F.O. CAB 128/9: „Austria: Preparation of Peace Treaty” CM(47)1

⁴⁴ F.R.U.S 1947. vol. IV. 138-/40, 148-149. l. Bulgáriában az ún. „semleges tiszték” összeesküvését 1946. december 11-én fedezték fel

Barnes 1947. január 4-i 7. sz., február 6-i 95. sz. szófiai táviratai

Romániában.⁴⁵ A béketárgyalások lezárása után, a közelgő visszavonulás bekövetkezése előtt a Szovjetunió igyekezett befolyását és a kommunisták hatalmi pozícióit megszilárdítani. A Külügyminiszterek Tanácsa New-York-i ülészsaka átfogó belpolitikai változások kiindulópontját jelentette Európa szovjetek megszállta övezetében. A békeszerződések aláírásához, ratifikációjához és életbeléptetéséhez, majd végrehajtásához fűződő nagyhatalmi érdekösszeütkezések tárgyalása azonban már nem tartozik szűken vett témánkhoz – ez már egy másik történet.

A Külügyminiszterek Tanácsa New-York-i ülészsaka tehát lezárta az öt békeszerződés kidolgozását, de az európai békeszerződés központi problémája, valamint a szövetséges nagyhatalmak megszálló erői visszavonásának nyitvahagyása következtében megnyílt az út a nagyhatalmak új, hidegháborús konfliktusa előtt. Byrnes személyes sikerének tekintette, hogy New York-ban a Külügyminiszterek Tanácsa a párizsi értekezlet 53 kétharmados többségű ajánlásából negyvenhetet, az egyszerű többségű 41 indítványból huszonnégyet fogadott el. A Szovjetunió azonban csak a számára nem lényeges kérdésekben engedett, a fontosabb ajánlásokat jelentősen módosított szöveggel iktatták a békeszerződések végleges szövegébe. Európa keleti felében a szovjet diplomácia elérte békecéljait: a „balkáni” és finn szerződések érvényrejuttatták a szovjet szempontokat, az olasz békeszerződés esetében a Szovjetunió Jugoszlávia számára fontos engedményeket harcolt ki. *A Külügyminiszterek Tanácsa harmadik ülészsaka New York-ban eredményesen fejezte be a „másodrendű” olasz, román, bolgár, magyar és finn békeszerződés tárgyalását.* Byrnes ezután 1946 december 19-én benyújtotta – ezúttal végleges – lemondását és 1947 január 7-én átadta helyét George Marshall tábornoknak.⁴⁶ A második világháború befejezésétől, a „gyors és módszeres átmenet” a hadiállapotból a békeállapotba egyszersmind a háborús *akcióegység* bomlását is jelentette: a béke és biztonság megszervezése és megtartása,⁴⁷ a győztes nagyhatalmak együttműködésének fennmaradása helyett a szembenállás évtizedei következtek. Az európai békerendezés folyamata közel fél évszázadra megszakadt, s befejezésére csak gyökeresen megváltozott körülmények között, a közelmúltban kerülhetett sor.

⁴⁵ Geir Lundestad id.mű. 252-253. l.

⁴⁶ Patricia Dawson Ward: *The Threat of peace* id. mű.

⁴⁷ Lásd értekezésünk nyitó idézetét I. fejezet I. l.

Zárszó: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeelőkészítés illúziói

A második világháborús konfliktust nem követte átfogó rendezés, Versailles-típusú békekonferencia. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió ugyanis a potsdami értekezleten úgy hozta létre a békekötés fórumát, a Külügyminiszterek Tanácsát, hogy arra Németország volt szövetségesei békeszerződéseinek előkészítését, majd a végleges szöveg megalkotását bízták, miközben az európai békeszerződés egészét meghatározó német- és osztrák-kérdés megvitatását 1947-re halasztották. A tanács eredeti funkciója a békeszerződések alapos előkészítésén kívül – a State Department elképzelése szerint – a kizárólagos érdekszférák kikristályosodásának megakadályozása volt. A potsdami értekezleten, a moszkvai külügyminiszteri találkozón és a tanács párizsi második ülészsakán viszont olyan *hierarchikus* döntéshozatali eljárást alakítottak ki, amely az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának olasz-ügyekben, a Szovjetunióknak pedig a román, a bolgár, a magyar és a finn békefeltételek kialakításánál *meghatározó* szerepet biztosított. A békeszerződés-tervezetek tárgyalási alapja ugyanis a fegyverszünetet diktáló nagyhatalom által Londonban 1945 szeptemberében beterjesztett okmány lett, s a bonyolult, egymásra torló béketárgyalási szakaszok miatt annak minden lényeges pontja bekerült a végső szövegbe. A Szovjetunió a fegyverszüneti egyezmények alig módosított változatát kívánta elfogadtatni, vagyis a háború alatt kialakult szövetséges megegyezéseket óhajtotta megerősíttetni. Az Egyesült Államok a kérdések érdemi mérlegelése alapján a feltételek újratárgyalására törekedett, teret hagyva az érintett államok kétoldalú megegyezéseinek. A két, egymással szembeesülő koncepció összeegyeztetése a tanács másfél évig tartó tárgyalássorozatán történt. A fegyverszünetet diktáló nagyhatalom kezdeményező szerepének elismerése viszont – az eredeti amerikai szándékkal ellentétben – az érdekszférák megszilárdításához járult hozzá.

A nagyhatalmak nem hoztak olyan előzetes politikai döntést, hogy a legyőzöttekkel diktált békét kötnek majd. Hogy végül is ez történt, az azokból a megállapodásokból következett, amelyeket a Három Nagy a békeszerződések kimunkálásának módjáról később kötött egymással. A potsdami 4-3-2 formula kijelölte a *döntéshozók* – Byrnes megfogalmazásával – a „bírók” körét: a tanács tagjainak azokat a nagyhatalmakat tekintették, amelyek aláírták az illető „volt ellenséges” állam kapitulációs okmányát. Az olasz békeszerződés-tervezetet, ill. annak végleges szövegét az angol, az amerikai, a szovjet és a francia, míg a román, a bolgár és a magyar békeszerződést a szovjet, az amerikai, az angol, a finnt pedig a szovjet és az angol külügyminiszter állította össze. A tanács üléssein egy adott békerendelkezést akkor lehetett elfogadni, ha az érintett nagyhatalmak közötti *egyetértés* kialakult. Az egymással összefüggő békeszerződések tárgyalási sorrendje – Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország – a Szov-

jetunióknak lehetővé tette, hogy az olasz béketárgyalások elhúzásával, a különböző kérdések összekapcsolásával engedményekre készítse szövetségeseit az ún. balkáni békeszerződések esetében. A nagyhatalmi konszenzus elve egyben azt is jelentette, hogy 1945 őszén az Egyesült Államok, majd 1946 elejétől a Szovjetunió a tárgyalások előrehaladásának mértékét is meghatározhatta, s a másik fél megegyezési készségét a saját javára kamatoztatta.

A Potsdamban elfogadott 4-3-2 formula Franciaországot – az olasz békeszerződést kivéve – kizárta a döntéshozók köréből, amelyben a többi szövetséges és társult hatalomnak sem volt helye. A Külügyminiszterek Tanácsa első, londoni ülészakájának (1945 szeptember 11 – október 2) kudarca után a moszkvai külügyminiszteri értekezleten (1945 december 15 – 27) szovjet–amerikai megegyezés jött létre a tanácsnak alárendelt konzultatív fórum, a párizsi értekezlet összehívásáról, amely megegyezés a fegyverszünetet aláíró „bírákon” kívül a „tanúk” számát is növelte. A Szovjetunió mindent elkövetett azért, hogy a döntéshozók körét szűkítse és a végső döntés jogát a Három Nagynak tartsa fenn. Az amerikai külügyminiszter végül is azzal győzte meg Sztálint, hogy „végső soron mi leszünk a bírák és ezért... érdekeink bármiféle károsítása nélkül hagyhatjuk a kis államokat beszélni.”⁴⁸ A Külügyminiszterek Tanácsának második ülészakáján (a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten – 1946 január 18 – április 20 és a párizsi tanácsülés első – 1946 április 25 – május 16 – és második – 1946 június 15 – július 12 – szakaszában) a kis győztes államok szerepét a lehető legkisebbre korlátozni akaró szovjet diplomácia és a „népek békéjét” propagáló, a Szovjetuniót kisebbségbe szorítani kívánó amerikai külpolitika között a békerendezés egészét veszélyeztető küzdelem folyt a párizsi értekezlet összehívásának és eljárási szabályainak meghatározása ügyében. A párizsi értekezlet ajánlásainak elfogadásánál kialakított kétharmados, illetve egyszerű többségi szavazási eljárás azonban nem változtatta meg a nagyhatalmi konszenzus elvét: 1946 júliusában a tanács tagjai a 21 győztes hatalom konferenciája elé közös békeszerződés-tervezeteket terjesztettek és kötelezettséget vállaltak arra, hogy az elfogadott rendelkezések esetében nem terjesztenek elő módosító indítványokat. A békeszerződés nagyhatalmi jellegét azzal is biztosították, hogy a békeszerződések életbelépését a kapitulációs okmányt aláíró tanácstagok ratifikációs okmányainak letétbe helyezéséhez kötötték. Ez azt jelentette, hogy a többi győztes, vagy a legyőzött akartnyilvánításától, illetve jóváhagyásától függetlenül a Külügyminiszterek Tanácsa által összeállított békeszerződéseknek érvényt szereztek. A párizsi értekezlet résztvevőinek ajánlásai így csak a nagyhatalmak által nem alapvetőnek tekintett kérdésekben fogalmazódhattak meg. Nem kívánták mind a 21 győztes hatalom konszenzusát, ennek következtében a konferencián fellépő „szláv tömb” létrehozta a „nyugati tömböt”. A kis szövetséges hatalmak nézeteit a békeszerződések kidolgozása során csak akkor vették figyelembe, ha ezeket az egyik nagyha-

⁴⁸ Lásd: III. fejezet 88. l.

talom támogatta és csak akkor fogadták el, ha a javaslat a Külügyminiszterek Tanácsának döntéshozatalában részt vevő valamennyi tag egyetértését elnyerte. A „tanúk” párizsi ajánlásai általában a legyőzöttekre mérendő „ítélet” súlyosbításának irányába hatottak. A Külügyminiszterek Tanácsának harmadik, new yorki ülészakáján (1946 november 4 – december 12.) a Szovjetunió – vétőjogával élve – az érdekeivel ellenkező ajánlásokat még így is visszautasította, illetve eredeti – a párizsi értekezlet előtti – álláspontjának megfelelően módosította.

A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia által Potsdamban, Moszkvában és Párizsban megfogalmazott eljárási szabályok a „vádlottaknak” nem biztosították a saját „perükben” való részvétel lehetőségét. A State Department eredeti elképzelése szerint Olaszországgal – s feltehetően a többi legyőzött állammal – a békefeltételeket a győztesek álláspontjának megfogalmazása előtt meg kellett volna tárgyalni, s így diktátumra hivatkozva a „volt ellenséges” állam nem utasíthatta volna el azok végrehajtását. 1946 január elejéig, a francia külügyminiszternek a Három Nagyhoz elküldött javaslatáig – a trieszti vitát kivéve – azonban fel sem merült a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatása. A párizsi értekezleten Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország delegáció-vezetői felszólalhattak, megtehették írásos észrevételeiket, de sem a konferencia munkájában, sem bizottságainak tevékenységében nem vehettek részt. Meghallgatásukra csak akkor került sor, ha a győztes hatalmak egyike ezt külön kezdeményezte. A békeszerződés eljárási szabályai nem tették lehetővé, hogy a legyőzött államok egyenjogú partnerként részt vehessenek akárcsak a konzultatív jellegű párizsi értekezlet ajánlásainak megvitatásában is.

A Külügyminiszterek Tanácsának eljárásmódjából – az amerikai szándék ellenére – nem következhetett más, mint a *nagyhatalmak* által meghatározott, a *győztesek* érdekeit tükröző, a legyőzöttekre rákényszerített, vagyis *diktált* béke. A békerendezési elvek viszont nem a szövetséges nagyhatalmak előre elhatározott szándékából alakultak ki, hanem a Külügyminiszterek Tanácsa tárgyalásainak *esetlegességeiből*, s a Három Nagy békecéljai összeegyeztetésének nehézségeiből fakadtak. Ha ugyanis létezett politikailag motivált szándék, az éppenhogy Versailles-típusú békekonferencia összehívásának és a büntető jellegű, diktált béke elkerülésének terve volt, hiszen épp ez a szándék vezetett a tanács megalakításához is. Az állandóan változó eljárási szabályok még a győztes nagyhatalmak beleszólási lehetőségét is szigorú keretek közé szorították. A Szovjetunió már azt is engedménynek tekintette, hogy a háborús háromhatalmi együttműködés békebeli fenntartásának kedvéért az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának némi befolyást engedett az általa legyőzött államok békefeltételeinek kialakítása során. Olaszország esetében viszont a Szovjetunió, s az általa képviselt Jugoszlávia érdekeinek érvényesítése ütközött az angolok és az amerikaiak által emelt korlátokba. A békerendezés hierarchiája: a „bírók”, a „tanúk” és a „vádlottak” – s azon

belül az egyes államok – szerepe fokozatosan alakult ki. A Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásain csak e keretek között kerülhetett sor az egyes kérdések mérlegelésére.

A béketárgyalások *sorrendje* perdöntő szerepet játszott a békeszerződések megszövegezésében. Senki sem vitatta ugyan Bidault francia külügyminiszter megállapítását, miszerint „a német kérdés áll minden békerendezés középpontjában”, a békeszerződés megkötésére alkalmas német kormány hiányában azonban felborult a logikus sorrend: nem a „főbűnös” ügyét tárgyalták először, hanem a „másodrendű” kérdéseket zárták le.⁴⁹ Az események alakulása már 1943-1944-ben leválasztotta a csatlós államok fegyverszüneteinek előkészítését Németország kapitulációjától, a potsdami értekezlet határozatai pedig azok békeszerződéseit a német békekötéstől. A hónapok alatt megköthetőnek vélt „másodrendű” békeszerződések – követhető vagy elvetendő – példának ígértek az akkor még közelinek tetsző német és osztrák béketárgyalások küszöbén.

A központi kérdés megkerülése következtében került előtérbe Potsdamban az olasz békeszerződés előkészítése. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a mielőbbi békekötést tartotta elsőrendű feladatnak, mivel „Olaszország a tengelyhatalmak közül elsőként szakított Németországgal és érdemlegesen hozzájárult annak leveréséhez.”⁵⁰ A szövetségesek háromoldalú európai együttműködésének első próbája az olasz fegyverszüneti rendszer kidolgozása és ellenőrzése volt – ebből adódott annak *modell-jellege*. A Potsdamban elfogadott sorrend – Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország – következtében mindvégig az olasz békeszerződés tárgyalásainak elsőbbsége érvényesült, illetve az ún. balkáni békek (a román, a bolgár, a magyar) esetében a román békeszerződése. Az öt állam – háborús részvételének különbözőségei ellenére – egységes megítélés alá esett, békefeltételeik meghatározása kibogozhatatlanul összefonódott. A szövetséges nagyhatalmak összefüggő békerendszert kívántak létrehozni, ami abban is kifejeződött, hogy a legyőzött államokat kötelezték a többi (megkötött és megkötendő) békeszerződés elismerésére. Az olasz kérdés elsőbbsége nemcsak azt jelentette, hogy a Szovjetunió a sorrend miatt alkuelőnyre tett szert, hanem azt is, hogy a tárgyalások előrehaladtával a tanács tagjai egyre gyakrabban alkalmazták *mutatis mutandis* az olasz, illetve a román békerendelkezés nagyhatalmi egyetértéssel elfogadott rendelkezéseit a többi esetre. A magyar békeszerződés-tervezet megvitatására 1945 őszén így nem is került sor. A Külügyminiszterek Tanácsának második ülészakán, vagyis a békefeltételek kidolgozásának döntő szakaszában a magyar kérdés önálló vitájára csak egyszer került sor. Egészében

⁴⁹ M.A.E. A.D.Y. vol. 134. Bidault nyilatkozata a Tanács 1945 szeptember 26-i londoni ülésén hangzott el. Lásd még: Patricia Dawson Ward id.mű. 177. l.

P.R.O. F.O. 371. 40730. Preparation of armistice terms for Axis Satellites. Lord Hood 1944 január 6-i feljegyzésében írja: „Germany is the main criminal.”

⁵⁰ Teherán, Jalta, Potsdam id.mű. 415. l.

véve a magyar békefeltételek meghatározása rendkívül szerény helyet kapott a tanács béketárgyalásain, azok érdemi mérlegelésére az olasz, illetve a román precedens alkalmazása miatt kevés lehetőség nyílt.

Az osztrák államszerződés megvitatásának elhalasztása Magyarország és Románia szempontjából sorsdöntőnek bizonyult. Az amerikai diplomácia csak megkésve, 1946 kora tavaszán mérte fel a londoni Külügyminiszteri Tanácsülésen elfogadott, az ausztriai zónákkal összeköttetést biztosító csapatok állomásoztatására vonatkozó rendelkezés jelentőségét. A Szovjetunió 1946 áprilisától, a téma amerikai és angol felvetésétől kezdve igyekezett megakadályozni az osztrák béketárgyalások napirendre kerülését, az öt békeszerződés megkötésével *egyidejű* osztrák rendezést. A Vörös Hadsereg egységeinek Európa keleti feléből való kivonását azonban inkább késleltetni, mint kizárni óhajtották. Az 1945 december 1-i csehszlovákiai, szovjet és amerikai egyidejű csapatvisszavonás mintájára ugyanis 1946 nyarán, majd decemberében mutatkoztak olyan jelek, hogy a Szovjetunió felkészül az osztrák államszerződés megkötésének eshetőségére és a szövetséges csapatok Ausztriából, Olaszországból, Romániából és Magyarországról történő kivonására, az európai megszálló erők létszámának csökkentésére. A béketárgyalások sorrendjének megállapításánál Potsdamban még lehetséges volt az osztrák kérdés bekapcsolása az általános európai rendezésbe. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia azonban ekkor még nem a szovjet kelet-európai katonai jelenlét megszüntetésének függvényében mérlegelte a Külügyminiszterek Tanácsának eljárási rendjét; helytelen lenne visszavetíteni a néhány hónap múlva bekövetkező felismerés érvényét 1945 nyarára.⁵¹ Az osztrák államszerződés, s különösen a német békeszerződés kérdése olyan konfliktust hordott magában, amely a szövetséges nagyhatalmak háborús együttműködésének bomlásához, a hidegháborús szembenálláshoz vezetett. Az osztrák rendezés elmaradása – angol és amerikai hozzájárulással – közel egy évtizedre törvényesítette a Vörös Hadsereg egységeinek állomásoztatását Magyarországon és Romániában.

A magyar békeelőkészítés – és a kiscsapatvezetés – legfőbb „illúziójának”⁵² az bizonyult, hogy minden politikai számításukat a Vörös Hadsereg közelinek vélt visszavonására alapozták. Igazságtalan lenne azonban ezt az akkori magyar külügyi vezetés hibájául felróni, vagy naívságának betudni. 1945 nyarától ugyanis a Foreign Office azért alakította ki a *mielőbbi békekötést* célzó irányvonalát, hogy elérje a Szovjetunió csapatainak visszavonását, a közép- és dél-kelet-európai államok függetlenségének és szuverenitásának helyreállítását. A történelem különös fintora, hogy a szovjet csapatok 1958-ig Romániában, és 1991-ig Magyarországon éppen egy angol indítatású javaslat következtében maradhat-

⁵¹ Stephen D. Kertész: Diplomacy in a Whirlpool id.mű. 186. l.

⁵² A kifejezést Kertész utolsó könyvének címében használta

Lásd: Stephen D. Kertész. Between Russia and the West Hungary and the illusions of peacemaking id. mű

tak. Az Egyesült Államok 1946 tavaszától kétségbeesetten próbálta kezdeti tévedését korigálni és még 1946 szeptember elején Párizsban is a megszálló csapatok eltávolítását ígérték Nagy Ferenc miniszterelnöknek.⁵³ Némi bizonytalanság szovjet- illetve magyar kommunista – részről is mutatkozott. Rákosi 1946 november 30-án még azt a reményét fejezte ki Schoenfeldnek, hogy a hamarosan aláírható magyar békeszerződés lehetővé teszi Magyarországnak, hogy megszabaduljon a megszálló csapatok terheitől és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság költségeinek finanszírozásától.⁵⁴ 1946 teléig tehát a Vörös Hadsereg visszavonásában való bizakodást (illetve kommunista oldalon: aggodalmat) Magyarországon kívül a Külügyminiszterek Tanácsának tagjai is osztották.

A magyar békeelőkészítés másik illúziójának – a szövetséges nagyhatalmak háborús deklarációi és az 1945 szeptemberi isztiai precedens alapján – az etnikai határok megvonásához, a népek önrendelkezési jogának biztosításához fűzött várakozás bizonyult. A második világháború alatt Nagy-Britannia⁵⁵ és az Egyesült Államok⁵⁶ az ellenséges Magyarország esetében is fontolgatta az etnikai méltányosság elvének alkalmazását. A győztes Csehszlovákia és Jugoszlávia azonban visszautasította a Magyarország javára történő határkiigazítás gondolatát. A magyar–román határ Magyarország javára történő kiigazítását 1945 szeptember 20-án Londonban az amerikai külügyminiszter kezdeményezte és a trianoni döntést hozó Nagy-Britannia és Franciaország támogatta. A Szovjetunió viszont az 1938 január 1-i határ visszaállítását szorgalmazta a román etnikai többségre, a magyar átállás elmaradására és a bécsi döntés fenntartásának politikai lehetetlenségére hivatkozva. A szovjet álláspont – amely 1941 június 23-ig nyitvahagyta a Magyarország javára történő határváltoztatás lehetőségét – már a háború alatt kikristályosodott és a Groza-kormány 1945 márciusi hatalomrajutásával véglegessé vált. A magyar–román területi rendezés – éppen a jaltai nyilatkozatnak elentmondó egyoldalú szovjet akció következtében – alárendelődött a szövetséges nagyhatalmak között, a Groza-kormány népképviselői jellegéről, illetve diplomáciai elismeréséről szóló vitának. Ez a Külügyminiszterek Tanácsa első, londoni ülészakánának kudarcához vezetett. A moszkvai külügyminiszteri értekezlet Romániára és Bulgáriára elfogadott háromhatalmi megállapodása lehetővé tette a Groza-kormány kibővítését és részleges diplomáciai elismerését, s ezek után Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is feladta – kisebb, a kétoldalú rendezés

⁵³ lásd VI. fejezet 231–232. l.

⁵⁴ F.R.U.S 1946. vol. VI. 346. l.

Schoenfeld 1946 november 30-i budapesti 2244. sz. távirata Washingtonnak

⁵⁵ Lásd: A magyar - brit titkos tárgyalások 1943-ban. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula (Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1978) 321. l.

⁵⁶ Lásd: Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról

Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának titkos iratai 1942–1944. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Romsics Ignác (Gödöllő, Typovent, 1992) 258 l. + 3 térkép

lehetőségét nyitvahagyó amerikai fenntartással – a trianoni határ megváltoztatásának lehetőségét. A három döntéshozó nagyhatalom álláspontjának összhangba kerülésével a magyar–román területi rendezés véglegessé vált, amin a magyar kormányküldöttség moszkvai és nyugati útjai, valamint a Külügyminiszterek Tanácsának és a párizsi értekezletnek benyújtott magyar területi jegyzékek sem változtathattak.

Az amerikai indítvány nem Magyarországnak tett gesztusként, vagy a háború alatt elhatározott etnikai méltányossági elv érvényesítési kísérleteként került Londonban napirendre, hanem a Groza-kormány meggyengítését célozta és a dél-kelet-európai befolyásért folyó szovjet–amerikai küzdelem összefüggéseibe illeszkedett. A magyar békeelőkészítés nem tudhatott a tanács londoni Erdély-vitájáról. Az 1946 áprilisában kidolgozott nemzetiségi egyensúly – javaslat az isztiai precedenst, az 1946 augusztus végén a párizsi értekezlet elé terjesztett határkiigazítási indítvány pedig egy korábbi amerikai sugalmazást vett figyelembe. Moszkvai tanácsra magyar részről a kétoldalú megegyezést is megkísérelték: Sebestyén Pál 1946 április 27-i bukaresti küldetése azonban nem járt eredménnyel, mivel Groza és Tătărescu a Szovjetunió biztosítékai és az angol–amerikai állásponttól kapott információk alapján visszautasította a tárgyalást a területi rendezésről. Magyarországon 1946 május 7-ig, a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi állásfoglalásáig éltek bizonyos – hamis – remények a szovjet magatartással kapcsolatban. Nagy Ferenc miniszterelnök az 1946 áprilisi moszkvai tárgyalások után abba az illúzióba ringatta magát, hogy a Szovjetunió a magyar–román területi rendezés, valamint a szlovákiai magyarság kisebbségi jogainak védelmében Magyarország mellé áll. A Szovjetunió viszont 1946 tavaszáig Magyarország és szomszédai viszályának feloldására – az amerikai és az angol politikával összhangban – a kétoldalú megegyezést ajánlotta, majd – amikor a tanács béketárgyalásai és a párizsi konferencia nyilvánossága elkerülhetetlenné tettek a nyílt állásfoglalást, – a román, illetve a csehszlovák álláspontot támogatta.

A magyar békeelőkészítést áthatotta az a szándék, hogy a szomszédállamokkal, s különösen Csehszlovákiával létrehozza a megbékélést, a területükön élő magyar kisebbségek jogait pedig többoldalú nemzetközi egyezményrel biztosítsa. Ezt az illúziót hamarosan eloszlatta a szlovákiai magyarság jogfosztására hozott intézkedések sora és az a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztett csehszlovák emlékirat, amely az 1946 február 27-i, ún. lakosságcsere-egyezményen felül további 200 ezer magyar transzferjéhez kérte a győztes nagyhatalmak hozzájárulását. Magyarország szomszédai közül Csehszlovákia törekedett legkövetkezősebben a győztes jogainak érvényesítésére, a kényszerktelepítéssel a politikai és az etnikai határ összhangba hozására, gazdasági, katonai, kulturális követeléseinek békeszerződésbe való iktatására. A Külügyminiszterek Tanácsának eljárási szabályai, a nagyhatalmi egyetértés elve ezúttal a kis győztes túlzó igényeinek mérséklése irányába hatottak. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia ugyanis a

párizsi értekezleten megakadályozta a 200 ezer magyar kényszerkitelepítésének felvételét a magyar békeszerződés szövegébe s a csehszlovák területi igény mértékét is csökkentette. A Szovjetunió támogatta ugyan a csehszlovák indítványokat, de a háromhatalmi döntéshozatal elvét tiszteletben tartva nem erőltette azok elfogadtatását.

A magyar kormány a Kisebbségi Kódexet, – a Magyarország és szomszédai, valamint a nagyhatalmak között köitendő kisebbségvédelmi szerződés tervezetét – 1946 nyarán a Külügyminiszterek Tanácsa, majd a párizsi értekezlet elé terjesztette. Nagy Ferenc miniszterelnök nyugati útjával kapcsolatban a Foreign Office és a State Department fontolgatta – a kiszegzapárt pozícióinak erősítésére – a magyar kormány kisebbségvédelmi törekvéseinek támogatását. A Szovjetunió elutasító magartása és az amerikaiaknak az emberjogi cikkelyek érvényrejuttatásában való bizodalma miatt végül is nem fogadták el a Kisebbségi Kódexet. A magyar kisebbségvédelmi politika tartását gyengítette a magyarországi németek kitelepítésének végrehajtása és a szlovákok önkéntes, a magyarok kényszeráttelepítésén alapuló ún. lakosságcsere- egyezményének elfogadása. A magyar békelelőkészítés kezdetben illúziót táplált a győztes nagyhatalmak békerendezési eljárásával kapcsolatban, mivel tárgyalásos békére számított, s egész érvrendszerét a szövetségesek által elfogadott elvekre építette. 1946 májusáig, – Kertész István és Auer Pál Párizsba érkezéséig – a magyar békelelőkészítés a Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásaival párhuzamosan, azoktól független pályán mozgott. Kertész István csak a párizsi ülészekon értette meg, hogy a tanács eljárásmodja nem ad lehetőséget a legyőzöttek nézeteinek ismertetésére.⁵⁷ A magyar kormányküldöttség moszkvai és nyugati útjai részben pótolták a Külügyminiszterek Tanácsa előtt meghallgatás hiányát.

A magyar kormány „elnéző” békében reménykedett. A Szovjetunió viszont a jóvátételi rendelkezésnek „agressziót büntető” jelleget tulajdonított és az amerikai ellenzés dacára keresztülvitte a 300 millió dolláros jóvátételi összeg elfogadtatását. Nagy-Britannia osztotta azt a nézetet, hogy a jóvátételi és a területi rendelkezésekkel a legyőzött államokat meg kell büntetni. Az „elnéző” amerikai magatartás sem terjedt odáig, hogy a győztes hatalmakkal szemben a „volt ellenséges” államokat részesítettek volna előnyben.

A magyar békelelőkészítő diplomácia igyekezett a reálpolitikai adottságokból kiindulni, a magyar békecélokhoz a Szovjetunió támogatását megszerezni. A szovjet büntető magatartás,⁵⁸ az ellenérdekelt szomszéd államok, Csehszlovákia és Románia követeléseinek előnyben részesítése viszont nem hagyott más lehetőséget, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia felé történő tájékozódást. Az angol és az amerikai külpolitika – a gazdasági engedményeken kívül – azonban nem tudta ellensúlyozni a közép-európai térség hatalmi realitárait. Márpedig

⁵⁷ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű 184. l.

⁵⁸ Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West* id. mű. 86-87. l.

erre Puskin, a budapesti szovjet követ a magyar kormányküldöttség nyugati útja előtt felhívta Nagy Ferenc miniszterelnök és Gyöngyösi János külügyminiszter figyelmét: „Magyarországot a Vörös Hadsereg szállta meg és szláv szomszédok veszik körül.”⁵⁹ (Kiemelés tőlem – F.M.) Magyarországon a Szovjetunió volt az egyetlen hatalmi tényező, mivel a magyar szuverenitást korlátozó fegyverszüneti rendszert ő ellenőrizte, s – Sztálin szavaival – itt „azt tehetett, amit akart.”⁶⁰ A szovjet cselekvési szabadságot egyedül a Három Nagy együttműködésének békebeli fenntartása korlátozta. Sztálin ezért engedélyezte a Szovjetunió által megszállt országokban a szabad választások megtartását, a többpártrendszert, ezért ígérte a Vörös Hadsereg egységeinek kivonását.⁶¹ 1945-1946-ban a Szovjetunió Németország elleni fordított „cordon sanitaire” elképzeléseibe még nem illett bele Magyarország. A szovjet szövetségi politika 1943 és 1947 között a győztes szláv államokra: Csehszlovákiára, Jugoszláviára és Lengyelországra támaszkodott. Ehhez a – Moszkvához és egymáshoz kétoldalú megállapodásokkal kapcsolódó – szövetségi rendszerhez a legyőzött államok, (Bulgária, Románia és Magyarország) csak később, 1947 és 1949 között csatlakozhattak. Románia és Bulgária a Földközi-tenger keleti medencéjéhez való kijutás szempontjából stratégiaileg fontosabb volt a Szovjetunió számára, mint Magyarország. A Szovjetunió leendő szövetségesének területi státusát, katonai-gazdasági szuverenitásának korlátozását az angol és az amerikai kormány által elfogadott békeszerződésekben szabályozta.

Magyarország, mint legyőzött állam nem tudta befolyásolni a Három Nagynak a magyar békeszerződésre vonatkozó döntéseit. A magyar békelelőkészítés „illúzióit” a szövetséges nagyhatalmak is osztották, s nem a Külügyminisztérium, illetve a magyar béke delegáció felkészültségén, a magyar diplomácia lépésein múlt, hogy a békefeltételek javítását elérni nem lehetett. A Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásai nemcsak a legyőzött államok sorsát rendezték, hanem a győztes nagyhatalmak egymáshoz való viszonyát is átalakították Európában. A magyar békeszerződés a hadiállapot megszüntetésével véget vetett az átmeneti, fegyverszüneti állapotnak; megszüntette az ország nemzetközi ellenőrzését; felszámolta a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot; helyreállította az állam függetlenségét és szuverenitását; elismert alapokra helyezte az ország területi-politikai státusát; Magyarország helyreállíthatta nemzetközi kapcsolatait; az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvétel lehetővé vált. A Külügyminiszterek Tanácsának három nagyhatalma, – a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia – által létrehozott magyar békeszerződés az európai békerend tartós alkotóelemének bizonyult.

⁵⁹ N.A. 711. 64/6-746

Schoenfeld 1946 június 7-i budapesti 1080. sz. távirata Kárász Arthur közléseire hivatkozik

⁶⁰ lásd III. fejezet 89. l.

⁶¹ lásd I. fejezet 20. l., II. fejezet 52. l.

A FORRÁSOKRÓL ÉS A FONTOSABB IRODALOMRÓL

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

A Külügyminiszterek Tanácsa magyar béketárgyalásainak feltárását, a források sokoldalú szembesítését az tette lehetővé, hogy az európai békerendezésben érdekelt négy nagyhatalom külügyi levéltárai közül *három* a nyolcvanas évtizedben megnyitotta kapuit a történészek és az érdeklődő közönség előtt. Párizsban 1980-ban, 1984-ben, 1990-1991-ben, Londonban 1988-ban és 1991-ben, Washingtonban 1991-ben gyűjtöttem össze azt a diplomáciai iratanyagot, amely a Magyarország sorsát eldöntő *negyedik* Tanácstag, a Szovjetunió politikáját – vagy legalábbis az ülésszakokon képviselt álláspontját – is megvilágítja. A szovjet levéltárak a Szovjetunió megszűnése után is zárva maradtak a kutatók előtt, noha a korábbi szovjet övezetbe tartozó kis országok második világháború utáni történetét nem lehet megérteni a domináns nagyhatalom politikája belső indítékainak ismerete nélkül.

A francia külügyminisztérium levéltárában (*Ministère des Affaires Etrangères. Archives et Documentation*) a nemzetközi sorozat (*Série Y. Internationale 1944-1949*) tartalmazza a háború utáni nemzetközi tárgyalások iratanyagát, így a Külügyminiszterek Tanácsáét is. A tanács ülésszakairól készített jegyzőkönyvek részletesebbek, mint az angol és az amerikai jegyzőkönyvek. Több helyen lényegesen eltér az angol nyelvű szövegtől, ezért részben kiegészíti, részben módosítja az utóbbi alapján feltárolt képet. Az ún. balkáni béketárgyalásokról a tanács angol küldöttsége rendszeresen tájékoztatta a franciákat. A párizsi értekezleten és a tanács ülésszakain a francia küldöttség közvetítő szerepe miatt nemcsak jól tájékozott volt, hanem fontos szerepet is játszott a diplomáciai háttértevékenységben. Franciaországot nem hívták meg a Három Nagy 1945-ben tartott értekezletére és ezért megfelelő – bár kényszerű – távolságtartással szemlélte mind a szovjet, mind az angol-amerikai diplomácia tevékenységét. A Magyarországra, Bulgáriára, Romániára vonatkozó iratok az európai sorozatban találhatóak (*Série Z. Europe 1944-1949*). A francia diplomaták helyzetüknél fogva különösen jól informáltak voltak a román bel- és külpolitikáról, a kisebbségi politika kérdéseiről (Kolozsváron pl. francia konzul működött). Ez nemcsak a latin „testvériségnek” köszönhető, hanem elsősorban annak, hogy Franciaország nem vett részt a Groza-kormány eltávolítására irányuló angol-amerikai akciókban. A francia diplomaták – a szövetségi viszony következtében, s amiatt, hogy Franciaország a második világháború utáni Európa keleti felében nem jelentkezett a Szovjetunió versenytársaként – szovjet kollégáiktól gyakran kaptak a szovjet kelet-európai poli-

tika indítékait megvilágító bizalmas információkat a „volt ellenséges” országokról. A francia diplomácia az angol–amerikai Kelet-Európa-politikát független szellemben, sokszor meglepő éleslátással elemezte.

Az angol és az amerikai források kritikájához fontosnak bizonyult a francia diplomáciai okmányok ismerete. Értekezésem megírásához a következő köteteket használtam (zárójelben az ún. Dossier számát tüntettem fel):

Nemzetközi sorozat:

- A Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülészaka (134-136)
- A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet (137-139)
- A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi döntései, munkaokmányai, programja, ülései, informális ülései (143-156)
- A szakértők értekezletei, a külügyminiszter-helyettesek párizsi ülései, döntései, dokumentumai, munkaokmányai (157-166)
- A Külügyminiszterek Tanácsának new yorki ülésének jegyzőkönyvei, döntései, munkaokmányai, külügyminiszter-helyettesi ülései, a tanács ülésére vonatkozó francia diplomáciai táviratváltások, levelezések (167-176)
- European Advisory Commission (133)
- Angol-szovjet tárgyalások Moszkvában 1944 októberben (120)
- Jalta és Franciaország (121)
- Potsdam és Franciaország (126)
- A moszkvai külügyminiszteri értekezlet 1945 december (127)
- A Szovjetunió Balkán-politikája 1944 november-1946 december (33-35)
- A Szovjetunió és a szövetséges nagyhatalmak közötti viszony 1945 április-1946 december (44-46)

Európai sorozat:

Magyarország

- Magyar fegyverszünet és külpolitika 1946 januárig (13)
- Magyar külpolitika 1946 január-1949 június. Szovjet-magyar viszony. Magyar-jugoszláv kapcsolatok (25-26)
- A magyar béke előkészítése, ratifikációja, végrehajtása 1945 január-1949 június (22-23)
- Magyar-francia viszony. Honvédelem (1, 11-12)

Románia

- A magyar-román viszony 1944 október-1947 december. A kolozsvári francia konzul jelentései 1946 július-1947 december. (24-25)
- A román külpolitika 1944 szeptember-1946 december (21, 26)

- A román fegyverszünet és a békeelőkészítés 1944 szeptember, 1945 szeptember-1946 november (28-29)
- A román belpolitika (8-10)

Bulgária

- Külpolitika és békeelőkészítés (16-19)

Finnország

- Békeelőkészítés (14-15)

Az angol külügyminisztérium iratai, a brit kabinet, és miniszterelnökség dokumentumaival együtt teljes keresztmetszetét adják a Külügyminiszterek Tanácsa, a Magyarországgal szemben szövetséges politika, a magyar békefeltételek kialakítása történetének.

Értekezésem legfőbb forrásbázisa az angol külügyminisztérium általános politikai levelezése: *Public Record Office. Foreign Office. FO 371. General Correspondence. Political*, amit Londonban, Budapesten (a Párttörténeti Intézet Haraszi Éva által összeállított iratkötegeiben), s Szófiában (a Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete Levéltára Bulgáriára és a Balkánra vonatkozó angol microfiche anyagában) kutattam és dolgoztam fel.

Az angol diplomaták – Nagy-Britanniának a Három Nagy szövetségében elfoglalt helye miatt – minden Magyarországot és a magyar békeszerződést érintő kérdésben kitűnő tájékozottsággal rendelkeztek, elemzéseik mélysége, mintaszerű felkészültségük és a legkisebb lehetőséget is megragadó, akcióorientált külpolitikájuk alapján jelentősebb szerepet játszhattak volna a Duna-medence sorsának alakításában. A katonai és a gazdasági erő azonban nem állott arányban ismereteik mélységével, s ezért az angol diplomácia – az amerikaihoz alkalmazkodva – csupán követni tudta a Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásain a Szovjetunió és az Egyesült Államok küzdelmét. Churchill és Sztálin 1944 októberi megállapodása különben is megkötötte az angolok kezét. Nagy-Britannia mégis egyik alakítója lett a magyar békeszerződés feltételeinek. A területileg illetékes *Southern Department* (Jelzete: R és a béke előkészítéséért felelős *Reconstruction Department* (Jelzete: U), a kabinet és a miniszterelnök (PREM 3: Operational Papers of the Prime Minister's Office) iratai híven tükrözik, hogy az angol külpolitika a mielőbbi békekötés és a szovjet csapatok visszavonásának szorgalmazásával elsősorban a magyar függetlenség és szuverenitás helyreállítására törekedett. A magyar–román területi rendezés, valamint a magyar–csehszlovák viszály ügyében az összképet nem lehet kialakítani a Foreign Office iratainak ismerete nélkül. A béketárgyalások magyarországi háttérének megértéséhez segítséget nyújtanak a magyar politikai helyzetről küldött angol követi jelentések. A Foreign Office egyedülálló forrásértékű iratanyaga alapján a Külügyminiszterek

Tanácsa és a párizsi értekezlet magyar béketárgyalásainak minden lényeges mozanata rekonstruálható. Az átnézett igen nagy mennyiségű anyagból csak azokat ragadnám ki, amelyeket értekezésemben közvetlenül felhasználtam illetve idéztem:

(Zárójelben balra a „box”, jobbra a „file” – iratsomó számot tüntettem fel):
Reconstruction Department (Újjáépítési Főosztály) 1945-ös év:

50869-50870	Békeszerződések a „tengelycsatlós” államokkal	4557
50913-50922	A Külügyminiszterek Tanácsának létrehozása	5559
50966	A szövetséges csapatok visszavonása egyes európai államokból	10136

1946-os év:

57152-57160	Békeszerződések a „tengelycsatlós” államokká	169
-------------	--	-----

Ezen belül:

57153	Románia és Erdély	
57154	Gazdasági- és pénzügyi	
57155	Csehszlovák–magyar viszony	
57202-57209	A külügyminiszter-helyettesek értekezletei	264
57265-57283	A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi, első ülészsaka	
57366-57394	A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi, második ülészsaka	
57334-57365	A párizsi értekezlet	5698
57400-57414	A Külügyminiszterek Tanácsának new yorki ülészsaka	7509
57395	A szövetséges csapatok visszavonása a „volt ellenséges” országokból	6017

Southern Department (Déleurópai Főosztály)

1946-os év:

58965-58966	A Szövetséges Ellenőrző Bizottság	14
59002-59008	Politikai ügyek: Magyarország általános helyzete	256
59038-59043	A magyar békeszerződés összeállítása: a párizsi békekonferencia	2608
59053	A magyar miniszterelnök moszkvai látogatása	3408
59063	Szovjet–magyar kapcsolatok	6776
59064	A szlovákiai magyar kisebbség problematikája	7011
59069	Dunai gazdasági föderáció	8803
59064	Magyarország diplomáciai kapcsolatai helyreállításának problematikája olasz, bolgár és román viszonylatban	11154
59147	Az erdélyi határ kérdése	257

Az amerikai külügyminisztérium iratanyaga a washingtoni Országos Levéltárban található. (*National Archives. Diplomatic Branch*) A *General Records of the Department of State (Record Group 59)* rendszerezése az ún. „Decimal files system” szerint történt. Az Egyesült Államok a magyar jóvátétel, a szovjet csapatvisszavonás, a magyar–román határkérdés és a magyar–csehszlovák vita esetében fontos szerepet játszott, noha a döntő szó természetesen a Szovjetunióé volt. Egyes Magyarországra vonatkozó s az amerikai külpolitikát megvilágító anyagokba alkalmam nyílt betekintést nyerni. Értekezésem megírásánál ezeket a dokumentumokat, valamint a forráskiadványokat használtam az amerikai álláspont rekonstruálására. A következő sorozatokba nyílt alkalmam betekintést nyerni (zárójelben a sorozatszám):

A budapesti amerikai képviselőlet jelentései Magyarország belpolitikájáról (864400)

A csehszlovák–magyar lakosságcsere (760 F. 64)

A magyar–román viszony (764. 71)

Az amerikai gazdaság- és hitelpolitika Magyarország irányában (864. 51)

A szovjet gazdaságpolitika Magyarországon. Az amerikai külpolitika és a magyar gazdasági helyzet (864. 50)

A magyar békeelőkészítő tevékenység egyrészt tükröződik a döntéshozó nagyhatalmak külügyminisztériumainak eljuttatott magyar békeelőkészítő jegyzékekben, a párizsi magyar béke delegáció felszólalásaiban és írásos észrevételeiben, másrészt Budapesten, az *Új Magyar Központi Levéltárban* megtalálható a teljes eredeti iratanyag. 1986-tól a magyar békeelőkészítő diplomácia tevékenységét a *Külügyminisztérium Politikai és Békeelőkészítő Osztálya*, valamint az 1945-1946-os minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján tanulmányoztam. A békeelőkészítő osztály anyagának (88 doboz, jelzete: XIX-J-1-a) és a magyar béke delegáció dokumentumainak (31 doboz, jelzete: XIX-J-1-c) mennyisége már önmagában is mutatja, hogy alaptalan vád a magyar diplomácia felkészületlenségéről beszélni. A békeelőkészítő iratokat a magyar politikai és szellemi elit legkiválóbb szakértői igen magas színvonalon készítették el. A békeelőkészítő osztály anyagát azonban kellő forráskritikával lehet forgatni. Az eredeti iratösszefüggéseket ugyanis már 1946 novemberétől megbontották a Külügyminisztériumnak a békeelőkészítésben és a béke delegációban részt vevő tisztviselői, amikor a Külügyminisztérium azon okmányköteteteinek kiadását készítették elő, amelyek hivatva voltak bizonyítani, hogy minden tőlük telhetőt megtettek a magyar békefeltételek javításáért.

Az osztály anyaga ezután az Országos Levéltárba, majd végül az *Új Magyar Központi Levéltárba* került, s a többszöri – tematikus – átrendezés következtében a kronologikus sorrend felbomlott, a többi – így a Politikai – osztály összefüggő irataitól való elválasztás megtörtént, s mindezek következtében a dokumentumok áttekinthetősége és hasznosíthatósága csorbát szenvedett. Az 1945-1946-os kor-

szakban gyökerező oka is van annak, hogy a békeelőkészítő osztály iratait önmagukban, más vonatkozó okmányokkal való összevetés nélkül nem tanulmányozhatjuk. A Külügyminisztérium békeelőkészítésének vezetői, Gyöngyösi János külügyminiszter, Kertész István és a külföldi nem kommunista magyar követek ugyanis a magyarországi szovjet jelenlét, valamint a külügyminisztériumi kommunista befolyás és ellenőrzés miatt jelentéseikből, összefoglalóikból, s általában írásos megnyilvánulásaikból lényeges részeket hagytak ki, illetve fontos mozzanatokat, beszélgetéseket nem rögzítettek írásban. Ez egyértelműen kiderül Gyöngyösinek, Kertésznek s másoknak az angol és az amerikai diplomáttal folytatott beszélgetéseiről készült magyar, illetve az azonos tárgyú, angol–amerikai diplomáttal folytatott beszélgetéseiről készült magyar illetve az azonos tárgyú angol–amerikai feljegyzések összevetéséből. Kertész István utolsó könyvében számtalan olyan korabeli érdekes és fontos diplomáciai közlést említ, ami nem található a Külügyminisztérium Budapesten megmaradt irataiban.

A Külügyminisztérium politikai osztályának irataiból önállóan a magyar–román viszonyra vonatkozókat dolgoztam fel, s készítettem – később kiadandó – okmánygyűjteményeket. (A témába vágó I. kötet a magyar–román kapcsolatokat, a II. kötet a romániai magyar kisebbség helyzetét tekinti át 1944 végétől 1947 végéig.)

Az értekezésemben az osztály állagából leggyakrabban idézett részek a következők:

- I-4. A békekonferencia előkészítése, a delegáció összeállítása
- I-5. A miniszterelnök tájékoztatása a békeelőkészítés munkájáról
- IV-5-21 A felszabadulás utáni külpolitika és a békeszerződés
- IV-29-41 A Közép-európai országok bel- és külpolitikájára vonatkozó feljegyzések és tanulmányok.

Magyarország és a szomszédos államok kapcsolata

Ezen belül:

- IV. 42-45. Ausztria
- IV. 46-103. Csehszlovákia
- IV. 104-115. Jugoszlávia
- IV. 116-115. Románia
- IV. 174-183. A Szovjetunió és Magyarország kapcsolatai
- IV. 184. Bulgária
- IV. 185. Lengyelország
- IV. 186. Anglia
- IV. 187. Franciaország
- IV. 188-189. Egyesült Államok
- VI. 1. A békeelőkészítő osztály okmánykötetei

A magyar békeelőlegáció irataiból:

- II. 1-21. A magyar békeelőlegáció tevékenysége és a békeszerződés dokumentumai

Magyarország mellett Olaszország, Románia, Bulgária és Finnország is 1947 február 10-én írta alá a párizsi békeszerződést. A legyőzött államok külügyi levéltárai közül egyedül Szófiában tekinthetem át a bolgár békeelőkészítés és a párizsi delegáció iratait.

A Külügyminiszterek Tanácsa magyar béketárgyalásainak és a Magyarországra vonatkozó iratoknak levéltári állagához, illetve egyes fontos dokumentumokhoz nem juthattam volna hozzá Juhász Gyula, Vida István, Sipos Péter, Torda Endréne, Vájlók Sándorné, Jean Laloy, Paul Gradwohl, Tofik Iszlamov, Sztojan Pintev, a Külügyminisztérium és a Magyar Külügyi Intézet mindenkori vezetőinek, a budapesti, a szófiai, a párizsi, a londoni és a washingtoni levéltárak igazgatóinak és főlevéltárosainak megértő támogatása és segítsége nélkül, amelyért ezúton mondok köszönetet.

Forráskiadványok

Ehelyütt csak a téma feldolgozásához nélkülözhetetlen forráskiadványokat említtem. A Külügyminiszterek Tanácsa londoni, párizsi és new yorki ülészekainak amerikai jegyzőkönyveit és az azzal összefüggő iratokat, a Magyarországra vonatkozó nagyhatalmi viták, valamint a magyar–román, és a magyar–csehszlovák konfliktus fontosabb dokumentumait a *Foreign Relations of the United States* (Diplomatic papers Washington /FRUS/) kötetekben közölték. A FRUS pótolhatatlan, mivel az amerikai külügyi levéltárban való eligazodást is elősegíti rendszeres és a valóban fontos iratokat kiemelő válogatásaival. A sorozat megjelenése óta természetesen újabb állagok váltak hozzáférhetővé és a kötetek összeállítói ügyeltek arra, hogy az amerikai külpolitikáról a koherencia és a folyamatosság képét vetítsék elénk.

A párizsi értekezlet plenáris üléseinek jegyzőkönyveit, a bizottsági döntéseket, a módosító indítványokat, az ajánlásokat 7 „könyvben” a *Recueil des Documents de la Conférence de Paris* (Palais du Luxembourg 29 Juillet 15 octobre 1946) című korabeli francia sorozatban hozták nyilvánosságra, s válogatott dokumentumait az amerikai kormány is közölte: *Paris Peace Conference 1946 Selected Documents* (US Government Printing Office, Washinton D. C. 1947) címmel. A *Making the Peace Treaties 1941-1947 c.* amerikai (Department of State, Washington, D. C. February 1947), valamint a *Recueil de textes à l'usage des*

Conférences de la paix (Paris Imprimerie Nationale, 1946) francia összeállítás az európai békerendezés főbb dokumentumait tartalmazza.

The Foreign Office and the Kremlin British Documents on Angol-Soviet Relations 1941-1945 (Edited by Graham Ross, Cambridge, 1984) c. okmánygyűjtemény egyedülálló betekintést enged – a témánk szempontjából – a Potsdamtól a moszkvai értekezletig terjedő időszak angol-szovjet viszonyába.

A magyar békeelőkészítés dokumentumait a Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásait követően Kertész István vezetésével öt kötetbe rendezték *Hungary and the Conference of Paris* sorozattal, amit angolul, franciául, oroszul és magyarul készítettek el. 1947-ben ezek közül csak három jelent meg: az első (*Hungary's International Relations before the Conference of Paris*), amely a Külügyminiszterek Tanácsához intézett békeelőkészítő, magyar-román viszonyra vonatkozó és kisebbségvédelmi jegyzékeket tartalmazta; a második (azonos címmel) a magyar-csehszlovák viszonylatú békeelőkészítésre és a lakosságcsere-egyezményre vonatkozó dokumentumokat közölte; s a harmadik (*Hungary and the Conference of Paris*) a 200 ezer magyar transzferjét kezdeményező csehszlovák módosító indítvánnyal kapcsolatos iratokat hozta nyilvánosságra. Kertész István, – aki egyetemi-tudományos munkásságát a békeelőkészítés történeti helyének helyreállítására szentelte, s tulajdonképpen élete végéig folytatta az 1945-ben megkezdett békeelőkészítést – 1985-ben jelentette meg életműve megkoronázásaként a *The Last European Peace Conference, Paris 1946* című okmánygyűjteményét, (University Press of America, Lanham, 1985). Kertész az amerikai és a francia levéltárakból, valamint saját, a békeelőkészítő osztály iratait tartalmazó okmánytárából a legfontosabb dokumentumokat emelte ki, s ezért kötetei jól használhatók témánk feldolgozásához. A magyar békeelőkészítés iratai magyarul először a Vida István szerkesztésében megjelenés előtt álló okmánykötetben látnak napvilágot.

Az előtörténet megértéséhez alapvető a *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban* című diplomáciai okmánygyűjtemény. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula. (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978). A legfrissebb, az amerikai békeelőkészítés dokumentumait közlő kiadvány, *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról* címmel. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Romsics Ignác (Gödöllő, Typovent, 1992.) A magyar békeszerződés szövegét egy korabeli kiadvány (*A párizsi magyar békeszerződés és értelmezése*. Documenta Danubiana, Budapest 1947) hozta nyilvánosságra és Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982 c. szerződés-gyűjteménye* (Közgazdasági és Jogi, Gondolat Könyvkiadó, 1985) valamint Gerő András: *Sorsdöntések* (Göncöl Kiadó, Budapest, 1989) című műve publikálta.

Összefoglaló munkák

A Külügyminiszterek Tanácsának történetét J. F. Byrnes saját külügyministersége bemutatásával láttatja: Patricia Dawson Ward: *The Threat of Peace*. James F. Byrnes and the Council of Foreign Ministers, 1945-1946 (The Kent State University Press, 1981) című értekezése. A mű témájánál fogva az 1945-1946-os amerikai külpolitika feldolgozására összpontosít és kevés magyar vonatkozást tartalmaz.

A magyar béketárgyalásokat az ún. balkáni békeszerződések kialakításának összefüggéseibe helyezi:

Klara Leonyidovna Zsignya: *Podgotovka i Zaklucsenyije mirnih dogovorov sz Bolgarije, Vengrije i Ruminyiej poszle vtoroj mirovoj vojny* (Békeszerződések előkészítése és megkötése Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával a második világháború után) Nauka, Kisinyov, 1981. A szovjet-moldáv szerző sem jutott hozzá a szovjet külügyi iratokhoz, ezért tárgyilagos ismertetőjében az amerikai forráskiadványokra támaszkodott. (A könyvet a Külpolitika 1982/5. számában ismertetem.)

A magyar békeszerződés lényeges vonásai kialakulásának megismeréséhez nélkülözhetetlen Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988) című szintézise. A művet témánk feldolgozása során mintának, továbbgondolását feladatommak tekintetem. Az előtörténetet a szövetségesek közötti viszony összefüggéseibe helyezi és szemléletében példamutató Bruno Arcidiacono Le »précédent italien« et les origines de la guerre froide. Les alliés et l'occupation de l'Italie 1943-1944 (Bruylant, Bruxelles, 1984) című értekezése, amelynek magyar fordítása hozzájárulhatna Magyarországon a hidegháború eredetéről vallott bevett nézetek felülvizsgálatához.

Hatalmas forrásanyagra támaszkodik és a magyar békeelőkészítés történetének mindmáig legátfogóbb feldolgozását adja Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988) című szintézisében. Az értekezésben állandó hivatkozási alapot jelentő összefoglaló a magyar diplomácia tevékenységét sokoldalúan elemzi és a magyar belpolitika összefüggéseibe helyezi, emellett pontos képet ad a magyar politikai pártok békeelőkészítő tevékenységéről, a békecélokról folytatott vitákról. A Külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenységében és a párizsi magyar békedelegációban kulcsszerepet játszó Kertész István összefoglaló munkának és emlékiratnak egyaránt tekinthető utolsó műve (Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West, Hungary and the Illusions of Peacemaking* Notre Dame University Press 1984) több évtized távlatából visszatekintve és a döntéshozó nagyhatalmak magyar békefeltételekre vonatkozó titkos diplomáciai iratainak feltárásával összegzi a magyar békeszerződés kialakulásának történetét. Kertész alapmunkája őszinte és tárgyilagos hangvételű, a történeti tények valósághű rekonstrukciójára törekszik,

az utólagos önigazolás szándékát csak a drámai feszültséggel telített magyar–csehszlovák tárgyalások ismertetésénél fedezhetjük fel. Kertész igen közeli viszonyban állt a magyar békeszerződésért felelős amerikai szakértőkkel, de a Külügyminiszterek Tanácsának londoni Erdély-vitájáról szóló jegyzőkönyvek nem jutottak el hozzá. Kertész István életművének magyar nyelvű bemutatása és a magyar békeelőkészítés történelmi szerepének elismerése még várat magára.

A magyar belpolitikai hátteret az alábbi könyvek mutatják be: *Balogh Sándor*: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947 (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975), *Vida István*: A Független Kisgazdapárt politikája 1945-1947 (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976) *Vida István*: Koalíció és pártharcok 1944-1948 (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986); *Izsák Lajos*: A koalíció évei Magyarországon 1944-1948 (Kozmosz, Budapest, 1986). A magyar békeszerződéssel párhuzamosan megkötött román békeszerződésről *St. Lache-Gh. Tutui*: Romania si Conferinta de pace de la Paris din 1946 (Dacia, Cluj-Napoca, 1978) közöl, a hely és a kor szellemét tükröző összefoglalót, amelynek tényanyaga viszont jól használható. A finn béketárgyalások kiváló feldolgozása *Tuomo Polvinen*: Between East and West. Finland in International Politics 1944-1947 (Minnesota, 1986) című műve. Az olasz békeszerződés megalkotásának történetét *Ilaria Poggiolini* összefoglaló munkája mutatja be.

Hivatalos történetek, feldolgozások, emlékiratok

Az értekezés megírásához használt könyvtári irodalomból csak az egyes témákhoz illeszkedő legfontosabb műveket, tanulmányokat említtem.

Az angol külpolitika hivatalos történetét *Sir Llewellyn Woodward*: British Foreign Policy in the Second World War. Volume III: (London, 1971, Her Majesty's Stationary Office) című művében találhatjuk meg.

A békerendezést angol szemszögből egy korai munka mutatja be: *F. A. Voigt*: Pax Britannica (London, Constable & Co Ltd., 1949). Ezt *Sir John Wheeler-Bennett-Anthony Nicholls*: The Political Settlement after the Second World War (Macmillan 1970) című művével kiegészítve általános képet alkothatunk az angol békekonceptióról, a békeszerződéstervezetek kidolgozását vezérlő elvek kialakításáról. *R. R. Betts*: Central and South East Europe (London & New York Royal Institute of International Affairs, 1949) című műve korabeli összefoglaló az angol külpolitika közép- és délkelet-európai törekvéseiről.

A témánkhoz tartozó szovjet külpolitika kitűnő elemzése *Vojtec Maštyn* munkája: Russia's Road to the Cold War. Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945 (Columbia University Press/New York, 1968). A Külügyminiszterek Tanácsában követett szovjet tárgyalási taktikáról meggyőző ké-

pet rajzol a „Negotiating with the Russians” című tanulmánykötet. (Kiadó: Raymond Dennett and Joseph Johnson, World Peace Foundation, 1950).

Az amerikai külpolitikát elemző tengernyi irodalomból témánk szempontjából kiemelkedő *Geir Lundestadé*, a: The American Non-Policy Towards Eastern Europe 1943-1947 Universalism in an Area not of Essential Interest to the United States (Universitetsforlaget Tromsø – Oslo – Bergen, 1975). Az amerikai békeelőkészítésben magyar szempontból fontos szerepet betöltő, a magyar–román területi tanulmányokat készítő *John C. Campbell*: The United States in World Affairs 1945-1947 (New York and London, Harper & Brothers, 1947) című művében foglalta össze közvetlenül a béketárgyalások után a Külügyminiszterek Tanácsának ülészakain játszott amerikai szerepet. *John Lukacs*: 1945: Year Zero című munkája a közép- és délkelet-európai térség hatalmi realitásainak mély ismeretéről tanúskodik. Az amerikai külpolitikának a hidegháborúk genezisében betöltött szerepéről írt művek közül a következő munkákat emelem ki: *Lloyd C. Gardner*: Architects of Illusion, Men and Ideas in American Foreign Policy 1941-1949 (Chicago, Quadrangle Books, 1970); *Daniel Yergin*: Shattered peace (Houghton Mifflin, Boston, 1977); *John Lewis Gaddis*: The United States and the origins of the Cold War 1941-1947 (New York and London, 1972); *J. L. Gaddis*: Strategies of Containment, A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy (New York Oxford, 1982); *Gabriel Kolko*: The Politics of War, Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943-1945 (Weidenfeld and Nicolson, 1968); *Bennett Kovrig*: The Myth of Liberation, East-Central Europe in U. S. Diplomacy and Politics since 1941 (Baltimore and London, 1973); *Lynn Ethridge Davies*: The Cold War Begins: Soviet-American Conflict over Eastern Europe (Princeton N. J., Princeton University Press, 1974). Az amerikai külpolitikának az érdekszférákat elfogadó felfogásáról friss szemléletű tanulmányok vannak a korszak ismeretéhez nélkülözhetetlen forrásokat közlő *Diplomatic History* című folyóiratban. Témánk szempontjából az alábbi két tanulmány bizonyult különösen hasznosnak: *Eduard Mark*: Charles E. Bohlen and the Acceptable Limits of Soviet Hegemony in Eastern Europe: A Memorandum of 18 October 1945 (Diplomatic History Spring 1979, Vol. 3. No. 2), valamint *Robert L. Messer*: Paths not Taken: The United States Department of State and Alternatives to Containment, 1945-1946 (Diplomatic History, Fall, 1977). A szövetségesek közötti viszony élesen kritikus elemzése *Annie Lacroix Riz*: Le Choix de Marianne. Les relations franco-américaines 1944-1948 (Messidor/Éditions sociales, 1985) című értekezése.

A Három Nagy közötti viszony angol diplomáciai források alapján történt feldolgozását megtalálhatjuk a *Western Security: The Formative Years, European and Atlantic Defence 1947-1953*, (kiadta: Olav Riste Universitetsforlaget Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø) című tanulmánykötetében. Az európai szövetséges csapatok visszavonását döntően befolyásoló német és osztrák kérdésnek a

nagy hatalmak közötti vitákban betöltött szerepéről nélkülözhetetlen *W. W. Rostow: The Division of Europe after World War II: 1946* (University of Texas Press, Austin, 1981) és *Audrey Kurth Cronin: Great Power Politics and the Struggle Over Austria, 1945-1955* (Ithaca and London, 1986) című munkájának ismerete. Az Olaszországgal szembeni szövetséges politika első monografikus feldolgozása *Norman Kogan: Italy and the Allies* (Westport, Connecticut 1956) című műve. A szövetséges nagy hatalmak balkáni politikájának és az érdekszféra felosztásnak teljesen új értelmezését adja *Bruno Arcidiacono: L'Europe balkanique entre guerre et paix: relations interalliées et partage en sphère* (Relations internationales, n° 47, automne 1986, pp. 345-364.) című tanulmánya.

A szövetséges nagy hatalmak Romániára vonatkozó konfliktusát az amerikai és az angol titkos diplomáciai iratok alapján dolgozta fel *Dr. Paul D. Quinlan: British and American Policies toward Romania: 1938-1947* (Los Angeles, 1977) című értekezése. A hidegháború kialakulásában rendkívül fontos szerepet játszott a nagy hatalmak vitája Bulgáriáról. Ezt a történetet amerikai források alapján mutatja be *Michael M. Boll: The Cold War in the Balkans* (Kentucky, 1984) című munkája. A román békeszerződésre vonatkozó első kiadványt *Suzanne Bastid* jelentette meg *Le Traité de Paix avec La Roumanie du 10 Février 1947* (Paris Éditions A. Pedone, 1954) címmel.

Az angol visszaemlékezések közül témánk szempontjából a legfontosabb a *The Memoirs of Lord Gladwyn* (Weidenfeld and Nicolson, 1972), amely a béketárgyalásokért felelős angol külügyi főtisztviselő írása. A külügyminiszter titkáranak memoárja *Piers Dixon: Double Diploma. The life of Sir Pierson Dixon* (Hutchinson of London, 1968) című könyve, amely a Külügyminiszterek Tanácsa tárgyalásainak légköréről, az angol döntések előkészítéséről érdekesítő képet. A Külügyminiszterek Tanácsának egyik megalkotója és a tárgyalások főszereplője *James F. Byrnes: Speaking Frankly* (New York, Harper, 1947) című emlékiratában öngazolási szándéktól telített, de a téma feldolgozása szempontjából rendkívül fontos leírását adja a háború utáni szovjet-amerikai konfliktusnak. Az amerikai külügyminiszter helyettese visszaemlékezésében az elnök és J. F. Byrnes viszonyára, az amerikai külpolitikai döntéshozatalra vonatkozóan nyújt érdekes adalékokat (*Dean Acheson: Present at the Creation New York, Signet, 1970*).

A magyar miniszterelnök közvetlenül az események után az Egyesült Államokban jelentette meg emlékiratait: *Ferenc Nagy. The Struggle behind the Iron Curtain* (New York, MacMilan, 1948) címmel. A Külügyminisztérium békeelőkészítő osztályának vezetője első visszaemlékezését 1953-ban, az Egyesült Államokban adta ki (*Stephen D. Kertész: Diplomacy in Whirlpool University of Notre Dame Press, 1953*). Nem tartozik az emlékiratok műfajába, de a nem hivatalos magyar békeelőkészítés egyedülálló forrása *Teleki Géza* kétkötetes mű-

ve: *The Hungarian Nation's proposals and basic principles in regard to the peace treaty* (Budapest, 1946.)

A magyar fegyverszünet monografikus feldolgozása: *Korom Mihály: Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet (1944-1945)* (Budapest, Akadémia Könyvkiadó, 1981) című munkája. A magyar-amerikai kapcsolatok egyik első magyar feldolgozása *Várkonyi Péter: Magyar-amerikai kapcsolatok 1945-1948* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971) című műve. Erre a témára kitér *Romsics Ignác: A State Department és Magyarország 1942-1947* (Valóság 1991/11.) című tanulmánya is, bár elsődleges forrásanyaga 1944-1945 fordulójáig terjed. A háború utáni demokratikus magyar átmenet érdekes megközelítést adja *Charles Gati: The Democratic Interlude in Post-War Hungary 1944-1947* című írása. A Magyarországgal szembeni angol-amerikai politikát vázolja fel *Stanley Martin Max: The Anglo-American Response to the Sovietization of Hungary, 1945-1948*. (London, 1980) című értekezése.

A magyar-román határrendezést dolgozza fel írásában *Kertész István* (Transylvania. The Roots of Ethnic Conflict. The Kent State University Press, 1983). A magyar-román viszony tanulmányozásához fontos *Csatári Dániel: Forgószélben* (Akadémiai Könyvkiadó, 1969) című értekezésének, és *Lipcsey Ildikó: A Román Kommunista Párt szövetségi politikája és a Magyar Népi Szövetség 1944-1948*, című disszertációjának ismerete.

A szlovákiai magyarok lakosságcseréjének és kitelepítésének átfogó feldolgozását *Balogh Sándor* tanulmányai jelentik. Az amerikai diplomácia magatartását e kérdésben *Vida István* értékes írásából ismerhetjük meg: *American Diplomacy and the Hungarian Minority in Czechoslovakia 1945-1947 in: Finns and Hungarians between East and West* (SHS/Helsinki, 1989). A magyar kisebbséggel szembeni csehszlovák politikát *Janics Kálmán: Czechoslovak Policy and the Hungarian Minority 1945-1948* (New York, 1982) című munkája mutatja be. *Fehér István* könyve: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950* (Akadémia Kiadó, 1980) sok adalékot nyújt a magyar történelem e szomorú epizódjáról. A magyar külpolitika fontos metszeteiről közöl angol és amerikai forrásokat és jól hasznosítható elemzéseket *Vida István* munkája, az *Iratok a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez* (1985). *Sipos Péter és Vida István* angol és amerikai iratok alapján mutatja be az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet-magyar gazdasági egyezmény nyugati fogadtatását a *Külpolitika* 1985/4. számában. A szerzők közlik a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolatfelvételre vonatkozó iratokat is. A magyar békeelőkészítő propagandát *Békés Csaba*, a Honvédelmi Minisztérium békeelőkészítő tevékenységét *Okvát Imre* dolgozta fel.

A szóbeli visszaemlékezők közül megemlítem *Borsody Istvánt, Gyöngyössi Istvánt, Jócsik Lajost, Kárász Artúrt, Ravasz Károlyt, Szegedy-Maszácz Aladárt, Vájlok Sándort, Wagner Ferencet*. De Gaulle Sztálinnal folytatott tárgyalásain

Jean Laloy tolmácsolt, aki a francia külügyminisztérium közép- és délkelet-európai békeelőkészítő tevékenységében is részt vett, arról fontos adalékokkal szolgált.

Saját publikációm közül az értekezés megírásánál a következőkre támaszkodtam: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (Külpolitika, 1985/4.), A berlini (potsdami) értekezlet és az európai béke (Külpolitika, 1987/5.), A Kisebbségi Kódex (Külpolitika 1989/2.). Angolul megjelent Shaping Postwar Europe European Unity and disunity 1945-1957 kiadta: Peter M. R. Stirk and David Willis (Pinter, London, 1992) c. tanulmánykötetben; The military clauses of the Paris Peace treaties with Roumania, Bulgaria and Hungary (New York, 1992), az UNIDIR „From Versailles to Baghdad: Post-War Armement Control of Defeated States” c. tanulmánykötetben. A német jóvátételről írt részhez a Németországgal szemben fennálló magyar követelések című okmánygyűjtemény bevezető tanulmányát használtam fel. (Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 1987). A magyar-román területi rendezést a Sebestyén misszió című kétrészes tanulmányban mutattam be a Világtörténet, 1987/3 és 1988/2 számaiban.

1945. ÉVI V. TÖRVÉNY

Magyarország 1945. évi január hó

16. számú törvényéről

FÜGGELÉK

1. § Magyarország államát képezik a Szovjet Köztársaság szövetségi tagjaként, Nagy-Britannia és Írország közötti Egyesült Királysággal és az Amerikai Egyesült Államokkal kötött 1945. évi január hó 26. napján kötött fegyverszüneti egyezmény alapján, és egyben a magyar állam alkotásának feltételei.

2. § A fegyverszüneti egyezmények és a fegyverszüneti egyezmények és magyar szövetségi tagjaként.

(Eredet: magyar nyelvű)

Fegyverszüneti egyezmények

Magyarország államát képezik a Szovjet Köztársaság szövetségi tagjaként, Nagy-Britannia és Írország közötti Egyesült Királysággal és az Amerikai Egyesült Államokkal kötött 1945. évi január hó 26. napján kötött fegyverszüneti egyezmény alapján, és egyben a magyar állam alkotásának feltételei.

Magyarország államát képezik a Szovjet Köztársaság szövetségi tagjaként, Nagy-Britannia és Írország közötti Egyesült Királysággal és az Amerikai Egyesült Államokkal kötött 1945. évi január hó 26. napján kötött fegyverszüneti egyezmény alapján, és egyben a magyar állam alkotásának feltételei.

1945. ÉVI V. TÖRVÉNY

a Moszkvában az 1945. évi január hó
20. napján kötött fegyverszüneti
egyezmény becikkelyezéséről

1. § Magyarország által a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával és az Amerikai Egyesült Államokkal Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény függelékével együtt a magyar állam törvényei közé iktattatik.

2. § A fegyverszüneti egyezménynek és függelékének eredeti orosz, angol és magyar szövege a következő:

(Eredeti magyar szöveg)

Fegyverszüneti egyezmény

melyet egyrészt a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok, másrészt Magyarország kötöttek meg:

Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja – beismerve azt a tényt, hogy Magyarország a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi Egyesült Nemzet ellen viselt háborút elvesztette – elfogadja a fent említett Három Hatalom Kormányainak fegyverszüneti feltételeit, melyeket azok, úgy a maguk, mint a Magyarországgal háborús viszonyban levő Egyesült Nemzetek nevében közöltek.

A fent ismertettek alapján, egyrészt a Szövetséges (Szovjet) Főparancs-

nokság képviselője Vorosilov K. E. a Szovjetunió marsallja, aki a Magyarországgal háborús viszonyban levő összes Egyesült Nemzetek nevében eljáró Szovjetunió, Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kormányaitól megfelelő meghatalmazást nyert, – másrészt Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának megfelelő meghatalmazással rendelkező képviselői: Gyöngyösi János külügyminiszter úr, Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter úr és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár úr aláírták a következő feltételeket:

1.

a) Magyarország megszüntette a Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzet – közte a Csehszlovákia ellen viselt háborút, Németországgal fennállott minden viszonyát megszakította és hadat üzent Németországnak.

b) Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy lefegyverzi a Magyarország területén lévő német fegyveres erőket és hadifoglyokként átadja azokat.

Magyarország kormánya arra is kötelezi magát, hogy internálja a német állampolgárokat.

c) Magyarország Kormánya kötelezi magát olyan szárazföldi, tengeri és légi erők fenntartására és rendelkezésre bocsátására, melyek a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg főparancsnokság fővezetése alatti szolgálatra rendeltethetnek. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki. Ezek az erők a Szövetségesek területén nem használhatók fel, csak az érdekelt Szövetséges Kormány előzetes beleegyezésével.

d) A Németország elleni hadműveletek beszüntetésével a magyar fegyveres erők leszerelendők és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete alatt békeállományba helyezendők. (Lásd az 1. pontra vonatkozó függelék.)

2.

Magyarország kötelezte magát, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé, továbbá hatályon kívül helyez minden olyan törvényhozási és közigazgatási szabályt, amely az annekszióra, vagy pedig csehszlovák, jugoszláv és román területek Magyarországhoz csatolására vonatkozik.

3.

Magyarország Kormánya és Hadsereg főparancsnoksága biztosítja a Szovjet csapatok és más Szövetséges csapatok számára a szabad mozgási lehetőséget magyar területen, bármilyen irányban, ha ezt a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság véleménye szerint a katonai helyzet megkívánja; emellett Magyarország Kormánya és Főparancsnoksága a csapatszállításokat minden rendelkezésére álló közlekedési eszközzel, a saját költségére fogja elősegíteni, szárazon, vízen és levegőben. (Lásd a 3. pontra vonatkozó függelék.)

4.

Magyarország Kormánya haladéktalanul szabadon bocsátja az összes szövetséges hadifoglyokat és internáltakat. Magyarország Kormánya, további utasításig saját költségére, elegendő élelemmel, ruházattal, orvosi segítséggel, tisztálkodási eszközökkel és szerekkel látja el az összes szövetséges

hadifoglyokat, internáltakat, áttelepített és menekült személyeket, köztük Csehszlovákia és Jugoszlávia polgárait is. Szállítási eszközökről is gondoskodik, hogy e személyek bármelyike visszatérhessen országába.

5.

Magyarország Kormánya, állampolgárságukra és nemzetiségükre való tekintet nélkül haladéktalanul szabadon bocsátja mindazokat a személyeket, akik az Egyesült Nemzetek javára kifejtett tevékenységükkel kapcsolatban, vagy az Egyesült Nemzetek ügye iránt nyilvánított rokonszenvük miatt, vagy faji származásuk, vagy pedig vallásos meggyőződésük következtében őrizetben vannak és hatályon kívül helyez minden sérelmes törvényt és minden abból származó korlátozást.

Magyarország Kormánya minden szükséges intézkedést megtesz annak a biztosítására, hogy a magyar területen lévő összes áttelepített személyek, vagy menekültek – ideértve a zsidókat és a hontalanokat is – legalább olyan védelemben részesüljenek és biztonságban legyenek, mint saját polgárai.

6. Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által megállapított határidőben, teljes épségben visszaszolgáltatja a Szovjetunióknak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek, mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gyárak és üzemek fel-

szerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, múzeális értékeket és minden egyéb vagyont, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére szállítottak.

7.

Magyarország Kormánya és Főparancsnoksága kötelezettséget vállal, hogy hadizsákmányként a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsát minden Magyarország területén lévő német katonai tulajdont – beleértve a német flotta hajóit is.

8.

Magyarország Kormánya és Főparancsnoksága, kötelezettséget vállal, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság beleegyezése nélkül nem engedi meg semmiféle vagyont (beleértve az értékeket és valutát is) kivitelét, vagy kisajátítását, amely Németország, vagy polgárainak tulajdonát, vagy Németország és az általa megszállt országok területén élő személyek tulajdonát képezi. Ezt a vagyont a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által előírt módon fogják megőrizni.

9.

Magyarország Kormánya és Főparancsnoksága kötelezi magát, hogy átadja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak mindazokat a Magyarország dunai kikötőiben lévő hajókat, melyek az Egyesült Nemzetek tulajdonát képezik vagy képezték, füg-

getlenül attól, ki rendelkezik jelenleg ezekkel a hajókkal, – abból a célból, hogy a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság ezeket a hajókat a Szövetségesek közös érdekében a háború idején, Németország ellen felhasználhasa. Ezeket a hajókat a háború után visszaadják tulajdonosaiknak.

A Magyar Kormány teljes anyagi felelősséget visel a fentebb felsorolt vagyontárgyak mindennemű megrongálásáért, vagy megsemmisítéséért, egészen azok átadásáig a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak.

10.

A magyarországi és külföldi vizeken tartózkodó magyar kereskedelmi hajók a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság hadműveleti ellenőrzése alatt fognak állani, a Szövetségesek közös érdekében való felhasználás céljából.

11.

A Magyar Kormány köteles rendszeresen magyar valutában pénzüsségeket kifizetni és árukat (üzemanyagot, élelmiszert stb.), eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, melyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges Államok ama misszióinak és képviselőinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állanak, – szükségük lehet.

A Magyar Kormányának szükség esetén biztosítania kell az ipari és szállítási vállalatok, a posta, távíró, távbeszélő és rádió, az erőművek, a közüzemi

vállalatok és berendezések, a fűtőanyag és egyéb anyagraktárak felhasználását és munkájuk szabályozását, azoknak az utasításoknak megfelelően, melyeket a fegyverszünet idején a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ad ki. (Lásd a 11. pontra vonatkozó függelék.)

12.

Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetunióknak, Csehszlovákiáknak és Jugoszláviáknak okozott hadműveleteivel és ez országok területének megszállásával, – Magyarország megtéríti a Szovjetunióknak, Csehszlovákiáknak és Jugoszláviáknak. Emellett tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak, – a felek abban állapodnak meg, hogy Magyarország az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapítatik meg, melyet 6 év folyamán törleszt le áruban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban stb.). A kártérítés összegéből 200 millió amerikai dollár a Szovjetuniót illeti meg, a Csehszlovákiáknak és Jugoszláviáknak járó kártérítés összege pedig 100 millió amerikai dollár.

Magyarország megtéríti a károkat és veszteségeket, melyeket a háború más szövetséges államoknak és azok polgárainak okozott. A kártérítés mérete később nyer megállapítást. (Lásd a 12. pontra vonatkozó függelék.)

13.

Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy magyar területen, az Egyesült Nemzetek és azok polgárainak összes törvényes jogait és érdekeit illetően, a háború előtti helyzetet állítja vissza és teljes épségben visszaszolgáltatja azok tulajdonát.

14.

Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett.

15.

Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul felosztatja a magyar területen lévő összes hitlerbarát, vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű, szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak és a jövőben nem tűri meg ilyen szervezetek fennállását.

16.

Időszakos vagy egyéb irodalmi termékek kiadása, behozatala és terjesztése Magyarországon, színielőadások rendezése, mozgóképek bemutatása, a rádióállomások, a posta, a távíró, a távbeszélő működése, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal való megegyezés alapján történik. (Lásd a 16. pontra vonatkozó függelék.)

17.

A magyar polgári közigazgatás visszaállítatik Magyarországnak mindazon területén, amely az arcvonaltól nem kevesebb, mint 50-100 kilométerre (a helyi viszonyoktól függően) fekszik, emellett a magyar közigazgatási szervek kötelezik magukat, hogy a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtják a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság instrukcióit és utasításait, amelyeket a jelen fegyverszüneti feltételek teljesítésének biztosítása céljából adnak ki.

18.

A fegyverszünet egész időtartamra Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a fegyverszünet hatályba lépésétől a Németország ellen folytatott hadműveletek befejezéséig terjedő időben, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság fővezetése alatt fog állani. (Lásd a 18. pontra vonatkozó függelék.)

19.

A bécsi döntőbíróóság 1938. november 2-án kelt határozatait és az 1940. augusztus 30-iki Bécsi Döntés ezennel érvénytelennek nyilvánítatnak.

20.

A jelen feltételek, aláírásuk pillanatában hatályba lépnek. Kiállított Moszkvában 1945. január 20-án, egy példányban, orosz, angol és magyar nyelven, amelyet megőrzésre a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok kormányának adnak át,

megjegyezve, hogy az orosz és angol szöveg tekintetük autentikusnak. Jelen egyezmény hitelesített másolatát mellékleteivel a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok kormánya át fogja adni mindazoknak a kormányoknak, amelyek nevében ez az egyezmény aláíratik.

(Aláírások)

Függelék

„A fegyverszüneti egyezményhez, melyet egyrésztől a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és Észak-Irország, az Amerikai Egyesült Államok, másrésztől Magyarország kötöttek meg” és írtak alá Moszkvában, 1945. január 20-án

A) Függelék az 1. ponthoz

A Magyar Katonai Parancsnokság átad a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak – az utóbbi által megjelölt határidőn belül – minden rendelkezésére álló adatot a német fegyveres erőkről, a német katonai parancsnokságnak a Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzetek ellen irányuló hadműveleteire vonatkozó terveit, valamint a német fegyveres erők haditevékenységét illető vázlatokat és térképeket és minden hadműveleti okmányt. Az egyezmény 1. pontjában előírt intézkedések a magyar területen lévő német állampolgárok internálására vonatkozólag, nem terjednek ki Németország zsidó nemzetiségű polgáira.

B) Függelék a 3. ponthoz

A Magyar Kormányának és Főparancsnokságnak az egyezmény 3. pontjában említett közreműködése a következőképpen értendő: A Magyar Kormány és Főparancsnokság, – a fegyverszünet idején, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátja, – annak belátása szerint való felhasználás céljából mindazokat a magyar katonai, aviációs és folyami – katonai berendezéseket és építményeket, kikötőket, kaszárnyákat, raktárakat, repülőtereket, távirót, távbeszélőt és rádiót, meteorológiai állomásokat, melyekre katonai szempontból szüksége lehet. Mindezeket felhasználás céljából, üzemképes állapotban és megfelelő személyzettel bocsátja rendelkezésére.

C) Függelék a 11. ponthoz

A Magyar Kormány kivonja a forgalomból és beváltja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által megállapított időben és feltételek mellett, mindazt a valutát, melyet a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság magyar területen forgalomba hozott s ezt a forgalomból kivont valutát, ellenszolgáltatás nélkül átadja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak. A Magyar Kormány, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság beleegyezése nélkül, nem engedi meg a külföldi vagy belföldi magyar követelések és javak átadását idegen államoknak, vagy idegen állampolgároknak.

D) Függelék a 12. ponthoz

Azoknak az áruknak részletes jegyzékét és az árúnevek megnevezését, melyeket Magyarország a Szovjetunió, Csehszlovákiának és Jugoszláviának, az egyezmény 12., pontja értelmében fog szállítani, valamint a szállítások megállapított időpontját évek szerint, az érdekelt kormányok külön egyezményei fogják meghatározni. Ezeket a szállításokat az 1938-ban érvényes árak alapján fogják teljesíteni, felemelve az ipari berendezések árát 15 százalékkal, a többi árukét pedig 10 százalékkal. Az egyezmény 12. pontjában megjelölt kártérítés kifizetésének elszámolási alapját az amerikai dollárnak az egyezmény aláírása napján érvényes aranyparitása képezi, vagyis egy uncia arany értéke 35 dollár.

Az egyezmény 12. pontjával kapcsolatban magától értetődik, hogy a Magyar Kormány azonnal élelmiszereket és egyéb közszükségleti cikkeket bocsát rendelkezésre, amelyek a magyar agresszió folytán károsult csehszlovák és jugoszláv területek helyreállításához és ezen területek lakosságának megsegítéséhez szükségesek. Ezeknek a szállításoknak méreteit a három kormány közötti egyezmény fogja meghatározni és ezek a szállítások ama kártérítés részeként tekintetnek, mely Magyarországot a Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott veszteségekért és károkért terheli.

E) Függelék a 16. ponthoz

A Magyar Kormány kötelezi magát, hogy a Magyarországon lévő külföldi követségek, missziók és konzulátusok rádióösszeköttetése, táviró útján történő és postai levelezése, rejtjeles levelezése, a futárszolgálat, valamint a távbeszélő útján való összeköttetés a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által meghatározott módon fog történni.

F) Függelék a 18. ponthoz

A fegyverszüneti egyezmény 18. pontjának megfelelően létesítendő Szövetséges Ellenőrző Bizottság feladata a fegyverszüneti feltételek pontos teljesítésének ellenőrzése. A Magyar Kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden a fegyverszüneti egyezményből következő utasítását teljesíteni.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön szerveket, vagy szekciókat létesít és feladatuknak megfelelő különböző funkciók teljesítésével bízza meg azokat. Ezenkívül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tisztjeit Magyarország különböző részeire is kirendelheti.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság tartózkodási helye Budapest lesz.

Moszkva, 1945. január 20-án.

3. § A fegyverszüneti egyezmény az 1945. évi január hó 20. napján hatályba lépett.

4. § A fegyverszüneti egyezmény végrehajtása tárgyában továbbra is az ideiglenes nemzeti kormány vagy felhatalmazás alapján az illetékes miniszterek intézkednek.

5. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba.

1947. ÉVI XVIII. TÖRVÉNY

a Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában

1. § A Magyar Köztársaság által a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével, Nagybritannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával, az Amerikai Egyesült Államokkal, Ausztráliával, a Fehérorosz Szocialista Szovjet Köztársasággal, Kanadával, Csehszlovákiával, Indiával, Újzéländdal, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasággal, a Délafrikai

Unióval és a Jugoszláv Szövetséges Népköztársasággal Párisban 1947. évi február hó 10. napján kötött békeszerződés a hozzátartozó mellékletekkel együtt az ország törvényei közé iktattatik.

2. § A békeszerződés és a hozzátartozó mellékletei eredeti orosz és eredeti angol szövege és hivatalos magyar fordítása a következő:

(Hivatalos magyar fordítás:)

A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, Nagybritannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, a Fehérorosz Szocialista Szovjet Köztársaság, Kanada, Csehszlovákia, India, Újzéländ, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság, a Délafrikai Unió és a Jugoszláv Szövetséges Népköztársaság, mint azok az Államok, amelyek Magyarországgal háborúban állanak s az európai ellenséges államok ellen jelentős katonai erőkkel cselekvőleg folytattak háborút, a továbbiakban: „Szövetséges és Társult Hatalmak”-nak nevezve, egyrésztől, és Magyarország másrésztől; tekintettel arra, hogy Magyarország, miután a hitleri Németország szövetségesévé vált és annak oldalán részt vett a Szocialista Szovjet

Köztársaságok Uniója, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és más Egyesült Nemzetek ellen folytatott háborúban, e háborúért a felelősség ráeső részét viseli; tekintettel azonban arra, hogy Magyarország 1944. évi december hó 28-án megszakította kapcsolatait Németországgal, Németországnak háborút üzent és 1945. évi január hó 20-án fegyverszünetet kötött a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kormányaival, amelyek a Magyarországgal háborúban állott összes Egyesült Nemzetek nevében jártak el; és tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyarország békeszerződést kívánnak kötni, amely az igazságosság elveihez alkalmazkodva

rendezni fogja a fentemlített események következményeként még fennálló kérdéseket és alapja lesz a közöttük való baráti kapcsolatoknak, lehetővé téve ezzel a Szövetséges és Társult Hatalmak számára, hogy támogassák Magyarországnak arra irányuló kérelmét, hogy az Egyesült Nemzetek tagjává legyen és az Egyesült Nemzetek irányítása mellett kötött bármely egyez-

ményhez is csatlakozzék; ennél fogva megállapodtak abban, hogy kijelentik a hadiállapot megszűnését és e célból a jelen Békeszerződést megkötik s ehhez képest kijelölték az alulírott meghatalmazottakat, akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik bemutatása után a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

I. RÉSZ

Magyarország határai

1. Cikk

1. Magyarország határai Ausztriával és Jugoszláviával ugyanazok maradnak, mint amelyek 1938. évi január hó 1-én voltak.

2. Az 1940. évi augusztus hó 30-án kelt bécsi választott bírósági határozat rendelkezései semmiséknek és érvényteleneknek jelentetnek ki. Magyarország és Románia között az 1938. évi január hó 1-én fennállott határ ezzel visszaállítatik.

3. A Magyarország és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója közötti határ, attól a ponttól kezdve, amely közös e két Állam és Románia határai között, addig a pontig, amely közös e két Állam és Csehszlovákia határai között, a Magyarország és Csehszlovákia közötti előbbi határvonalban állítatik meg, úgy amint az 1938. évi január hó 1-én fennállott.

4. a) Az 1938. évi november hó 2-án kelt bécsi választott bírósági határozat rendelkezései semmiséknek és érvényteleneknek jelentetnek ki.

b) A Magyarország és Csehszlovákia közötti határ, attól a ponttól kezdve, amely közös e két Állam és Ausztria határai között, addig a pontig, amely közös e két Állam és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniójának határai között, ezzel visszaállítatik, úgy mint az 1938. évi január hó 1-én fennállott, kivéve mégis a következő alpont rendelkezéseiből folyó módosítást.

c) Magyarország átengedi Csehszlovákiának Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun községeket a jelen Szerződéshez 1/A alatt csatolt térképen megjelölt kataszteri területekkel együtt. Ennek folytán a csehszlovák határ ezen a szakaszon a következőképpen állapítatik meg: attól a ponttól kezdve, amely Ausztriának, Magyarországnak és Csehszlovákiának 1938. évi január hó 1-én fennállott határai között közös volt, Ausztria és Csehszlovákia között

a jelenlegi magyar-osztrák határ lesz a határ addig a pontig, amely a 134. magassági ponttól délre körülbelül 500 méterre (a rajkai templomtól északnyugatra 3.5 kilométerre) fekszik, ez a pont lesz ezentúl az említett három állam határainak közös pontja; innen az új határ Csehszlovákia és Magyarország között keletre fordul Rajka község északi kataszteri határát követve a Duna jobb partjáig addig a pontig, amely a 128. magassági ponttól északra körülbelül 2 kilométerre (a rajkai templomtól keletre 3.5 kilométerre) fekszik s amely pontnál az új határ csatlakozik a Duna hajózási fővonalában az 1938. évi január hó 1-én fennállott csehszlovák-magyar határhoz; a Rajka község határán belül fekvő zsilip és visszaeresztő csatorna magyar területen maradnak.

d) A Magyarország és Csehszlovákia között az előző alpontban megállapí-

tott új határ pontos vonalrészleteit a helyszínén Határrendező Bizottság fogja kijelölni, amely Bizottság a két érdekelt kormány képviselőiből fog állani. A Bizottság munkálatait a jelen Szerződés életbelépésétől számított két hónap alatt befejezi.

e) Arra az esetre, ha az átengedett terület lakosságának Magyarországra telepítésére vonatkozólag Magyarország és Csehszlovákia kétoldalú egyezményt nem kötnének, Csehszlovákia biztosítja az említett lakosságnak az emberi és polgári jogok teljességét. A lakosságcsere tárgyában 1946. évi február hó 27-én kelt csehszlovák-magyar Egyezményben kikötött összes biztosítékok és kedvezmények alkalmazást nyernek azokra a személyekre, akik a Csehszlovákiának átengedett területet önként elhagyják.

II. RÉSZ

Politikai rendelkezések

I. Cím

2. Cikk

1. Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítsa faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó és közzététel, a választásjog, a politikai véleménynyil-

vánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát.

2. Magyarország továbbá kötelezi magát arra, hogy a Magyarországon életben lévő jogszabályok sem tartalmukban, sem alkalmazásuk során a magyar állampolgárságú személyek között azoknak faja, neme, nyelve vagy vallása alapján nem fognak különbséget tenni, sem semmiféle megkülönböztetést maguk után vonni, akár az érdekelteknek személye, javai, üzleti tevé-

kenysége, foglalkozásbeli vagy pénzügyi érdekei, személyállapota, politikai vagy polgári jogai tekintetében, akár pedig bármely egyéb tekintetben.

3. Cikk

Magyarország, amely a Fegyverszüneti Egyezmény értelmében intézkedéseket tett, hogy szabadlábra helyezze állampolgársági és nemzetiségi különbség nélkül mindazokat a személyeket, akik letartóztatásban voltak az Egyesült Nemzetek érdekében kifejtett cselekményeik, vagy az Egyesült Nemzetek iránt érzett rokonszenvük vagy faji származásuk miatt és hogy visszavonja az ezen a címen hozott megkülönböztető törvényeket és megszorításokat, a fenti intézkedéseket kiegészíti és a jövőben nem fogadatosít olyan intézkedéseket, vagy nem hoz olyan törvényeket, amelyek az e Cikkben említett célokkal nem volnának összeegyeztethetők.

4. Cikk

Magyarország, amely a Fegyverszüneti Egyezmény értelmében intézkedett magyar területen minden fasiszta jellegű politikai, katonai avagy katonai színezetű szervezetnek, valamint minden olyan szervezetnek feloszlataása iránt, amely az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát, ideértve a revizionista propagandát, fejt ki, a jövőben nem engedi meg olyan e fajta szervezeteknek fennállását és működését, amelyeknek célja az, hogy megfossza a népet demokratikus jogaitól.

5. Cikk

1. Magyarország kétoldalú tárgyalásokba fog bocsátkozni Csehszlovákiával abból a célból, hogy rendezze azoknak a Csehszlovákiában lakóhellyel bíró magyar etnikai eredetű lakosoknak ügyét, akik a lakosságcsere tárgyában 1946. évi február hó 27-én kelt Egyezmény rendelkezései értelmében nem fognak Magyarországra áttelepítettetni.

2. Abban az esetben, ha a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül megegyezés nem jönne létre, Csehszlovákiának joga lesz ezt a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és a végleges megoldás elérése érdekében a Tanács segítségét kérni.

6. Cikk

1. Magyarország meg fogja tenni a szükséges lépéseket az iránt, hogy biztosítsa az alább említett személyeknek letartóztatását és bírósági eljárás végett kiadását:

a) a háborús bűnök, valamint a béke vagy az emberiség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek;

b) bármely Szövetséges vagy Társult Hatalomnak oly állampolgárai, akik azzal vannak vádolva, hogy nemzeti törvényeiket árulás, vagy a háború alatt az ellenséggel való együttműködés által megszegték.

2. Magyarország továbbá az Egyesült Nemzetek érdekelt kormányának kívánságára biztosítani fogja mindazoknak a fennhatósága alá tartozó személyeknek tanukénti megjelenését, akiknek tanuvallomása e Cikk 1. bekezdésében említett személyek ellen folytatott bírósági eljárás céljából szükséges.

3. A jelen Cikk 1. és 2. bekezdése rendelkezéseinek alkalmazására vonatkozó bármilyen nézeteltérést bármelyik érdekelt kormány a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Amerikai Államok Budapesten működő diplomáciai képviselteinek vezetői elé terjesztheti, akik a felmerült nehézségeket illetőleg megállapodásra fognak jutni.

II. Cím

7. Cikk

Magyarország kötelezi magát, hogy elismeri az Olaszországra, Romániára, Bulgáriára és Finnországra vonatkozó békeszerződések teljes érvényét, valamint mindazokat az egyezményeket vagy megállapodásokat, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak Ausztriára, Németországra és Japánra vonatkozólag a béke helyreállítása céljából kötöttek vagy kötni fognak.

8. Cikk

A jelen Békeszerződésnek, valamint egyrészt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, Nagybritannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, a Fehérorosz Szocialista Szovjet Köztársaság, Kanada, Csehszlovákia, India, Újzéländ, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság és a Délafrikai Unió, másrészt Románia közötti békeszerződésnek életbelépésével Magyarország és Románia között a hadiállapot megszűnik.

9. Cikk

Magyarország kötelezi magát, hogy elfogad minden olyan megállapodást, amely a Nemzetek Szövetsége és az Állandó Nemzetközi Bíróság felszámolására vonatkozólag kötöttség vagy esetleg kötettség fog.

10. Cikk

1. Minden Szövetséges vagy Társult Hatalom a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül közölni fogja Magyarországgal, hogy a háború előtt Magyarországgal kötött kétoldalú szerződéseik közül melyeket kívánja érvényben tartani vagy felújítani. A jelen Szerződéssel össze nem egyeztethető rendelkezések azonban a fentemlített szerződésekből törölendők lesznek.

2. Minden ily módon közölt szerződést az Egyesült Nemzeti Alapokmányának 102. Cikke értelmében az Egyesült Nemzetek Titkárságánál be kell iktatni.

3. Mindazok a szerződések, amelyekre vonatkozólag ilyen közlés nem történt, hatályon kívül helyezetteknek tekintendők.

11. Cikk

1. Magyarország legkésőbb 18 hónap alatt, a jelen Szerződés életbelépésétől számítva, átadja Jugoszláviának és Csehszlovákiának az alábbi felsorolt csoportokba tartozó s Jugoszlávia és Csehszlovákia szellemi örökségét alkotó azokat a tárgyakat, amelyek ezekről a területekről származtak s e területek felett 1919 előtt Magyarország által gyakorolt uralom következtében kerültek 1848 után a Magyar Állam vagy magyar közintézmények birtokába:

a) Szerves egésként jugoszláv vagy csehszlovák területen keletkezett történelmi levéltárak.

b) Jugoszláv vagy csehszlovák területen fekvő intézményeknek, avagy a jugoszláv és a csehszlovák nép történelmi személyiségeinek tulajdonában állott könyvtárak, történelmi okmányok, régiségek és más kultúrtárgyak.

c) Eredeti művészeti, irodalmi és tudományos tárgyak, amelyek jugoszláv vagy csehszlovák művészek, írók és tudósok művei.

2. A vétel, ajándékozás vagy hagyomány által szerzett tárgyak, valamint a magyarok eredeti művei kivételnek az 1. bekezdés rendelkezései alól.

3. Magyarország ugyancsak átadja Jugoszláviának az Illyr Küldöttségnek, az Illyr Bizottságnak és Illyr Kancelláriának a XVIII. századra vonatkozó levéltárait.

4. A magyar kormány a jelen Szerződés életbelépésétől kezdve Jugoszlávia és Csehszlovákia meghatalmazott képviselőinek minden szükséges segítséget megad e tárgyak felkutatása s megvizsgálás végett rendelkezésre bocsátása körül. Ezután, mindazonáltal a jelen szerződés életbelépésétől számított egy évnél nem később, a jugoszláv és a csehszlovák kormányok át fogják adni a magyar kormánynak a jelen Cikk értelmében igényelt tárgyak jegyzékét. Abban az esetben, ha a jegyzék vételétől számított három hónap alatt a magyar kormány egyes tárgyaknak e jegyzékbe foglalása ellen kifogásokat emelne és abban az esetben, ha egy-havi további határidő alatt az érdekelt kormányok nem jutnának megállapodásra, a vitás kérdést a jelen Szerződés 40. Cikkének rendelkezései szerint kell rendezni.

III. RÉSZ

Katonai és légügyi rendelkezések

I. Cím

12. Cikk

A szárazföldi és légi fegyverkezés és az erődítések fenntartása szorosan arra korlátozódik, hogy a belső jellegű feladatoknak és a határok helyi védelmének megfeleljen. Ennek értelmében Magyarország jogosítva van arra, hogy a következőknél nem nagyobb fegyveres erőt tartson:

a) Szárazföldi hadsereget, ideértve a határvédő csapatokat, a légelhárító és a folyami flotillaszemélyzetet, összesen 65.000 főnyi személyzettel;

b) Légihaderőt 90 repülőgéppel, ideértve a tartalékokat, amelyből legfeljebb 70 lehet harci repülőgép, összesen 5000 főnyi személyzettel. Magyarország nem tarthat vagy szerezhethet meg olyan repülőgépet, amely belső bombahordozó berendezéssel ellátva elsősorban bombázógépnek volt szerkesztve.

A fenti számok minden esetben magukban foglalják a harci, kiszolgáló és vezető személyzetet.

13. Cikk

A magyar hadsereg és légihaderő személyzetének a 12. Cikkben engedélyezett erőket meghaladó részét a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül fel kell oszlatni.

14. Cikk

Olyan személyzet, amely a magyar hadseregbe vagy légihaderőbe besorolva nincs, a II. számú melléklet szerint meghatározott katonai vagy katonai légi kiképzést semmilyen alakban sem nyerhet.

15. Cikk

Magyarország nem tarthat és nem szerkeszthet semmiféle atomfegyvert, semmiféle saját meghajtású vagy irányított lövedéket vagy ilyennek vetésére szolgáló berendezést (kivéve olyan torpedókat és torpedóvető szerkezeteket, amelyek a jelen Szerződés által engedélyezett hajók szokásos felszereléséhez tartoznak), tengeri aknát vagy torpedót, amely nem érintkezés, hanem ráhatású szerkezet útján működik, legénységgel ellátható torpedót, tengeralattjárót vagy más, alámerülésre képes hajót, motoros torpedócsónakot vagy különleges típusú rohamgépeket és mindezek tekintetében kísérletet sem folytathat.

16. Cikk

Magyarország nem tarthat meg, nem állíthat elő és nem szerezhethet meg másképpen sem hadianyagot azon túlmenően, ami a jelen Szerződés 12. Cikkében megengedett fegyveres erők

fenntartásához szükséges és nem tart-
hat fenn ily hadianyag gyártására szol-
gáló berendezést.

17. Cikk

1. A szövetséges eredetű fölös hadi-
anyagot az érdekelt Szövetséges vagy
Társult Hatalom rendelkezésére kell
bocsátani, az általa adott utasításnak
megfelelően. A magyar eredetű fölös
hadianyagot a Szovjetunió, az Egye-
sült Királyság és az Amerikai Államok
kormányainak rendelkezésére kell bo-
csátani. Magyarország e hadianyagot
illetőleg minden jogáról lemond.

2. A német eredetű vagy szerkesztésű
hadianyagot, amennyiben meghaladná
a jelen Szerződésben engedélyezett
fegyveres erők szükségletét, a Három
Kormány rendelkezésére kell bocsáta-
ni. Magyarország nem szerezhet meg
és nem gyárthat semmilyen német ere-
detű vagy szerkesztésű hadianyagot és
nem alkalmazhat vagy képezhet ki
olyan szakembereket, ideértve katonai
és polgári repülőszemélyzetet is, akik
Németország állampolgárai vagy azok
voltak.

3. A jelen Cikk 1. és 2. bekezdésében
említett fölös hadianyagot a jelen Szer-
ződés életbelépésétől számított egy
éven belül át kell adni vagy meg kell
semmisíteni.

4. A hadianyagoknak a jelen Szerződés
céljaira szolgáló meghatározását és
jegyzékét a III. számú Melléklet tartal-
mazza.

18. Cikk

Magyarország a Szövetséges és Társult
Hatalmakkal teljes mértékben együtt
fog működni annak biztosítására, hogy
Németország német területen kívül új-
rafegyverkezés érdekében lépéseket ne
tehessen.

19. Cikk

Magyarország nem szerezhet és nem
gyárthat olyan polgári repülőgépet,
amely német vagy japán szerkesztésű
vagy amely jelentősebb német vagy
japán gyártású vagy szerkesztésű ré-
szeket tartalmaz.

20. Cikk

A jelen Szerződés minden egyes kato-
nai és légügyi rendelkezése mindaddig
érvényben marad, amíg a Szövetséges
és Társult Hatalmak és Magyarország
közötti megegyezéssel, vagy miután
Magyarország az Egyesült Nemzetek
tagjává válik, a Biztonsági Tanács és
Magyarország közötti megegyezéssel
egészben vagy részben módosítva nem
lesz.

II. Cím

21. Cikk

1. A magyar hadifoglyok, mihelyt le-
hetséges, hazaszállítandók a hadifog-
lyokat visszatartó egyes Hatalmak és
Magyarország között erre vonatkozó-
lag kötött megállapodások szerint.

2. Mindennemű költséget, beleértve a
hazaszállításban levő magyar hadifog-
lyok fenntartási költségeit az egyes
gyülekezőpontoktól, amelyeket az ér-
dekelt Szövetséges vagy Társult hata-
lom kormánya állapít meg, a magyar
területre való belépés pontjáig, a ma-
gyar kormány visel.

IV. RÉSZ

A Szövetséges Haderők visszavonása

22. Cikk

1. A jelen Szerződés életbelépését kö-
vetően minden Szövetséges fegyveres
erőt 90 napon belül Magyarországból
vissza kell vonni, mindazonáltal a
Szovjetunióknak fennmarad a joga ma-
gyar területen oly fegyveres erők tartá-
sára, amelyre szüksége lehet ahhoz,
hogy a Szovjet hadseregnek az auszt-
riai Szovjet megszállási övezettel való
közlekedési vonalait fenntartsa.

2. A Szövetséges Haderők birtokában
lévő mindazokat a fel nem használt

magyar fizető eszközöket és mindazo-
kat a magyar javakat, amelyek a Fegy-
verszüneti Egyezmény 11. Cikke érte-
lmében szereztettek meg, ugyane 90
napi határidőn belül a magyar kormány
részére vissza kell adni.

3. Magyarország azonban rendelkezés-
re fog bocsátani minden olyan eszközt
és könnyítést, amelyre az ausztriai
Szovjet megszállás övezettel való köz-
lekedési vonalak fenntartása céljából
különlegesen szükség lehet, aminek el-
lenében a magyar kormány megfelelő
ellenszolgáltatásban fog részesülni.

V. RÉSZ

Jóvátétel és visszaszolgáltatás

23. Cikk

1. A Szovjetunióknak, Csehszlovákiá-
nak és Jugoszláviának katonai művele-
tek és ez államok területeinek Ma-
gyarország által való megszállása foly-
tán okozott veszteségeket Magyaror-

szág a Szovjetunióknak, Csehszlovákiá-
nak és Jugoszláviának megtéríti; tekin-
tetbe véve azonban azt, hogy Ma-
gyarország nemcsak kilépett az Egye-
sült Nemzetek ellen viselt háborúból,
hanem Németországnak hadat is üzent,
a Szerződő Felek megállapodnak ab-

ban, hogy a fenti veszteségekért járó kártérítést Magyarország nem a maga egészében, hanem csupán részben teljesíti, nevezetesen 300 millió Egyesült Államokbeli dollár összegben, amely 1945. évi január 20-tól számítandó 8 év alatt fizetendő árucikkekben (gépi felszerelés, folyami járművek, gabonaművek és más áruk); a Szovjetunióknak fizetendő összeg 200 millió Egyesült Államokbeli dollár, a Csehszlovákiának és Jugoszláviának fizetendő összeg 100 millió Egyesült Államokbeli dollár.

2. A jelen Cikkben megállapított rendezés számítási alapja az Egyesült Államokbeli dollár a Fegyverszüneti Egyezmény aláírása napján érvényben volt aranyparitáson, vagy 35 dollár = 1 uncia arany.

24. Cikk

1. Magyarország elfogadja az Egyesült Nemzetek 1943. évi január hó 5-én kelt Nyilatkozatának elveit és a lehető legrövidebb határidő alatt visszaadja az Egyesült Nemzetek bármelyikének területéről elhurcolt javakat.

2. A visszaszolgáltatás kötelezettsége kiterjed mindazokra a jelenleg Magyarországon lévő javakra, amelyeknek azonossága megállapítható és amelyeket bármely Tengelyhatalom az Egyesült Nemzetek bármelyikének területéről erőszakkal vagy kényszerrel hurcolt el, tekintet nélkül bármilyen későbbi ügyletre, amellyel a kérdéses javak jelenlegi birtokosa ezeknek a birtokába jutott.

3. Ha egyes esetekben lehetetlen volna, hogy Magyarország visszaszolgáltatáson olyan művészeti, történelmi vagy régészeti értékű s annak az Egyesült Nemzetnek szellemi örökségéhez tartozó tárgyakat, amely Nemzetek területéről ezeket a tárgyakat kényszer alkalmazásával hurcoltak el, Magyarország ugyanolyan természetű s az elhurcolt tárgyakkal megközelítőleg egyenlő értékű tárgyakat fog átadni az illető Egyesült Nemzetnek, feltéve, hogy ilyen tárgyak megszerezhetők Magyarországon.

4. A magyar kormány a jelen Cikkben említett javakat jó állapotban fogja visszaadni és ezzel kapcsolatban visel minden munkabér, anyag és szállítás címén Magyarországon felmerülő költséget.

5. A magyar kormány együtt fog működni az Egyesült Nemzetekkel a jelen Cikk értelmében visszaszolgáltatandó javak felkutatása és visszaszolgáltatása tekintetében és minden ezirányban szükséges könnyítést saját költségén meg fog adni.

6. A magyar kormány minden szükséges intézkedést meg fog tenni aziránt, hogy a jelen Cikkben jelzett olyan javak, amelyeket a fennhatósága alá tartozó személyek valamely harmadik országban tartanak birtokukban, visszaadassanak.

7. A javak visszaszolgáltatására vonatkozó igényeket azon ország kormányának kell a magyar kormánynál bejelentenie, amelynek területéről a javakat elhurcolták; a gördülő anyagot úgy kell

tekinteni, mint amelyet abból az országból hurcoltak el, ahová eredetileg tartozott. A határidő, amelyen belül ilyen igények bejelenthetők, a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónap.

8. A javak azonosságának megállapítása és a tulajdonjog bizonyítása az igénylő kormányt terheli, viszont annak a bizonyítása, hogy a javakat nem erőszakkal vagy kényszerrel hurcolták el, a magyar kormányra hárul.

25. Cikk

Az 1938. évi november hó 2-án kelt bécsi választott bírósági határozatnak a jelen Szerződés 1. Cikkének 4. bekezdésében elrendelt megsemmisítése maga után vonja a bécsi választott bírósá-

gi határozat alapján az érdekelt két Állam között, vagy azok nevében, avagy csehszlovák és magyar jogi személyek között kötött pénzügyi tárgyú és köz- és magánbiztosításokra vonatkozó, továbbá az 1940. évi május hó 22-én kelt Jegyzőkönyv értelmében átadott anyagokra vonatkozó egyezményeknek, úgyszintén az ezekből folyó törvényes következményeknek megsemmisítését. Ez a megsemmisítés azonban semmi vonatkozásban sem alkalmazható a természetes személyek között létrejött viszonylatokra. A fentebb említett rendezés részleteit az érdekelt kormányok között a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül köten-dő kétoldalú egyezmények fogják szabályozni.

VI. RÉSZ

Gazdasági rendelkezések

26. Cikk

1. Magyarország, amennyiben ezt már eddig is meg nem tette, az Egyesült Nemzeteknek és állampolgáraiknak minden Magyarországon levő törvényes jogát és érdekét az 1939. évi szeptember hó 1-én fennállott állapotnak megfelelően vissza fogja állítani és az Egyesült Nemzeteknek és állampolgáraiknak Magyarországon lévő összes javait a jelenlegi állapot szerint vissza fogja adni.

2. A magyar kormány kötelezi magát, hogy e Cikk hatálya alá eső összes ja-

vak, jogok és érdekek mindennemű olyan tehertől és megterheléstől mentesen állíttatnak vissza, amely esetleg a háború következményeként rájuk hárult, valamint minden, a visszaadással kapcsolatban a magyar kormány részéről eszközölhető megterhelés mellőzésével. A magyar kormány hatályon kívül fog helyezni minden oly rendszabályt, ideértve lefoglalásokat, zár alá vételeket, vagy kényszerkezeléseket, amelyeket az Egyesült Nemzetek javai tekintetében 1939. évi szeptember hó 1. napja és a jelen Szerződés életbelépése közötti időben foganatosított. Amennyiben a javak a

jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül nem kerültek visszaadásra, kérvény nyújtandó be a magyar hatóságokhoz, még pedig nem később, mint a Szerződés életbelépésétől számított 12 hónapon belül, kivéve azokat az eseteket, amikor az igénylő bizonyítani tudja, hogy a kérvényt e határidőn belül nem nyújthatta be.

3. A magyar kormány hatálytalanítani fogja az Egyesült Nemzetek állampolgárainak tulajdonát képező mindenféle javakra, jogokra és érdekekre vonatkozó átruházásokat, amennyiben ezek az átruházások a háború folyamán a tengelykormányok vagy szerveik által gyakorolt erőszak vagy kényszer hatása alatt jöttek létre.

Csehszlovák állampolgárok esetében ez a bekezdés kiterjed azokra az 1938. évi november hó 2. napja után történt átruházásokra is, amelyek a Magyarországhoz csatolt csehszlovák területen a magyar kormány vagy szervei által gyakorolt erőszak vagy kényszer, avagy megkülönböztető szellemű belföldi törvények alapján kiadott rendelkezések hatása alatt jöttek létre.

4. a) A magyar kormány felelős az Egyesült Nemzetek állampolgárai részére a jelen Cikk 1. bekezdése értelmében visszaadott javaknak jó állapotba való visszaállításáért. Olyan esetekben, amikor valamely jószág nem adható vissza, vagy amikor a háború következményeként valamely Egyesült Nemzet állampolgára Magyarországon levő javaiban sérelmek vagy károk révén veszteséget szenvedett, a magyar kormánytól magyar pénznemben kár-

pótlást fog kapni, még pedig annak az összegnek kétharmad része erejéig, amely a kifizetés napján szükséges hasonló jószág vételéhez vagy az elszenvedett veszteségek jóvátételéhez. Az Egyesült Nemzetek állampolgárai a kártalanítás tekintetében semmi esetben sem részesülhetnek a magyar állampolgárok részére biztosítottnál kedvezőtlenebb elbánásban.

b) Az Egyesült Nemzeteknek azok az állampolgárai, akiknek közvetlenül vagy közvetve tulajdoni részesedésük van olyan társulatokban vagy egyesületekben, amelyek a jelen Cikk 9/a. pontja értelmében nem tekintendők az Egyesült Nemzetek társulatainak vagy egyesületeinek, de amelyek Magyarországon levő javaikban sérelmek vagy károk révén veszteséget szenvedtek, a fenti a) alpontnak megfelelő kártalanításban részesülnek. Ez a kártalanítás az illető társulat vagy egyesület által elszenvedett teljes veszteség vagy kár alapján fog számításba vétetni és összege az elszenvedett veszteség vagy kár teljes összegéhez viszonyítva ugyanúgy fog aránylani, mint ahogy az említett állampolgárok tulajdonjogi részesedése a kérdéses társulat vagy egyesület osztókéjéhez viszonyítva aránylik.

c) A kártalanítás minden levonástól, adótól vagy más teherrel mentesen fizetendő. A kártalanítási összeg Magyarországon szabadon lesz felhasználható, de alá lesz vetve a Magyarországon esetleg időről-időre érvényben levő devizaellenőrzési szabályoknak.

d) A magyar kormány az Egyesült Nemzetek állampolgárai részére a Ma-

gyarországon levő javaik kijavítására vagy helyreállítására szolgáló anyagoknak, valamint az ilyen anyagok behozatalához szükséges külföldi valutának kiutalása tekintetében ugyanazt az elbánást fogja biztosítani, mint amilyen elbánásban részesíti a magyar állampolgárokat.

e) A magyar kormány az Egyesült Nemzetek állampolgárainak a fenti a) alpontban megszabott hányad erejéig magyar pénznemben kártalanítást fog biztosítani a háború alatt javaikra alkalmazott oly különleges rendszabályokból származó veszteségeknek vagy károknak kiegyenlítésére, amelyek nem vonatkoztak magyar tulajdonban levő javakra. Ez az alpont nem alkalmazható elmaradt haszonra.

5. A jelen Cikk 4. bekezdésének rendelkezései alkalmazást nyernek Magyarországgal szemben abban az esetben is, ha az intézkedés, amely az Egyesült Nemzeteknek vagy állampolgáraiknak Északkeletben lévő javaiban szenvedett károokra vonatkozó igények alapja lehet, abban az időben foganatosított, amidőn ez a terület magyar uralom alatt állott.

6. Mindazok az észszerűen indokolható kiadások, amelyek az igények megállapítása során Magyarországon felmerülnek, beleértve a károk vagy veszteségek felbecsülését, a magyar kormányt terhelik.

7. Az Egyesült Nemzetek állampolgárai és azok javai mentesek minden olyan rendkívüli adó, dézsma vagy közteher alól, amelyet a magyar kormány vagy bármely magyar hatóság a

Fegyverszünet kelte és jelen Szerződés életbelépése között lefolyt idő alatt, Magyarországon levő tőkevagyonukra kirótt, abból a különleges célból, hogy a háborúból, a megszálló haderők költségeiből, avagy valamely Egyesült Nemzetnek fizetendő jóvátételből folyó terheket fedezze. Az e címen már befizetett összegek visszatérítendőek.

8. A szóban forgó javak tulajdonosa és a magyar kormány e Cikk rendelkezései helyett más rendezésben is megállapodhatnak.

9. A jelen Cikk alkalmazása szempontjából:

a) Az „Egyesült Nemzetek állampolgárai” kifejezés jelenti azokat az egyéneket, akik bármely Egyesült Nemzet állampolgárai, továbbá azokat a társulatokat vagy egyesületeket, amelyek e Szerződés életbelépésekor valamely Egyesült Nemzet jogszabályai szerint voltak megszervezve, feltéve, hogy az említett egyéneknek, társulatoknak vagy egyesületeknek ez a jogi helyzete már a Magyarországgal kötött Fegyverszüneti Egyezmény időpontjában is fennállott.

Az „Egyesült Nemzetek állampolgárai” kifejezés magában foglalja mindazokat az egyéneket, társulatokat vagy egyesületeket is, akik, illetőleg amelyek a háború alatt Magyarországon érvényben volt jogszabályok szerint el-lenségként kezeltettek.

b) A „tulajdonos” kifejezés alatt valamely Egyesült Nemzet vagy valamely Egyesült Nemzetnek az a) alpontban foglalt meghatározás szerinti olyan állampolgárát kell érteni, amelynek, ille-

tőleg akinek a kérdéses jószágra joga van és magában foglalja a tulajdonos jogutódját is, feltéve, hogy az is valamely Egyesült Nemzet vagy valamely Egyesült nemzetnek állampolgára az a) alpontban foglalt meghatározás szerint. Ha a jogutód a jószágot megrongált állapotban szerezte meg, úgy az átruházó fél e Cikk értelmében való kártérítési jogát megtartja, ami azonban nem érinti az átruházó és a megszerző fél között az alkalmazandó jogszabály alapján fennálló kötelezettségeket.

c) A „javak” kifejezés egyaránt jelenti az ingó vagy ingatlan, valamint a dologi vagy eszmei javakat, ideértve az ipari, irodalmi és művészeti tulajdont, éppúgy, mint javakra vonatkozó mindennemű jogot vagy érdeket.

10. A magyar kormány elismeri, hogy a Brioniban 1942. évi augusztus hó 10-én kelt Egyezmény semmis és érvénytelen. Kötelezi magát, hogy az 1923. évi május hó 29-én kelt Római Egyezmény többi aláírójával együtt részt vesz bármely olyan tárgyalásban, amely arra irányul, hogy az Egyezmény rendelkezéseiben az azokban megszabott évi szolgáltatások méltányos rendezésének biztosítása végett szükséges módosításokat kerestülvígyék.

27. Cikk

1. Magyarország kötelezettséget vállal arra nézve, hogy minden olyan esetben, amidőn magyar fennhatóság alá tartozó személyeknek Magyarországon levő javaira, törvényes jogaira vagy érdekeire e személyek faji szár-

mazása vagy vallása miatt 1939. évi szeptember hó 1. napja óta zár alá vételt, elkobzást vagy kényszerkezelést rendeltek el, az említett javakat, törvényes jogokat és érdekeket tartozékaikkal együtt visszaállítja, vagy, ha a visszaállítás lehetetlen, e tekintetben megfelelő kártalanítást ad.

2. A magyar kormány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon levő összes javait, jogait és érdekeit, akik, illetőleg amelyek egyénenként vagy mint összességek tagjai faji, vallási vagy más fasiszta szellemű zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre. Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben maradt tagjainak támogatására és helyreállítására fogják fordítani. Ezeket az átruházásokat a jelen Szerződés életbelépése után 12 hónapon belül kell fogantatosítani s azok magukban fogják foglalni a jelen Cikk 1. bekezdése értelmében visszaállítandó javakat, jogokat és érdekeket is.

28. Cikk

Magyarország elismeri, hogy a Szovjetunió joga van a Magyarországon lévő s a németországi Ellenőrző Tanács által a Szovjetunióra átruházott

minden német vagyonra és kötelezi magát, hogy minden szükséges intézkedést megtesz, hogy ezeket az átruházásokat megkönnyítse.

29. Cikk

1. A Szövetséges és Társult Hatalmak mindegyikének jogában áll lefoglalni, visszatartani, felszámolni vagy bármi más intézkedés alá vonni mindazokat a javakat, jogokat és érdekeket, amelyek a jelen Szerződés életbelépése idején saját területén vannak és Magyarország vagy magyar állampolgárok tulajdonai és az ilyen javakat vagy azoknak jövedelmét tetszés szerint felhasználni azoknak az igényeknek határain belül, amelyek a maga és állampolgárai részéről Magyarországgal vagy magyar állampolgárokkal szemben fennállnak, ideértve a pénzköveteléseket, kivéve mégis azokat az igényeket, amelyek a jelen Szerződés más cikkei értelmében teljes kielégítést nyertek. Mindazokat a magyar javakat vagy az ilyenekből származó jövedelmet, amelyek ezeknek az igényeknek összegét meghaladják, vissza kell adni.

2. A magyar javak felszámolása és a felettük való rendelkezés az illető szövetséges vagy Társult Hatalom jogszabályainak megfelelően hajtható végre. A magyar tulajdonosnak ily javak tekintetében nem lesz más joga, mint az, amit a vonatkozó jogszabály neki nyújt.

3. A magyar kormány kötelezi magát, hogy azokat a magyar állampolgárokat, akiknek javait e Cikk értelmében

elvették és nem adták vissza, kártalanítani fogja.

4. E Cikkből egyik Szövetséges vagy Társult Hatalomra sem hárul semmiféle kötelezettség arra vonatkozólag, hogy a magyar kormánynak vagy magyar állampolgároknak ipari tulajdont visszaadjon vagy hogy ily tulajdont tekintetbe vegyen, amikor megállapítja azt az összeget, amely e Cikk 1. bekezdése értelmében visszatartható. Minden Szövetséges és Társult Hatalom kormányának joga lesz az illető Szövetséges vagy Társult Hatalom területén levő azokra az ipari tulajdonra vonatkozó jogokra vagy érdekekre, amelyeket a jelen Szerződés életbelépését megelőzőleg Magyarország kormánya vagy állampolgárai megszereztek, oly korlátozásokat, feltételeket és megszorításokat elrendelni, aminőket a Szövetséges vagy Társult Hatalom kormánya nemzeti érdekből szükségesnek ítél.

5. E Cikk 1. bekezdésében említett javakat úgy kell érteni, hogy azok magukban foglalják azokat a magyar javakat, amelyek a Magyarország és az illető jószág felett fennhatóságot gyakorló Szövetséges vagy Társult Hatalom között fennállott hadiállapot miatt kényszerkezelés alá estek, de nem foglalják magukban a következőket:

- a) A magyar kormánynak konzuli vagy diplomáciai célokra használt javai;
- b) Vallásos intézményeknek, vagy magánjellegű jótékonyági intézményeknek, vallásos, vagy jótékonyági célokra használt javai;

c) Olyan magyar állampolgárságú természetes személyek javai, akiknek engedélyük volt arra, hogy annak az országnak területén, ahol a javak fekszenek, vagy máshol az Egyesült Nemzetek területén tartózkodjanak, nem érve azonban ide az olyan magyar javakat, amelyek a háború tartalma alatt bármikor olyan rendszabályoknak voltak alávetve, amelyek nem voltak általában alkalmazandók az ugyanezen a területen tartózkodó magyar állampolgárok javaira.

d) Olyan tulajdonjogok, amelyek a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyarország közötti kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok újrafelvétele óta, vagy pedig valamely Szövetséges vagy Társult Hatalom kormánya és Magyarország között 1945. évi január hó 20. óta létrejött ügyletekből származnak.

e) Irodalmi és művészeti tulajdonra vonatkozó jogok.

30. Cikk

1. A jelen Szerződés életbelépésétől kezdve Magyarországnak és magyar állampolgároknak Németországban levő javait nem lehet többé ellenséges javakként kezelni s minden ilyen bánásmódon alapuló megszorítást meg kell szüntetni.

2. Magyarországnak és a magyar állampolgároknak azokat a javait, amelyek a német haderő vagy hatóságok 1945. évi január hó 20. után erőszakkal vagy kényszerrel hurcolták el Magyarországról Németországba s amelyeknek azonossága megállapít-

ható, visszaszolgáltatásra ki kell választani.

3. A Németországban levő magyar javak visszaszállítását és visszaszolgáltatását a németországi megszálló Hatalmak által meghatározandó szabályoknak megfelelően kell foganatosítani.

4. Ezeknek a rendelkezésének és a németországi megszálló Hatalmak által Magyarország és magyar állampolgárok javára kiadott bármely egyéb rendelkezésnek érintetlenül hagyásával Magyarország a maga és a magyar állampolgárok nevében lemond minden, Németországgal és német állampolgárokkal szemben az 1945. évi május 8-i állapot szerint fennálló igényről, kivéve azokat, amelyek 1939. évi szeptember hó 1. előtt kötött szerződésekből és más elvállalt kötelezettségekből és ugyanazon időpont előtt szerzett jogokból folynak. E lemondás úgy tekintendő, hogy az magában foglalja a pénzköveteléseket, minden oly kormányközi igényt, amely a háború folyamán kötött megállapodásokból folyik és mindennemű, a háború folyamán felmerült veszteségre vagy kárra vonatkozó igényt.

31. Cikk

1. A hadiállapot fennállását magában véve nem kell úgy tekinteni, mintha kihatással lenne az olyan pénztartozások megfizetésének kötelezettségére, amelyek a hadiállapot fennállása előtt létezett kötelezettségekből és szerződésekből

ből vagy szerzett jogokból származnak, amelyek a jelen Szerződés életbelépése előtt esedékessé váltak és amelyekkel Magyarország kormánya vagy állampolgárai tartoznak valamely Szövetséges és Társult Hatalom kormánynak vagy állampolgárainak, illetve valamely Szövetséges és Társult Hatalom kormánya vagy állampolgárai tartoznak Magyarországnak kormánynak vagy állampolgárainak.

2. Amennyiben a jelen Szerződés nem rendelkezik kifejezetten másként, annak egyik pontja sem értelmezhető olyanképpen, mintha érintené azt az adós-hitelezői viszonyt, amely akár a magyar kormány, akár magyar állampolgárok által kötött háború előtti szerződésekből származott.

32. Cikk

1. Magyarország lemond mindennemű olyan, a Szövetséges és Társult Hatalmak ellen a magyar kormány vagy magyar állampolgárok nevében támasztható igényről, amely közvetlenül a háborúból vagy oly cselekményekből származik, amelyek az 1939. évi szeptember hó 1-ét követő európai hadiállapotból folynak, tekintet nélkül arra, hogy az illető Szövetséges vagy Társult Hatalom abban az időben Magyarországgal háborúban állott-e vagy sem, ideértve a következőket:

a) Igények oly veszteségek vagy károk fejében, amelyek a Szövetséges vagy Társult Hatalmak haderejének vagy hatóságainak cselekményei következtében keletkeztek.

b) Igények, amelyek a Szövetséges vagy Társult Hatalmak magyar területen levő haderejének vagy hatóságainak jelenlétéből, műveleteiből vagy cselekményeiből származnak.

c) Igények a Szövetséges vagy Társult Hatalmak zsákmánybíróóságainak határozataiból vagy rendelkezéseiből kifolyólag; Magyarország az ilyen zsákmánybíróóságoknak 1939. évi szeptember hó 1-én vagy azután a magyar hajókra, magyar javakra vagy költségek fizetésére vonatkozó határozatait és rendelkezéseit érvényeseknek és kötelezőknek ismeri el.

d) Igények, amelyek a hadviselői jogok gyakorlásából vagy szándékolt gyakorlásából folynak.

2. E cikk rendelkezései teljesen és véglegesen kizárják az azokban körülírt minden természetű igényt, amelyeket ezentúl megszünteknek kell tekinteni, bárkik legyenek is az érdekelt felek. A magyar kormány hozzájárul ahhoz, hogy magyar pénznemben méltányos kárpótlást nyújtson azoknak a személyeknek, akik igénybevétele következtében anyagot vagy szolgáltatásokat bocsátottak a Szövetséges vagy Társult Hatalmak Magyarországon lévő haderőinek rendelkezésére és kielégíti a Szövetséges vagy Társult hatalmak haderejével szemben magyar területen felmerült, nem hadviselésből származó károk megtérítésére irányuló igényeket.

3. Magyarország hasonlóképpen lemond minden olyan, a jelen Cikk 1. bekezdése alá tartozó igényről, amely a magyar kormány vagy magyar állam-

polgárok nevében bármely olyan Egyesült Nemzet ellen emelhető volna, amelynek Magyarországgal szemben fennállott diplomáciai kapcsolatai a háború alatt megszakadtak és amely a Szövetséges és Társult Hatalmakkal együttműködve a cselekvés terére lépett.

4. A magyar kormány teljes felelősséget vállal a szövetséges katonai hatóságok által Magyarországon kibocsátott szövetséges katonai fizetőeszközökért, ideértve minden olyan fizetőeszközt, amely a jelen Szerződés életbelépésének napján forgalomban van.

5. Az igényekről Magyarország részéről e Cikk 1. bekezdése értelmében való lemondás magában foglal minden oly cselekményből folyó igényt, amelyet valamely Szövetséges és Társult Hatalom a magyar hajókra vonatkozólag 1939. évi szeptember hó 1. és a jelen Szerződés életbe lépése közötti időben foganatosított, azonkívül pedig mindazokat az igényeket és pénzköveteléseket, amelyek jelenleg érvényben lévő hadifogoly-egyezményekből folynak.

33. Cikk

1. Amíg egyes Egyesült Nemzetek és Magyarország között kereskedelmi szerződések vagy egyezmények nem kötöttek, a jelen Szerződés életbelépését követő 18 hónapon át a magyar kormány a következő elbánást biztosítja az Egyesült Nemzetek mindegyikének, amely Magyarországnak hasonló

kérdésekben a viszonyosság alapján ténylegesen hasonló elbánást biztosít:

a) Minden behozatali és kiviteli vámnál és illetéknél, a behozott árucikkek belső megadóztatásánál és mindenemű idetartozó szabályozásnál az Egyesült Nemzeteket feltétel nélkül megilleti a legtöbb kedvezményben részesített nemzetnek kijáró elbánás.

b) Egyéb vonatkozásokban Magyarország nem tehet önkényes megkülönböztetést az Egyesült Nemzetek valamelyikének területéről származó vagy odairányított árucikkek hátrányára, a többi Egyesült Nemzetek bármelyikének vagy bármely más külföldi országnak területéről származó vagy odairányított hasonló árucikkekkel összehasonlítva.

c) Az Egyesült Nemzetek állampolgárai számára, ideértve a jogi személyeket is, a saját állampolgároknak és a legtöbb kedvezményben részesített nemzet állampolgárainak kijáró elbánás biztosítandó minden Magyarországon belül üzhető kereskedelmi, ipar, hajózási vagy bármely más üzleti tevékenység tekintetében. Ezek a rendelkezések nem nyernek alkalmazást a kereskedelmi repülésre.

d) Magyarország nem engedélyezhet egy országnak sem akár kizárólagos, akár megkülönböztető jogokat kereskedelmi repülőgépeknek a nemzetközi forgalomban való működése tekintetében; minden Egyesült nemzetnek egyenlő lehetőséget nyújt arra, hogy magyar területen nemzetközi kereskedelmi repülési jogokat szerezzen, ideértve az üzemanyag-felvétel és a javítás céljából szükséges leszállás jogát,

továbbá kereskedelmi repülőgépeknek a nemzetközi forgalomban való működése tekintetében minden Egyesült Nemzetnek a viszonyosság és megkülönböztetés nélküli elbánás alapján engedélyezni fogja a jogot arra, hogy magyar területen leszállás nélkül átrepüljön. Ezek a rendelkezések nem érintik Magyarországnak nemzeti védelmére vonatkozó érdekeit.

2. Magyarország fenti kötelezettségvállalásai úgy értelmezendők, hogy megengednek olyan kivételeket, amelyeket Magyarország által a háború előtt kötött kereskedelmi szerződések szokászerűen tartalmaztak; az egyes Egyesült Nemzetek részéről biztosított viszonyosságra vonatkozó rendelkezések pedig úgy értelmezendők, hogy megengednek olyan kivételeket, amelyeket az illető Hatalom által kötött kereskedelmi szerződések szokászerűen tartalmaztak.

34. Cikk

Magyarország a területén átmenő vasúti forgalmat észszerű díjtételek mellett, a lehetőséghez képest, meg fogja könnyíteni és a szomszédos államokkal tárgyalni fog minden, ennek a célnak eléréséhez szükséges kölcsönös egyezmény megkötése érdekében.

35. Cikk

1. Minden vitás kérdést, amely a jelen Szerződés 24., 25. és 26. Cikkeivel, valamint a IV., V. és VI. számú Mellékletekkel kapcsolatban felmerülhet, Egyeztető Bizottság elé kell vinni,

amely Bizottság egyenlő számban az érdekelt Egyesült Nemzet kormányának és a magyar kormánynak képviselőiből áll. Ha a vitás kérdésnek az Egyeztető Bizottság elé való vitelétől számított három hónapon belül nem jön létre megegyezés, bármely kormány kívánhatja a Bizottságnak harmadik taggal való kiegészítését; ha nem jön létre megegyezés a két kormány között e tag kijelölésére vonatkozólag, bármelyik Fél részéről az Egyesült Nemzetek Főtitkára kérhető fel a kijelölés megtételére.

2. A Bizottság tagjainak szótöbbségével hozott határozatot a Bizottság határozatának kell tekinteni s azt a feleknek végleges és kötelező határozatként el kell fogadniuk.

36. Cikk

A jelen Szerződés 24., 26. és 33. Cikkei, valamint VI. számú Melléklete alkalmazást nyernek a Szövetséges és Társult Hatalmakra és Franciaországra, azonkívül mindazokra az Egyesült Nemzetekre, amelyeknek Magyarországgal szemben fennálló diplomáciai kapcsolatai a háború alatt megszakadtak.

37. Cikk

A IV., V. és VI. számú Mellékletek rendelkezései, úgy mint a többi Mellékletéi is, a jelen Szerződés szerves kiegészítő részeinek tekintendők s ugyanolyan erővel és hatállyal bírnak.

VII. RÉSZ

A Dunára vonatkozó rendelkezések

38. Cikk

A Duna-folyamon a hajózás szabad és a kikötői és hajózási terhek, valamint a kereskedelmi hajózás feltételei tekintetében a teljes egyenlőség alapján nyit-

va lesz az összes államok állampolgárai, kereskedelmi hajói és áru számára. Ez a rendelkezés nem nyer alkalmazást ugyanazon állam kikötői között való forgalomra.

VIII. RÉSZ

Záró rendelkezések

39. Cikk

1. A jelen Szerződés életbelépését követő időszakban, amely azonban nem haladhat meg 18 hónapot, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok budapesti diplomáciai képviselőinek vezetői fogják, egymással egyetértésben eljárva, képviselni a Szövetséges és Társult Hatalmakat a magyar kormánnyal szemben minden olyan kérdésben, amely a jelen Szerződés végrehajtására és értelmezésére vonatkozik.

2. A három képviselő vezetői a magyar kormánynak meg fognak adni minden olyan irányítást, technikai tanácsot és felvilágosítást, amely a jelen Szerződés betű és értelem szerinti gyors és hatékony végrehajtásának biztosítása céljából szükséges lehet.

3. A magyar kormány az említett három képviselő vezetőinek meg fog adni minden szükséges tájékoztatást és támogatást, amelyre a jelen Szerződés

értelmében rájuk háruló feladatok teljesítése során szükségük lehet.

40. Cikk

1. Kivéve az olyan eseteket, amidőn a jelen Szerződés valamelyik cikke valamilyen más, különleges meghatározott eljárásmodot ír elő, a jelen Szerződés értelmezésére vagy végrehajtására vonatkozó minden vitás kérdést, amely közvetlen diplomáciai tárgyalás útján nem nyert megoldást, a 39. Cikk értelmében eljáró három képviselő vezető elé kell terjeszteni; ilyenkor azonban a képviselő vezetőket nem köti az említett Cikkben megszabott időhatár. Amennyiben az ilyen vitás kérdést a képviselő vezető két hónap alatt nem döntik el, azt, hacsak a vitában álló felek kölcsönösen más rendezési módban nem állapodnak meg, az érdekelt felek bármelyikének kívánságára bizottság elé kell terjeszteni, amely Bizottság mindkét fél egy-egy képviselőjéből és a két fél közös megegyezésé-

vel harmadik országok állampolgárai közül választandó harmadik tagból fog állni. Amennyiben a két fél a harmadik tag kijelölésére vonatkozólag egy hónapon belül nem egyeznek meg, a kijelölés megtételére bármelyik fél az Egyesült Nemzetek Főtitkárát kérheti fel.

2. A Bizottság tagjainak szótöbbségével hozott határozatot a Bizottság határozatának kell tekinteni s azt a feleknek végleges és kötelező határozatként el kell fogadniuk.

41. Cikk

1. Az Egyesült Nemzeteknek jelen Szerződést alá nem író bármely oly tagja, amely Magyarországgal hadiállapotban van, csatlakozhatik a jelen Szerződéshez és a csatlakozás megtörténtével a Szerződés szempontjából Társult Hatalomnak fog tekintetni.

2. A csatlakozás okiratokat a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója kormányánál kell letenni s azok a letétellel hatályossá válnak.

A MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

- I. Magyar határok térképei.
- II. A katonai és katonai légi kiképzés meghatározása.
- III. A hadianyagok meghatározása és felsorolása.
- IV. Különleges rendelkezések bizonyos javak tekintetében.
 - A) Ipari, irodalmi és művészeti tulajdon.
 - B) Biztosítástípus.

42. Cikk

A jelen Szerződés, amelynek orosz és angol szövege a hiteles szöveg, a Szövetséges és Társult Hatalmak által megerősítendő. Ugyancsak megerősítendő Magyarország által is. A Szerződés azonnal életbe fog lépni, amint a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, Nagy-Britannia és Észak-Irország Egyesült Királyság és az Egyesült Államok a megerősítő okiratokat letették. A megerősítő okiratokat a lehető legrövidebb idő alatt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója kormányánál kell letenni.

Minden olyan Szövetséges vagy Társult Hatalom tekintetében, amely megerősítő okiratát későbbi időpontban teszi le, a Szerződés a letétel napján lép életbe. A jelen Szerződést a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója kormányának levéltárában kell elhelyezni, amely kormány az aláíró államok mindegyikének hitelesített másolatokat fog kiszolgáltatni.

- V. Szerződések, elévülés és forgatható értékpapírok.
- VI. Bírói határozatok.

I. MELLÉKLET (Az 1. Cikkhez)

- I. Magyar határok.
- I/A. A magyar-csehszlovák határ kiigazítása.

II. MELLÉKLET

(A 14. Cikkhez)

A katonai és a katonai légi kiképzés meghatározása

1. Katonai kiképzés alatt a következőket kell érteni: kifejezetten a hadsereg céljaira szerkesztett vagy átalakított hadianyagok, valamint az ezekre vonatkozó kiképzési eszközök használatának tanulmányozása és gyakorlása; minden olyan felvonulás vagy mozdulat tanulmányozása és végrehajtása, amely harci erőknek csatában végzet mozdulatait tanítja vagy gyakorolja; végül a harcászatnak, hadászatnak és a vezérkari munkának szervezett tanulmányozása.

2. Katonai légi kiképzés alatt a következőket kell érteni: kifejezetten a légi haderő céljaira szerkesztett vagy átalakított hadianyagok, valamint az ezekre vonatkozó kiképzési eszközök használatának tanulmányozása és gyakorlása; minden olyan különleges mozdulat tanulmányozása és gyakorlása, ideértve a kötelékrepülést is, amelyet a légi haderő repülőfeladat teljesítése során végrehajt; végül a repülő harcászatnak, a repülő hadászatnak és a repülő vezérkari munkának szervezett tanulmányozása.

III. MELLÉKLET

(A 17. Cikkhez)

A hadianyag meghatározása és felsorolása

„Hadianyag” kifejezés a jelen Szerződés során minden olyan, alább felsorolt fegyvert, lőszert és segédeszközt ma-

gában foglal, amelyet kifejezetten a háborúban történő felhasználás céljára szerkesztettek vagy alakítottak át.

A Szövetséges és Társult Hatalmak fenntartják maguknak azt a jogot, hogy a felsorolást, a későbbi tudományos fejlődésnek megfelelően, időnként módosítás vagy hozzáadás útján megváltoztassák.

I. Csoport

1. Katonai puskák, karabélyok, forgópisztolyok és pisztolyok; ezeknek a fegyvereknek csövei és egyéb, polgári használatra közvetlenül nem alkalmazható tartalékalkatrészei.

2. Géppuskák, katonai önműködő vagy ismétlő puskák és géppisztolyok; ezeknek a fegyvereknek csövei és egyéb, polgári használatra közvetlenül nem alkalmazható tartalékalkatrészei; géppuskaállványok.

3. Ágyúk, tarackok, mozsarak, különleges repülőgéppágyúk; lövegjár nélküli vagy nem hátrasikló lövegek és lángszórók; fegyvereknek csövei és egyéb, polgári használatra közvetlenül nem alakítható tartalékalkatrészei; fentiekhez tartozó mozgó lövegtalpak és szilárd állványok.

4. Rakétavető; saját meghajtású és kormányozható lövedékek vető- és irányító szerkezetei; az ezekhez tartozó állványok.

5. A fenti 1-4. alpontokban felsorolt fegyverekhez tartozó saját meghajtású és kormányozható lövedékek, röppentyűk, rakéták, lőszerek és töltények,

töltött vagy töltetlen állapotban és az ezek felrobbantásához vagy kezeléséhez szükséges gyutacsok, gyújtószinórok vagy szerkezetek. Polgári használatra szükséges gyutacsok nem értetnek ide.

6. Gránátok, bombák, torpedók, aknák, víz alatti bombák és gyújtóbombák vagy anyagok, töltve vagy töltetlenül; mindenféle, a felrobbantásukhoz vagy kezelésükhöz szükséges eszköz. Polgári használatra szükséges gyutacsok nem értetnek ide.

7. Szuronyok.

II. Csoport.

1. Páncélos harci járművek; páncélvonatok, amelyek polgári használatra műszakilag át nem alakíthatók.

2. Az I. Csoportban felsorolt fegyverek bármelyikéhez tartozó gépvontatású és sajátmeghajtású járművek; a fenti 1. alpontban fel nem sorolt különleges típusú katonai al- vagy felvázak.

3. A hadviselés során védelmi célokra használt, három hüvelyknél vastagabb páncéllemez.

III. Csoport.

1. A tűzellenőrzéshez szükséges célzó- és mérőberendezések, ideértve a tűzvető és célmeghatározó készülékeket; irányzó műszerek; lövegirányzók; bombacélzó készülékek; gyújtóállítók; a lövegek űrmértékének meghatározásához szükséges űrméretező felszerelések és tűzellenőrző műszerek.

2. Hadi hídanyag, támadó és rohamcsónakok.

3. Leplező hadviselést szolgáló zavaró és álcázó berendezések.

4. Különleges természetű személyes hadfelszerelés, amely közvetlenül polgári használatra nem alakítható át.

IV. Csoport

1. Mindenfajta hadihajó, ideértve az átalakított hajókat és a kiszolgálásukra vagy támogatásukra szerkesztett vagy szánt egységeket, amelyeket műszaki okokból polgári használatra visszaalakítani nem lehet, továbbá fegyverek, páncélzat, lőszer, repülőgépek és minden más felszerelés, anyag, gép és berendezés, amelyet béke idején olyan hajókon, amelyek nem hadihajók, nem használnak.

2. Partraszálló egységek és mind vizen, mind szárazon használható járművek vagy bármiféle egyéb eszköz; rohamcsónakok vagy mindenféle egyéb hasonló szerkezet, valamint katapultok vagy más egyéb, repülőgépek, rakéták, saját meghajtású fegyverek vagy mindenféle személyzettel ellátott vagy anélküli, irányított vagy nem ellenőrzött lövedékek, eszközök vagy szerkezetek elindítását vagy kidobását szolgáló berendezések.

3. Tengeralattjáró vagy félig alámerülő hajók, járművek, fegyverek, eszközök vagy egyéb szerkezetek, ideértve a különleges kikötővédelmi berendezéseket, kivéve mégis, amennyiben sze-

mély- vagy anyagmentési vagy más polgári célokra szükségesek, valamint minden olyan felszerelés, tartozék, tartalék alkatrész, kísérleti vagy kiképző szerkezet, műszer vagy berendezés, amely kifejezetten ezeknek gyártására, kipróbálására, fenntartására vagy elhelyezésére készült.

V. Csoport.

1. Repülőgépek, összeállított vagy szétszerelt állapotban, akár nehezebbek a levegőnél, akár könnyebbek, ha géppuskák, rakétavető vagy tüzérségi felszereléssel légicsaták céljára, vagy ha bombák szállítására és vetésére lettek megszerkesztve vagy átalakítva, vagy ha az alábbi 2. alpontban említett szerkezetekkel lettek felszerelve, illetve tervezésük vagy felépítésük révén az ilyenek befogadására alkalmasak.

2. Repülőgépjárművek és keretek, bombatartók, torpedóemelő és bomba- vagy torpedókioldó gépezetek; gépjárművek és lövészkarok.

3. Különlegesen a légi úton szállított csapatoknak szerkesztett és kizárólag általuk használt felszerelések.

4. Hajón szállított, szárazföldi vagy vízi repülőgépek számára szolgáló katapultok vagy vetőkészülékek; légifegyverek kilövésére szolgáló berendezések.

5. Gátléggömbök.

VI. Csoport.

Háborús célokra szánt vagy a polgári szükségleteket meghaladó mennyiség-

ben gyártott fojtó, haláltokozó, mérgező vagy bénító anyagok.

VII. Csoport.

Hajtó, robbanó és pyrotechnikai anyagok vagy cseppfolyós gázok, amelyek az ezekben a csoportokba sorolt hadianyagok hajtására, felrobbantására, élesítésére vagy töltésére, avagy a velük kapcsolatos használatra szolgálnak, amennyiben polgári célokra nem használhatók vagy a polgári szükségletet meghaladó mértékben készülnek.

VIII. Csoport.

Kifejezetten a fent felsorolt hadianyagok előállítására és karbantartására szolgáló gyári és szerszámfelszerelés, amennyiben polgári használatra műszakilag át nem alakíthatók.

IV. MELLÉKLET

Különleges rendelkezések bizonyos javak tekintetében

A) Ipari, irodalmi és művészeti tulajdon

1. a) A Szövetséges és Társult hatalmaknak és azok állampolgárainak minden meghosszabbítási díjtól, vagy bármilyen egyéb bírságtól független és a jelen Szerződés életbelépésétől számított egyéves határidőt kell engedélyezni abból a célból, hogy azok ipari, irodalmi és művészeti tulajdonjogoknak Magyarországon történő megszerzésére vagy fenntartására minden olyan szükséges lépést megtehesse,

amelyet a hadiállapot fennállására való tekintettel megtenni nem tudtak.

b) Amennyiben Szövetséges és Társult Hatalmak vagy állampolgárai nem korábban, mint 12 hónappal a Magyarországgal való háború kitörését megelőzően, vagy a háború alatt szabadalmat, illetőleg nem korábban mint 6 hónappal a Magyarországgal való háború kitörését megelőzően, vagy a háború alatt ipari rajzot, mintát vagy védjegyet, valamely Szövetséges vagy Társult Hatalom területén megfelelően bejelentettek, úgy jogosult a jelen Szerződés életbelépését követő 12 hónapon belül a megfelelő jogot Magyarországon is bejegyeztetni és elsőbbségi joguk kérelmüknek az illető Szövetséges vagy Társult Hatalom területén történt előzetes előterjesztéstől számítani.

c) Mindegyik Szövetséges és Társult Hatalomnak és állampolgárainak a jelen Szerződés életbelépésétől számított egyéves határidőt kell engedélyezni, amelyen belül jogukban áll Magyarországon eljárást indítani azok ellen a természetes vagy jogi személyek ellen, akik, állításuk szerint, a háború kitörése és a Szerződés életbelépése közötti időszakban, őket illető ipari, irodalmi vagy művészeti tulajdonjogot jogellenesen megsértettek.

2. Annak az időnek a megállapításánál, amelyen belül a szabadalmat, ipari rajzot vagy védjegyet használatba kell venni, a háború kitörésétől a jelen Szerződés életbelépését követő 18-ik hónap végéig terjedő időszakot nem szabad számításba venni.

3. A Magyarországon a háború kitörésekor érvényben volt, illetőleg a jelen Melléklet A) része által elismert vagy létrehozott és a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikét, vagy állampolgárait illető ipari, irodalmi és művészeti tulajdonjogok rendes oltalmi idejébe a háború kitörése és a jelen Szerződés életbelépése közötti időszak nem számít be. Következésképpen ezen jogok fennállásának rendes időtartama Magyarországon önműködően kiterjesztettnek tekintendő egy olyan további időszakra, amely a beszámításból a fentiek értelmében kieső időszakkal megfelel.

4. A Szövetséges és Társult Hatalmaknak és állampolgárainak Magyarországon fennálló jogai tekintetében hozott fenti rendelkezéseket Magyarországnak és állampolgárainak Szövetséges és Társult Hatalmak területén bírt jogaira is megfelelően alkalmazni kell. Ezek a rendelkezések mindazonáltal Magyarországot vagy állampolgárait egyik Szövetséges és Társult Hatalom területén sem jogosítják kedvezőbb elbánásra annál, amit az illető Hatalom, hasonló esetben, a többi Egyesült Nemzetnek vagy állampolgárainak biztosít, de másrészt Magyarország sem köteles e rendelkezések következtében valamelyik Szövetséges és Társult Hatalomnak vagy állampolgárainak kedvezőbb elbánást biztosítani annál, amelyet Magyarország vagy állampolgárai a fenti rendelkezésekben tárgyalt kérdések tekintetében az illető Hatalom területén élveznek.

5. A Szövetséges és Társult Hatalmak valamelyikének vagy Magyarország-
nak területén lévő harmadik szemé-
lyek, akik a jelen Szerződés életbelé-
pése előtt jóhiszeműen olyan ipari, iro-
dalmi vagy művészeti tulajdonjogra
vonatkozó jogot szereztek, amely a je-
len A) Melléklet része szerint visszaál-
lított vagy megállapított elsőbbségi jog
alapján adott jogokkal ellentétben áll,
vagy akik az ilyen jogok tárgyát jóhi-
szeműen előállították, közzétették,
sokszorosították, használták vagy
elidegenítették, engedélyt fognak nyer-
ni arra, hogy a jogbitorlás miatti min-
dennemű felelősségrevonás kizárásával,
az ilyen jogokat továbbra is gya-
korolhassák és a jóhiszeműen meg-
szerzett vagy megindított előállítást,
közzétételt, sokszorosítást, használatot
vagy elidegenítést továbbra is folytat-
hassák, vagy újra megkezdhessék. Ma-
gyarországon ezek az engedélyek nem
kizárólag jogosítványok alakjában fog-
nak kiadatni, amelyeknek rendelkezé-
seit és feltételeit az érdekelt felek kö-
zös megegyezése állapítja meg, megál-
lapodás hiányában pedig a jelen Szer-
ződés 35. Cikke értelmében felállított
Egyeztető Bizottság fogja meghatároz-
ni. A Szövetséges és Társult Hatalmak
mindegyikének területén ezzel szem-
ben a jóhiszemű harmadik fél
ugyanolyan védelemben fog részesül-
ni, mint amilyent hasonló körülmé-
nyek között az a jóhiszemű harmadik
élvez, akinek jogai más Szövetséges és
Társult Hatalom állampolgárainak jo-
gaival kerültek összeütközésbe.

6. A jelen Melléklet A) részének sem-
miféle rendelkezése sem magyarázha-

tó oly módon, mintha Magyarországot
vagy állampolgárait a Szövetséges és
Társult Hatalmak bármelyikének terü-
letén olyan találmányok tekintetében
juttatná szabadalmi jogok birtokába,
amelyek a jelen Szerződés harmadik
Mellékletében névszerint felsorolt cik-
kekre vonatkoznak, és amelyeket Ma-
gyarország vagy valamelyik állampol-
gára Magyarországon vagy valamely
másik tengelyhatalom területén, vagy
valamilyen, a tengelyhatalmak által el-
foglalt területen állított elő vagy jelen-
tett be olyan időben, amikor a kérdéses
terület a tengelyhatalmak haderőinek
vagy hatóságainak hatalma alatt állott.

7. Magyarország a jelen Melléklet elő-
ző rendelkezéseiben meghatározott
előnyöket Franciaországra, valamint
azokra az Egyesült Nemzetekre is ki-
fogja terjeszteni, amelyek nem tartoz-
nak a Szövetséges vagy Társult hatal-
mak közé, de amelyeknek Magyaror-
szággal szemben fennálló diplomáciai
kapcsolatai a háború alatt megszakad-
tak, és amelyek kötelezik magukat ar-
ra, hogy azokban a kedvezményekben,
amelyeket Magyarország számára az
előző rendelkezések biztosítanak, Ma-
gyarország részesíteni fogják.

8. E Melléklet A) részének semmiféle
rendelkezése sem értelmezhető a jelen
Szerződés 26., 29. és 31. Cikkével el-
lentétes módon.

B) Biztosítás-ügy

1. Előző biztosítási állományának az
Egyesült Nemzetekhez tartozó biztosí-
tó vállalat részéről történő visszaszer-
zése csak a biztosító vállalatokkal

szemben általában alkalmazott feltéte-
lekhez köthető.

2. Amennyiben az Egyesült Nemzetek
valamelyikéhez tartozó biztosító vállal-
lat üzleti tevékenységét Magyarorszá-
gon újból folytatni kívánja és amennyi-
ben kitűnik, hogy a Magyarországon
való működéshez előírt biztosítékul
szolgáló letétek vagy tartalékok az
azoka alkotó értékpapírok elveszése
vagy elértéktelenedése következtében
értékükben csökkentek, a magyar kor-
mány kötelezi magát arra, hogy a meg-
lévő értékpapírokat 18 hónapon át
olyanoknak fogadja el, mint amelyek a
letétekre és tartalékokra vonatkozó tör-
vényes előírásoknak megfelelnek.

V. MELLÉKLET

Szerződések, elévülés, forgatható értékpapírok

A) Szerződések

1. Minden olyan szerződést, amelynek
teljesítéséhez olyan szerződő féllel va-
ló érintkezés lett volna szükséges, aki a
jelen Melléklet D) részében foglalt
meghatározás értelmében ellenséggé
lett, a 2. és 3. bekezdésben foglalt kivé-
telektől eltekintve, úgy kell tekinteni,
mintha azt abban az időpontban, ami-
kor a szerződő felek valamelyike ellen-
séggé lett, felbontották volna. Az ilyen
felbontás azonban nem érinti a jelen
Szerződés 31. Cikkében foglalt rend-
kezéseket és egyik szerződő felet sem
menti fel az alól a kötelezettség alól,
hogy az előlegképen vagy elszámolás-
ra kapott összegeket, amennyiben ezek
tekintetében a maga részéről nem telje-
sített, visszafizesse.

2. A fenti 1. bekezdés rendelkezései el-
lenére kivételnek a felbontás hatálya
alól és a jelen Szerződés 39. Cikkében
foglalt jogok érintetlenül hagyásával
érvényben maradnak bármely szerző-
désnek azok a részei, amelyek elkülö-
nítettek és amelyeknek teljesítéséhez
olyan szerződő féllel való érintkezés,
aki a jelen Melléklet D) részében fog-
lalt meghatározás értelmében ellenség-
gé lett, nem volt szükséges. Ha vala-
mely szerződés egyes rendelkezései
nem különíthetők el, a szerződést úgy
kell tekinteni, mint amely a maga tel-
jességében fel lett bontva. Az előbbiek
bármelyik, a szerződés vagy a szerző-
dő felek valamelyike felett fennható-
sággal bíró Szövetséges és Társult Ha-
talom által kibocsátott belső törvé-
nyek, rendeletek vagy szabályok alkalmazásának, valamint a szerződés ren-
delkezéseinek fenntartásával értendők.

3. Semmiféle, ennek a Mellékletnek A)
részében foglalt rendelkezés nem ma-
gyarázható, úgy, mintha olyan jogsze-
rűen és az ellenségek között kötött
szerződésnek megfelelően teljesített
ügyletet is hatálytalanítana, amelynél a
teljesítés valamelyik Szövetséges és
Társult Hatalom kormányának engedé-
lyével történt.

4. A fentemlített rendelkezések ellené-
re biztosítási és viszontbiztosítási szer-
ződések az érdekelt Szövetséges vagy
Társult Hatalom kormánya és Ma-
gyarország kormánya között kötendő
külön megállapodás tárgyát fogják ké-
pezni.

B) Elévülési idő

1. Ha valamely, személyeket vagy javakat érintő jogviszonyban az Egyesült Nemzetek olyan állampolgárai és olyan magyar állampolgárok vannak érdekelve, akik a hadiállapot fennállása következtében akadályozva voltak abban, hogy bírói jogvédelmet keresenek, vagy jogaik megvédéséhez szükséges alakszerűségeknek eleget tegyenek, minden elévülési időt és eljárási, illetőleg biztosítási intézkedések megtételére kiszabott határidőt, tekintet nélkül arra, hogy ezek a határidők a háború kitörése előtt vagy után kezdődtek-e, úgy kell tekinteni, mint amelyek a háború tartamára, egyrészt magyar területen, másrészt pedig annak az Egyesült Nemzetnek területén, amely ezen bekezdés rendelkezéseinek előnyeit, viszonzási alapon Magyarországra is kiterjeszti, nyugodtak. Ezek a határidők a jelen Szerződés életbelépésétől újból tovább folynak. Jelen bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni a kamat vagy osztalékszelvek bemutatására, valamint a sorsolás, vagy bármely egyéb körülmény következtében kifizetésre kerülő kötvények bemutatására megállapított határidők esetében is.

2. Ha annak következtében, hogy a háború miatt valamely cselekmény teljesítését elmulasztották, vagy valamely alakszerűségnek nem tettek eleget, valamelyik Egyesült Nemzet állampolgárának kárára magyar területen végrehajtási intézkedéseket foganatosítottak, a magyar kormány az ilyenképen hátrányosan érintett jogokat visszaál-

lítja. Ha az ilyen visszaállítás lehetetlen vagy méltánytalannak bizonyulna, a magyar kormány gondoskodik arról, hogy az Egyesült Nemzetek állampolgára a körülmények szerint jogosnak és méltányosnak látszó támogatást kapjon.

C) Forgatható értékpapírok

1. Ellenségek közötti viszonylatokban a háború előtt kiállított forgatható értékpapír nem tekinthető érvénytelennek csupán azért, mert kellő időben elfogadásra vagy fizetésre bemutatva nem lett, vagy mert a kibocsátók vagy forgatók az el nem fogadásról vagy a nemfizetésről értesítve nem lettek, vagy mert az értékpapírt megóvatolni elmulasztották, vagy mert valamilyen alakszerűségnek a háború alatt nem tettek eleget.

2. Amennyiben az a határidő, amely alatt a forgatható értékpapír elfogadásra vagy fizetésre bemutatandó lett volna, vagy amelyben a kibocsátókat vagy forgatókat az el nem fogadásról vagy a nemfizetésről értesíteni kellett volna, vagy amely alatt az óvás eszközölendő lett volna, a háború tartama alatt járt le és amennyiben az a fél, akinek az értékpapírt bemutatnia vagy megóvatolnia, vagy az el nem fogadásról vagy a nemfizetésről értesítést adnia kellett volna, ezt a háború tartama alatt mulasztotta el, úgy a bemutatás, az el nem fogadási vagy nemfizetési értesítés vagy az óvatolás eszközölésére a jelen Szerződés életbelépésének napjától számítva legalább három hónapos határidőt kell engedélyezni.

3. Ha valaki akár a háború előtt, akár annak tartama alatt később ellenséggé lett személynek vele szemben történt kötelezettségvállalása következtében forgatható értékpapír alapján kötelezetté vált, úgy ennek az ellenséggé lett személynek az a kötelezettsége, hogy az előbbi e kötelezettségek tekintetében kártalanítsa, a háború kitörésének ellenére fennmarad.

D) Különleges rendelkezések

1. Az ebben a Mellékletben foglalt szempontjából a természetes vagy jogi személyeket attól az időponttól kezdve kell ellenségnek tekinteni, amikor az üzleti összeköttetés velük az ilyen személyek vagy jogügyletek tekintetében irányadó törvények, rendeletek vagy szabályok értelmében tiltott cselekménnyé vált.

2. A jelen Mellékletben foglalt rendelkezések az Amerikai Egyesült Államok jogrendszerére tekintettel, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között nem alkalmazhatók.

VI. MELLÉKLET

Bírói határozatok

A magyar kormány megfelelő intézkedéseket hoz annak lehetővé tétele végett, hogy az Egyesült Nemzetek bármelyikének állampolgárai a jelen Szerződés életbelépésétől számított egy éven belül bármikor a megfelelő magyar hatóságokhoz fordulhassanak minden olyan határozat felülvizsgálása iránt, amelyet magyar bíróság 1941. évi április hó 10. és a jelen Szerződés

életbelépése közötti időben olyan eljárás során hozott, amelyben az Egyesült Nemzetek állampolgára a maga ügyét akár mint felperes, akár mint alperes megfelelően előadni nem volt képes. A magyar kormány gondoskodni fog arról, hogy amennyiben az Egyesült Nemzetek valamelyikének állampolgárát ilyen határozat következtében sérelem érte volna, abba az állapotba helyeztessék vissza, amelyben a határozat hozatala előtt volt, vagy pedig olyan támogatásban részesüljön, amely az adott körülmények között jogosnak és méltányosnak látszik. Az „Egyesült Nemzetek állampolgárai” kifejezés minden olyan társulatot vagy egyesületet is magában foglal, amely az Egyesült Nemzetek valamelyikének jogszabályai szerint szerveződött meg vagy jött létre.

Ennek hiteléül az alulírott meghatalmazottak a jelen Szerződést aláírták és pecsétjükkel ellátták.

Kelt Páris városában, orosz, angol, francia és magyar nyelven, az ezerkilencszáznegyvenhetedik év február havának tizedik napján.

(Aláírások)

3. § A békeszerződéshez tartozó térkép a jelen törvényhez van csatolva, mint annak kiegészítő része.

4. § (1) A békeszerződés végrehajtásáról a minisztérium gondoskodik. A békeszerződés végrehajtása keretében a minisztérium rendelettel megteheti a békeszerződés rendelkezései által megkívánt bármely, a törvényhozás hatáskörébe tartozó magánjogi, perjogi, büntetőjogi vagy pénzügyi vonat-

kozású rendelkezést és evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is megállapíthat. E felhatalmazás alapján közjogi természetű rendelkezéseket kibocsátani nem lehet és a kiadandó rendelkezések nem állhatnak ellentétben az 1946. évi I. törvénnyel.

(2) Felhatalmaztatik a kormány, hogy egyes külállamokkal a békeszerződésben említett kérdések szabályozása céljából a békeszerződés keretében szükséghez képest megállapodásokat létesíthessen és életbeléptetésük iránt rendeleti úton tehesse meg a szükséges intézkedéseket.

(3) A jelen felhatalmazás alapján a megelőző évnegyedben kibocsátott rendeleteket minden évnegyed első ülésében a Nemzetgyűlésnek jóváhagyás végett be kell mutatni.

(4) A jelen felhatalmazás hatálya az 1948. évi december hó 31. napjáig terjed.

5. § A jelen törvény kihirdetése napján lép életbe, mégpedig a békeszerződés életbelépésének napjától kezdődő hatállyal. A békeszerződés életbelépésének napját a minisztérium rendelettel közzéteszi.

NÉVMUTATÓ

A szláv neveknél a forrás ortográfiáját alkalmaztuk. Oldalszámok normál szedés: főszöveg, dőltbetűs szedés: lábjegyzet

A, Á

Acheson, Dean G. 13, 191, 326
Alexander, Harold 267-268, 283
Allen, William Denis 140
Anders, Vladislav 214
Anonymus 139
Antonescu, Ion 237
Arcidiacono, Bruno 21, 24, 323, 326,
211-212, 194
Attlee, Clement C.R. 28-29, 58, 193,
211-212, 194
Auer Pál 39, 121, 125, 142, 182, 183,
187, 223, 240-241, 241, 248, 249,
266, 270, 272, 312,

B

Balla Antal 222
Balogh Sándor 40, 54, 58, 61-62, 67,
90, 104, 106-108, 121, 147-148,
151, 153-155, 163, 179-180, 188,
196-197, 200, 208, 221, 224, 226,
236, 238, 241, 244-245, 249, 264-
265, 267, 272, 274, 323-324, 327
Baranyai Zoltán 188, 188, 223, 267,
282, 282
Barnes, Maynard 76, 78, 303
Bartók László 250
Bastid, Suzanne 326
Bede István 165, 178, 179-180, 182-183,
223, 238, 238, 242, 242, 251, 251,
274, 274
Békés Csaba 162, 327
Bell, H. Chalmer 234, 234

Beneš, Eduard 42, 54-55, 58-59, 61,
108, 108, 116, 125, 143-144, 187-
188, 247, 275
Berend T. Iván 62
Berndák Jenő 115
Berry, Burton 78, 153, 153-155, 168
Bethlen Oszkár 223
Betts, R.R. 324
Bevin, Ernest 13, 58, 66-67, 67, 69, 71,
81-83, 87-89, 89, 98-102, 103, 127,
130, 157-158, 158, 171-172, 175-
178, 189-190, 190, 194-199, 206-
207, 211, 220, 238, 291, 293, 294,
296-300, 303
Bibó István 10, 109, 109
Bidault, Georges 82-84, 131, 146, 172-
173, 177-178, 196, 207, 211, 266, 308
Birjuzov, Szergej Szemenovics 208
Boldizsár Iván 264, 272
Bolgár Elek 258
Bogomolov, Alexandr 198, 240
Bohlen, Charles 13, 78, 98, 325
Boll, Michael 67, 326
Boncour, Jean-Paul 68, 68-69, 90, 146,
148, 165, 168, 182, 188-189
Borbándi Gyula 109
Borsody István 39, 327
Böhm Vilmos 187, 187, 247, 247
Braithwaite, F. J. St. G. 203, 203
Bramson, Alexander 214
Brankov, Lazar 113
Bratianu, Dinu 43, 67

Byrnes, James 13, 16, 19, 19, 29-31, 33, 66-69, 69, 71, 77-78, 83-85, 87-89, 89, 98, 97-104, 103-104, 111-112, 111-112, 124, 127, 129, 129-131, 131, 135, 144-145, 150, 154, 154, 156, 156, 171-178, 173, 181-182, 182, 189-192, 195, 197, 199-200, 205-209, 211, 215-216, 218-220, 226-227, 229, 245-246, 250, 254, 289-290, 292, 295-301, 304-305, 323, 326

C

Cadogan, Sir Alexander 13, 20, 23, 27, 35, 58
Caffery, Jefferson 198, 245
Čajak 249, 249
Campbell, John C. 14, 46, 151-152, 241, 241, 242-243, 245, 254, 255, 275, 325
Cannon, Cavendish William 13, 58-59, 59, 75-76, 78
Catroux tábornok 165
Carse, William Mitchell 123, 167, 179, 190, 200-201, 201
Churchill, Sir Winston 8, 23, 25-26, 28-30, 32-33, 35-36, 38, 47, 58, 62, 153, 171, 317
Clark-Kerr, Sir Archibald 103, 145
Claxton, Brooke 268
Clay, Lucius 207
Clementis, Vlado 9, 56-57, 60, 60, 106-108, 108, 114, 117-118, 121-125, 137, 143, 162, 187, 195, 236-237, 247, 249-250, 252, 255-258, 261, 265, 267, 267, 272-274, 283
Clifford, Clark M. 289, 290, 290
Cohen, Samuel 13, 265
Colville, John Rupert 294, 294
Costello, P. 261, 264, 266-267, 267, 268-271, 271

Coulet, Francois 200
Couve de Murville, Maurice 128-129, 130-131, 131, 143, 199, 230, 265, 300, 301, 302
Cronin, Audrey Kurt 135, 303, 326

Cs

Csatári Dániel 44, 327
Csomoky Viktor 39
Czebe Jenő 223

D

Dabasi-Schweng Lóránd 223
Darányi Ignác 258, 258
Dastich tábornok 124, 251
Davies, Lynn Ethridge 325
Deane, John 15
Debniczky, Casimierz 215
De Gasperi, Alcide 217
De Gaulle, Charles 327
Dejean, Maurice 60, 106, 143, 143, 179, 250
Dekanozov, Vladimir G. 14, 111, 162, 165, 228, 237, 247
Demeter Béla 64, 94, 116, 223, 238-239, 240-241
Desseffy Gyula 149, 155
Dixon, Piers 69, 326
Dixon, Pierson 69, 326
Dove, A.J.H. 203
Durbrov, Elbridge 235
Dulles, John Foster 13, 78
Dunn, James Clement 13, 20, 27, 78, 128-129, 129, 130, 130, 131, 131, 134, 135, 136, 136, 155-157, 162, 183

E

Eden, Antony 25-27, 29, 48, 58
Elsey, George M. 290
Enckel, Carl J.A. 218

Erdei Ferenc 58, 111
Erős János 222
Ethridge, Mark 97-98, 99, 100, 325
Ewatt, Herbert 229

F

Faragó László 223, 280
Farkas Lehel 106
Faure, Robert 181, 181
Fehér István 58, 108, 110, 111, 327
Fierlinger, Zdenek 54, 187, 247, 265
Fiša, Peregrin 114
Fouques-Duparq 143, 143, 144
Frank, Hans 258
Fráter György 274
Fülöp Mihály 46, 50, 53, 64, 95, 99, 132, 145, 167, 200, 203, 214, 218, 225, 231, 239, 241, 253, 298

G

Gaddis, John Lewis 325
Gáldi László 223
Gardner, Lloyd 325
Gascoigne, Alvary Douglas Frederick 13, 56, 56, 148, 148, 165, 179, 180, 180, 182, 184
Gati, Charles 327
Georgiev, Kimon 132
Gerascsenko, V.S. 280
Gerő András 322
Gerő Ernő 160, 223, 223, 233, 233, 252
Gombó Zoltán 58
Gordon Ferenc 120
Gottwald, Klement 228, 247
Gradwohl, Paul 321
Gandville, de la 183, 205
Grew, Joseph C. 51, 52, 54
Groza, Petru 10, 24, 41, 43-44, 44, 45, 51-53, 67-70, 78, 84-85, 90, 90, 92-93, 93, 132, 144-145, 147-148, 151,

153-154, 158, 162, 166-168, 182, 188, 188, 209, 285, 302, 310-311, 315
Guszev, Fedor 14, 128, 130-131, 131, 152, 156, 229-230, 236, 277, 283

Gy

Gyallai-Pap Domokos 92
Gyöngyössi István 53, 327
Gyöngyösi János 38-40, 46, 56, 56, 58, 59, 61, 92, 104-107, 105-108, 110, 111, 113, 113, 115-121, 123, 149-151, 159-160, 162, 162, 163, 166-167, 179, 181, 181, 182, 182, 183, 191, 193, 218, 221, 221, 222-224, 224, 225, 225, 226, 228-229, 229, 233, 233, 239-240, 244, 244, 245, 245, 246, 250, 250-251, 252, 252, 262, 264, 271, 275, 281, 281, 284-287, 287, 295, 303, 313, 320, 331

H

Hajdu, Vavro 255, 261, 263, 265-266, 267, 268, 277
Halifax, Edward Frederick Lindley Wood 70
Halmossy Dénes 322
Hankey, Robert Maurice Alers 229
Haraszti Éva 317
Harriman, Averell William 54-55, 62, 97-98, 98, 103, 145, 176, 243
Harrison, Geoffry Wedgwood 47
Hatieganu, Emil 145
Hay, M.D. 280
Hayter, William Goodenough 13, 66, 69, 140, 180, 182-184, 189, 189, 193, 195, 205, 242, 249
Heinlein, Konrad 258
Helm, Alexander Knox 13, 208, 237, 238, 293, 293
Heltai György 113, 240

Hickerson, John D. 51, 91, 98, 99
Hirsch Dezső 147, 147
Hitler, Adolf 72, 74, 82-83, 252-253,
257-258, 258, 283, 286
Hollis, S.C. 175
Holman, Adrian 146, 146, 156-158,
165, 167, 167, 168, 189
Hood, Viscount 13, 157, 158, 175,
184, 236, 260-261, 265, 308
Hopkins, Harry 17
Horsfall-Carter, Williams 238
Horthy Miklós 40, 149, 218, 237, 260,
286
Horvat, Ivan 118
Houston-Boswall, William 149, 209
Hull, Cardell 50, 50
Humo, Avdo 236
Huston, Cloyce K. 98, 98

I

Inverchapel, Iord 190, 192
Iordan, Iorgu 165
Iszlamov, Tofik 47, 321
Izsák Lajos 179, 180, 324

J

Jakabffy Imre 159
Janics Kálmán 327
Jebb, Hubert Miles Lord Gladwyn 13,
128, 137, 140, 157, 158, 265, 267,
299
Jócsik Lajos 327
Juhász Gyula 46, 48, 50, 51, 54, 56,
215, 258, 310, 321-323

K

Kállay Kristóf 106
Kánya Kálmán 258, 258
Kárász Artúr 181, 200, 200, 201, 313,
327
Kardelj, Edward 217, 232-233, 233,
256

Károlyi Mihály 223, 223, 248-249
Keenlyside, F.H. 234
Kennan, George 62, 65, 114
Kemény Ferenc 160, 163
Keresztes Zoltán 147
Kertész István 10, 38, 38, 39, 39, 40,
46, 54, 57-60, 61, 61, 62, 63, 63, 66,
91-92, 92, 94, 95, 104-106, 107,
108, 109-110, 110-111, 112-114,
112-115, 116-117, 117, 118, 118,
119, 119, 120, 135, 149, 149-150,
151, 151, 158-159, 159, 160, 160,
162-163, 166, 166, 167, 167, 181,
181, 183, 183, 187, 188, 197, 200,
205, 217, 221, 223, 223, 228, 230,
232, 233, 236-237, 240-246, 248-
249, 254, 255, 259, 262, 263, 263,
266, 266, 269, 270, 270, 271, 271,
275, 287, 309, 312, 312, 320, 322-
324, 326-327

Keszthelyi Nándor 110, 110
Key, William 110, 189
Kirk, Alexander C. 24, 71
Kisselev, K. V. 226
Kogan, Norman 326
Kolko, Gabriel 325
Korbel, Joseph 281
Korom Mihály 62, 327
Kósa György 266, 272
Kovrig, Benett 325
Krnó, Dalibor 59, 104, 105, 113, 113,
137, 247-248
Kulsev Georgi 218
Kurasov V.P. 303

L

Lache, Stefan 70, 324
Laloy, Jean 328
Lavriscsev, Alexandr Andrejevics 14,
281
Lenin, Iljics Uljanov 40, 163

Le Rougetel, John H. 153
Lipcey Ildikó 44, 327
Litvinov, Maxim Maximovics 47, 47,
49
Lozovski, Alexandr 47
Lukacs, John 325
Lucsev, Kosta 25
Lundestad, Geir 67, 114, 209, 02, 304,
325
Lutorovics, P.V. 259-260

M

Maccartney, C.A. 9, 138, 140, 142,
143, 148, 148, 184
MacCormick 248, 248
Macveagh 47
Majski, Ivan Mihajlovics 47
Makkai László 94
Maniu, Iuliu 43, 48, 67, 93
Manuilskij, Ditrij Zaharovics 249, 251
Marik Pál 149
Marjoribanks, James Alexander Milne
13, 140, 151-152, 152, 156, 184,
195, 265, 267, 267, 268-269, 270,
274, 276
Mark, Eduard 98, 325
Marshall, George 171, 304
Masaryk, Jan 42, 55, 143, 195, 215,
217-218, 226-229, 247-248, 248,
249-250, 250, 256, 261, 265, 268,
268, 269, 271, 273
Masaryk, Thomas Garik 249, 263
Massigli, René 180, 194, 194
Maštny, Vojtec 324
Matthews, Freeman 13, 122, 130, 150
Max, Stanley Martin 327
McIntosh, A. D. 268
McNeil, Hector 215, 230
Melbourne, Roy M. 69, 302
Merrill, Federick T. 254, 267
Messer, Robert 98, 325

Mihály, román király 10, 45, 51,
103, 145, 153, 156-158, 168
Mikó Tibor 223
Millerand, Alexandre 82-83
Mindszenty József 109
Molotov, Vjacseszlav M. 8, 14, 20, 29-
30, 34-35, 46-47, 48, 49, 66, 68, 69,
71, 73, 77-78, 81-88, 90, 97, 99,
102, 103, 131, 135, 135, 144, 160,
162-163, 165, 172-173, 173, 174-
177, 181, 196, 198-200, 205-208,
212-213, 215-216, 218-220, 228,
245-246, 275, 281, 284, 289-292,
294-299, 301

Mosely, Philip 59, 183, 221
Moyne, lord 47

N

Nagy Ferenc 119, 125, 149, 158, 159,
160-164, 165, 178-180, 180, 190,
190, 191-192, 192, 193-194, 194,
195-196, 196, 197, 201, 205, 222,
238, 245, 245, 246, 246, 250, 254,
258, 302, 310-313, 327
Negel, Dimitrije 153
Nékám Sándor 90, 92, 147, 168, 168,
285, 285
Nemestóthy Dénes 150
Nnémethy-Benisch Arthur 64, 160
Nicholls, John Wheeler-Bennett-
Anthony 324
Nigel, Ronald 13
Noel-Baker, Philip J.B. 13, 192-193
Nosek, Jindrich 143, 143, 144
Novikov, Nikolaj V. 254-255

O

Okváth Imre 327
Oltványi Imre 149, 164
Osukin, B.P. 46, 181

P

Pamlényi Ervin 258
 Pătrăscanu, Lucretin 44, 187, 187, 188, 188
 Payart, J. 114
 Pasvolsky, Leo 13
 Pásint Ödön 115
 Péter János 249
 Petkov, Nikola 24, 67, 302
 Pijade, Mose 215
 Pintev, Sztojan 321
 Poggiolini, Ilaria 324
 Polányi Jenő 249, 249
 Politis, Jean 277
 Polvinen, Tuomo 324
 Pope, Maurice 261, 262-263, 263, 266-267, 269, 271-272
 Puskin, Georgij M. 14, 46, 58, 61, 111, 112, 117, 149, 167, 181, 181, 182, 188, 244, 251

Q

Quinlan, Paul 68, 326

R

Rădescu, Nicolae 43
 Rainer Micsinai János 200
 Rákosi Mátyás 125, 159-160, 165, 310
 Rakovszky György 223, 282
 Ránki György 258
 Ravasz Károly 327
 Reber, Samuel 248, 248, 254
 Reinstein, Jacques J. 277
 Réczai László 44
 Révai József 39, 113
 Révay István 223, 238, 249
 Richard, Pierre 189
 Ripka, Hubert 164
 Riz, Annie Lacroix 325
 Roberts, Frank Kenyon 47, 165
 Romniceanu, Mihail 145

Romsics Ignác 50, 52, 57, 124, 241, 310, 322, 327
 Roosevelt, Franklin Delano 18-19, 34, 50, 88
 Ross, Graham 100, 322
 Rostow, William 326
 Rosty-Forgách Ferenc 106, 112, 112, 114-115, 115, 116, 116, 179, 250, 250, 265
 Russel, A.C.W. 13, 152, 152

S

Sănătescu, Constantin 43
 Sargent, Orme 13, 24, 175, 189, 189, 193, 194, 194
 Sarret, Jean 51, 51, 53
 Schoenfeld, Arthur 14, 56, 56, 61, 104, 105, 105, 108, 110, 111-113, 121, 124, 124, 125, 125, 149, 154, 155, 155, 162, 164, 164, 165, 167, 167, 179, 179, 180, 180, 182, 197, 293, 302, 310, 310, 313
 Sebestyén Pál 46, 50, 61, 118, 118, 119, 145, 158, 166-167, 167, 169, 174, 214, 223, 241, 241, 248
 Semenov, V.S 58
 Silverwood-Cope, C.L. 13, 175
 Simic, Stanoje 283
 Sipos Péter 62, 70, 85, 321, 327
 Slavik, Juraj 118
 Smith, Walter Bedell 228, 240, 264
 SSmuts, Jan Christiaan 263
 Sobolev, A.A. 58
 Squires, Leslie A. 14, 76, 78, 91
 Stankovic, Sinisa 230, 256
 Steinhardt, Launce 60, 104, 108, 108, 110, 112, 112, 114, 116, 123, 123, 124, 125, 144, 144, 164, 219, 275, 275
 Stettinius, Edward 18-19, 44, 46
 Stirbey, Barbu 47

Stirk, Peter M.R. 225, 328
 Stirling, A. T. 230, 254-255, 261, 266-269,
 Stoica, Vasilie 145, 165, 167-168
 Suckburgh, E. 229

Sz

Szabados Mihály 115
 Szabó Gabriella 215
 Szakasits Árpád 160
 Szakály István 200
 Szalai Sándor 39, 149
 Szálasi Ferenc 184, 260
 Szegedy-Maszák Aladár 91, 122, 122, 150, 223, 254, 256-257, 259, 270, 294-295, 300, 327
 Székely Artúr 223
 Székely Beáta 250
 Szekfű Gyula 111, 160, 165, 223, 228, 237, 237, 240, 240, 247, 247, 249, 264, 267, 267, 280, 281
 Szemes István 223
 Szent István 137, 140
 Sztálin, Josif Viszarionovics 8-10, 17-18, 21, 26-27, 28-30, 32-38, 44, 47, 48, 54-55, 58, 62, 65, 86, 88, 93, 97-99, 101-103, 103, 127, 142, 147, 160-164, 171, 188, 206, 220, 220, 258, 289, 291, 306, 313, 317, 327
 Szuszajkov, Ivan Z. 46, 68, 245
 Szviridov Vlagyimir Petrovics 111, 208, 208

T

Takácsy Miklós 233
 Tătărescu, Gheorghe 43-44, 52-53, 69-70, 90, 90, 93, 145-148, 156, 166, 168, 182, 217-218, 241, 241, 242
 Teleki Géza 326
 Thorp, Willard L. 277-278, 283

Tildy Zoltán 94, 95, 105, 109, 109, 116, 119, 125, 147, 159-160
 Tilkovszky Lóránt 258
 Tito, Josif Broz 23, 114
 Tofik, Iszlamov 47, 321
 Torda Endréné 321
 Tóth Zoltán 94
 Trajánovits Lajos 223
 Truman, Harry 17-19, 26, 28-30, 33, 33, 35, 59, 66, 100, 127, 145, 145, 171, 220, 289, 290
 Tutui, Gheorghe 70, 324

U

Ulmann, Walter 55

V

Váájlok Sándor 105, 106, 113, 114, 117, 118, 119-120, 223, 233, 238, 266, 270, 327
 Vájlok Sándorné 321
 Valéry J-P. 277
 Várkonyi Péter 327
 Vásárhelyi István 223
 Vásárhelyi Miklós 93
 Velcsev, Damian 208
 Vida István 54, 56, 57, 60, 62, 70, 85, 104, 105, 111, 112, 113, 123, 124, 179, 180, 190, 191, 192, 197, 208, 275, 321-322, 324, 327
 Vikol Katalin 200
 Vilfan, Joze 232
 Vinogradov, Vladislav P. 43, 46
 Visinszkij, Andrej J. 14, 43, 51, 103, 124, 127, 145, 172, 217-219, 227, 229-230, 246, 250, 258-260, 265, 270, 274, 280
 Voigt, F.A. 324
 Vojna, A. 260

Vorosilov, Kliment 47, 58, 61, 105,
108, 111, 116, 149, 149, 224, 230,
231

W

Wagner Ferenc 120, 327

Wallace, Henry 220

Ward, Dawson Patricia 13, 19, 101,
127, 130, 135, 171, 173, 178, 198,
207, 209, 216, 219, 220, 289, 292,
297, 304, 308, 323

Warner, Christopher Fred 13, 141-142,
165, 167, 167, 184, 200, 205, 238,
238, 242-243, 251, 280, 282, 294,
302

Weems Georg Hutton 208

Wilgress, Dana 249, 264

Willis, David 225, 328

Willey, Frederick 280, 280

Williams, Michael Sanigear 13, 100,
141, 143, 156-157, 158, 175, 189,
189, 229, 234, 234, 280, 293, 293,
294, 294

Wilson, Woodrow 16, 17, 22, 26, 27,
28, 67, 324

Wittmann Ernő 252, 252

Wojaczek, Charles 266

Woodward, Sir Llewellyn 16, 17, 22,
26, 27, 28, 67, 324

Y

Yergin, Daniel 325

Zs

Zsignya, Klara Leonyidovna 81, 323

Mihály Fülöp:

THE UNFINISHED PEACE.

THE COUNCIL OF FOREIGN MINISTERS AND THE HUNGARIAN PEACE TREATY OF 1947.

The Second World War was not followed by an overall settlement such as the Versailles type peace conference. At the Potsdam Conference the United States, Great Britain and the Soviet Union formed the Council of Foreign Ministers, a forum for peace-making. The Council was responsible for the preparation of the peace treaties for Germany's former allies and later for the drafting the final texts of the treaties. Meanwhile, the discussion of the Austrian and German case, determining the whole European peace settlement, was postponed till 1947. The Council's basic function apart from the thorough preparation of peace treaties was, according to the U.S. State Department, to hinder the crystallization of exclusive spheres of interest. Yet, at the Potsdam Conference, at the meeting of the Foreign Ministers in Moscow, at the second session of the Council of Foreign Ministers in Paris a hierarchical decision-making procedure was established with the United States and United Kingdom dealing with Italy, and the Soviet Union dealing with Romania, Bulgaria, Hungary and Finland. Each great power played a determining role in formulating the peace terms within their sphere. Each draft put forward in London in September 1945 by the armistice dictating Great Power became the negotiating basis of the peace treaties. Due to the hectic procedure of peace-making, the main parts of this document were adopted into the final text. The Soviet Union wanted to have the slightly amended version of the armistice conventions accepted, i.e. it wished to confirm the allied agreements concluded during the war. The United States planned to reconsider the terms on the basis of a complete examination of the matter offering large scope to the bilateral agreements of those states concerned. These two contrasting conceptions were harmonized during the one-and-a-half-year-long negotiations of the Council.

The Great Powers did not make a preliminary political decision according to which they will conclude a dictated peace with the defeated countries. Yet, this is what happened as a consequence of the agreements on the procedures of the drafting of the peace treaties which were made by the Big Three at a later date. The Potsdam 4-3-2 formula restrained the circle of the decision-makers or, to use Byrnes' term, the circle of "Judges": the members of the Council were those Great Powers that signed the capitulation document with the enemy country con-

cerned. The Italian draft peace treaty and its final wording were prepared by the British, American, Soviet and French members. The Romanian, Bulgarian and Hungarian treaty was elaborated by the Soviet, American and British Ministers of Foreign Affairs while the Finnish one was drafted by the Soviet and British Foreign Ministers. At the sessions of the Council a certain peace treaty clause could have been accepted on condition that a consensus between the involved Great Powers was formed. The order of negotiations of the peace treaties, Italy, Romania, Bulgaria, Hungary and Finland, made it possible for the Soviet Union to induce its allies to compromise in the cases of the so-called Balkan treaties by slowing down the Italian peace negotiations and inter-relating different matters. The principle of Great Power consensus also meant that in the autumn of 1945 the United States and from the beginning of 1946, the Soviet Union could, at the same time, determine the extent of the progress for the negotiations and could thus exploit the willingness of the others to negotiate to its own advantage.

The 4-3-2 formula accepted at Potsdam excluded France from the circle of decision-makers, except for the Italian treaty, in which there was no place for the other allied and associated powers. After the failure of the first session of the Council of Foreign Ministers in London (September 11-October 2, 1945) the Soviet Union and the United States agreed at the Moscow meeting of the foreign ministers (December 15-27, 1945) to call the Paris Conference as a consulting forum, which was subordinated to the Council. This agreement increased not only the number of "judges" but the number of "witnesses" as well. The Soviet Union did everything in its power to limit the circle of the decision-makers and to reserve the final decisions to the Big Three. The American Secretary of State finally convinced Stalin by saying that, "we will be the judges ...so we can allow the small countries to speak without interfering with our interests".¹ During the second session of the Council (this session included the London meeting of the Deputy Ministers of Foreign Affairs (January 18-April 20, 1946), and the two meetings of the CFM in Paris (April 25-May 16 and June 15-July 12, 1946), there was a strong struggle between Soviet diplomacy and American foreign policy which threatened the whole peace settlement. The former wanted to restrict the role of the small victorious countries to a considerable extent (to the strict minimum) and the latter wanted to promote a "peace of the nations" setting limits to the Soviet Union, pushed into a minority position, by determining the convocation and proceeding of the Paris conference. The two-third-voting procedure and simple majority vote applied by the Paris Conference did not change the principle of Great Powers consensus. In July 1946, the members of the Council submitted common peace treaty drafts to the 21 victorious powers and the members of the Council entered into an obligation according to which they would not move an amendment in the case of the already agreed articles. The Great Powers

¹ See Chapter III. p ??crossreference!

character of the peace settlement was strengthened by the procedure according to which the treaties could only come into force if the members of the Council, signing the capitulation document, had deposited the ratification documents. This meant that the peace treaties drafted by the Council of Foreign Ministers were enforced independently of the willingness and approval of the other victorious or defeated states. In this way, the participants of the Paris Conference could express their proposals solely in questions which were considered to be "non-basic" by the Great Powers. Consequently, the emergence of the "Slavic bloc" voting contributed to the formation of the "Western bloc". In elaborating the peace agreements, the views of the small allied nations were considered only when they were supported by one of the Great Powers and were accepted only when they met the approval of all of the members of the Council. The "witnesses" proposals, regarding the defeated states in Paris tended towards hardening the conditions of "judgments". At the third session of the Council in New York (November 4-December 12, 1946) the Soviet Union, using its veto power, rejected all recommendations contrary to its interests or had them modified according to its original, pre-Paris Conference position.

The procedural rules drafted by the Soviet Union, Great Britain and the United States in Potsdam, Moscow and Paris did not allow the "defendants" to participate in their own "proceedings". According to the original conception of the State Department the terms of peace should have been discussed with Italy, and presumably with the other defeated states, prior the positions of the victorious states had been crystallized. In this way the "ex-enemy states" could not have refused the execution of the terms, claiming that the peace treaty was dictated. Until the French Minister of Foreign Affairs sent the Three Great Powers his proposal at the beginning of 1946, no consideration was given at all to give the former enemy states representatives a hearing, except in the Trieste affair. At the Paris Conference the leaders of the Italian, Romanian, Bulgarian, Hungarian and Finnish delegations submitted written proposals but they participated neither in the work of the Conference, nor in the activity of the Commissions. These countries were invited to present their views only if it was directly initiated by one of the victorious powers. The drafting procedure of the peace treaties made it impossible for the defeated countries to participate in the discussions of the recommendations of the Paris Conference as parties enjoying equal rights.

The consequence of the procedures of the Council, as opposed to American intentions, could not be anything else but a dictated peace determined by the Great Powers, reflecting the interests of the victorious states and enforced upon the defeated. The principles of the peace making process did not arise from the original intents of the Allied Great Powers but from the contingency of the Council of Foreign Ministers negotiations and from the difficulties in harmonizing the peace aims of the Big Three. On the Contrary: had any politically moti-

vated intentions existed, they could have represented the plan to avoid a Versailles-like peace conference, a punitive and dictated peace. Frequently changing procedures restricted the opportunities to interfere for even the victorious great powers. The Soviet Union considered it a major concession when, in order to continue the war-time cooperation into peace-time, it allowed Great Britain and the United States some influence in the course of drafting the peace terms concerning the countries defeated by the Soviet Union, for the sake of maintaining co-operation between the three great powers after the war. However, in the case of Italy, Yugoslav interests represented by the Soviet Union, conflicted with American and British ones. The hierarchy of the peace settlement, "judges", "witnesses" and "accused" gradually emerged from the negotiations. It was only within this framework that the individual questions could be discussed at the peace negotiations conducted in the Council.

The order of the peace negotiations was instrumental in the drafting of the peace treaties. Nobody disputed Bidault's statement that "The German question was at the center of all peace settlement" but in the absence of a central German government, able to conclude a peace treaty, the logical order of peace-making was reversed. It was not the "main criminal" whose case was never tried but the "secondary importance" questions were given precedence.² The course of events in 1943-44 already separated the preparation of the armistice agreements with the satellites from the German capitulation and the Potsdam decisions formally separated their peace treaties from the German one. The "secondary importance" peace treaties, assumed to be ready in a few months were supposed to serve as examples, acceptable or not, on the eve of the German and Austrian peace negotiations.

It was the avoidance of the central issue that brought the preparation of the Italian treaty to the fore in Potsdam. Great Britain and the United States considered it a primary task to conclude a peace treaty as soon as possible because, Italy was the first of the Axis powers to broke off from Germany and materially contributed to its defeat.³ The first test of the tripartite European cooperation of the Great Powers was the control of the Italian armistices. This is what gave it a characteristic of a model. The negotiation order adopted in Potsdam, Italy, Romania, Bulgaria, Hungary and Finland, meant that the Italian treaty was always first in the discussion with Romania being the first of the Balkan ones. In spite of the dissimilarity of their war-records, the five states were judged uniformly, and the determination of their peace terms inextricably interwoven. The Allied Great Powers wanted to create a comprehensive peace system which was manifest also

² MAE A.D.Y. Vol.134. Bidault's statement to the Council and the September 26, 1945 session in London. See also: Ward: op.cit. p.177.

P.R.O. F.O. 371.40730 Preparation of armistice terms for Axis satellites. In a note of January 6, 1944, Lord Hood wrote, "Germany is the main criminal".

³ Teheran, Yalta, Potsdam. op.cit. p.415.

in their insistence that the defeated states recognize all the other peace treaties, already concluded or to be concluded. Preeminence of the Italian treaty meant not only that it gave the Soviet Union a great bargaining position but also that due to the order of negotiations, but also, as the negotiations progressed, the Great Powers applied more and more frequently, the clauses of the Italian and Romanian treaties, accepted by the common agreement of the Council, to all the other cases. Thus, the Hungarian treaty was not even discussed in the autumn of 1945. At the second session of the Council, at the critical juncture of the peace negotiations, there was only one independent discussion of the Hungarian peace treaty. On the whole, the definitions of the Hungarian peace terms were given short shrift at the Council peace negotiations and there was scant opportunity to consider them on their merits because of the application of the Italian and Romanian precedents.

Postponement of the debate of the Austrian treaty proved to be tragic Hungary and Romania. It was late, only in the early spring of 1946 that American diplomacy took measure of the importance of the clause accepted at the session of the Council in London, regarding the stationing of liaison troops in Austrian zones. Starting in April 1946, and ever since Great Britain and the United States raised the matter, the Soviet Union did everything to keep the Austrian peace negotiations off the agenda and to prevent the simultaneous settlement of the five peace treaties and of the Austrian treaty. The Soviet Union preferred to delay the removal of the Red Army units from the Eastern half of Europe rather than to exclude this eventuality. On December 1, 1945 the Soviet and American troops were removed from Czechoslovakia at the same time. There were signs during the summer of 1946 and again in December that the Soviet Union was getting ready for the possibility of having an Austrian treaty in place and for the removal of Allied troops from Austria, Italy, Romania and Hungary and for the reduction of the European occupation forces. When the negotiation order of peace treaties was determined in Potsdam it was still possible to link the Austrian question to the overall European settlement. At this time, however, Great Britain and the United States did not consider the procedures of the Council of Foreign Ministers in the function of the elimination of the Soviet military presence in Eastern Europe. It would be improper to reflect the recognition that came several months later back to the events of the summer of 1945.⁴ The Austrian treaty and especially the question of the German peace treaty, involved a conflict which led to the disintegration of co-operation between great powers and to the cold war confrontation. The postponement of the Austrian settlement, with British and American concurrence, legalized the stationing of Red Army units in Hungary and Romania for almost a decade, later in the case of Hungary until mid 1991.

⁴ Kenézy: Diplomacy...op.cit. p.186.

The major "illusion" of the Hungarian peace preparations and of the leadership of the Smallholders was that they based all their political calculations on the imminent withdrawal of the Soviet troops. It would be unfair, however, to attribute this to the ignorance or naivety of the Hungarian foreign policy leadership of that time. It was the Foreign Office, in the summer of 1945 that formulated its plans for a peace treaty at the earliest possible moment, to achieve the withdrawal of the Soviet forces and to reestablish the independence and sovereignty of the Central and South-East European states. It is the irony of history that it was precisely because of this British proposal that the Soviet forces remained in Romania until 1958 and in Hungary until 1991. From the spring of 1946, the United States desperately tried to remedy its earlier mistake and even at the beginning of September 1946, in Paris, they promised Prime Minister Ferenc Nagy that the occupation forces would be withdrawn.⁵ There was some uncertainty on Soviet and Hungarian Communist side as well. Rákosi told the American envoy Schoenfeld on November 30, 1946 that he hoped that the Hungarian peace treaty could be signed soon and that this would make it possible to free Hungary from the burden of the occupying forces and from the expense of the Allied Control Commission.⁶ As a result, until the winter of 1946, therefore, hope that the Red Army would be withdrawn was shared by Hungary and outside Hungary by the members of the Council. The Hungarian Communists also believed the withdrawal was likely and feared it.

The Hungarian peace preparations suffered from another illusion, based on the war-time declaration of the Allies and on the 1945 Istria precedent. This illusion was about the establishment of ethnic borders and national self-determination. During World War II, Great Britain⁷ and the United States⁸ considered the appropriateness of ethnic "equity" principles even in the case of enemy Hungary. However, the victorious Czechoslovakia and Yugoslavia rejected any border adjustment in Hungary's favor. The adjustment of the Hungarian-Romanian border in Hungary's favor was initiated on September 20, 1945 in London by the American Secretary of State and this was supported by Great Britain and France. The latter two were actually responsible for the Trianon peace treaty of June, 4, 1920. The Soviet Union, however, wanted to reestablish the January 1, 1938 border citing the Romanian ethnic majority, and the political impossibility of main-

⁵ Kertész used this term in the title of his last book. See: Kertész: *Between Russia...* op.cit.

⁶ Chapter VI. Pp. crossference???)

⁷ F.R.U.S. 1946. Vol.VI. p.346. Schoenfeld telegram No 2244, on November 30, 1946.

⁸ See: *A Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban* (The Secret Hungarian-British Negotiations in 1943). Collected, edited and introduced by Gyula Juhász, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978. p.321.

⁹ See: *Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának titkos iratai 1942-1944.* (The Secret Documents of the United States Department of State 1942-1944) Edited, introduced and annotated by Ignác Romsics. Gödöllő, Typovent, 1992.

taining the second Vienna Award. The Soviet position that until June 23, 1941 considered the possibility of a border adjustment in Hungary's favor became unambiguous during the war and became final when the Groza regime was forced by the Soviets on Romania in March 1945. Because of the unilateral Soviet action, contrary to the Yalta declaration, the Hungarian-Romanian territorial settlement became subordinated to the debate between the Great Powers about the representative character and the diplomatic recognition by the Allies of the Groza government. This led to the failure of the first session of the Council London. The Tripartite agreement reached in Moscow by the foreign ministers on Romania and Bulgaria made the reorganization of the Groza government and its partial diplomatic recognition possible. Consequently, Great Britain and the United States gave up the possibility of the adjustment of the borders of the Trianon treaty with an American reservation that left the possibility of smaller border adjustments by bilateral negotiation open. Harmonization of the position of the Three Great Powers meant that the Hungarian-Romanian territorial settlement became final and this could not be changed by the Moscow and Washington-London-Paris visits of the Hungarian government delegation and by the Hungarian territorial memoranda submitted to the Council and to the Paris Conference.

The American proposal was put on the agenda in London, not as gesture toward Hungary or to implement the ethnic equity principle developed during the war, but to weaken the Groza government and because it fit well into the scheme of American-Soviet struggle for influence in South-East Europe. The Hungarian peace diplomacy could not know about the Transylvania debate of the Council London. The Hungarian proposal on the equilibrium between nationalities, elaborated in April 1946, was based on the Istrian precedent and the border adjustment proposal submitted to the Paris Conference at the end of August was based on an earlier American suggestion. On advice from Moscow, bilateral negotiations were attempted but the April 27, 1946 Sebestyén mission to Bucharest was unsuccessful because Groza, relying on Soviet support and having been informed about the Anglo-American position refused to discuss territorial adjustments. Nevertheless, till the statement of the Council's position in Paris on May 7, 1946, there was some expectation in Hungary, false as it turned out, about the Soviet position. After the April 1946 discussions in Moscow, Prime Minister Nagy cherished an illusion that in the matter of the Hungarian-Romanian territorial adjustment and in protection of the minority rights of the Hungarians in Slovakia, the Soviet Union was siding with Hungary. Until the spring of 1946, the Soviet Union, jointly with American and British policies, supported bilateral negotiations but when the peace negotiations of the Council and the Paris Conference made it inevitable to take a stand, the Soviet Union endorsed the Romanian and Czechoslovak positions.

The Hungarian peace preparation was imbued with the intention to make peace with the neighboring countries, particularly Czechoslovakia and to assure the rights of the Hungarian minorities by multilateral international agreements. This illusion was rapidly dispelled by Benes's presidential and Slovak National Council's decrees enacted in Slovakia depriving the Hungarians of their elementary human rights and by the Czechoslovak submission to the Council which asked the victorious Great Powers' approval for the compulsory transfer, or sheer expulsion of an additional 200,000 Hungarians above and beyond the number agreed upon in the population exchange agreement, on February 27, 1946. Of all of Hungary's neighbors, Czechoslovakia was the one that worked most consistently to exercise the rights of the victors, to harmonize the political and ethnic borders by compulsory transfers of Hungarians and by incorporating excessive economic, military and cultural claims into the peace treaty text. In this instance the Council procedures and the principle of Great Power unanimity worked toward moderating the excessive demands of the minor victor. At the Paris Conference, the United States and Great Britain prevented the forced transfer of 200,000 Hungarians to be included in the Hungarian peace treaty and reduced the Czechoslovak territorial claim as well. The Soviet Union supported the Czechoslovak proposals but, respecting the principle of Three Power decision-making, did not insist on their acceptance.

The Hungarian government submitted the Minority Codex, the draft of the minority protection treaty to be concluded between Hungary, its neighbors and the Great Powers, to the Council and also, during the summer of 1946 to the Paris Conference. During his Western visits Prime Minister Nagy asked both the Foreign Office and the Department of State to support the minority protection endeavors of the Hungarian government in order also to strengthen the position of the Smallholder party. At last, due to the Soviet Union's negative attitude and the American confidence in the implementation of the human rights Articles, the Minority Codex was not accepted. The Hungarian minority protective position was weakened by the implementation of the transfer of the Germans from Hungary and by the acceptance of the Hungarian-Slovakian population "exchange" agreement that was based on voluntary resettlement of Slovaks and the expulsion of Hungarians from Slovakia. Initially the Hungarian peace preparation was under the illusion that the peace treaty negotiation principles of the victorious Great Powers would allow for a negotiated peace settlement. Hungary based its entire argument on the principles allegedly accepted by the Allies. Until May 1946, when Kertész and Auer arrived in Paris, Hungarian peace preparations moved in parallel with the activities of the Council but independently of them. Kertész realized only in Paris the procedural rules of the Council excluded the vanquished from presenting their views.¹⁰ To some extent this deficiency was

¹⁰ Kertész: *Between...op.cit.* p.184.

made up during the Moscow and Washington-London-Paris visits of the Hungarian government delegation.

The Hungarian government hoped for a "lenient" peace. The Soviet Union, however, gave to its reparation claims the character of "punishment for aggression" and, in spite of American opposition, succeeded in having the reparation sum of 300,000,000 dollars accepted. Great Britain shared the view that the defeated countries had to be punished by the reparation and territorial settlement. Even the "lenient" American attitude did not extend to the point where former enemy states were favored over the victorious ones.

Hungarian peace preparatory diplomacy endeavored to start out from the fundamentals of political realism and tried to gain the support of the Soviet Union for the Hungarian peace goals. The punitive Soviet attitude¹¹ and the preference given to the claims of the counter-interested neighboring states, Czechoslovakia and Romania left no other choice but an orientation toward the United States and Great Britain. Other than economic concessions, British and American foreign policy could not counterbalance the realities of power (the Soviet military, political and economic presence) in the Central European area. Pushkin, the Soviet Envoy in Budapest, prior to the Western visits of the Hungarian government delegation told Nagy and Gyöngyösi to remember that, "Hungary is occupied by the Red Army and surrounded by Slav neighbors".¹² (e.a.).

In Hungary the Soviet Union was the only power factor because it controlled the armistice agreement limiting Hungarian sovereignty and, to use Stalin's words, "in actual fact the Soviet Union could do pretty much what it wanted here".¹³ The only limitation on the Soviet freedom of action was the peace-time preservation of Three Power cooperation. It was for this reason alone that Stalin permitted free elections and multi-party systems in the countries occupied by the Soviet Union and promised that the Red Army would be withdrawn.¹⁴ In 1945-46 Hungary did not fit into the Soviet Union's ideas about a cordon sanitaire against Germany. Between 1943 and 1947 the Soviet Union's policies relied on the victorious Slav states, Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland. This system of alliances, cemented by bilateral agreements between Moscow and each other, could be joined by the defeated countries, Bulgaria, Romania and Hungary, only between 1947 and 1949. Romania and Bulgaria were more important strategically to the Soviet Union than Hungary because they provided a route to reach the Eastern basin of the Mediterranean. The territorial status and the military-economic restrictions of the future allies of the Soviet Union were regulated by the peace treaties that the United States and Great Britain had accepted.

¹¹ *Ibid.* pp.86-87.

¹² N.A.711. 64/6-746. Schoenfeld telegram No.1080, on June 7, 1947 cites a report by Arthur Kárász.

¹³ See Chapter III p.??

¹⁴ See Chapter I. p.?? and Chapter II. P.??crossreferences!!!

Hungary, as a defeated country, could not influence the decisions of the Three Great Powers about the Hungarian peace treaty. The illusions of the Hungarian peace preparations were shared by the allied Great Powers and it was not the fault of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs, the readiness of the Hungarian peace delegation or the steps taken by Hungarian diplomacy, that the Hungarian peace treaty terms could not be ameliorated. The peace negotiations of the Council of Foreign Ministers did not only settle the fate of the defeated states, but modified the entire relationship between the victorious Powers in Europe. The Hungarian peace treaty brought to an end the state of war and thereby also to the temporary armistice period. It dissolved the Allied Control Commission and reestablished the country's independence and sovereignty. The country's territorial and political status were recognized, Hungary could reestablish its international relations and membership in the UN became possible. The Hungarian peace treaty, signed by the Three Great Powers or the Council of Foreign Ministers, the Soviet Union, the United States and Great Britain, proved to be a solid pillar of European peace.

✦

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben,
a nyomda alapításának 126. esztendejében
Felelős vezető: Papp Lajos vezérigazgató
Tel.: 66/887-400
<http://www.gyomaikner.hu>
E-mail: knernyomda@gyomaikner.hu

1930-as megyehatárok

Amerikai javaslat

ISBN 978-963-9592-64-3

9 789639 592643